PL ISSN 0501-0551

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР 1987

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬНО-КУЛЬТУРНЕ ТОВАРИСТВО
ВАРШАВА

Василь Вечерський.

СКЛАД РЕДАКЦІЇ:

Головний редактор: **Антін Середницький.** Літературний редактор. **Богуслава Мацієвич.** Обкладинка й оформлення календарної частини: **Мирослав Смерек.** Технічний редактор: **Пйотр Лесьняк.** Коректа: **Зіновія Нівуліс.** Рецензент: **Андрій Починайло.**

О. Дуфанець.

1. I 1917 народився польський письменник Вільгельм Мах.
2. I 1867 народився іспанський письменник комуніст Ісідоро Асеведо.
3. I 1917 народився український математик Юрій Метропольський.
6. I 1917 народився український літературознавець Юрій Івакін.
6. I 1957 помер український актор Амвросій Бучма.
7. I 1927 народився український поет Ростислав Братунь.
7. I 1927 народився польський україніст Веслав Вітковський.
8. I 1337 помер італійський художник Джотто.
10. I 1957 помер український скульптор Михайло Бринський.
10. I 1907 народився польський літератор Северин Полляк.
10. I 1857 народився український композитор Данило Крижанівський.
11. I 1647 помер український культурний діяч і полеміст Петро Могила.
11. I 1957 помер український літературознавець Сергій Маслов.
12. I 1907 народився вчений в ракетно-космічній техніці Сергій Корольов.
14. I 1887 народився український юрист Мориц Гродзинський.
15. I 1837 народився український філософ-позитивіст Володимир Лесевич.
17. I 1877 народився український актор Олександр Загаров.
21. I 1947 померла революційна діячка Розалія Землячка.
24. I 1857 помер український математик Андрій Павловський.
25—28. I 1927 створення Всеукраїнської спілки пролетарських письменників.
27. I 1897 народився український поет Іван Кулик.
26. I 1777 народився український історик і етнограф Василь Ломиковський.
27. I 1917 помер український художник Петро Левченко.
29. I 1957 постанова Ради Міністрів УРСР про створення кіностудії в Ялті.
29. I 1897 народився російський письменник Валентин Катаєв.
31. I 1797 народився французький композитор Франц Шуберт.

Запоріжжя. Площа Пушкіна.

1	**Ч**	**Nowy Rok**	**19**	**Боніфата**
2	П	Makarego	20	Гната
3	С	Genowefy	21	Юлії
4	**Н**	**Eugeniusza**	**22**	**Анастасії**
5	П	Edwarda	23	Наума
6	В	Andrzeja	24	Євгенії
7	С	Lucjana	25	Різдво Христове
8	Ч	Seweryna	26	Собор П. Богородиці
9	П	Juliana	27	Степана
10	С	Jana	28	Доброслава
11	**Н**	**Honoraty**	**29**	**Марка**
12	П	Benedykta	30	Онисії
13	В	Weroniki	31	Меланії, Маланки
14	С	Jerzego	1	Новий рік, Василя
15	Ч	Pawła	2	Сильвестра
16	П	Marcelego	3	Малахії
17	С	Antoniego	4	Зосима
18	**Н**	**Piotra**	**5**	**Михея**
19	П	Henryka	6	Богоявлення, Йордан
20	В	Fabiana	7	Івана Хрестителя
21	С	Agnieszki, Dz. Babci	8	Юрія, День бабусі
22	Ч	Wincentego, Dz. Dz.	9	Полієвкта, День дідуся
23	П	Marii	10	Григорія
24	С	Tymoteusza	11	Феодосія
25	**Н**	**Pawła**	**12**	**Тетяни**
26	П	Polikarpa	13	Якова
27	В	Jana	14	Агнії
28	С	Piotra	15	Павла
29	Ч	Franciszka	16	Петра
30	П	Macieja	17	Антона
31	С	Ludwika	18	Панаса

2. II 1887 народився російський диригент Арій Пазовський.
2. II 1907 помер російський хімік Дмитро Менделеєв.
3. II 1857 помер польський громадський діяч Станіслав Ворцель.
4. II 1877 народився український археолог і мистецтвознавець Микола Макаренко.
4. II 1937 помер український письменник Григорій Епік.
5. II 1897 народився український бібліограф Федір Максименко.
7. II 1847 народився український фольклорист, етнограф і статистик Олександр Русов.
8. II 1797 помер кошовий отаман Чорноморського війська Антін Головатий.
10. II 1947 підписання в Парижі мирних договорів представниками УРСР з Румунією, Угорщиною, Фінляндією, Болгарією та Італією.
10. II 1837 згинув російський поет Олександр Пушкін.
11. II 1897 народився український гігієніст Василь Навроцький.
12. II 1927 народився український фізик Олексій Ситенко.
14. II 1897 помер український письменник Пантелеймон Куліш.
15. II 1857 помер російський композитор Михайло Глінка.
16. II 1757 народився польський поет Юліан Немцевич.
16. II 1867 народилася українська артистка Євфросинія Зарницька.
18. II 1857 народився український композитор Микола Тутковський.
18. II 1827 народився український астроном Іван Федоренко.
18. II 1877 народився український театрознавець Всеволод Чаговець.
19. II 1907 помер український письменник Михайло Чалий.
20. II 1887 народився український патолог Олександр Тимофієвський.
21. II 1897 народився український фізіолог Федір Мацков.
22. II 1907 народився польський перекладач української літератури Фзеф Бояр.
23. II 1907 народився український революційний діяч у ПНР Василь Голод.
25. II 1707 народився італійський драматург Карло Гольдоні.
28. II 1857 народився український ботанік Авксентій Корчак-Чепурківський.

Найбільший у світі транспортний літак АН-124 „Руслан" на злітній смузі.

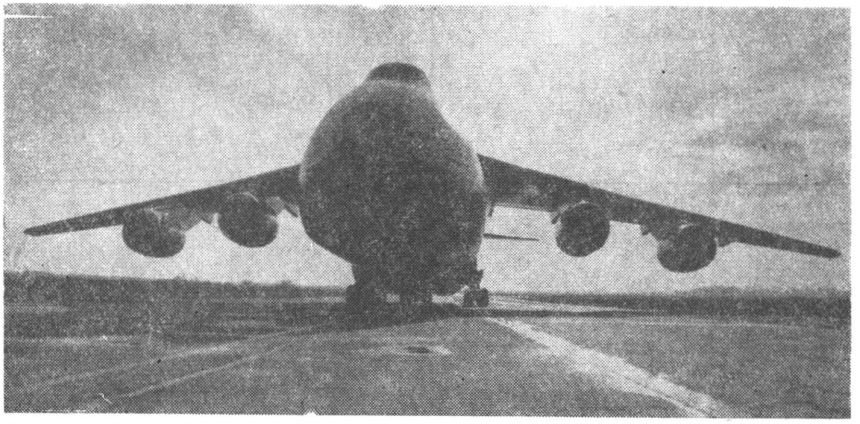

1	**Н**	**Ignacego**	**19**	**Макара**
2	П	Marii	20	Юхима
3	В	Błażeja	21	Євгена
4	С	Andrzeja	22	Тимофія
5	Ч	Agaty	23	Климента
6	П	Doroty	24	Оксани
7	С	Romualda	25	Григорія
8	**Н**	**Jana**	**26**	**Ксенофонта**
9	П	Cyryla	27	Івана Золотоустого
10	В	Jacka	28	Охріма
11	С	Olgierda	29	Гната
12	Ч	Juliana	30	Трьох Святителів
13	П	Katarzyny	31	Кира, Івана
14	С	Walerego	1	Трифона
15	**Н**	**Faustyna**	**2**	**Стрітення Господнє**
16	П	Julianny	3	Семена й Анни
17	В	Franciszka	4	Сидора
18	С	Konstancji	5	Агафії
19	Ч	Konrada	6	Вакули
20	П	Leona	7	Парфена
21	С	Feliksa	8	Теодора
22	**Н**	**Piotra**	**9**	**Никифора**
23	П	Damiana	10	Харлампа
24	В	Macieja	11	Власа, Всеволода
25	С	Wiktora	12	Мелетія
26	Ч	Aleksandra	13	Мартиніана
27	П	Gabriela	14	Овксента
28	С	Romana	15	Онисима

3. III 1947 помер український музикознавець і фольклорист Філарет Колесса.
3. III 1807 народився польський фольклорист Казімеж Вуйціцький.
5. III 1827 народився український байкар Леонід Глібов.
8. III 1937 помер український революціонер Юрій Коцюбинський.
12. III 1907 народився український історик Леонід Коваленко.
13. III 1927 померла українська письменниця Дніпрова Чайка.
13. III 1857 народився український токсиколог Федір Попов.
14. III 1887 народився польський режисер Леон Шіллер.
14. III 1907 народився польський поет Станіслав-Ришард Добровольський.
15. III 1837 помер український філософ Семен Семковський.
16. III 1917 народився український фізик Соломон Пекар.
17. III 1847 народився український етнограф Федір Вовк.
17. III 1897 народився український біофізик Олексій Городецький.
19. III 1887 помер польський письменник Юзеф Крашевський.
19. III 1877 народився український філолог Василь Доманецький.
23. III 1867 народився український письменник Осип Маковей.
24. III 1877 народився російський письменник Олексій Новиков-Прибой.
25. III 1867 народився італійський диригент Артуро Тосканіні.
27. III 1827 помер німецький композитор Людвіг Бетховен.
28. III 1947 упівці вбили генерала Кароля Сверчевського.
29. III 1937 помер польський композитор Кароль Шимановський.
30. III 1857 народилася польська письменниця Габріела Запольська.
31. III 1947 померла українська поетеса Уляна Кравченко.

Державний український народний хор ім. Г. Верьовки.

1	**Н**	**Albina**	**16**	**Сироп., Памфіла**
2	П	Heleny	17	Маріанни
3	В	Kunegundy	18	Льва
4	С	Kazimierza	19	Архипа
5	Ч	Wacława	20	Агафона
6	П	Róży	21	Тимофія
7	С	Tomasza	22	Маврикія
8	**Н**	**Międz. Dzień Kobiet**	**23**	**Міжнародний день жінки**
9	П	Franciszki	24	Івана
10	В	Marcelego	25	Тараса
11	С	Konstantego	26	Мирослава
12	Ч	Grzegorza	27	Прокопа
13	П	Krystyny	28	Василя
14	С	Matyldy	1	Євдокії
15	**Н**	**Klemensa**	**2**	**Федота**
16	П	Hilarego	3	Зенона
17	В	Gertrudy	4	Гарасима
18	С	Edwarda	5	Леоніда
19	Ч	Józefa	6	Аркадія
20	П	Eufemii	7	Охріма
21	С	Benedykta	8	Феофілакта
22	**Н**	**Bogusława**	**9**	**Кесаря**
23	П	Pelagii	10	Кіндрата
24	В	Gabriela	11	Софрона
25	С	Agaty	12	Теофана
26	Ч	Emanuela	13	Ростислава
27	П	Lidii	14	Венедикта
28	С	Jana	15	Агапія
29	**Н**	**Eustachego**	**16**	**Савина**
30	П	Anieli	17	Олексія
31	В	Balbiny	18	Кирила

1. IV 1867 народився український історик держави і права Микола Василенко.
2. IV 1897 народився український знавець гірництва Микола Стариков.
2. IV 1777 помер український композитор Максим Березовський.
3. IV 1977 помер український літературознавець Іван Романченко.
4. IV 1907 народився український композитор Микола Коляда.
8. IV 1877 народилася учасниця боротьби з іноземною інтервенцією в Одесі Жанна Лябурт.
11. IV 1887 помер український композитор Петро Сокальський.
13. IV 1907 народився український художник театру Федір Нірод.
14. IV 1887 народився український кінорежисер Іван Кавалерідзе.
18. IV 1907 народився український історик Василь Тарасенко.
18. IV 1897 народився український актор Мар'ян Крушельницький.
19. IV 1847 помер польський поет Стефан Вітвіцький.
20. IV 1807 народився польський поет Вінценти Поль.
20. IV 1737 помер український письменник Лаврентій Горка.
21. IV 1967 помер український історик Іван Крип'якевич.
21. IV 1597 у Варшаві страчено Северина Наливайка.
22. IV 1917 помер український кобзар Михайло Кравченко.
23. IV 1897 народився український письменник Василь Гренджа-Донський.
25. IV 1927 помер український письменник Марко Черемшина.
25. IV 1907 народився український письменник Микола Трублаїні.
27. IV 1917 помер творець есперанто Лазар Заменгоф.
28. IV 1907 помер український письменник і фольклорист Василь Горленко.
28. IV 1917 народився український етнограф та історик Юрій Гошко.

Новий корпус Львівського політехнічного інституту.

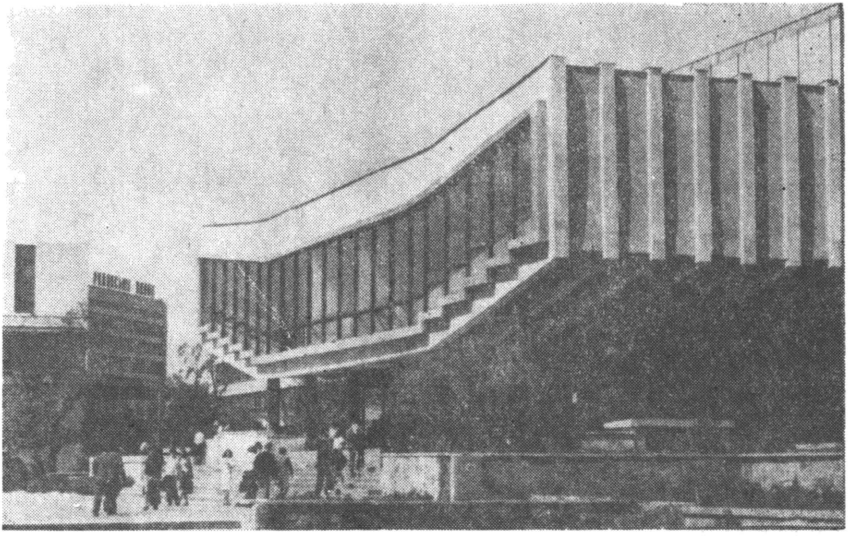

1	С	Hugona	19	Хризанта й Дарії
2	Ч	Franciszka	20	Сергія
3	П	Ryszarda	21	Якова
4	С	Izydora	22	Василя
5	**Н**	**Ireny**	**23**	**Никона, Лідії**
6	П	Celestyna	24	Захара
7	В	Rufina	25	Благовіщення П. Д. М.
8	С	Dionizego	26	Лариси
9	Ч	Marii	27	Мотрони
10	П	Michała	28	Іларіона
11	С	Filipa	29	Марка
12	**Н**	**Juliana**	**30**	**Квітна, Зосима**
13	П	Hermenegildy	31	Іпата
14	В	Justyny	1	Марії
15	С	Anastazji	2	Тита
16	Ч	Benedykta	3	Микити
17	П	Roberta	4	Йосипа
18	С	Apolinarego	5	Феодула
19	**Н**	**Wielkanoc**	**6**	**Великдень**
20	**П**	**Pon. Wielkanocny**	**7**	**Світлий Понеділок**
21	В	Anzelma	8	Світлий Вівторок
22	С	Łukasza	9	Вадима
23	Ч	Jerzego	10	Терентія
24	П	Grzegorza	11	Антипа
25	С	Marka	12	Василя
26	**Н**	**Marii**	**13**	**Артемона**
27	П	Teofila	14	Мартина
28	В	Pawła	15	Аристарха, Трохима
29	С	Piotra	16	Агафії
30	Ч	Katarzyny	17	Семена

1. V 1907 народився український письменник Віктор Полторацький.
2. V 1947 помер український історик Мирон Кордуба.
3. V 1937 помер український співак (бас-кантате) Іван Стешенко.
3. V 1887 народився український літературознавець Микола Гудзій.
3. V 1877 народився український історик мистецтва Федір Шміт.
5. V 1907 народилася українська письменниця Ірина Вільде.
7. V 1867 народився польський письменник Станіслав Реймонт.
12. V 1907 засновано Українське наукове товариство в Києві.
15. V 1857 народився український письменник Андрій Чайковський.
18. V 1887 народився український гінеколог Олександр Ольшанецький.
26. V 1887 народився український партизанський полководець і державний діяч Сидір Ковпак.
29. V 1917 народилася український історик Елла Соломоник.
30. V 1887 народився український скульптор Олександр Архипенко.

Головний корпус Київського державного університету ім. Т. Шевченка

1	**П**	**Święto Pracy**	**18**	**Свято Праці**
2	С	Zygmunta	19	Христофора
3	**Н**	**Aleksandra**	**20**	**Мироносиць, Гаврила**
4	П	Floriana	21	Януарія
5	В	Ireny	22	Луки
6	С	Jana	23	Юрія
7	Ч	Ludmiły	24	Сави
8	П	Stanisława	25	Ярослава
9	С	**Dzień Zwycięstwa**	26	**День Перемоги**
10	**Н**	**Izydora**	**27**	**Симона**
11	П	Franciszka	28	Максима
12	В	Pankracego	29	Артема
13	С	Serwacego	30	Якова
14	Ч	Bonifacego	1	Яреми
15	П	Zofii	2	Панаса
16	С	Andrzeja	3	Феодосія
17	**Н**	**Weroniki**	**4**	**Пелагії**
18	П	Feliksa	5	Ірини
19	В	Piotra	6	Йова
20	С	Bernarda	7	Акакія
21	Ч	Wiktora	8	Івана
22	П	Heleny	9	Миколи
23	С	Michała	10	Симона
24	**Н**	**Joanny**	**11**	**Кирила й Мефодія**
25	П	Urbana	12	Єпіфана
26	В	Filipa, Dzień Matki	13	Гликерії, День матері
27	С	Jana	14	Сидора
28	Ч	Augustyna	15	Вознесення Г., Пахома
29	П	Teodozji	16	Федора, Модеста
30	С	Feliksa	17	Славомира
31	**Н**	**Petroneli**	**18**	**Христини**

2. VI 1807 народився український маляр Іван Сошенко.
2. VI 1907 народився український фольклорист і етнограф, Всеволод Дашкевич.
3. VI 1867 народилася український педагог вокального співу Олена Муравйова.
4. VI 1877 народився український художник Михайло Панін.
5. VI 1857 народився український патолог Володимир Підвисоцький.
5. VI 1907 народилася українська художниця в Польщі Іванна Гадяк-Стика.
6. VI 1927 помер український мистецтвознавець Данило Щербаківський.
7. VI 1907 народився український театральний режисер Володимир Скляренко.
8. VI 1847 народився український історик літератури Олександр Барвінський.
8. VI 1837 народився російський художник Іван Крамской.
9. VI 1917 народився український поет в ПНР Євген Самохваленко.
13. VI 1857 народився український історик Корнило Заклинський.
14. VI 1837 помер італійський поет Джакомо Леопарді.
19. VI 1867 народився український композитор Євген Купчинський.
20. VI 1897 народився український графік Бер Бланк.
22. VI 1527 помер італійський політичний діяч Нікколо Макіавеллі.
22. VI 1897 народився український художник Олександр Сиротенко.
28. VI 1907 народився радянський генерал Іван Черняховський.
30. VI 1807 народився польський письменник Олександр Гроза.

Крим. Санаторний комплекс „Україна".

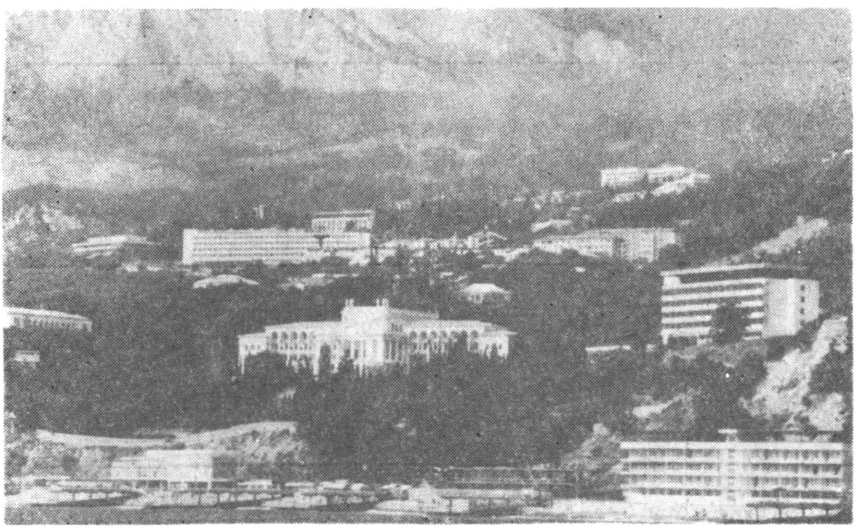

1	П	Międz. Dzień Dziecka	19	Міжнародний день дитини
2	В	Erazma	20	Фалалія
3	С	Leszka	21	Костянтина й Олени
4	Ч	Franciszki	22	Софії
5	П	Bonifacego	23	Михайла
6	С	Klaudiusza	24	Семена
7	**Н**	**Zielone Świątki**	**25**	**Зелені свята**
8	П	Medarda	26	Пресв. Трійці
9	В	Felicjana	27	Ферапонта
10	С	Małgorzaty	28	Микити
11	Ч	Daniela	29	Олександра
12	П	Onufrego	30	Ісака
13	С	Antoniego	31	Єрмія
14	**Н**	**Bazylego**	**1**	**Усіх Святих**
15	П	Modesta	2	Никифора
16	В	Justyny	3	Лук'яна
17	С	Adolfa	4	Митрофана
18	**Ч**	**Boże Ciało**	**5**	**Ігоря**
19	П	Gerwazego	6	Віссаріона
20	С	Bogny	7	Богдана
21	**Н**	**Alicji**	**8**	**Теодора**
22	П	Pauliny	9	Кирила
23	В	Zenona, Dzień Ojca	10	Тимофія, День батька
24	С	Jana	11	Варфоломія
25	Ч	Wilhelma	12	Онопрія
26	П	Jana	13	Килини
27	С	Władysława	14	Єлисея, Мстислава
28	**Н**	**Ireneusza**	**15**	**Амоса**
29	П	Piotra i Pawła	16	Тихона
30	В	Emilii	17	Мануїла

4. VII 1807 народився італійський революціонер Джузеппе Гарібальді.
5. VII 1907 народився український історик Роман Бродський.
7. VII 1747 помер український письменник Інокентій Верунович.
8. VII 1867 народилася німецька художниця-антифашистка Кете Кольвіц.
9. VII 1967 помер український історик Олександр Слуцький.
11. VII 1937 помер американський композитор Джордж Гершвін.
12. VII 1907 народився український композитор Петро Гайдамака.
12. VII 1887 народився український метеоролог Іван Половко.
12. VII 1887 народився український графік і мистецтвознавець Володимир Гагенмейстер.
12. VII 1937 помер організатор Червоного козацтва на Україні Віталій Примаков.
13. VII 1937 помер український письменник Володимир Ярошенко.
14. VII 1897 народився український письменник Ярослав Ірчан.
14. VII 1867 народився білоруський історик Митрофан Довнар-Запольський.
19. VII 1907 народився український режисер документального кіно Михайло Слуцький.
20. VII 1937 помер італійський радіотехнік Гульєльмо Марконі.
21. VII 1887 народився художник і мистецтвознавець Володимир Денисов.
22. VII 1897 народився український актор Андрій Верменич.
22. VII 1887 народився український прогресивний письменник в США Василь Шопінський.
30. VII 1947 помер український художник Федір Кричевський.
30. VII 1907 народився головний обвинувач від СРСР на Нюрнберзькому процесі Роман Руденко.
30. VII 1787 народився польський і український правознавець Ігнатій Данилович.

Пансіонат „Чайка" в Алушті.

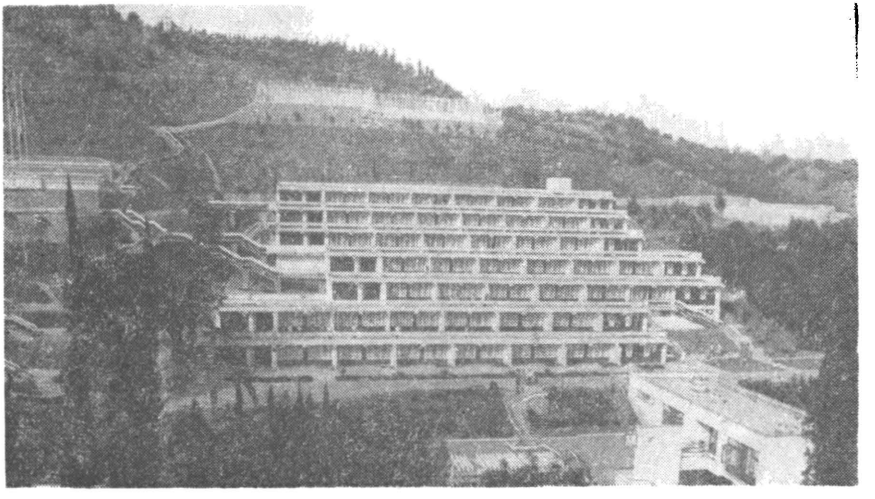

1	С	Haliny	18	Леонтія
2	Ч	Marii	19	Юди, Тадея
3	П	Anatola	20	Мефодія
4	С	Elżbiety	21	Юліана
5	**Н**	**Antoniego**	**22**	**Овсія**
6	П	Łucji	23	Горпини
7	В	Cyryla i Metodego	24	Різдво Івана Хрест.
8	С	Elżbiety	25	Февронії
9	Ч	Weroniki	26	Давида
10	П	Anieli	27	Самсона
11	С	Olgi	28	Кира, Івана
12	**Н**	**Jana**	**29**	**Петра й Павла**
13	П	Małgorzaty	30	Мелітона
14	В	Bonawentury	1	Кузьми й Дем'яна
15	С	Henryka	2	Марії
16	Ч	Eustachego	3	Акиндина
17	П	Aleksego	4	Андрія
18	С	Szymona	5	Панаса
19	**Н**	**Wincentego**	**6**	**Лукії**
20	П	Czesława	7	Хоми
21	В	Andrzeja	8	Теофіля
22	**С**	**Święto Odrodzenia**	**9**	**Свято Відродження**
23	Ч	Apolinarego	10	Антона
24	П	Krystyny	11	Ольги
25	С	Jakuba	12	Прокла
26	**Н**	**Anny**	**13**	**Гаврила**
27	П	Natalii	14	Акили
28	В	Wiktora	15	Володимира
29	С	Marty	16	Афіногена
30	Ч	Julity	17	Марини
31	П	Ignacego	18	Омеляна

2. VIII 1897 помер польський поет Адам Асник.
2. VIII 1917 народився український поет Олекса Ющенко.
4. VIII 1897 народився український художник театру Борис Косарєв.
4. VIII 1757 народився український маляр Володимир Боровиковський.
5. VIII 1907 народився французький поет, перекладач творів Т. Шевченка, Єжен Гієвік.
6. VIII 1937 помер український поет Богдан-Ігор Антонич.
6. VIII 1657 помер гетьман України Богдан Хмельницький.
8. VIII 1967 помер редактор „Нашого слова" Адріан Гошовський.
9. VIII 1907 народився український історик Пантелеймон Гудзенко.
9. VIII 1867 народився український філолог Остап Макарушка.
10. VIII 1907 померла українська письменниця Марко Вовчок.
10. VIII 1737 народився в Глухові художник Антін Лосенко.
11. VIII 1847 помер польський поет Ян Чечот.
13. VIII 1927 народився кубинський революційний і державний діяч Фідель Кастро.
13. VIII 1907 народився український мікробіолог Віра Тульчинська.
13. VIII 1807 народився польський поет Люціан Семенський.
14. VIII 1887 народився український архітектор Дмитро Дяченко.
14. VIII 1927 народився український художник Карло Звіринський.
15. VIII 1957 помер український фармаколог Георгій Петровський.
18. VIII 1887 народився український лексикограф і фольклорист Євген Багмет.
18. VIII 1857 народився український музикознавець і композитор Еусебій Мандичевський.
19. VIII 1897 народився український хірург Михайло Кимбаровський.
20. VIII 1847 народився польський письменник Болеслав Прус.
23. VIII 1867 народився український письменник Осип Маковей.
24. VIII 1857 народився український історик Андрій Стороженко.
29. VIII 1897 народилася українська поетеса Мирослава Сопілка.

Міжнародний пансіонат „Дружба" в Ялті.

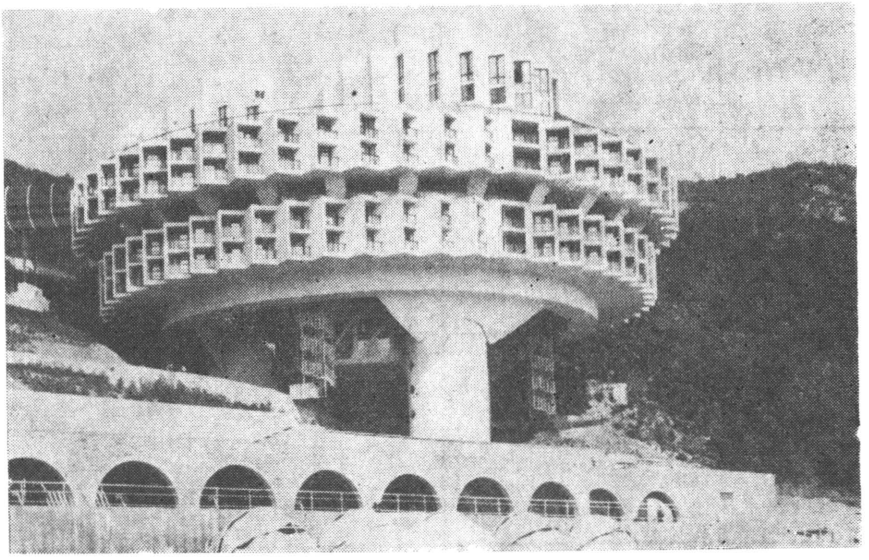

1	С	Piotra	19	Мокрини
2	**Н**	**Alfonsa**	**20**	**Іллі**
3	П	Lidii	21	Єзекії
4	В	Dominika	22	Марії
5	С	Marii	23	Трохима
6	Ч	Jakuba	24	Бориса й Гліба
7	П	Kajetana	25	Анни
8	С	Emiliana	26	Єрмолая
9	**Н**	**Romana**	**27**	**Пантелеймона**
10	П	Wawrzyńca	28	Прохора
11	В	Zuzanny	29	Каленика
12	С	Klary	30	Сильвана
13	Ч	Hipolita	31	Євдокима
14	П	Euzebiusza	1	Соломії
15	С	Marii	2	Степана
16	**Н**	**Joachima**	**3**	**Ісака**
17	П	Jacka	4	Євдокії
18	В	Heleny	5	Євстигнія
19	С	Juliana	6	Преобр. Госп. — Спаса
20	Ч	Bernarda	7	Олега
21	П	Joanny	8	Омеляна
22	С	Cezarego	9	Матвія
23	**Н**	**Filipa**	**10**	**Лаврентія**
24	П	Bartłomieja	11	Євила
25	В	Ludwika	12	Фотія
26	С	Zefiryny	13	Максима
27	Ч	Józefa	14	Михея
28	П	Augustyna	15	Успіння П. Д. М.
29	С	Jana	16	Демида
30	**Н**	**Róży**	**17**	**Мирона**
31	П	Rajmunda	18	Флора й Лавра

1.IX 1867 помер український фольклорист Опанас Маркович.
4. IX 1907 помер норвезький композитор Едвард Гріг.
5. IX 1907 помер український художник Харитон Платонов.
7. IX 1937 померла українська артистка Іванна Біберовичева.
7. IX 1907 народився польський літературознавець Вацлав Кубацький.
10. IX 1927 народився польський славіст Ришард Лужний.
10. IX 1887 народився український філолог Олександр Нагорний.
11. IX 1877 народився радянський партійний і державний діяч Фелікс Дзержинський.
12. IX 1887 народився український актор і режисер Лесь Курбас.
12. IX 1907 народився український режисер театру Олександр Здиховський.
12. IX 1947 помер український економіст Костянтин Воблий.
14. IX 1877 народився український художник Іван Бурячок.
15. IX 1877 народилася українська художниця Олена Кульчицька.
15. IX 1907 помер український драматург Іван Тобілевич (Карпенко-Карий).
16. IX 1967 помер український поет Павло Тичина.
17. IX 1857 народився російський аеродинамік Костянтин Ціолковський.
18. IX 1877 помер український філолог, історик і письменник Осип Бодянський.
18. IX 1897 народилася українська актриса Любов Команецька.
20. IX 1957 помер фінський композитор Ян Сібеліус.
22. IX 1967 помер український історик Кузьма Дубина.
24. IX 1907 народився польський письменник Марек Садзевич.
24. IX 1907 помер український зоолог Микола Бобрецький.
29. IX 1837 народився польський драматург Міхал Балуцький.
29. IX 1547 народився іспанський письменник Сервантес де Сааведра.

На ярмарку в Сорочинцях.

1	В	Bronisławy	19	Андрія
2	С	Stefana	20	Самійла
3	Ч	Eufemii	21	Тадея
4	П	Rozalii	22	Агафоника
5	С	Wawrzyńca	23	Іринія
6	**Н**	**Eugeniusza**	**24**	**Євтихія**
7	П	Reginy	25	Варфоломія
8	В	Marii	26	Адріана, Наталії
9	С	Piotra	27	Пимона
10	Ч	Mikołaja	28	Мойсея
11	П	Jacka	29	Усічення голови Івана Хр
12	С	Gwidona	30	Олександра
13	**Н**	**Filipa**	**31**	**Марії**
14	П	Bernarda	1	Семена
15	В	Nikodema	2	Мамонта
16	С	Kornela	3	Антима
17	Ч	Franciszka	4	Вавила
18	П	Józefa	5	Захара
19	С	Januarego	6	Михайла
20	**Н**	**Eustachego**	**7**	**Созонта**
21	П	Mateusza	8	Різдво П. Богородиці
22	В	Maurycego	9	Якима й Анни
23	С	Tekli	10	Нимидори
24	Ч	Gerarda	11	Теодори
25	П	Aurelii	12	Автонома
26	С	Cypriana	13	Корнила
27	**Н**	**Kosmy i Damiana**	**14**	**Воздв. Чесного Хреста**
28	П	Wacława	15	Микити
29	В	Michała	16	Людмили
30	С	Hieronima	17	Віри, Надії, Любові

1. X 1897 народився український поет Валеріан Поліщук.
1. X 1887 народився український композитор Михайло Скорульський.
3. X 1897 народився французький письменник Луї Арагон.
4. X 1907 народився літературознавець Олексій Зосенко.
4. X 1957 перший радянський супутник Землі.
6. X 1897 народився український письменник Іван Микитенко.
6. X 1887 народився український мовознавець Іван Пашкевич.
6. X 1887 народився французький архітектор Ле Корбюзьє.
6. X 1857 народився український художник Сергій Світославський.
7. X 1917 помер український маляр Сергій Васильківський.
11. X 1907 народився український астроном Володимир Цесевич.
12. X 1867 народився український археолог і етнограф Микола Біляшівський.
13. X 1967 помер французький мистецтвознавець Жорж Садуль.
13. X 1857 народився український фольклорист-музикознавець Андрій Конощенко.
13. X 1887 народився український епідеміолог Лев Громашевський.
13. X 1837 народився чеський поет Рудольф Маєр.
14. X 1887 народився український археолог Михайло Рудинський.
17. X 1917 помер французький скульптор Огюст Роден.
18. X 1697 народився італійський художник Джованні-Антоніо Каналетто.
19. X 1937 народився український художник Євген Безніско.
22. X 1887 народився американський письменник-комуніст Джон Рід.
24. X 1867 народився український археолог і етнограф Микола Біляшівський.
26. X 1787 народився сербський філолог Вук Караджич.
26. X 1907 народився український скульптор Іван Макогон.
27. X 1887 померла українська поетеса Олександра Псьол.
29. X 1917 збройне повстання за владу Рад у Києві.

Кіровоградський державний музично-драматичний театр ім. М. Кропивницького.

1	Ч	Danuty	18	Євмена
2	П	Teofila	19	Трохима
3	С	Teresy	20	Остапа
4	**Н**	**Franciszka**	**21**	**Кіндрата**
5	П	Placyda	22	Фоки
6	В	Artura	23	Івана
7	С	Marii	24	Теклі
8	Ч	Brygidy	25	Єфросинії
9	П	Dionizego	26	Івана
10	С	Franciszka	27	Калістрата
11	**Н**	**Emila**	**28**	**Харитона**
12	П	Pelagii, Dzień WP	29	Киріака, День Поль. Війська
13	В	Edwarda	30	Григорія
14	С	Kaliksta, Dz Naucz	1	Покрови, День учителя
15	Ч	Jadwigi	2	Купріяна
16	П	Ambrożego	3	Дениса
17	С	Małgorzaty	4	Єрофія
18	**Н**	**Łukasza**	**5**	**Харитини**
19	П	Piotra	6	Хоми
20	В	Ireny	7	Сергія
21	С	Urszuli	8	Пелагії
22	Ч	Filipa	9	Якова
23	П	Teodora	10	Євлампія
24	С	Rafała	11	Пилипа
25	**Н**	**Bonifacego**	**12**	**Прова**
26	П	Ewarysta	13	Карпа
27	В	Sabiny	14	Святослава
28	С	Tadeusza	15	Лук'яна
29	Ч	Narcyza	16	Логвина
30	П	Alfonsa	17	Осії
31	С	Antoniego	18	Луки

1. XI 1937 помер польський поет Станіслав Ришард Станде.
2. XI 1887 народився український ботанік Яків Ролл.
3. XI 1937 помер український письменник Павло Филипович.
4. XI 1897 народився російський письменник Самуїл Маршак.
4. XI 1907 народився український економіст Яків Лінійчук.
6. XI 1907 народився український письменник Семен Журахович.
7. XI 1857 народився український історик Дмитро Багалій.
7. XI 1867 народилася польська вчена Марія Склодовська.
7. XI 1917 перемога Великої Жовтневої революції.
8. XI 1917 Ленінський Декрет про мир.
9. XI 1907 народився український історик Дмитро Мишко.
9. XI 1897 народився український письменник Яків Качура.
10. XI 1897 народився український гінеколог Іван Грищенко.
11. XI 1837 народився польський художник Артур Гротгер.
12. XI 1927 помер український бібліограф Іван Калинович.
15. XI 1917 Раднарком РРФСР проголосив Декларацію прав народів Росії.
15. XI 1887 народився чеський перекладач української літератури Рудольф Гулька.
18. XI 1847 народився український економіст-статистик Володимир Навроцький.
20. XI 1867 народився український математик Дмитро Синцов.
20. XI 1717 народився український письменник Георгій Кониський.
23. XI 1927 помер польський письменник Станіслав Пшибишевський.
24. XI 1907 народився польський кінорежисер Олександр Форд.
25. XI 1937 помер український письменник Юрій Шкурупій.
27. XI 1877 помер польський поет Люціан Семенський.
28. XI 1907 помер польський драматург Станіслав Виспянський.
28. XI 1897 народився польський поет і перекладач К.-А. Яворський.
29. XI 1797 народився італійський композитор Гаетано Доніцетті.
30. XI 1667 народився англійський письменник Джонатан Свіфт.

В. Касіян. В. І. Ленін і народ.

1	**Н**	**Święto Zmarłych**	**19**	**Іоїлли**
2	П	Bogdana	20	Артема
3	В	Huberta	21	Іларіона
4	С	Karola	22	Оверкія
5	Ч	Elżbiety	23	Якова
6	П	Leonarda	24	Арети
7	С	70 rocz. Rew. Paźdz.	25	Маркіяна, 70 р. Вел. Жовтня
8	**Н**	**Seweryna**	**26**	**Дмитра**
9	П	Teodora	27	Нестора
10	В	Andrzeja	28	Терентія
11	С	Marcina	29	Анастасії
12	Ч	Witolda	30	Зіновія
13	П	Stanisława	31	Остапа
14	С	Józefata	1	Кузьми й Дем'яна
15	**Н**	**Alberta**	**2**	**Акиндина**
16	П	Edmunda	3	Акепсима
17	В	Salomei	4	Оникія
18	С	Romana	5	Галактіона
19	Ч	Seweryna	6	Павла
20	П	Feliksa	7	Лазаря
21	С	Marii	8	Собор арх. Михайла
22	**Н**	**Cecylii**	**9**	**Онисифора**
23	П	Klemensa	10	Ореста
24	В	Jana	11	Мини
25	С	Katarzyny	12	Йосафата
26	Ч	Konrada	13	Івана
27	П	Waleriana	14	Пилипа
28	С	Grzegorza	15	Гурія
29	**Н**	**Błażeja**	**16**	**Матвія**
30	П	Andrzeja	17	Григорія

3. XII 1917 опублікування Маніфесту Ради Народних Комісарів РСФРР про визнання незалежності України.
4. XII 1897 народився український письменник Андрій Головко.
5. XII 1907 народилася польська письменниця Аліна Центкевич.
8. XII 1917 помер єврейський письменник Абрамович Шолом.
8. XII 1907 народився український письменник Антін Хижняк.
9. XII 1937 помер польський письменник Анджей Струг.
10. XII 1877 народився український маляр Павло Волокидин.
12. XII 1887 народився український літературознавець Олександр Назаревський.
13. XII 1877 народився український композитор Микола Леонтович.
13. XII 1797 народився німецький поет Генріх Гейне.
16. XII 1857 народився чеський етнограф Франтішек Ржегорж.
17. XII 1897 народився польський поет Владислав Бронєвський.
20. XII 1877 народився український етнограф і мистецтвознавець Данило Щербаківський.
20. XII 1807 народився український етнограф і мовознавець Йосип Лозинський.
21. XII 1887 народився український співак (бас) Михайло Роменський.
23. XII 1887 помер польський поет Леонард Совінський.
23. XII 1897 народився український письменник Дмитро Бандрівський.
24. XII 1907 народився український співак (баритон) Павло Кармалюк.
25. XII 1917 проголошення України Радянською Республікою.
25. XII 1907 народився український письменник Євген Кравченко.
27. XII 1737 народився український історик Микола Бантиш-Каменський.
27. XII 1887 народився український актор Гнат Юра.
29. XII 1867 народився український терапевт Микола Стражеско.
30. XII 1917 сформування Народного секретаріату першого уряду УРСР.
31. XII 1877 народився український письменник Гнат Хоткевич.

Куточок Хрещатика в Києві.

1	В	Natalii	18	Платона
2	С	Pauliny	19	Овдія
3	Ч	Franciszka	20	Прокла
4	П	Barbary	21	Уведення П. Д. М.
5	С	Sabiny	22	Филимона
6	**Н**	**Mikołaja**	**23**	**Амфілохія**
7	П	Antoniego	24	Катерини
8	В	Marii	25	Климента
9	С	Leokadii	26	Алипія
10	Ч	Julii	27	Якова
11	П	Damazego	28	Степана
12	С	Aleksandra	29	Парамона
13	**Н**	**Łucji**	**30**	**Андрія**
14	П	Alfreda	1	Наума
15	В	Celiny	2	Абакума
16	С	Euzebiusza	3	Софрона
17	Ч	Łazarza	4	Варвари
18	П	Bogusława	5	Сави
19	С	Urbana	6	Миколи Чудотворця
20	**Н**	**Dominika**	**7**	**Амвросія**
21	П	Tomasza	8	Потапа
22	В	Zenona	9	НЗПД, Анни
23	С	Wiktorii	10	Мини
24	Ч	Adama i Ewy	11	Данила
25	**П**	**Boże Narodzenie**	**12**	**Свиридона, 70 р УРСР**
26	**С**	**Szczepana**	**13**	**Ореста**
27	**Н**	**Jana**	**14**	**Тирса**
28	П	Antoniego	15	Єлевферія
29	В	Tomasza	16	Огія
30	С	Eugeniusza	17	Данила
31	Ч	Sylwestra	18	Севастяна

З УКРАЇНІСТИЧНОГО ФРОНТУ В ПНР

П. Прокопів

НАШОМУ ТОВАРИСТВУ ЗРОСТАТИ

Організаційний стан, а зокрема число членів — це основні питання кожної організації. Справи ці не є й не можуть бути байдужі зокрема Українському суспільно-культурному товариству, оскільки вирішують вони про його майбуття. Тому проблеми організаційного стану є завжди в центрі уваги правлінь УСКТ усіх щаблів Товариства.

У червні 1984 року, коли проходив VIII Крайовий з'їзд делегатів УСКТ, Товариство нараховувало 173 гуртки, що згуртовували загалом 6501 члена. Статут УСКТ, який обов'язував від VI до VIII з'їзду, не передбачував такої можливості, тому й не діяли посередні організаційні ланки поміж гуртками і Головним правлінням — тобто актуальні відділи Товариства. В часі від VII до VIII з'їзду (1980—1984 роки) УСКТ побільшилось на 6 гуртків і 268 членів. Справді є це малий ріст, але його повністю оправдовують тодішні події, які проходили в нашій країні. Не сприяли вони справжній статутній діяльності нашого Товариства.

Ще до VII з'їзду УСКТ появились тенденції поменшування числа гуртків коштом занепаду деяких сільських ланок, при загальному рості числа членів на рахунок міських гуртків. Це загальне явище в країні пояснює переміщування населення з сіл до міст, яке відноситься також і до українського населення.

Після VII крайового з'їзду делегатів УСКТ змінилась ситуація настільки, що разом з ростом числа членів збільшується також загальне число гуртків. Постають нові організаційні ланки в основному, хоч

не тільки по містах при дальшому занепаді гуртків в тих селах, до яких не повернулась після навчання в містах українська молодь.

Явище росту членів і гуртків є актуальне також зараз, що підтверджує виникнення, вже після VIII з'їзду, нових міських гуртків в Ярославі — Перемиського воєвідства, Мендзижечу на Гожівщині, Шпротаві на Зеленогірщині, Кліщелях на Білосточчині, Володаві на Холмщині, Криниці на Новосандеччині, а також в селах Чипрки й Камйонка на Сувальщині. Загалом від червня 1984 року до жовтня 1985 року створено 8 нових гуртків, а зліквідовано 2. Таким чином прибуло їх 6. Здійснюючи вимоги актуального статуту УСКТ, враховуючи наведені в ньому зміни VIII з'їздом Товариства, Президія Головного правління створила 11 відділів УСКТ, яким безпосередньо підпорядковані всі гуртки Товариства. У жовтні 1985 р. Українське суспільно-культурне товариство нараховувало: 11 відділів, 179 гуртків розташованих в 24 воєвідствах 6912 членів (ріст за 16 місяців на 408 осіб).

Ось як тоді представлявся організаційний стан УСКТ в окремих відділах:

1. Варшавський (для Білостоцького, Варшавського, Вроцлавського, Катовицького, Краківського, Лодзького, Люблінського, Познанського й Холмського воєвідств) — 9 гуртків по містах і 615 членів (ріст 2 гуртки і 46 членів).
2. Венгожівський (для Сувальського воєвідства) — 28 гуртки, в тому 2 міські й 778 членів. Ріст на 2 гуртки.
3. Гожівський (для Гожівського й Зеленогірського воєвідств) — 9 гуртків, в тому 6 міських і 265 членів. Прибуло 2 гуртки і 91 член.
4. Ельблонзький (для Ельблонзького і Гданського воєвідства) — 24 гуртки (6 міських) і 1135 членів. Число гуртків незмінне, а ріст членів на 62.
5. Кошалінський (для Кошалінського й Пільського воєвідств — 21 гуртків (6 міських) і 768 членів. Ріст на 1 гурток 37 членів.
6. Лігницький (для Лігницького воєвідства) 9 гуртків (2 міські) і 287 членів. Стан гуртків незмінний, поменшання членів на 9.
7. Ольштинський (для Ольштинського воєвідства) 27 гуртків (9 міських) і 842 члени. При незмінному стані гуртків поменшання на 11 членів.
8. Перемиський (для Замійського й Перемиського воєвідств) 5 гуртків (2 міські) і 594 члени. Ріст 1 гурток і 47 членів.
9. Саніцький (для Кроснянського й Новосандецького воєвідств) — 14 гуртків (3 міські) і 310 членів. Прибув 1 гурток і 28 членів.
10. Слупський (для Слупського воєвідства) — 19 гуртків (5 міських) і 603 члени. Зменшилось на 1 гурток, а членів прибуло на 13.
11. Щецінський (для Щецінського воєвідства) — 16 гуртків (5 міських) і 671 член. Ріст тільки на 4 члени.

Загалом 55 міських ланок Товариства (30,8 проц.) усіх гуртків, які об'єднували 4245 членів, тобто понад 61 проц. усіх членів УСКТ. До найбільш численних гуртків Товариства зараховуються: Перемиський — 463 члени, Кошалінський — 314, Гданський — 295, Щецінський — 234, Гуровоілавецький — 127, Вроцлавський — 123 і Краківський — 122.

Оскільки прийняти, що в Польщі проживає біля 300 000 українців, то тільки 2,3 проц. з них є членами УСКТ. Навіть при такому великому розпорошенні українського населення в ПНР є це далеко незадовільний відсоток. Вказує він на значні можливості поширення мережі УСКТ та збільшення його членів.

Основними кандидатами в ряди УСКТ повинна бути українська

молодь, а в першу чергу студентська та учні останніх класів середніх шкіл. Молодь мусить завжди бути в обсязі нашої уваги — без неї Товариство не матиме перспектив тривалого існування.

Актуально участь молоді віком до 30 років в рядах УСКТ є немала, але також не зовсім задовільна. Ось як представляється участь наймолодших і найстарших віком членів Товариства у деяких відділах УСКТ:

— Варшавському до 30 років 19,2 проц., а понад 70 років 14,6 проц.
— Ельблонзькому відповідно 28,3 проц. і 2,7 проц.
— Ольштинському 28,7 проц. і 4,8 проц.
— Сяніцькому 42,5 проц. і 4 проц.
— Перемиському 25 проц. і 3,2 проц.
— Слупському 28,1 проц. і 2,4 проц.
— Щецінському 31,5 проц. і 3,1 проц.

Найбільші резерви поширення організаційної мережі Товариства існують на Зеленогірщині, Гожівщині, Лігниччині, Замійщині, Холмщині, Білосточчині, Білопідлящині, Новосандеччині та Кроснянщині.

На ті райони країни буде звернена основна увага нашого активу. Слід перебороти прояви несміливості, а може навіть пасивності серед неорганізованого в УСКТ українського населення в Польщі.

Олександр Гнатюк

ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ВІДЗНАЧЕННЯ ЧЛЕНІВ УСКТ

Чимала кількість членів і симпатиків УСКТ це не тільки активісти своєї організації, але передовики професійної праці та громадської діяльності взагалі. Доцінюючи цей факт органи державної та місцевої влад відзначили значну їх кількість високими орденами, хрестами та медалями.

Нижче подаємо про це першу інформацію, а згодом у міру напливу докладних даних зможемо її продовжити.

Орден Хреста Грюнвальду: Самійло Малько.

Орден Штандару Праці II класу: Адріан Гошовський, Самійло Малько, Трохим Марищук, Микола Щирба.

Командорський Хрест Ордена Відродження Польщі: Михайло Волошин, Микола Королько, Костянтин Лащук, Самійло Малько.

Офіцерський Хрест Ордена Відродження Польщі: Григорій Боярський, Степан Контролевич, Микола Королько, Самійло Малько, Андрій Рабчук, Павло Ходань.

Кавалерський Хрест Ордена Відродження Польщі: Григорій Боярський, Броніслав-Андрій Бохенок, Михайло Волошин, Олександр Гнатюк, Мирослав Задорожний, Степан Контролевич, Микола Королько, Євген Кохан, Петро Львович, Самійло Малько, Іван Марків, Трохим Марищук, Яків Мушинський, Василь Останішин, Петро Піх, Ярослава Поповська, Яків Самошук, Антін Середницький, Степан Сидорук, Микола Сивицький, Антін Старух.

Хрест Віртуті Мілітарі: Лев Вавришевич.

Золотий Хрест Заслуги: Микола Бишко, Іван Блюс, Лев Вавришевич, Мирослав Вербовий, Анна Гнатюк, Олександр Гнатюк, Тетяна Голинська, Адріан Гошовський, Іван Ігнатюк, Марія Колач, Павло Кремінський, Степан Контролевич, Йосип Курочко, Євген Кохан, Петро Купрись, Костянтин Лащук, Петро Львович, Яків Мушинський, Анна Назарович, Богдан Назарович, Федір Пласконь, Яків Самошук, Антін

Ювілейна зустріч літераторів УСКТ у Варшаві. Фото Мирослава Левицького.

Середницький, Антін Старух, Теодор Степанчак, Іван Черепака, Еміль Черепаняк, Анатоль Кобеляк.

Срібний Хрест Заслуги: Степан Бень, Броніслав-Андрій Бохенок, Олександр Гнатюк, Петро Гурняк, Іван Дацюк, Степан Демчук, Мирослав Задорожний, Іван Зінич, Андрій Колтко, Едмунд Коцюба, Євген Кохан, Павло Кремінський, Степан Купер, Іван Литвин, Петро Львович, Михайло Мельник, Євген Могила, Яків Мушинський, Богдан Назарович, Михайло Опалянко, Еміль Печинський, Анна Пітночко, Яків Самошук, Антін Середницький, Володимир Серкіз, Еміль Черепаняк, Зоя Вербова.

Бронзовий Хрест Заслуги: Ольга Андрусечко, Іван Блюс, Мирослав Вербовий, Михайло Голтос, Мирослав Задорожний, Люба Кобеляк, Степан Контролевич, Емілія Купич, Євген Купич, Дмитро Назарович, Анна Пітночко, Михайло Полейовський, Йосип Присташ, Владислав Серкіз, Катерина Серкіз, Ольга Субота, Михайло Терефенко, Іван Черепаняк, Наталія Кравчук, Зіновія Нівуліс.

Медаль Х-річчя ПНР: Лев Вавришевич, Адріан Гошовський, Степан Контролевич, Йосип Курочко, Костянтин Лащук, Іван Марків, Степан Саврук, Антін Середницький.

Медаль XXX-річчя ПНР: Григорій Боярський, Іван Ігнатюк, Микола Королько, Євген Кохан, Йосип Курочко, Костянтин Лащук, Антін Старух, Іван Черепака.

Медаль 40-річчя ПНР: Михайло Батор, Михайло Волошин, Петро Гурняк, Степан Демчук, Ірина Дрозд, Анна Іванечко, Емілія Купич,

Микола Королько, Степан Контролевич, Анна Корчик, Петро Львович, Богдан Назарович, Михайло Опалянко, Катерина Серкіз.
Відзнака 1000-ліття Польщі: Христина Кічоровська-Віюра, Степан Контролевич, Євген Кохан, Йосип Курочко, Петро Піх, Євген Самохваленко, Василь Сецюк.
Медаль на Полі Хвали за Оборону Варшави: Лев Вавришевич.
Медаль за Визволення Варшави: Мирослав Задорожний.
Медаль Побіди і Свободи: Петро Піх.
Медаль за Берлін: Мирослав Задорожний, Василь Остапішин.
Грюнвальдська відзнака „За Побіду": Петро Гирча.
Хрест Хоробрих: Мирослав Задорожний.
Золота Медаль Збройні Сили у Службі Батьківщині: Мирослав Задорожний.
Бронзова Медаль Збройні Сили у службі Батьківщині: Роман Андрухович.
Відзнака Заслужений Діяч Ліги Оборони Країни: Михайло Волошин.
Медаль за Участь в Обороні Народної Влади: Степан Контролевич.
Медаль Заслуги для Оборони Країни: Євген Кохан.
Пам'ятна медаль за охорону границі ПНР: Степан Контролевич.
Відзнака Заслужений Діяч Культури: Ірина Батрух, Федір Гоч, Степан Демчук, Степан Контролевич, Йосип Курочко, Самійло Малько, Григорій Пецух, Ярослав Полянський, Антін Середницький, Владислав Серкіз, Павло Стефанівський, Степан Тицький, Еміль Черепаняк.
Відзнака Заслуги для державної праці: Ірина Батрух, Анна Пітночко, Владислав Серкіз.
Пам'ятна Медаль Комісії Національної едукації: Початкова школа ім. Т. Шевченка в Білому Борі, Антін Середницький.
Золота Відзнака за опіку над пам'ятками культури: Федір Гоч.
Срібна відзнака за опіку над пам'ятками культури: Павло Стефанівський.
Відзнака Заслужений Діяч ФЄН: Степан Контролевич, Антін Старух.
Відзнака Заслужений Суднобудівельник: Павло Кремінський.
Відзнака Заслужений Діяч Народових Рад: Степан Контролевич.
Золота Медаль за Заслуги для пожежної охорони: Степан Контролевич.
Медаль Заслужений для Вармії і Мазур: Микола Бишко, Євген Кохан, Лев Вавришевич, Степан Демчук, Степан Купер, Емілія Лучак, Степан Саврук, Яків Самошук, Михайло Табака, Семен Хома.
Медаль за заслуги для розвитку Кошалінщини: Петро Гирча, Ірина Дрозд, Анна Керчик, Яків Мушинський, Владислав Серкіз, Михайло Струмінський.
Золота відзнака за заслуги для Влоцлавського воєвідства: Євген Самохваленко.
Відзнака за заслуги для Люблінщини: Микола Королько.
Відзнака заслужений для Гданської землі: Христина Кічоровська-Віюра.
Відзнака заслужений для Сувальщини: Михайло Голта, Петро Гурняк, Марія Колач, Степан Контролевич, Михайло Опалянко, Іван Черепака.
Відзнака Заслужений громадянин Познаня: Мирослав Задорожний.
Відзнака Заслужений працівник рільництва: Юліан Павлище, Федір Пласконь, Михайло Струмінський, Дмитро Чир.
Медаль зразковий Коневод: Іван Литвин.
Медаль Заслужений для Державного підприємства „Дім книжки" в Ольштині: Степан Демчук.

Золота відзнака ТПРД: Степан Бень, Мирослав Вербовий, Анна Гнатюк, Тереза Капусьняк, Степан Контролевич, Євгенія Кудрик, Євген Купич, Володимир Погорецький, Йосиф Присташ, Владислав Серкіз, Богдан Хомин.
Відзнака за заслуги для РСВ „Преса-Книжка-Рух": Мирослав Вербовий, Анна Цеханович.

ПУНКТИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Більшість дітей у ПНР навчається української мови в пунктах навчання, тобто в гуртках з невеликою кількістю учнів. У 1954/55 навчальному році було тих пунктів 19 з 424 учнями, а вже в наступному навчальному році 82 з 1625 учнями. У 1964/65 навчальному році працювало 130 пунктів з 2368 учнями. Згодом ці показники з різних причин змінялися. У 1967/70 навчальному році в 61 пункті вчилося 1580 дітей. Натомість у 1973/74 навчальному році число пунктів зменшилося до 50, а дітей до 1359, що виникало головно з демографічного низу. У 1985/86 навчальному році працювало 54 пункти з 1151 учнями. Натомість у двох початкових і двох середніх школах української мови вчилося 354 учнів. Останньо діяли пункти з різною кількістю дітей — від 4 до 60.

Пунктів, у яких вчилося по 18 дітей, було 7, по 16 і по 11 учнів училося в 4 гуртках, по 12 учнів у 3 гуртках, по 30 учнів у 2 гуртках. Усіх пунктів з кількістю учнів поназ 30 було 5.

Пункти з більшою кількістю учнів були організовані в містах: Гурово-Ілавецьке (28), Ольштин (29), Гданськ і Слупськ (по 30), Бартошиці (39), Перемишль (59) і Кошалін (60). Виняток становили такі села: Мокре (38) і Кальників (41).

Найбільше пунктів навчання української мови працювало в Ольштинському (15), Ельблонзькому (10), Сувальському (6), Слупському (5), Кошалінському (5) воєвідствах.

Найбільша кількість дітей вчилася в таких воєвідствах: Ольштинське (288), Ельблонзьке (192), Кошалінське (171), Перемиське (100) і Кроснянське (86).

Слід відмітити, що у Кошаліні працював також один молодіжний гурток з 20 учнями.

Якщо справу розглядати за мережею відділів, то кількість пунктів і учнів виглядали так: Варшавський відділ — 2 пункти і 23 дітей, Гожівський — 1 пункт і 16 учнів, Лігницький — 1 пункт і 18 дітей, Перемиський — 2 пункти і 100 дітей, Сяніцький — 3 пункти і 86 дітей, Щецінський — 3 пункти і 42 учні, Слупський — 5 пунктів і 77 дітей, Кошалінський — 5 пунктів і 171 дитина, Венгожівський — 6 пунктів і 108 дітей, Ельблонзький — 11 пунктів і 122 дітей, Ольштинський — 15 пунктів і 288 дітей.

З цього видно ясно, що найменше пунктів навчання було в Гожівському, Лігницькому, Перемиському та Варшавському відділах. І хоч не всюди однакові умови, проте правлінням цих відділів слід поважно подумати над використанням усіх можливостей покращання стану навчання рідної мови.

В усіх гуртках навчання української мови працювало в 1985/86 навчальному році 60 учителів. До того числа слід додати 4 вчителів у 2 початкових і 2 середніх школах та 2 методиків-візитаторів. Отже, разом на ниві навчання української мови у звітному періоді трудилося 66 педагогів.

З вище сказаного видно, що кількість пунктів навчання української мови з різних причин мінялася. До цих причин у першу чергу належать: кількість дітей, роль батьків, наявність і охота відповідних учителів, організаційна оперативність окремих ланок нашого Товариства, якість допомоги місцевої мережі шкільної адміністрації та інші.

Слід відмітити, що у 1985/86 навчальному році не використано всіх можливостей для залучення дітей до навчання української мови, не кажучи вже про молодь.

Солідний аналіз цих недоліків не тільки в окремих відділах, а також в окремих гуртках УСКТ повинен стати поштовхом до успішнішої розв'язки почесного завдання вивчання рідної мови.

При посиленій активізації всіх сил, що сприяють навчанню, перше все таки слово залишається за батьками.

ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ ЛІЦЕЄВІ В ЛІГНИЦІ 30 РОКІВ

Всякі ювілейні дати спонукують людей до роздумів, підсумків, досягнень, невдач і труднощів на визначеному шляху, а особливо тих, що зв'язані з певними фактами й подіями.

Такою визначною подією є для українців в ПНР ювілей 30-річчя існування Загальноосвітнього ліцею в Лігниці. Його історія тісно пов'язана з долею українців, як національної меншості, що проживають в межах Польщі після II світової війни.

Почалось усе в 1956 р. враз з організацією УСКТ. На всіх організаційних зборах УСКТ наші члени домагалися навчання дітей рідної мови в початкових і середніх школах.

Таке домагання висунуло й громадянство Лігниччини на загальних зборах УСКТ, що відбулися 19. VIII 1956 р. Домагалось воно від влад не лише створення середньої школи з українською мовою навчання, а й інтернату для молоді, що живе дальше від Лігниці. Товариство зобов'язалось допомогти владі знайти кваліфіковані кадри для ліцею.

На цій основі Міністерство освіти дало дозвіл відкрити між іншим, Загальноосвітній ліцей.

В шкільному 1956/57 році в Лігниці ліцею ще не відкрито, бо було вже пізно.

Згідно з рішенням Міністерства освіти сталось це дійсним фактом щойно в 1957/1958 навчальному році. Тоді проведено набір учнів до VIII класу.

З уваги на брак приміщень у Лігниці, навчання першого VIII класу відбувалося в загальноосвітньому ліцеї в місті Злоториї.

Тимчасом відбувся капітальний ремонт будинку в Лігниці при вулиці Хойновській 98, що згодом став ліцеєм і гуртожитком. Перший клас з уповноваження Вроцлавської кураторії організувала Марія Павенцька. Вона теж була його вихователем і вчителем української мови. Своїх учнів, яких набрано 22, довела до екзамену зрілості й пішла на заслужений відпочинок. Ремонт приміщення тривав до кінця 1960 року. Ремонт будинку закінчено щойно під кінець січня 1961 р. Почалась організаційна праця над загосподарюванням нового приміщення.

Тут виділено кімнати для чотирьох класів, канцелярії, вчительської кімнати, спальних залів для учнів, гуртожитку, кухні, їдальні та інших необхідних приміщень. Обов'язки директора від 1960 р. виконував гр. М. Таненцапф, який був рівночасно керівником Почат-

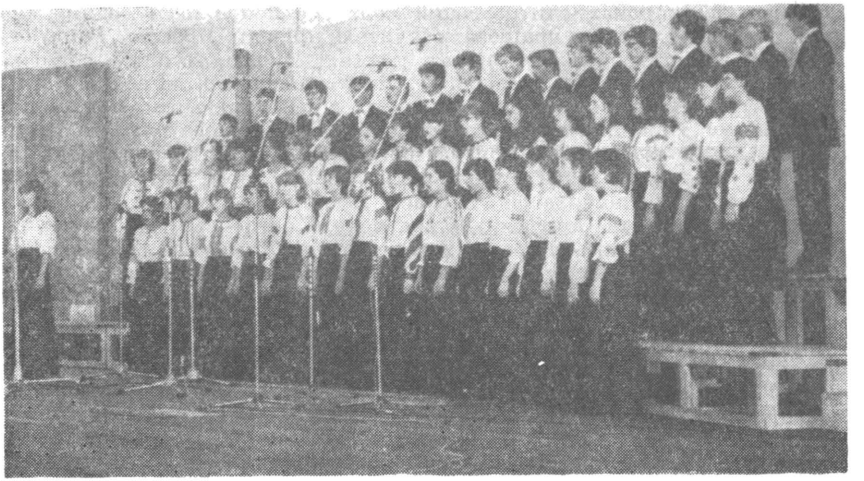

Хор „Полонина" Лігницького ліцею.

кової школи № 7 з єврейською мовою навчання в Лігниці, а в адміністративних документах названо обидві школи „Початкова школа № 7 і III Загальноосвітній ліцей".

Щойно на початку 1962/63 навчального року школи розділено на окремі адміністративні одиниці і наш ліцей отримав назву IV Загальноосвітнього ліцею з українською мовою навчання. Очевидно назва залишилась до сьогодні, а навчання велось, як і досі, всіх предметів польською мовою, бо не було й немає спеціалістів, щоб могли навчати різних предметів українською мовою, хоч можливість така існує. Української мови й літератури навчав один вчитель-україніст, яким, після мгр. М. Павенцької, був випускник Щецінської україністики Михайло Бздель.

Обов'язки директора IV Загальноосвітнього ліцею доручено вчительці математики мгр. Ірині Снігур.

Почалось клопотання про забезпечення школи та інтернату в необхідне обладнання та комплектування вчительської кадри.

Від початку 1961/62 року почав тут працювати М. Бздель і мгр. Ярослава Кисилевська — вчителька географії та німецької мови, яка рівночасно керувала інтернатом і працювала в ньому першим справжнім вихователем. Згодом прибули до ліцею (1963/64) мгр. Віра Длугош (тепер Вєвюрка), мгр. Августин Школут та випускник Варшавської україністики Іван Співак.

Це мало значний вплив на стабільність вчительської кадри та підвищення рівня навчання. Зростала популярність ліцею, кількість учнів та випускників, а також студентів різних вишів. Щораз тісніше ставало не лише в класах, а й в гуртожитку. Тоді почались заходи для здобуття приміщень, з метою розділити школу від гуртожитку.

Після чималих клопотань вдалося здобути кілька приміщень в будинку бувшого педагогічного ліцею. Тут влаштувалась школа, а будинок при вулиці Хойновській в цілому призначено на потреби гуртожитку. Було це в 1968 р. Той факт започаткував новий стан розвитку Лігницького ліцею.

В наступних роках вчительський колектив поповнився новими силами. В 1961 р. почав працювати вчитель фізики Ярослав Гайдукевич, який мав уже довголітній стаж і досвід. З запалом почав влаштовувати фізичний кабінет, а опісля технічну майстерню, де веде з учнями заняття. Наступного року почав у ліцеї працювати випускник Варшавської україністики Іван Олійник і став вихователем в інтернаті, а в 1975 р. прибула молода вчителька історії Гелена Калитка. В 1977 р. наступила зміна директора ліцею. На місце мгр. Ірини Снігур кураторія призначила Яна Бекаса. Відійшла зі школи довголітня полоністка Ельжбета Солтисяк-Дудик, а на її місце в 1977 р. прийшла нова вчителька польської мови Анна Стеблін-Камінська. Пішла теж на заслужену пенсію мгр. Ярослава Кисилевська, але ні на хвилину не порвала зв'язків й дальше не забуває школи. Буває тут частим гостем на всіх імпрезах, організованих школою, а учні відвідують її. Проте ніякі зміни не змогли захитати ні зупинити ритмічного ходу вперед праці ліцею, ані теж гуртків художньої самодіяльності.

У 80-х роках прийшли до інтернату нові виховательки: випускниця Варшавської україністики Ірина Щуцька і наша випускниця Ольга Василик.

Молодь має змогу розвивати свої заінтересування в різних гуртках, що діють в школі. Найбільш численним є гурток української мови, який працює безперервно від 1963 р. Більшість учнів ангажується в гуртках художньої самодіяльності, які теж діють так довго, як існує школа. Завдяки наполегливій праці Михайла Дуди, що веде музичний гурток і хор, а Генриці Дмитрієвій в танцювальному, гуртки ці досягли значного художнього рівня і стали окрасою всіх оглядів, організованих органами УСКТ.

Немалу роль відіграла також технічна кадра. Тут на першому місці слід згадати довголітню секретарку Іванну Гриньчук (вже покійну) — людину великого серця, привітну, щиру, що в кожній хвилині готова була усім помагати.

Іншою жінкою, що довгі роки працювала в інтернаті-кухні була Марія Чопик. То ж вона дбала про смачну поживу, щоб кожний столівник був ситий і вдоволений.

Учні відносились до неї, як до своєї матері, бо в кожній хвилині могли забігти в кухню і чимось підкріпитись. Зараз її місце займає Ольга Перегрим. Кілька теплих слів належиться і Варварі Кренці, що працювала в інтернаті понад 10 років.

Говорячи про теперішніх працівників, то особливе признання належиться секретарці (нашій випускниці) Дарії Грицько, яка працює в ліцеї від 1977 р. Працьовитість, лад і порядок, не лише в канцелярських документах, але й в цілій школі, характеризує цю дівчину. Вона й добрий вихователь в інтернаті, а основне те, що не цурається жодної праці ні в школі, ні в інтернаті.

Багато часу, зусиль, праці вклав у нормальне функціонування гуртожитку мгр. М. Бздель. Навряд чи знайшовся б хтось, щоб стільки часу присвятив інтернатові. А бувають хвилини, що тут треба бути всім, а особливо в моментах аварій. Якщо б колишні учні порівняли умови, в яких жили, з теперішніми, то зрозуміли б, скільки труду й заходів вимагало те все, що зараз нашим учням здається чимсь звичайним.

Сьогодні в інтернаті теж тіснувато, але сам вигляд, обладнання спальних залів, кухні, їдальні, санітаріатів, не можна порівняти до колишніх. За 30 років свого існування Лігницький ліцей дав нашому суспільству кількасот випускників, які поповнили ряди активу УСКТ,

молодої, національно свідомої, інтелігенції, добрих і відповідальних працівників у різних галузях народного господарства, культури й науки. Ліцей піде дальше протертим шляхом, виховуючи молодь на повноцінних громадян і корисних для народу людей. Гадаю, що у тому сприятимуть нам освітні влади ПНР, ГП УСКТ і все українське громадянство у Польщі.

Іван Співак

ЛЕКТОРАТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ВАРШАВІ

На хвилі посиленого зацікавлення історією й культурою України та національних меншостей у Польщі, а також у зв'язку з потребами українців у ПНР в найбільших університетських осередках виникли лекторати української мови. Так було в Кракові, Гданську, Варшаві, Ольштині. Варшавський лекторат діє від 1982 р., коли був створений, як відповідь на запити молоді зацікавленої вивченням української мови, ознайомленням з українською культурою та історією. Лекторат став можливий завдяки ініціативі професора Мар'яна Юрковського, який оголосив ці заняття як „відкриті" (тобто доступні для всіх бажаючих брати в них участь) поряд інших, ведених кафедрою Порівняльного слов'янського мовознавства і сам став першим лектором.

В ході міжкафедральної співпраці в 1983/84 академічному році лекторат було доручено вести мені. Спершу було 15 учасників з різних факультетів, а згодом приєдналось кількох учнів середніх шкіл. Переважали кількісно студенти полоністики та історії. Були крім них ще студенти Християнської теологічної академії та славісти з Варшавського університету.

Розмовляючи з учасниками я довідався про різні мотивації, що стали для них спонукою до вивчання української мови. Деякі прагнули просто поглибити її знання. Для інших це була часто мова художніх творів, які вони вивчали і досліджували в порівняльному аспекті, у контексті польської літератури, зокрема в контексті творів тзв. „української школи" в польській літературі. Для істориків це була мова архівних документів та різних наукових праць необхідних для вивчення історичних тем. Студенти Теологічної академії вивчали українську мову, або поглиблювали володіння її нюансами з думкою про зрозумілі потреби майбутньої наукової діяльності, або (найчастіше) душпастирської праці серед українського населення. Славіст із Парижа вдосконалював знання цієї мови з думкою про свою майбутню професію викладача у Сорбоні. Він уклав навіть своєрідний структурний словничок української мови.

Гурт учасників лекторату збирається не тільки на самих мовних заняттях. Тут бо обмінюються інформаціями про різні культурні події в житті української громади, про все, що влаштовує УСКТ, варшавські україністи, ТПРД, про різні вечори, зустрічі та концерти тематично зв'язані з Україною та її культурою, організовані часто й польськими середовищами при діяльній допомозі місцевих українців. Серцевиною програми таких вечорів (напр. Шевченківських свят) був часто і буває надалі концерт Молодіжного хору української давньої та церковної музики, веденого Ярославом Полянським.

Колишній заслужений диригент хору „Журавлі" нині він зі своїм новим колективом юних співаків здобуває вже міжнародні лаври та не відмовляється пропагувати мистецтво хорового співу виступаючи перед різними авдиторіями, побільшуючи число шанувальників дав-

ньої й новітньої української музики. Учасники лекторату ніколи не обминають таких культурних подій. Участь у лектораті декому ускладнює той факт, що практично немає змоги безколізійно згармонізувати ці заняття з розкладом інших предметів. Доводиться щось пропускати, щоб сюди заходити. Кореляцію різних занять треба поліпшити.

Назріла й інша потреба, що має ширший, більш загальносуспільний характер — необхідність підготувати та видати різні допоміжні матеріали, польсько-український розмовник та якийсь популярний підручник для самостійного вивчення української мови. Такі видання вельми пригодилися б усім учасникам лекторатів, культурних стріч і туристських мандрів та всім іншим, що бажають вивчати цю мову або вдосконалювати її знання. Треба мати надію, що фахівці не обійдуть мовчанням цих питань і потреб, що почуємо відгук не тільки з Любліна, Кракова та Варшави, а також і з Києва та Львова, а крилаті слова про дружбу та культурний обмін наповнятимуться плоттю щораз конкретнішого змісту. Посилені останнім часом різні економічні зв'язки Польщі з Україною (напр. із львівською фабрикою „Електрон" в ділянці майбутнього спільного кооперацiйного виробництва телевізорів найновішої генерації) вимагають підвищення рівня безпосередніх мовних контактів.

Думаю, що, як завжди в питаннях української культури, можна розраховувати також на „Наше слово", яке може подати інформаційну та практичну — мовну (напр. поширенням рубрики мовних порад) підтримку організації та діяльності лекторських груп у їхній дальшій праці.

Василь Назарук

ДО 20-РІЧЧЯ УЕСКАТІВСЬКИХ ОГЛЯДІВ УКРАЇНСЬКОЇ ПІСНІ ТА МУЗИКИ

Перш за все слід пригадати, що уескатівські огляди пісні та музики розпочалися 22 і 23 липня 1967 р. в Сяноці. Другий огляд відбувся в Кентшині 29 і 30 червня 1968 р., третій — 29 і 30 червня 1969 р. в Кошаліні, четвертий — 27 червня 1971 року у Варшаві, п'ятий — 30 червня і 1 липня 1973 року у Варшаві, шостий — 2 і 3 липня 1977 р. в Кошаліні, сьомий — 13—14 червня 1981 р. в Кошаліні, восьмий — 9 і 10 липня 1983 року в Сопоті, дев'ятий — 22 і 23 червня 1985 р. у Сопоті.

Окремі огляди були присвячувані важливим ювілеям, політичним та культурним подіям. Перший огляд присвячено святу Відродження Польщі та 50-річчю Великої Жовтневої революції.

Відкриваючи свято, голова УСКТ Микола Королько, між іншим, сказав: „На фестиваль прибули з усіх майже закутків Польщі кращі наші естрадні художні колективи, щоб продемонструвати свою майстерність, щоб піснею, музикою, танцем славити свято Відродження нашої Народної Польщі та 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції".

III огляд був присвячений 25-річчю ПНР, IV — 15-річчю УСКТ, V — рокові польської науки, IX — 40-річчю перемоги над фашизмом та визволенню західних і північних польських земель.

Перші огляди відбувалися в невеликих залах. Правда, в Кентшині була спроба перенести після полудня виступи на стадіон, але вона була невдалою. На третьому фестивалі в Кошаліні був великий, понад двотисячний зал. Подібно кількатисячну публіку помістив зал

Ансамбль пісні і танцю Лігницького ліцею. Вечорниці.

Колектив „Долиняни" з Перемишля на огляді в Сопоті 1985 р. Фото Євгена Могили.

театру „Розривка" під час четвертого огляду в Варшаві. П'ятий огляд у Варшаві відбувався у поємистому Старогрецькому театрі у Лазенках і Варшавській філармонії.

Сьомий огляд відбувався в амфітеатрі в Кошаліні, що міг помістити 5 тис. слухачів.

Найкращі умови були в Лісній опері в Сопоті на восьмому та дев'ятому фестивалях. Тут число слухачів перевершило 6 тисяч на одному концерті.

У всіх оглядах брали участь представники місцевих влад. Вже в Сяноці на фестивалі побували представники повітових і міських партійних і адміністративних влад, а також представники воєвідських влад з Жешова. Були також гості з чехословацького КСУТу.

На другому кентшинському огляді побували не тільки представники воєвідських і повітових влад, але й представники Міністерства культури й мистецтва.

Третьому оглядові почесно патронував голова Воєвідської народової Ради в Кошаліні, були представники Міністерства культури та мистецтва і представники місцевих влад. З зарубіжних гостей слід згадати українських радянських письменників з Харкова Р. Полонського та Ю. Стадниченка. На четвертому фестивалі, крім представників МВС, Міністерства освіти, Міністерства культури і мистецтва та представників БСКТ, побували гості з України — представники Товариства українсько-польської дружби, Українського товариства дружби і культурного зв'язку з зарубіжними країнами, вчені з Інституту літератури АН УРСР, голова і секретар КСУТ, директор українського театру в Пряшеві та представник ТОУК з Канади П. Кравчук.

На дев'ятому огляді, крім представників місцевих влад, побував віце-міністр Міністерства культури та мистецтва, а також представники Будинку радянської науки та культури.

Добрий спогад слухачі оглядів мають з виступів з уескатівськими колективами відомих польських та зарубіжних колективів. Вже на першому огляді виступив польський колектив з Сянока та український ансамбль пісні і танцю „Карпатянин" зі Східної Словаччини.

На VII огляді свою майстерність продемонстрував польський ансамбль пісні і танцю „Балтик", а на IX — кашубський колектив „Сєраковіце" та білоруський хор „Васільочки". Мрія, щоб на уескатівських фестивалях появилися художні колективи з України, поки що не здійснилася, але маємо надію, що сповниться вона на десятому огляді.

Крім братніх ансамблів, на уескатівських оглядах аматорських гуртків виступали професіональні солісти — Володимир Денисенко, Ая Маціґановська, Ольга Табачник, Мирослав Кравчук, Бернард Ладиш, Леокадія Ладиш, Леся Лемішко та Францішек Пшемелєвський.

Крім згаданих польських співаків Ладишів і Пшемелєвського та польських ансамблів пісні й танцю, у підготовці та проведенні оглядів брали участь польські режисери Владислав Василевський, Збігнєв Кам'янський, хореографи Генрика Дмитрієв, Неля Романчук і конферансьє Живілла Петшак, диригент оркестру мандоліністів з Кошаліна Ян Ковальчик, диригенти хору в Слупську Г. Стіллер і М. Козира, керівники ансамблю пісні і танцю з Гурово-Ілавецького ліцею Ізабелла Пюро і Войцех Мухлядо, фотограф М. Петшаковський та інші. Польські сцеціалісти записували виступи уескатівських колективів для радіопередач та кінохроніки. Польське телебачення здійснило більші записи з VIII та IX оглядів у Сопоті.

Постійно хорові „Журавлі" акомпанує Анна Салій-Туз.

З ускатівських заслужених організаторів музичного та хорового мистецтва слід згадати Олену Вальковську, Аю Маціґановську, Ярославу Поповську, Ярослава Полянського, Ярослава Трохановського, Петра Лахтюка, Ярослава Томина, Михайла Дуду, Богдана Фіцака, Романа Реваковича, Євгена Могилу, Ярослава Бакаляра та інших.

Вже перший огляд в Сяноці визначив головні складові частини фестивалів, а саме: фольклорні лемківські, бойківські та підляські колективи, естрадні молодіжні гуртки, хори з загальноукраїнським репертуаром, музичні колективи, хореографічні групи та інші. У фольклорних колективах перед вела „Лемковина", бойківський колектив з Бобровника, „Долиняни" з Перемишля та „Ослав'яни" з Мокрого. Принагідно виступили гуртки з Ліс, Кліщель та Кальникова.

Окреме місце зайняли ансамблі бандуристів з Тшебятова, Щеціна, Гданська та Перемишля. Вславилися хори „Чайка" з Гданська, „Верховина" з Білого Бору, „Долиняни" з Перемишля, „Полонина" з Лігниці, „Журавлі", мішаний зведений хор з Гданська і Варшави „Дума", хор Гурово-Ілавецького ліцею та дитячі хори, особливо з Білобірської школи.

На сценах оглядів виступила велика кількість естрадних колективів. Згадаймо „Бескиди" і Синю ленточку" з Перемишля. „Смерічки" з Бань Мазурських, „Троянду" з Любліна, „Фіалки" з Лігниці, численні вокально-інструментальні колективи: „Трембіту" з Вроцлава, „Зорепад" з Бань-Мазурських, „Десну" з Бартошиць, „Білі Круки" з Гданська, „Канни" з Гіжицька, „Орден" і „Струмочок" з Лігниці, „Калину", „Водограй" з Любіна, „Черемшину" з Зеленої Гори, „Чумаків" і „Готур" зі Щеціна, „Зорю" з Дзєжгоня, „Окмел" з Пшемкова, „Ластівку" з Любліна та інші.

Суто музичні гуртки були репрезентовані дитячими колективами мандоліністів з Кошаліна і Білого Бору, „Мрією" з Лігницького ліцею та капелами в хореографічних ансамблях „Лемковини", „Ослав'ян", молодіжних ліцейних танцюристів, „Веретена" з Гданська, „Метелиці" зі Щеціна, „Аркана" та „Долинян" з Перемишля, „Черемоша" з Венгожева та інш.

На IX огляді виступив навіть колектив співаної поезії з Валча.

Хор „Журавлі" на VII Центральному огляді гуртків художньої самодіяльності УСКТ Фото С. Ющака.

Свою почесну цеглину в доробок ускатівських оглядів внесли конферансьє: Марія Мандрик, Ірина Рейт, Степан Козак, Данута Ярчак, Богдан Сютрик і Живілла Петшак.

Огляди росли постійно, кількісно і якісно. Якщо перший огляд в Повітовому будинку культури в Сяноці згуртував 100 виконавців 14 колективів для 600 слухачів, то в другому кентшинському огляді взяло участь 18 гуртків з 300 виконавцями для понад 1000 слухачів.

Число слухачів подвоїлось на III кошалінському огляді, а на VI огляді в кошалінському амфітеатрі було вже 5 тис. слухачів. У VIII сопотському огляді взяло участь 26 колективів і 486 виконавців, яких слухало понад 5 тис. слухачів. У IX сопотському огляді взяло участь 34 колективи і 700 виконавців та понад 6 тис. слухачів на кожному концерті.

На останніх оглядах появилися супровідні нічні концерти старинної української церковної музики у виконанні хору „Журавлі" та молодіжного хору з Лігниці.

Кожний черговий огляд продемонстрував все кращу організаційну майстерність, культуру та дисципліну публіки.

Значення центральних оглядів не тільки в них самих, але й в активності окремих гуртків на місцях перед оглядами, на кваліфікаційних оглядах в окремих зонах країни, на піднесенні музично-вокальної культури в українських середовищах, на поглиблюванні інтернаціональної свідомості, а особливо на скріплюванні польсько-української дружби.

Про активність художніх колективів свідчить факт, що вони між IV і V оглядами дали 345 концертів.

Десятому ювілейному оглядові, який відбуватиметься в 70-річчя Жовтневої революції, 70-річчя встановлення радянської влади на Україні та проголошення УРСР незалежною державою, бажаємо розвинути найкращі дотеперішні досягнення та внести новий вклад у доробок культурної діяльності УСКТ.

Яків Міхняк

ЧАСТКА СПІЛЬНОЇ ДОЛІ

„Журавлі" станули на поріг 15-ліття. Можна пригадувати, що час для них б'є подвоєним, а то й потроєним ритмом. Можна повторювати, що не часом, а силою мистецтва треба міряти журавлину сутність. Можна прикладати до ник кожну іншу вигідну мірку, і завжди усвідомлювати, що є це лише спроба наблизитись до явища, в центрі якого — „Журавлі".

Тільки генії не підкоряються законам розвитку. Для інших вони невмолимі. Отже треба було аж 26-ти післявоєнних років для того, щоб в українській громаді у Польщі міг визріти творчий колектив на міру її актуальних потреб і здібностей. Тлінний задум конкретизувався у пропозиції Михайла Ринкевича і набув кшталту, оформився під організаторською та диригентською рукою Ярослава Полянського.

Оформлювалися насамперед люди. Крім диригентів і солістів імена співтворців-учасників журавлиної мандрівки у глибини пісенного мистецтва остаються для більшості глядачів анонімними. Поки що записані вони доброю славою у хроніці хору та пам'яті найближчих їм людей, середовищ. Записані суцільно у десятках рецензій та картинами з концертів. Чи однак не про таку саме спільну пам'ять йшлося тим, що на початку 1972 року ставали горсткою напроти гущі складних організаційних та художніх проблем для вирішення?

Хор „Журавлі" на естраді Ольштинської філармонії.
Фото Петра Котовського.

На першу зустріч, яка відбулася у підваршавській місцевості Сьрудборув, приїхало їх 32. З цієї групи романтиків, що найміцніше повірили в душу народу замкнуту у пісні, дванадцять пройшло десять років під керівництвом Ярослава Полянського і на початку 1986 р. співало у хорі, веденому Романом Реваковичем. Протягом названих 14-ти років у журавлиних злетах брало участь 126 хористів. Бува, що самого серця мало. З розвитком колективу, поширенням репертуару та зростом вимог довелось 31 особу вивести із списку хористів. 40 інших з різних причин відсіялись з колективу. Чотири втрати були найбільш болісні — окремі „журавлі" відходили з життя. Рік тому хор нараховував 51 чоловік.

Говорити, що чоловічий хор УСКТ — це своєрідна школа виховання у музичному мистецтві — це майже трафарет. Однак уже при наведених числах, наповнюється він живим промовистим змістом. Є це школа відкрита для всіх повнолітніх, але остаються в ній тільки найщедріше обдаровані психічною та фізичною витривалістю і, звичайно, музичними талантами. Лише вони спроможні перенести інтенсивність кількаденних проб, а потім концертів; тільки їм під силу не лише передавати засвоєне, але й доходити до все нових таємниць хорової музики. Одне слово, є це школа, навчаючись у якій, треба водночас бути причетним до її пошуків, відкриттів, до її нестримного розвитку. Знають добре цю правду й ті, хто в ній залишається, і ті, що з неї відійшли. Вона їх надалі єднає. Звідси й, мабуть, взялась гарна звичка, зараховувати до великої журавлиної сім'ї. кожного, хто хоч коротко пізнавав смак спільної долі.

В оцю долю вписана, між іншим, необхідність жертвувати своїм та рідних вільним часом. Протягом перших 13-ти років хористи провели спільно на пробах і концертах 242 дні. У рік кожен з них мусив присвятити обраній меті майже 19 „вільних" днів. Статистика ця не враховує часу, який потрібний для того, щоб доїхати на місце злету ключа, чи всього хору. А пам'ятаємо — „журавлі" є мешканця-

ми десятків на сотні кілометрів віддалених від себе місцевостей країни. Коли минатиме ювілей 15-ліття, декотрі з хористів час відданий своєму колективові, називатимуть повним роком! І це є також мірило „журавлиної" вартості. Як її окреслити?

Ба, а яке однозначне окреслення знайти їхнім далеким попередникам? Бо ж у природі „Журавлів" є напевно щось із хору Котка, а навіть глибше — з традиції „мандрівних" колективів Перемишля, чи хорів Кошиця і Стеценка. З'являлися вони тоді, коли виринала може й не повністю усвідомлена вимога етапного узагальнення певного струменя в розвитку музичної культури народу. Так, як і їх попередники „Журавлі" узагальнюють доступний їх можливостям та обставинам клаптик одного з таких етапів — наприкінці XX століття у Польщі, в першу чергу перед кількасоттисячною громадою своїх земляків. Те, що наслідки їхньої праці протікають поза коло цієї громади, до співмешканців країни та поза її кордони — це вже закон нестримності творчості, потрібний доказ їхнього мистецтва. Мистецтва, що стає батьківщиною.

Цікаво, що в цьому гурті співтворців незвичайного світу музики — найменше професіоналів у музиці. На початку 1976 р. голосові партії заспівували: 11 інженерів, 10 техніків, 5 студентів, 4 учителів, 4 економістів, 3 лікарів, 2 службовців, 2 ремісників, 2 музикантів, по одному — актор, рільник, журналіст, водій, фотограф, юрист, столяр та фізик. 21 хорист мав вищу освіту, 7 — неповну вищу, 20 — середню і 3 — загальну. Середній показник віку журавлів — 36 років.

Різнобарв'я професій, віку, освіти притаманне було хорові від його початків. Притаманне йому було й повне аматорство. Щоб відважитись створити такий колектив відразу з метою високого лету, щоб підкоритись цій меті та добачити її реальність — треба незломної віри і в силу української пісні, і в природні таланти її носіїв. Доцільність задуму підтримали вже перші фахові рецензії у пресі. Чи не такою саме індивідуальною та збірною перемогою треба міряти пройдений хором проміжок часу?

Не була це однак перемога для самовдоволення, чи самовиправдання. Поява „Журавлів" з їхнім репертуаром стала для багатьох свідків (а то й для самих учасників хору) чимось подібним до несподіваного відкриття величезної палати повної розкішних скарбів. Приголомшення красою не дозволяє відразу сприйняти зі зрозумінням окремі шедеври. Для цього треба не одної, а численних зустрічей, для цього треба років усе нових побачень з ними. А хор своїм нестримним стремлінням заглиблюватися у чергові прошарки української музики (його репертуар, що нараховує біля 100 позицій, представлено у численних газетних матеріалах), бажанням усе глибше входити у фактуру наново уже „вивченого" твору, чинив кожну з цих зустрічей новою, неповторною. Здатність постійно зберігати оце стремління — це одна зі складових успіхів та розвитку колективу. Це й запорука постійної йому прихильності у людському розмаїтті.

„Журавлів" чекають та запрошують і там, де вони вже виступали, і там, де про них тільки чули. Їхні концерти стають святом не лише в малих місцевостях. Ось у Варшаві, де вони виступали найчастіше (12 разів) і перед найбільш вимогливою публікою (окремо тільки для критики), чекають їх завжди з цікавістю, як звичайні шанувальники, так і музичні фахівці. А прецінь за хором рік тому був уже досвід із 116 концертів у містах і селах, на фестивальних і конкурсних сценах, у філармонічних залах, у храмах та в гмінних світлицях.

Ювілей сприяє підрахункам. Пригадаймо тоді і „Журавлям" і їхнім прихильникам карту, яку до початку минулого року творив колектив своїми мандрівками. Крім Варшави концертував він у: Гданську та Кошаліні — по 10 разів, у Перемишлі та Гайнівці — по 5 разів, у Щеціні, Ольштині, Сопоті та Слупську — по 4 рази, в Кракові, Лігниці, Зеленій Горі, Тшебятові та Мокрому — по 3 рази, в Битові, Гожові-Велькопольському, Білому Борі, Гіжицьку, Банях-Мазурських, Пєнєнжні, Бартошицях, Щецінку та Вроцлаві — по 2 рази і раз тільки приймали хор у таких місцевостях, як Колобжег, Лосє, Круклянки, Мястко, Мєндзиздроє, Стегна, Лельково, Ельблонг, Бранєво, Люблін, Любін, Члухів, Криниця, Валч, Гурово-Ілавецьке, Білосток, Більськ-Підляський, Луги, Стшельце-Краєнське, Мендзижеч та Познань. Були ще три пам'ятні виступи на Словаччині, гастролі в містах Канади та США восени 1986 р. Не було ще поїздки вимріяної — на Україну.

Як довго вистачатиме „Журавлям" наснаги й сил (а бажають їм цього всі шанувальники на цілі десятиліття) так довго в них буде вдячний глядач. Є ж бо ще й нині цілі регіони, які не діждалися ще оцих бажаних відвідин. Чекатимуть їх насамперед земляки. Чому? Варто, може, на закінчення цієї принагідно-ювілейної замітки докинути ще одну близьку до суті наявну думку.

Для українців у Польщі — „Журавлі" це не тільки високого зразка хоровий колектив (ця риса інколи стає другоплановою під час розмов про його виступи). „Журавлі" для них — це передовсім рідна їм пісня, у красі якої вони здатні душевно єднатись. І тому чоловічий хор — це частка також їхньої долі, їхнього світу. А коли вже вони свій колектив оцінюють, то так, немовби дивилися й на себе. Чи спроможні вони тоді на об'єктивність? Зрештою, вона їм у даному випадку непотрібна. Була б вона бо поки що рівнозначною зі спрощенням, з банальним поясненням тих глибинних джерел, звідкіля береться їхня нероздільність із рідним. „Журавлі" оберігають у пісні, виносять інколи із забуття частку правди про ці джерела. Чи можна описати це словом? Можна напевно відчути серцем. За цей подарунок серця вдячний хорові, його диригентові — глядач.

Роман Галан

СВІТЛІЙ ПАМ'ЯТІ АДРІАНА ГОШОВСЬКОГО

20 років тому у спекотне серпневе надвечір'я у Варшаві помер на 69 році життя Адріан Гошовський (13. VI 1898 — 8. VIII 1967) довголітній заступник відповідального редактора „Нашого слова", людина з когорти тих, хто становленню українського тижневика, а також організаційному зростанню Товариства самовіддано служив упродовж своїх останніх одинадцяти років.

Біографія Адріана Гошовського міцно позначена печаттю часу, в якому йому довелось жити і діяти. Народжений напередодні XX століття у прикарпатському селі Високе-Вижне був яскравим прикладом тих, кого молодечу особовість формувала неспокійна дійсність початків нового віку. Події І світової війни не тільки не дозволяють йому закінчити гімназію, але й приневолюють юнака з батьками покинути рідні сторони і зазнати далекої мандрівки, яка загнала сім'ю Гошовських до Ростова-на-Дону. Шість років провів він у цьому місті. Тут закінчив середню школу, тут почав свій трудовий шлях і тут же у 1920 році вступив у ряди більшовицької партії.

Щойно у 1921 році він повертається на рідне Прикарпаття. Однак політичні обставини, які панували у той час у Галичині, не дозволяють йому ні влаштуватися на роботу, ні далі вчитися. Тоді він залишає все і виїжджає до Відня. Тут незабаром розпочинає навчання на університеті та разом з цим включається в діяльність у рядах Комуністичної партії Австрії, зокрема в її українську секцію, яка згуртовувала українських робітників та інтелігентів. На той час Відень був своєрідним центром української лівиці — діяла ж бо тут редакція газети „Наша правда", яка була органом Комуністичної партії Східної Галичини, знаходилось тут також Закордонне бюро допомоги революційному рухові в Західній Україні. На цьому грунті і формувався світогляд А. Гошовського, розвивалося його професійно-політичне діяння.

Коли весною 1924 року ЦК КПЗУ викликає його до краю для розгортання підпільної комуністичної діяльності, А. Гошовський безвідмовно виконує доручення партії і стає інструктором центрального партійного апарату. Через два роки ЦК КПЗУ призначає його відповідальним редактором тижневика „Професійні вісті". Разом з цим він керував Центральним профспілковим відділом при ЦК КПЗУ. За свою діяльність був тричі арештований, але з браку доказів жодного разу не був засуджений. Однак щоб запобігти дальшому його переслідуванню, партія висилає восени 1927 року А. Гошовського до Радянського Союзу, звідки він повертається наприкінці 1928 року. Працює у Львові в партійному тижневику „Наша земля", влітку 1930 року бере участь у роботі V Конгресу Профінтерну.

Чергова хвиля репресій з боку санаційної влади, яка особливо охопила Західну Україну, змушує А. Гошовського в 1931 році знову виїхати до Радянського Союзу, де він перебував аж до 1946 року.

Після повернення до Польщі він до 1953 року працював на керівних постах у господарських установах, а відтак у видавництві „Ксьонжка і ведза".

Переломним моментом у післявоєнній його біографії був 1956 рік — рік утворення УСКТ і редакції „Нашого слова". Був у гурті тих, що робили заходи над підготовкою І з'їзду українського населення у Польщі. Головував на ньому. Був одним з тих, хто закладав основи уескатівського тижневика, а згодом кшталтував його громадсько-політичний профіль.

Був журналістом. Не обирався до керівних органів Товариства, проте його вплив на діяльність організації, особливо в 60-х роках, був відчутний в усіх ділянках, що й знаходило своє відбиття і в публікаціях тижневика.

Знався на журналістській роботі і любив її. Відчував відповідальну повинність за долю уескатівського органу. Не закривався у стінах свого кабінету. Незважаючи на велику зайнятість, що випливала з факту співкерівника, а фактично організатора роботи редакції, а також з його керівної участі в роботі Інституту історії партії при ЦК ПОРП (секція матеріалів з історії КПЗУ), що також обумовлювало його позаредакційну активність, він все-таки проявляв велику, інколи дивовижну активність. Цікавився різними аспектами уескатівського життя, але найбільше стежив за українським шкільництвом. Чимало докладав зусиль у розвиток мережі навчання української мови, особливо на Лемківщині. Взагалі справам цього регіону в контексті діяльності Товариства приділяв спеціальну увагу.

Любив рідну пісню, глибоко розумів значення культурної роботи серед населення, дорожив питанням залучення молоді в течію уескатівського руху. Тому-то, хоч був уже стомленим, хворим, все-таки

з небувалою впертістю рештками сил прокладав стежину уескатівським художнім колективам на перший фестиваль вокально-музичного доробку Товариства.

Чимало своїх сил віддав також варшавському гуртку, як його голова, зокрема у час становлення його діяльності.

„Дитинцю". Так любив звертатися до співпрацівників редакції. У тоні цього пестливого слова-звернення завжди було щось такого, що, незважаючи на те, до чого воно було його своєрідною увертюрою, ніхто не міг йому відмовити у проханні чи дорученні. Навіть тоді, коли воно мало сугестивний відтінок. Був вимогливим, міг інколи накидати оцю вимогливість іншим до краю їх витривалості. У нього журналіст цінувався не лише за перо, скажімо його стрункість, але перш за все за активність, організаторську кмітливість, швидкість мислення, схоплювання фактів, явищ і діяння. Вчив нас цього. Журналістів розраховував з даручень, із статей, але й, бувало, з годин праці. Майже напам'ять знав розклад поїздів. Коли відряджав у терен, то просто вираховував час — їзди, доїздів, ділових розмов, повернення і... вимагав розрахунку у формі газетного матеріалу, підготовленого негайно після появи у редакції.

Разом із цим умів знаходити час і на розвагу. Любив бувати у гурті своїх, у тому й на уескатівських вечорницях чи забавах. Тоді був усміхненим, немов поставав зовсім іншим — товаришем, другом. Але таким редактора Гошовського протягом трьох років праці під його керівництвом бачив я відносно мало. Був людиною, від якої можна було багато навчитися — і не тільки цього із секретів журналістської майстерності, але й бачення проблем, підходу до них, вміння їх розв'язувати.

Завжди поспішав. Цей поспіх мимоволі переймали інші, зокрема молоді. Це виснажувало. Але потім, коли він звершувався успіхом — людину огортало глибоке відчуття задоволення з доконаного. Своєрідною вершиною оцього відчуття, немов нагородою, був прояв радості, який у вигляді усмішки появлявся на обличчі редактора-наставника.

— Ну й бачите, дитинцю, ми таки досягли мети, — закінчуючи, утверджував нас у вартості доконаного.

Мирослав Вербовий

АВТОБІОГРАФІЯ

Народилась я 16. XII 1914 р. у Відні. Мої батьки вчителі. Мати Емілія з дому Крушельницька була сільською вчителькою. Батько Іван Поповський закінчивши Львівський університет вчив класичних мов у середніх школах. Ще перед першою війною перенесений службово з Бережан до Перемишля, вчив у Перемиській державній чоловічій українській гімназії. Після першої світової війни в 1914 р. цілий колектив вчителів гімназії евакуйовано з родинами до Відня. Там саме я вродилася. Після повороту до Перемишля батько з товаришем вчив у чоловічій гімназії. Початкову школу я вивчала під оком моїх батьків-вчителів. Так пройшли перші три роки гімназійної науки. Батько вчив мене латинської мови, яку я дуже любила, ми обоє залюбки говорили зі собою по-латині. Від четвертого класу я вже ходила до жіночої української гімназії при Інституті для дівчат у Перемишлі. В 1932 р. я закінчила гімназію. Від наймолодших літ в мене виявились музичні здібності, котрі мої батьки рішили розвивати, записуючи мене до Музичного інституту ім. Миколи Лисенка в Перемишлі. Вчилась я гри на фортепіано. Батьки купили

мені піаніно і я приготовлялась до професії вчительки музики. Так вирішили мої батьки.

З обох шкіл я винесла багато. В гімназії були різні вчителі, різні предмети, різні способи викладачів, різні підходи до предмету, різні постави вчителів, словом багато різного. Я була лінгвісткою, мене інтересували мови. Я зачитувалась у латинських текстах. Дуже мило згадую як вчителя латині мого батька, котрий перший защіпив у мені любов до класики. Латини вчив мене також професор Михайло Федевич. Був дуже дотепний, веселий, але на його обличчі гостював часто Марс, котрий скоро зникав під гарячими псотними поглядами моїх товаришок. Він любив з нами подискутувати. Гарно оповідав про старовину. Німецької мови навчав професор Стефан Маликовський, вчив не вчив; не забуду як то мала прийти візитація, проф. входив до класу зі словами „Hannibal onte portas" і скоро роздавав питання, які буде нам давати, коли прийде візитатор і був дуже знервований. Багато не навчив. Дуже цікавила мене українська та польська літератури. Любила я читати книжки і мала багато лектур. Пам'ятаю добре вчительку української мови, котра була кузинкою поета Богдана Лепкого, а саме Марію Гривнякову. Вона цікаво вела уроки. Інтересні дискусії з нами вів учитель польської мови Колянковський. Він не лише з нами дискутував на теми поетів-класиків чи романтиків, але теж і нових поетів, котрі щойно входили в моду як наприклад Стафф. Дуже цікаві теми давав на домашні завдання, любив, щоб писати літературні оповідання. Дуже мило згадую директора школи Сітницького, а також вчителя німецької мови у матуральному класі, котрий за один рік навчив нас багато; дуже мило згадую вчителя фізики Посліху. Він мав прегарний характер, був чудовим вихователем молоді. Це були золоті часи мого життя, це була моя молодість. Це часи захоплення Лесею Українкою, Ольгою Кобилянською, Уляною Кравченко, захоплення емансипацією жінок.

Музична школа, це інший світ, полонила мене інструментальна музика. Моєю вчителькою була незабутня Ірина Негребецька учениця Василя Барвінського. Елегантна дистингована пані, субтильна особа великої особистої культури, добрий музик. Друга моя вчителька то незабутня Володимира Божейко, учениця Завера — учня Ліста. Це зовсім інший тип, це музик дуже всесторонній, піаністка-віртуоз знаменитої техніки. Дуже вимоглива, вміла запалювати до праці та заохочувати до музики. Дуже добре згадую вчителя теоретичних предметів др Василя Витвицького, знаменитого диригента перемиського „Бояна".

Після матури я займалася виключно музикою. Мене зацікавив хор і сольний спів. Після закінчення Музичного інституту ім. М. Лисенка в 1936 р. я вибралася на практику з навчання музики й співу та склала іспит у Львові в Консерваторії. Після іспиту я вибиралась на музикологічні студії у Кракові на Ягеллонському університеті у 1939 р. Вибух війни перешкодив цьому.

За радянської влади в Перемишлі організовано Музичну школу. В тій школі я одержала працю вчительки гри на фортепіано, а також функцію заступника директора школи. Під час німецької окупації вчила я в торговельній школі писання на машині та провадила шкільний хор. Після закінчення війни, коли в Перемишлі організовано державну Музичну школу я одержала працю вчительки гри на фортепіано і акомпаніаторки до скрипки. Коли в 1956 р. засновано гурток УСКТ — я стала членом, а опісля інструктором хорового співу. В Музичній школі я працювала від 1946 — до 1983 років. Праця в школі давала мені сатисфакцію і приємність. Педаго-

гічна праця має багато моментів гарних, приємних, хоч є радше безбарвна, сіра, полягає на постійному повторюванні одного і того самого. Щоб не зробитись машиною, треба винаходити самому різні способи навчання, зміняти самому методи, вишукувати щораз то нові матеріали. І я так старалась робити. Це все є робота, котра забирає багато часу, а наслідки бувають різні. Але пасія, велика пасія це великий магнес, який каже забути всякі труднощі. Знайти щось, що тягне, знайти „сіль" в тій роботі, знайти життя, охоту, тоді ця робота стає легкою, приємною. Зі сцени гарно виглядає — соліст чи хор, коли нема хвилювання, але людина є лише людиною і хвилювання трапляється. Трапляється і зневіра в учня, але й в учителя. Кажуть: музика лагодить обичаї, але робить людину дуже чутливою на все. Скільки сліз вилиють діти, чи студенти, бо те, чи тамте на сцені не вийшло. А діточі конкурси — який початок великих конкурсів. І не легко було учням уприємнити працю, ті години вправ, виробити ту терпеливість. Часто треба порадити учневі, чи має далі іти по лінії зазначеній собі, чи вибити йому з голови ту фантазію, ту охоту. Чи порадити, щоб став музиком повним, себто студіював якнайвище, чи щоб перестав на початках і був добрим меломаном. Ото питання, які хвилюють молоді душі, і батьків і дітей. Всі ці проблеми я стрічала на педагогічній дорозі і треба було відповідно вияснювати, помогти молодій людині вибрати дорогу. Не легко це.

Це шкільні справи. А як укладалось в праці з аматорами в гуртку УСКТ? Це вже інша справа, теж педагогічна, але тут безліч ускладнень. Хор аматорський! Чудова річ. Аматор приходить з любов'ю до пісні, не з обов'язку. Він хоче відпочити по праці, відпружитись, вижитись в пісні. Тому треба пояснювати в приступний спосіб кожну справу... Треба бути терпеливим, але йти вперто до мети, до тої краси — пісні. Слід вимагати якнайкращого виконання пісні. Треба розбуджувати амбіцію в аматорів, але вимагати докладності, старанності виконання. Довгі літа веду хор в УСКТ. Пісні треба підбирати залежно від складу хору. Перші роки, перша декада була повна ентузіазмів, солом'яних вогнів, але були хори досить численні. Можна було „шарпнутись" на трудніші пісні. І на такі, як Вербицького „Заповіт" на 2 хори. Очевидно, трохи треба було упростити, бо диригент мусив такі речі робити. І співали ми теж такі речі як „Лічу в неволі" Дениса Січинського, теж треба було дещо полегшити, але ми мали ліцей, була велика моміч з молоді. Були ще старі передвоєнні хористи з давних „Боянів" з Перемишля, з Дрогобича. Успіхи були. В першій декаді ставили п'єсу „Коза-Дереза" Миколи Лисенка. Їздили до Варшави з нею на огляд колективів національних меншостей, взяли перше місце і дістали піаніно, котре донині нам служить. Виступали діти, молодь і старші. На Х-ліття УСКТ перемиський хор їздив до Варшави і виступав зі своєю програмою. Потім різно укладалось. Прийшла мода на естрадні гуртки. В нас повстали „Бескиди". В тім гуртку, який числив 9 осіб, я була акомпаніатором і солісткою. Репертуар вибирав Богдан Сютрик, я вивчала гурток. Ми їздили з концертами по Примор'ю із великим успіхом. Це була велика пригода. Програма інтернаціональна, для всіх дібрана, кожний виконавець мав свій номер до своїх можливостей. Програма скромна, але кожному було щось милого, кожному до серця. А потім була молодіжна „Синя ленточка". Молоді, вродливі дівчата. „Синя ленточка" це була моя дитина. Теж їздили ми до Кракова з концертом, до Катовиць, до Варшави. А ось мої артисти: „Коза-Дереза" — Іруня Шагала — у далекому світі, „Лисичка" Іруня Туцька вже мати 15-літнього сина, „Рак-неборак" — Ігор Медвіть

отець Василій... Гей! Розійшлись по світу, а дехто у Перемишлі — тай помагає тут в праці.

А що ж ще є „Ромашки"? А це вицвіт дальших літ. То діти „Бескиду" — „Синьої ленточки" — то внуки хористів, перемиського „Бояна". Це остання декада УСКТ.

І „Долиняни"! Із „Бояна" лише остався Стефан Рущак, Наталія Ожибко, Володимир Лазорко, ті найстарші члени, а решта це вже нові люди.

Які пісні ми співали? Перш за все, народні, бо було нам по-змозі. Багато пісень я опрацювала сама на цей наш камерний склад. Молоді люблять співати по 2, 3 з малими колективами, щоб якнайбільше бути на виду. Не дивуюсь їм, але інший ефект дає малий колектив, інший хор. „Долиняни" це моя нова велика дитина. Це колектив радше старий, котрий хоче співати, хоче виступати, хоч жінки вже сиваві, а чоловіки лисаві. Все ж моя велика пристрасть, велика робота. Коли б трохи більше було згоди. Забагато за тих 30 літ було суперечок, котрі розбивали працю, а можна було б щось більше зробити. Від 25 років я в УСКТ не мала неділі, бо з „Синьою ленточкою" мала проби все в неділю, а з „Ромашками" також в неділю. Учні не мають часу в тижні, остається неділя. Трудно, треба і так.

Увесь час цікавить мене народна пісня. Особливо з околиць Перемишля. Опрацьовую ті пісні на жіночий і мішаний хор. Співпрацюю із Марією Матейковою, бо вона добре орієнтується і має запас регіональних пісень та добре знає, як має виглядати одяг. Моєю пристрастю було приготовити кілька нових нош та поширити програму пісенну.

Виїзд в терен — які ж спомини. Богема — вандрівні співаки-трубадури, трувери XX-го століття. Десь там у когось на селі прали сорочки, десь там у когось варили пироги зі сиром та бульбою. Десь ходили на молоко просто від корови — ставали в черзі діти і молодь з горнятками — потім пили білий нектар. В Кошаліні десьто-колисьто їздили над море — пригода для дітей — „їдьте подивіться як небо купається в морі". Десьто-колисьто в лісі на галявині палили вогнище, підвечіркували... А з „Невольником" їздила група хорова: незабутній Славцьо Юрчак та Галина Федоришак як Степан і Оксана, а батько Семен Матейко. Це було моє життя в УСКТ. 30 років як батогом тріснув, було і прогуло. Третє покоління вивчаю пісень. Тамті вже легенда.

Але був ще хтось в моєму житті, хто перед усім навчив мене бути суспільником. Була це жінка мужня, повна енергії та охоти до роботи. Ольга Ціпановська педагог учительської семінарії в Перемишлі, довголітня директорка Музичного інституту ім. М. Лисенка в Перемишлі. „Ти, дитино, не думай на сцені про публіку" — говорила вона до нас, коли ми чекали за кулісами трясучись від страху", — „ти думай про сонце, про квіти, про те, що ти граєш собі. Не дивись на публіку, а добре уважай на те, що граєш, а все буде добре". Коли приходив кінець шкільного року незабутня тітка Оля приходила із великою торбою цукерків і після свідоцтв роздавала їх. Будучи директоркою Музичного інституту — вона не брала ніяких грошей — сповняла обов'язки суспільно. Це для мене був чудовий приклад суспільника. І цей приклад світить мені увесь час моєї праці в УСКТ. То вона порадила мені співати в перемиськім „Бояні" перед війною та акомпанувати хорові. Це була чудова підготовка до ведення хору УСКТ. Важним моментом мого життя було здобуття диплому в Музичній вищій школі у Кракові. Студії в тій школі я відбула в 1962—68 роках, рівночасно будучи вчителькою та студенткою.

Ті літа згадую дуже мило, хоч був це великий труд доїздити, щотижня на два дні до Кракова. Але мене тягла наука, тягло мене це старинне місто великої історії, місто Ягеллонського університету, місто, в університеті якого викладали наші професори Богдан Лепкий та Іван Зілинський. Мене потягав цей широкий світ, викладачі музичної школи.

В часі тих літ наш хор виїздив кілька разів із концертами до Кракова на запрошення краківського уескатівського гуртка, виїздила також „Синя ленточка".

Світлі постаті музиків, яких я стрічала, це композитор Станіслав Людкевич, котрий є уродженцем міста Ярослава і був певний час вчителем української мови в перемиській чоловічій гімназії. Його пам'ятаю добре з учнівських іспитів в Музичній школі, пам'ятаю Василя Барвінського, котрий, також приїздив на іспити. Можна собі уявити яке в нас було велике хвилювання, знаючи хто засідає в комісії.

Ніколи не забуду виступу нашої великої піаністки — шкільної товаришки із класу проф. Завера з Відня, піаністки світової слави: Любки Колесси. Вона перебувала за границею і в 1935 р. побувала в Польщі та концертувала по містах. Вона концертувала також в Перемишлі. Незвичайно ефектовна з вигляду і знаменита піаністка, особливо чудово грала твори Моцарта. Колесса мала великий вплив на мою гру. Одначе найбільший вплив на вибір моєї музичної дороги мала постать, котру я стрінула 1928 р. на концерті в Перемишлі. Була це моя тітка Соломія Крушельницька. Я тоді побачила її вперше, вже як старшу, співаючу якось інакше ніж другі співачки, котрих я чула в Перемишлі. Мені врізався в пам'ять її спосіб співу. Та чудова інтерпретація особливо народних пісень. Я тоді була заслухана і здивована, що так можна співати. Той спів ходив за мною усе життя і зрозуміла я його щойно після матури. Тоді прийшло зацікавлення вокалістикою та зокрема хором. І хоч я була тоді вже заавансованою піаністкою, в мене щось почало ламатися: чи спеціалізуватись у грі на фортепіано чи перейти на вокалістику та спеціалізуватись у веденні хору. Імпонувала мені Любка Колесса як піаністка, імпонувала мені також Соломія Крушельницька як вокалістка, імпонував мені професор Василь Витвицький, котрий був моїм першим професором диригування. І вокалістика перемогла, і любов до ведення хору. Фортепіано стало згодом лише помічним інструментом, котрий доповнює спів. Немає на світі кращого інструменту, як людський голос!

Будучи вчителькою гри на фортепіано в музичній школі я навчала дітей теорії, але перш за все вивчала дітей безліч пісень, заснувала дитячий хор, котрого на початку в школі не було та з дітьми виступала на кожному святі в школі. Діти були розспівані і радо виступали. В хорі кожний знайде своє маленьке, але певне місце. У хорі кожний хорист стає важливою особою. Це була моя провідна ідея в педагогічній праці з хорами. Я вчила дітей і старших, цінувала кожного хориста. Голосок до голосочка і буде хор.

Ярослава Поповська

НА ЖИТТЄВИХ СТЕЖКАХ

Недалеко Перемишля біля Бірчі невелике українське село Липа. Кругом села сіножаті, гаї, ліси. Погідний гарячий липень 1914 р. Саме 14-го крізь ранішню імлу та сріблисті гіллячки дерев — схід сонця! А ліс недалеко співає! Шумлять тихенько свою пісню дерева, дзюрчать потічки, дзвенять комахи, а пташки так співають, так

співають! А понад всіми голосами пролісся різкий, голосний перший крик дитини!

В сім'ї Волошинських вродилась дівчинка: біленька, ясненька, вузенькими синіми очима глянула довкіль. Хрестили її в маленькій церковці (яка стоїть і досі) та назвали двома іменами Віра-Наталія.

Вибух війни перервав щасливе життя рідні. Батько та його брат з іншими людьми інтерновані та вивезені до Вольфсбергу (в Талергофі забракло вже місця). Мама якийсь час перебувала у свого брата на Лемківщині, але опісля виїхала до Відня і далі в Каринтію шукаючи чоловіка.

Воєнний час, далека дорога, брак грошей, мала дитина, що з голоду плакала і скигліла, а часом омлівала. Допомагала дуже в дорозі батькова сестра, 12-ти літня дівчинка, випрошуючи де могла хоч трошки молока, або у військових чаю. Часом зустрічні жінки своїми грудьми кормили дитя.

З великим трудом вдалось доїхати до Вольфсбергу знайти батька, але тут мусили всі разом жити в таборі. І маленька Наталя все пережила. Щасливо повернули всі до Галичини. Згодом батьки поселилися на зовсім у селі Сушиця-Велика біля Хирова, 36 км від Перемишля. Тут чудове положення села. Довкола гори, великі ліси, повітря надзвичайне. Зелено — синій виднокрай з різними дивами. Неповторний світ. Український Меран.

Після народної школи в Сушиці Наталя розпочинає науку в приватній жіночій гімназії (Українського інституту для дівчат) в Перемишлі. В тому часі була це одна з найкращих шкіл у Польщі.

Змалку любить малювати. В нижчих класах вчить малювання О. Кульчицька. Опісля ходить учитись до неї додому. Її мрія — це стати маляркою на подобу Олени. Але тоді теж залюбки інтересується українською літературою, історією, географією, народним побутом тощо. В старших класах веде гурток української літератури, на який приготовляє різні реферати, нариси та вірші-перли тодішньої літератури.

Сама багато читає. Швидко прочитує все зі шкільної бібліотеки. Купує українські книги за всі заощаджені гроші. Дуже любить писати. Майже всі українські і польські вправи пише на відмінно. Починає писати малі віршики, призначені домашнім звірятам, природі, чи товаришкам з нагоди іменин тощо. Опісля пише поважніші навіть любовні вірші. Але важливіші були перші нариси, новели, в яких писала про долю тодішніх жінок та дітей. Було в нас багато здібних дітей, але не могли вчитись, бо за науку багато платилося. В 1934 р. Наталія Волошинська закінчила гімназію атестатом зрілості. Опісля почала студіювати українську та польську філологію на університеті у Львові. Коли стало ясно, що після закінчення студій, годі буде одержати працю, перенеслася до Варшави. Студіювала рисунок, малярство, різьбу у вищій художній школі. Після її закінчення можна було навчати в середніх школах. Перед самою другою світовою війною закінчила студії, але дипломну працю робила аж після війни на Варшавському університеті.

Від 1941 р. була вчителькою в Криниці. Після війни в селі Щавник коло Мушинки, відтак у Вафці близько Фльоринки. Вона зжилася з лемками, полюбила їх та їхніх дітей, які горнулися до науки. Не хотіла виїжджати з Лемківщини, але мусила. Виїхала на Сілезію до Гоголіна біля Ополя. Там вчила в середній школі. У 1953 році повернула до Перемишля, в якому живе й досі. І тут пережила велике горе. Дізналася про смерть родичів у Сушиці (на Західній Україні), а згодом про смерть нареченого. Дуже важко було звикнути до

цієї думки, що осталась такою самітною. В Перемишлі спочатку працювала в Молодіжному будинку культури, опісля в Загальноосвітньому ліцеї, де вчила в українських класах і була керівником та вихователем в інтернаті. З деякими нашими учнями ще й досі переписується.

І вони живуть по-різному: „Я пишу цього листа з вдячністю та зворушенням. З усіх учителів згадую вас якнайкраще. Як ви дбали про нас, хтіли виховати на чесних, культурних людей, роз'яснювали наші уми. Ви є дуже близькі моєму серцю. Ви не тільки нас навчили, але одягали і заступали матір".

Пише учень, який був у школі тільки один рік.

„Я тоді дуже багато навчився. Для мене це був перший справжній контакт з містом, з різними формами культурного життя тощо. Цей рік в Перемишлі завжди згадуватиму як мій буквар доброго виховання. Ви нами тоді піклувалися, вчили не тільки рідної мови, але всього: говорити чітко, ходити просто, танцювати на вечірці, сидіти за столом тощо".

Інший знову пише: „Найважніше для нас це, що ми свідомі своєї національності, що знаємо рідну українську мову, що любимо рідну культуру, шануємо її і хочемо, щоб розвивалася, що любимо свій народ і йому хочемо в житті служити.

Не було б оцих почуттів, коли б не було Вашої з нами праці тоді в Перемишлі".

Саме організування праці, зв'язаної з ліцейськими класами вимагало великих зусиль, передусім здоров'я. А вона мусила займатися всім, очевидно разом з тодішнім головою УСКТ М. Чубинським і секретарем С. Матейком. Мала великі труднощі, коли вже почалась наука. Жила далеко на Засанні, школа в другому кінці міста, інтернат в ремонті теж далеко (треба було щодня ходити пильнувати робітників), а учні тимчасом жили в Народному домі. Після обіду треба пильнувати учнів, щоб відробляли завдані уроки. Жахливі умови якось наладнались і коли в інтернаті настав кінець ремонту, розпочалась нормальна наука.

Скінчилась, розвіялась мрія Наталії Волошинської стати художницею. Платня вчителів була маленька. Недостачу мусила доповняти шиттям та іншим рукоділлям. Малювала тільки часом. Велика збірка її акварель: види Варшави, краєвиди рідного села, малюнки довколишніх церков, портрети, шкіци людей, звірят, з Варшавського зоопарку та інше — все в час війни пропало. Люди віддали її найслабший автопортрет, який малювала ще в гімназії.

Коли стало діяти УСКТ і українці дістали приміщення в колишньому Народному домі, вона увійшла в ритм його роботи. Не залишилась позаду у жодній з ділянок гуртка.

Праця почалась від порядкування домівки, декорування, малювання сцени, шиття куртини. Опісля порядкувалася бібліотека. Згодом народна ноша. Придбання старої, яку ще десь по селах можна було здобути, й проектування нової полтавської. Добре, що на всьому розумілася. Одною з перших записалася до хору. Ще змалку любила музику і спів. Від 14-ти літ, належала до шкільного хору і вчилася грати на фортепіано. Хор УСКТ виступав на різних концертах і часто виїжджав на села й містечка. Наступає організація гуртків. Одним із перших був декламаторський, який Наталя починає вести і яким займається досі. Хоч змінилися діти і люди, але велика праця не вгаває.

Перша п'єса зі старшими це „Майстер Черняк" Івана Франка, за

яку взялася Наталя Волошинська. П'єса вдалася. Її ставлено на перемиській сцені та в околичних селах.

Багато було праці з учнями ліцею на різні свята. Перші інсценізації це були сцени з дитячих років Шевченка. Опісля ставили „За байраком, байрак", „Причинну", сцени з „Наймички", „Тополі" та інші.

В 1958 році з учнями ліцею перший раз на перемиській сцені „Лісова пісня" Лесі Українки. В 1959 р. Наталія Волошинська захворіла та перейшла на інвалідську ренту. В тому часі вийшла заміж за Дем'яна Ожибка, емеритованого вчителя, який теж працював в українському інтернаті. Але не судилось їй довго жити з чоловіком, він невдовзі вмирає.

В часі подружжя Наталія Ожибко припиняє дещо працю в гуртках. Але опісля повертає до праці з подвійною енергією. Займається якийсь час разом з покійною Людмилою Павлище дитячим гуртком. Вивчає декламації. Обидві приготовляють різні імпрези, як гагілки, обжинки та інше. Опісля працює з молодіжним гуртком. Цей гурток бере участь у різних імпрезах з нагоди державних свят, роковин Шевченка, Лесі Українки, Уляни Кравченко, Івана Франка. Молоді люди декламують вірші цих поетів, а також вірші П. Тичини, П. Воронька, Л. Забашти, М. Рильського, О. Олеся та ряду інших поетів. Наталія Ожибко проводить часто в світлиці літературні та історичні вечори. Гурток організує вечори „Гумору і сатири". Програми були дуже багаті та солідно опрацьовані. В репертуарі гуртка є багато веселих скетчів, сміховинки, веселі вірші, одноактні веселі п'єси. Були вірші Руданського, Франка, Котляревського, сміховинки Остапа Вишні та інших. Одноактні комедії це „Веселі заручини" Ю. Мокріяви, „Дядько із системи" Євгена Кравченка та „Весілля без музики" Івана Мельника. Але ці веселі вечори та одноактні комедії не були використані. Тільки були раз поставлені в Перемишлі. Найбільшою заслугою гуртка стала постановка драми Л. Українки „Лісова пісня". Вже вдруге в Перемишлі. Наталя Ожибко зайнялась всім.

Виконавці Лісової пісні зі своїм режисером і керівником. З правої сторони з Наталією Ожибко, з лівої Ярославою Поповською.

Відмалювала сцену (ліс і озеро) та всі кущі і дерева. Пошила майже всі костюми разом з імітацією поліських. Цим разом були вони з гарних дорогих матеріалів. Роль Мавки дуже гарно заграла Надя Бахір, роль Лукаша Маріан Чорний. В Перемишлі поставлено п'єсу (3 рази), а один раз у Кракові. 1969 р. Наталя Ожибко перейшла на пенсію. Великим досягненням була безперечно „Безталанна", яку поставлено в 1975 р. 2 рази в Перемишлі, в Мокрому, Пасленку, Кошаліні і Гданську. Ці виїзди — велика заслуга інструктора І. Демковича, як теж поміч в режисеруванні. І. Демковичем були вибрані 2 п'єси „Ніч під Івана Купала" та „Перехитрили". Наталія Ожибко взялась вивчати зі своїм гуртком ці п'єси. Невдовзі оказалось, що п'єси „Ніч під Івана Купала" не можна поставити, бо не було радянського видання. Залишилась п'єса „Перехитрили", або „Пошились в дурні". Комедія гарна, крім гумору, співу, танці. Протягом довгого часу змінялися ролі майже всіх осіб. Вкінці роль батька взяв Роман Романець — людина молода, дуже солідна. Жив у Перемишлі, працював на залізниці, навчався заочно на політехніці в Ряшеві. Оженився та замешкав в Сяноці і став працювати в Журавиці коло Перемишля. Помимо труднощів раз у тижні в середу приїздив на проби, але тоді вже треба було старатись за нічліг. Така людина повинна служити взором для перемишлян. Від самого початку ходили на проби І. Медвідь, який дуже добре грав роль писаря, та Юлько Козар — молодий дуже здібний хлопець.

Також багато труду вложила Стефа Костюк. Мала тоді малу дитину. Мусила платити сусідці за те, щоб нею опікувалася в часі тих довгих проб. Другим батьком згодився стати Євген Співак — дуже добрий, здібний, досвідчений актор, який теж потрохи режисерував, але він вже тоді дуже хворів. І була б Н. Ожибко давно кинула цю п'єсу, якби не велика охота цих кількох людей. Тягнулося це довго, очевидно з величезними перервами. В останній хвилині треба було заступити Олю Левчишин, бо при кінці року вона мала іспити в школі. Зробила це І. Ярмола. І коли вже в 1979 р. в липні мала відбутися прем'єра п'єси, Ірина Я. без повідомлення, без слова виїхала собі на відпочинок, — і кінець. Все розлетілося і всім відхотілося грати. Співи, дуети були використані на Шевченківських концертах.

Наталія Ожибко від початку дописувала до газети „Наше слово", спершу під псевдонімом „Проліска" і пише до цього часу. В 25-ліття Товариства взяла участь в оголошеному „Нашим словом" конкурсі п.н. „Моя перша зустріч з українською газетою по війні", і за „Зустріч біля ріки" дістала III нагороду (першої не було).

Це принесло їй велику радість, потіху і заохоту до дальшого писання.

Зараз Наталія Ожибко займається в УСКТ малими формами праці. Працює зі старшими, вивчає декламації на різні оказії, часом і сама декламує. Влаштовує літературні вечори, не раз читає теж свої нариси, оповідання чи рецензії. Наталія Ожибко від заснування хору ввесь час у ньому співає. Не раз говорить: „Спів — це для мене велика приємність, відриває мене від щоденних турбот, дає мені теж моральне вдоволення". У 1985 р. була з хором на фестивалі в Сопоті та з захопленням виспівувала перемиські пісні.

Вона всею душею перемишлянка, любить все своє, все те що з Перемишля, цим живе і тому 30 років працює як може для рідної культури.

Наталія-Віра Волошинська

Заступник голови ГП УСКТ А. Середницький вручає диплом хористці „Лемковини" з Ганчови

Наталя Ожибко

ДЕЩО ПРО ГАНЧОВУ

Село Ганчова розташоване між горами над річкою Ропою. Зі сходу височіють гори: Кичера — 628 м, Кізє Ребро з Яворинкою — 853 м, Марківець — 644 м, від заходу Ковалів Ліс — 755 м, Бардійський Ліс Високий — 750 м, Верх — 755 м, Ділець — 721 м, Бзяний Ліс — 744 м.

Через село веде дорога з Горлиць до Висови. Давніше був це міжнародний шлях, котрий провадив до Пряшева.

Ганчова межує з селами: Устя-Горлицьке, Квятонь, Сквіртне, Регетів, Висова, Гута-Висовська, Ріпки, Чертижне, Ставища та Снітниця.

Ганчову утворено вже давно, зачисляють її до найстарших і найбільших сіл Лемківщини. Перед першою світовою війною в селі проживало біля 200 родин. В тому часі відбувалася еміграція, яку розпочато в половині XIX століття. Багато людей виїхало до США, Канади, Аргентіни і Бразілії. Не було родини в Ганчові, з котрої хтось не виїхав би за кордон. Виїжджали навіть цілими родинами.

Духовне і культурне життя в Ганчові розвивалось здавна. Вже у 1528 році тут побудовано першу церкву в честь Пресвятої Богородиці. Другу церкву поставлено в 1771 році, при котрій відкрито приходську школу.

Першу школу в Ганчові побудовано перед 1800 роком. Її фундатором була Тереза Гудницька. Цей шкільний будинок в 1813 році забрала вода. В 1818 році побудовано нову школу. В Ганчові було

в шкільному віці 68 хлопців і 26 дівчат. З того вчилося 54 хлопців і тільки 6 дівчат. Наука в школі була передбачена для охочих, не було примусу посилати дітей до школи.

Про навчання дітей свідчить письмо австрійського монарха від 12. XII 1818 року № 221,

„Nauka religii powinna być we wszystkich szkołach galicyjskich, gdzie jest młodzież obrządku grecko-katolickiego udzielana przez kapłanów tego obrządku w języku ruskim — przyczem również według możliwości starać się należy, by się dzieci pisać i czytać uczyły po rusku. W szkołach, do których chodzą tylko dzieci obrządku grecko-katolickiego cała nauka powinna być w języku ruskim, a po polsku powinne nauczać się czytać i pisać. W szkołach obydwu obrządków nauka powinna być podawana według nauki religii. W miejscach, gdzie jest ludność mieszana, wolno gminom grecko-katolickiego obrządku ruskiego szkoły budować i utrzymywać".

Три роки пізніше греко-католицька єпархія в Перемишлі вирізнює школу в Ганчові як найкраще ведену в горах. (Лист від 15 листопада 1821 р. № 8181). Також губернія декретом від 11 жовтня 1826 р. № 55241 надає похвалу ганчівській школі, що було оголошено в рестрикті від 8. X 1826 р. № 317.

Першим учителем в Ганчові був Петро Федак, котрий вчив дітей 40 років. Після нього, Асофат Пірог вчив до 1851 р.

В 1843 р. школа згоріла і 100 дітей змушених було вчитися в одній кімнаті.

В 1851 р. приходить учителювати Дем'янчук і вчить дітей аж до 1891 року.

Цісарсько-королівський уряд письмом № 24178 від 24. IX 1858 р. затвердив школу в Ганчові як народну. В 1865 р. в школі було 110 дітей.

В 1881 році побудовано вже з черги четверту велику школу, в котрій могли поміститися всі діти.

Тирс Венгринович.

Від 1891 до 1892 року учителював Марко Гижа, а від 1892 р. Володимир Русиняк. В 1911 р. приходить другий учитель Филип Наконечний, а потім Пелющак, Качор та Жаркович. В 1914 р. забрано до концтабору керівника школи Русиняка і він уже не повернув з Талергофу, а наука в школі була припинена до 1915 року.

Від 1915 р. починає вчити в ганчівській школі Анна Вислоцька, а відходить учителька Вітвіцька.

В 1923 р. в Ганчові працює вчителька Марія Гладик, а Кураторія в Кракові письмом № 1554 від 24. II 1924 р. реорганізує школу на трикласну.

В 1929 р. побудовано у великому шкільному залі сцену та відновлено читальню.

Наука в ганчівській школі була ведена на високому рівні, про що свідчить друге місце між школами Горлицького повіту.

До 1939 р. діяла в Ганчові 4-класна початкова школа та читальня ім. Качковського.

В міжвоєнному часі навчання в школі велося українською мовою, а польська мова була як предмет у старших класах. В останніх роках перед війною впроваджено польську мову як викладову, а українську мову замінено лемківським діалектом.

Від осені 1939 р. коли шкільним інспектором став учитель з Висови Степан Батюк впроваджено українську мову як викладову в усіх класах.

При ганчівській школі крім читальні діяв також театральний гурток. Ще в 1930 р. ставив п'єсу: „Вертеп в Карпатах", „Віфлеємська ніч", „Бідна на світі пещена дитина", „Тарас у дяка" та інші. Засновано хор під керівництвом студента Романовського, а пізніше Яценика і Лідії Соболевської з Устя Руського. Пізніше хор провадив вже вивчений на диригента у Львові ганчівський хлопець Семен Хутко.

Дуже гарно організовано святкування 950 ліття Хрещення Русі в 1938 р. Поставлено тоді пам'ятник, котрий стоїть до сьогодні біля крамниці в Ганчові.

В тому часі були проваджені різні господарські курси. Утворено також кооператив. Головою кооперативної торгівлі обрано — Івана Худинця, секретарем — Ігнатія Парагуза, касирем — Алексія Вислоцького — керівника школи, а книговодом — Юрія Дуду зі Сквіртного. Продавцем став Семен Хутко, а пізніше Теодор Феціца. Кооператив діяв до 1947 року.

На Лемківщині було мало таких сіл як Ганчова, в яких господарі ще в 1872 році відкупили ліси від польського поміщика Адама Рогавського. Фінансову допомогу в тім ділі завдячують емігрантам з США та Канади.

У 1927 р. до 1931 року проведено в Ганчові комасацію грунтів, що було корисне для кращого розвитку господарств.

Крім корисних подій ганчів'яни терпіли й горе. Під час першої світової війни Ганчову нищили австрійські війська, а передусім мадярські жовніри, котрі забирали харчі, не залишали збіжжя навіть на посів, людей вбивали та в'язнили. В Ганчові містився штаб Австрійського фронту, котрий росіяни часто атакували. Багато хат тоді було знищених, деякі селяни вбиті і поранені.

У 1914 році ув'язнено 7 селян; Григорія Дуркота, Антона Сокола, Дмитра Лукачина, Стефана Микуляка, Григорія Пирога, Тимка Вандзіляка (помер 6. II 1915 р.) і Володимира Русиняка (помер 1. II 1915 р.).

Під час гітлерівської окупації в 1943 р. згинули в німецьких в'язницях Ярослав та Олександра Вислоцькі і Микола Дуркот.

Танцювальна група „Іскорки" з хореографом П. Стефанівським.

Мирослава Хом'як на Шевченківському вечорі в Ганчові.

Під кінець війни в 1944 році ганчів'яни змушені були окупантами копати окопи. В той час склали і співали пісню „Окопи":

Як ми окопи копали, то о п'ятий зме ставали,
А о шестий каву брали і до збірки поспішали.

Ще ми каву не випили, по лопати вже летіли.
Як лопати виберали, джаганів нам тіж додали.

Як кромпачи звиберали, то до трійок поставали,
Змучила нас наша доля, ніж ми пришли на ті поля.

Німці на то не зважали, до роботи наганяли.
Двох над нами все стояло „льос, арбайт" все кричали.

Не барз на то ми зважали, помаленьку лем копали.
О десятій поснідали і чорний хліб доїдали.

В пів до першої обідали, а о перший вже вставали,
Та на обід била зупа — літра води єдна крупа.

Зупу ми покоштували, а мериндю заїдали,
А коли пришва шеста година, зберали на плечи начиня.

Коло кухні треба стати і на бльочки зачекати,
А як бльочки отримали, то по каву поспішали.

Не вшитки бльочки дістали, бо помаленьку копали.
На заплату ми дістали фляшу „шнапсу" і цигарки.

Котри домів повтікали, гестаповці їх збирали,
В бараках їх помістили та і домів не пустили.

В окопах ми ся мордували і на хліб не заробляли,
А коли німці втікали, молодих хлопців забирали.

Ми з втіхом домів вертали і на визволителів чекали.
І так окопи не забудем покля в світі жити будем.

Зараз після визволення Ганчови до Червоної Армії вступають молоді хлопці. Було їх 30. Після короткої підготовки в Рабці переслано їх на фронт. Брали вони участь у боях від Вроцлава до Праги. Кількох з них загинуло. До Армії покликано Андрія Вондзіляка, Михайла Вондзіляка (загинув), Івана Дашну, Андрія Дашну, Івана Демая, Григорія Дідика, Михайла Ковальчика, Семена Ковальчика, Івана Ковальчика, Петра Колакука, Стефана Коваля, Івана Косара, Івана Корбеляка, Ігнатія Лукачина, Івана Желізняка, Теодора Жовнірчика, Максима Маршалка, Адама Микуляка (загинув), Івана Мучка, Семена Перуна, Івана Ридзанича, Теодора Сокола, Семена Феціцу, Феодора Феціцу, Семена Хутка, Михайла Цапа, Івана Цапа, Миколу Чопара, Івана Дідика, Івана Коріня.

Після війни в 1945 р. більшість мешканців Ганчови виїжджає на Радянську Україну, інших у 1947 р. переселено на Західні землі.

В 1956 р. і пізніше до Ганчови частина лемків з Заходу повертається. Початково змушені були мешкати по кілька родин в одній хаті, або в шопах чи навіть в землянках (Теодор Вансач). Тільки декотрі могли повернутися до своїх хат, але ті були міцно знищені і треба було їх ремонтувати. Інші, а була їх більшість, змушені були будувати нові хати та господарські будинки.

„Іскорки" виступають у Ганчові.

Від того часу Ганчова систематично розбудовується. Село зелектрифіковано. Побудовано добру широку дорогу з Горлиць через Ганчову до Висови. Поставлено нову крамницю. Побудовано новий будинок початкової школи.

На базі розв'язаного сільсько-господарського кооперативу, утворено господарство, до якого згуртовано землі сіл: Ріпки, Чертижне та частинно Ганчова. Господарство підпорядковане Годівельному технікуму. Від 1964 р. ця школа розбудовується, має крім будинку школи, великий ітернат, та будинки для вчителів. Тепер у Ганчові діють такі школи: Годівельний технікум, Технікум механізації рільництва. Основна професійна школа домашнього господарства та Основна професійна школа механізації рільництва.

Ганчова систематично розбудовується. На річці Ріпці збудовано греблю в Ріпках. На річці Ріпці збудовано басейн, а поруч рибні стави. Поставлено великий будинок для працівників — Воєвідського осередка рільничого поступу, побудовано лісничівку і лісну сторожку, а також великий будинок для працівників лісництва.

Приватне будівництво також розвивається. В Ганчові стоять дві нові великі оранжереї та багато нових просторих хат і вигідних господарських будинків. В кожній хаті є тепер біжуча вода в лазничках, бо в селі збудовано водопровід. Вода що пливе водопроводами є чиста і смачна. Майже в усіх хатах люди мають центральне огрівання. Мешканці Ганчови тепер живуть як люди в містах, а що добре господарюють, свідчить про це продаж молока та всіх рільничих плодів. Вирощують багато льону, свиней, овець та рогатої худоби. Є господарі — спеціалісти у вівчарстві (Дмитро Лукачин), в годівлі молочних корів (Теофіль Дубец та багато інших). Випас молодої худоби проводять майже всі господарі, бо тут в горах найкраще це оплачується. Збіжжя вирощують небагато, бо воно дає невеликі врожаї, а картоплю треба берегти від диких свиней або обгороджувати поля, щоб кабани не знищили.

Майже всі господарі мають машини і знаряддя потрібні їм в господарстві. Частина господарів виконує колективно працю (копання картоплі, вивізка добрива, молочення збіжжя).

Тепер ганчів'яни не роблять як колись полотна з льону, ані сукна з вовни. З вовни виробляють різні светри чи шкарпетки, але вовну віддають до чисальні і прядильні, котрі знаходяться у Висові.

У Ганчові розвивається також культурно-освітнє життя. У 1956 році відремонтовано церкву, поставлено будинок для священика. У Ганчові солтисує багато років Федір Дідик. Про нього писалося багато в „Нашому слові" (1984 р. № 5, 6, 7, 8, 9).

В 1968 р. утворено в Ганчові гурток УСКТ, який діє найбільш активно зі всіх гуртків на Лемківщині. Від 1969 р. розпочинаються проби „Лемковини", до якої належить майже половина членів з Ганчови. Навіть перший її виступ відбувся власне у Ганчові 10. II 1970 р.

Від 1971 р. до 1980 р. діяв при Ганчівському гуртку УСКТ дитячий, а пізніше молодіжний колектив „Іскорки". Вела його Текля Шафран. Іскорки виступали багато разів на сценах навколишніх сіл, а також брали участь в оглядах УСКТ в Перемишлі, Кракові, Варшаві і Кошаліні. Цей концерт передавало Польське радіо з Жешова 6. VI 1972 р. з награнь Ярослава Чорнобая. Про „Іскорки" писано в „Українському календарі" з 1974 р. та в „Магурі — 1982 р. ЛЕМ — лем". Найбільше про їх виступи писалося в „Нашому слові", аж у 30-ти номерах. Про „Іскорки" гарний вірш написав Яків Дудра, „НС" 1973 р. № 45 від 11. XI — „Слава ганчівським Іскоркам", та Іван Головчак „НС" 1977 р. № 27 від 3. VIII — „Іскорки".

Коли в 1980 р. Ярослав Трохановський почав організувати відновлену „Лемковину", „Іскорки" сталися її першими членами і декотрі з них до сьогодні співають і танцюють в ансамблі „Лемковина".

Тепер постає дитячий співочий гурток „Гандзі", котрий вже два рази виступав перед публікою. Перший раз на „Ватрі" 1985 р. у Ганчові і другий раз під час перерви концерту „Сусідойок" 15 вересня 1985 р. У місцевій школі Мирослава Хом'як вела навчання української мови (1971/72, 1972/73, 1973/74 навчальні роки).

У Ганчові молодь не має де збиратися, щоб культурно провести вільний час. Немає тут навіть такої світлиці, яка була 60 років тому. Танцювальні вечірки молодь-уескатівці проводять в приватних хатах. У Ганчові живе 52 родини рільників — у тому 32 лемківські, 15 польських і 5 мішаних. Разом тут живе 123 сім'ї з 470 мешканцями.

Петро Шафран

Рільнича школа в Ганчові.

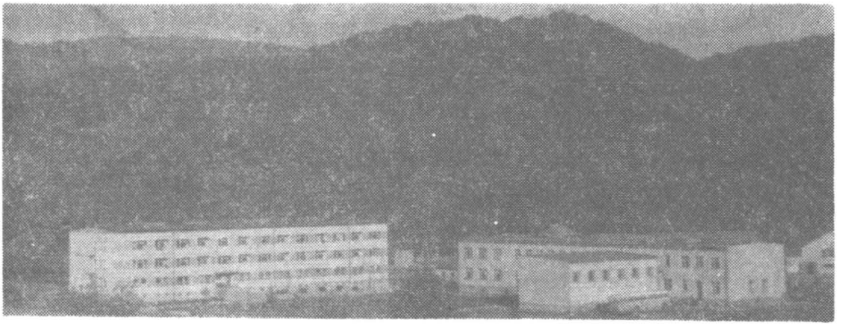

ХРОНІКА ВАЖЛИВІШИХ КУЛЬТУРНИХ ПОДІЙ В УСКТ ЗА 1985 РІК

19 січня в Любліні відкрито виставку українського народного мистецтва. Виставку влаштовано спільними заходами місцевого гуртка УСКТ і ВП ТПРД у Любліні.

24 січня у Варшаві відбулася зустріч керівництва Головного правління товариства з керівництвом Ради культури студентів української національності, що є ланкою Спілки польських студентів. Студентська молодь представила дуже широкий план культурно-освітньої діяльності.

30 січня у Видмінах, з нагоди Х-ліття заснування гуртків на Гіжиччині, відбулась зустріч активістів цього регіону. З підсумковою інформацією виступив І. Павлик, а вокально-інструментальна група з Венгожева „Ятрань" дала вельми цікавий концерт.

31 січня у гданській світлиці УСКТ з доповіддю про лемківські говірки виступив проф. Михайло Лесів з Любліна.

11 лютого у щецінській світлиці УСКТ відбулася зустріч з істориком проф. Єжи Томашевським, який розповів про польсько-українські конфлікти у минулому.

22 лютого у Любліні, заходами правління гуртка УСКТ організовано вечір, присвячений Підляшшю. Проходив він під гаслом „Лунає пісня моєї рідної сторони".

23 лютого вокально-інструментальна група „Канни" з Гіжицька брала участь в районному конкурсі радянської пісні.

2 березня у Любліні цікаву доповідь про першодрукарство на Білорусії й Україні прочитав гуртківцям мгр. А. Миронович.

3 березня в домівці УСКТ в Ольштині гостював науковий працівник Варшавського університету доц. Степан Козак, який розповів про канадську україністику.

10 березня у Будинку культури в Гурові-Ілавецькому влаштовано концерт, присвячений роковинам Т. Шевченка. З доповіддю про поета виступив викладач Варшавського університету д-р В. Назарук. У художній частині взяли участь діти з початкових шкіл міста і села Топшини та хор під диригуванням Р. Сенишина.

13—17 березня у Лодзі проходив курс для художніх уескатівських колективів. Організатором курсу було Міністерство культури та мистецтва і ГП УСКТ.

19—21 березня у Пйоткові-Трибунальському проходила курсоконференція вчителів української мови.

20 березня у варшавському клубі „Дружба" відбувся літературний вечір присвячений творчості М. Рильського, участь в якому взяли уескатівці столиці.

22 березня ГП Спільки польських письменників організувало сесію, присвячену 90-літтю від дня народження Максима Рильського. На сесію прибули гості з України — син поета і директор його музею Богдан Рильський та член правління Спільки письменників України, поет і перекладач Дмитро Павличко. Учасниками Сесії були також члени ГП і гуртка УСКТ у Варшаві. З доповідями виступили: Г. Аудерська, Ф. Неуважний, З. Гросбарт, А. Середницький, Д. Павличко.

23 березня в Кракові відбулася популярно-наукова Сесія студентів-україністів з ПНР. На сесії, між іншими, виступив проф. В. Серчик.

24 березня варшав'яни віддали честь Т. Шевченкові. До будинку Товариства польсько-радянської дружби прийшло понад триста чо-

ловік, щоб вклонитись безсмертному Кобзареві, а водночас вислухати концерту у виконанні наймолодших і юних варшав'ян та артистів-професіоналів варшавських сцен. Асистент Кафедри української філології Мирослав Іваник виступив зі змістовною доповіддю.

25 березня український ліцей в Лігниці відвідала делегація Спілки письменників України, що побувала у Польщі на врочистостях, зв'язаних з 90-річчям з дня народження Максима Рильського.

30 березня у фінальному етапі загальнопольського огляду колективів художньої самодіяльності взяв участь український вокально-інструментальний колектив „Ятрань" з Венгожева.

30—31 березня у Любіні, Лігниці і Вроцлаві виступив хор „Журавлі", присвячуючи концерти Шевченківським святкуванням.

21 квітня у Перемишлі поставлено драму „Голомозий" Марка Кропивницького. Драму режисерував д-р Маркіян Кобилянський.

24 квітня у перемиській світлиці відбулася зустріч з Романом Лубківським — українським поетом зі Львова.

27 квітня у Щеціні відбувся кваліфікаційний огляд музично-вокальних і танцювальних колективів, які показали свою готовність до IX Центрального огляду в Сопоті.

28 квітня в Кракові в приміщенні гуртка УСКТ відбулася зустріч з відомим різьбарем Григорієм Пецухом.

5 травня у Перемишлі відбувся черговий відбірний концерт перед IX оглядом у Сопоті.

18 і 19 травня у Гіжицьку і Лідзбарку Вармінському завершилися відбірні концерти перед фестивалем у Сопоті.

25 травня у Щецінській світлиці УСКТ відбулася зустріч з доц. С. Козаком, який розповів про Канадську україністику.

26 травня у Бартошицях проходило вже XI Свято поезії й пісні. Взяли в ньому участь діти і шкільна молодь міста й поблизьких місцевостей.

1—2 червня у Кошаліні проходив XIII Центральний огляд дитячих художніх колективів. Взяло в ньому участь 300 українських дітей з 13 місцевостей ПНР.

22 і 23 червня у Лісній опері в Сопоті відбувся IX Центральний огляд художніх колективів УСКТ. На фестивальній сцені виступило 34 колективи, а всі концерти разом тривали 16 годин. Любителі церковної і давньої музики також мали змогу слухати її в Музичному театрі в Гдині у виконанні хорів „Полонина" і „Журавлі".

2 липня повернулася до Польщі група українських вчителів, яка перебувала в Києві на місячному курсі вдосконалення кваліфікацій з української мови.

3 липня у світлиці Товариства в Перемишлі відбулась вечірка-зустріч перемиського уескатівського хору, танцювальної групи „Аркан", бандуристок та капели.

3 серпня у Ярмарку фольклору у Венгожеві серед 17 колективів виступили три українські: „Канни" з Гіжицька та „Черемош" і „Ятрань" з Венгожева.

11 серпня у фіналі XXII тижня бескидської культури „Вісла '85" успішно виступив уескатівський ансамбль „Ослав'яни" з Мокрого.

7 вересня перед уескатівцями Перемишля виступили „Ослав'яни" з Мокрого.

13 вересня відома вокальна група „Сусідойки" виступила у Репеді, Сяноці, Ганчові та Гладишові. У програмі концертів були бойківські співанки та вармінські пісні.

7 жовтня з уескатівцями Катовиць зустрівся викладач Ягеллонського університету д-р Володимир Мокрий, який розповів про хри-

стиянські течії в українській літературі від раннього Середньовіччя до нових часів.

20 жовтня у Кракові мгр. З. Зінкевич провів вечір українського гумору.

20 жовтня „Ослав'яни" виступали зі своєю художньою програмою в Горлицях і Гладишові.

16 листопада у Гданську відбувся вже IX Молодіжний ярмарок української культури.

16 листопада у домівці УСКТ у Кошаліні зустрілись уже традиційно усі ті, що починали й надалі включаються у роботу місцевого гуртка УСКТ.

20 листопада в Музеї валецької землі у Валчу відкрито виставку „Матеріальна культура південно-східного регіону", експонати якої походили від українців-жителів північних земель Польщі.

24 листопада у Кракові виступало перемиське кабаре.

24 листопада у воєвідському Будинку культури в Ольштині концертували чотири українські колективи з Гурова-Ілавецького та місцева вокально-інструментальна група. Концерт організовано в рамках пожвавлення розвитку уескатівської художньої діяльності.

1 грудня з краків'янами-уескатівцями зустрівся мгр Павло Стефанівський, котрий говорив про особливості в традиційній та сучасній культурі лемків у Польщі та за кордоном. Доповідь була ілюстрована слейдами. Гість-етнограф читав також свою поезію.

7 грудня у світлиці УСКТ в Любліні відкрито виставку художніх робіт Івана Труша.

8 грудня у Перемишлі відбувся осінній концерт. Взяли в ньому участь: „Гороб'ята" — дошкільнята, „Ромашки" — діти у шкільному віці, „Долиняни" — мішаний хор та „Аркан" — танцювальна молодіжна група.

14 грудня в Гурово-Ілавецькому ліцеї вже втретє відбулося урочисте свято патрона школи Болеслава Берута. Почесними гостями була делегація з українського ліцею з Лігниці. У художній частині свята виступила місцева „Думка" і „Лиман".

Н. К.

Петро Прокопів

Голова делегації УРСР Дмитро Мануїльський підписує статут ООН 1945 р.

УРСР 70 РОКІВ

УРСР ЗА 70 РОКІВ

Український народ багато століть зазнавав тяжкого соціального і національного гніту. Його землі були роз'єднані, поділені на частини між сусідніми країнами, він не мав своєї держави. Україна була економічно відсталою, залежною і безправною країною. Тільки Велика Жовтнева соціалістична революція, що відбулася 70 років тому, принесла визволення трудящим України. „Великий Жовтень, — записано в діючій Конституції УРСР, — ознаменував корінний поворот і в долі українського народу. Ставши на шлях соціалістичної революції, робітники і селяни України при братерській допомозі російського пролетаріату повалили експлуататорський лад, розгромили буржуазно-націоналістичну контрреволюцію, вперше в історії створили свою державу — Українську Радянську Соціалістичну Республіку".

За роки Радянської влади УРСР досягла величезних успіхів у розвитку економіки і культури. Завдяки самовідданій праці трудящих, братерському співробітництву з усіма радянськими народами УРСР перетворилася на високорозвинуту соціалістичну індустріально-аграрну республіку. Спираючись на могутність усього Радянського Союзу,

український народ здійснив свою споконвічну мрію — добився возз'єднання в єдиній Українській Радянській державі всіх українських земель. В єдиному народногосподарському комплексі всієї країни високими темпами розвивається економіка УРСР, з року в рік підвищується матеріальний добробут і культурний рівень життя трудящих.

Україна займає площу 603,7 тис. кв. км з населенням 51 млн. чоловік (з них 46 проц. чоловіків і 54 проц. жінок), ділиться на 25 областей і 479 районів, налічує 421 місто. Чимало українських міст мають понад 100 тис. мешканців, а п'ять з них (Київ, Харків, Дніпропетровськ, Одеса, Донецьк) — понад 1 млн. чоловік населення. У столиці республіки проживає 2,5 млн. чоловік.

Незважаючи на величезну шкоду, яку завдали народному господарству УРСР німецько-фашистські загарбники в роки Великої Вітчизняної війни, тепер за 22 дні виробляється промислової продукції стільки, скільки за весь 1940 рік. За один день виробляється така кількість електроенергії, для виробництва якої в 1940 р. потрібно було 21 день, нафти (включаючи газовий конденсат) — 16 днів, мінеральних добрив — 22 дні, тракторів — 12 днів, радіоприймачів — 211 днів.

Тепер у середньому за один день здається в експлуатацію 950 квартир або приблизно за три дні будується стільки житла, скільки необхідно для міста з населенням понад 9 тис. чоловік.

Головним фактором подальшого руху вперед УРСР є прискорення науково-технічного прогресу. Бурхливими темпами розвивається наука. Кількість наукових працівників становить 205 тис. чоловік (проти 19,3 тис. у 1940 р.), з них 5,6 тис. докторів наук і 66,2 тис. кандидатів наук. Завдяки спільним зусиллям радянських учених на Україні вперше в СРСР було розщеплене атомне ядро і одержана важка вода, створені порошкова металургія і спецелектрометалургія, радар-

Ялта. Лютий 1945 р. На конференції глав урядів СРСР, США, і Великобританії.

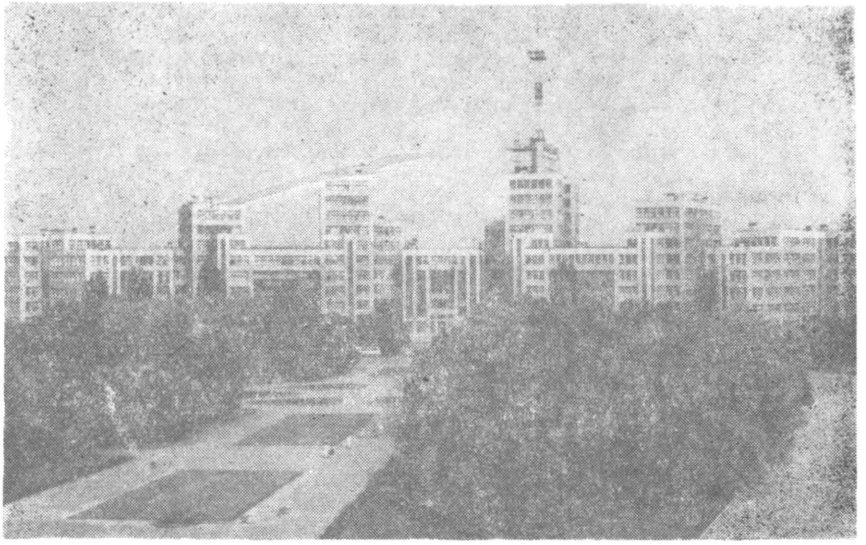

Харків. Будинок Держпрому на площі Дзержинського.

ні установки, збудована вітчизняна електронно-обчислювальна машина і розроблена промислова технологія одержання штучних алмазів.

Досягнуто значного прогресу у вивченні й використанні земельних і водних ресурсів. Важливе значення для розвитку мінерально-сировинної бази країни має вивчення геологічної будови і оцінка перспектив на корисні копалини території республіки.

На основі фундаментальних досліджень створені і впроваджені нові технологічні процеси й устаткування в більшості галузей виробництва: автоматизовані вугільні комплекси і системи машин, установки для безперервного розливу сталі, автоматичного зварювання багатотоннажних деталей і труб великих діаметрів тощо.

Збільшилося споживання електроенергії в народному господарстві, а питома вага електровозної тяги у вантажообороті залізничного транспорту становить 60,4 проц. Відійшла в минуле паровозна тяга.

Загальний обсяг продукції промисловості збільшився проти 1940 р в 16,5 раза. У промисловості республіки налічується 850 виробничих і науково-виробничих об'єднань. До їх складу входить 1620 самостійних підприємств і 2880 виробничих одиниць.

Значний крок уперед зробило сільське господарство республіки. Його валова продукція порівняно з 1940 р. зросла в 2,3 раза, в тому числі продукція тваринництва в 3,2 раза. В УРСР налічується 7299 колгоспів, які мають 279 тис. тракторів і 76 тис. зернозбиральних комбайнів, а також 2201 радгосп, в яких працюють майже 110 тис. тракторів і 26 тис. зернозбиральних комбайнів. Значно підвищилась врожайність сільськогосподарських культур і поголів'я продуктивної худоби.

За роки Радянської влади зросли всі види транспорту загального користування (залізничний, морський, річковий, трубопровідний, автомобільний, повітряний). Міста Київ і Харків мають метрополітени,

24 міста республіки — трамвайне і 42 міста — тролейбусне сполучення.

У різних галузях народного господарства працює 20,5 млн. робітників і службовців, причому їх середньомісячна грошова заробітна плата постійно зростає і становить зараз 168,5 крб. проти 93,9 у 1965 р. Поліпшено пенсійне забезпечення, яке здійснюється повністю за рахунок коштів держави, збільшено державні допомоги одиноким матерям, запроваджено додаткову 3-денну оплачувану відпустку працюючим жінкам, які мають двоє і більше дітей віком до 12 років, надається частково оплачувана відпустка по догляду за дитиною до досягнення нею віку одного року з одночасним продовженням неоплачуваної відпустки до півтора року і державні одноразові допомоги у зв'язку з народженням дитини, продовжується введення безплатного забезпечення підручниками учнів загальноосвітніх шкіл.

Широкого розвитку набула система охорони здоров'я. Кількість лікарів усіх спеціальностей становить понад 205 тис. (в тому числі 127 тис. жінок) і на 10 тис. чоловік населення припадає 40 лікарів. У республіці вже давно ліквідовано такі небезпечні інфекційні хвороби, як чума, віспа, паразитарні тифи, що в минулому завдавали народу великих бідувань. На 10 тис. чоловік населення припадає 130 лікарняних ліжок. Безперервно розширюються санаторне лікування та організований відпочинок трудящих.

Високого розвитку досягла народна освіта і культура. Всього в республіці навчається понад 19 млн. чоловік, з них майже 7,5 млн. у загальноосвітніх школах, у професійно-технічних навчальних закладах 750 тис., у середніх спеціальних навчальних закладах 811 тис., у вищих навчальних закладах 878 тис. У республіці працюють понад 22 тис. загальноосвітніх шкіл і здійснюється загальна обов'язкова середня освіта молоді. На Україні є 146 вищих навчальних закладів, у тому числі 10 університетів.

К. Трохименко. Кадри Дніпробуду.

Зросла мережа культурно-освітніх закладів. У республіці працюють 26 тис. масових бібліотек з 412 тис. книг і журналів, майже 26 тис. клубів, 89 стаціонарних театрів, 174 музеї, 28 тис. кіноустановок. Разовий тираж газет досяг майже 23 млн. примірників. Опрацьовано і видано два видання УРЕ, Енциклопедичний словник, енциклопедії історії України, кібернетики, сільського господарства, бджільництва, Словник української мови в 11 томах, Етимологічний словник української мови, біологічний, фізичний, хімічний, медичний, математичний, ветеринарний, економічний, геологічний, гірничий, гідротехнічний, топонімічний, юридичний, фразеологічний, іменний, наголосів, українських рим, українських псевдонімів, філософський, польсько-український, іноземних слів, Шевченківський та інші словники.

Випущено граматику „Сучасна українська літературна мова" в 5-ти томах за редакцією Івана Білодіда. Вийшов „Визначник рослин України".

Завершується багатотомна публікація „Українська народна творчість". Видано „Історію АН УРСР", „Історію держави і права УРСР" у 3-ох томах, „Історію УРСР" у 8-ми томах, „Історію української літератури" у 8-ми томах, „Історію українського мистецтва" в 6-ти томах, твори українських письменників, у тому багатотомні зібрання творів Т. Шевченка, І. Франка, М. Коцюбинського, Лесі Українки, М. Рильського та інших. Українською мовою видано твори найкращих письменників не тільки слов'янських народів, але твори видатних письменників народів усього світу.

Появилося чимало інших монументальних публікацій, які стали підсумком культурних і наукових надбань українського народу.

Видатки на соціально-культурні заходи та науку (включаючи капітальні вкладення) здійснюються як з коштів державного бюджету, так і з коштів державних, кооперативних, профспілкових та інших громадських підприємств і організацій, а також із коштів колгоспів.

Зміцніли міжнародний авторитет і міжнародні зв'язки УРСР. Український народ та його представники в ООН та інших міжнародних організаціях активно виступають за мир, дружбу і співробітництво з усіма народами, популяризують українську культуру в світі.

Створивши свою національну, дійсно демократичну соціалістичну державу і вступивши в братню сім'ю народів СРСР, український народ перетворив Україну з напівколонії царизму та іноземного капіталу на країну могутньої, високорозвинутої соціалістичної промисловості, великого колективного високомеханізованого сільського господарства, передової, національної за формою і соціалістичної за змістом культури.

В. Кульчицький, А. Середницький

МАНІФЕСТ ДО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ З УЛЬТИМАТИВНИМИ ВИМОГАМИ ДО УКРАЇНСЬКОЇ РАДИ

Акт під такою назвою видала Рада Народних Комісарів РРФСР. Написаний він був 16 грудня 1917 року спеціальною комісією на чолі з В. Леніним і схвалений Раднаркомом 17 грудня. Тоді ж його відправлено до Києва і 19 грудня опубліковано в пресі. Маніфест був викликаний ворожим ставленням Центральної ради, що виникла в Києві в березні 1917 року під головуванням М. Грушевського, до Радянської влади. Центральна рада намагалась силоміць нав'язати трудящим України свою владу, фактично перетворившись на оплот загальноросійської контрреволюції.

Ввійшовши в змову з силами Тимчасового уряду в Києві, вона зразу ж після перемоги Київського збройного повстання 1917 року захопила владу в місті, а 20 листопада проголосила себе верховним органом так званої Української Народної Республіки і стала на шлях відкритої боротьби проти Радянської влади на Україні. Вона запровадила режим жорстокого терору, переслідувала більшовиків, розганяла Ради робітничих депутатів, роззброювала червоногвардійців і революційних солдатів, посилала на місця каральні загони.

Вислужуючись перед державами Антанти, Центральна рада за фінансову допомогу для боротьби проти трудящих обіцяла Англії, Франції і США продовжувати війну з Німеччиною. З цією метою Генеральний секретаріат (виконавчий орган Центральної ради) віддав розпорядження об'єднати Південно-Західний і Румунський фронти в один Український, а генеральний військовий секретар С. Петлюра наказав українізованим військовим частинам і солдатам-українцям не виконувати розпоряджень Раднаркому Росії, зніматися з Південного і Західного фронтів і негайно прибувати на Український. Це вело до дезорганізації усього фронту і підривало справу миру.

Водночас Центральна рада вступила в контакт з контрреволюційними урядами Дону, Кубані, Північного Кавказу, Криму, Башкирії і стала одним з найбільших і найнебезпечніших центрів загальноросійської контрреволюції. Уклавши угоду з білокозачим генералом О. Каледіним, який вчинив на Дону заколот проти Радянської влади, Центральна рада не пропускала через територію України військ, які йшли на боротьбу проти Каледіна, обеззброювала революційні загони, що направлялися на каледінський фронт. В свою чергу, білокозачі частини, розташовані на Україні, мали охороняти майно поміщиків і капіталістів.

Щоб підірвати економіку Радянської Росії, Центральна рада закрила кордон з Радянською Росією і заборонила вивезення хліба на північ.

Маніфест урочисто підтвердив право на самовизначення за всіма націями, які пригноблювались царизмом. У ньому Раднарком проголошував беззаперечне визнання української національної держави, „її право зовсім відокремитися від Росії або вступити в договір з Російською республікою, про федеративні і тому подібні взаємовідносини між ними". В Маніфесті наголошувалось, що все, що стосується національних прав і національної незалежності українського народу визнається Радою Народних Комісарів „зараз же, без обмежень і безумовно".

Підкресливши цим, що уряд Радянської Росії не ототожнює український народ з Центральною радою, Маніфест вимагав від неї припинити дезорганізацію фронту, де ще йшли бої проти австро-німецьких військ, не пропускати контрреволюційні військові частини на Дон, Урал та в інші місця, де спалахнули антирадянські заколоти, сприяти революційним військам в їхній боротьбі проти кадетсько-каледінської контрреволюції: припинити роззброєння радянських частин та червоної гвардії на Україні.

Раднарком категорично заявив, що в разі неодержання задовільної відповіді протягом 48 годин він вважатиме Центральну раду в стані відкритої війни проти Радянської влади в Росії і на Україні.

Відмовившися виконати ультиматум Раднаркому, Центральна рада стала на шлях відкритої боротьби проти Радянської влади.

Маніфест був документом величезної політичної ваги. Він показав справжню ленінську політику Радянської влади щодо українського

та інших раніше пригноблених народів Росії, прискорив перехід трудящих України на бік більшовицької партії і був важливим поштовхом у їхній боротьбі за встановлення і зміцнення влади Рад.

В. Кульчицький

КИЇВСЬКЕ ЖОВТНЕВЕ ПОВСТАННЯ 1917 РОКУ

З перемогою Лютневої революції 1917 року Росія фактично перетворилася у буржуазну республіку, хоча формально аж до вересня 1917 року республіка не була проголошена.

Після повалення самодержавства по всій Росії встановилося двовладдя: у формі Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів влада трудящих і у формі Тимчасового уряду влада буржуазії та поміщиків. Провідниками політики Тимчасового уряду на Україні були його комісари. В їхніх руках зосереджувалася місцева адміністративна влада. Водночас на початку березня 1917 року у Києві була створена Центральна рада, до складу якої увійшли представники інтелігенції від поміщиків та буржуазії міст і сіл. Лідерами Центральної ради стали М. Грушевський (голова), В. Винниченко, С. Єфремов, С. Петлюра і М. Порш. Центральна рада, з одного боку, підтримувала антинародну політику Тимчасового уряду, а з другого — намагалася використати національно-визвольний рух трудящих України в своїх вузькокласових інтересах. Вона створювала губернські та повітові ради, волосні і сільські народні управи формувала з українських солдатів національні військові частини, загони „вільного козацтва" і „гайдамаків". У жовтні в Чигирині було скликано всеукраїнський з'їзд „вільного козацтва" і для керівництва ним створено генеральну раду, яку очолив український поміщик і генерал царської армії П. Скоропадський, майбутній маріонетковий гетьман України під час її окупації австро-німецькими військами.

Центральна рада висунула перед Тимчасовим урядом вимогу національної автономії в рамках буржуазної Росії. Проте Тимчасовий уряд, який у національному питанні провадив великодержавну політику, вороже поставився до українського національного руху — відмовився задовольнити цю вимогу. З цього приводу В. Ленін писав: „Відмовлення в цих найскромніших і найзаконніших вимогах з боку Тимчасового уряду було нечуваною, дикою зухвалістю контрреволюціонерів, справжнім проявом політики великоруського „держиморди"[1].

Хоча військова перевага була на боці ворогів, більшовики Києва готували до повстання робітників і революційних солдатів. Підготовку до повстання Київська організація РСДРП(б), що утворилася на найбільших підприємствах міста наприкінці XIX ст., розгорнула восени 1917 р. Створювалися загони Червоної гвардії — добровільні формування збройних сил пролетаріату в період боротьби за перемогу соціалістичної революції, посилилася агітаційно-масова робота серед робітників і солдатів. Підготовці повстання сприяла більшовизація створеної в березні 1917 р. Київської Ради робітничих депутатів, яка на початку вересня ухвалила більшовицьку резолюцію про необхідність переходу влади до Рад. Безпосередня підготовка Київського жовтневого повстання почалася після перемоги Жовтневого збройного повстання в Петрограді.

У Києві наприкінці вересня було організовано Шулявську та Слобідську районні Ради робітничих депутатів, у жовтні міську і Печерську районну Ради[2]. 27 жовтня 1917 р. на об'єднаному засіданні київських Рад робітничих і солдатських депутатів для керівництва пов-

станням був обраний революційний комітет у складі М. Богданова, Я. Гамарника, В. Затонського, А. Іванова, І. Крейсберга, І. Кулика та інших. Ревком і Київський Комітет РСДРП(б) закликали трудящих міста до повстання. Було створено районні штаби Червоної гвардії, озброєно робітничі загони та революційні військові частини.

У розпорядженні штабу Київського військового округу, що уособляв владу Тимчасового уряду, були юнкери (вихованці) військових закладів і школи прапорщиків, а також інші контрреволюційні частини, загальна кількість яких становила близько 10 тисяч чоловік, тоді як червоногвардійці і революційні військові частини налічували приблизно 6,5 тис. чоловік. Центральна рада формально дотримувалася нейтралітету[3].

Щоб зірвати повстання, контрреволюція розгорнула активні дії. 28 жовтня 1917 р. майже весь склад ревкому було заарештовано, розгромлено приміщення ряду профспілок і друкарню Ради робітничих депутатів. Але вже вранці наступного дня члени ревкому, які випадково уникли арешту, скликали в Третьому авіапарку (сформований 1913 р. в Києві на базі повітроплавальної роти для ремонту літаків) нараду більшовиків. Було створено новий ревком, до якого увійшли О. Горвіц, В. Затонський, А. Іванов, А. Карпенко, І. Кудрін та інші, а також розроблено план повстання.

Жовтневе повстання почалося 29 жовтня 1917 р. о 5-й годині вечора. Сигналом до повстання мала бути поява над містом літака. Головним опорним пунктом повстання став завод „Арсенал" (заснований 1764 року як військове підприємство для виробництва та ремонту гармат і артилерійського спорядження), основними ударними силами — червоногвардійці Печерська, солдати 3-го авіапарку, 147-ї та 148-ї Воронезьких піхотних дружин, понтонного і телеграфного батальйонів та інші. На допомогу повсталим прийшли червоногвардійці Подолу на чолі з О. Сивповим.

Щоб підтримати Київське жовтневе повстання, 30 жовтня застрайкували робітники всіх фабрик і заводів. Працювали тільки хлібопекарні, які постачали повстанцям хліб. Жінки і діти робітників під вогнем доставляли на барикади харчі і перев'язочні матеріали для поранених. На бік повстанців почали переходити деякі підрозділи полків Центральної ради. Виступили червоногвардійці Шулявки, Деміївки та інших районів міста.

31 жовтня Київське повстання закінчилося розгромом збройних сил Тимчасового уряду. Штаб Київського військового округу втік з міста. Проте, скориставшись переговорами між ревкомом і штабом військ Тимчасового уряду, Центральна рада, що була у змові з штабом, ввечері 31 жовтня з допомогою своїх військових частин захопила владу в місті і придушила повстання.

Підступно захопивши владу, Центральна рада 7 листопада 1917 року проголосила себе верховним органом буржуазної Української народної республіки. З цього часу вона з її Генеральним секретаріатом, що очолювався В. Винниченком і виконував функції уряду, стала на шлях відкритої боротьби проти Радянської влади на Україні.

В. Кульчицький

---

1. В. Ленін. Україна і поразка правлячих партій Росії. Повне зібрання творів. Том 32. Київ, 1973, стор. 343.
2. Боротьба за власть Советов на Киевщине. Киев, 1957, стор. 313, 331, 337, 415.
3. Історія Української РСР. Том II. Київ, 1967, стор. 48.
4. Там же, стор. 49.

РАДЯНСЬКА УКРАЇНА В МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ

Радянська Україна належить нині до 16 міжнародних міжурядових організацій та до понад 70 постійних органів цих організацій. Головне місце в системі міжнародних організацій займає ООН, якої установчий акт був схвалений 26. VI 1945 р. в Сан-Франціско. На цю конференцію була запрошена Україна, яка разом з іншими державами увійшла до числа засновниць ООН. Це піднесло міжнародний авторитет республіки. Головою делегації УРСР був Д. Мануїльський. Він очолював на конференції Комітет, який опрацював преамбулу Статуту ООН. У преамбулі записано положення про міжнародне співробітництво, про додержання прав і основних свобод людини незалежно від расової належності, статі, мови і релігії. Згаданий текст починається словами: „Ми народи Об'єднаних Націй, сповнені рішучості врятувати прийдешні покоління від бідувань війни...". Тому заходи спрямовані на припинення гонки озброєнь і роззброєння, на усунення загрози ядерної війни є найбільш почесною діяльністю делегації СРСР, УРСР та інших соціалістичних країн.

До найважливіших ініціатив соціалістичних країн належить програма миру, ліквідація колоніалізму, расизму, незалежності для колоніальних народів, забезпечення прав і основних свобод людини та ін.

Українська РСР у 1948—1949 і 1984—1985 роках була одним з непостійних членів Ради Безпеки. УРСР розгортає діяльність у Економічній і соціальній раді ООН та її допоміжних органах, Комісіях: статистичній, становища жінок, народонаселення, соціального розвитку, природних ресурсів, транснаціональних корпорацій та ін.

УРСР є членом Європейської економічної комісії, в якій домагається співробітництва країн різних систем у торгівлі, сільському господарстві, транспорті, охороні навколишнього середовища, науці й техніці. УРСР була обрана до Виконавчої ради ЮНЕСКО, Адміністративної ради (МОП), Ради по промисловому розвитку (ЮНІДО), Ради по торгівлі (ЮНКТАД), Ради керуючих Програми ООН по навколишньому середовищу. УРСР має постійне представництво при штаб-квартирах ООН в Нью-Йорку, ЮНЕСКО в Парижі і при Відділенні ООН в Женеві. У Комісії ООН по роззброєнню УРСР з іншими країнами соціалістичної співдружності домагаються негайних переговорів по скороченні воєнних бюджетів держав, відвернення загрози війни, зміцнення миру і безпеки та прийняття заходів щодо реального роззброєння, скорочення і ліквідації ядерних озброєнь.

УРСР у Спеціальному комітеті ООН з питань міжнародного тероризму засуджує терористичні акти, домагається вжити радикальних заходів проти тероризму, вивчення його причин, опрацювання і прийняття міжнародної конвенції про обов'язки держав для припинення тероризму.

У Комітеті ООН по інформації УРСР домагається удосконалення міжнародної інформації в питаннях миру та взаємопорозуміння між країнами.

Радянська Україна бере активну участь в Програмі ООН по навколишньому середовищі. Вона стала автором або співавтором ряду важливих резолюцій і рішень. Делегація УРСР на окремій сесії представила Національну доповідь про організацію природоохоронної роботи в республіці, подарувала ООН документальний фільм „Охорона природи в Українській РСР", а також виставку дитячого малюнку „Світ природи очима дітей Української РСР".

З 1958 р. Україна бере участь у діяльності Дитячого фонду ООН

(ЮНІСЕФ), постачаючи медикаменти, промислові товари для дітей країн, що розвиваються.

УРСР є одним з членів і засновників Європейської економічної комісії. Представники України в різні роки займали керівні посади в цій Комісії (заступника голови Комітету по чорній металургії (1967—1969 рр.), голови Комітету по житловому питанню, будівництву та містобудівництву (1975—1976), голови Комітету по сільському господарству (1981—1982).

З 1946 по 1971 рік і 1983—1985 роках Україна обиралася членом Комісії ООН по правах людини. Комісія займається питаннями міжнародного співробітництва в галузі прав людини, опрацьовувала проект Конвенції про права дитини, проект Конвенції проти тортур, проект Декларації про право на розвиток, право народів на самовизначення, захист національних меншостей та ін.

Від 1946 р. Україна бере участь у праці Комісії ООН по народонаселенню. Комісія займається демографічними питаннями. З ініціативи України 1971 р. в Києві була проведена Міжнародна конференція з теорії фізики плазми, яка дала початок серії таких конференцій, які називають „Київськими".

Організація Об'єднаних Націй в питаннях освіти, науки і культури існує від 1946 р. (ЮНЕСКО). Україна діє в ЮНЕСКО від 1954 р. Завдяки пропозиціям її представників в ЮНЕСКО відзначено ювілеї Г. Сковороди, Т. Шевченка, І. Котляревського, Л. Українки, П. Грабовського, М. Коцюбинського, І. Франка, М. Леонтовича, Є. Патона, О. Кульчицької, М. Костомарова.

ЮНЕСКО брала участь у святкуванні 1500-річчя заснування Києва.

1956 р. була створена національна Комісія УРСР у справах ЮНЕСКО.

Видавництва ЮНЕСКО випустили іноземними мовами такі книжки: „Культурна політика УРСР", „Нарис про Т. Шевченка", „Сучасні слов'янські культури", спеціальний випуск журналів „Кур'єр ЮНЕСКО" та „Музеум", присвячені Києву.

Україна бере участь у реалізації проекту ЮНЕСКО „Вивчення і популяризація слов'янських культур".

З 1947 р. Україна є членом Всесвітнього поштового союзу і Міжнародного союзу електрозв'язку, а з 1948 р. Всесвітньої метеорологічної організації. З квітня 1976 р. УРСР стала членом Всесвітньої організації інтелектуальної власності.

Крім цього УРСР бере участь у діяльності міжнародних організацій, що не входять до системи ООН, а саме: Міжнародної організації морського супутникового зв'язку, Міжнародної організації радіомовлення і телебачення, Міжнародного бюро виставок, Міжнародної організації по виноградству і виноробству, Дунайської комісії, Комітету по ліквідації расової дискримінації, Комітету у правах людини, Комітету по ліквідації дискримінації жінок, Міжнародного Червоного Хреста, Постійної палати Третейського суду та ін.

Все це засвідчує, що Радянська Україна виповнює все більш помітну роль на міжнародній арені.

КУЛЬТУРНЕ І НАУКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО МІЖ ПНР І УРСР

Течія дружного співробітництва між поляками і українцями випливає з давних часів, але особливо вона поширилася після другої світової війни. Нашим завданням є висвітлення одної галузі цього співробітництва, а саме культурного і наукового обміну.

Він розпочався від передачі УРСР пам'яток національної польської культури. Вже 14. II 1946 р. голова делегації УРСР до ООН Д. Мануїльський сповістив ПАП про передачу ПНР пам'яток польської культури. 25. V 1946 р. зі Львова до ПНР надійшов транспорт 100 тис. книжок з бібліотек Оссолінських та університету.

13. VII 1946 р. до Кракова прибуло 440 працівників Львівського політехнічного інституту разом з бібліотекою та лабораторійним обладнанням. Для дальшого узгіднення питань передачі пам'яток польської культури і науки 23. VII 1946 р. до Варшави прибула урядова делегація УРСР на чолі з міністром культури М. Пащином.

26. III 1947 р. до Вроцлава прибув зі Львова транспорт понад 67 тис. томів книжок з бібліотеки Оссолінських.

До Вроцлава була перевезена Панорама битви під Рацлавицями. 1949 р. передано пам'ятники Яну III Собеському, письменникам А. Фредрові та К. Уейському. 15. II 1952 р. передано 6 картин Коссаків, які українські партизани знайшли у розбитому таборі гітлерівців. Очевидно були передані інші пам'ятки образотворчого мистецтва, історичні архівні документи та інше. Польська дирекція державних архівів у Варшаві 16. I 1954 р. передала АН УРСР копії документів з історії України в 1648—1654 роках.

Культурне і наукове співробітництво між ПНР і УРСР організували академії наук, університети, міністерства культури та освіти, ТПРД, творчі профспілки, ПАГАРТ, комітет радіомовлення і телебачення, окремі міста-побратими та прикордонні полоси.

Плани культурного обміну між ПНР і УРСР входять до державних планів обміну ПНР і СРСР. Одним з видів цього співробітництва є обмін діячами культури, письменниками, художниками і музикантами та музикознавцями, співаками, літературознавцями та іншими. Для прикладу подаймо тільки деякі з них.

У червні 1947 р. у пленумі Всеслов'янського комітету у Варшаві взяв участь голова Верховної Ради УРСР видатний український драматург Олександр Корнійчук. У серпні 1948 р. у світовому конгресі інтелектуалістів на захист миру у Вроцлаві взяли участь Олександр Корнійчук та президент АН УРСР Олександр Палладін. У грудні 1948 р. у з'їзді письменників України в Києві взяли участь польські поети Ст. Р. Добровольський і А. Важик.

На початку 1949 р. в ПНР перебувала делегація радянських письменників, у якій взяли участь Олександр Корнійчук і Павло Тичина.

Наприкінці травня і в першій половині червня делегація польських діячів культури та науки на чолі з віце-міністром культури В. Сокорським відвідала культурні осередки Києва.

У червні 1950 р. на V з'їзді Спілки польських письменників побував Леонід Дмитерко.

У серпні цього ж року проф. О. Палладін прочитав у Варшаві доповідь на тему „Біохімія мозку". Максим Рильський відвідував Польщу у 1950, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960 і 1962 роках.

На початку вересня 1950 р. з доповіддю на Польському конгресі борців за мир виступив Олександр Корнійчук. Він брав участь у II Світовому конгресі миру у Варшаві в листопаді 1950 р. У грудні 1951 р. польські діячі театру та музики відвідали Київ. У вересні 1954 р. на Україні побувала польська делегація діячів культури на чолі з письменником К. Брандисом. У жовтні на V з'їзді ТПРД у Варшаві побував заступник міністра культури УРСР І. Мазепа. У жовтні 1958 р. Варшаву відвідав О. Корнійчук. У серпні 1958 р. на Україні в складі польської делегації побував В. Бронєвський, а 1977 році в гурті польських письменників Г. Аудерська та С. Р. Добровольський.

Видатний український біохімік академік Олександр Палладін.

У 1984 і 1985 роках у Варшаві побували українські поети Д. Павличко, Р. Лубківський, Ю. Щербак, С. Бурлаков, а також Б. Рильський.

Частими гістьми в ПНР бували літературознавці Є. Кирилюк, Г. Вервес, В. Ведіна, історики П. Калениченко, Я. Ісаєвич, І. Шевченко та інші.

Одною з нагод взаємних відвідин братніх країн були Дні української культури у ПНР та Дні польської культури в УРСР. Так наприклад у 1957 р. в ПНР відбулися Дні української культури, 1958 р. на Україні Дні польської культури. Дні польської літератури на Україні відбулися 1977 р. У Києві 1971, 1979 роках відбулися Дні Кракова, а в Кракові 1971, 1975 рр. Дні Києва. Вони стали доброю нагодою широкого познайомлення гостей з культурними, науковими і економічними надбаннями міст-побратимів.

Нагодою до братніх зустрічей стали ювілеї діячів культури, літератури та історичних подій. 24. XII 1948 р. Спілка письменників України, Академія наук УРСР та Товариство дружби організували врочистий вечір, присвячений Адаму Міцкевичу. Доповідь між іншими прочитав М. Рильський.

18. II 1953 р. у Києві відзначено 480-річчя від дня народження польського астронома М. Коперника. У грудні 1953 р. Київські письменники відзначили 155-річчя від дня народження А. Міцкевича. Святкування 300-річчя возз'єднання України з Росією дали нагоду до обміну делегаціями обох народів. У травні 1954 р. заступник Державної Ради ПНР С. Ігнар та Леон Кручковський взяли участь у се-

сії Верховної Ради УРСР для відзначення 300-річчя возз'єднання України з Росією. З цієї нагоди 26—27 листопада 1954 р. у Варшаві відбулася наукова сесія ПАН.

У квітні 1957 р. у Варшаві відбулася сесія для відзначення 100-річчя від дня народження Івана Франка. У сесії, крім польських вчених, взяли участь літературознавці з Києва Євген Кирилюк і Григорій Вервес.

6. XI 1957 р. у Варшаві відзначено 40-річчя Жовтневої революції. В складі радянської делегації прибув заступник голови Президії Верховної Ради УРСР Сидір Ковпак. Він був відзначений Хрестом Грюнвальду II Класу.

У вересні 1959 р. у Варшаві організовано популярно-наукову сесію в честь О. Довженка. В сесії взяв участь Максим Рильський.

У жовтні 1960 р. на Україні відзначено 50-річчя смерті М. Конопніцької. Організувалися літературні вечори, відбулися трансляції по радіо та телебаченню.

13. III 1961 р. в Національному театрі у Варшаві влаштовано врочистий вечір з нагоди 100-річчя від дня смерті Тараса Шевченка. На вечорі з доповіддю виступив Євген Кирилюк. Врочисті вечори відбулися тоді і в інших містах ПНР.

9. III 1964 р. у Варшаві організовано наукову сесію для 150-річчя від дня народження Т. Шевченка. У сесії взяли участь українські вчені Григорій Вервес і Тканко. Подібні сесії відбулися в Зеленій Горі, а вечори в багатьох містах ПНР. У квітні 1956 р. в науковій сесії ПАН в честь Міцкевича у Варшаві взяв участь М. Рильський, який прочитав доповідь на тему „А. Міцкевич в українській літературі".

У листопаді 1969 р. Заклад слов'янознавства ПАН організував наукову сесію в честь Івана Котляревського. У сесії взяв участь професор Євген Кирилюк.

Як правило на Україні відзначається свято Відродження Польщі — 22 липня. Так наприклад 16. VII 1969 р. в Києві відзначено 25 річчя ПНР науковою сесією, на якій прочитано доповіді про польсько-українське співробітництво. Доповіді читали І. Євсеєв, П. Калениченко, Н. Індутна, А. Скачко та інші.

11. X 1969 р. у Кременці відкрито пам'ятник Ю. Словацькому. У Києві, Львові, Тернополі та Кременці організовано врочисті вечори для відзначення 160-річчя від дня народження польського поета. У святкуваннях брали участь польські вчені М. Якубець, Е. Савримович та письменник Ярослав Івашкевич. У Варшавській сесії в честь Словацького (25—28. XI 1959 р.) взяв участь Максим Рильський.

У березні 1985 р. у Варшаві відбулася літературна сесія в честь Максима Рильського. У сесії взяли участь Богдан Рильський і український поет Дмитро Павличко. Подібна літературна сесія з участю Ф. Неуважного, Т. Голуя, А. Серчика відбулася також у Кракові.

Одним з важливих проявів дружнього співробітництва між ПНР і УРСР є переклади та продаж книжок. На Україні організуються дні польської книги, у періоді липневих святкувань у Польщі. Польські книжки можна купити в Києві, Львові, Одесі, Тернополі, Івано-Франківську, Ужгороді та Ворошиловграді в книгарнях дружби. Українські книжки можна купити в Польщі у виділених книгарнях Варшави, Кракова, Вроцлава, Щеціна, Ольштина та інших міст. Вони появляються також на Міжнародному книжковому ярмарку у Варшаві. В Ольштинській книгарні тільки за 1957—1967 роки продано близько 200 тис. українських книжок і понад 2 тис. платівок. Немалу роль сповняють переклади художньої та наукової літератури.

До кінця 1985 р. в ПНР видано понад 120 назв книжок української художньої літератури в тому твори Шевченка, Г. Квітки-Основ'яненка, І. Франка, Л. Українки, О. Кобилянської, М. Коцюбинського, В. Стефаника, М. Рильського, М. Бажана, П. Тичини, О. Гончара, Ю. Яновського, Д. Павличка, В. Сосюри, Б. Антонича, І. Драча, П. Загребельного, О. Довженка, Н. Бічуї, Є. Гуцала, О. Гаврилюка, А. Головка, О. Корнійчука, М. Куліша, Л. Первомайського, М. Стельмаха, Ю. Щербака, В. Собка, Н. Рибака, В. Коротича, Г. Тютюнника, В. Дрозда, Р. Самбука, В. Земляка, Ю. Бедзика, В. Собка та інші.

На Україні вийшло значно більше перекладів з польської літератури. Лише в 1917—1969 роках видано там 222 назви польських книжок в українських перекладах, в тому твори А. Міцкевича, Ю. Словацького, Ц. Норвіда, М. Конопницької, Б. Пруса, Е. Ожешко, Ю. Крашевського, Г. Сенкевича, С. Жеромського, В. С. Реймонта, В. Броневського, Ю. Кручковського, Я. Івашкевича, Ю. Тувіма, В. Василевської та інших.

У ПНР видано „Антологію української поезії" (1977), а на Україні „Антологію польської поезії" (1979), М. Якубець і Т. Голинська опрацювали хрестоматію „Українська література" (1962).

За переклади творів А. Міцкевича та інших польських поетів М. Рильський був відзначений Командорським Хрестом Відродження Польщі (1956), нагородою ТПРД (1959) та званням почесного доктора Ягеллонського університету (1964). Натомість за популяризацію української літератури в ПНР польський письменник і перекладач С. Е. Бури був нагороджений премією ім. Івана Франка (1985).

Справі покращання мистецтва перекладу літератур сприяють конгреси перекладачів польської літератури у Варшаві та української у Києві. У їх засіданнях беруть участь українські перекладачі у Варшаві та польські у Києві.

Пізнанню братніх літератур сприяють літературознавці. На Україні діє чималий загін полоністів — Г. Вервес, В. Ведіна, Ю. Булаховська, С. Левинська, І. Лозинський, Р. Кирчів, О. Грибовська та інші, які вивчають не тільки польську літературу, але польсько-українські літературні взаємини. Деякі їх праці, як монографія, „Ярослав Івашкевич" (1979) і збірник праць „Там де Ікви пливуть хвилі" (1972) Г. Вервеса, „Нарис української версифікації" (1961) Г. Сидоренко вийшли в ПНР у перекладах на польську мову. До цього слід додати хрестоматію радянської полоніки Б. Бялокозовича „Радянська полоністика" (1985), в якій знайшлися вибрані праці українських полоністів. В упорядкуванні М. Якубця та С. Козака вийшов збірник „З історії польсько-українських літературних взаємин" (1974). М. Якубець видав нарис „Іван Франко" (1958), Р. Лужний дисертацію „Письменники з кола Києво-Могилянської академії і польська література" (1966), М. Купльовський книжку „Іван Франко як критик польської літератури" (1974), Е. Горнова дослідження „Польські проблеми в творчості Михайла Драгоманова" (1978), С. Козак монографію „Біля джерел романтизму і новітньої громадської думки на Україні" (1978), Е. Вісневська дослідження „Про письменницьку майстерність Михайла Коцюбинського" (1973) та „Василь Стефаник і Молода Польща 1986.

Крім того на теми польської літератури українські літературознавці написали немало книжок і статей у славістичних журналах та збірниках. Згадаймо антологію Р. Кирчіва та М. Гнатюка „Українською музою натхнені" (1971) про поляків, які писали українською мовою, праці Г. Вервеса „А. Міцкевич в українській літературі" (1952), „Іван Франко і питання українсько-польських літературно-громадських взаємин 70—90-х років XIX ст." (1957), „Ю. Словацький і Укра-

Авіаконструктор академії АН УРСР Олег Антонов.

їна" (1959), „Владислав Оркан і українська література" (1962). „Тарас Шевченко і Польща" (1964), „Адам Міцкевич. Життя і творчість" (1979). Ю. Булаховська видала книжки „Творчість Л. Стаффа" (1970), „Поезія Ю. Тувіма" (1960) та ін.

В. Ведіна відома як авторка робіт: „Сучасні польські письменники" (1960), „Польська пролетарська проза міжвоєнного двадцятиліття" (1965), „Єжи Путрамент" (1977), С. Левинська опублікувала монографію „Юліуш Словацький" (1973).

Якщо йдеться про наукове співробітництво, то воно ведеться ПАН і АН УРСР, окремими університетами та вищими школами. Київський університет співробітничає з Ягеллонським, Харківський з Познанським, Львівський з Люблінським. У Києві кандидатські дисертації захистили Ф. Неуважний та С. Козак.

Київський і Харківський політехнічні інститути обмінюються досвідом з Вроцлавською, Познанською політехніками та Вищою інженерською школою в Жешові. Інститут електрозварювання ім. Є. Патона АН УРСР утримує зв'язки з Інститутами електрозварювання у Варшаві і Глівіцах, а також з суднобудівельним інститутом у Гданську, металургійним комбінатом у Новій Гуті, з Інститутом фізики ПАН та Варшавською політехнікою.

Інститут кібернетики АН УРСР утримує зв'язки з Обчислювальним центром ПАН у Варшаві.

Харківський медичний інститут співробітничає з Познанською медичною академією. Звання почесного доктора отримав у Познанській медичній академії проф. Борис Задорожний з Харкова. 1955 р. проф. О. Палладін отримав диплом зарубіжного члена ПАН. Почесним членом вченої Ради Ягеллонського університету був обраний академік АН УРСР Іван Швець. Ректорові Львівського університету Є. Лазаренку надано у Люблінському університеті звання почесного доктора. Професорові М. Клімашевському з Кракова надано звання почесного доктора в Київському університеті.

На науковій сесії до 200-річчя від дня народження Івана Котляревського у Варшаві пам'ятні медалі від АН УРСР були вручені В. Дорошевському, З. Штіберу, М. Якубцеві, В. Генселю, П. Зволінському, В. Вітковському, Ф. Неуважному, С. Козакові, М. Лесеву та М. Юрковському.

ПАН і АН УРСР співробітничають у галузях культури, історії, археології, мовознавства, літературознавства, автоматики, кібернетики, зоології та інших наукових дисциплін.

Співробітництво розвивається також на ниві педагогіки. У Польщі видано твори А. Макаренка в VII томах (1957). На польську мову перекладено також книжку В. Сухомлинського „Народження громадянина" (1982). Слід відмітити, що спільними силами польських і українських істориків видано збірник праць „Краків — Київ" (1969). Польські україністи видали збірну працю „Україна — сучасність і минуле" (1970), в якій представлено історію та культуру України.

В ПНР вийшли також дві історії України В. Серчика та Л. Подгородецького. Останній є також автором книжки про історію Києва (1982). Новаторський характер мають дослідження з історії України Г. Яблонського, В. Серчика, З. Вуйціка, Я. Козіка, Р. Тожецького, А. Подрази та інших польських істориків.

Не можна поминути співробітництва наукових бібліотек ПНР і УРСР. Центральна бібліотека АН УРСР співробітничає з Народовою бібліотекою у Варшаві. Бібліотеки співпрацюючих університетів та Інститутів також обмінюються новими публікаціями, рідкісними давнішими виданнями, архівними матеріалами тощо.

Зокрема багато української наукової літератури одержує Бібліотека слов'янознавства ПАН у Варшаві. Організуються також виставки наукової книжки. Наприклад у листопаді 1968 р. у Варшаві експонувалася виставка наукової радянської в тому української наукової книжки.

Важливе місце у польсько-українському співробітництві мають театри.

Драматичний театр ім. Ю. Словацького в Кракові співробітничає з Київським драматичним театром ім. Івана Франка. 1969 р. комедію А. Фредра „Помста" режисерував у Києві Броніслав Домбровський. Натомість п'єсу „Сторінки щоденника" О. Корнійчука режисерував у Кракові Володимир Лизогуб.

На Україні виступали такі польські театри: Польський театр з Варшави, Вроцлавський драматичний театр, Класичний театр з Варшави, Люблінський драматичний театр, Жешовський драматичний театр і Гданська оперета.

У Польщі гастролювали Драматичний театр ім. І. Франка з Києва, Львівський театр ім. М. Заньковецької, Київський театр оперети, Луцький драматичний театр ім. Т. Шевченка.

В українських театрах ставилися „Галька" Монюшка, „Мораль пані Дульської", „Панна Малічевська" Г. Запольської, „Помста" й „Дами і гусари" А. Фредра, „Марія Стюарт" Ю. Словацького та інші. Польські театри ставили оперу „Запорожець за Дунаєм", Гулака-Артемовського, „Сторінки щоденника", „Місія містера Перкінса в країну більшовиків" О. Корнійчука, „Камінний господар" Лесі Українки та інші.

Польські та українські театри обмінювалися режисерами, співаками, репертуаром.

Крім театрів в обох країнах побували ансамблі пісні і танцю.

У Польщі побували Український народний хор (1953, 1985), Державний ансамбль бандуристів (1954), Ансамбль танцю УРСР, Закар-

патський народний хор, Волинський народний хор, Черкаський народний хор, київська „Веснянка", Підкарпатський ансамбль пісні і танцю, львівська „Мрія", Кіровоградський ансамбль, львівські ансамблі „Верховина" і „Юність", Ансамбль пісні і танцю з Полтави, Черкаський народний хор, Ансамбль пісні і танцю „Весна" та інші. Українські колективи брали участь у Міжнародних фестивалях у Закопаному, у фестивалях „Варшавська осінь", у конкурсах скрипалів ім. Г. Венявського в Познані, у Шопенівських конкурсах у Варшаві та старинної музики в Бидгощі. Буває, що на фестивалях радянської пісні в Зеленій Горі пролунає і українська пісня. Крім цього відбувалися гастролі співаків, музикантів, естрадних груп, а також самодіяльні колективи міст-побратимів та ін. На Україні побували відомі польські ансамблі „Мазовше", „Шльонськ", а також такі колективи як „Крокус", „Червоно-чорні", „Великополяни", естрадні групи, оперні і популярні співаки, музиканти оркестри, диригенти, хореографи та інші.

3. II 1948 р. у Театральному товаристві в Києві організовано вечір у честь Шопена та Монюшка. Виступи ансамблю „Мазовше" знайшли відгук в українській поезії. Поетеса Марія Хоросницька написала вірш „Мазовше співає у Львові", який зачинається такими строфами:

Пишається місто в осінній красі,
Тче вересень шати багрові.
Чи чули ви люди, чи чули усі?
„Мазовше" співає у Львові.

На вулицях людно. Спішать юнаки,
В них радість у кожному слові.
— Приїхали друзі! Чи є ще квитки?
„Мазовше" співає у Львові.

Максим Рильський створив поезію „На концерті Мазовше", в якій відобразив настрій концерту польського колективу:

Мазурка нас в обійми узяла
І по борах імлистих понесла
До гір, де мовчазні темніють буки,
І малювали нам флояри звуки
Святковий вечір польського села.

Вірш Рильського кінчається словами:

Нової Польщі день палав великий
В вечірній залі. Дружба, що навіки
Серця, труди і помисли злила,
Подобою в той вечір розцвіла
Варшавської препишної гвоздики.

У Жешові українські спеціалісти зі Львова допомогли поставити оперу Гулака-Артемовського „Запорожець за Дунаєм", підготували танці „Рахівчанка", „Решето", „Коломийка", „Українська сюїта", а у Львові польські хореографи вчили польських танців колектив „Юність".

Український диригент допоміг хорові з Будинку культури в Стальовій Волі вивчити українські пісні зокрема „Вічний революціонер".

Дальшою ланкою польсько-українського культурного співробітництва є виставки.

Застріч після урочистого вечора в честь Івана Франка в жовтні 1986 р. у Будинку радянської науки і культури у Варшаві. Зліва направо: Ф. Неуважний, В. Жукровський, Л. Копиленко. Фото М. Левицького.

У травні 1949 р. в Києві відкрито виставку польського народного мистецтва. У грудні 1952 р. в Києві експонувалися виставки про культурний розвиток ПНР. 1955 р. в Києві та Харкові відкрито виставку польської графіки та живопису. У серпні 1958 р. в Києві організовано виставку польської книжки і плакату. Одночасно в Харкові експонувалася виставка польського народного мистецтва. На початку 1961 р. у Києві, Харкові та Дніпропетровську організовано виставку польської фотографії. У 1966 р. у Києві і Львові експонувалася виставка різьби К. Дуніковського, а також виставка художників-реалістів „Захента". Українське ж мистецтво експонувалося на виставках у ПНР. На початку 1955 р. у Варшавській „Захенті" організовано виставку української графіки, різьби та образотворчого мистецтва. У вересні 1956 р. у Варшаві відкрито виставку Українського народного мистецтва.

Українське мистецтво було показане на виставці в Кракові в липні 1971 р., а у Варшаві в жовтні 1971 р. в Лазенках експонувалася виставка праць 54 українських художників.

Виставки українського народного мистецтва були організовані у Варшаві Будинком радянської науки та культури, а також Краківським, Познанським, Ольштинським та іншими польськими музеями. Відрадно відмітити факти співробітництва польських і українських музеїв. Досвідом і матеріалами обмінюються Історичні музеї Києва і Варшави, Національний музей у Познані з Львівським музеєм, Вроцлавський музей художнього мистецтва з відповідним музеєм Львова.

Дальша галузь польсько-українського співробітництва — це кінематографія. Польські спеціалісти зняли в Києві два документальні фільми „Місто над річкою" і „Варшав'янин у Києві". Українські ж „З

кіноапаратом по Кракову". 1972 р. польські кіномитці знімали на Україні ряд сцен по фільму „Потоп". Польський оператор Л. Перський був асистентом режисера І. Савченка під час постановки 1941 р. фільму „Богдан Хмельницький".

У 1944—1972 роках на Україні йшло понад 100 художніх польських фільмів. 1949 р. в консульстві ПНР в Києві організовано огляд польських фільмів про досягнення Народної Польщі. У серпні 1958 р. у Києві, Харкові, Дніпропетровську й Львові відбулися фестивалі польських художніх фільмів. Такий фестиваль відбувся в Києві в травні 1968 р.

У ПНР тільки до 1967 р. показано понад 70 українських фільмів. В історії світового кіно відмічено новаторську роль О. Довженка.

У польських кінотеатрах демонструвалися українські фільми „Щорс", „Земля", „Звенигора", „Арсенал", „Запорожець за Дунаєм", „Тарас Шевченко", „Іван Франко", „Олександр Пархоменко", „Украдене щастя", „Тіні забутих предків", „Білий птах з чорною ознакою", „Калиновий гай", „Лілея", „Наймичка", „На крилах пісні", документальні фільми „Радянська Україна", „Співає Україна", „Шевченко-художник" та інші.

Велике значення має співробітництво міст-побратимів: Києва і Кракова, Любліна і Луцька, Львова і Жешова, Кошаліна і Полтави, Катовиць і Донецька, Кельць і Вінниці, Слупська і Кременчука, Познаня і Харкова, Бидгощі та Черкас. Співробітництво це полягає на обміні науковими працівниками, громадськими діячами, ансамблями, журналістами, спортсменами, на обміні досвідом, обміні пресових інформацій, відзначуванні ювілейних свят, обміні виставок тощо.

Слід ще згадати про прикордонний обмін районів ПНР з відповідними районами УРСР.

Згадані та інші форми співробітництва знаходять відгук у Польській та українській пресі разом з ширшими інформаціями про культурний і економічний доробок сусідніх країн.

Наведені факти уповноважують до висновку, що течія дружнього культурного співробітництва між ПНР і УРСР знайшла своє небувале поширення. Це уповноважує до сподівань, що перед нами в цій галузі стоять нові, все кращі можливості.

А. С.

ВІД „ЧЕРВОНОГО ЗАСПІВУ" ДО „НЕПОВТОРНОСТІ"

(Найважливіші явища української радянської літератури за 70 років)

Немає жодного сумніву, що перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні відчинила широко двері не тільки в галузі суспільно-політично-економічних відносин, але передусім творила сприятливі умови для винятково бурхливого розвитку української культури, в тому числі літератури.

Критично, розумно сприймаючи спадок класичної й дореволюційної літератури, даючи можливість розвитку різноманітним формальним пошукам у літературі, що мала бути дзеркалом бурхливої епохи, але також духовим порадником і повірником людей — нова епоха кликала людей пера до глибокого зрозуміння суті тектонічних рухів нового, вельми суперечливого часу, до якнайоригінальнішого, емоційного і розумового їх виявлення, до пошуків шляхів зворушення нових читачів, число котрих виростало непомірно в порівнянні з недавнім минулим.

Якщо подивитися з перспективи сімдесяти років розвитку української радянської літератури на її здобутки і порахунки, то кількість перших набагато перевищує недоліки, поразки, похибки, про які не слід зараз говорити, адже на святі про це не прийнято згадувати.

З першого героїчного періоду української літератури вважаються твори і письменники, що як маяки кидають гостре і рятівне світло у майбутнє, звертаючись і до нас, людей на порозі XXI сторіччя.

Якже в такому контексті не згадати найбільш діючої оперативної ділянки, „динамітарда совісті й сердець" — поезії. То в першу чергу поезія возвістила прихід нової епохи, відчула золотий гомін соціальних і національних зрушень у житті України. Саме те мав на увазі Павло Тичина, котрий пророчо писав у 1918 році.

Одчиняйте двері —
Наречена йде!
Одчиняйте двері —
Голуба блакить!
Очі, серце і хорали
Стали,
Ждуть...

Саме Павло Тичина став поетичним уособленням етичних, філософських, національних і емоційних бажань і мрій українців напередодні корінних зрушень, котрі мали нарешті принести Україні волю і справедливість. Саме збірки „Сонячні кларнети", „Плуг" і „Вітер з України" стали своєрідним духовим паспортом народу, що підірвався до свободи.

Книжки поезій „Перших хоробрих" — Василя Чумака „Червоний заспів" і Василя Еллана — Блакитного „Удари молота і серпа" засвідчували соціальний характер і напрям соціалістичних змін на Україні. У бік „червоного майбутнього" вказував дороговказ циклу Володимира Сосюри „Червона зима".

Але не завжди видатні твори української радянської літератури відзначалися такою соціальною спрямованістю, як вищезгадані книжки. Інколи, а так було з томами поезій Максима Рильського „Під осінніми зорями" (1918) і „Синя далечінь", видатні явища літератури несли читачам широку пропозицію збагачення внутрішнього світу людини, щоб підготувати її для сприйняття майбутнього.

Саме Євгена Плужника „Дні" (1926) чи „Рання осінь" (1927) слід розглядати, як оригінальний вклад до поетичної концепції гуманізму і долі людини в бурхливому вирі революційної епохи.

Подібно збірки Миколи Бажана „Різьблена тінь" (1927) та „Будівлі" варто оцінювати з точки зору філософського осмислення історії взагалі, а особливо долі людини у ліщатах обставин, зокрема в архітектурно-різьбарському контексті.

Думається мені також, що тривожні роздуми над характером історії й культури, які вичитати можна в „Камені" (1924) Миколи Зерова слід також зарахувати до неабияких здобутків української літератури першого її, героїчного періоду, характер якого окреслювала головним чином поезія.

Але і в прозі тих часів легко можна виділити важливі твори, діюча сила яких триває досі. Це перш за все оповідання Юрія Яновського „Мамутові бивні" (1925) і Григорія Косинки „На золотих богів" (1922), в яких ми вичитаємо потрясаючу картину громадянської війни на Україні в широкому гуманістичному контексті. Сюди — в аспекті комічної деформації — можна і слід долучити соковиті неповторно українські оповідання-гуморески Остапа Вишні, його зна-

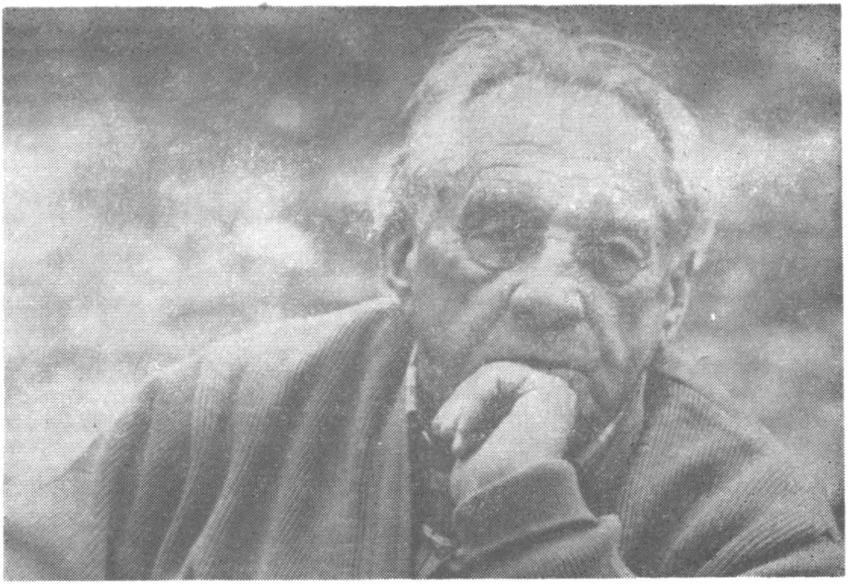

Максим Рильський

мениті „Усмішки", що так пишно розквітли на обличчі української літератури в чотиритомному виданні 1928 року.

Серед романів, що вдиралися в різноманітні середовища і піднімали важливі проблеми змін в житті і свідомості людей, під впливом післяреволюційних змін, слід відзначити, як вельми цікаві ідейно-художні пропозиції „Бур'ян" Андрія Головка про класову боротьбу на селі (1927), Валер'яна Підмогильного „Місто" (1928) — спробу психологічно-соціалістичного аналізу стану моральності і психіки нових мешканців міста-молоха.

Перший період сприяв також драматургічним талантам, а серед них таким, як Микола Куліш, котрого драми „97" (1924), „Комуна в степах" (1924), а особливо „Народний Малахій" (1928) засвідчили присутність у літературі вдумливого, відважного письменника, котрий порушував найважливіші проблеми свого народу. Про це засвідчив Микола Куліш не тільки в своїх комедіях (м.ін. „Мина Мазайло" (1929), але передусім в архітектурі.

„Патетична соната" (1930), де всебічно автор показав меандри революції на Україні, створюючи чи не найоригінальнішу театральну сонату історіософського змісту.

Звичайно, це тільки приклади з найважливіших ділянок літератури і мабуть тільки невеличка частина з них. Безперечне є одне: Жовтнева революція розбурхала літературне життя настільки, що з'явилося чимало дуже талановитих письменників, котрі всі разом (як тут не пригадати Олександра Копиленка і Юрія Смолича, Якова Мамонтова, Івана Кочергу, Івана Микитенка, Леоніда Первомайського і Михайла Семенка, Івана Ле і Петра Панча — список письменників, яких викинула на поверхню літературного життя революційна хвиля, дуже великий і свідчить про живучість української лі-

тератури, котра не тільки продовжила своїх славних попередників, але сама багато розквітла.

Тридцяті роки, то для радянської літератури роки засвоєння роману, роки спроб широко охопити розмаїття життя. До цієї широти і синтезу прагнула також драматургія, якщо пригадати п'єси Івана Микитенка та Олександра Корнійчука, особливо „Платона Кречета" (1934). В романному жанрі, котрий набрав великого значення і, якимсь чином, відсунув на другий план поезію, котра, безперечно також тяжіла до широкого зображення життя, безперечно неабияким здобутком були героїчно-революційні романи Юрія Яновського „Чотири шаблі" (1930) та „Вершники" (1935), Юрія Смолича „Вісімнадцятилітні" (1938) та ціла його „молодіжна" трилогія.

Слід тут нагадати, що саме в тридцятих роках з'явилися твори, адресатом яких була молодь, твори цікаві, зворушливі — „Дуже добре" (1935) і „Десятикласники" (1938) Олександра Копиленка, „Шхуна „Колумб" (1938) Миколи Трублаїні та „Лахток" (1935), твори Олександра Донченка.

Саме в другий період літератури розвивається жанр історичного роману, котрий осягає свій високій рівень у таких творах, як „Людолови" (1936) Зінаїди Тулуб, чи „Помилка Оноре де Бальзака" (1940) Н. Рибака.

Трагічні події війни з гітлерівцями спонукали письменників до того, щоб „до багнету прирівняти перо" і тоді виникли такі цикли новел Олександра Довженка, як „Україна в огні" (1943), „Повість полум'яних літ" (1945). Саме в період війни були написані такі важливі твори, як поема Павла Тичини „Похорон друга", поема Максима Рильського „Слово про рідну Матір", чи збірка Миколи Бажана „Сталінградський зошит".

Саме досвід війни водив Олеся Гончара, коли створював своєрідну епопею героїзму народів у боротьбі з фашизмом у романі „Прапороносці" (1946—1948). Це саме торкається поеми Андрія Малишка „Прометей" (1946) і роману Михайла Стельмаха „Велика рідня" (1949—1951).

Досвід великих історичних зрушень допоміг ширше і глибше зобразити події минулого України в таких романах, як Петра Панча „Гомоніла Україна" (1946—54), чи Натана Рибака „Переяславська рада" (1949—53). Ці романи допомагають краще зрозуміти сучасність України і сусідніх держав.

Своєрідним і неповторним вкладом у мистецьке надбання всієї української радянської літератури є її західна галузь, що дала філософсько-публіцистичний роман Степана Тудора „День отця Сойки" (1941), чи — пізніше „Сестри Річинські" (1959—64) Ірини Вільде, широке полотно життя Західної України протягом кількох десятиліть.

Оце „львівсько-чернівецько-закарпатське" відгалуження української літератури дало свого часу неповторну лірику Богдана-Ігоря Антонича, а пізніше поезію Дмитра Павличка, Романа Лубківського, Володимира Лучука. Але на цій землі весь час квітла і цвіте далі проза, як про це свідчить роман Івана Чендея „Птахи полишають гнізда" (1965), а особливо романи і повісті Романа Іваничука, якого „Мальви" (1968), „Манускрипт з вулиці руської" (1979) виявили в ньому вдумливого майстра історичної прози. Безперечна і неповторна, елегантно примхлива проза Ніни Бічуї здобула собі визнання на Україні і поза її межами. А проза Романа Федоріва, поезія Петра Скунця, Романа Кудлика — чи це прояви самобутності української літератури в цілому?

Виходячи вже на шлях останнього чвертьстоліття української

радянської літератури слід відразу застерегтись перед помилками в оцінці творів, котрі слід вважати за безсумнівне багатство української культури і культури людства.

Все чи таки кожний неупереджений критик, який зробить спробу виділити найважливіші твори української літератури останнього 25-ліття, зарахує до них „Троянди й виноград" (1957) і „Голосіївську осінь" (1959), і „Зимові записи" (1964) Максима Рильського, „Карби" (1978) Миколи Бажана, „Уроки поезії" Леоніда Первомайського, „Дорогу під яворами" (1963) Андрія Малишка. А це тільки поетичні збірки старих майстрів. Якщо сюди долучити „поему-симфонію", історико-філософську поему Павла Тичини „Сковорода", яку видано посмертно, то виявиться, що молода українська поезія є сильна також голосами досвідчених майстрів, котрі, на превеликий жаль, вже відійшли.

Звернімо увагу на надзвичайно багатопроблемну прозу — соціально-морально-психологічні, як „Вир" (1962) Григорія Тютюнника, „Правда і кривда" (1961) Михайла Стельмаха, „роман середовища" — „Людина живе двічі" (1962) Юрія Шовкопляса, „Химерний роман", що спирається на могутню традицію народного гумору — „Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і чужа молодиця" (1958). Якщо сюди долучити новелістику Івана Сенченка, Бориса Антоненка-Давидовича, особливо його морально-психологічну повість „За ширмою" (1963), оповідання „Троянди і терня" (1961) Ірини Вільде, не кажучи про новелістику Остапа Вишні — маємо ледве віддалену уяву, скільки цікавих, глибоких творів внесли до скарбниці радянської літератури досвідчені письменники.

Відрадне явище для прихильників української радянської літератури це її постійне мужніння. Доказом цього є зрілість української прози в останніх двадцяти п'яти роках. Біда тільки в тому, що українці не вміють рекламувати своїх оригінальних надбань, думаючи, що вони самі звернуть увагу на себе. Може й так, може й ні. Безперечно, велика вага різноманітної української прози останніх часів відчувається сильніше в Радянському Союзі, але й далі, за кордонами СРСР все частіше видавці звертаються до української прози. Когорта сильних, оригінальних талантів: Євген Гуцало, Валерій Шевчук, Володимир Дрозд, Юрій Щербак, покійний вже Григір Тютюнник — це тільки невеличка низка імен, що виносять українську прозу на велику височінь, де можна бачити роман Василя Земляка, їх старшого, теж вже покійного побратима, „Лебедина зграя" (1971), романи Павла Загребельного, що складаються на своєрідний „київський цикл" історичних романів: „Диво" (1968), „Первоміст" (1972), „Смерть у Києві" (1973) і його твори на сучасні теми.

Важко називати конкретні заголовки вказаних вище письменників, бо в їх доробку є повісті й романи, утримані в реалістичній манері, а є — як хоч би „Дім на горі" (1981) Валерія Шевчука його ж „На полі смиренному" (1983), що задемонстрували фантасмагорійний та стилізований на архаїку спосіб конструкції повісті.

Але ж „Самотній вовк" (1981) і, „Шапка Сластіона" (1983) Володимира Дрозда — це теж пошуки „химерного, фантастичного, гротескного" шляху зображення світу.

„Парад планет" (1984) Євгена Гуцала та „Хроніка міста Ярополя" Юрія Щербака також тяжіють до фантастики, гротеску. Звичайно, „химерна" проза не єдиний спосіб обновлення засобів вислову, але це явище досить характерне для української прози, що вирізняється в ряді інших радянських літератур романтичним підходом до зображеного світу.

Художник Михайло Дерегус у майстерні

Юрій Щербак

Але романтичне зображення світу теж по різному можна реалізувати: навмисно по дитячому наївно, як це маємо в „Щедрому вечорі" (1967) Михайла Стельмаха, в підвищеному, навіть „достойному" романтизмі „Твоєї зорі" (1983) Олеся Гончара, але можна це вирішувати навмисно простенько, по дитячому, як це зробила Ірина Жиленко у „Кульбабі" (1983), чи з внутрішньою проясненістю, тепло, теж пастельно, як це є в книжці Миколи Вінграновського „У глибині дощів" (1979).

Треба сказати, що українська радянська проза має свій внесок у створення політичного роману. Вистачить пригадати роман Віталія Коротича „Ненависть" (1983). Слід нагадати, що і в галузі наукової фантастики, починаючи від „Прекрасних катастроф" (1929), через прозу Володимира Владка до творів Василя Бережного чи „Коридн" (1983) Олександра Тесленка, українська проза має чим пишатися.

А літературознавчі праці Миколи Зерова, Олександра Білецького, Леоніда Новиченка, Дмитра Затонського чи Юрія Івакіна або Григорія Вервеса — чи це не здобуток вдумливої аналітичної й синтезуючої наукової прози в елегантному викладі? Це також важлива ділянка прози, куди ввійшли блискучі молодші літературознавці-критики, щоб згадати тільки Миколу Ільницького і Миколу Жулинського.

І, нарешті, весь час жива, оригінальна, різноманітна українська поезія, котра є справжньою оздобою літератури в загальнолюдському аспекті.

Поруч з плеядою таких талантів, котрі гідно вступили у слід Тичини, Рильського, Бажана, Сосюри чи Малишка, з'явилася останнім часом група дуже здібних, пошукуючих „середніх" і „наймолодших" поетів від Павла Мовчана, Петра Перебийноса до Леоніда Череватенка чи Віктора Кордуна, від Ірини Жиленко, Людмили Скирди, Світлани Йовенко до Наталки Білоцерківець, Світлани Жолоб, Люд-

мили Таран, Любов Голоти, від Віктора Коржа, до Бориса Нечерди, від померлих передчасно Володимира Підпалого, Леоніда Кисельова до Володимира Затуливітра, Софії Майданської, Юрія Буряка, Василя Гарасимюка, Ігоря Римарука. Не називаються тут ще десятки інших, мабуть цікавих, вартісних поетів, котрі всі разом творять високе багатство української поезії.

Але ж, говорячи про надбання, так би мовити „історичного" масштабу, слід в першу чергу називати покоління Дмитра Павличка, Івана Драча, Ірини Жиленко. Вони ж бо зараз є підпорами сильної й прекрасної будівлі української радянської літератури. „Гранослов" (1968) і „Таємниця твого обличчя" (1974) Дмитра Павличка, „Соняшник" (1962), „Балади буднів" (1967), „Сонце і слово" (1979) Івана Драча, „Тиша і грім" (1962), „Земне тяжіння" (1964) Висиля Симоненка, „Атомні прелюди" (1962), „На срібному березі" (1978) Миколи Вінграновського, „Істина" Бориса Олійника (1976), „Мандрівки серця" (1961), „Над берегами вічної ріки" (1977), „Неповторність" (1980), а особливо історично-лірично-філософський роман у віршах „Маруся Чурай" (1979) Ліни Костенко, це все твори, які триватимуть довго і довго будитимуть „добрі почуття". Якщо сюди долучити оригінальні твори прозаїків — збірку Євгена Гуцала „Письмо землі" (1981), Віталія Коротича „Можливості" (1970), Юрія Щербака „Фрески і фотографії" (1984), тоді можемо мати приблизну уяву про силу і неповторність української поезії. Саме — неповторність. Так назвала свою збірку Ліна Костенко. Неповторність вирішує сенс існування літератури. Всієї української радянської літератури, поезія якої є оригінальною частиною.

Флоріан Неуважний

КИЇВСЬКА КІНОСТУДІЯ ХУДОЖНІХ ФІЛЬМІВ ІМ. О. ДОВЖЕНКА

Українське кіно веде свою історію з 1896 року. Перші хронікальні фільми знімав харківський фотограф А. Федецький. Від 1909 р. у Харкові актор О. Олексієнко ставив художні фільми „Москаль-чарівник" за І. Котляревським, „Як ковбаса та чарка" за М. Старицьким, „Три кохання в мішках" за М. Гоголем та інші.

Д. Сахненко у 1911 р. налагодив виробництво художніх фільмів у Катеринославі (Дніпропетровську). Він створив художні фільми „Наймичка", „Наталка Полтавка", „Богдан Хмельницький", „Запорізька Січ".

У тому ж році Ч. Сабинський поставив у Києві фільм „Катерина" за Т. Шевченком.

У цей період екранізовано оперу С. Гулака-Артемовського „Запорожець за Дунаєм", комедію Г. Квітки-Основ'яненка „Шельменко-денщик" та інші твори. Однак становлення українського кіно як справжнього мистецтва почалося лише після Жовтневої революції. На початку 20 років головними центрами продукції фільмів були Одеська і Ялтинська кінофабрики. А згодом засновується і кіностудія в Києві. Вона була збудована в 1927—30 роках. Первинна її назва — „Київська кіностудія ВУФКУ І". З 1930 р. її перейменовано в „Українфільм", а ще через дев'ять років у „Київську кіностудію". І нарешті в 1957 році вона одержує свою сьогоднішню назву — „Київська кіностудія імені О. Довженка".

Перші фільми київської кіностудії увійшли на екран у 1928 році. Відкриття списку художніх фільмів припало на долю дитячому при-

годницькому фільмові, який розповідав про роки громадянської війни — „Іванко і месник". Її поставив досить відомий на той час режисер Аксель Лундін. Серед перших творів студії був фільм видатного майстра документального кіно Дзиги Вертова „Одинадцятий". Пізніше Вертов на Київській кіностудії створив ще кілька фільмів — зокрема, один з найкращих його творів — фільм „Симфонія Донбасу", в якому з великою емоційною силою доніс до глядача пафос соціалістичного будівництва. „Симфонія Донбасу" була знята в 1930 р. Тоді ж Олександр Довженко, що працював раніше на Одеській кінофабриці, зняв свій перший фільм на студії, яка в майбутньому буде носити його ім'я. Цей фільм „Земля" — став класикою не тільки радянського, але й світового кіно. В 1958 році після результатів міжнародного опиту критиків „Земля" була включена у число 12-ти кращих творів кіномистецтва усіх часів і народів.

„Земля" розповідає про колективізацію в українському селі. Але значення фільму визначає не важливість теми, а її художнє втілення. Завдяки образній, метафоричній кіномові, фільм від окремого епізоду доходить до філософських роздумів про величність людської праці, про неминучість заміни старого новим, про неможливість зупинити оновлення життя.

Довженко у своєму київському періоді творчості звертався до найрізноманітніших тем. Він розповідав про будівників Дніпрогесу у фільмі „Іван" (1932 р.), про людей радянського Далекого Сходу — „Аероград" (1935 р.); зняв кінострічку про громадянську війну — „Щорс". В останній йому пощастило створити не тільки яскраві образи Щорса і батька Боженка, але й яскравий образ народу, що піднявся на боротьбу за краще майбутнє.

Олександр Довженко поклав початок тому напрямові в кіномистецтві, який пізніше одержав назву поетичний. Серед його характерних рис відсутність „твердої" драматургії, широке використання зорових метафор, плавний, навіть дещо повільний ритм розповіді. Творчість Довженка мала великий вплив на кінематографістів різних країн. Наприклад, найбільший майстер югославського кіно Предраг Голубович сказав: „Якщо говорити про те, що існує мій борг комусь, то це тільки Олександру Петровичу Довженкові. Те, що я знайшов у його фільмах, я прийняв як своє".

Але, зрозуміло, найбільший вплив Довженка проявився в українському кіно. Він ішов у своїй творчості від українського фольклору, від Шевченка і Гоголя. І цей принцип перейняло в нього багато режисерів Київської кіностудії — як сучасники Довженка, так і кінематографісти наступних поколінь.

Образна поетичність, використання мотивів українського фольклору характерні фільмам іншого великого майстра кіно Ігоря Савченка, — перш за все для фільмів з історичної тематики „Вершники" (1939); „Богдан Хмельницький" (1941).

У другій половині 30-х років на Київській студії було створено багато творів, які згодом стали помітним явищем у радянському кіно. Тут поставив свої комедії „Багата наречена" і „Трактористи" Іван Пир'єв. Зняв першу серію фільму „Велике життя", яка розповідала про шахтарів Донбасу, Леонід Луков. Здійснив екранізацію українських опер „Наталка Полтавка" і „Запорожець за Дунаєм" Іван Кавалерідзе.

У фільмах, поставлених на Київській кіностудії, проявився талант багатьох акторів, у тому числі і Бориса Андреєва („Трактористи", „Богдан Хмельницький", „Велике життя"), Степана Шкурата („Земля", „Іван", „Щорс"), Петра Масохи („Земля", „Іван", „Вершники"). Те ж

Кадр з фільму „Легенда про княгиню Ольгу".

саме можна сказати і про операторів — у першу чергу Данила Демуцького („Земля", „Іван") та Юрія Екельчика („Іван", „Щорс", „Богдан Хмельницький").

У воєнні роки Київська кіностудія працювала в евакуації. В цей період значні твори створили Леонід Луков — „Олександр Пархоменко", Ігор Савченко — „Партизани в степах України", Марк Донський „Радуга" і „Нескорені". Ці фільми розповідали про мужність українського народу, закликали повставати на захист рідної землі.

У перші післявоєнні роки випуск фільмів на Київській кіностудії зі зрозумілих причин зменшився. Так, якщо в 1939 році було поставлено шість фільмів, то з 1946 р. по 1948 — тільки по два фільми на рік. Найбільш вдалими серед них були твори з воєнної тематики „Подвиг розвідника" Бориса Барнета і „Третій удар" Івана Савченка. В 50-х роках кількість фільмів помітно зросла, але їх художній рівень, на жаль, не був високий. По справжньому видатна робота „Тарас Шевченко" виявилась останньою для Савченка: він помер, не закінчивши фільму. Закінчили фільм його учні Олександр Алов і Володимир Наумов. Після цього Алов і Наумов зняли в Києві фільми про комсомольців 20-х років „Тривожна молодість" (за В. Бєляєвим) і „Як гартувалася сталь" (за М. Островським). А потім обидва режисери переїхали в Москву. Не працювали після війни на Київській кіностудії й О. Довженко і Луков — також переїхали до Москви.

Однак поступово на Київській кіностудії відкриваються нові імена. Одне з найбільш яскравих — Сергій Параджанов. Він почав працювати на студії асистентом режисера в 1949 р. В кінці 50-х одержав самостійні постановки. А в 1965 р. він створив фільм „Тіні забутих предків" — один з найбільш значних творів радянського кіно того періоду. У цьому творі явно відчувається вплив поетичного кінематографа Довженка. Але Параджанов не повторює Довженка, а використовує його досвід для пошуку нових промовистих засобів кіномистецтва. На жаль, невдовзі і він залишив Київ.

Ім'я Тимофія Левчука не можна назвати новим — він працював на Київській кіностудії ще в довоєнному періоді. Але самостійні постановки отримав він щойно в 50-ті роки. Перші його фільми — екранізації п'єс Корнійчука „У степах України" і „Калиновий гай", історичний фільм „Полум'я гніву", біографічний „Іван Франко" — не були дуже вдалими. Успіх принесла трилогія про долю українського робітничого класу (в неї увійшли дві серії фільму „Киянка" і фільм „Спадкоємці"). У цій роботі Левчук торкнувся і воєнної тематики, котра згодом стала для нього головною.

У фільмі „Тіні забутих предків" кадри були зняті Юрієм Ілленком (оператор), та Іваном Миколайчуком (виконавець однієї з ролей). Обидва добре зарекомендували себе у своїй першій кінематографічній спеціальності, але обидва потім прийшли до режисури.

Юрію Ілленку міжнародне визнання приніс фільм „Білий птах з чорною ознакою", удостоєний Золотого призу Московського міжнародного кінофестивалю в 1971 році. Фільм розповідає про життя буковинського села на протязі багатьох років, про людей, яких війна розводить у різні табори. Захоплює мистецьке вирішення твору. Режисер відходить від побутописання до метафор-узагальнень, до образів-символів. У фільмі „Білий птах з чорною ознакою" Ю. Ілленко зміг добитися докладної відповідності форми фільму його змістові. На жаль це йому вдалося не в усіх працях. У деяких його картинах стилістичні пошуки ставали уже самоціллю. І тому, здається, саме цим можна пояснити, що „Білий птах..." досі залишається кращим фільмом Ілленка.

Вплив творчості Довженка і його послідовників — Параджанова та Ілленка відчувається й у творах, поставлених Іваном Миколайчуком. Його фільм „Вавілон-XX", який розповідає про життя українського села в роки громадянської війни, викликав немало спорів. Але безспірно схвальним було стремління молодого режисера до розкриття теми образними засобами.

Однак, не треба думати, що поетичний кінематограф — це напрям, який наслідували всі режисери Київської кіностудії. Наприклад, фільм Миколи Мащенка „Комісари" і „Йду до тебе" (картина про Лесю Українку) вирішені зовсім в іншій манері. Мащенко, розкриваючи зміст своїх творів, менше користується зображувальними засобами, а більше — акторською грою.

Не без успіху створив свою творчу манеру режисера відомий актор Леонід Биков. Він шукав можливості органічно поєднати у своїх творах легкість і серйозність. Бикова тягнуло до воєнної теми. Перша спроба-стрічка — „Розвідники" — була одностайно визнана критиками невдалою. Але режисер не відступив, продовжував пошуки. І в результаті створив фільм „У бій ідуть самі старики", який одержав і похвальні відгуки преси, і премії фестивалів як у Радянському Союзі, так і за кордоном. Биков побудував свій твір у манері радянської воєнної комедії кінця 40-х років, але зробив набагато більш глибоким, більш життєвим зміст. У подібному плані вирішив

він і свій наступний фільм — „Ати-бати, йшли солдати". Однак він не став кроком вперед. І тоді Леонід Биков почав роботу над фантастичною комедією на сучасну тему. Однак закінчити її не встиг: загинув в автомобільній катастрофі. Українська кінематографія втратила майстра, талант якого почав по-справжньому розкриватися.

Що ж являє собою Київська кіностудія сьогодні — напередодні свого 60-річного ювілею? „Технічна характеристика" її така: територія — більше 20 гектарів. На ній розташувались павільйони, натурні майданчики, басейни. На студії один з кращих в Європі великий інфраекран для найбільш складних комбінованих зйомок; кіностудія має у своєму розпорядженні досконалу знімальну апаратуру, до того ж деякі апарати опрацьовані конструкторською групою самої студії. Що ж торкається творчої сторони, то перш за все хотілося б відзначити діапазон тем, опрацьовуваних режисерами студії.

Велику увагу й надалі приділяється темі II світової війни. Тимофій Левчук розвиває „класичний" напрямок воєнної теми — той, який почав Довженко фільмом „Щорс" і яким прямував Левчук у своїх творах про партизанське об'єднання Ковпака. З тих же позицій вирішений і фільм Левчука „Якщо ворог не піддається", що розповідає про Корсунь-Шевченківську битву. Станіслав Клименко у фільмі „Вир" зосередив свою увагу на внутрішньому світі одного героя — юнака, який щойно вдягнув солдатську шинель і який живе ще спогадами про мирні роки. В цьому фільмі також відчувається вплив Довженка — в тому, що природа української землі показана не просто

Кадр з фільму „Від Бугу до Вісли".

як фон, а як одухотворена сила. А Михайло Беліков у стрічці „Коротка ніч" розповідає про життя в тилу під час війни, про духовне становлення підлітків у ці трагічні роки. Велика вартість фільму в тому, що в ньому режисерові вдалося відтворити атмосферу тих років. У наступній праці — „Які молоді ми були" — Беліков простежив долі своїх героїв уже в перші мирні роки.

Продовжують зніматися на Київській кіностудії і фільми про громадянську війну. Але, на жаль, більшість з них являє собою, відверто кажучи, розважальні твори не дуже-то великого рівня.

Увагу спеціалістів звернули на себе поставлені в останні роки два історичні фільми — „Ярослав Мудрий" (режисер Г. Кохан) і „Легенда про княгиню Ольгу" (режисер Ю. Ілленко). Здається однак, що можливості цього напряму ще не вповні використані.

На початку 1982 р. на конференції працівників кіностудії імені Довженка відповідальний редактор студії В. Сосюра сказав, що фільм-подія на сучасну тему ще десь попереду. Зараз можна говорити про те, що ця подія відбулася. Саме як подія в кінематографічному житті країни була дана спеціалістами характеристика фільму Костянтина Єршова „Граки". У цьому творі режисер розважає над моральними і психологічними причинами падіння людей — людей, які мали немало добрих якостей, але стали злочинцями. Дуже цікавий фільм Володимира Савельєва „Звинувачення", в якому піднято серйозні соціальні і моральні проблеми нашого життя.

Як і в минулих роках, випускаються на Київській кіностудії фільми, для дітей та молоді. Тут успіхи не такі вже й часті, як правило, режисерів заводить намагання полегшити ті проблеми, які порушуються в їх творах, але ось фільм Віктора Греся „Чорна курка", або „Підземні мешканці" заслужив на міжнародні признання. Мабуть тут справа не тільки в майстерності режисера, але й в тому, що він не намагався спрощувати розмову з юними глядачами, а навпаки, він замінив дидактичність казки Погорельського, на мотивах якої поставлено фільм, філософічністю.

У цьому порівняно невеликому огляді неможливо зупинитися на всіх напрямах творчості Київської кіностудії ім. О. Довженка. Тут знімаються екранізації української і російської літератури, найбільш вдалі — „Лісова пісня. Мавка" Ю. Ілленка, і „Відлюдок" Р. Балаяна, ставляться фантастичні фільми, створюються пригодницькі, спортивні, виробничі, політичні фільми.

Свій 60-літній ювілей кіностудія ім. О. Довженка зустрічає на творчому піднесенні. І те, що київські режисери не зупиняються на досягнутому, продовжують пошуки, дає підстави вважати, що це піднесення — явище не тимчасове, що попереду нові успіхи.

Віктор Василенко
кінокритик

ЦИТАДЕЛЬ РАДЯНСЬКОЇ КІБЕРНЕТИКИ

Від хлібного колоса до космосу — такий діапазон діяльності вчених Інституту кібернетики Академії наук України. Організований в Києві понад 25 років тому під керівництвом академіка Віктора Глушкова, чиє ім'я тепер присвоєно цьому інституту, він стоїть нині в ряду провідних наукових центрів Радянського Союзу. Його дослідження в галузі сучасної кібернетики відомі всьому світові. Про сьогодення і майбутнє визначного центру радянської кібернетичної науки — ця розповідь.

Електронно-обчислювальна машина ЕОМ стала нині своєрідним символом науково технічного прогресу. ЕОМ керує космічними польотами і виплавкою металу, виконує найскладніші економічні й технічні розрахунки, складає графіки руху найнапруженіших транспортних магістралей... Власне, без „розумних машин" не обходиться жодна галузь виробництва, де широко застосовуються автоматизовані системи управління технологічними процесами, цехами, підприємствами. На черзі створення і впровадження АСУ народним господарством районів, республік і країн в цілому, розробки нових поколінь високопродуктивних ЕОМ, розв'язання проблеми створення штучного інтелекту.

Напевно немає такої ланки сучасної науки, яка розвивалася б так бурхливо, як кібернетика. Минуло лише 32 роки відтомі, як у Києві була створена перша в Радянському Союзі і взагалі на європейському континенті електронно-обчислювальна машина, що працювала на лампах і могла розв'язувати 53 завдання за секунду. А сьогодні ця величезна і складна машина годиться хіба що для експонування в музеї.

До речі, разом з іншими комп'ютерами сучасних ЕОМ, ці першопрохідці молодої галузі науки складають цілий розділ експозиції в інститутському музеї. А при вході до нього відвідувачі неодмінно зупиняються біля макету Теремків — одного з найкращих нових районів столиці України. Колись тут були ліси, луки, болота.

Знаходячись в науковому відрядженні у Стенфордському університеті, вчений зі світовим ім'ям академік Віктор Глушков привіз ізвідти, окрім налагоджених контактів з колегами із США, бажання розмістити український кібернетичний центр в подібних природних умовах. Його ідея втілилась у реальність. А на меті можна побачити не тільки вже діючі інститутські корпуси, житлові будинки для співробітників, ясля, дитячі садки, служби сервісу, але й все те, що будується або буде будуватися в недалекому майбутньому, наприклад, універсам, спортивний комплекс, нові корпуси адміністративних і житлових споруд.

В цьому музеї можна прослідкувати бурхливий розвиток радянської кібернетики, починаючи з перших комп'ютерів до сучасних ЕОМ, в десяти тисяч разів менших за розмірами, але в тисячі разів надійніших, спроможних виконувати мільйони операцій за секунду. Кібернетичні роботи замінили в цехах десятки тисяч робітників і виконують такі складні технологічні операції, що раніше були не по силі найкваліфікованішим майстрам.

Наш інститут став загально визнаним в країні центром по розробці проблем, пов'язаних із створенням машин, спроможних проектувати собі подібних. Про можливість цього дискутували давно — власне від самого народження кібернетики. Сьогодні ЕОМ розробляє машини значно краще й швидше за людину. І справді, без комп'ютерів було б неможливо побудувати інтегральні схеми, а щодо великих інтегральних схем — і говорити не доводиться. Людині взагалі не під силу в короткі строки створити їх — число можливих з'єднань у них досягає астрономічної кількості, і швидко розібратися, яке саме з них найкраще, може тільки ЕОМ. Та хіба тільки у лабіринтах схем! Відомо, науково-технічний прогрес невідворотно породжує найскладніші конструкції. І чим складніші вони, тим більше часу йде на обдумування, як їх загальної будови, так і окремих вузлів. Скажімо, проектування надзвукового літака, великого гідротехнічного комплексу, космічної ракети, складання проекту траси газопроводу та багато інших складних систем забирає у великого колективу вчених, конструк-

торів, інженерів, економістів не один рік наполегливої роботи. Крім того, не треба забувати, що темпи науково-технічної революції нині такі, що за цей строк ідеї, закладені в основу проекту, старіють. І на момент завершення роботи такий проект може вже відображати позавчорашній день, тобто машини старіють ще до своєї появи на світ.

Єдиний вихід з такого становища — автоматизація проектування з допомогою ЕОМ. Учені багатьох країн ведуть пошуки в цьому напрямку. Більш як чверть віку тому наш колектив почав розробляти основи проектування ЕОМ — теорію автоматів. Поступово ця теорія набула завершеного вигляду. Разом з поглибленням і розширенням її велися роботи по автоматизації технічного проектування в цілому. Сьогодні наші машини допомагають корабелам розробляти нові судна, проектувальникам — прокладати раціональні траси, архітекторам — планувати райони міст.

Взяти хоча б систему „Каштан", яка являє собою набір програм — інструментальні засоби автоматизованого проектування для різних галузей народного господарства — машинобудування, автомобільної та авіаційної промисловості, будівництва. Оскільки „Каштан" орієнтовано на ЕОМ, які випускаються серійно, коло його користувачів може бути найширшим. Взагалі трудовий колектив інституту веде дослідження по 380 розробках, по 4 цільових комплексних програмах, 17 програмах важливих науково-технічних проблем, по 12 республіканських і регіональних програмах. У ході розробок учені підтримують зв'язки більш як із 1000 організаціями і підприємствами країни, співробітничають більш як із ста організаціями світу.

Впровадження системи „Каштан" тільки на одному підприємстві дає річний економічний ефект близько двох мільйонів карбованців. При проектуванні комплексу телемеханіки магістральних газопроводів, таких, як Уренгой — Ужгород, Уренгой — Центр, Ямбург — Єлец та інших, використовується система „Сапфір", завдяки якій щорічно заощаджується понад три мільйони карбованців. А взагалі за чотири роки одинадцятої п'ятирічки було впроваджено 279 розробок інституту, що дають народногосподарський ефект 494,5 мільйона карбованців.

Діяльність українських кібернетиків охоплює всі сфери діяльності людини та навколишнього середовища. Як почуває себе, скажімо, рослина? Пристрій для експрес-діагностики стану по біосигналу від листка рослини миттю встановлює діагноз захворювання. А як себе почуває людина? На це питання швидко й узагальнено дасть відповідь автоматизована система для масових профілактичних оглядів населення „Пацієнт", експериментальний зразок якої нещодавно виготовлено в нашому інституті.

„БАРС" — типовий комплекс для побудови багаторівневих автоматизованих систем збирання, передачі й обробки інформації. „Гальванік", „Сварог", „Цикл" — автоматизовані системи технологічних процесів у машинобудуванні, „Марс", „Меркурій", „Десна", „Урожай" — не перелічити всіх назв автоматизованих систем управління і планування функцій складних економічних, технічних і технологічних систем, що реалізовані в першій черзі Республіканської АСУ, яка покликана забезпечувати розв'язання важливих завдань планування народного господарства республіки, управління і контроль діяльності його галузей. Її особливість полягає в комплексному охопленні всіх ланок управління з низу до верху, в орієнтації її на використання в уже діючих автоматизованих системах і в тих, що розробляються, прогресивних технологій планування й управління, сучасних методів оптимізації.

Сьогодні вчені інституту продовжують дослідження й розробки пов'язані із створенням другої черги Республіканської автоматизованої системи управління, реалізацією основних концепцій загальнодержавної автоматизованої системи збирання й обробки інформації. Завдання, що належить вирішувати науковцям-кібернетикам в наступні роки, складні й відповідальні.

Нещодавно пройшов контрольні іспити перший зразок рекурсивної ЕОМ. Повним ходом йдуть роботи по створенню нових моделей ЕОМ загального призначення та розробка складних комплексів на їх базі. Поступово реалізуються програмно-технічні засоби штучного інтелекту — машини наступного сторіччя.

Володимир Михалевич,
академік, директор Інституту
кібернетики АН УРСР

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА АН УРСР

Бібліотека — слово грецького походження і означає сховище книжок. Розвиток бібліотек в окремих країнах різний. Першою бібліотекою на Україні була книгозбірня Софійського собору, заснована князем Ярославом Мудрим 1037 р. В XI ст. славилася бібліотека Києво-Печерської лаври, в XVII ст. бібліотека Києво-Могилянської академії, а згодом бібліотеки при Львівському, Харківському, Київському і Чернівецькому університетах. Наприкінці XIX ст. засновано велику бібліотеку при науковому товаристві ім. Т. Шевченка у Львові, якої фонди увійшли тепер до Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника.

Після Жовтневої революції кількість наукових бібліотек на Україні збільшилася. Згадаймо з них лише такі: Державна історична бібліотека в Києві, Державна наукова бібліотека ім. В. Короленка в Харкові, Державна наукова бібліотека ім. О. Горького в Одесі, Державна республіканська бібліотека ім. КПРС у Києві, Наукова бібліотека державного Одеського університету, Республіканська наукова медична бібліотека в Києві, Центральна сільськогосподарська бібліотека в Харкові та найбільша на Україні Центральна наукова бібліотека АН УРСР у Києві.

* * *

Центральна наукова бібліотека АН УРСР була створена 1919 р. під назвою Всенародна бібліотека України. Згодом її назва змінялася, а з 1965 р. зберігається сучасна назва.

У 1940 р. загальний фонд бібліотеки становив 5 млн. примірників. Під час Великої Вітчизняної війни найцінніші фонди бібліотеки були евакуйовані до Уфи. Німецькі фашисти вивезли понад 700 тис. книжок. Вони пошкодили також приміщення бібліотеки. Бібліотека відновила свою діяльність у грудні 1943 р. Зараз у бібліотеці функціонує 17 читальних залів на 570 місць. Фонди бібліотеки налічують понад 10 млн. одиниць збереження. Правда, на світі є багатші бібліотеки (у Москві 27 млн., у Ленінграді 21 млн., в Парижі 20 млн., Вашінгтоні 18 млн., Лондоні 15 млн. одиниць зберігання), проте показником культури народу є кількість книжок, що припадає на 100 чоловік. Отже, за даними ЮНЕСКО у 1954 р. на 100 чоловік населення в Англії припадало 117 книжок, в США — 88, в Японії — 14, а на Україні — 351.

У Центральній науковій бібліотеці зберігається понад 1 млн. іноземних видань. Щороку бібліотека висилає за кордон і одержує звідти понад 44 тис. книжок, журналів і газет. Натомість з України та СРСР бібліотека одержує понад 150 тис. творів друку.

З 1960 р. бібліотека є депозитарієм видань ООН. Вона здійснює міжнародний книгообмін з 1768 науковими установами 70 країн світу. Зрозуміло, що дружній книгообмін здійснює з Національною бібліотекою у Варшаві. Польська бібліотека отримує від ЦНБ УРСР 30 наукових журналів, таких як: „Філософська думка", „Радянське літературознавство", „Народна творчість та етнографія", „Мовознавство", „Український історичний журнал", а також журнали з архівознавства, бібліографії та точних наук.

Протягом 1975—1984 рр. Національна бібліотека у Варшаві отримала від ЦНБ УРСР 754 книжки, 247 часописів, 49 нотних видань та інших друків. Польська Національна бібліотека в тому часі вислала на адресу ЦНБ УРСР 255 книжок, 86 часописів та 6 інших друків. Національна бібліотека у Варшаві постійно висилає до Києва 23 польські журнали: „Річник Бібліотеки народової", журнал „Бібліографічний зміст часописів", „Праці Бібліографічного інституту", бібліознавчі публікації та інше.

Центральна наукова бібліотека є одночасно науковою установою АН УРСР у галузі бібліотекознавства, бібліографії й книгознавства, осередком системи науково-технічної інформації, координаційно-методичним центром для бібліотек науково-дослідних інститутів.

Працівники бібліотеки опублікували, між іншими, такі праці: „Прижиттєві видання творів В. І. Леніна у фондах ЦНБ АН УРСР" (1975), „Соціалістичний спосіб життя і питання ідеологічної роботи. Покажчик літератури" (1977), „Застосування математичних методів у біологічних науках, у хімії, хімічній технології. Покажчик вітчизняної і зарубіжної літератур" (1975), „Застосування математичних методів у техніці. Покажчик вітчизняної і зарубіжної літератур" (1976). Щоквартально видаються такі покажчики літератури: „Українська РСР у братній сім'ї радянських народів", „Охорона природи і раціональне використання природних ресурсів УРСР", а також щорічно „Довідкові та бібліографічні зарубіжні книжкові видання у фондах ЦНБ й бібліотек наукових установ АН УРСР" та ін.

Крім цього опубліковано ряд монографій: „Міжнародний книгообмін радянських наукових бібліотек" (1974), „Українська радянська літературна бібліографія" (1971), „Політична графіка Києва періоду революції 1905—1907 рр." (1976), „З історії книги на Україні" (1978) та ін.

ЦНБ обслуговує річно понад 30 тис. читачів, яким видає понад 2 млн. друків.

Директором бібліотеки є Б. П. Ковалевський.

А. Б.

ТОВАРИСТВО „ЗНАННЯ" УКРАЇНСЬКОЇ РСР НА ШЛЯХУ ДО СВОГО 40-РІЧНОГО ЮВІЛЕЮ

В повоєнні роки, коли радянські люди самовіддано трудилися над відбудовою і дальшим розвитком народного господарства, виникла настійна потреба в широкому розгортанні політичної та наукової пропаганди. Йшлося не про звичайну популяризацію науки, а про грунтовне озброєння широких верств трудящих марксистсько-ленінською теорією, сучасними науково-технічними знаннями, про формування всебічно розвиненої особи нового суспільства.

Цю благородну місію взяли на себе учні, діячі літератури, мистецтва, партійні, радянські працівники, спеціалісти народного господарства — представники радянської інтелігенції. Саме життя, об'єктивні умови розвитку суспільства викликали необхідність створити організацію, яка б на громадських засадах пропагувала політичні та наукові знання серед трудящих, активно впливала на ідейне культурне життя країни.

У липні 1947 року в Москві відкрилися загальні збори членів — засновників Всесоюзного товариства для поширення політичних і наукових знань. Вони організаційно оформили існування нової громадської організації. Головою правління Всесоюзного товариства було одноголосно обрано відомого радянського фізика, академіка Сергія Вавілова.

У всіх союзних республіках утворювалися республіканські товариства для поширення політичних і наукових знань.

16 січня 1948 року в Києві в урочистій обстановці відкрилися установчі збори Товариства Української РСР. Представники української інтелігенції заявили про своє палке прагнення зробити досягнення науки, літератури й мистецтва надбанням усіх трудящих. На зборах підкреслювалося, що товариство не повинно займатися просто просвітительством, а має активно-пропагувати марксистсько-ленінську спадщину, політику комуністичної партії і Радянського уряду, втручатися в життя, наполегливо боротися за впровадження досягнень науки і техніки у промисловості і сільському господарстві. Тому ставилася вимога зробити нову організацію якомога масовою. В її лавах могли працювати не тільки доктор чи кандидат наук, а й інженер та вчитель, лікар і агроном, кожен інтелігент з вищою освітою і нахилами до лекторської роботи.

У привітальному листі на адресу ЦК КП(б)У і Ради Міністрів УРСР учасники установчих зборів писали: „Ми зробимо все необхідне, щоб у лавах нашого Товариства пребувала вся наукова інтелігенція Радянської України, письменники, працівники мистецтва, політичні діячі, кадри всіх галузей культурного будівництва. Ми зробимо все, щоб широка громадська активність та ініціатива пройняли роботу всіх ланок нашого господарства".

Установчі збори обрали перше правління Товариства. Головою правління Товариства було обрано президента Академії наук УРСР академіка Олександра Палладіна.

З перших днів свого існування Товариство відчуває батьківське піклування і допомогу з боку Комуністичної партії і Радянської держави. Партія уважно стежить за його роботою, підтримує цінні починання, озброює програмою дій. На місцях велику практичну допомогу пропагандистам знань повсякденно подають обкоми, міськкоми, райкоми партії, первинні партійні організації. Партійні, радянські і господарські керівники регулярно інформують лекторів про хід економічного і культурного будівництва. Все це сприяє зміцненню зв'язку лекційної пропаганди з життям, підвищенню її актуальності і дієвості.

Завдяки турботі партії і уряду Товариство з кожним роком міцнішає, набирає сил. Уже на I з'їзді Республіканського товариства у червні 1950 року делегати представляли 34 тисячі членів. На той час в організації працювало 150 академіків і членів-кореспондентів союзної, республіканської та галузевих академій наук, 1690 докторів наук і професорів, 3820 кандидатів наук і доцентів. А сьогодні в лавах Товариства „Знання" Української РСР 435 тисяч членів, в тому числі 308 академіків і членів-кореспондентів, 4134 докторів наук і про-

фесорів, більше 38 тисяч кандидатів наук і доцентів. Зростає і обсяг роботи Товариства. Спочатку кількість лекцій, що їх читали члени товариства протягом року, обчислювалася тисячами, далі — десятками і сотнями тисяч, а в 1984 році сягнула за 3 мільйони 800 тисяч.

Лінія на поліпшення якості лекційної пропаганди, підвищення її ідейного та наукового рівня завжди була і залишається головною в діяльності громадської організації радянської інтелігенції. Ось чому республіканське правління, місцеві організації Товариства постійно дбають про поліпшення якісного складу лекторів, їх теоретичну і фахову підготовку, підвищення творчої активності. Вдосконалюється організаційна структура Товариства. В рамах республіканського товариства тепер діють 25 обласних, сотні міських та районних, близько 19000 первинних організацій, що працюють на підприємствах, будовах, у колгоспах, радгоспах, установах навчальних закладах. Товариство має 30 стаціонарних лекторів, 11 планетаріїв, Республіканський будинок економічної і науково-технічної пропаганди у Києві та його філіал у Севастополі, Республіканський будинок наукового атеїзму у Києві. Крім того, в республіці функціонує понад 650 науково-методичних кабінетів технічних засобів пропаганди, створюються комплекси лекційної пропаганди.

У наполегливих творчих пошуках народжувалися і вдосконалювалися нові форми і методи пропаганди знань. Крім лекцій, використовуються й інші форми роботи: Дні науки, науково-теоретичні і науково-практичні конференції, тематичні вечори, диспути, усні журнали тощо. Певну систему знань у відповідній області знань дають слухачам народні університети, цикли лекцій, суспільно-політичні читання, трибуни і школи вчених, лекторії, школи сучасних знань про природу, суспільство і людину. В республіці працює 11120 народних університетів, в яких навчається 2,9 мільйона слухачів.

Товариство „Знання" видає журнал „Наука і суспільство", „Людина і світ", „Трибуна лектора", щорічник „Наука і культура", 13 серій популярних брошур з різних галузей знань, тематичні бібліотечки методичних розробок на допомогу лекторові. Республіканське товариство здійснює широкі міжнародні зв'язки через Всесоюзне товариство „Знання", яке є колективним членом радянської Асоціації сприяння ООН. Бере активну участь у роботі національної комісії у справах ЮНЕСКО, обмінюється досвідом роботи з відповідними товариствами соціалістичних країн. Наприклад, починаючи з 1975 року тільки в Польській Народній Республіці побувало 40 членів товариства „Знання", які прочитали більше 150 лекцій в різних аудиторіях країни. За цей час 5 лекторів із ПНР відвідали Україну і виступили з лекціями.

Різностороння пропагандистська робота на прохання польських друзів проводиться нашими лекторами серед робітників із ПНР, що працюють на спорудженні промислових об'єктів в Українській РСР, а також серед молоді, що навчається в вузах, технікумах і профтехучилищах України.

За великі заслуги в пропаганді політичних і наукових знань, активну роботу по комуністичному вихованню трудящих Указом Президії Верховної Ради СРСР Всесоюзне товариство „Знання", невід'ємною частиною якого є Товариство УРСР, нагороджено орденом Леніна. Заслуги республіканського товариства відзначені високою нагородою — Почесною Грамотою Президії Верховної Ради Української РСР.

Батьківщина високо цінує нелегку, благородну працю громадських лекторів. Орденами і медалями Радянського Союзу нагороджено 173

активістів Республіканського товариства „Знання". Це відомі вчені, викладачі вузів, учителі, спеціалісти промисловості і сільського господарства, організатори лекційної пропаганди. Ряд видатних майстрів лекційної пропаганди нагороджено настільною медаллю імені академіка Сергія Вавілова.

Товариство „Знання" Української РСР завжди пов'язувало свою діяльність з вирішенням конкретних завдань комуністичного будівництва. В центрі уваги його тепер є активна участь в роботі по приведенню всіх важелів людського фактору в дію на прискорення соціально-економічного розвитку країни на основі науково-технічного прогресу.

Іван Северчук,
заступник голови правління товариства
„Знання" Української РСР

РЕСТАВРАЦІЯ ПАМ'ЯТОК СТАРОВИНИ НА УКРАЇНІ

Турбота про збереження історичних пам'яток та інших культурних цінностей, записано в чинній Конституції республіки, є обов'язком громадян Української РСР. У липні 1978 р. Верховна Рада УРСР прийняла спеціальний закон „Про охорону і використання пам'яток історії та культури", в якому закріплено основні принципи охорони і використання пам'яток, узагальнена попередня практика в цій галузі, визначені відповідні права і обов'язки державних установ, громадських організацій та громадян. У прийнятій в січні 1983 року постанові „Про заходи по дальшому поліпшенню охорони, використання і реставрації пам'яток історії та культури" Рада Міністрів УРСР зосередила реставрацію пам'яток історії, археології та мистецтва в Міністерстві культури УРСР, пам'яток містобудування й архітектури — в Держбуді УРСР, документальних пам'яток — у Головному архівному управлінні при Раді Міністрів УРСР.

Поряд з державними органами активну участь у збереженні історико-культурної спадщини бере громадськість. Ще в грудні 1966 р організувалось Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, а в червні 1967 р. Рада Міністрів республіки затвердила Статут товариства. Це є свідченням того, що збереження історико-культурної спадщини стало всенародною справою. Поряд з пам'ятками старовини особливої ваги набувають пам'ятки радянського часу.

Нині на Україні налічується понад 4 тисячі монументів Володимиру Леніну. Більше 300 пам'ятників увічнюють життя і діяльність видатних партійних і державних діячів. Багато пам'ятників споруджено відомим ученим, письменникам, митцям, діячам культури. Видатною подією стало відкриття нового будинку Київського філіалу Центрального музею В. Леніна і грандіозного меморіального комплексу „Український державний музей Великої Вітчизняної війни 1941—1945 років" у столиці Радянської України. На околиці Києва збудовано Музей народної архітектури і побуту УРСР, де представлено споруди всіх 25 областей республіки. Музеї просто неба функціонують також у Переяславі-Хмельницькому, Львові та Ужгороді.

У республіці чимало міст, які є справжнім надбанням світового зодчества. В їх планах генерального розвитку закладено раціональні містобудівні ідеї, які передбачають гармонійне поєднання пам'яток минулого з сучасними архітектурними ансамблями. Сотні пам'яток давнини знайдено і збережено в районах спорудження гідроелектростанцій на Дніпрі і Дністрі, нафтопроводу „Дружба", газопроводу

Будинок Києво-Могилянської академії

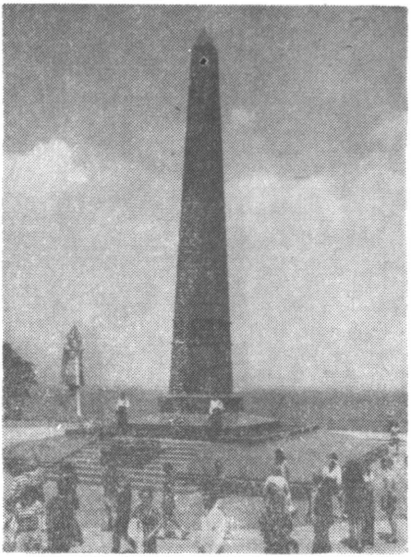

Пам'ятник Невідомому матросові в Одесі

Волинська Богоматір з XIII—XIV ст.

Площа Богдана Хмельницького в Києві

Пам'ятник героям громадянської війни поблизу Каховки. Легендарна тачанка.

Уренгой—Помари—Ужгород, при будівництві київського і харківського метрополітену тощо.

На Україні проведено паспортизацію пам'яток історії та культури. На державний облік взято понад 70 тисяч пам'яток історії, археології, монументального мистецтва, містобудування і архітектури. Велика увага приділяється забезпеченню охоронності цих пам'яток старовини.

У республіці реставрація, консервація і ремонт пам'яток історії та культури провадяться постійно і планово тільки з відома державних органів і під їх контролем. З цією метою при Держбуді УРСР створено спеціальне науково-реставраційне виробниче управління, яке має свої виробничо-реставраційні майстерні та відділення в Києві, Кам'янці-Подільському, Львові, Луцьку, Одесі, Сімферополі, Сумах, Харкові та Чернігові. На реставрацію пам'яток тільки за повоєнні роки витрачено понад 100 млн. карбованців державних і громадських коштів. За час існування Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, яке налічує понад 17 млн. членів, воно передало державним органам на спорудження нових монументів, пам'ятників, а також на проведення ремонту та реставрації історико-архітектурних споруд понад 30 млн. карбованців.

Відремонтовано Видубицький монастир у Києві (друга половина XI ст.), Борисоглібський (перша половина XII ст.), Спасо-Преображенський (перша половина XI ст.) собори, П'ятницьку церкву (кінець XII — початок XIII ст.) в Чернігові, фортеці у Кам'янці-Подільському, Білгороді-Дністровському (до 1944 року Акерман), Хотині, цінні архітектурні ансамблі в Криму, Львові, Луцьку, Одесі, Полтаві та інші. До ювілею 1500-річчя Києва реставровано і впорядковано пам'ятки і пам'ятні місця, пов'язані з історією міста і Київської Русі. Відновлено унікальну пам'ятку древньоруського зодчества XI ст. — Золоті ворота. Лише проїзна частина воріт, що були парадною брамою середньовічного Києва, сягала 12-метрової висоти при ширині 6,4 метра. До речі, в тогочасній столиці Русі жило понад 100 тисяч мешканців, а населення найбільших міст Західної Європи (скажімо Парижа або Лондона) ледь досягало 20—25 тисяч.

Чимало відреставрованих пам'яток минулого, які втратили своє первісне функціональне значення, включено в сучасне суспільне життя. У Києві, наприклад, у приміщенні колишнього костьолу XIX ст. створено Республіканський будинок органної музики, у Львові в колишньому домініканському соборі — музей історії релігії та атеїзму, в Онуфріївській церкві 1518 року — музей книгодрукування, в замку XIV—XVI століть в Олеську Львівської області та в колишньому костьолі в Умані Черкаської області влаштовано картинні галереї. В Переяславі-Хмельницькому Київської області майже всі історико-архітектурні будівлі використовуються під музейні та культурно-освітні заклади. Ці архітектурні пам'ятки надають історичним містам самобутньої і неповторної краси.

Значні роботи проведено по реставрації історико-культурних та історико-архітектурних заповідників у Києві (Софійський і Києво-Печерський), в Кам'янці-Подільському, Переяславі-Хмельницькому, Львові, Полтаві, Слов'янську, Чернігові, історико-археологічного заповідника в Севастополі (Херсонес). На порядку денному питання про створення таких заповідників у Феодосії (до 1783 року Кафа), на острові Хортиця в Запоріжжі та інші.

Радянська держава вперше в історії людства проголосила на всій території Країни Рад, в тому числі й на Україні, принцип недоторканості пам'яток історії та культури як всенародного надбання і взяла під охорону всі творіння таланту й праці минулих поколінь, всі шедеври мистецтва і предмети старовини.

Володимир Кульчицький

КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ХУДОЖНІЙ ІНСТИТУТ

Серед вищих навчальних осередків України, чий вік досягає періоду Великої Жовтневої соціалістичної революції, є Київський художній інститут Міністерства культури УРСР. Попередником інституту була Українська державна Академія Мистецтв (1917—1922). Її засновниками та першими професорами були провідні українські художники М. Бурачек, Ф. Кричевський, О. Мурашко, Г. Нарбут та інші.

На базі Академії у 1922 р. був створений Інститут пластичних мистецтв, що у 1924 р. з'єднаний з Київським архітектурним інститутом і перейменований на Київський державний художній інститут.

Інститут має п'ять факультетів: живопису з майстернями жанрового, портретного та історичного живопису; графічний з майстернями станкової, книжкової графіки та плаката; скульптурний з майстернями монументальної і станкової скульптури; архітектурний з майстернями громадського будівництва, містобудування та житлового будівництва; мистецтвознавчий. Крім факультетів в інституті є два відділи: реставраційний та театрально-декоративний.

Викладачами інституту в різний час працювали визначні українські живописці, графіки, скульптори, архітектори, мистецтвознавці. Серед них народні художники СРСР С. Григор'єв, В. Касіян, М. Лисенко, А. Петрицький, О. Шовкуненко; народні художники УРСР В. Костецький, О. Пащенко, Г. Світлицький, К. Трохименко; заслужені діячі мистецтв УРСР Ф. Кричевський, професори П. Альошин, О. Вербицький, М. Гельман, І. Плещинський. З Інститутом пов'язана діяльність народних художників СРСР В. Бородая, В. Пузиркова, народних художників УРСР А. Вронського, О. Лопухова (з 1973 р. — ректор), А. Пламеницького, В. Шаталіна, Т. Яблонської, заслуженого діяча мистецтв України Т. Голембієвської, народних архітекторів СРСР

Б. Приймака, А. Добровольського, професорів Ю. Асєєва, П. Білецького.

Інститут знаходиться на вул. Смирнова-Ласточкіна (кол. Вознесенський узвіз). Територія ця забудована за часів Київської Русі. У 1898 р. за проектом архітектора С. Єрмакова тут було споруджено будинок Київської духовної семінарії. З 1924 р. в цьому приміщенні знаходиться художній інститут.

На території інституту встановлено бюст Т. Шевченка (скульптор М. Лисенко), статую Лесі Українки (скульптор В. Прядко), статую колишнього студента інституту Я. Приходька, який загинув під час Великої Вітчизняної війни 1941—1945 рр. (скульптор М. Карбовська) та меморіальний комплекс із стелою, на якій викарбувано імена і прізвища студентів та викладачів вузу, які полягли в роки війни.

У 1968 р. інститут нагороджений Почесною грамотою Президії Верховної Ради Української УРСР.

І. Красовський

ЕКОНОМІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ПНР З УРСР

Безпосереднє межування, а також спільна соціалістична система господарювання створюють сприятливі умови для розвитку економічних відносин між УРСР та ПНР. Ці відносини мають вже свою понад 40-літню історію і обидва народи, польський та український, багато завдячують єднанню сил у розбудові свого економічного потенціалу. Сусідська поміч і зокрема взаємокорисні торговельні зв'язки помагають в галузі економіки; можна їх розглядати як надійний фундамент взаємного пізнання і тривалої дружби.

Українська економіка становить частину радянського народногосподарського комплексу СРСР і тому у зовнішніх економічних зв'язках вона виступає через загальносоюзні органи. Питома вага України у зовнішній торгівлі, економічному і науково-технічному співробітництві СРСР дорівнює приблизно 1/4—1/3, що надає їй друге місце серед радянських республік. Оборот зовнішньої торгівлі СРСР динамічно зростав у післявоєнному часі, що видно зі статистичних даних (в млн. крб.).

Рік	Експорт	Імпорт
1940	240	245
1950	1615	1310
1960	5007	5066
1970	11520	10559
1980	49634	44463
1984	74384	65327

Частка Польщі в зовнішньому торговельному обороті СРСР становила у 1984 р. 11366 млн. крб. (8,1 проц.), з чого експорт до СРСР 5297 млн. крб., а імпорт з СРСР 6069 млн. крб. Експорт України до соціалістичних країн був у 1984 р. в процентному відношенні дещо вищий від експорту СРСР — відповідно 65 проц. і 57 проц. Останні проценти припадають на розвинуті капіталістичні країни та країни третього світу.

Що експортує Україна до Польщі? Це промислове устаткування та сировина для підприємств, які збудовано за технічною допомогою СРСР. У Польщі такі металургійні заводи-гіганти як „Нова Гута"

Урочиста закладка капсули на честь будівництва в Києві готельського комплексу за участю польського підприємства Будімекс. Польський будівельник Ян Шафранський з пам'ятною капсулою.

та „Катовиці" побудовані з участю української промисловості. Працюють вони головне на українській залізній руді, якої Польща закуповує щорічно коло 11 млн. тонн у природному та збагаченому виді. З участю Польщі буде побудований у Криворізькому басейні збагачувальний завод, який дозволить елімінувати цілком неефективний транспорт природної руди. Також імпортована до Польщі марганцева руда походить з України (Нікопольський басейн). Зростає застосування природного газу у промисловості та домашніх господарствах. Він не тільки паливо, але й цінна хімічна сировина. Коло 6 млрд. м³ земного газу надходить щорічно газопроводами з України до Польщі, а коло 1 млн. тонн сірки Тарнобжезького басейну відправляється на Україну для виробництва мінеральних добрив.

Не тільки доменне й сталеплавальне устаткування, але й турбіни для теплових електростанцій харківського виробництва надходять з України до Польщі. Загальна потужність польських електростанцій з турбінами радянського виробництва дорівнює 5 тис. мвт. Прикладів промислових поставок до Польщі більше. З загальної кількості 1200 українських підприємств-експортерів слід вимінити Новокраматорський та Донецький заводи, які виготовили м. ін. на замовлення Польщі гігантські крокуючі екскаватори, прокатні стани, вугільні комбайни, підйомно-транспортні машини. Виробниче об'єднання „Запоріжтрансформатор" виготовило для ПНР потужне енергетичне устаткування, а Ворошиловградський завод щорічно постачає високоякісні магістральні тепловози. Якщо глянути на промисловий експорт з УРСР до ПНР за весь час, то треба ствердити, що при чинній участі українського поставщика введено в дію десятки польських промислових

підприємств з загального числа 112, які до 1 січня 1982 р. були побудовані з участю СРСР. Завдяки ним видатно зросло в Польщі виробництво чавуну, сталі, прокати чорних металів, коксу, цементу, нафти. Україна бере зараз участь у розширенні й реконструкції ряду польських об'єктів, зокрема металургійних. У польських крамницях можна купити холодильники „Донбас", машинки до голення „Харків" та інші товари.

На Україну надходить з Польщі промислове устаткування для цукрових заводів, устаткування для заводів по виробництву сірчаної кислоти, судна і суднове устаткування, трубопроводи, електротехнічне устаткування і вироби, машини й устаткування для гірництва, металургії та хімічної промисловості, малогабаритні автобуси, сільгосптехніка, газові плити, фарби, лаки, медикаменти, одяг, взуття. Тільки в 1976—80 роках Польща поставила в СРСР комплектне устаткування для 278 технологічних ліній. Частина з цього потрапила на Україну. Відомо (НС від 25. VIII 1985 р.), що з 1981 по 1984 роки на Україні побудовано 47 виробничих об'єктів, укомплектованих устаткуванням поставленим соціалістичними країнами, з цього ПНР — 3, СФРЮ — 5, НДР — 14, ЧССР — 17. Це підприємства по виробництву штучного молока, сира, переробки овочів і обробки птиці. Таких об'єктів у 1985 р. будувалось на Україні ще 34. Польща укомплектувала у Трипіллі на Київщині цех по виробництву цеглин потужністю 120 млн. штук річно. Ці приклади більш наочні для індивідуального споживача і на них легше як на прикладах з великої промисловості зрозуміти, наскільки корисними є зовнішні торговельні зв'язки. Зараз підкреслюється, що вони мусять базуватись на зрівноваженому грошовому балансі, оскільки всі соціалістичні країни після форсовної індустріалізації досягли менш-більш однакового рівня соціально-економічного розвитку. У зв'язку з цим не форма допомоги, а рівноправної економічної співпраці повинна бути основою взаємовідносин.

Значну частину (18 проц.) зовнішнього товарообороту між Польщею і СРСР становлять товари з кооперованого виробництва. В групі машин та устаткування показник спеціалізованої продукції у взаємних поставках виносив на початку 80-х років аж 50 проц. Між УРСР та ПНР кооперація та спеціалізація розвивається в галузі виробництва автомобільних та гусеничник самоїзних будівельних кранів, у виробництві комп'ютерів серії СМ, виробництві устаткування для гірництва та атомних електростанцій. В обох країнах спостерігається швидкий розвиток електронно-обчислювальної техніки. Так, на Україні у 1983 р. комп'ютерів та запасних частин до них вироблено на суму 785 млн. крб. Київський „Електромаш", як виробник комп'ютерів серії СМ, купує друкуючі машини до них у фабриці „Мера-Блоне", що біля Варшави, а перфоровані стрічки та екранні монітори від фірми „Мера-Ельзаб" в Забжі. Зараз існує тісна науково-виробнича співпраця між українськими та польськими спеціалістами в галузі комп'ютерної техніки. Подібно в галузі налагодження виробництва будівельних кранів, при побудові Хмельницької ЛЕС та ін. У 1984 р. понад 1 тис. польських спеціалістів (робітників, техніків, інженерів) зводила на Україні промислові об'єкти, а 800 студентів з Польщі навчалося у вищих учбових закладах України, переважно політехнічного профілю. Отже не тільки товари, але й люди у безпосередніх контактах реалізують економічне та технічне співробітництво між Польщею та Україною.

А. Починайло

ЦУКРОВА ПРОМИСЛОВІСТЬ НА УКРАЇНІ

За споживанням цукру на душу населення Україна та Радянський Союз у цілому вийшли тепер на чільне місце у світі. У післявоєнні роки його бракувало, не згадуючи вже про час після І світової та громадянської воєн, коли цукру не було майже зовсім. Велика заслуга у подоланні нестачі цього основного харчового продукту українських хліборобів, робітників та інженерів. Цукор віддавна був українською спеціальністю не тільки в радянському, але й світовому поділі праці. Україну за валовим виробництвом цукру можна сміло назвати європейською Кубою. Поняття це, на жаль, не набуло ще належного місця в свідомості народів, а нерідко й самих українців.

Першу цукроварню на Україні побудовано у 1824 р. в селі Трощині Канівського повіту. Це було на 77 років пізніше, як німецький вчений А. Маркграф довів, що не тільки цукрова тростина, але й цукрові буряки можуть бути сировиною для виробництва цукру. Врожайні українські землі надавались для вирощування цикрового буряка і тому не дивно, що від 30—40 рр. 19 ст. Україна стає основним районом цукрової промисловості царської Росії. На 242 цукроварні у 1913 р. на Україні діяло 203. Вони випродукували 1108 тис. тонн цукру, що становило 81,3 проц. загальноросійського виробництва. Цукрові заводи на Україні за технологією виробництва були тотожними з західноєвропейськими, а за технічним оснащенням мало в чому їм уступали. Загально однак був це ще невисокий рівень, треба бо пам'ятати, що електроенергію почали стосувати щойно на початку 20 століття. Після глибокого занепаду виробництва цукру в роки громадянської війни та іноземної інтервенції (внаслідок знищення цукроварень та загальної розрухи) щойно під кінець двадцятих років відбудовано рівень продукції 1913 р. До 1940 року збудовано на Україні 3 нові цукрові заводи, а кількість цукру-піску та цукру-рафінаду вироблена в цьому році становила 1579 тис. тонн. Оскільки до І світової війни постачальниками буряків були в основному поміщицькі маєтки, то після революції стали ними виключно дрібнотоварні селянські господарства, а від 30-х років колгоспи. Під посівами цукрових буряків у 1913 р. на Україні було 558 тис. га, а у 1940 р 820 тис. га; урожайність в 1940 р. становила 159 центнерів з 1 га. Вклад України до загальносоюзного виробництва дорівнював 72,9 проц.

ІІ світова війна пошкодила майже всі українські цукрові заводи; 70 проц. з загальної кількості 153 було цілковито зруйнованих. Побіч з відбудовою проведено реконструкцію та модернізацію підприємств, оснащуючи їх безперервно діючою та автоматизованою апаратурою (дифузори, фільтри, випарки, центрифуги), механізуючи трудомісткі процеси як навантаження і розвантаження буряків, жому, меляси, вапна, комплексно використовуючи відходи цукрового виробництва для кормлення худоби (жом), для виробництва спирту та дріжджів (меляса), для вапнування грунтів (дефскат), тощо. Побудовано нові заводи на Західній Україні (де їх раніше майже не було), в Одеській, Харківській, Кіровоградській та інших областях. Загалом у 1982 р. в УРСР працював 191 цукровий завод, в т.ч. коло десяти цукрорафінадних. До найбільших належать Лохвицький цукровий комбінат, Долинський цукровий завод, Куп'янський цукровий комбінат, Сумський та Одеський цукрорафінадні заводи. Цукрові підприємства діють сезонно, але частина робітничого та інженерно-технічного персоналу творить постійну кадру.

Посівна площа цукрових буряків збільшилась в УРСР за післявоєнні роки до 1,7 млн. га, а урожайність в п'ятирічці 1976—80 рр

дорівнювала в середньому на рік 300 ц/га. Якщо заглянути до статистичних щорічників, то побачимо, що за збором з 1 га Україну випереджають Польща (у 1984 р. 340 ц/га), Чехословаччина (362), Угорщина (398), НДР (322), ФРН (409), Франція (485), Канада (379), США (449) та деякі інші держави. Ареали вирощування цукрових буряків в цих країнах однак набагато менші, так що валовий збір солодких коренів у США, наприклад, становив менше половини валового збору України, у Франції дещо більше половини. Площа під буряки на Україні дорівнює тепер 50 проц. площі в цілому СРСР, а частка України в союзному виробництві цукру з буряків у 1982 р. становила 65,1 проц. Зменшення процентного уділу України викликане тим, що у післявоєнні роки побудовано ряд цукрових заводів в РРСФР (Кубань, Поволжя, Далекий Схід), Казахській, Білоруській та Грузинській РСР. Іншим чинником, який послабив майже монопольне раніше становище України у виробництві радянського цукру, є імпорт цукрової тростини з тропічних та субтропічних країн, в основному з Куби. В результаті у 1982 р. в СРСР було вироблено 12 млн. тонн цукру, в т.ч. 6,8 млн. тонн з цукрових буряків. Частка України в загальному виробництві виносила 55,0 проц. Українська цукрова промисловість виробила 4,3 млн. тонн цукру з цукрових буряків і 2,3 млн. тонн з цукрової тростини, отже разом 6,6 млн. тонн. Тільки Куба та Індія за рівнем виробництва перевищує УРСР, для 1984 р. відповідно 7,4 і 8,4 млн. тонн. Польща виробила у 1984 р. 2,2 млн. тонн, інші країни відповідно: США — 5,2, Франція — 3,9, Мексіка — 3,1, ФРН — 2,7, Італія — 1,3.

Виробництво цукру на особу становило у 1982 р. в УРСР 132 кг, в цілому СРСР 50,5 кг (1983 р.), в ПНР — 60,2 кг, в інших країнах для 1983 р. в кг: Куба — 755, Франція — 70,9, ЧССР — 60,2, США — 22,3. При річному спожитті в СРСР 44 кг цукру на особу тільки одна третина випродукована на Україні цукру вистачає для заспокоєння потреб республіки. Двома третинами свого продукту Україна щедро ділиться з іншими радянськими республіками, отримуючи від них нафту, бавовну, чай.

Можливості дальшого збільшення виробництва цукру на Україні криються в підвищенні урожайності цукрових буряків до 400—500 ц/га. Це цілком можливе, як доказують передові працівники бурякових ланів, що простягаються неосяжно по всій українській землі. Для цього однак треба не тільки ідейного гарту, але й матеріальних стимулів до більш інтенсивного господарювання.

Андрій Починайло

Степан Сидорук

СІМДЕСЯТИЛІТТЯ

Дзвонять дзвони, Київські могутні,
Від зараня над Дніпром присутні,
Дзвонять, радісно співають
Славний ювілей вітають.

Батько Дніпр тепло всміхнувся,
Чистої водиці із землі напився
І пливе в степи, що родять пшеницю,
Щоб урожаєм зустріли річницю.

Радіє країна, тішиться людина
І пісні пливуть степом безупинно.
Дзвони історії серцями колишуть,
Нові її сторінки сучасні запишуть.

Кобзар Мовчан на могилі Шевченка.

Петро Львович

МИ

до 70-річчя УРСР

Проходив буревій
навали ненависні
а потім знов
біліли хати
і цвіли вишні.

Плили літа
поміж веселок і заграв
а імені свого
ти ще
не знав,
границю знав землі
де жили
ми.

Чи винен сам,
що тобі кличку причепили
раз гяур
а раз
хам.

Доходив
своїх прав
і метрику
з ім'ям своїм
ти
відшукав.

Болюче
ранили слова
— такої нації
нема!

Постава твердая була твоя:
за землю, волю
і
ім'я.

Грізні були ті дні,
коли
на світа глобусі
з'явились
ми.

Іван Вірхнянский

РАДЯНЬСКА УКРАЇНА

Той Радяньской України
Житя добрі знаме,
Сімдесяти роковини
В тот рік обходжаме.

Першу війну тоту страшну
Світовом назвали,
Што нищива ціви краї
И люде падали.

Товди нарід такі прости
Зачав так думати,
Збудуєме устрій такі
Жеб не бідувати.

Не будеме іньши краі
Грабити нищити,
Лем будемо у спокою
Зс вшиткима жити.

Вивластиме фабрикантів
Вшитких обшарників,
Брез визиску край наш буде
И іньших шкідників.

Такі устрій увожили
Бідні собі люде,
Жеби жити собі разом
И добрі так буде.

И Радяньска Украіна
Става оживляти,
Повоєнни понищиня
Става направляти.

А и нови тіж заводи
Стали будувати,
Нову цівком господарку
Стали уставляти.

Жеби биво дуже хліба
И вшиткой живности,
И для міста, и для сева,
Для вшиткой людности.

Пришва война знову друга
В сорок першім року,
Несподівано напали
Німці нас из боку.

Понищили міста, сева,
Знищили фабрики,
Полишили, лем руїну
И страти велики.

Бої били так велики
Страшно їх згадати,
Тай мусіва вся моводіж
Житя своє дати.

Історія тота наша
Болем вишивана,
Могилами Україна
Ціва засипана.

По ті війні такі страшні
Знову житя плине,
Збудуване всьо на ново —
Рід наш не загине.

Знову в світі сут незгоди
На війну рихтуют,
Нову зброю ракетову
На наш край керуют.

Хотят знову Україну
На попів спалити,
Хотят знову Україну
До чиста знищити.

Протестуйме протів войни
И того зброїня,
Бо загражат знов світови
Велике знищиня.

Днес спокою на тім світі
Треба боронити,
Жеби світ од загибелі
Мож охоронити.

Плакат Власть Советам — мир народам.

БУЛО ТА Й ЗАГУЛО

ЗНАЧЕННЯ ВЕЛИКОЇ ЖОВТНЕВОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Велика Жовтнева соціалістична революція була першою в історії переможною революцією здійсненою робітничим класом у союзі з бідним селянством. Революцією керувала Комуністична партія на чолі з Леніним.

Революція повалила в Росії монархію, владу буржуазії та поміщиків, ліквідувала приватну власність на засоби виробництва. Вона встановила диктатуру пролетаріату та створила соціалістичну державу, в якій ліквідовано систему експлуатації людини людиною, расизм, шовінізм, безробіття, неписьменність, а тим самим подала приманливий приклад для країн і народів, які ще досі перебувають у тенетах капіталістичного поневолення.

Вже вище сказане підтверджує погляд, що Жовтнева революція стала переломним моментом в історії людства, створила умови, від яких немислиме повернення на старі позиції. Вона полегшила боротьбу усім трудящим, викликала піднесення революційного руху в капіталістичних країнах. Після революції могла розвинутись діяльність комуністичних партій на засаді пролетарського інтернаціоналізму, встановити їх взаємозв'язок, організувати зустрічі, консультації і міжнародні наради, що має особливе значення в умовах агресивності імперіалістичних сил.

Теорія і практика соціалістичного будівництва після Жовтневої революції мають величезне значення для міжнародного робітничого руху. Жовтнева революція підтвердила вищість марксизму і ленінізму над системами буржуазної філософії. Саме через це в багатьох країнах Європи, Азії, Африки й Америки встановлено соціалістичну владу.

Розумів це ще в період революції американський письменник, публіцист і комуніст Джон Рід (1887—1920), який написав книжку „10 днів, що потрясли світ". Він слушно відмітив; „Щоб там не думав дехто про більшовизм, річ незаперечна, що російська революція є одна з найвидатніших подій в історії людства, а змогутнення більшовиків — явище світового значення".

Одним з важливих наслідків Жовтневої революції було проголошення незалежності Польщі.

Петроградська Рада робітничих і солдатських депутатів вже 14. III 1917 р. в посланні „До польського народу" заявляла: „Демократія в Росії стоїть на грунті признання політичного самовизначення народів і заявляє, що Польща має право на цілковиту незалежність в державно-міжнародному відношенні".

15. XI 1917 р. Раднарком РРФСР затвердив Декларацію прав народів Росії, яка проголошувала рівність і суверенність народів Росії, їх право на вільне самовизначення аж до відокремлення, скасування всяких національних і релігійних привілеїв та обмеження, вільний розвиток національних меншостей і етнографічних груп.

28. XI 1917 р. Радянський уряд створив при Народному комісаріаті для національних справ окремий Польський комісаріат, чим фактично визнав незалежність Польщі.

29. VII 1918 р. Радянський уряд оголосив декрет у справі Польщі, в якому стверджено:

„Всі договори й акти, укладені урядом бувшої Російської імперії з урядами Пруського Королівства та Австро-Угорської імперії, що торкаються розділів Польщі, з огляду на їх незгідність з засадою самовизначення нації та революційної правосвідомості російського народу, який визнав за польським народом невід'ємне право на самостійність та єдність, відміняються оцим безповоротно".

Наслідком Жовтневої революції було проголошення 25. XII 1917 р. Української Народної Республіки, а згодом об'єднання в одній державі етнографічних українських земель. У грудні 1917 р. Радянський уряд визнав незалежність Фінляндії.

22. XII 1918 р. Раднарком РРФСР визнав незалежність Радянської Латвії, 25. XII 1918 р. незалежність Радянської Литви, 7. XII 1918 р. — незалежність Естонії. 28. IV 1920 р. проголошено Азербайджанську РСР, 29. XI 1920 р. — Вірменську РСР, у 1921 р. — Грузинську РСР, 1. I 1919 р. Білоруську РСР.

Польська соціалістична газета „Напшуд" вже в 1917 р. слушно відмітила, що перемога В. Леніна сповіщає світові перемогу ідеї миру. Завдяки Жовтневій революції уярмлені народи царської Росії отримали можливість розвитку своїх мов і національних культур, які все активніше входять до скарбниці світових надбань.

Як наслідок Жовтневої революції виникла велика соціалістична співдружність. Сили, створені революцією, відіграли вирішальну роль у розгромленні фашизму. Здобутки Жовтня мали велике значення для визволення багатьох народів з колоніальної незалежності від імперіалізму.

Сьогодні наслідок Жовтневої революції — соціалістична співдружність є головною силою захисту миру у світі, силою проти атомного

озброєння, мілітаризації космосу. Соціалістичні країни послідовно прямують до роззброєння, до закріплення дружби між народами, до поставлення усіх засобів землі для добра людини на всіх континентах.

Станіслав-Ришард Добровольський
14. III 1907 — 27. XI 1985

ЖОВТЕНЬ

Стріляйте! Не всім пощастило, щоб у Пітері битись...
Сурмило грозою і громом стріляло.
Щоб полум'ям бунту у Кронштаті загорітись...
Крушили ярмо комуністи!

Ішли робітничі походи численні...
Ішли пролетарські загони під Смольний!
Ішли і говорили: Ленін
Ленін — це воля.

Не хочемо вмирати на фронті
За капітал і царя благородного...
Пролетарі всіх країн, єднайтесь!
Соціалізм і свобода.

Потекла кров робітників,
Щоб вільні браталися люди
Під прапором Маркса червоним, величним,
Щоб народи до боротьби за волю будить...

Настала година розплати і гніву.
Над Петербургом тучі нависли
І вітер подув грозою з-над Заливу...
Цей вітер... Ніби вітер з-над Вісли...

Що ви про Аврору знаєте?
Що це зоря? Для неї кров пролита гаряча
І любов, що під мундиром палає.
Леніна я бачив.

Переклав **Іван Златокудр**

Петро Львович

1917

Ні,
це не з книг
і не фантазія моя,
кокарди на шапках
і в церкві спів „храни царя"
на пам'яті оснуті,
це натуральний мій
комп'ютер,
перший реєстр, мотив
з діточих
днів.

Картина перша — З вікна

Море голів
там на базарі
і щось воню не так
на тротуарі,
жандарм на перехресті
щез
і барині в капелюхах
клали на себе

хрест,
розмови в острівцях
руками
і зубами
сміялися
самі.

Картина друга — З подвір'я

Вулицю закрив
високий пліт
і тільки
небозвід
на неба фоні
плили вони
червоні,

на сходах у дверях
руки зложені
і страх,
а старий двірник
шапку зняв
волосся сиве
і по-діточому в сльозах
рукою їх вітав
у перепливі.

Концерт — Забуття міста

Гул далекий на басах
і свист
високе це
несе,
удар
у бубни, тарілки
павза
від диригентської руки,
хору впад
і голоси у переплеті,
сольний спів
на одній ноті,
фінал
та не антракт
„здобудем людських прав"
цокіт підкованих копит
у такт.

65 РОКІВ УТВОРЕННЯ СОЮЗУ РСР

30 грудня 1987 року виповнюється 65 років з того дня, коли волею народів Країни Рад був утворений Союз Радянських Соціалістичних Республік. Ця подія стала історичною віхою у житті народів колишньої царської Росії, у розвитку всього світового визвольного руху. Вперше в історії людства була утворена єдина союзна багатонаціональна держава робітників і селян. Радянський Союз показав усьому світу блискучий приклад марксистсько-ленінського вирішення складного питання, згуртував народи в єдину братерську сім'ю.

Утвердження нових національних відносин стало можливим завдяки перемозі Великої Жовтневої соціалістичної революції, в ліквідації експлуатації людини людиною, здійсненню нової національної рівноправності, забезпеченню всебічного економічного, політичного і культурного прогресу кожної нації і народності країни. Вже у перших державних актах Радянської країни було проголошено, що в основі її національної політики лежать великі принципи миру і дружби між народами. 15 листопада 1917 року Рада Народних Комісарів ухвалила „Декларацію прав народів Росії". Вона була прийнята прагненням Комуністичної партії і Радянського уряду викувати непорушний союз трудящих усіх націй і народностей, згуртувати їх навколо російського пролетаріату для закріплення завоювань Великого Жовтня і побудови соціалістичного суспільства. „Декларація" проголосила основні положення національної політики Радянської влади: рівність і суверенність народів Росії, право цих народів на вільне самовизначення аж до утворення незалежних держав: скасування всіх національних, національно-релігійних привілеїв і обмежень: вільний розвиток національних меншостей і етнографічних груп, що населяли країну.

Цей а також інші законодавчі акти Радянської влади виражали суть ленінської національної політики Комуністичної партії, свідчи-

ли про те, що в країні вперше за всю історію людства встановлювався принципово новий тип національних відносин.

Результатом державного будівництва на території колишньої царської Росії в пожовтневий період стало виникнення ряду кількох незалежних національних радянських держав. Так, 12(25) грудня 1917 року було утворено Українську Радянську Республіку. Згодом виникли Білоруська СРР (1919 р.), три закавказькі соціалістичні республіки — Азербайджанська (1920 р.), Вірменська (1920 р.), Грузинська (1921 р.), а також дві народні республіки Середньої Азії — Бухарська (1920 р.) та Хорезмська (1920 р.). Єдність інтересів і цілей, спільність політичної системи стали головними факторами зміцнення зв'язків між республіками, згуртованими навколо Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки (РСФРР).

У буремні роки громадянської війни та іноземної інтервенції коли трудящі захищали історичні завоювання Великого Жовтня, сформувався тісний політичний, воєнний, господарський і дипломатичний союз усіх створених в ході революції радянських республік. Він був оформлений рядом договорів між ними. Так, зокрема, ще навесні 1919 р., коли виникла гостра потреба об'єднати зусилля на захист молодої Радянської держави, Центральний Виконавчий Комітет України висунув пропозицію про консолідацію військових сил та матеріальних ресурсів усіх радянських республік. Ця пропозиція була підтримана всіма радянськими республіками. Об'єднання збройних сил та економічних ресурсів мало вирішальне значення для подальшої переможної боротьби трудящих з білогвардійською і буржуазно-націоналістичною контрреволюцією. Воно стало важливим етапом на шляху утворення єдиної Радянської соціалістичної держави.

У перші післявоєнні роки відносини між Російською Федерацією та іншими республіками продовжували регулюватися двосторонніми договорами. Зокрема, договір між РСФРР і УРСР, затверджений VIII Всеросійським з'їздом Рад 28 грудня 1920 р. і V Всеукраїнським з'їздом Рад 2 березня 1921 р., підтверджував суверенність кожної договірної сторони і проголошував продовження воєнного і господарського союзу обох республік в умовах мирного часу. Аналогічні договори було укладенно 1921 р. між РСФРР та всіма іншими радянськими республіками. Проте інтереси соціалістичного будівництва вимагали більш тісного об'єднання республік ніж система договірних відносин. Народні маси республік розуміли, що подолати наслідки війни, ліквідувати розруху, відбудувати народне господарство, поліпшити умови свого життя можливо лише спільними зусиллями, розвиваючи господарство країни за єдиним планом, раціонально використовуючи природні багатства і можливості розподілу праці між окремими районами країни. Залишалася також загроза нової імперіалістичної інтервенції. Корінні інтереси усіх радянських народів, завдання будівництва соціалізму, об'єктивна хода історичного розвитку диктували необхідність об'єднання республік в єдину союзну державу, яка може забезпечити як зовнішню безпеку, так і вирішення внутрішніх проблем розвитку економіки і культури націй і народностей країни на основі використання переваг соціалізму.

Вся підготовча робота по створенню СРСР проходила під безпосереднім керівництвом Володимира Леніна. Його творчий геній і мудрість забезпечили правильне вирішення питання про вибір найбільш доцільної форми побудови єдиної союзної Радянської багатонаціональної держави — форми соціалістичного федералізму. Запропонована Володимиром Леніним форма радянської федерації забезпечувала цілковиту добровільність союзу вільних народів, рівність, дружбу і спів-

робітництво всіх націй і народностей СРСР. „...Ми, — зазначав Володимир Ленін, — визнаємо себе рівними з Українською СРР та ін. і разом і нарівні з ними входимо в новий союз, нову федерацію...".

Ленінська ідея про утворення єдиної держави шляхом об'єднання радянських республік у рівноправний союз зустріла повсюдну підтримку і гаряче схвалення трудящих мас Країни Рад, в тому числі Української РСР. У спеціальній заяві VII з'їзду Рад Харківської губернії підкреслювалося: „На Україні немає жодного села, жодного підприємства, де б з великою радістю не зустріли цю пропозицію".

В другій половині 1922 року у країні розгорнувся всенародний рух на підтримку ідеї створення союзної держави — Союзу РСР. 10 грудня 1922 р. відбувся VII Всеукраїнський з'їзд Рад, який одностайно схвалив Декларацію про утворення Союзу РСР і проект Конституції СРСР. Делегати з'їзду звернулися до з'їздів Рад усіх республік з пропозицією негайно приступити до законодавчого оформлення Союзу РСР.

І з'їзд Рад СРСР відкрився 30 грудня 1922 р. в Москві. В його роботі взяли участь 2214 делегатів, — представники всіх національностей Країни Рад. 364 делегати представляли Українську РСР. З великим піднесення учасники з'їзду обрали його почесним головою Володимира Леніна і направили привітання вождю Комуністичної партії, ініціатору і натхненнику створення Союзу РСР. З'їзд розглянув і затвердив історичні документи — Декларацію про утворення Союзу РСР, і Союзний Договір. В Декларації зазначалося, що „сама будова Радянської влади, інтернаціональної за своєю класовою основою, штовхає трудящі маси радянських республік на шлях об'єднання в одну соціалістичну сім'ю". Згідно Договору, РСФРР, УРСР, БРСР і ЗСФРР об'єднувались на принципах добровільності і рівноправ'я в єдину союзну державу. В договорі підкреслювалося, що кожна союзна республіка зберігає право вільного виходу з СРСР.

Акти І з'їзду Рад, який проголосив утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік, мали видатне міжнародне значення. Вони стали торжеством ленінських ідей пролетарського інтернаціоналізму, братньої дружби і єдності рівноправних і суверенних народів Радянської країни. Утворення Союзу РСР — справжній тріумф ленінської національної політики. Воно примножило сили і можливості народів Країни Рад у революційних перетвореннях усього суспільного життя. Ця велика історична подія значною мірою зумовила перемогу нового соціалістичного ладу, зміцнення оборонної могутності і міжнародних позицій першої у світі багатонаціональної держави робітників і селян.

В рік утворення СРСР в країні нараховувалося 4 союзні, 13 автономних республік і 6 автономних областей. Ішли роки. В процесі соціалістичного будівництва створювалися сприятливі соціально-економічні умови для продовження і вдосконалення національно-державного будівництва. Сьогодні до складу СРСР входять 15 союзних і 20 автономних республік, 8 автономних областей і 10 округів. Та змінилася не лише карта Країни Рад. За шістдесят п'ять років, що віддаляють нас від пам'ятного І з'їзду Рад СРСР, величезна відстала країна в історично короткий період в результаті самовідданої праці радянського народу під керівництвом Комуністичної партії перетворилася на могутню соціалістичну державу. В СРСР створена потужна індустрія, велике соціалістичне сільськогосподарське виробництво, високорозвинута культура. Досить сказати, що одноденне виробництво сукупного суспільного продукту і національного доходу нині дорівнює річному виробництву 1922 року.

В дружній сім'ї народів СРСР динамічно розвиваються всі радянські республіки. Справжнього розквіту досягла й Українська РСР. Як

зазначав Генеральний секретар ЦК КПРС Михайло Горбачов, „нинішня Україна, йдучи спільним шляхом з усіма нашими республіками, у братерському союзі з російським народом, усіма націями і народностями нашої країни, постає сьогодні як могутня і прекрасна республіка, що має розвинуту економіку, високий рівень народної освіти, самобутню соціалістичну за змістом культуру".

Володимир Репринцев, вчений секретар Інституту історії Академії Наук УРСР

ПЕРЕСТУПИВШИ ПОРІГ СОФІЇ КИЇВСЬКОЇ
(1037—1987)

Вже минуло 950 років з того часу, коли на сторінках давньоруського літопису згадано про те, що київський князь Ярослав Мудрий „заложи же и церковь святыя Софья, митрополью". Чудова архітектурна споруда не зберегла свого первісного зовнішнього вигляду після численних пожеж та руйнувань, репарацій. Проте і пропоновані реконструкції здебільше не були цілком переконливими, бо стародавні архітектурні форми дається досліджувати тільки поступово. Отже, тут внесли свій доробок вчені не одного покоління, але і надалі лишаються таємниці. Вважати собор в достатній мірі вивченим поки що не доводиться.

Софійський собор побудовано як катедру руських митрополитів, і ця обставина мусила неодмінно позначитися як на зовнішньому вигляді, так саме й на загальному оформленні інтер'єра. Насправді внутрішнє оздоблення Софії Київської досі вражає не одним розкішним виглядом, а й вишуканістю, багатством барв. Чимало дивує те, що при цьому майстри мусили рахуватися з браком дорогих мармурів, відмовитися від візантійського звичаю заспіль вкрити ними значною мірою площини стін та підлогу.

Декоративне вбрання внутрішнього простору Софійського собору майстерно сполучене з архітектурними особливостями п'ятинавового храму з подвійними галереями з трьох боків, з оригінальною композицією побудови. Стіни та склепіння отримали складну за змістом і чітку за побудовою систему розписів. Кам'яне різьблення та інкрустація виявилися найважливішими елементами загального декору.

Система монументального живописного декору була вироблена у Візантії внаслідок засвоєння багатих античних традицій, застосованих на користь християнської ідеології. Сюжетні композиції слід було розподілити таким чином, аби вони сприймалися без жодної деформації, незалежно від того, в якій частині церкви знаходився відвідувач. Він оптично ніби підіймався до того рівня, на якому розташовані зображення. Стінопис мав його наблизити до подій далекого часу, спостерігати котрі йому доводилося протягом довгих служб. Зокрема неодмінно майстри враховували особливості криволінійних площин. Все це має місце також в стінописі Софійського собору. Найважливішу частину загальної іконографічної програми пов'язано з головним вівтарем та підкупольним простором. Тут розписи виконано мозаїкою, і славнозвісна постать Богородиці-оранти неодмінно відразу привертає увагу кожного, хто переступає поріг. Але ж це зображення існує у великому контексті, разом з усією системою розписів. Первісні фрески були більш яскравими ніж тепер, і створювали багатобарвне оточення для мозаїк з їх мерехтливим золотим тлом.

Стінописи виконували роль не лише важливої частини декору, але й становили собою коло сакральних зображень, в якому надавалося

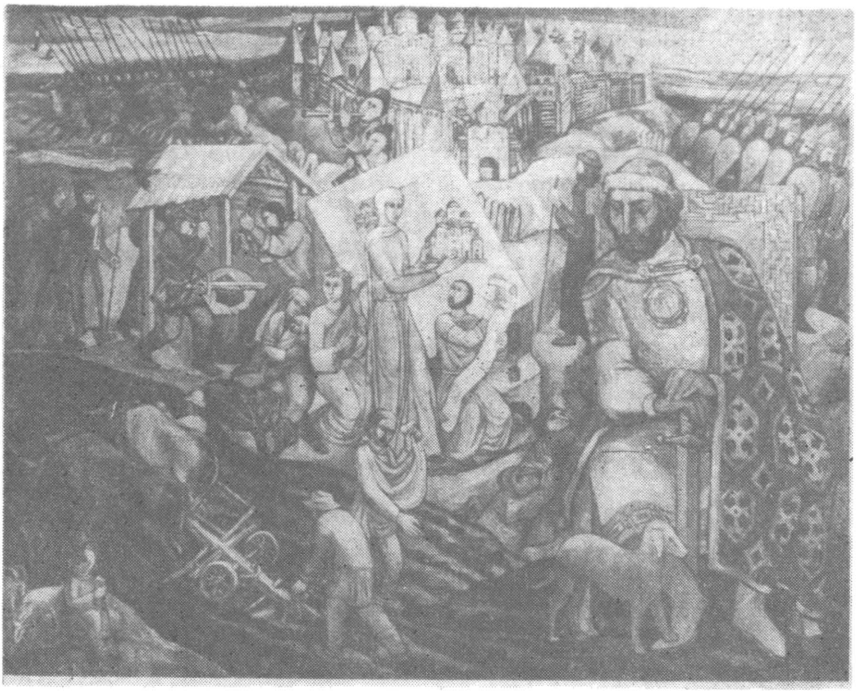

Григорій Олексюк. Ярослав Мудрий.

переваги христологічним сюжетам та їх старозавітним паралелям, незважаючи на те, що у чисельному відношенні переважали постаті окремих святих. Варто зауважити, що в Софії Київській з'являються образи давнього походження, ті самі, які колись відстоювали від нападів іконоборців. Це дуже цікаво знати, бо з усього виходить, що візантійці вважали за потрібне знайомити киян з ціною, якою далося вшанування ікон.

Походження майстрів, що здійснили виконання настінних мозаїк і фресок в Софії Київській, залишається невідомим і тут мало чим можуть допомогти імена, прошкрябані по тиньку. Можна одначе, твердити, що митці були високої кваліфікації і добре засвоїли царгородську систему розписів, хоч деякі серед фрескистів явно були виховані на східнохристиянських мистецьких традиціях. Наявність образів солунських святих Домна і Филипола, мабуть, свідчить не так про походження митців, як про наявність серед митрополичого крилосу осіб з Солуні, яким могла належати ця ініціатива.

Поряд зі стінописами в загальній системі декоративного вбрання інтер'єра важливе місце посідали мозаїчні підлоги, про красу яких не забувають згадати навіть мандрівники з XVI—XVII ст. Вірогідність їхніх свідчень доводять результати археологічних досліджень. Частина орнаментальних композицій підлог дійсно виконана мозаїчним набором смальтами по шиферній основі, решта на вапняному грунті. Кожна частина підлоги відрізнялася окремою орнаментальною композицією, а в центрі, попід куполом, було викладено широке коло —

омфалій, — котре використовували під час служб для означення стояння митрополита.

В головному вівтарі можна бачити сінтрон, що сполучає катедру митрополита з широкими лавами вподовж апсиди, для духівництва. Високі панелі прикрашено мармуровими смугами й геометричним орнаментом зі шматків смальти. Зліга заціліле інкрустоване зображення гемированого хреста зі свічками під арочкою. Вже давно немає ні вівтарного киворія, ні вівтарної перегорожі і тільки їх окремі мармурові деталі можна розшукати в лапідарії Софійського собору. Вівтарна перегорожа мусила наближатися до візантійських, і тому в загальних рисах можливо уявити її вигляд. В капелах (параллісах) існували більш скромні дерев'яні вівтарні огорожі з шиферними рельєфами.

Внутрішнє пластичне оздоблення Софії Київської неможливо уявити без великих шиферних рельєфів парапетів хор (емпорів). Вони розташовані в трансепті, в аркадах, і в західній частині центральної нави. Орнаментальні композиції цих шиферних рельєфів досить різноманітні, але ж типологічно поділяються на дві основі схеми: централізовані і строкаті. Щодо першої схеми, то в основу її покладено ромб, утворений ременними перевивами, а в середині його розташовано розетту. Один рельєф прикрашає геральдичний орел; очевидно, таким чином визначено в церкві місце князя.Зворотний бік шиферних плит вкрито розписом з імітацією інкрустації. Первісно в соборі існували мармурові одвірки, уламки котрих й тепер можна впізнати серед залишків коштовного кам'яного вбрання. Звичайно, доводиться цінувати і такий матеріал, бо саме за його допомогою вдається скласти певне уявлення про красу споруди за часів Ярослава Мудрого та його спадкоємців, серед яких чи не найбільш визначною постаттю був Володимир Мономах.

Київський митрополит Іларіон, добре знаний як видатний письменник, в середині XI ст. вихваляв Ярослава за те, що той Софій-

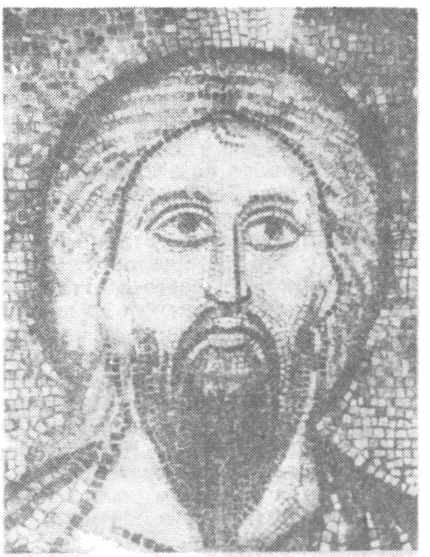

Софія Київська. Христос Пантократор, фрагмент мозаїки.

ський собор „всякой красотой украси златом и сребром, и каменьем драгым, и съсуды честными". Здавалося, всі ці коштовні ювелірні вироби назавжди втрачено. Але, як вдалося з'ясувати, дещо потрапило до Новгорода. Малий сіон — твір царгородських золотарів, котрий до Києва привезений дочкою Костянтина IX Мономаха. Великий сіон виготовлено за цим візантійським зразком на замовлення Володимира Мономаха, за участю того самого ювеліра, що відлив золоту „Чернігівську гривну".

Потрапивши до Софії Київської, неможливо не звернути увагу на світську частину декорації інтер'єра. Це портрет родини Ярослава Мудрого — частина колишньої донаторської композиції, а також розписи північної та південної башт. Тут зображення мисливців, блазнів, але найбільший інтерес становить сцена в південній башті, прийому княгині Ольги візантійським імператором Костянтином VII Багрянородним в 957 р.

Побудова Софії Київської мала велике значення дла історії нашого середньовічного мистецтва. Справа полягає не тільки в тому, що мури собору стали свідками важливих історичних подій. Тут молоде київське мистецтво наявно прилучилося до здобутків візантійської цивілізації та опанувало складні мистецькі техніки, засвоїло певні естетичні смаки. Вчитися було чому, і місцеві митці та ремісники не соромилися переймати досвід своїх грецьких вчителів. Саме тому вже наприкінці XI ст. оточене славою ім'я Алімпія Печерського, а київське мистцетво виростає і розквітає, йдучи своїм шляхом розвитку.

Василь Пуцко

ІВАН ВИГОВСЬКИЙ — ГЕТЬМАН УКРАЇНИ 1657—1659

Найкращі рядки давньої історії України записані подіями визвольної війни та історичного возз'єднання. Ці гарячі для українського народу події здійснювалися під проводом гетьмана Богдана Хмельницького (1595—1657). На захист своїх прав ставали не лише козаки, а й селяни, загалом усі, хто добачав добро свого народу та хто знайшовся під жорстоким соціально-економічним та політичним гнітом. Після завершення церковної унії в 1596 р. дійшов тут чинник захисту православної віри від католицького наступу на Україну. Все це спричинилося до того, що визвольний рух на українських землях зростав, доходячи в своїй силі подій визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. та возз'єднанням України з Росією.

У той час Лівобережна Україна з Києвом увійшла до складу Російської держави, Правобережна залишилася при Речі Посполитій і надалі підлягала політично-релігійному гнітові.

Богдан Хмельницький в трудних міжнародних тогочасних умовах до останніх днів свого життя стійко підкреслював, що всі українські землі повинні знайтися в об'єднаній українській державі.

Дбаючи про гідного наступника, перед смертю старий гетьман у присутності козацької старшини звернувся до свого сина Юрія Хмельницького з гарячим проханням зберігати вибрану козаками путь. Здоров'я гетьмана, підірване тяжкими походами, погіршувалося.

Починалася тяжка недуга, яка обірвала життя Богдана Хмельницького 6 серпня 1657 р. Не стало людини, яка все своє життя присвятила визволенню рідного народу від шляхетського гніту і довела до возз'єднання з братнім російським народом.

Відтак з'їхалися в Чигирин гетьманські соратники і тисячі козаків, селян та міщан. Поховано Хмельницького за його бажанням у Су-

ботові в Іллінській церкві. Старшинська рада у серпні 1657 р. вибрала гетьманом малолітнього Юрія. До його повноліття Україною мала правити рада, до якої увійшли генеральний обозний Тимофій Носач, генеральний суддя та миргородський полковник Григорій Лісницький, а також генеральний писар Іван Виговський. Однак з перших днів всю владу захопив Виговський. Стараючись стати гетьманом, він намовив Юрія зректися гетьманства і на початку жовтня 1657 р. на Корсунській раді добився гетьманської булави.

Іван Остафійович Виговський був сином шляхтича, власника Гоголева, що на Київщині. Замолоду вчився в Київській академії, був намісником луцького старости. В бою на Жовтих Водах 1648 р. був ранений і попав у полон до татар. Викупив його Б. Хмельницький. Згодом Виговський став генеральним писарем, зорганізував військову канцелярію. Як дорадник Богдана Хмельницького вів відділ закордонної політики Козацької держави. Гетьманував до 1659 р. і в той час старався за допомогою Швеції, Польщі та Криму відірвати козацьку українську землю від Москви. Через таке становище зростала до Виговського опозиція, яку 1657 р. очолив полковник Мартин Пушкар — противник політики гетьмана, союзу в Польщею та прихильник Росії. Однак 11 червня 1658 р. під Полтавою полк Пушкаря був розбитий, а сам полковник загинув.

Виговський ще більше окреслив свою політику на сторону польського короля. 16 вересня 1658 р. склав угоду під Гадячем, на основі якої Придніпрянщина мала увійти в унію з Польщею під назвою Великого Князівства Руського з окремим сеймом, адміністрацією тощо. Польським магнатам поверталися маєтки на Україні, відновлялося кріпацтво селян. Козацька старшина мала отримати привілеї. Сам Виговський дістав посаду Київського воєводи, титул сенатора та у володіння Барське і Любомильське воєвідства.

Договір привертав свободи „древньої грецької віри, де тільки мова руського народу сягає" і мав зрівнювати православних з католиками.

Однак католицькі єпископи не допустили до знесення церковної унії. Митрополит Київський та перемиський, львівський, холмський, луцький і мстиславський єпископи мали бути обрані сенаторами.

Король мав дати згоду на відкриття на Україні двох академій на правах Краківського університету. Був приобіцяний розвиток інших шкіл і друкарень.

Виговський міг наймати військових іноземців числом 10 тис. „німецького жовніра". 1000 запорожців одержали шляхетство. Крім Виговського маєтки роздавали його сім'ї та прихильникам.

Умови Гадяцького договору викликали народне повстання, яке очолив наказний гетьман України (1658—1659) Іван Безпалий. Він був обраний наказним гетьманом в листопаді 1658 р. На сторону Безпалого перейшли Переяславський, Лубенський і Чернігівський полки. 1659 р. повстали правобережні полки під проводом вінницького полковника Івана Богуна та запорожці на чолі з Іваном Сірком. На допомогу повстанцям прийшли царські війська під командуванням воєвод Г. Ромадановського та О. Трубецького. Проти Виговського виступив також полковник Іван Іванович Іскра, який згинув у бою з найманцями гетьмана. Івана Виговського спомагали генеральний суддя Війська Запорізького, дипломат Б. Хмельницького Самійло Богданович-Зарудний, ніжинський полковник Григорій Гуляницький, переяславський полковник Павло Тетеря, миргородський полковник Григорій Лісницький та інші.

Весною та влітку 1659 р. розгорталися запеклі бої. Наймане військо Виговського та закликані ним загони кримських і ногайських

татар були розбиті. Виговський та його прибічники у вересні 1659 р. втекли до Польщі.

Слід пригадати, що Виговський намагався скласти договір з султанською Туреччиною. 11 вересня 1659 р. він пробував притягнути на свій бік рядове козацтво на т.зв. „чорній" раді в Чигирині. Був тут присутній з військом коронний обозний А. Потоцький. Однак козацька старшина вийшла з ради, а булаву та бунчук доручила Юрію Хмельницькому. Незабаром 11 жовтня 1659 р. на козацькій раді в Переяславі в присутності царського воєводи А. Трубецького було обрано гетьманом Юрія Хмельницького (1659—1663).

Іван Виговський не знайшов спокою під опікою польських магнатів. Обвинувачений шляхтою за участь у козацькому повстанні був розстріляний 18 березня 1664 р. під Корсунем та похований мабуть в Скиті Манявському, що в Галичині.

Сучасна радянська історіографія негативно оцінює діяльність Івана Виговського, викриваючи його зрадницьку політику.

Тадей Карабович

Ю. Логвин. Розпрягайте, хлопці, коні.

П. Кулик. Дума.

ПОВСТАННЯ М. ПУШКАРЯ І Я. БАРАБАША 1657 РОКУ

І після возз'єднання України з Росією в 1654 році шляхетська Польща не відмовлялася від планів приєднання України. Щоправда, в результаті народно-визвольної війни 1648—1654 років було зни-

щено велике землеволодіння польських феодалів, але незабаром їх місце зайняли козацька старшина, українська шляхта і вище православне духовенство, які прагнули відновити у колишніх формах та розмірах експлуатацію селян, рядового козацтва і міської бідноти. Класова боротьба на Україні особливо загострилася в роки гетьманування І. Виговського, який після смерті Б. Хмельницького в 1657 році домігся усунення Юрія — молодшого сина Богдана, що за заповітом останнього мав стати гетьманом, і добився гетьманства для себе. Він всупереч життєвим інтересам українського народу вів таємні переговори з Польщею про відрив України від Росії і відновлення на Україні польсько-шляхетського панування. Навколо нього згрупувалися однодумці, прибічники Польщі — генеральний суддя С. Богданович-Зарудний, переяславський полковник П. Тетеря, миргородський полковник Г. Лісницький та інші.

Прихильність І. Виговського до шляхетської Польщі викликала велике незадоволення і в 1657—1658 роках спалахнуло на Україні повстання.

Першими в кінці 1657 року повстали козаки Полтавського полку на чолі з полковником Мартином Пушкарем. Він належав до козацької старшини, яка виступала за визволення українського народу від польської шляхти, возз'єднання України з Росією. Був одним із соратників Б. Хмельницького, брав участь у багатьох битвах народно-визвольної війни 1648—1654 років, зокрема в Берестецькій битві 1651 року.

Повідомивши царський уряд про наміри І. Виговського, М. Пушкар домовився з кошовим отаманом Запорізької Січі Яковом Барабашем розпочати збройну боротьбу проти старшинсько-шляхетської верхівки.[1] Невдовзі повстання козаків і запоріжців злилося з антифеодальним рухом сільської і міської бідноти, ремісників та козацької голоти, так званих дейнеків (від слів: де які, які не є), з частини яких М. Пушкар сформував піхотний полк.

У зв'язку з відмовою козаків Ніжинського і Чернігівського полків брати участь у придушенні повстання, І. Виговський вислав проти повстанців свої наймані частини (татарські, німецькі, волоські). Проте в лютому 1658 року найманці були розгромлені в урочищі Жуків Байрак. Після цієї перемоги повстання дейнеків за короткий час охопило райони Гадяча, Зінькова, Ромен, Миргорода, Полтави, Глухова, Кролевця та інших міст Придніпров'я. Загони дейнеків очолювали С. Довгаль, І. Донець, М. Зеленський, І. Іскра, М. Стринжа, Я. Черніговець та інші.

Повстанці громили маєтки українських феодалів і розправлялися з прибічниками І. Виговського — старшиною, міськими багатіями, духовенством. Так, у селі Жабках, біля Лохвиці, повстанці вбили родича гетьмана Виговського — шляхтича Бублевського та його дружину, а лохвицького сотника Соломинку втопили.[2] Нападу зазнали також маєтки Ю. Хмельницького і Мгарського монастиря на Полтавщині. Загін на чолі з І. Донцем мав намір напасти на Чигирин і вбити Виговського. З невідомих причин цей намір не був здійснений.

Щоб придушити повстання, І. Виговський навесні 1658 року закликав на допомогу кримських татар на чолі з Карач-беєм і заручився підтримкою шляхетської Польщі, яка готувалася до походу на Україну. Після травневих боїв під Красним Лугом (поблизу м. Готтви) і Полуозером (поблизу Полтави) повстанці змушені були відступити до Полтави. В середині червня 1658 року повстанці виступили з Полтави і захопили гетьманський обоз. Але на допомогу І. Виговському підійшли гетьманські частини і значні сили кримських татар.

У нерівному бою, в якому загинув М. Пушкар, повстанці зазнали поразки.[3] Наймані загони І. Виговського і кримські татари вчинили жорстоку розправу над повстанцями, зруйнували багато міст і сіл, Полтавського полку. Татарам було дозволено грабувати населення і навіть брати ясир.

Після смерті Пушкаря Яків Барабаш на чолі запорожців продовжував боротьбу. У серпні 1658 р. він був захоплений у полон і наказом гетьмана Виговського був страчений.

В. Кульчицький

Примітки:

1. Літопис Самовидця. Київ, 1971, стор. 77.
2. Книга для читання з історії Української РСР з найдавніших часів до кінця 50-х рр. XIX ст. Київ, 1960, стор. 134.
3. Літопис Самовидця, стор. 78.

ВІЛЬШАНСЬКА УГОДА 1617 РОКУ

1617 рік, так як і багато попередніх і наступних, не був спокійним для України і її населення. Після кількох успішних козацьких нападів в області Чорного моря султанська Туреччина рішилася покарати Польщу. Турецьке військо вибиралося в похід на Західну Україну і виявилося, що буде дуже важко спинити його. Польський коронний гетьман Станіслав Жулкевський, зібравши певні військові сили, спробував заступити туркам дорогу на Дністрі. Турецьке військо перебувало на другому березі ріки й очікувано, чи відбудеться сутичка обох військ. Після певних вагань підписано коронним гетьманом Жулкевським і вождем турецьких військ Іскандером-башею угоду, яка припинила бойові дії. Трактат зобов'язував українських козаків до припинення протитурецьких нападів у чорноморській області. Турки обіцяли постаратися про те, щоб припинено атаки кримських татар на українські землі.

Угода, яку підписано 23 вересня 1617 р., відвернула від Польщі велику небезпеку. Станіслав Жулкевський рішився використати свій дипломатичний успіх і покарати козаків особливо за те, що вони відмовилися прийти йому на поміч і припинити наступ турків. Військо під проводом Жулкевського вирушило невдовзі з Поділля на Київщину. Поступово до нього приєднувалися дальші відділи. Всі вони добралися до Білої Церкви і опісля скерували свій похід до Дніпра.

Їм назустріч посувалися козацькі відділи, які очолював гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний. Заіснувала небезпека конфлікту, вислід якого був би до значної міри непевним. Вкінці він міг розхитати внутрішню рівновагу сил у Польщі і спричинитися до ослаблення державного організму.

Здається, що ні Сагайдачний, ні Жулкевський не могли бажати собі, щоб очолені ними війська зійшлися на полі битви. Трудно було рахуватися з повним бойовим успіхом. І врешті-решт козаки були потрібні Польщі. Готувалася нова польська операція проти Росії, вислід якої без участі козаків був непевним.

Тому-то скоро почалися переговори, які нарешті дали реальні результати. 28 жовтня 1617 р. узгоджено в місці, названому Стара Вільшанка, де розташувався табір польського війська, умови закінчення конфлікту. Зберігся до наших днів текст документа, який містить

пропозицію комісарів, які знаходилися в польському обозі, щодо всіх спірних питань.

Передусім обмежено кількість реєстрових — офіційно визнаних козаків на тисячу людей. Представники інших суспільних станів, які в попередніх роках долучилися до козаків і користувалися з цих причин їхніми правами, не вважалися з польського боку справжніми козаками. На підставі жадань польських комісарів вони повинні були повернутися на свої місця проживання і підпорядкуватися тамтешній юрисдикції, не вимагати для себе ніяких привілеїв. В декларації комісарів далі порушувалися ще й інші питання, наприклад, справа вибору гетьмана і впливу польського короля на його призначення або питання способу виплати реєстровим козакам їх жалування. Вимагалося теж припинення всяких нападів на місцевості поза межами Польщі, чи то на її території.

Як показує текст комісарської декларації, в козаків були певні зауваження щодо деяких пунктів, сповнення яких від них вимагалося. Краще ми можемо пізнати погляди верхівки козацького війська на підставі листа, присланого від імені гетьмана і всього запорозького війська Станіславові Жулкевському. Його було написано 31 жовтня 1617 р. в козацькому обозі на березі річки Росі.

Козаки запевнили, що вони не хочуть противитися волі короля і польської держави. Тому-то, так як вимагано від них, обіцяли припинити свої напади і проживати на своїх місцях. Погодилися також і з тим, що треба буде з-поміж козаків виключити новоприбулих та згадувана комісарами максимальна кількість козаків — 1000 чоловік — видалася не до сприйняття. Козаки, які вважали її недостатньою, відкликалися до найближчого сейму. Певні розбіжності заіснували і в справі вибору гетьмана.

Лист запорізького війська, який скріплено військовою печаттю, закінчувався запевненням, що козаки ручаються за виповнення написаного своїм рицарським словом.

Реальність виявилася складнішою від цих обіцянок і запевнень. Вільшанську угоду не можна було повністю ввести в життя, бо вона не рахувалася з існуванням різних поважних перешкод, які виникали на грунті існуючої суспільної ситуації. Довготривалість і складність усіх невирішених проблем наглядно показала і наступна (Раставицька) угода, підписана несповна два роки після Вільшанської.

Б. З.

Література:

1. Визвольна війна 1648—1654 рр. і возз'єднання України з Росією Київ 1954.
2. August Bielowski, Pisma Stanisława Żółkiewskiego, kanclerza koronnego i hetmana, Lwów 1861.

ПОВСТАННЯ ГАДЯЦЬКОГО ПОЛКУ 1687 РОКУ

Розвиток феодальних відносин на Україні у XVII ст. виявився насамперед у зростанні старшинського і монастирського землеволодіння. Головним джерелом цього зростання було скуповування і примусове загарбання селянських і козацьких земель. У селян часто забирали земельні ділянки за незначні борги. Нерідко траплялися випадки, коли старшина, користуючись своєю владою, за несплату боргів знищувала межові знаки, руйнувала хати і ув'язнювала селян. Так, у ко-

зака М. Матвієнка, що перебував у кримському поході 1687 року, під час його відсутності була відібрана орна земля. Мглинський сотник І. Романовський, щоб загарбати земельні володіння родини Харченків, спровокував у 1683 році судову справу проти них, домігся їх ув'язнення і загарбав земельні ділянки, що належали Харченкам. У Чернігівському полку військовий товариш (почесний титул, який дорівнював рангові сотника) Мандрика спровокував обвинувачення селянки Чернишевої у крадіжці мотка вовни і, скориставшись цим, загарбав частину її землі. Військовий товариш Полтавського полку Ф. Жученко, руйнуючи всі межі, проклав нову дорогу через садиби, пасіки та інші угіддя селян і козаків і насильно знищив огорожу. Разом зі своїми підручними він почав руйнувати садиби відсутніх козаків, ув'язнив їх сім'ї, прагнучи оволодіти їхніми грунтами[1].

Продовжувалось також посилене роздавання гетьманом старшині земель і сіл з фонду так званих військових маєтностей. Кількість великих земельних власників збільшувалась. Десятки сіл загарбав і скупив гетьман І. Мазепа, який став за час свого гетьманування найбільшим землевласником України. Йому належало в різних полках понад 100 тисяч душ залежного селянського населення. Мазепа посилено скуповував селян також і в сусідніх повітах Росії, там у нього було понад 20 тисяч душ кріпаків[2].

Одночасно із зростанням багатства українських феодалів оформлялись і їх станові привілеї. Верхівка старшини в полках і сотнях виділялася в окремий привілейований прошарок. Вищу групу його становили так звані бунчукові товариші в полках (від назви гетьманської регалії — бунчука), які перебували під покровительством гетьмана і не підлягали полковій адміністрації, а також значкові товариші в сотнях (від назви полкового прапора — значка), які не підлягали сотенній владі, а тільки полковій. Нерідко багаті старшинські родини протягом тривалого часу займали високі посади. Так, наприклад, з 1659 до 1736 року миргородськими полковниками були послідовно дід, син і внук — Павло, Данило і Павло Апостоли. До того ж Данило Апостол був у 1727—1734 роках і гетьманом Лівобережної України.

Поряд з іншими формами протесту (переселення і втечі) народних мас Лівобережної України проти феодально-кріпосницького гніту все частіше виникали відкриті прояви стихійного обурення селян і рядового козацтва, що нерідко переростали в повстання. Одне з найбільших селянсько-козацьких повстань спалахнуло влітку 1687 року. Воно почалося в Гадяцькому і Прилуцькому полках. Козаки Гадяцького полку вбили полкового осавула Кияшка та інших представників старшини. В Прилуцькому полку козаки, обурені нелюдським ставленням до них старшини, кинули живими в палаючу піч полковника Л. Горленка і полкового суддю. Водночас з виступом козаків почався широкий селянський рух у більшості полків Лівобережжя — в селах і містечках Переяславського, Гадяцького, Прилуцького, Стародубського, Лубенського, Миргородського і Чернігівського полків. Повсталі селяни розправлялися з шляхтою, орендарями та козацькою старшиною і захоплювали землю, худобу, харчі, будівельні матеріали.

Повстання мало яскраво виражений антифеодальний характер. У Гадяцькому полку селяни с. Лютеньки захопили худобу, що належала гадяцькому полковнику С. Бороховичу. Селяни с. Русаківки напали на володіння Мгарського (тепер Лубенського району Полтавської області) монастиря. В Переяславському полку повстали селяни в маєтностях великого феодального власника Л. Полуботка в селах

Іванкові, Ходоркові, Шелехівці, Бубнові, Ірклієві, Домантовому, Басані і в містечках Яготині і Переяславі. Поблизу села Трипілля вони знищили пасіку, а в селі Шелехівці зруйнували будинки багатіїв. У містечку Яготині захопили 300 голів овець і т.д. Повсталі селяни нападали на маєтки й інших представників старшини — І. Сулими, Д. Максимовича[3].

Повстання було придушене старшиною з допомогою царського війська. За наказом Мазепи, соціальна політика якого була спрямована на дальше зростання великого феодального землеволодіння, посилення залежності і визиску народних мас, повстанців, за свідченням козацько-старшинського літописця С. Величка ловили в містах і селах, перебивали їм руки і ноги, відтинали голови, вішали, били батогами[4]. Протягом довгого часу старшинські суди чинили розправи, виносячи рішення про накладення штрафів на сільські громади і конфіскацію у них різного майна.

Проте, незважаючи на жорстокі розправи, що їх вживала старшина для запобігання подібних виступів (заборона брати селян у козаки, розташування військ у неблагонадійних місцях тощо), заворушення селян і козаків відбувалися і в наступні роки. В 1688 році гетьманські агенти повідомляли, що в південних полках ширились заклики до виступів проти старшини і гетьмана. Відчутною була участь лівобережних селян у рухах на Запоріжжі, де збиралися численні втікачі з різних частин України.

Нова хвиля заворушень пройшла по Лівобережній Україні в 1689 році. Антистаршинські виступи відбулись також і серед козаків Гадяцького і Полтавського полків, що перебували в поході. Значні заворушення в козацькому війську, зокрема в Миргородському полку, мали місце навесні 1690 року. Частина козаків у зв'язку зі скрутним економічним становищем самовільно поверталася з походу додому. Старшина суворо розправлялася з повсталими. Серед заходів покарання було й повернення козаків на становище селян. Збереглися відомості і про антистаршинські виступи в 1691 році в Київському, Лубенському і Полтавському полках. Ще на початку 1692 року продовжувались розправи з учасниками рухів у козацькому війську.

Протест народних мас проти феодально-старшинського гніту знайшов свій вияв в 1692—1695 роках у численних виступах селян і збіднілих козаків на півдні Лівобережної України. Повстанці захоплювали старшинське майно, відмовлялись від виконання феодальних повинностей і розправлялись з урядовцями. Все це свідчить про вперту, неухильно зростаючу боротьбу трудящих України проти своїх гнобителів і проти знаряддя їх класового панування — старшинської і царської адміністрації.

Володимир Кульчицький

Примітки:

1. В. Дядиченко. Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України кінця XVII — початку XVIII ст. Київ, 1959, стор. 58—59.
2. Історія Української РСР. Том І. Київ, 1967, стор. 288.
3. В. Дядиченко. Вказана праця, стор. 95.
4. Хрестоматія з історії Української РСР. Том І. Київ, 1959, стор. 382.

АНДРУСІВСЬКЕ ПЕРЕМИР'Я 1667 РОКУ

В історії польсько-російських і польсько-українських відносин важливе значення мають історичні події з шостого і сьомого десятиліть XVII століття. Повстання на Україні, які потрясали Річ Посполитою від 1648 року, Переяславський договір з 1654 р. і зв'язана з ним російська інтервенція, яка переродилася в затяжну польсько-російську війну, перервану на короткий час з огляду на необхідність порозуміння перед лицем спільного ворога — Швеції (1656 р.) і врешті закінчення багатолітніх конфліктів перемир'ям в Андрусові (1667) — ось основні моменти цього періоду. Були це одночасно події в історії тогочасної середньо-східної Європи.

Повстання Богдана Хмельницького, викликане суспільним гнітом селян на Україні, пов'язане з короткозорою національно-релігійною політикою по відношенні трохи не цілого населення тої країни і з не менш короткозорою політикою Речі Посполитої відносно Козаччини, не відкрили очей шляхті. Тільки нечисленні, найсвітліші одиниці, в тому і король Ян Казимир, зрозуміли справжню причину кривавого зриву українського народу.

Польсько-російська війна в 1654 р. вибухнула як наслідок прямування Москви до відірвання від Польщі України і Білорусії. До рангу надзвичайної проблеми виросла в польсько-російському конфлікті справа України. Трохи не на другий день після Переяславського договору Річ Посполита вжила рішучих заходів, метою яких було протиставлення російсько-українському союзові, який становив смертельну загрозу для польської політики на сході. Для шляхти і магнатерії втрата України була однозначною з втратою латифундіїв, а тим самим втратою економічних баз політичного значення. Польська політика йшла тоді в трьох напрямках: 1) безпосередньої військової акції проти України, 2) дій, направлених на розкол серед козаків, або відтягнення Хмельницького від Москви, 3) відтягнення кримських татарів від союзу з козаками. Двох перших замірів не вдалося Польщі осягнути, зате вдалося здобути Крим до змагання з Москвою. З того часу аж до 1666 року кримські татари стали союзниками Польщі.

Союз з татарами не зберіг однак Польщі від поразок у війні з Москвою. Поразки ці створили вигідну ситуацію для шведської агресії на Польщу. Шведи оволоділи майже цілою територією Польщі, причому не таїли замірів зайняти теж і ті землі, які знаходилися тоді під російською владою, а також і українські землі.

Протиросійські заходи Швеції появилися найяскравіше в політиці відносно України. Швеція здобуває тоді піддержку гетьмана Хмельницького і козаків. Хмельницький, прямуючи наполегливо до незалежності України, бачив у Швеції вигідного партнера — ворога як Росії, так і Польщі. Було це для Козаччини важливе з того огляду, що московський режим давався вже взнаки українському населенню. Дипломатична гра, ведена Карлом Густавом і Богданом Хмельницьким, не привела однак до очікуваних Швецією результатів. В складній політичній ситуації Хмельницький не рішився аж до своєї смерті (1657 р.) офіційно перейти до шведського табору і зірвати з Москвою. Залишився він вірним постановам Переяславського договору.

Шведський наїзд на Польщу, пожвавлена дипломатична діяльність шведів проти Москви спричинилися до зближення інтересів Польщі і Москви. Наступив період офіційних дипломатичних польсько-російських контактів, завершених Вільнюським договором (1655 р.) — першим в історії польсько-російським порозумінням. Договір цей не

регулював однак справи України. Польща не резигнувала з планів повернення України й інших втрачених земель та переможного закінчення війни з Росією.

Російсько-українські відносини в той час погіршилися, головно з приводу прошведської політики Богдана Хмельницького. Також від'ємний вплив на настрій українського населення мали польсько-російські переговори (Вільнюський договір). Наставлення козаків, а і цілого українського населення до того договору було рішуче негативне, тому що для справи незалежності України був він убивчим. Польсько-російське порозуміння поглибило розбіжності поміж козацькою державою і Москвою. Крайнім виразом того було зірвання Козаччини з Москвою, а наступило це невдовзі після смерті Богдана Хмельницького.

Зусилля Речі Посполитої повернення України не принесли бажаних наслідків. Однак, коли після смерті Хмельницького запорізьку булаву одержав Іван Виговський, справи побігли інакше. Виговський був прихильником угоди з Польщею і з Кримом. Він був тим, хто своєю поставою віддав Речі Посполитій значні прислуги ще в часі найбільшої натуги антипольської політики Хмельницького. Виговський рішається на цілковитий розрив з Росією. Заключає — неплідне, зрештою, — порозуміння зі Швецією, наближається до Польщі. Політика Виговського поступово починає брати верх серед частини козаччини. Україна переходить щораз виразніше до антиросійського табору. Новий гетьман починає наклонювати Польщу до укладення миру зі Швецією і відновлення воєнних дій проти Москви. Помагають йому в тому кримські татари.

Маючи татарську підтримку, Виговський допроваджує до заключення з Польщею Гадяцької угоди (1658 р.). Трактувала вона, м.ін., про створення з земель України т.зв. Руського князівства і піднесення його в рамках Речі Посполитої до рангу рівноправного партнера Корони і Литви. Ненависть до шляхетсько-магнатської влади на Україні була настільки загальною, що ідея порозуміння з Польщею не могла мати яких-небудь шансів. І так Гадяцька угода залишилася мертвим паперовим документом.

В тих умовах наступило зламання російською стороною Вільнюського договору. Війська князя Юрія Долгорукого напали в жовтні 1658 р. на литовські війська і розгромили їх під селом Верки. Рік пізніше московські війська вирушили на Україну. Підсилюваний татарами гетьман Іван Виговський здобув блискотливу перемогу над ними під Конотопом (серпень 1659 р.).

Москва приготовляла грунт до генеральної проби сил. Використовуючи непопулярність пропольської політики гетьмана Виговського, їй вдалося вдруге (після 1654 р.) зміцнити союз з Україною. Сталося це внаслідок т.зв. другої Переяславської ради (X. 1659 р.). Там піднесений до гетьманського стану син Богдана Юрій Хмельницький. прийняв разом з козацькою старшиною нові статті. В основному опирались вони на давних, з 1654 року, але поповнені в такий спосіб, що автономія України була обмежена. Помітно появилася тоді тенденція царського уряду зміцнити позиції царизму на Україні. А ось деякі нові статті: гарнізони російських військ і воєводи, що їх очолювали, мали бути розміщені тепер не тільки в Києві, де вони перебували з 1654 року, але й у Переяславі, Чернігові, Ніжині, Брацлаві, Умані. Козацьким полкам категорично заборонялось виступати в воєнні походи без царського указу. Царські воєводи дістали право контролювати старшинську адміністрацію. Без царського указу старшина не могла переобрати гетьмана, а гетьман позбавлявся пра-

ва призначати і звільняти генеральну старшину і полковників, які повинні були обиратися на раді і т.п.

Літом 1660 року почалися воєнні дії на Литві. Литовська армія, підсилена дивізією С. Чарнецького, здобула перемогу над російськими військами під Полонкою, після чого зайняла Мінськ і в жовтні звела невирішений бій за Дніпром над річкою Баша.

На Україні коронне військо, разом з лівобережними козацькими полками полковника Тимофія Цецюри, облягло під Чудневом російську армію боярина Шереметьєва. Козацькі полки Юрія Хмельницького не взяли участі в цьому бою, тому що в той час знаходилися далеко від головного театру воєнних дій. Армія Шереметьєва понесла там в жовтні 1660 року цілковиту поразку. Найважливішим наслідком цієї кампанії була капітуляція правобережних козацьких полків Юрія Хмельницького і підписання в жовтні 1660 року польсько-козацької угоди в таборі під Чудновом. Силою тої угоди запорізьке військо зі своїм гетьманом Ю. Хмельницьким відступило від московського царя Олексія Михайловича і зобов'язалося служити польському королеві, мало перестати нападати на кримські володіння і т.п. Чуднівська угода тим самим перекреслила другий Переяславський договір і повторно відривала Україну від Росії. Коронне військо заволоділо Україною (без Києва) аж по Дніпро. В Чуднівській угоді польська сторона підтвердила присягою Гадяцьку унію, однак без тих пунктів, які відносилися до створення Руського князівства (автономії України).

Незабаром після Чуднова Україна перетворилася в територію завзятих боїв і взаємного суперництва польських, московських і татарських інтересів. В червні 1663 р. відбулася в Ніжині т.зв. Чорна рада. До Ніжина прибули московські полки князя Данила Велико-Чачіна з військами наказного гетьмана правобережної України Якима Сомка (репрезентував ідею незалежної України), а також війська Івана Брюховецького, цілковито відданого Москві. На раді „чернь" (селяни і міські маси) і козацькі низи голосували за кандидатурою Брюховецького. У вирішальний момент на сторону Брюховецького перейшли полки Якима Сомка і козацького полковника Василя Золотаренка. Вирішило це долю Лівобережної України. Незадовго після цього з наказу Брюховецького Сомко і Золотаренко були покарані смертю.

В серпні того ж року (1663) був заключений в Батурині новий договір між Москвою і козаками. Батуринські статті були підтвердженням Переяславського договору з 1659 р. з такими додатками, що запорозький гетьман був зобов'язаний постачати харчі царським військам на Лівобережжі.

Однак польська шляхта з козаками гетьмана Павла Тетері і татарами розпочала наступ проти царських військ на Лівобережжі. Річ Посполита піднімала останню велику спробу відбиття втрачених на сході земель. На чолі польських військ вирушив на Україну особисто король Ян Казимир. В половині листопада 1663 р. головні польські сили переправилися на другий берег Дніпра. Фактичне командування над армією виконували Степан Чарнецький і коронний хорунжий Ян Собеський. В тяжких боях польські війська дійшли в лютому 1664 року до Сєвська, де з'єдналися з литовцями Михайла Паца. Дальший похід з огляду на опір царських військ, стався неможливим.

Похід 1663/64 років став переломним моментом в польсько-російській війні. Час польської ініціативи закінчився. Рівночасно поділ України, усанкціонований в 1663 р. вибором гетьмана Тетері на Пра-

вобережжі і Брюховецького на Лівобережжі почав набирати ознак тривкості. Ці два факти — провалення проби мілітарного вирішення і поділ України — лягли в основу політичної лінії, яка привела до Андрусівського перемир'я.

Важливим аспектом невдачі коронних і литовських військ в поході була перш за все ситуація на Україні. Помимо доступу до влади Тетері, Україна не сталася спокійною країною. Повстання полковника Івана Поповича, похід запорозького гетьмана Івана Сірка на Правобережжя, наїзд калмиків — ослабляли запліччя польських військ. На арену виплинув удруге гетьман Іван Виговський. Щоправда, брав він участь у королівському поході, але щораз виразніше схилявся в сторону татарів і турків, при допомозі яких сподівався визволити Україну від шляхетських і царських військ. З другої сторони рятунок для України при допомозі Москви бачали такі популярні полководці, як Іван Богун, бувший гетьман Юрій Хмельницький та інші. Річ Посполита зареагувала безоглядно на контакти з московськими воєводами. Під Новгородом Сіверським в лютому 1664 р. розстріляний був Іван Богун, а в березні Іван Виговський.

Коронне військо під командуванням С. Чарнецького розпочало тяжкі бої з повстанням, яке огорнуло тоді цілу Україну. Деякі успіхи мав Чарнецький у бою під Ставищами (X. 1664 р.), але був там смертельно ранений. Помер в лютому 1665 року. Герой протишведської війни перейшов також до історії як той, що кривавим терором старався скорити Україну.

Помимо падіння Ставищ бої на Україні не втихали. Поведінка коронних військ на Україні нагадувала часи реваншистських походів у минулих роках. Загальний хаос і руїну України побільшували ще набіги татар. Ясир, як завжди, плинув величезним струменем з нещасного краю.

В травні 1665 року козацькі загони з Лівобережжя канівського полковника Лизогуба, підсилені калмиками, завдали наступникові Чарнецького Олександрові Яблоновському поразку під Білою Церквою. Незабаром один з повстанських провідників — Дрозденко — розбив самого Тетерю під Брацлавом. Була то для Речі Посполитої остаточна поразка. Король наказав відхід коронних військ з України.

Суперництво поміж Польщею і Росією в справі України закінчилося в 1663—1664 роках поділом України на Правобережну — польську і Лівобережну — московську. До самостійного, незалежного існування в той період Україна не була спроможна. На полі бою остався одинокий з трьох суперників — Крим і стояча за ним Туреччина. Запорозьким гетьманом після втечі Тетері в Польщу став вірний Польщі Петро Дорошенко. З його прізвищем в'язалась нова зміна в історії України. Весною 1666 р. турки заволоділи ситуацією на Кримі. Усунувши вірного Польщі Мехмеда-Гірея, турки щораз виразніше проникають на Україну. Дорошенка трактують як свого васала, так як і господарів волоського і молдавського.

З метою дальшого обмеження свободи і козацької автономії, а тим самим і гетьманської влади, царський уряд закликав лівобережного гетьмана Брюховецького до Москви, де складено з ним нові, т.зв. „Московські статті" (1665). Були вони спрямовані на ще більше посилення позицій російського царизму на Україні. На підставі „Московських статей" були вийняті з-під гетьманської влади міста з нешляхетським населенням, підтверджено заборону закордонних контактів без згоди царя, підпорядковано по суті українську церкву московському патріархові.

Турецько-татарська небезпека в сьомому десятилітті XVII ст. по-

чала загрожувати не тільки Польщі, але й Росії. Коли протягом 1666 р. татарсько-турецькі впливи на Правобережній Україні, спираючись на Дорошенка, безмірно побільшилися, зросла загроза для Лівобережжя. Коли додати, що московський уряд не був теж певний постави Швеції, стало ясно, що і для нього закінчення війни з Польщею необхідне.

Настав важкий і довготривалий період московсько-польських переговорів, яких метою був договір, а щонайменше порозуміння відносно доведення до миру. Місцем польських конференцій було вибране білоруське село Андрусово. Переговори почалися 10 травня 1666 р. Останнє засідання (а було їх 37) відбулося 30 січня 1667 р. Після довгої тридцятилітньої війни повстав польсько-російський договір відносно перемир'я. Найважливіші його постанови такі: перемир'я заключено на 13 і півроку, тобто до червня 1680 року; встановлено границі між державами. До Росії повертали Смоленщина, Сіверщина, Чернігівщина, Лівобережна Україна разом з Києвом і Київським повітом. Запоріжжя було визнано як кондомініум Польщі і Москви, а запорізькі козаки мали служити обом монархам проти евентуальної бісурманської агресії. Тим самим Андрусівське перемир'я сталося трактатом поділу України.

З історичної перспективи можна оцінити, що Андрусівський трактат закючений в 1667 р. поруч з Переяславською радою з 1654 р. стався переломною подією в історії Європи. Росія перший раз вийшла переможцем у змаганнях з Польщею, завдяки чому ще перед Петром Великим увійшла як важкий фактор до європейської політики. До того ж розпочався великий процес збирання руських земель.

Для Речі Посполитої Андрусів означав заламання її „великодержавності" і основну поразку в її східній політиці.

Після заключення Андрусівського порозуміння польська шляхта не змінила свого негуманного ставлення до українського селянства. Викликало це нові повстання, з яких найбільшим була Коліївщина в 1768—1769 роках.

Мирослав Задорожний

Література:

1. Історія Української РСР.
2. Mała encyklopedia wojskowa.
3. Wójcik Z.: Traktat Andruszowski 1667 i jego geneza.
4. Wójcik Z.: Dzieje Rosji 1533—1801.

ГЕНЕРАЛЬНИЙ РЕЗИДЕНТ НА УКРАЇНІ
(1707—1750)

За Березневими статтями 1654 року Лівобережній Україні в складі Російської держави була надана політична і правова автономія. Вона зберігала свій адміністративно-територіальний поділ на полки і сотні, свої органи управління на чолі з виборним гетьманом, право на відносини з іноземними державами (за винятком Польщі і Туреччини), 60-тисячне військо, козацькі суди, свою правову систему.

Безпосереднє керівництво внутрішнім і зовнішнім життям України здійснював генеральний уряд, що складався з гетьмана і його помічників. Але російський уряд, зберігаючи на перших порах привілей козацької старшини, залишив за собою право затверджувати новообраного гетьмана та встановив контроль над збиранням податків.

Згодом російський царизм, проводячи колонізаторську політику, щораз більше втручався у внутрішні справи Лівобережної України. Так, у 1663 році на порушення Березневих статей був створений спеціальний орган — Малоросійський приказ із широкими адміністративними, військовими і судовими функціями. В резиденції гетьмана постійно перебували представники приказу, які пильно слідкували за діяльністю гетьманської адміністрації і стежили за тим, щоб на посади генеральної старшини і полковників призначалися особи, які за своїм становищем і діяльністю були бажаними царизму.

На початку XVIII ст. царський уряд досить посилено став проводити політику поступової ліквідації автономії України і все тіснішого включання її в загальну систему державного устрою Росії. Влітку 1707 року з метою обмеження влади гетьмана і генеральної старшини та забезпечення політичних інтересів самодержавства на Лівобережній Україні була встановлена посада генерального резидента, який наглядав за діяльністю гетьманської влади і контролював її. 29 липня 1707 року царською грамотою гетьмана було повідомлено, що до нього призначається А. Ізмайлов, „для решения, с общего совета, государственных дел". Він вважався представником Російської держави, що був фактичним правителем на Україні. До речі, термін „резидент" походить від латинського слова, яке в перекладі означає того, що залишається на місці.

Генеральний резидент повністю контролював зовнішні зносини України. Без його згоди гетьман не мав права проводити переміщення генеральної старшини і полковників, розпоряджатися старшинським землеволодінням, встановлювати, стягувати і витрачати податки, карати на смерть старшину тощо. Крім того, генеральний резидент таємно сповіщав про зв'язки гетьмана і старшини, їхню відданість цареві. Стало широко практикуватися призначення на полковницькі посади російських дворян. Першим таким полковником був П. Толстой, улюбленець Петра I, за якого гетьман І. Скоропадський на бажання царя віддав заміж свою дочку.

Новим обмеженням автономної України було утворення за указом царя Петра I в травні 1722 року Малоросійської колегії, нового органу управління Україною. Колегія ця складалася з президента-бригадира С. Вельямінова, шістьох офіцерів з російських полків, розташованих на Україні, та прокурора (всіх призначав цар).

Утворення колегії в царському указі мотивувалося різними непорядками в управлінні Україною, зловживанням в генеральному суді (головою якого був зять гетьмана І. Чорниш) та нижчих судових інстанціях і насильствами старшини над народом. Проте, справжньою причиною цієї реформи була політика централізації, що її проводив царський уряд. Головним завданням колегії був контроль за діяльністю гетьмана і генеральної старшини. Їх було позбавлено права видавати універсали, розпорядження та інструкції без санкції Малоросійської колегії. Вона стала фактично вищою адміністративною і судовою установою Російської держави у справах Лівобережної України. Колегія нерідко видавала розпорядження, які суперечили інтересам старшини і з якими старшина не погоджувалася. На відміну від Малоросійського приказу, Малоросійська колегія містилась не в Москві, а в Глухові (тепер Сумської області), куди ближче до російського кордону з Батурина (тепер Чернігівської області) була перенесена резиденція гетьмана. Незабаром в міста Лівобережжя були призначені коменданти, що наглядали за місцевою старшиною.

Після смерті гетьмана Д. Апостола, що сталася на початку 1734 р., цариця Анна Іванівна не дозволила обрання нового гетьмана. Для

управління Лівобережною Україною створено Правління гетьманського уряду, яке мало відстоювати насамперед інтереси царизму. Воно складалося з трьох росіян і трьох українців. Формально було двоє голів цього правління. Другим вважався генеральний обозний Я. Лизогуб, але фактично всіма справами керував царський резидент О. Шаховський. Загалом створення Правління гетьманського уряду мало на меті дальше обмеження автономії України.

Проте в 1747 році царський уряд видав указ про відновлення гетьманства на Лівобережній Україні, який, однак, втілено в життя лише в 1750 р. Важливу роль у цьому відіграли особисті стосунки цариці Єлизавети Петрівни з українським козаком О. Розумовським, що народився в селі Лемешах (тепер Козелецького району Чернігівської області). Гетьманом за вказівкою цариці було обрано його молодшого брата Кирила, якому тоді виповнилося лише 22 роки. Правління гетьманського уряду було ліквідовано, царських чиновників, у тому числі й генерального резидента, відкликано.

Вступ на російський престол Катерини II позначився посиленим наступом царизму на автономію України. В листопаді 1764 року був виданий указ про остаточну ліквідацію гетьманства на Лівобережній Україні. Трохи пізніше, в 1781 році, було скасовано поділ на полки і сотні з їхніми органами управління і на території України запроваджено загальноімперську адміністрацію.

Проф. д-р В. Кульчицький

КЛІЩИНСЬКЕ ПОВСТАННЯ ПРОТИ СТАРШИНИ 1767 РОКУ

У другій половині XVIII ст. соціально-економічний розвиток Лівобережної, Слобідської і Південної України, які входили до складу Росії, йшов у напрямі посилення кріпосницького гніту. Козацька старшина, яку Катерина II зрівняла в правах з російським дворянством, шляхом насильства, кабали та інших засобів розширювала свої землеволодіння за рахунок земель селян і козаків, перетворюючи колишніх їх власників у своїх кріпаків.

Тривалу і вперту боротьбу проти закріпачення вели селяни і козаки села Кліщинців Жовнинської сотні Лубенського полку (тепер Чорнобаївського району Черкаської області).

Ще в 30-х роках XVII ст. генеральний осавул, а пізніше генеральний суддя Ф. Лисенко, одержавши у володіння село Кліщинці, перетворив місцевих козаків у своїх підданих. Експлуатація та утиски, які чинив у Кліщинцях новий власник, син генерального судді Йосип Лисенко, призвели до того, що колишні козаки звернулися в 1748 році до лубенського полковника з клопотанням про повернення їх у козацтво. Але скарга залишилась безрезультатною. Й. Лисенко, що служив у Генеральній військовій канцелярії, домігся приборкання силою шукаючих козацтва і, грунтуючись на тому, що багато козаків переселилися до Кліщинців пізніше, вирішив відібрати в них землю. Він звернувся з проханням до гетьмана, обвинувачуючи шукаючих козацтва, що вони самовільно захопили власницьку землю і безпідставно були прийняті в козаки.

Козаки рішуче протестували проти незаконного перетворення їх у залежних селян. Вони робили неодноразові спроби добитися своїх прав, але царська влада і старшинська адміністрація захищали власників села.

Більше двох років, з червня 1761 до грудня 1763 року, провадилось розслідування справи, яке було доручено горошинському сотнику

Сахновському. Завдяки втручанню генерального писаря В. Туманського, що був зятем Ф. Лисенка, сотник Сахновський так повів справу, що було прийнято рішення, за яким козаки повинні відбувати феодальні повинності або відмовитись від землі.

Результат розслідування був оголошений лише на початку 1764 року після закінчення ревізії, тобто перепису населення, яке повинно було платити прямий податок. Козаків записано в число підданих Лисенка і Туманського. Дізнавшись про ухвалу комісії, очоленої Сахновським, кліщинські козаки написали скаргу генерал-губернатору Лівобережної України П. Румянцеву, розповівши в ній про ті насильства, грабування і махінації, які чинили під час слідства Лисенко і Туманський.

Незважаючи на те, що в грудні 1765 року Генеральний суд скасував рішення комісії Сахновського, Малоросійська колегія, яку очолював той же Румянцев, вимагала від кліщинських козаків слухатись власників села до остаточного вирішення справи. У вересні 1765 року в Кліщинцях були проведені арешти. Декількох козаків було покарано киями, а від усіх відібрано підписку, що будуть підкорятися власникам.

З нетерпінням чекали кліщинські козаки остаточного вирішення їх справи в Колегії. Весною 1767 р., з початком польових робіт, Лисенко і Туманський вимагали від них виконання повинностей. Доведені до відчаю селяни і козаки під проводом О. Ворони і Г. Білима озброїлись, збудували укріплений возами табір і в травні 1767 року почали повстання нападом на будинок Туманського та на обкопаний і обгороджений сад, що знаходився при цьому будинку. У відповідь на скаргу останнього в село була направлена військова команда для придушення заколоту. Але вона внаслідок збройного опору селян і козаків змушена була швидко повернутися назад.

Протягом 1767—1768 років повстанці відбили шість нападів каральних загонів, надісланих Малоросійською колегією, захопивши в боях дві гармати і багато рушниць. Лише 1769 р. царським урядовцям вдалося придушити повстання. Над його учасниками влаштовано суд.

За вироком суду, який незабаром затвердили Сенат і цариця, кліщинців було визнано підданими Лисенка і Туманського. Повстанці мали сплатити збитки, заподіяні козацьким старшинам — власникам села. 120 найактивніших повстанців засуджено до тюремного ув'язнення та довічного заслання, 185 — до побиття батогами. Для виконання вироку восени 1770 року до Кліщинців було направлено численний загін козаків з бунчуковим товаришем Требінським. Між каральним загоном і повстанцями почалася перестрілка, а згодом кривава сутичка, внаслідок якої загинуло 7 повстанців. Понад 60 чоловік закатовано.

Події в селі Кліщинцях є яскравим прикладом антифеодальної боротьби народних мас. Характерною рисою в кліщинському повстанні було те, що воно, почавшись з подання групою козаків скарги, перетворилось в тривалу збройну боротьбу козаків і селян проти кріпосницького гніту. Повстанці, відбиваючи наступ старшин-феодалів, користувалися симпатією козаків з інших сіл, що були кинуті на придушення руху. Вони не тільки співчували повсталим, але й нерідко переходили на їх бік.

Володимир Кульчицький

РУСЬКА ШКОЛА В ЧЕРНІВЦЯХ

Буковина довгі роки перебувала під чужою окупацією в безпросвітному духовному і культурному занепаді, з якого не могла піднятися, не маючи ніяковісіньких познак самосвідомості народу. Та й „народом" її залишились лише „хлопи"-невольники, що робили тяжку нанщину чужонаціональним дідичам-поміщикам і „своєму" духовенству. Ніхто з визискувачів-гнобителів трудового народу не думав про його освіту, духовне чи матеріальне піднесення-покращання його буття, бо це могло б відбитися шкодою для експлуататорів. Та ж коли в 1774—1775 рр. Буковина з-під турецького попала під австрійське панування, вона не мала жодної школи, а 93 проц. населення було неписьменним. Навіть ігумени деяких монастирів не вміли ні читати, ні писати! При 24 монастирях, які володіли добрами і маєтками 267 сіл (з селянами-кріпаками), були школи, але вони навчали тільки грамоти церковної і готували нечисленні кадри для потреб церковної відправи і монастирів. Навчання в цих школах велося волоською мовою, служило для духовного покалічення і винародовлення місцевого українського елементу.

Нова адміністрація (до 1786 р. військова) намагалася завести школи, підняти культуру нової провінції. З перейнятих (секуляризованих) церковних і монастирських земельних володінь створено фонд на розбудову шкільництва. В Чернівцях відкриваються (1784) перші школи, в яких німецькою мовою (бо інших вчителів не було) вчать читати, писати і рахувати. В 1785 р. з Відня присилають перші руські (українські) книжки, але вчити з них — тоді не знайшлося на Буковині вчителів. Положення не змінилося і з приєднанням Буковини в 1786 р. до Галичини (в одну адміністраційну одиницю), бо тут школи підлягали опіці і контролю шляхти-поміщиків і латинського клеру, які з вузько кастових і націоналістичних інтересів були проти освіти „мужиків", щоб ці „залишаючись у простацтві, розумом ради собі дати не могли".

Вірна думка Юлія Цезаря про те, що „народ матиме лише те, чого сам зможе досягти, добути", на нашому прикладі історії боротьби за українську школу на Буковині справдилася досконало.

Першу (німецьку) гімназію на Буковині відкрито в Чернівцях щойно 1805 р., а перший буквар українською (руською) мовою з'являється на світ аж у 1816 р. в Будині, далеко від очей всевідучої галицької цензури. З віковічного сну будиться Галичина, де українська народна справа, підготована працею окремих людей, починаючи з 30-х років XIX ст., стає на твердий грунт, робиться громадським рухом, набирає політичної ваги. І на Буковині найдужчою силою, що будила до нового життя, було почуття своїх зв'язків, своєї єдності з Україною, її народом. В 1836 р. Василь Продан будить земляків віршованим словом рідної мови, кличе-горне до гурту, стає в обороні прав народу. Православний єпископ Миколай Гакман закликає в 1848 р. навчати в школах рідною мовою, в семінарії відкриває курс української мови для богословів. У Чернівецькій гімназії тоді першим вчителем української мови стає Яків Воробкевич. Василь Ферлеєвич видає в 1849 році свої „Пісні, псалми, стихи". Такі „досвітні вогні" віщують пробудження нового ранку. І хоч і темні хмари, і тучі ворожої реакції заслоняють і гасять не один несмілий вогник, повернути течію річки вверх вони не можуть. Переписувані руками і перелиті народом у пісні слова молодого буковинського солов'я — Осипа Федьковича — перетворюються в духовну міць, будять до нового буття. В 1869 р. за почином Миколи Гакмана, Василя

Продана, В. Ясеницького, Е. Пігуляка, Сидора Воробкевича та інших постає в Чернівцях перше статутне просвітнє товариство „Руська бесіда", що ставить собі за мету освіту і духовний поступ народу. Бо „чим більші, ширші круги займає освіта, чим стає загальнішою, а не лише належною „вибраним", тим живіше в народі почуття до загальнолюдських справ, до прогресу на дорозі пізнання і братання людства" — мовив на відкритті перших зборів нового товариства єп. Микола Гакман. „Руська бесіда" починає видавати книжки (одною з перших були поезії О. Федьковича), основує по селах читальні, відкриває свої філії по всіх містах краю, видає „Бібліотеку для молоді", стає осередком культурного духовного життя українського народу Буковини. Духовний поступ людини, розвиток загалу суспільства немислимий без школи. В ділянці розвитку українського шкільництва на Буковині „Руська бесіда" зробила багато. В 1887 р. з її „педагогічної секції" постає окреме товариство „Руська школа" (від 1910 р. „Українська школа"), що ставить собі за завдання розвиток шкіл рідною мовою, здобуття їм належних прав, захист від ворожих напастей і дій, видавання шкільних книжок, підручників, методичних посібників, допомоги здібним незаможним учням, стипендії, видавання науково-методичних журналів тощо.

Організатором і першим головою товариства був професор української мови Чернівецького університету Степан Смаль-Стоцький (1859—1938). Видатний вчений-мовознавець (разом з проф. Федором Гартнером автор нової „Граматики української мови") (1893), член НТШ, академік ВУАН (1918), дійсний член „Слов'янського інституту" в Празі (1928) проф. Смаль-Стоцький привів Буковину до розквіту на полі культури, шкільництва, громадського і господарського життя. Посол до Буковинського сейму, Віденського парламенту, заступник маршалка краю, він захищав справи і потреби народу і одиниць від зловживань адміністрації, дбав про забезпечення законних прав народу. Разом з Омеляном Поповичем видає шкільні підручники і журнал „Руська школа" (1888, 1890), в якому друкували свої твори Іван Франко, Осип Маковей, Олександр Кониський. Заходами „Руської школи" з паралельних класів другої німецької гімназії в Чернівцях у 1905 р. постає українська гімназія, на рік раніше — гімназія в Кіцмані, в 1909 р. у Вижниці, у Вашківцях, вчительська семінарія в Чернівцях (1910). Влада призначає інспектора українських шкіл Буковини. Число народних шкіл зростає. Вже в 1896 р. на всіх 335 шкіл краю українських шкіл є 165 (румунських 131). В цьому відношенні Буковина на полі шкільництва здобула більше, ніж Галичина, яку спутували дії противників і доморослих ренегатів. Товариство влаштовувало наукові й педагогічні виклади та разом із львівською „Учительською громадою" видавало журнал „Наша школа". В містах і містечках Буковини постають філії товариства, які дбають про бібліотеки, сільські читальні, науково-популярні виклади для населення на зразок народних університетів у Данії, організують хорові капели і музичні товариства, видають газети (напр. „Промінь", орган українського вчительства, у Вашківцях (1905—1907) за редакцією Івана Герасимовича).

За короткий час на Буковині постало 50 читалень, а видавництва книг і журналів досягли 200 тисяч друкованих аркушів! Долю своєї культури, свого духовного життя розбуджений народ взяв у свої руки. Засіюване в народі живе слово правди і добра дало прекрасні плоди. Буковинська земля розцвіла такими талантами, як О. Федькович, Сидір і Григорій Воробкевичі, Євгенія Ярошинська, Ольга Кобилянська. А їх спадщина — невмируща.

Румунська окупація намагалася дотла знищити українське шкільництво. Товариство „Українська школа", як господарська одиниця, зі своїм майном перетривало до 1940 р., хоч його всі філії були зліквідовані. В тому році Північна Буковина об'єдналася з матірною Радянською Україною.

Микола Косар

ХАРКІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ

В історії освіти на Слобожанщині видне місце посідає Харківський колегіум. Його фундовано 1727 року в Харкові. Колегіум — закритий середній, подекуди вищий заклад. За феодалізму на Україні існували як католицькі, так і православні колегіуми. Широко знані Києво-Могилянська колегія, Харківський, Чернігівський та Переяславський колегіуми.

Харківський колегіум має свою передісторію. У 1-й чверті XVII ст. архієреї повинні були, згідно з духовним регламентом, заводити свої школи для навчання дітей духовного стану. Такі школи влаштовувалися за зразком Києво-Могилянської колегії з пануванням латини. У них форма панувала над змістом, мислення і діалектика — над позитивними знаннями.

1722 року в Білгороді, центрі Білгородської єпархії, було відкрито школу такого типу. 1726 року вона вже мала 6 класів до риторики включно.

Білгородська семінарія, чи архієрейська школа, як її звали частіше, як і інші школи при архієрейських домах, готувала вихованців не для духовної, а для світської служби, „дабы от них польза государству и отечеству впередь быть могла". Її випускники мали бути готові „ко всякой службе". Отже, Білгородська семінарія була не професійним, а загальноосвітнім навчальним закладом для духівництва та різночинців. Під ту пору архієрейські духовні школи були єдиними загальноосвітніми навчальними закладами на Україні до заснування гімназій та університетів.

Таким чином, і в Білгороді з відкриттям архієрейської школи (семінарії) зав'язувався вже для краю загальноосвітній центр.

Та не в Білгороді, а в Харкові судилося утвердитися цьому центрові місцевої освіти, при цьому у формі, що значно відхилялася від загального типу тодішніх шкіл київського типу.

У 1727 р. семінарію переведено з Білгороду до Харкова і перетворено на колегіум. Справжніми фундаторами Харківського колегіуму були білгородський єпископ Єпіфаній Тихорній та князь М. Голицин.

Славнозвісний генерал-фельдмаршал Голицин, що управляв Слобідською Україною і резидував у Харкові, бажаючи піднести значення цього міста, переконав Єпіфанія перевести Білгородську архієрейську школу до Харкова як центрального міста України і перетворити її на всестанову школу. Вся Україна поставилася до такої ініціативи з щонайжвавішим співчуттям: з усіх її кінців потекли пожертви на користь фундованої школи. Для цієї слов'яно-греко-латинської школи Єпіфаній купив будинок, уклав шкільну книгозбірню, приєднав до колегіуму Покровську церкву, перетворивши її на Покровський монастир і виклопотав утверджувальну царську грамоту, а Голицин наділив школу вотчинами. Багато краян жертвувало для неї будинки та землі. Отже, в матеріальному відношенні Харківський колегіум забезпечено з самого початку його існування.

Особливістю Харківського колегіуму у його програмі світських предметів за єпископства П. Силича коло колегіумського викладання розширилося запровадженням арифметики, геометрії, французької та німецької мов. Для їх викладання з-за кордону було запрошено вчителів та виписано потрібні книжки й наочні посібники. В той час Харківський колегіум стояв уже високо і становив гордість не тільки одного краю, а й усієї Росії. Запровадження названих предметів до програми школи — видатна її особливість перед іншими школами духовного відомства.

Завдяки такій широкій програмі Харківський колегіум приваблював дітей не лише духовних, а й світських осіб, надто дворянство. Непоодинокими були тут і вихідці з козаків та селян. І в подальшому він неухильно йшов шляхом, накресленим П. Силичем, — з особливою вагою ставився до практичних занять. Невдовзі нові, реальні навчальні предмети і зовсім уже усталилися в програмі колегіуму шляхом запровадження „додаткових" або „допоміжних" класів. 1765 року цариця, задовольняючи вимоги дворянства, дала вказівку губернаторові Слобідської губернії додати класи французької та німецької мов, арифметики, геометрії і рисування, а особливо інженерства, артилерії і геодезії... 1768 року такі класи відчинили двері, проте насамперед для дітей дворянства та в другу чергу духівництва. Отже, навчання в школі, як видно з цього, мало класовий характер і задовольняло потреби насамперед панівних класів.

1769 року колегіумісти відвідували звичайні класи — латини і греки, поезії, риторики, філософії та додаткові — французької, німецької та італійської мов, арифметики, геометрії, архітектури, малювання, історії й географії. Через запровадження додаткових класів у навчальне життя колегіуму вливав вже потужний струмінь реальних знань. Надто піднеслося й пожвавилося викладання іноземних мов. Тут колегіумісти вчилися з неослабною ревністю і позасумнівним успіхом. Кожен студент, крім латини, повинен був опанувати ще якусь чужу мову.

Вивчення нових мов йшло дуже успішно (так колегіумісти розмовляли з гр. П. Паніним французькою мовою під час зустрічі з ним) і це не обмежувалося лише граматикою, а й стосувалося літератури (рекомендувалося, наприклад, читати деякі твори Вольтера й Руссо). Високо стояло й викладання російської мови. Нерідко учні за останні гроші купували твори Вольтера, Лафонтена та інших авторів для своїх приватних бібліотек.

20 років існували додаткові класи при Харківському колегіумі. Потім, із відкриттям у Харкові 1789 року Головної народної школи, їх було приєднано до останнього, але предмети цих класів утвердилися в програмі колегіумського викладання. 1795 року до програми колегіуму запроваджено фізику та природничу історію, а на початку XX ст. — ще й сільське господарство та медицину. 51 учень з колегіуму слухав лекції з фізики, ботаніки й медицини в Харківському університеті.

Таким чином, у складі навчального курсу колегіуму реальний елемент, поступово зростаючи, урівноважував собою елемент формальний — класичний, що переважав у других архієрейських школах того часу.

В уцілілому архіві колегіуму немає, на жаль, достатнього матеріалу для характеристики методики викладання. Предмети викладалися, як видно, більше практично, ніж теоретично. „Отрокам и юношам излишние правила — как слабому желудку излишняя пища", — наставляв архієрей Феоктист, викладач колегіуму. Викладання мало

розвивати розум, не обтяжувати пам'яті. Система зубріння, мабуть, була не в честі в колегіумі.

Число учнів у колегіумі було значним, їхній склад — розмаїтий. 1727 року — 420, а пізніше воно зростало до 700, 800 і більше чоловік. Головний контингент давали діти духівництва, але й світських було немало, причому не тільки дворянських, а й купецьких, міщанських, козацьких і селянських. Правда, різночинці рідко закінчували повний колегіумський курс. Звичайно вони зупинялися на порозі богослов'я, тобто закінчували своє навчання філософією і виходили на різні поприща державної цивільної служби, значна кількість колегіумістів поповнювала собою інші навчальні заклади, в тому числі університети, продовжуючи там навчання.

Освітня діяльність вихованців колегіуму розпочиналася звичайно ще до виходу їх зі своєї альма-матер. Маємо на увазі і діяльність їхніх вчителів. Адже Харківський колегіум був єдиним загальноосвітнім закладом всієї України і, можна сказати, з усього півдня Російської імперії. Люди брали колегіумістів на т.зв. кондиції — для домашнього навчання їхніх дітей. І в цьому, зокрема, полягає величезне значення поширення освіти в країні.

З інституту вийшло багато діячів не тільки в духовній, а й в світській царині (поет М. І. Гнедич, професори Московського університету Є. Й. Мухін, І. Двігубський, М. Каченовський та інші). В колегіумі викладав Г. Сковорода.

1759 року білгородський єпископ Іоасаф Миткевич запросив мандрівного філософа учителем по класу піїтики. Чужий духові схоластики новопризначений викладач поезії провадив навчання згідно зі своїми прогресивними поглядами. Це викликало у духовного начальства бурю обурення і послужило причиною триразового його звільнення з колегіуму (1760, 1764, 1766).

Особливістю Харківського колегіуму, як сказано вище, були його склад і програма: у ньому навчалися вихідці з різних прошарків людності, а в програмі було багато світських предметів. І те, і друге імпонувало Сковороді. А коли було організовано додаткові класи і запроваджено в них нові предмети, серед них етику (1765), на ведення цього остатнього курсу запросили Сковороду. Один із друзів прохав його зневажити образи, прийняти посаду наставника й викладача етики і приділити увагу його небожеві М. Ковалинському. Знітивши серце, Сковорода востаннє повернувся до колегіуму. Чутливий вихователь полюбив юнака і дружив з ним близько трьох десятків років, аж до останніх днів свого життя. Згодом М. Ковалинський склав „Жизнь Григория Сковороды" — найкоштовнішу біографію великого українця.

Свій курс Сковорода назвав „Начальная дверь ко христианскому добронравию для молодого шляхетства Харьковской губернии" і під цією ж назвою написав один із перших своїх філософських творів. Крім того, цієї пори він написав дві проповіді-вступ до його курсу.

Та й цього разу Сковорода недовго пробув у колегіумі. 1766 року між ним і войовничим мракобісом архієпископом білгородським П. Крайським стався конфлікт. Сковородині твори звернули особливу увагу церковного вельможі. Останньому неважко було зрозуміти антиклерикальну суть, заперечення автором усіх церковних канонів та релігійної ортодоксії. У них владика побачив посягання на церковну владу та на основні догми християнського вірування. Тому Сковороду втретє було звільнено з колегіуму. Більше він туди не повертався.

Праця великого філософа в колегіумі — це яскрава сторінка в йо-

го історії. Своїм геніальним розумом Сковорода осяяв тьмаве життя цього духовного закладу.

Отже, Харківський колегіум був центром освіти Слобідської України аж до початку XIX ст.

Колегіум утратив своє значення з заснуванням Харківського університету (1805), став вузькостановим навчальним закладом, а згодом звичайною духовною семінарією (1840). Однак, колегіум приготував грунт для створення університету і його історія повним правом може вважатися вступом або першою сторінкою в історії першого на Україні Харківського університету.

Михайло Пономаренко

ХАРКІВСЬКЕ ІСТОРИЧНО-ФІЛОЛОГІЧНЕ ТОВАРИСТВО

Високий авторитет Харківського університету широковідомий у світі. За 180 років свого існування цей заклад зробив поважний внесок в справу розвитку освіти, науки і культури на Україні, в Росії, а також і в сусідніх країнах. З іменами вихованців університету і його викладачів зв'язано немало яскравих сторінок наукового прогресу, утвердження важливих ідей і починань. Значення праць харківських філологів та істориків XIX ст. Дринова, Потебні, Срезневського, Сумцова та ін. сягає за межі свого часу. Наукові школи, сформовані в Харківському університеті, ще в дожовтневий період зійшли на вищий щабель свого розвитку за радянського часу.

Важливу роль у розвитку передової науки в Харківському університеті відіграли наукові товариства. Проф. Д. Багалій стверджував: „Багато було зроблено для зрозуміння природи, історії, етнографії України і науковими товариствами при університеті — історико-філологічним, природничим". Зупинимося на першому з них, приурочивши розмову до 100-річчя від його заснування. (За даними УРЕ).

Головними діячами ІФТ стали викладачі університету, видатні вчені того часу. В різний час Товариство очолювали О. Потебня, М. Дримов, М. Сумцов. В ньому брали активну участь історики Д. Багалій, О. Єфименко, поет і фольклорист І. Манжура та інші.

В засіданні від 19 вересня 1879 р. етнограф і громадський діяч Петро Савич Єфименко порушив питання про перевезення з Чернігова архіву Малоросійської колегії, який складали близько 30 тисяч справ 17—18 століть. На переміщення архіву Товариство віддало всі свої невеликі кошти — 245 крб. У 80 пакунках (близько 600 пудів вагою) архів було перевезено до Харкова, де поступово його впорядкували й описали. Діяльну участь у цій роботі, крім П. Єфименка, взяв видатний філолог О. Потебня. Так було започатковано Харківський історичний архів, який відтоді (1880) постійно збагачувався надходженнями зі сховищ околишніх губерній. Завдяки архіву Товариства врятовано велику кількість цінних історичних документів, яким раніше загрожувало знищення. Багатими матеріалами історичного архіву користувалися вчені Харкова та інших міст, зокрема проф. Багалій (йому належить особлива заслуга як збирачеві документів), історик-архівіст М. Плохинський, Є. Альбовський, О. Радакова та ін.; серед приїжджих слід назвати проф. Мякотіна, М. Василенка, П. Короленка, Д. Міллера, краєзнавця О. Твердохлібова та ін. Історичний архів Товариства дав поштовх до розгортання досліджень з історії краю, всієї Слобожанщини. Для молодих вчених він

мав значення школи, в якій виховалась, розвинулась і зміцніла їхня схильність до наукових занять.

1892 року при ІФТ утворився Педагогічний відділ. Його засідання нерідко були відчинені для всіх бажаючих. На засіданнях виголошувалися реферати, доповіді, повідомлення про нові наукові відкриття. Влаштовувалися також публічні курси і популярні лекції, які іноді читали й приїжджі вчені, такі як акад. В. Латишев, Ф. Корш та інші. Лекції для учнівської молоді читали й поза Харковом, зокрема в Полтаві, Новочеркаську та інших містах. Педагогічний відділ видавав збірки своїх доповідей.

При ІФТ малася фундаментальна бібліотека, якою користувалися не лише викладачі, а й студенти та учні гімназій. Бібліотека мала відділ україніки.

В 1895—96 рр. ІФТ з ініціативи правління Харківського товариства взаємодопомоги вчителям відкрило в себе вечірні наукові читання для жінок. Кількість слухачок швидко досягла двохсот осіб. Педагогічний відділ кілька років влаштовував для них в залі університету загальнодоступні читання з показом туманних картинок на різні теми.

На пожертви при ІФТ існувала премія О. Потебні, котрою нагороджувались студенти-філологи за кращі наукові вирішення теми зі спеціальних занять Потебні. Також за рахунок пожертв приватних осіб Товариство подавало матеріальну підтримку бідним студентам.

Діяльну участь брало Товариство в підготовці й проведенні археологічних з'їздів, зокрема організації спеціальних наукових екскурсій та публікації матеріалів археологічних і археографічних досліджень. Наприклад, для проведення XII-го археологічного з'їзду (відбувся в серпні 1902 року), було утворено місцеве відділення попереднього комітету під керівництвом проф. Д. Багалія. До його складу увійшли майже всі викладачі історико-філологічного факультету і більшість членів ІФТ. Комітет опрацював програму збору старожитностей, етнографічних колекцій, проведення археологічних розкопок тощо.

Цей з'їзд мав велике значення. На ньому було сформовано Етнографічний відділ ІФТ, т.зв. етнографічний музей Слобожанщини, для якого багато попрацювали проф. О. Краснов і О. Радакова. Було також започатковано археологічний та історичний відділи музею старовини Харківського університету. При влаштуванні з'їзду виявилася дружня співпраця університету і Товариства. Робота археологічного з'їзду, його матеріали, опубліковані комітетом, підсилили інтерес до історичної манувшини і народного побуту.

Матеріали експедицій, статті і публікації членів ІФТ з історії України, зокрема, Лівобережжя, звіти тощо публікувалися в „Збірниках Харківського історично-філологічного товариства". (тт. 1—21, 1886—1914). Том 2-й склали „Казки, прислів'я і т.п. в Катеринославській і Харківській губ. І. Манжурою" (1890). 13-тий том „Збірника" присвячено археологічним та археографічним дослідженням. Товариство видало також два випуски „Південноросійського орнаменту" Литвинової.

Діяльність ІФТ (воно припинило своє існування 1919 р.) була спрямована передусім на поширення в масах історичних та філологічних знань. Товариство виховувало дбайливе ставлення до пам'яток минулих часів, відповідальність за них перед майбутнім. Воно заохочувало до вивчення історії краю. Все це дозволяє визначити великий внесок Товариства у справу культурного розвитку України.

П. Р.

ВІД „МОЛОДОЇ ЄВРОПИ" ДО „МОЛОДОЇ УКРАЇНИ"

(До 140-річчя Кирило-Мефодіївського товариства)

Одним з найбільш спектакулярних проявів активної участі українців в європейських пошуках суспільного поступу і революційних стремлінь, які призвели до голосної „Весни народів" 1848 р. і вплинули на демократизацію й характер життя суспільств Європи було Кирило-Мефодіївське товариство. Утворене в Києві в середині сорокових років минулого сторіччя (1845—1846) на зразок „Молодої Європи" Маццціні (з низкою регіональних розгалужень, як „Молода Бельгія", „Молода Німеччина", „Молода Польща"), воно було віддзеркаленням підсилених романтизмом тодішніх гарячкових європейських пошуків волелюбних ідей і концепцій, а надто назріваючої революційної ситуації. Адже основні документи Кирило-Мефодіївського товариства були сформульовані власне в дусі тодішнього суспільного й політичного радикалізму та християнської етики (вплив Сен-Сімона й Ляменне), які характеризувалися притягаючою інтелектуальною свіжістю, філософською концептуальністю, волелюбним і демократичним пафосом та у зв'язку з цим неабиякою силою впливу і зацікавлення. Силою так великою, що розгніваний цар Микола I ствердив, що це „Явна робота тої самої пропаганди з Парижа; цій роботі не вірили ми довго, а тепер не можна щодо неї сумніватися". І так після півтора року існування Товариство було в жорстокий спосіб зліквідовано (1847). Його лідерів: Миколу Костомарова, Миколу Гулака, Тараса Шевченка, Василя Білозерського, Миколу Савича, Пантелеймона Куліша вислано до кріпостей, на каторгу і заслання, їхні твори заборонено, а цензура мала пильнувати, аби жодне з прізвищ цих авторів не побачило друку. Як згадував пізніше в листі до видавця „Колокола", Олександра Герцена, організатор Товариства Микола Костомаров, після їхнього судового процесу (12 червня 1847 р.) „були заборонені всі твори обвинених, а цензура й шпіонство почали страшно лютувати проти України; не лише українським книгам не дозволено являтися у світлі, але переслідувано навіть наукові статті про Україну на російській мові; самі назви Україна, Малоросія, Гетьманщина уважалось за нелояльні".

Саме тоді наступив розгул реакції і посилення гноблення українського народу царським самодержавством. Ці гострі царські рестрикції та згадана вказівка „на роботу пропаганди з Парижа" свідчать про те, що Кирило-Мефодіївське товариство було трактоване як черговий небезпечний прояв „якобінської зарази", яка раніше дала про себе знати в масонськім русі й конспірації декабристів, у польськім листопадовім повстанні та в конарщині, з якими — як відомо, — царат розправився також не менш жорстоко.

Окидуючи оком тодішню ситуацію, не можна мати сумніву, що цей молодий український рух був віддзеркаленням все наростаючих революційних настроїв в Європі, відлунням ідей Маццціні та його „Молодої Європи", а також „Молодої Польщі", спробою поєднання концепцій утопійного соціалізму фур'є і Сен-Сімона, зокрема думок останнього, що пронизували його чільний трактат „Нове християнство" та твори Ляменне „Про минуле і майбутнє простолюддя", а надто ж його „Книги народу" та аналогічний твір Міцкевича „Книги народу і пілігримства польського".

Та нікуди правди діти, оте зарахування царатом Кирило-Мефодіївського товариства до ряду попереджаючих його конспіраційних організацій було дуже влучне. Адже київські братчики взорувалися на них, посилалися на їхні програми та ідейно-політичні засади, які мали безпосереднє відношення до ідеалів суспільного прогресу, насамперед волі, справедливості, незалежності та слов'янської взаємості. Наприклад, на взірець масонського товариства „З'єднаних слов'ян", яке саме ставило собі за межу об'єднання слов'янських народів і взяло собі за покровителя святого Івана, київські конспіратори розвинули їх слов'янську і суспільно-політичну програму в напрямі дальшої радикалізації й федералізації, натомість на покровителів взяли собі святих Ки-

рила і Мефодія, які були для них символом власне слов'янської єдності й освіченості.

Ці два слов'янські місіонери найбільше зацікавили засновника товариства, Миколу Костомарова, якому гідною подиву видалась тривалість і вагомість творіння Кирила і Мефодія: християнізація слов'ян і разом з цим розвиток слов'янської писемності, освіти, літератури, науки, залучення культури слов'ян в обіг європейської культури. Тому-то на пропозицію Костомарова девізом Товариства, надрукованим на початку, були слова почерпнуті з євангелії святого Івана: „Зрозумійте правду і правда визволить вас". Ці слова дуже влучно нав'язували до християнської традиції, надто до діяльності Кирила і Мефодія та символізували не лише велич і тривалість їхнього творіння, але й його безперервну тяглість і актуальність. Додатково нагадувати про це мали портрети „місіонерів — учителів слов'ян", поміщені на іконах та, — згідно з масонською символікою, — на перстенях, які були розпізнавальним знаком і свідчили про приналежність до товариства.

Як їхні покровителі, Київські братчики високо підносили питання освіти, бо ж завдяки ній простий народ, — на чому особливо наголошували, — зрозуміє правду, яка саме допоможе йому статися вільним. Отже, хотіли бути народними вчителями, глашатаями слова правди і мудрості, продовжувачами справи започаткованої Кирилом і Мефодієм. З метою ознайомлення громади і суспільства з їхньою діяльністю, Костомаров мав намір приготувати про них в кількох слов'янських мовах обширні публікації. Не випадково під час ревізії в помешканні Костомарова поліція натрапила на три цікаві легенди-оповіді про Кирила і Мефодія, в яких представлено їхнє життя, місійні мандри і навчання серед слов'янських народів, опрацювання слов'янського алфавіту та переклад Біблії на цю мову.

Само собою зрозуміло, що вказані тут віднесення братчиків до думок і діяльності покровителів товариства випливали з їх глибокої ідейної та християнської мотивації, про що свідчать основні документи й матеріали київських конспіраторів і про що йтиме мова згодом. Годиться лише при нагоді нагадати, що під час поліційних допитів київські конспіратори дуже часто пробували захищатись іменами своїх покровителів їхньою місійно-релігійною та освітньо-культурною діяльністю для добра „братньої слов'янської сім'ї". Але царські жандарми й так у це не вірили, бо ж програмні документи Товариства, що вони їх мали в руках, говорили самі за себе і вже цього вистачило слідчим, щоб потрактувати братчиків як людей особливо небезпечних для царату.

Даремне й це, що Костомаров і Білозерський на допиті намагались переконати слідчих неначе провідною думкою їх намірів і міркувань про слов'ян була ідея об'єднання всіх слов'янських народів під проводом Росії, саме під берлом російського царя. Та слідчим вистачило лише вказати на деякі твори Шевченка: „Гайдамаки", „Сон", „Великий льох" або „Єретик" (де поет мріючи про те, щоб слов'янські ріки поплили в одно море, констатував з жалем: „Виростали у кайданах / Слов'янськії діти. / І забули у неволі / Що вони на світі" чи навіть, — поминаючи програмні документи, бо про них згодом, — звернулися до уривка прози Костомарова п.з. „Панич — Наталич" (забраного під час обшуку), щоб звинуватити молодих авторів у розсіванні антицарських настроїв і закликанні до бунту: „Коли всі слов'янські народи прокинуться зі своєї дрімоти, спинять шкідливі поділи, згасне всяка сімейна ненависть, сильні обнімуть слабких, знатні кинуть у вогонь свої суєтні признаки і з благородством людини стануть рука в руку з цими, яких ледве за людей вважали, закони будуть опиратися на вченні Христа, світло науки і мистецтва пронизуватиме своїм оживлюючим промінням хатину хлібороба, вільні, благородні, зогріті любов'ю до Христа, єдиного царя і вчителя, зберуться слов'яне з берегів Волги, Дунаю, Висли, Ільменю, з побережжя моря Адріатичного й Камчатського до Києва, великого столичного міста слов'ян, заспівають гімн Богу всіма своїми мовами і представники всіх народів, відроджених з пони-

ження і визволених з чужих кайданів, засядуть на цих горах, загремить вічевий дзвін св. Софії, зрадіють побожні, злякаються відступні, запанує суд, правда і рівність, і тоді сповниться пророцтво св. Андрія, і буде благодать на цих горах і у всім слов'янстві. Оце доля слов'ян, їхня майбутня історія, тісно зв'язана з Києвом, тому-то твою душу наповнює відчуття таємничості, святості та водночас солодке, як надія й втомлююче, як довге очікування. Вір мені, це станеться, станеться, станеться! Ти мандрівник у Києві і передчуваєш майбутнє відродження своїх внуків, своєї крові, кожний слов'янин, який не приїхав би до Києва почуватиме це саме, бо ж тут підніметься заслона таємниці та з'явиться невідоме".

Представлена в цитованому фрагменті, накреслена романтичним захопленням ідея слов'янської єдності була в рішучій опозиції до всіляко поширюваного урядового панславізму. Без труду можна збагнути, що вона була задумана в дусі містичних концепцій романтизму, який так посилено стремів до утворення духової єдності народів. Історіософський задум цієї чи не найбільш інтригуючої концепції епохи є дуже простий: історію народу утотожнено з історією людства і таким чином кожний народ виповнює своє покликання в загальнолюдській сім'ї та завдяки ній реалізує свою основну мету і призначення. Поширені в епоху романтизму численні філософські теорії й системи та історіософські концепції, зокрема месіанські, світські і релігійні, мали власне вказати шлях, що веде до цієї мети і загарантувати її реалізацію.

У цьому контексті виразно видно, як тривке закорінення в даній добі мають програмні документи Кирило-Мефодіївського товариства. Зрозуміла річ, неабияку роль відіграли тут національні традиції, що сягають часів Київської Русі, яка суперничала тоді з Візантією та водночас була посередником між Сходом і Заходом, через яку проходив важливий торговельний шлях „Із варяг у греки", тобто з Півночі на Південь, з центрально положеним на цьому шляху столичним містом Києвом, який притягав тоді масово візантійських, головно грецьких, вчених мужів, художників, будівельників, майстрів усякого ремесла й торговельників, що надали цьому наддніпрянському місту суто еллінського вигляду і характеру. Отже, не менш привабливого ніж Константинополь, гідного звання „матері руських міст" та, — як відзначали молодоукраїнські конспіратори, — столиці всього слов'янства.

Велику роль у поширенні такої концепції, в наближенні й актуалізації національних традицій та рідної історії, як державно-військової, так і невільничо-героїчної, з виразно месіанським задумом, відіграла анонімна „Історія Русів", твір зі зламу XVIII і XIX ст., що мав величезний вплив на українських романтиків, зокрема лідерів Кирило-Мефодіївського товариства, а також на романтиків російських і польських. На їхню історичну уяву неабияку дію мала „Несторова Русь", про що свідчать часті посилання на неї та свідомість факту, що не лише „Західня Європа мала свій Круглий Стіл в романтичній поезії, мала його також східня Європа. Знаходився він в Києві, на дворі князя Володимира".

Це увірогіднення національної історії та Києва як столиці федерації слов'янських народів, утвореної, — на чому братчики особливо наголошували, — на зразок Сполучених Штатів Америки, лягло в основу їхньої програми, яка виразилась найповніше в провідному програмному документі „Молодої України", а саме в „Книгах битія українського народу", а також у „Статуті товариства" і в „Головних правилах товариства". І так, у „Статуті" констатується:

1 — „що духовне і політичне об'єднання слов'ян є тим справжнім призначенням, до якого вони повинні прагнути;

2 — що при об'єднанні кожний слов'янський народ повинен одержати свою самостійність. Ці народи це: південно-руси (українці), північно-руси (росіяни) з білорусами, поляки, чехи зі словенцями, лужичани, іллiро-серби з хорутянами, болгари;

3 — що кожний народ повинен мати своє народне правління і повинен

додержувати рівності співгромадян за їхнім походженням, християнською вірою та соціальним станом;

4 — що правління, законодавство, право власності і освіта в усіх слов'ян повинні грунтуватися на святій релігії Господа нашого Ісуса Христа;

5 — що при такій рівності умовою участі людей у правлінні є освіченість і чиста мораль;

6 — що повинен існувати загальний слов'янський собор з представників усіх народів".

Як бачимо, в пошуках площини загальнослов'янського порозуміння і федерації кирило-мефодіївці зупинилися на основних політичних положеннях. Очевидно, це не виключало можливості дальших змін і доповнень у ході обговорення й досконалення політичної площини федерації. Про це свідчать, наприклад, знайдені і забрані жандармами матеріали й різні програмні пропозиції авторства Білозерського, Гулака, Савича, а також численні варіанти і доповнення Костомарова, автора програмних документів.

Треба також пам'ятати, що формулюючи політичні засади слов'янської федерації лідери молодоукраїнського руху мусили рахуватися з тодішніми міжнародними та міждержавними стосунками, з розмаїтими суспільно-політичними зумовленнями, національно-історичною традицією й релігійною приналежністю, а також свідомістю, характером і рівнем життя всіх слов'янських народів, які замешкували аж у трьох різних політичних системах: під берлом царським, цісарським і султанським.

Знайомлячись з обговорюваними політичними положеннями, треба при нагоді звернути увагу на факт, що не згадується тут ані про протекторат російського імператора, ні про яку-небудь іншу форму залежності чи підлеглості. Натомість виразно ставиться питання демократично-представницької засади і народності правління, що виключає будь-які монархічні й авторитарні форми влади. Федерація слов'янська мала бути організована на зразок давніх грецьких республік та Сполучених Штатів Америки, на основі однакових принципів автономічних юридичних, освітніх, торговельних, таможних та релігійних (пропагувалося релігійну толерантність, але заборонялася релігійна пропаганда на користь будь-якої релігії). Така концепція федеративного союзу слов'ян мала загарантувати рівність, припинити упередження один проти одного, племінну й релігійну ворожнечу, усунути всякі незгоди та утиск і приниження.

На відміну від „Статуту", більш детально опрацьовано „Головні правила" товариства, а саме, як і прийнято в ланках „Молодої Європи", представлено його організаційну структуру, діяльність, мету та обов'язки членів. Знайомлячись з окремими положеннями „Головних правил", довідуємося м. ін., що київські конспіратори:

1 — „вирішили утворити товариство з метою поширення висловлених у „Статуті" ідей переважно через виховання юнацтва, літературу і збільшення членів товариства. На своїх покровителів воно вибрало святих просвітителів Кирила і Мефодія та прийняло символічні знаки — перстень з їхніми іменами або ікону з зображенням цих святих;

2 — кожний член товариства при вступі складає присягу, що буде вживати свій хист, працю, маєток і громадські зв'язки для цілей товариства. І якщо хтось з членів буде переслідуваний чи навіть мучений за поширювані товариством ідеї, то за даною присягою він не видасть нікого з членів — своїх братів;

3 — у випадку коли член потрапить в руки ворогів (тобто поліції) і залишить в нужді сім'ю, то товариство їй помагатиме;

4 — кожний член товариства може прийняти нового члена, без необхідності сповіщати йому імена інших членів;

5 — в члени товариства приймаються слов'яни усіх племен і усіх звань;

6 — між членами товариства має бути цілковита рівність;

7 — позаяк у даний час слов'янські народи визнають різні віросповідання

і мають упередження один проти другого, товариство буде намагатися припинити всяку релігійну і племінну ворожнечу між ними, поширювати думку про можливість усунення незгод між християнськими церквами;

8 — товариство буде прагнути завчасу про викорінення рабства та повсюдне поширення грамотності;

9 — як товариство в цілому, так і кожний член свої дії повинні узгоджувати з євангельськими правилами любові, лагідності й терпіння. Правило: ціль освячує засоби — товариство вважає безбожним;

10 — знаходячись в одному місці, кілька членів товариства можуть відбути збори і приймати окремі правила для своїх дій, але при умові, щоб вони не суперечили головним ідеям і правилам товариства;

11 — жоден з членів не повинен розголошувати про існування і склад товариства тим, хто не належить або не виявляє бажання вступити до нього".

Таким чином, визнаючи необхідність утворення товариства й активізування його діяльності згідно з обов'язуючими в тодішніх конспіраційних організаціях правилами, лідери молодоукраїнського руху прагнули вплинути на формування ідейного обличчя своїх членів, на їхнє інтелектуальне й моральне досконалення та систематичну підготовку до приймання різних рішень, завдань і їх послідовну реалізацію. Саме завдання й цілі детермінували організаційну відданість, конспіраційну витримку й вчинки, вимагали оволодіння і надавання переваги певним морально-етичним засадам та необхідним патріотичним прикметам, які гарантували б успішну реалізацію обраної мети.

Не можна мати сумніву, що реалізації цілей товариства мали також сприяти дві відозви: „До українців" та „До росіян і поляків". У першій, звертаючись до земляків Костомаров від імені товариства писав:

„Братія українці!

Отсю розвагу полагаючи перед ваші очі, даєм вам уважати, чи добре воно так буде:

1 — ми приймаємо, що усі слов'яни повинні з собою поєднатися;

2 — але так, щоб кожен народ скомпонував свою річ посполиту і управлявся незмісимо з другими, так щоб кожен народ мав свою мову, свою літературу і свою суспільну справу; ці народи по-нашому це: росіяни, українці, поляки, чехи, словаки, хорутани, ілліро-серби і болгари;

3 — щоб був один сейм або рада слов'янська, де б сходилися депутати від усіх речей посполитих і там розважали б і вирішували такі діла, котрі б належали до цілого слов'янського союзу;

4 — щоб у кожній речі посполитій був свій правитель, вибраний на рік, і над цілим союзом був би правитель, вибраний на рік;

5 — щоб у кожній речі посполитій була посполита рівність і свобода, станів не було зовсім;

6 — щоб приймано депутатами і урядниками не по роду, не по достатку, а по розуму й освіченості та народним вибором;

7 — до того, щоб св. віра Христова була основою закона і суспільних справ у цілому союзі і в кожній речі посполитій.

Оце вам братія українці обох сторон Дніпра, подаємо на увагу, прочитайте пильно і нехай кожен думає, як до цього дійти і як би краще воно було. Коли ви про це станете думати, то в цей час, коли прийде пора говорити про це, вам Господь Бог дасть і розум".

Дві основні причини склалися на це, щоб дати на розсуд земляків цитовану концепцію слов'янського федеративного союзу. Найважливіше саме це, щоб одержати попертя „братів-українців" у питаннях наїжених історичними, релігійними й суспільно-політичними конфліктами, якими характеризувалися як українсько-польські, так і українсько-російські стосунки. Треба, отже, було піднятися вище над оці конфлікти й непорозуміння, щоб концепцію слов'янської єдності почати реалізувати насамперед від себе.

З цим зв'язана й друга причина: завдяки випливаючій з євангельських засад, — які становили для романтиків вихідний момент всяких історіософських

роздумів, — такій відвертості і щирості, братчики прагнули припинити тривалу незгоду й упередження, викликати взаємне довір'я, що сприяло б усуненню перешкод з релігійним фанатизмом і шовіністичними тенденціями включно — з одного боку, а з другого збудити віру у власні сили, в можливість зміни в долі народу, нарешті в здібність викликання цієї життєвої енергії, завдяки якій могло б виповнитись месіанське покликання вибраного народу та нагода доконання повороту в історії власного народу й відіграння неабиякої ролі по відношенні до слов'янських побратимів.

В безпосередній залежності зі сказаним треба розглядати „Відозву до росіян і поляків", в якій читаємо:

„Братія росіяне і поляки!

Оце говорить до вас Україна, бідна сестра ваша, яку ви розділили і згубили і яка не пам'ятає зла, співчуває вашій недолі і готова пролити кров своїх дітей за вашу свободу. Прочитайте це братнє послання, обміркуйте вагому справу вашого загального порятунку, збудіться зі сну і дрімоти, викоріните з ваших сердець безглузду ненависть один проти одного, викликану царями і панами на загальну погибель вашої свободи, соромтеся ярма, яке тяжіє на ваших плечах, соромтеся власної зіпсованості, прокляніть обожувані імена земного царя і земного пана, виженіть з ваших голів дух безвіри, принесений германськими і романськими племенами та дух закостенілості перейнятий від татар, прийміть прикметне слов'янам людинолюбство, пам'ятайте також про ваших братів, які втомлюються в німецьких шовкових кайданах і в турецьких кігтях, і нехай метою життя і діяльності кожного з вас буде: слов'янський союз, загальна рівність, братерство, мир і любов Господа нашого Ісуса Христа. Амінь".

У цитованій відозві виразно видно її месіанський задум та джерело його теоретичної інспірації. На політичні передумови і філософську основу, з якої виростав романтичний месіанізм, історизм, історіософські концепції, християнська етика та своєрідний характер розуміння історичної змінності була вже мова раніше. Саме з уваги на оцю концепцію історичної змінності, трактованої, — під впливом Гердера, почасти також Гегеля, — як здійснювання іманентних можливостей визначаючих напрям історичного процесу, прийдешність виростає безпосередньо з минулого згідно з принципом розвитку людства, що є основою і джерелом історичного прогресу та проявом реалізації „ідеї людства" як майбутнього вивершення людського розвитку. Ця своєрідність романтичної історіософії випливає з бажання поширення філософської концепції людини о відкриту романтиками філософію історичної людини або, — як це формулюють деякі дослідники, — людини трактованої як історія.

Можна, отже, сказати, що інтерпретовані вище концепції — це наслідки заплутання, вірніше вміщання романтиками людини і людства в історію. Історію ж трактовано як можливість реалізації людських сподівань, тобто як здійснення волі й свободи. Тому-то в цитованих документах товариства, зокрема в „Відозві до росіян і поляків", надто ж у „Книгах буття українського народу" помічаємо апофеоз рідної історії, шукання в ній доказів моральної вищості над гнобителями, які глумилися і калічили зневолений народ. Але цей народ терплячи цілі віки — досконалився морально й духово; саме він, зуміючи поєднати реалізацію згаданої „ідеї людства" з вимогами соціальними й політичними, був неначе вибраний, назначений наперед, — на чому в згаданих текстах особливо наголошено, — до накреслення концепції майбутнього розвитку слов'янського федеративного союзу та одержання мандату месіанського покликання до реалізації цієї концепції.

Це захоплення Костомарова та інших співавторів упом'янутих документів перспективою здобуття власним народом верхів'їв „ідеї людства", яка проміновала на всі інші народи не було відокремлене (наприклад, „Книги народу і польського пілігримства" Міцкевича) і випливало з романтичної потреби ушляхетнення етнічного егоцентризму, а також патріотизму та бурхливого росту національної свідомості народів слабких, позбавлених власної незалежно-

сті — з одного боку, а з другого — з бажання узаконення мандату месіанського покликання, яким цей братній народ обдаровано з божої волі, реалізуючи цим самим свій спасенний план по відношенню до людства.

Як уже вказувалося, ця історіософська концепція одержала своє найповніше вивершення в „Книгах буття українського народу". Але з уваги на обмежений обсяг даної статті, з'ясування комплексу цих інтелектуально інтригуючих проблем треба відкласти до іншої нагоди. З дотеперішніх міркувань можна було пересвідчитися, що в європейських пошуках суспільного поступу, поруч „Молодої Європи", помітну роль відіграло її східноєвропейське відгалуження — Кирило-Мефодіївське товариство, яке, як пристало молодоукраїнському рухові, було яскравим (хоч короткотривалим) спалахом нової національної свідомості і яке лишило тривалий слід у розвитку суспільно-політичної й філософської думки епохи романтизму.

Степан Козак

МУЗИЧНЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНІ МИКОЛИ ЛИСЕНКА

21 квітня 1907 р. у Львові відбулася подія, яка мала значні наслідки для українського культурно-мистецького життя не тільки цього міста, але й всієї тогочасної Східної Галичини: надзвичайні збори заснованого у 1903 р. „Союзу співацьких і музичних товариств" вирішили змінити назву „Союзу" на „Музичне товариство ім. Миколи Лисенка" — для „відрізнення у Львові вже існуючого польського „Музичного Товариства" (мова йде про існуюче від 1838 р. Галицьке музичне товариство — Л. М.), а по друге для пошани... найбільшого руского музики М. Лисенка..." [Державний Архів Львівської області (ДАЛО) Ф. І. оп. 51, спр. 1242, с. 34].

Своїм завданням Товариство вважало дбання про фаховий розвиток вокальної та інструментальної музики, про об'єднання українських співацьких і музичних товариств у Галичині. Засобами для осягнення цих завдань було: ведення заснованого „Союзом" у 1903 р. Вищого музичного інституту (ВМІ), створення філій Товариства, моральна й матеріальна підтримка осіб і товариств, плекаючих музику; влаштовування концертів, співацьких і музичних з'їздів, виступів, лекцій і виставок; утримання музичної бібліотеки; проведення конкурсів на вокальні та інструментальні твори; видавництво часопису й музичних творів (зі Статуту Товариства, там же, с. 103—103).

Товариство мало звичайних, почесних і допомагаючих (матеріально) членів, щорічно проводило звичайні загальні звітні збори, згідно зі Статутом — „по можливості в річницю смерті М. Лисенка" (там же, стор. 105). Звичайним членом могла бути кожна особа, або кожне українське співацьке чи музичне товариство в Галичині (там же, стор. 105). Кількість звичайних членів у різні роки була не однаковою. Напр., у 1932—33 адміністраційному році було їх 140 (там же, стор. 155), а в 1935—36 — 103 (ДАЛО, ф. 110, оп. І, спр. 641, с. 6).

Надзвичайні загальні збори Товариства 18 червня 1911 р. внесли зміни в Статут про організацію філій „по більших містах в краю, чого домагаються, передусім, Перемишль, Стрий, Станіславів..." (там же, стор. 89). Такі філії згодом були утворені в ряді міст Галичини. Вони відіграли важливу роль в консолідації музичних сил, в організації музичного життя, зокрема, музичної освіти, концертних виступів окремих виконавців та колективів, в поширенні української народної та професійної музики серед широких верств населення.

Першим головою Товариства ім. М. Лисенка був видатний етно-

граф В. Шухевич. До складу правління в різні роки входили, м. ін., композитори О. Нижанківський, Н. Нижанківський, С. Людкевич, дійсний член АН УРСР Ф. Колесса.

Завдяки повсеюдному зборові коштів серед українського населення Галичини, протягом 1913—15 рр. було збудовано спеціальне приміщення для Музичного товариства ім. М. Лисенка у Львові, яке було урочисто відкрите 12 червня 1916 р. (від 1940 р. тут міститься Львівська державна музична школа). Його великий і малий концертний зали отримали самобутній розпис художника М. Сосенка. В цьому будинку став працювати також Вищий музичний інститут, якому 17 листопада 1912 р. було надано ім'я М. Лисенка. До цього часу як ВМІ, так і саме Товариство тинялися по малопристосованих до їх діяльності приміщеннях.

Вищий музичний інститут був основним „дітищем" Товариства (як до цього часу — „Союзу"), основним об'єктом його піклувань. ВМІ став першим українським музичним навчальним закладом вищого типу на західноукраїнських землях. Першим його директором був А. Вахнянин (викладав теорію та історію музики).

Педагогами в перші роки працювали: відомий польський композитор Ян Галль (гармонія і композиція), по класу фортепіано — О. Ясеницька-Волошинова (згодом викладала також сольний спів, а після смерті А. Вахнянина в 1908—10 рр. була художнім керівником-директором ВМІ), Д. Шухевич-Старосольська, М. Криницька, О. Прокешівна — директор власної школи, по класу скрипки, — О. Тайтш. Протягом 36-річного існування ВМІ його педагогами були: С. Людкевич (директор 1910—15), Ф. Колесса (теоретичні дисципліни), В. Барвінський (директор 1915—39), Н. Нижанківський (теоретичні дисципліни і фортепіано), Г. Левицька, Т. Шухевич (фортепіано), О. Бережницький, А. Должицький, О. Москвичів, Р. Криштальський, Є. Козулькевич (скрипка), А. Вольфсталь, П. Пшеничка (віолончель), З. Козловська, Р. Любинецький, Р. Орленко, А. Крушельницька, О. Бандрівська, Л. Улуханова (сольний спів), М. Колесса (диригування), Л. Кривицька (декламація) та ін. Деякі з них в радянський час стали професорами Львівської державної консерваторії.

На згаданих зборах 1911 р. С. Людкевич виступив з ініціативою створення філій ВМІ за межами Львова. Вони були організовані в Стрию (1913), Станіславові (1921), Дрогобичі і Бориславі (1923), Перемишлі (1924), Сокалі (1929), а в 30-х роках — у Золочеві (1931), Городку, Чорткові, Раві-Руській, Коломиї, Тернополі, Яворові, Ходорові, а також Личаківська філія у Львові. Шкільним інспектором усіх філій був С. Людкевич. В міжвоєнній Польщі Музичне товариство ім. М. Лисенка єдине мало таку кількість філій (на місцях вони також називалися Вищими музичними інститутами, хоча статусу вищих не мали).

Незважаючи на надзвичайно складні умови соціально-економічного характеру, поп'язані з дискримінаційним ставленням до української культури панівної верхівки, Вищий музичний інститут ім. М. Лисенка у Львові, постійно удосконалюючи систему навчального процесу, здобув авторитет і став одним із провідних закладів міста, а його вплив на музичне шкільництво західноукраїнських земель є цінним і вагомим.

Другим важливим аспектом діяльності Музичного товариства ім. М. Лисенка було влаштовування виступів українських митців у Львові та в інших західноукраїнських містах. Протягом свого існування Товариство влаштувало у Львові концерти таких виконавців, як Соломія і Анна Крушельницькі, О. Бандрівська, О. Любич-Парахоняк.

М. Сабат-Свірська, Д. Левицька, К. Мандичевська, І. Синенька-Іваницька (сопрано), М. Менцинський, М. Голинський, О. Руснак, Р. Любинецький (тенори), Р. Орленко-Прокопович (бас-баритон), О. Носалевич (бас), піаністи В. Барвінський, В. Божейко, Т. Шухевич, Л. Колесса, Г. Левицька, Д. Герасимович, скрипалі Є. Перфецький, Р. Кришталський, Ю. Крих, О. Москвичів, Л. Деркач, Є. Цегельський, С. Левицька, віолончелісти П. Пшеничка, Х. Колесса та інші. Окремими концертами, в яких брав участь симфонічний оркестр ВМІ, хори „Львівський Боян", „Бандурист", „Сурма" диригували С. Людкевич і М. Колесса. Силами педагогів та учнів ВМІ були поставлені уривки з опер „Аїда" (1937), „Фауст" (1938), „Євгеній Онегін" (1939). В стінах ВМІ 15 грудня 1936 р. відбулася зустріч з угорським композитором Б. Бартоком. У концертах постійно брали також участь і вихованці ВМІ. У 20-ті—30-ті роки виступали також і камерні ансамблі, малий симфонічний оркестр, хор. Це фактично були творчі звіти інституту перед музичною громадськістю міста. З 1925/26 навчаль. року ВМІ влаштовує щорічні концерти кращих учнів своїх філій. Інститут періодично влаштовував також тематичні вечори-концерти з нагоди ювілейних дат, в яких брали участь учні й педагоги.

В концертних програмах, поряд з творами зарубіжної, української, польської та російської класики, дедалі частіше звучали твори українських композиторів нової доби (С. Людкевича, М. Леонтовича, К. Стеценка, Я. Степового, М. Колесси, В. Барвінського, Р. Сімовича, Н. Нижанківського, Я. Ярославенка, Ф. Якименка та ін.), зокрема радянських (особливо — з часу відвідання ВМІ П. Козицьким у 1927 р., що сприяло налагодженню контактів із музикантами Радянської України) — Л. Ревуцького, Б. Лятошинського, В. Косенка, П. Козицького, Ю. Мейтуса, М. Вериківського, Ф. Надененка, І. Белзи, М. Гозенпуда, а також С. Прокоф'єва, С. Василенка, О. Спендіарова.

В тяжкі часи соціального і національного гноблення, в умовах гострої ідеологічної боротьби Музичне товариство імені Миколи Лисенка, незважаючи на певні негативні тенденції, відіграло важливу роль в пропаганді вітчизняної музики серед населення Західної України, в поширенні музичної освіти, у збереженні надбань національної культури, у розвитку музичного мистецтва на західноукраїнських землях.

У радянський час з організацією державних установ культури й мистецтва, піклуванням про розвиток якого взяла на себе соціалістична держава, відпала потреба в існуванні товариств напівприватного характеру. На базі філіалів ВМІ було створено музичні училища в Станіславові (зараз Івано-Франківськ) і Стрию (у післявоєнний період не поновлювало своєї діяльності), а в інших містах — 7-річні дитячі музичні школи.

Вищий музичний інститут ім. М. Лисенка у Львові разом з Консерваторією Польського музичного товариства і консерваторією ім. К. Шимановського став одним із тих навчальних закладів, на базі яких після історичного возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Радянській державі, було створено Львівську державну консерваторію, котра носить ім'я М. В. Лисенка. Сьогодні це — один із провідних музичних вишів Радянської України, діяльність якого втілює мрії та сподівання багатьох поколінь діячів мистецтва і культури.

Л. Мазепа

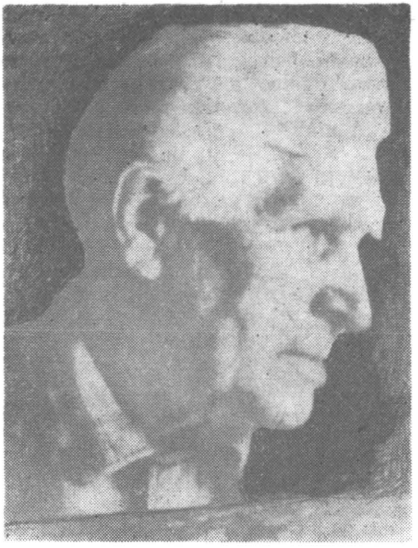

Іван Кавалерідзе

НЕЗЛИМ ТИХИМ СЛОВОМ

УСТИМ КАРМАЛЮК (КАРМЕЛЮК)

10. III 1787 — 22. X. 1835

Устим Кармалюк (Кармелюк) народився у селі Головчинці Літинського повіту, Подільської губернії (тепер Кармалюкове Хмеринського району Вінницької обл., 1982 р. тут відкрито музей)у родині селянина, кріпака пана А. Й. Пігловського. Взятий до панського двору, він виявився працьовитою людиною, яка одночасно не могла знести будь-якого знущання над собою і своїми односельчанами. Всупереч царському наказові про заборону набирати рекрутів на Поділлі (чума!) пан віддав непокірного кріпака у солдати, але незабаром він утік із 4-го уланського полку і спалив гуральню Пігловського. Його спіймали і за вироком військового суду у Кам'янці-Подільському було покарано 500 ударами шпіцрутенів і відправлено у Крим — у штрафний батальйон.

По дорозі на місце призначення Кармалюк утік і з 1814 року очолив повстанський рух на Поділлі. Три роки повстанці-селяни, солдати-втікачі і міська біднота карали ненависне панство, спалювали їхні маєтки. Перелякана шляхта і царські власті об'єднали свої зусилля, щоб розправитися із народними месниками. 1817 року їм вдалося схопити його і засудити до страти. Вирок було замінено 25 ударами батога і 10-річною каторгою у Сибірі.

І знову Кармалюк втік із В'ятської етапної тюрми, повернувся на Поділля і в кінці 1815 р. продовжив боротьбу проти експлуататорів. Випадково схоплений під час облави, прикований до воза, він опинився у літинській тюрмі. Під час слідства назвав себе Василем Гавриленком, родом з Галичини, і солдатом-втікачем з Костроми. Добра російська розмовна мова і документи мали підтвердити його алібі. Тоді літинські слідчі вдалися до очної ставки з родиною. Можливо все закінчилося б добре, якби не 8-річний син Остап, який зраділо кинувся до батька. Навіть після такого морального удару Кармалюк і далі все заперечував.

Ув'язнений у Кам'янець-Подільській фортеці, він разом з іншими в'язнями організував нову втечу, під час якої його було поранено і приковано до кам'я-

ного стовпа у казематі Папської (або Юлія II, як названо в описі 1544 р.) вежі, яку пізніше народ назве Кармалюковою. 1958 р. на ній було відкрито меморіальну дошку з барельєфом народного месника (раніше — більш просту), а в історичному музеї-заповіднику на території фортеці чимало експонатів присвячено героїчній боротьбі Кармалюка. Зимою 1824 р. на ринку у Кам'янці-Подільському його прилюдно було покарано 101 ударами батога і затавровано розпеченим залізом, після чого відправлено на довічну каторгу у Сибір.

Два роки етапом гнали Кармалюка до Тобольська, звідкіля після недовгої каторжної роботи він знову втік і влітку 1826 р. прибув до Києва, а згодом під виглядом чумака і під чужим прізвищем у Літинський повіт, де знову підняв народ на боротьбу проти кріпосників. Через зраду дрібного шляхтича Ольшевського Кармалюка було схоплено і знову віддано під суд. Він відмовився покаятися і припинити боротьбу за народні права: „Доки пан панує, Кармалюк не візьме плуга в руки, не покине зброї. Оце моя відповідь". Знову ж його покарано 101 ударом батога і заслано у Сибір.

І на цей раз Кармалюк втік і знову підняв народ на боротьбу, що охопила не тільки Поділля, але й суміжні райони Київщини і Бессарабії. На вимогу переляканого панства царський уряд для придушення антикріпосницького повстання створив Галузинецьку комісію (від села Галузинці, тепер Хмельницької області), що продовжувала свою роботу до 1830 р., тобто навіть після підступного вбивства Кармалюка шляхтичем Рудковським (Рутковським) в ніч на 10 (22) жовтня 1835 р. у селі Коричинці-Шляхові (тепер Коричинці Хмельницької області). Щоб залякати селян тіло вбитого ватажка декілька днів возили по селах, а потім поховали у Летечеві, де у 1974 р. був відкритий йому пам'ятник — 5-метрова постать месника на валуні-постаменті (скульптор І. Зноба та архітектор І. Шмульсон).

Галузинська комісія притягнула до відповідальності 2700 осіб і встановила, що Кармалюк підняв на боротьбу 20 тис. селян, а його загони вчинили понад 1000 нападів на панські маєтки, а захоплені тут майно і гроші він роздавав бідноті (див. Кармалюк Устим: Збірник документів — К. 1948). І все-таки треба сказати, що незважаючи на значну кількість учасників, територіальну широту і досить тривалий період (23 роки), селянський антикріпосницький рух під керівництвом Кармалюка не став загальнонародним, бо все ж таки був стихійним і неорганізованим.

Вбивши ватажка жорстоко розправилися з його однодумцями і добре, як їм здавалося, налякавши селян, царські власті і панство сподівались, що назавжди відучили кріпаків бунтуватися. Але вони глибоко помилилися. З іменем Кармалюка пригнічені почали пов'язувати свої надії на краще майбутнє, що знайшло своє відбиття у фольклорі, хоч виконання пісень про Кармалюка переслідувалося царизмом. У 1915 р. збирач П. Гнедич писав, що селянка Марія Труш з Роменського повіту сказала, що „не співала цієї пісні („Повернувся я з Сибіру"., В. П.) близько 20 років. Пісню цю забороняли".

А про популярність Кармалюка серед народу сказала у 1886 р. „Киевская старина" у публікації творів про нього: „В минулі роки особа Кармелюка користувалася на Поділлі та Волині, а частково й на Київщині великою популярністю. Особливо популярним був Кармелюк серед духовенства, поміщиків і простої шляхти". Остання думка вимагає пояснення. Щоб якось нейтралізувати вплив народного месника на трудові маси, а одночасно пояснити його незвичайний розум, кмітливість і сміливість, панство видумало легенду про нібито „панське" походження Кармелюка. Він, мовляв, позашлюбний син шляхтича.

Вже у 1844—1845 рр. український письменник М. Костомаров як вчитель Рівенської гімназії записав пісню „Повернувся я з Сибіру. (В кінці XIX ст. хтось додав заспів „За Сибіром сонце сходить"), що вперше була опублікована у збірнику А. Метлинського „Народные южнорусские песни" (1854) і М. Гатцука „Ужинок рідного поля" (1857). На відміну від усіх інших народних поетичних і прозових творів — дослідники вважають, що вона літе-

ратурного походження, хоч її авторство і досі не розкрито. У своїй книзі „Сибирь и каторга" (СПб,. 1871) С. Максимов приписав її самому Кармалюку „Відомий малоросійський розбійник був також поетом і автором не розбійницьких, а елегійних пісень, складених рідною йому мовою". Т. Г. Шевченко вважав її автором польсько-українського поета Т. Падуру, а польський історик Поділля А. Ролле, а за ним — О. Русов і М. Лисенко, а в наш час Г. Нудьга (див. Пісні та романси українських поетів, т. 2, К., 1956), М. Гнатюк і Р. Кирчів — Яна Комарницького (див. Українською музою натхненні. К., 1971).

Проти останньої версії виступив В. Тищенко, упорядник збірника „Народ про Кармелюка" (К., 1961) і автор численних статей про образ Кармелюка у фольклорі і художній літературі. Тому у виданнях „Історичні пісні" (К., 1961) і „Пісні літературного походження" (К., 1978) вона друкується як пісня літературного походження, що пройшла народну обробку. Звідси її численні варіанти з різних частин України. Під час Великої Вітчизняної війни вона навіть появилася у новій версії:

Із-за лісу сонце сходить,
Хлопці, не зівайте,
До партизан-патріотів
В загін поспішайте.

Пісня „Повернувся я з Сибіру" („За Сибіром сонце сходить") користувалася популярністю не тільки на Україні, але й далеко за її межами. За свідченням згаданого С. Максимова, її добре знали у Сибіру. У перекладі її співали російські селяни, переселені на Буковину. У молдавський фольклор Кармелюк ввійшов під іменем гайдука Кармалюка. А чуваський письменник М. Юхма на основі розповіді українського письменника В. Кучера, автора роману „Устим Кармалюк", написав оповідання „Шабля Ахмендея-батора", в якому розповів про зустріч Кармелюка з чуваськими повстанцями.

Польською мовою переклав пісню „Повернувся я з Сибіру" Т. Букар (1814—1847), надрукувавши її у своїй збірці „Песьне" (Вільно, 1847), тобто набагато раніше її публікації мовою оригіналу. Очевидно, польський поет почув її в усній передачі. Вдруге її переклав Єжи Єнджеєвич у книзі „Ноце українське" (1966).

Першою до образу Кармалюка звернулася Марко Вовчок. Вже 12 квітня 1863 р. українська письменниця просила свого чоловіка фольклориста О. Марковича невідкладно прислати „усе, що знаєш, що маєш про Кармелюка, усе-усе — і де родився, якого року, як його звали, усе-усе чисто. Я тепер пишу повістку „Кармелюк"... Робота в мене стала тепер на тому, як він покинув жінку, мати й дитину і присягнув зеленому гаю". У повість „Кармелюк" М. Вовчок внесла пісню „Кажуть люди, я щасливий — я з того сміюся" (так починається в деяких варіантах третя строфа „За Сибіром сонце сходить"), з незначними змінами записану О. Марковичем. Твір у російському перекладі Марка Вовчка було видано у 1864 р., а наступного року — українською. У 1870 р. появився її сербський переклад, а через два роки — болгарський Л. Каравелова, рознісши славу Кармелюка і серед південних слов'ян.

У 1903 р. у газеті „Московский листок" був опублікований роман М. Старицького „Розбойник Кармелюк", що через 5 років вийшов окремим виданням, а у 1909—1910 рр. — в українському перекладі. 1927 р. роман появився у перекладі та обробці дочки письменника Л. Старицької-Черняхівської, яка на його основі створила п'єсу „Розбійник Кармелюк" (1926).

Образ Кармелюка особливо популярний в українській радянській літературі. В. Канівець і В. Малик („Месник із лісу") написали повісті, В. Васильченко, М. Зарудний („За Сибіром сонце сходить") і В. Суходольський — п'єси, А. Малишко і В. Нечитайло — поеми, І. Драч, С. Пушка — балади, а І. Гончаренко, І. Донець, Л. Забашта, Ф. Малицький і М. Петренко — вірші.

В. П.

ІГНАТІЙ ДАНИЛОВИЧ

30. VII 1787 — 12. VIII 1843

Відомий у Польщі, Росії та на Україні правознавець Ігнатій Данилович народився в селі Гриневичах біля Більська-Підляського у сім'ї уніатського священика. Брат Ігнатія був також уніатським священиком. Після закінчення середньої освіти в Ломжі Данилович навчався у Віленському університеті, де закінчив юридичний факультет.

Під час походу Наполеона на Москву працював секретарем французького губернатора в Білостоці. З 1814 року викладав місцеві закони у Віленському університеті, вивчав наукові бібліотеки у Варшаві та Москві. Просуваючись у науковій кар'єрі, став ад'юнктом, а 1822 р. професором Віленського університету. Данилович співробітничав з видатними істориками Й. Лелевелем, особливо в справі публікації юридичних пам'яток Польщі, Литви і Русі.

Він опрацював „Бібліографічний опис усіх відомих рукописів і друкованих примірників Литовського статуту" (1823). Вивчав також „Статут Казимира Ягеллончика" (1826), брав участь у кодифікації законів на Литві і Русі, вивчав історію циганів, життя литовських літописців, кодекс Наполеона та ін.

Після судового процесу Філоматів і Філаретів Данилович був перенесений до Петербурга, а потім до Харкова. На тамтешньому університеті викладав російське і місцеве законодавство (1825—30).

У Харківському університеті історик займав деякий час посаду декана та керівника бібліотеки. Крім питань юридичних законів Данилович цікавився також нумізматикою (історією монет).

У 1835 р. він був переведений до Київського університету, де викладав карне і місцеве право. У Києві брав участь в діяльності комісії дослідження історичних пам'яток. Досліджував польські закони та історію слов'янських міст.

1839 р. історик був перенесений до Москви, де викладав адміністративне право та право Польського Королівства, а також працював у царській канцелярії.

1842 р. з приводу недуги повернувся до Києва, а відтак виїхав на Сілезію, де й помер (Грефенберг).

Данилович видав працю „Погляд на литовське законодавство і литовські статути" (1841), а також „Літописець Литви і руська хроніка" (1827).

Він досліджував також магдебурзьке право на Литві та Русі.

Вчений зберіг сентимент до рідного Підляшшя. У листах до Лелевеля називав себе „розлізлим Підляшуком".

Ігнатій Данилович крім Миколи Янчука належить до цих підляшуків, які увійшли до історії польської, російської та української науки.

О. Т.

ПЕТРО СОКАЛЬСЬКИЙ

26. IX 1832 — 2. IV 1887

Минає 100 років від дня смерті одного з перших професіональних українських композиторів, попередника М. Лисенка, музиканта, вченого, публіциста й громадського діяча — Петра Петровича Сокальського.

Народився він у Харкові, де батько його був професором економіки місцевого університету. Мати осиротіла Петра в 5 років. В родині дуже любили музику, що сприятливо вплинуло на захоплення музикою майбутнього композитора. В юному віці він робив перші спроби створювати музику. В 20 років закінчив університет і почав працювати викладачем природознавства у Катеринославській гімназії. Через 2 роки ставши магістром хімії, робить перші кроки як журналіст в Петербурзі, якийсь час працює гувернером у поміщицькому маєтку в Тверській губернії. В 1856—58 роках був особистим секре-

тарем і репетитором дітей російського генерального консула в Нью-Йорку. Тут багато часу присвячує музиці, студіюванню музикознавчих праць, серйозно займається композицією. Тут, далеко від батьківщини, пише оперу „Мазепа" за поемою О. Пушкіна „Полтава", яка має історичне значення як спроба створити українську оперу на основі певних естетичних принципів того часу, — проте під сильним впливом італійського оперного стилю. Пише також українську фортепіанну фантазію „Віють вітри буйні по степу широкому", що звучить як спогад про рідний край.

У 1858 р. П. Сокальський повертається на батьківщину, оселюється в Одесі. Тут він займається журналістикою, публікує статті з різних питань науки і мистецтва, виступає як представник передової української музично-критичної думки. Продовжується його багаторічна робота над дослідженням російської, української і білоруської народної музики (свою фундаментальну працю „Російська народна музика, великоруська і малоруська в її будові мелодичній і ритмічній та відмінність її від основ сучасної гармонічної музики" він завершив за рік до смерті). В Одесі Сокальський веде боротьбу за відродження діяльності філармонічного товариства, яке невдовзі згуртувало навколо себе кращі виконавські сили, всіляко популяризувало твори російської та української музики, пише солоспіви й фортепіанні твори, кантату „Бенкет Петра Великого".

У 1861—63 рр. живе у Петербурзі. Короткочасно стає учнем М. Заремби, слухає лекції у відкритій в 1862 р. консерваторії. Перебування у Петербурзі, спілкування з передовими діячами російської культури мало вирішальний вплив на формування естетичних поглядів композитора, його творчих принципів. Він свідомо прагне писати твори, зв'язані з життям, побутом і боротьбою народу, сприяти розвиткові передового українського мистецтва. Творчим прикладом для нього стала діяльність класиків російської музики М. Глінки і О. Даргомижського. Як і діячі „Могучої кучки" (М. Балакірєв, О. Бородін, М. Римський-Корсаков, М. Мусоргський, Ц. Кюї, В. Стасов). Сокальський вважав, що професіональна музика може розквітати лише на грунті народного музичного мистецтва. В цей час він звертається до поезії Т. Шевченка, задумує історичну оперу „Богдан Хмельницький", що залишається незавершеною, пише програмну симфонічну фантазію „На лугах" („Відгомони України"), фортепіанну фантазію „Тисячоліття Росії", працює над оперою „Майська ніч" за М. Гоголем, яку завершує в Одесі, куди повертається у 1864 р.

Тут він організує великий хор (в ньому співав і молодий П. Ніщинський), до якого невдовзі прилучається аматорський оркестр і на цій основі виникає Товариство любителів музики, завдяки якому в 1866 р. відкривається перша в Одесі музична школа. Для згаданого хору Сокальський пише низку музичних творів, для хористів читає музично-освітні лекції, проводить з ними музично-пропагандистську роботу.

У 1878 р. Сокальський закінчив народно-патріотичну оперу „Облога Дубна" за повістю М. Гоголя „Тарас Бульба", що стала першою українською історико-героїчною оперою.

У творчому доробку П. Сокальського 14 хорів, 32 романси й пісні, 4 вокальних ансамблі. Балада для хору, тенора і фортепіано „Слухай" є першим зразком твору на революційну тематику в українській професіональній музиці. Вона є прямим попередником „Заповіту" і „Вічного революціонера" М. Лисенка, „Степу" Я. Степового, „Содоми" й „Прометея" К. Стеценка, „Кавказу" С. Людкевича.

Серед фортепіанних творів композитора — „Слов'янський марш" на теми болгарських і чеських пісень (до музичного фольклору слов'янських народів композитор звертався неодноразово), „Болгарський марш", „Слов'янський альбом" (у нього є ще вокальний „Слов'янський альбом" — обробки записаних композитором на Балканах пісень), „Музичні картини" на слов'янські теми, рапсодія „На берегах Дунаю", „Ескізи" на теми українських, російських, бі-

лоруських пісень, фантазія „Українські вечори" (один з перших зразків цього жанру в українській професіональній музиці); „Український ноктюрн", вальси, мазурки, польки, тощо. Українські інтонації надали їм рис самобутності, особливої привабливості.

Якщо у 60-ті роки Сокальський найяскравіше виявив себе як публіцист і активний громадський діяч (вже тоді ним була написана глибоконаукова стаття „Про музику в Росії"), то його найінтенсивніша наукова діяльність припадає на 80-ті роки. Праці, написані П. Сокальським в ці роки, були підсумком його досліджень протягом усього життя. Це стосується не лише музичних розвідок, але й таких праць, як „Що робити молодій Росії" (про музичну освіту) та „Механізм музичних вражень" (питання психології сприймання музики) і, особливо, згадане дослідження „Руська народна музика", однією з основних провідних ідей якого є ідея самобутнього розвитку руської народної музики. Історичне значення цієї праці досить вагоме. Це була перша капітальна праця в галузі вітчизняної фольклористики, історії і теорії народної пісні, що відбивала стан цієї науки на той час.

Музично-критична, наукова, творча та музично-громадська діяльність П. Сокальського, одного з перших українських композиторів, що на професіональній основі підходили до проблем музичної творчості й музичної науки, зокрема, фольклористики, великою мірою сприяла зростанню музичної культури українського народу, сприяла прищепленню естетичних поглядів передових діячів російської музичної культури на українському грунті.

Л. Мазепа

ОЛЕКСА СИНЯВСЬКИЙ

5. X 1887 — 24. X 1937

У 1987 році минає 100 років від дня народження і 50 літ з дня смерті видатного українського мовознавця, професора Київського університету, Харківського та Київського педінститутів, наукового співробітника Української Академії Наук, Олекси Синявського.

Професор О. Синявський народився в селі Андріївці Запорізької області. В 1920—1928 роках був він професором Харківського Інституту Народної Освіти, від 1928 р. керівником Діалектологічної Комісії ВУАН, а від 1930 р. — завідуючим Відділом діалектології Інституту мовознавства УАН. Одночасно викладав українське мовознавство в Київському університеті та педагогічному інституті.

О. Синявський написав та опублікував ряд шкільних підручників з української мови та багато праць з української фонетики, орфографії, граматики, діалектології та з історії літературної мови, в тому числі — важливі розвідки про мову Т. Шевченка, писав рецензії деяких мовознавчих видань, того часу на Україні. Бібліографічний список його праць, виданих протягом 1918—1934 років, числить понад 50 заголовків.

Першими відомими публікаціями О. Синявського були надруковані у 1918 році „Коротенька практична граматика української мови для дорослих" (Харків 1918, 20 сторінок), „Короткий нарис української мови. З лекцій, читаних на учительських курсах у Харкові 1917 року", (Харків 1918, 55 стор.) та „Вчімось писати. Початкова наука письма для народних шкіл" (Харків 1918, 96 стор.), друге видання цього підручника вийшло у Харкові 1923 року. У 1921 році виложив він на 16 стор. „Найголовніші правила українського правопису".

У 1922 році появився у видавництві „Космос" його „Порадник української мови. Пристосований до буденного вжитку В. Сімовичем" на 150 сторінках. Це видання викликало живу дискусію, сам О. Синявський вияснював дещо на сторінках журналу „Книга" (1923, № 2).

Аж 5 видань витримав його підручник української мови, написаний по-ро-

сійськи у 1923 році п.з. „Украинский язык. Пособие для практического изучения украинского языка на рабфаках, в техникумах, курсах для взрослых, а также для самообразования", Харків, Книгоспілка 1923 (2. вид. 1924, 3 вид. 1924, 4 вид. 1925, 5 виправлене і доповнене видання 1926 р.).

Серію видань видержала також його „Українська мова для шкіл соціального виховання" (кілька видань, надрукованих у Харкові в 1924—1927 рр. Бібліографічні списки подають також його „Конспект лекцій української мови, читаний на повторно-підвищених курсах співробітникам Українбанку" 1927 (пор. „Голос українізатора", 1927, ч. 2). Перу О. Синявського належить довідник призначений для широкого вжитку про мову науково-популярної літератури п.з. „Зразки простого слова", Київ, ДВУ, 1929 (93 сторінки).

Про засади українського правопису інформував він у додатку до „Вістей ВУЦВК" „Культура і побут" № 36 за 1926 р. Аж 4 видання мали його „Найголовніші правила української мови (за новим правописом), друковані в 1929—1931 рр.) у ДВУ та у В-ві „Радянська Школа". Про хід розробки правопису в 1928—1929 рр., незвичайно важливого факту для розвитку форми української культури, інформував О. Синявський читачів у статті „Коротка історія українського правопису", поміщеній у І номері „Культури українського слова", Харків 1931.

Підсумком його інтенсивної та всесторонньої праці над підручниками української мови можна вважати видатну монументальну працю О. Синявського п. з. „Норми української літературної мови", що вийшла друком 1931 року на 367 сторінках, яка і сьогодні має значення авторитету й закону для української літературної мови, мала, отже, друге видання у Львові 1941 року.

О. Синявський популяризував і критично оцінював у дискусії різні тодішні підручники української мови, напр., зрецензував „Граматику української мови" В. Сімовича (Берлін 1919) у „Шляху мистецтва", ч. 1, 1922; М. Гладкого „Практический курс украинского языка" (Київ 1924) в „Червоному шляху", 1924, № 8—9; О. Бузинного та В. Щепотьєва „Практичний підручник діловодства українською мовою" (Книгоспілка 1924) у „Вістях ВУЦВК", 1924 № 1. Видавання підручників української мови у тодішній дійсності УРСР було важливою справою українізації міста й адміністрації. О. Синявський віддав цій справі багато зусиль та цінного часу.

У своїх численних практичних працях у ділянці упорядкування норм тогочасної української літературної мови О. Синявський часто звертався до джерела, до попередніх епох та видатних майстрів українського слова. Звідси його зацікавлення старшими епохами розвитку української мови, що проявилося між іншими, в обговореннях і дискусійному голосі з приводу книжки П. Бузука „Коротка історія української мови" (Одеса 1924), що викликала оживлену полеміку, у журналі „Шлях освіти" 1924, № 9, та з нагоди виходу у світ відомого видання: О. Шахматов і А. Кримський, „Нариси з історії української мови" та „Хрестоматія з пам'ятників письменської староукраїнщини, XI—XVIII вв.", Київ 1923, О. Синявський написав рецензію у „Червоному шляху", 1924, № 1—2.

Професор О. Синявський досліджував мову українських письменників і публікував висліди своїх досліджень. Друкує, отже, статтю п.з. „Мова творів Гр. Сковороди" („Червоний шлях", 1924, № 4—5), про мову І. Котляревського п.з. „З верховин нової літературної мови" у „Збірнику історично-філологічного Відділу УАН", 1928, № 76-б, т. 2. Йому належить передусім кілька важливих статей про мову Т. Шевченка, а саме: „Дещо про Шевченкову мову. Спроба вияснити декотрі сумнівні моменти Шевченкової вимови" (журнал „Україна", 1925, № 1—2); „Елементи Шевченкової мови, їх походження і значення" („Культура українського слова", зб. 1, Харків—Київ 1931); „Принципи редагування мови й правопису Т. Шевченка та конкретні зразки" — доповідь у текстологічній комісії при комітеті для академічного видання творів Т. Шевченка, опублікована в кн.: Культура українського слова", зб. 1, 1931, „Пра-

вописне оформлення творів Т. Шевченка" — стаття у № 1 „Бюлетеню Комітету для видання творів Т. Г. Шевченка при II відділі ВУАН" (1933). Був О. Синявський також ініціатором думки й заходів про укладення словника мови Шевченка, який появився друком у двох томах, опрацьований науковими співробітниками Інституту мовознавства АН УРСР, щойно у 1964 році.

Професор О. Синявський пильно слідкував також за іншими лексикографічними працями на Україні. Свідоцтвом того може бути обговорення рецензії „Російсько-українського словника", що почав видаватися томами від 1924 року. Після виходу у світ першого тому О. Синявський пише статтю п.з. „Велика подія. З приводу виходу першого тому академічного російсько-українського словника" у журналі „Нова книга", 1925, № 2, а згодом рецензує III том цього видання у збірнику „На мовознавчому фронті", кн. 1, 1931.

Його цікавить історія наукового вивчення української мови, в тому числі українознавчі праці видатного лінгвіста XIX ст. О. О. Потебні. Брав О. Синявський участь у планованому виданні наукових праць найвизначнішого українського мовознавця, про що може засвідчити факт поміщення у „Бюлетені редакційного комітету для видання творів О. О. Потебні" (Харків 1922, № 1) статті п.з. „Описание рукописей А. А. Потебни". Опублікував він також статтю „Потебня як дослідник української мови" у 3 томі „Записок Харківського Інституту народної освіти" (1928).

Професор О. Синявський писав також наукові статті на спеціальні теми з сучасної української літературної мови. Це, передусім, статті з фонетики: „Спроба звукової характеристики літературної української мови" (в „Наукових записках Харківської н-д. Кафедри мовознавства" (т. 2, 1929), „Фонетична контроверса" (в „Записках Історично-філологічного Відділу УАН, кн., 13—14, 1927) — це про тверді приголосні перед передніми голосними в українській мові. У 1. збірнику „Культури українського слова" (1931) О. Синявський опублікував статтю п.з. „На синтаксичні теми. З приводу орудного дієвої особи при переємних дієприкметниках", де заперечується конструкція типу „написаний від нього".

Помітні заслуги поклав О. Синявський у розвиток української діалектології після 1-ої світової війни не тільки як керівник Діалектологічної комісії ВУАН (від 1928 р.) та завідуючий Відділом Діалектології Інституту Мовознавства (від 1930 р.), але також почерез свої публікації. У 1924 р. видає „Діалектологічний порадник. Програму для збирання діалектичних матеріалів з лівобережних монофтонгічних говорів української мови", Харків 1924, 56 стор. Згодом проголошує заклик до української інтелігенції, а передусім до вчителів. Збирайте діалектологічний матеріал" у „Вістях ВУЦВК" (Культура і побут, 1926, № 43) та у газеті „Народний учитель" (1926, Додаток № 42).

У 1927 році публікується його „Діалектологічна анкета. Початковий порадник для збирання діалектологічного матеріалу" (8 стор.), як відбиток з газети „Народний учитель" (Додаток № 49—50). У журналі „Україна", кн. 29, 1929, інформує він про праці Діалектологічної Комісії у статті під заголовком („Діалектологічна Комісія ВУАН").

Методологічно-наукову вартість мають його статті: „З української діалектології. Про фонетичний принцип у діалектології", „Український діалектологічний збірник", кн. 2, 1929, стор. 231—273) та „Замітки про мову с. Любеча на Чернігівщині" („Мовознавство", № 1, 1934, стор. 91—97). Треба також згадати про те, що О. Синявський разом з А. Кримським в кінці 20-х років редагував винятково цінні два томи „Українського діалектологічного збірника".

Ми старалися назвати усі ділянки та публікації проф. О. Синявського, що мали у 20-х і 30-х роках на Україні велике, практичне, виховне, культурне значення, коли у новій дійсності встановлювалися основи наукового вивчення української мови. Деякі праці О. Синявського мають і донині наукове теоретичне непроминаюче значення.

Михайло Лесів

1). Бібліографічні дані про наукову спадщину проф. Синявського ми брали в першу чергу з довідників: Л. Ф. Червінська, А. Т. Дикий: Покажчик з української мови. Матеріали по 1929 р. Харківська Державна Бібліотека ім. Короленка. Відділ україніки, 1930;

Л. І. Гольденберг і Н. Ф. Королевич, Українська мова. Бібліографічний покажчик (1918—1961 рр.), Видавництво АН УРСР, 1963.

МИХАЙЛО СКОРУЛЬСЬКИЙ

6. IX 1887 — 21. II 1950

6 вересня сповнюється 100 років від дня народження Михайла Скорульського — композитора, педагога, музикознавця, що пройшов великий творчий шлях митця-патріота, активного будівника української радянської музичної культури. Його ім'я назавжди пов'язане з першим тридцятиріччям розвитку радянської музики на Україні.

Народився і помер композитор у Києві. Тут в домі батьків часто бували видатні музиканти, нерідко й М. Лисенко, що мало позитивний вплив на майбутнього композитора. З 11-го року життя він проживає з матір'ю — прекрасною піаністкою, що акомпанувала навіть О. Шевчикові і Ф. Шаляпіну. У Житомирі, де він вчився у гімназії, закінчує музичну школу. У 1910 р. М. Скорульський закінчує Петербурзьку консерваторію по двох факультетах — теорії композиції і фортепіанний (вчився м.ін. в учнів М. Римського-Корсакова — М. Штейнберга, І. Вітоля і В. Калафаті). Великий вплив на нього мала особистість О. Глазунова — тодішнього директора консерваторії, якому Скорульський присвятив написану у 1923 свою першу симфонію.

З 1915 по 1933 М. Скорульський живе у Житомирі. Запалений революційним поривом мас, композитор у 1917 створює свій перший монументальний твір для мішаного хору і симфонічного оркестру „Гімн вільному мистецтву". З цього року він вів активну просвітительську роботу в частинах Червоної Армії, завідував музичною секцією при відділі політичної освіти Волинського губернського військового комісаріату, а потім при Будинку Червоної Армії. Тут він створив симфонічний оркестр, концертами якого постійно диригує. У 1927 р. разом з В. Косенком М. Скорульський стає одним з фундаторів житомирської філії Товариства ім. М. Леонтовича, яку в 1928 р. реорганізовано у філію Всеукраїнського товариства революційних музикантів, де він виступав з концертами, лекціями, керував композиторською секцією. Композитор був душею музичного життя Житомира, пропагандистом творів і класиків, і радянських композиторів, займався педагогічною діяльністю, керував оперно-драматичною студією.

У серпні 1933 р. в Києві з успіхом відбувся авторський концерт М. Скорульського на стадіоні „Динамо". Незабаром він переїхав до столиці Радянської України. З 1937 р. стає доцентом Київської консерваторії. Тут він багато уваги приділяє науковій роботі, пише декілька теоретичних праць, постійно виступає в пресі з критичними статтями. У 1940 р. захищає дисертацію і стає кандидатом мистецтвознавства.

Під час Великої Вітчизняної війни М. Скорульський майже три роки жив у Алма-Аті, викладав теоретичні дисципліни в Казахському музично-хореографічному імені П. І. Чайковського учбовому комбінаті, в оперній студії при театрі опери та балету Казахської республіки. Як і інші композитори України, що перебували в братніх радянських республіках в час війни, М. Скорульський вивчав музичну культуру казахського народу. Наслідком звернення композитора до джерела його народної музики були значні результати, що збагатили українське мистецтво. Він створив обробки казахських народних пісень, унікальний за своїм музичним змістом Другий квінтет для струнних

інструментів і фортепіано, монументальну „Степову поему" для симфонічного оркестру, вступає у творчу співдружність з композиторами Казахстану.

Після повернення до Києва, у квітні 1944 р. М. Скорульського призначено начальником відділу музики Комітету в справах мистецтва при Раді Міністрів УРСР. Він продовжує педагогічну роботу в консерваторії, займається творчою роботою. Йому присвоєно почесне звання заслуженого діяча мистецтв УРСР. З 1948 р. тяжка хвороба приковує його до ліжка. 21 лютого 1950 р. Михайла Скорульського не стало.

Композитор у своїй творчості постійно спирався на багатство українського музичного фольклору, на поетичну творчість українських майстрів слова. Він автор понад 30 солоспівів, а також хорів, камерно-інструментальних творів, серед яких фортепіанні тріо і два квінтети, струнний квартет і низка творів для фортепіано (в т. ч. концерт) та інших інструментів, симфонічних творів — двох симфоній, „Класичної увертюри", балетних сюїт, „Поеми ентузіазму", „Степової поеми", симфонічних поем „Турбаї", і „Микита Кожум'яка", „Великого прологу" для хору і оркестру, ораторії „Голос матері" для солістів, хору й оркестру на слова українських радянських поетів, музики до театральних вистав (в т. ч. й увертюри до драми І. Кочерги „Пісня про Свічку"). М. Скорульському належить одна з перших спроб розкриття багатства української народної пісні засобами симфонічного оркестру в сюїті „П'ять українських народних пісень". Його ж „Інтермеццо" на тему української народної пісні про Турбаївське повстання стало одним з перших творів для оркестру народних інструментів в українській радянській музиці (згодом перероблено у симфонічну поему). Перу композитора належить опера і 3 балети.

Опера „Свіччине весілля" (за драматичною поемою І. Кочерги) — це монументальна народна музична драма, своєрідний твір, який за змістом не має аналогій в минулому. В опері відбито життя, побут та боротьбу майстрів київських ремісничих цехів проти загарбників — литовських феодалів на початку XVI століття. Розвиток подій в опері переплітається з історичним фактом: литовські феодали заборонили київським майстрам-ремісникам та іншим трудовим людям запалювати ввечері вогні в хатах. Народні сцени в опері є провідними, головна дійова особа — народ, майстри київських ремісничих цехів на чолі зі Свічкою. Опера „Свіччине весілля" є одним з видатних творів української радянської оперної культури.

Найбільша заслуга М. Скорульського — у створенні балетів. Написаний на сюжет драми-феєрії Лесі Українки балет „Лісова пісня" з успіхом витримав іспит часом, увійшов в число кращих українських музично-драматичних творів. М. Скорульський створив чарівну музику, використавши джерельну чистоту й барвистість українських народних пісень і танців, приділивши зокрема, велику увагу фольклору Волині, де відбувається дія драми. Мелодійні пласти народнопісенного характеру він прикрасив та поглибив справді симфонічним розвитком, овіяв теплим щирим ліризмом. Музика балету глибоконаціональна й виразова.

Одноактний балет „Бондарівна" написаний на сюжет народної балади, що висловлювала протест проти безправного становища народу в тяжкі часи поневолення. Музика Скорульського за стилем і методом розвитку, за зверненням до народних джерел близька „Лісовій пісні", яскраво й мальовничо розповідає про долю селянської дівчини і створює її реалістичний портрет у контрасті із силами, ворожими народові.

В останні роки свого життя композитор працював над балетом „Сніжна королева" за однойменною казкою Х. Андерсена, але твір не довелося йому завершити.

Кращі твори М. Скорульського увійшли в скарбницю українського радянського мистецтва, якого композитор був одним із фундаторів.

Л. Мазепа

ЮРІЙ ШУМСЬКИЙ

5. XI 1887 — 7. VI 1954

Народний артист Юрій Васильович Шумський був тим володарем, який зі сценічних підмостків полум'яним словом підкоряв собі серця глядачів.

Юрій Шумський народився в Тересполі в робітничій сім'ї. Батько його, незламної вдачі, був знаний як жартівник та говорун. Ці свої прикмети він передав синові Юркові, який залишився в пам'яті як хлопець проворний, веселої вдачі. Його очі бачили все те, чого очі інших недобачали, а його вуха втішалися почутими казками, жартами, приказками тощо. Любувався він у віршах, а чимало строф з травестованої „Енеїди" Івана Котляревського знав напам'ять.

Він був улюбленцем батьків, які по змозі старалися запевнити йому кращу будучину.

Здобувши в школі потрібну освіту, Юрій Васильович подався у Херсон, де працював бухгалтером у державному банку.

У той час у Херсоні давало вистави „Товариство нової драми" під художнім керівництвом славного В. Мейєрхольда. Вистави цього театру справили на Шумському велике враження та охоту стати бодай статистом у такому театрі.

Спалахнула лютнева революція і Шумський зорганізував у Херсоні Самодіяльний український драматичний театр. На сцені цього театру ставлено п'єси тодішнього українського репертуару та інші п'єси. Шумський був у цьому театрі режисером та виконавцем головних ролей.

На початку 1919 року він зорганізував у Херсоні Драматичну студію, з якою мандрував по Херсонщині, а вистави цього театру мали великий успіх у глядачів.

Розійшовся поголос про нього, як про хорошого актора. Тож до 1925 року його запрошено до Одеського українського державного драматичного театру під художнім керівництвом В. Василька, де він працював протягом дев'яти років.

Ставний, з буйною чуприною, приємним обличчям і милим на низьких тонах баритоном, він мав усі дані для хорошого актора. Це був талановитий емоційний актор, який освіту в галузі театрального мистецтва здобував самотужки, а ще брав у режисерів саме важливе для нього, а решту відкидав. „А найбільші мої університети з галузі теоретики мистецтва — це моряки, робітники, усі сучасні люди", — говорив Юрій Шумський.

На сцені одеського театру він задебютував у п'єсі Луначарського „Полум'ярі", виконуючи роль матроса-більшовика Власика в його правдивій постаті, в характерній мові, інтонації та ритміці. Це був виразний образоперсонаж, взятий таки з життя моряків.

Шумський у виставі „Вій" М. Гоголя у переробці Остапа Вишні, в ролі бурсака йшов на сцену через зал, задирливий, хитроокий, співаючи від серця „Де ти бродиш, моя доле...", збираючи оплески від глядачів. А далі він грає роль Ердмана у п'єсі Миколи Ердмана та головну роль в п'єсі „Композитор Нейль".

Йшла п'єса „За двома зайцями" в постановці режисера В. Василька. Була це переробка п'єси М. Старицького „За двома зайцями" за сценарієм В. Василька і текстом В. Ярошенка з куплетами Ю. Губарьова. Цирульника Голохвостого замінено на афериста з доби Непу, голову ринкому, що прикидається інвалідом з революційними фразами на устах. Роль афериста Голохвостого грав Юрій Шумський. Він створив справді гротескний образ сучасного Голохвостого. Реквізити: портфель, стек, спортивний кашкет так і жили в його руках. Він грав ними легко, дотепно, вміло та блискуче. П'єса ця мала великий успіх і довго не сходила з афіші. А літератор Остап Вишня у газеті „Чорноморська Комуна" від 4 липня 1930 року так писав: „Особли-

вий успіх має Шумський. Це „нутряний" актор у кращому розумінні цього слова, з колосальною творчою амплітудою. Розмах його величезний: Шванця в „Любові Яровій", розхабистий Дудка в „Республіці на колесах", він у „Заході" — Бабеля і „Соборі Паризької Богоматері" підноситься до глибокого драматизму".

18 липня 1930 року йому присвоєно звання заслуженого артиста УРСР.

Шумський був постановником і знаменитим виконавцем ролей Є. Буличова в однойменній п'єсі М. Горького. У п'єсі Івана Кочерги „Фея гірського мигдалу" він ефектовно зіграв роль елегантного графа Бжостовського, а у п'єсі Моема „Саді", де перепліталися лицемірство і гріх, він здійснював на схвал роль матроса Охару.

В ролі Кіндрата Галушки („В степах України") він за допомогою міміки та жесту показав глядачам не тільки добродушне, самозадоволене та хитрувате лукавство того селянина, а при цьому бойового кіннотника, його природний розум та гумор. І не дивно, що одесити полюбили свій театр та свого актора Юрія Шумського.

У 1934 році Юрій Васильович вступив до Державного київського драматичного театру імені Івана Франка під художнім керівництвом Гната Юри. Там Шумський створив досконалі сценічні образи в ролях Бориса Годунова („Борис Годунов"), Філіпа II („Дон Карлос"), похмурого, жорстокого відлюдька з важкою ходою, скляним черствим поглядом, з усіма пристрастями людини, що любить, ревнує, мститься та у самоті нудьгує. Це була його коронна роль.

Шумський в ролі селянина Голоти („Правда") малював яскравими барвами життя двічі пораненого, тричі контуженого на фронті солдата, який шукав правду та знайшов її у Смольному, у Леніна.

І герой Гайдай („Загибель ескадри") знайшов в особі Шумського хорошого виконавця.

У п'єсі Микитенка „Соло на флейті" Шумський перевтілився в пройдисвіта Ярчука. Він, посміхаючись, проходив через зал з пачкою книг під звуки урочистого маршу на флейті. Спинившись на авансцені, скинув книги, витер піт з чола і, нахабно звертаючись до глядачів, вимовив: „Ну, от і я, мої дорогі і милі, любі вороги. Вітаю вас і тебе, велике місто, і тебе, чарівне життя, і тебе, кондукторе, що провіз мене зайцем по шляхах республіки.". Посміхаючись, він зневолював глядачів до веселості та до сатиричного викриття, блискучого у своїй театральній правді.

У п'єсі „Богдан Хмельницький" він зіграв роль Голоти, а в п'єсі „Професор Буйко" здійснював роль вченого, який всього себе віддав справі служіння народові.

Шумський в ролі Ключки („Приїздіть у Дзвінкове") у протертій військовій гімнастьорці, на дерев'яній милиці замість ноги, був втіленням невгамовного оптимізму, який грунтовно спирався на широких планах перебудови життя.

Юрій Шумський був чудовим захоплюючим оповідачем. Навіть, чекаючи за кулісами на свій вихід, він, бувало, розповідав комусь з акторів щось цікавого і, не докінчивши, вбігав на сцену та відразу перевтілявся у властиву постать. Вернувши за куліси, він докінчував розповідь. Жартуючи, бувало, говорив: „Коли в залі багато глядачів, то... „більшовики", а коли мало людей у залі, то „меншовики"..."

Характер у нього був крутий, і він ніколи і нікому не прощав, особливо, коли це йому не подобалося. Він не любив чиновників, бюрократів у мистецьких справах та не терпів закулісної дипломатії в театрі.

А ще Шумський був неабияким вихователем театральної публіки на свій лад. Ото Шумський брав участь в концерті в одному з одеських клубів. У залі сваволило кілька підпитих молодиків. Шумський, ще перед своїм виступом, вийшов на сцену і, схопившись за завісу, виконував підпиті еволюції і ними засоромлював п'яниць. Згодом зійшов зі сцени під град оплесків, а засоромлені молодики втихомирилися.

Шумський знімався і в кінофільмах: в комедії О. Довженка „Вася-реформатор" в ролі дядька Василя, у фільмі „Борислав сміється" в ролі робітника Бенеді та в ролі офіцера в „Нічному візнику" Г. Пасіна.

Під час Великої Вітчизняної війни Шумський зорганізував фронтову бригаду і виступав як читець і доповідач перед бійцями. Був директором у радіо, заохочуючи бійців та партизан до переможної боротьби з фашистськими загарбниками. В тій війні він втратив двох синів. Ця втрата підкосила його здоров'я.

Останні роботи Шумського на театральних підмостках були такі: роль Макарова з п'єси „Порт Артур", Степановича й Поповича в переробці Гната Юри. Доробок Юрія Васильовича Шумського — великого талановитого актора та громадського діяча — зігріває теплом і натхненням його наступників — молодих українських акторів.

Теофіль Демчук

ІВАН ПАНЬКЕВИЧ

6. XI 1887 — 25. II 1958

Серед українських мовознавців 20—50 років XX ст. одне з чільних місць займає І. Панькевич. Найбільший внесок він зробив у діалектологію, будучи засновником лінгво-географічного методу при дослідженні народної мови. Основна сфера його діяльності припадає на Закарпатську Україну, де він працював повних 20 років. Тут він видав першу граматику української мови, заснував перші українські журнали („Віночок" та „Підкарпатська Русь"), перше культурно-просвітне товариство („Просвіта"), майже 15 років віддав педагогічній праці в ужгородській гімназії. Після війни він очолив кафедру української мови та літератури Карлового університету в Празі, де виховав цілу генерацію чехословацьких україністів (О. Зілинський, К. та З. Березовські, Я. Моравець, В. Жідліцький, М. Мольнар, О. Дутко тощо). Його біографія охоплює понад 200 друкованих праць з мовознавства, літературознавства, фольклористики, етнографії, педагогіки, історії, мистецтвознавства та краєзнавства.

* * *

Іван Артемович Панькевич народився в селі Цеперів на Львівщині (район Новий Яричів) у багатодітній хліборобській сім'ї. Початкову освіту він здобув у рідному селі, середню у львівській польській гімназії. Тут він став членом таємного національно-освітнього гуртка, спрямованого на вивчення української мови, історії та революційного руху. У п'ятому класі він заснував читальню „Просвіти" в рідному селі. Будучи учнем сьомого класу, він познайомився із визначним фольклористом В. Гнатюком, який зацікавив його тодішньою Угорською Руссю.

В 1907 р. І. Панькевич поступив на філософський факультет Львівського університету. Тут його інтерес до фольклору значно поглибився і він вже на першому курсі опрацював семінарську доповідь про колядки і щедрівки. На третьому курсі він разом із сином І. Франка перейшов вчитися у Віденський університет, де тоді викладали відомі славісти — В. Вондрак, М. Решетар та К. Іречек. У Відні його інтерес пересунувся із літературних на мовознавчі дисципліни. Саме тут він здобув солідні основи із славістики та класичної філології.

Після закінчення університету 1912 р. він виїхав на три місяці в Москву для поповнення знань з російської мови, а у вересні того ж року він став викладачем російської мови у віденській Консулярній академії, що виховувала висококваліфікованих працівників для дипломатичних служб Австро-Угорщини. Тут він почав глибше цікавитися рукописними пам'ятками давньої

української літератури. Мову однієї з таких пам'яток (Пандекти Антіоха 1307 р.) він опрацював в спеціальній розвідці.

Наприкінці 1919 р. доля занесла І. Панькевича в Ужгород. Тут він вирішив віддати свої знання та багатий досвід при вивченні питань мови Закарпатській Україні, яка саме в цьому році опинилася в складі новозаснованої Чехословаччини.

В питаннях мови тут панував неймовірний хаос: не було ні єдиної літературної мови, ні правопису, ні газет, ні шкільних підручників. Свою діяльність розпочав І. Панькевич у шкільному відділі Цивільної управи з видавання двох журналів — дитячого „Віночка" та педагогічного „Учителя". Згодом до них приєднався краєзнавчий щомісячник „Підкарпатська Русь", який за його редакцією виходив повних 13 років.

В 1920 р. він був одним з головних засновників двох товариств — „Просвіта" та „Педагогічне товариство Підкарпатської Русі". В 1923 р. він заснував „Науковий збірник товариства „Просвіта", навколо якого згуртував кращі наукові сили Закарпаття та Галичини.

Дуже важливою є педагогічна діяльність І. Панькевича. Зараз на початку свого побуту в Ужгороді він уклав граматику української мови, яка мала стати підручником для середніх шкіл. В ній було застосовано фонетичний правопис, який був узаконений на Східній і Західній Україні. Однак на засіданні президії Педагогічного товариства Підкарпатської Русі більшість його членів (учителів-мадяронів та москвофілів) висловилося проти фонетичного правопису і Панькевич змушений був переробити свою граматику на етимологічній основі. Отаким етимологічним правописом („панькевичівкою") вийшла його „Граматика руського язика для молодших клас шкіл середніх і горожанських" у трьох виданнях (1922, 1927, 1936).

Дехто із сучасних дослідників мовного питання на Закарпатті у міжвоєнному періоді вважає граматику Панькевича — негативним явищем, гальмом при запровадженні загальноукраїнського правопису на Закарпатті. Однак в даних умовах це був єдиний спосіб збереження української мови на цій території. За граматикою Панькевича ціла генерація учнів засвоїла основи української мови.

Це торкається і участі І. Панькевича на харківській „Всеукраїнській конференції по установленню правопису" 1927 р. І. Панькевич і справді одержав від Раднаркому УРСР запрошення на цю конференцію, однак як державний службовець (від 1924 р. працював учителем ужгородської гімназії) він ні в якому разі не міг виїхати на конференцію у країну, з якою Чехословаччина не мала дипломатичних зв'язків і змушений був відмовитися від участі в конференції. Ясна річ, що в даних політичних умовах він не міг ні у своїй граматиці, ні у редагованих ним виданнях застосовувати фонетичний правопис, ухвалений харківською конференцією, як це зробила закарпатська обласна організація комуністичної партії, що в питаннях мови була незалежною від держави.

Від перших днів свого побуту на Закарпатті І. Панькевич зайнявся науковим дослідженням мови населення, виїжджаючи на дослідження в найвіддаленіші куточки цієї території. До дослідження мови він залучив і своїх учнів, сільських учителів та селян. Свої дослідження в діалектології він зосередив на три теми: 1. Фонетика та морфологія, 2. Історична діалектологія (дослідження рукописних пам'яток та документів), 3. Словник. Кожній з цих тем він присвятив десятки наукових статей, друкованих в чехословацькій і закордонній пресі.

Вже у 20-их роках І. Панькевич зрозумів необхідність фіксування мови за допомогою звукозаписувальної апаратури. В 1929 р. на першому міжнародному з'їзді славістів у Празі він зачитав доповідь „Фонограф в службі лінгвістики", в якій підкреслив необхідність створення фонографічних архівів усіх слов'янських мов та діалектів. В тому ж році він спровадив у Прагу 15 людей із різних регіонів Закарпатської України та Пряшівщини. Там від них

за допомогою наймодернішої тодішньої техніки (французької фірми Пате) було записано зразки мови на грамофонні плити. В 1935 р. він спровадив складну записувальну апаратуру (празького Радіожурналу) в Ужгород і записав на грамофонні плити цілі народні хори та кращих солістів. Єдиний комплект цих унікальних записів зараз зберігається в мене. Їх звукову копію в 1964 р. я передав в Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР у Києві. Ці найстарші звукові записи закарпатоукраїнського фольклору, без сумніву, заслуговують на книжкове видання.

В 1938 р. Слов'янський інститут у Празі видав капітальну монографію І. Панькевича „Українські говори Підкарпатської Русі та сумежних областей" (част. перша — Фонетика та морфологія) з додатком 5 карт, що охоплюють 60 ізоглос фонетичних та морфологічних явищ. Щоб написати цю морфологію, Панькевичу довелось дослідити мову майже 300 сіл, причому в ряді сіл він побував і більше разів. Експериментальні досліди він робив у фонетичній лабораторії Карлового університету у Празі (у проф. Хлумського). Ця монографія є й досі неперевершеним джерелом для пізнання фонетики й морфології закарпато-українських говорів. Що до точності опису говорів, вона належить до золотого фонду слов'янського мовознавства. За неї І. Панькевичу по праву було надано звання приватного доцента Карлового університету в Празі.

Фонетиці й морфології закарпатоукраїнських говорів він присвятив і кілька журнальних розвідок та доповідей на наукових конференціях. Згадаймо хоча б такі його праці як: „Говір села Валашковці був. Земплінської жупи" (ЗНТШ, XCIX, 1930), „Говір сіл ріки Руської був. Мармороша в Румунії" („Наук. зб. т-ва Просвіта", X, 1934), „Фонетика говору с. Завадки на південнім Спиші" (Сборнік матіце словенскей, XIV, 1936). „З морфології говору села Завадки" (там же, XV, 1937), „Лемківсько-бойківська границя в Чехословаччині", („Літопис Бойківщини", III, 1938).

Паралельно з дослідженням фонетики й морфології, він вивчав й історичну діалектологію Закарпаття. Майже в кожному номері редагованого ним „Наукового збірника товариства Просвіта" він опублікував детальний опис та аналіз якоїсь рукописної пам'ятки з наведенням численних зразків з неї: „Тишівська Александрія із початку XVIII в." (I, 1922), „Ладомирівське учительне євангеліє" (II, 1923, „Інвентарі (протоколи) канонічних візитацій воронівського округа 1750-их років під оглядом язиковим" (III, 1924), „Пістрялівський рукопис Александрії" із року 1774 (IV, 1925), „Славеноруська граматика Арсенія Коцака другої половини XVIII в." (V, 1927), „Покрайні записи на підкарпатських церковних книгах" (VI, 1929, XII, 1937). В цих працях він переконливо довів, що на Закарпатті в XVI—XVIII ст. існувала доволі багата література, писана в основному рідною мовою.

На початку 20-х років І. Панькевич разом з В. Гнатюком приступив до укладення словника закарпатських говорів. До підготовки словника він залучив численних своїх кореспондентів, опублікувавши на сторінках закарпатської преси детальні програми-питальники. Картотека словника розросталася: наприкінці 30-их років вона фіксувала вже понад 50 тисяч слів. Панькевич кілька разів брався за її опрацювання, однак не бачивши реальної перспективи видання словника, завжди припиняв працю, займаючись іншими справами. У 50-х роках картотека словника мала вже 120—130 тисяч слів. Панькевич вирішив за всяку ціну завершити свій ціложиттєвий твір. Над словником він інтенсивно працював по 10 годин на день, однак встиг опрацювати лише три літери (А—В). Після його смерті над словником працювали його учні — О. Зілинський та А. Куримський, однак і вони його не завершили.

Другою ділянкою наукових інтересів вченого було літературознавство. Кілька цінних праць він присвятив життю і творчості М. Шашкевича, Т. Шевченка та, зокрема, Івана Франка, з яким в молодості був особисто знайомий. Закарпатоукраїнське літературознавство він збагатив цінними працями про рукописні пам'ятки, про О. Духновича, І. Фогорашія, М. Оросвиговського та ін.

В міжвоєнний період він опублікував кілька статей про українсько-чеські літературні взаємини.

Чималі заслуги він має і в галузі фольклористики та етнографії. Йому належить ініціатива заснування етнографічного музею в Ужгороді та фольклорно-етнографічного архіву при товаристві „Просвіта", в якому у 30-х роках було евідовано кілька тисяч записів. Його журнал „Підкарпатська Русь" став найвизначнішою трибуною публікування фольклорних матеріалів та статей на фольклорні теми. Сам він написав ряд наукових статей про народні пісні, календарні та сімейно-побутові обряди. Він відкрив й опублікував найстарший збірник закарпатоукраїнських прислів'їв та приказок І. Югасевича з 1809 р. і довів, що найстарший запис української народної пісні (із XVI ст.) є лемківського походження тощо.

З етнографії цінними є його статті про лемківських дротарів, про гуцульські страви, про водяні млини на Закарпатті тощо.

Та все ж таки існував жанр, до якого він мав особливо приязне відношення. Це були колядки і щедрівки. На Закарпатті він сам і за допомогою учнів та учителів записав понад тисячу колядок і щедрівок. Багато з них з детальним описом колядування. І цей великий матеріал він кілька разів пробував упорядкувати для друку, однак безперспективність видання перешкодила йому завершити працю. Сьогодні весь той цінний матеріал (понад 2.000 аркушів) знаходиться в мене і чекає на видавця.

В другій половині 30-х років він написав і кілька узагальнюючих праць про Закарпаття. На увагу заслуговують зокрема його гасла „Закарпатські говори" та „Освіта і культура Закарпаття" в „Українській загальній енциклопедії" та розвідка „Мова підкарпатських русинів" (1938).

Після окупації Ужгороду хортівськими фашистами 1938 р. на долю Панькевича припала евакуація Ужгородської гімназії в Перечин, де він став її директором, однак дальші політичні події змусили його покинути Закарпаття. Після кількамісячного перебування в Братіславі він виїхав у Прагу, де цілу війну викладав у середніх школах, а позаштатно і в Українському вільному університеті.

В 1947 р. його запрошено викладати українську літературу на Філософському факультеті Карлового університету. В цей період він опублікував кращі свої праці з української мови, літератури та фольклористики, написані ще під час війни.

На початку 50-х років, коли на Пряшівщині розпочався процес українізації шкіл і громадського життя, І. Панькевич активно залучився у цей процес. Він читав лекції з української мови та літератури на літніх курсах для вчителів, допомагав засновувати українську пресу, укладати навчальні програми та підручники, підготував до друку „Короткі правила українського правопису", влаштовував науково-дослідні експедиції в українські села тощо. Ця його активна діяльність була терном в оці деяким тогочасним політичним діячам, яким українізація була не по смаку. В 1952 р. у Пряшеві проти І. Панькевича було розпочато штучну кампанію, в ході якої його обвинувачували у вчинках, яких він ніколи не допустився. В пресі його було названо „українським буржуазним націоналістом", наслідком чого він змушений був припинити свої зв'язки з культурноосвітніми установами Пряшівщини, а деканат філософського факультету Карлового університету на певний час („до вияснення справи") заборонив йому читати лекції. Справа вияснювалась два роки і закінчилась повною реабілітацією Панькевича у Празі. В 1954 р. його було іменовано державним доцентом, згодом його було обрано членом наукової ради Чехословацько-радянського інституту. Його наукові праці і далі появлялися на сторінках друкованих органів Праги, Братіслави, Москви, Києва. В 1954 р. він видав у Празі „Хрестоматію українських текстів із сучасної та давньої української літератури з додатком зразків з історичної граматики та діалектології" (339 стор.). До найвизначніших його наукових розвідок цього

періоду належать: „Дві лемківські грамоти з початку XVI ст." (1954), „Мукачівські пергаменні відривки із спадщини др. Олександра Колесси" (1954), „Чесько-українські літературні та культурні зв'язки у XIX ст." (1955), „Пряшівські українці та Україна в минулому" (1955), „До питання сотацизму в східнослов'янських говорах" (1956), „Дві українські пісні про дівчини-полонянки з околиці Меджилаборець" (1956) та ряд інших. Продовжував він і свої дослідження українських сіл Східної Словаччини, виявляючи нові знахідки. До найвизначніших його післявоєнних знахідок треба зарахувати „Нижньорибницький рукопис з 1817 р." (1956) та „Острожницькі пергаменні відкривки Мінеї XI—XII в." (1957).

У 1957 р. широко було відзначено 70-річчя від народження І. Панькевича у чеській; словацькій та радянській науковій пресі. Лише преса Пряшівщини завзято мовчала. В 1952 р. без імені автора видано у Пряшеві книгу І. Панькевича „Короткі правила українського правопису для вжитку Пряшівщини". З того часу і до 1962 р. ім'я І. Панькевича у пряшівській пресі не було навіть згадано.

І. Панькевичу було доручено репрезентувати чехословацьку науку на IV міжнародному з'їзді славістів у Москві, який відбувся влітку 1958 р. Однак несподівана смерть 1958 р. обірвала його життя. Його доповідь „До питання генези українських лемківських говорів" посмертно було зачитано на з'їзді та опубліковано у з'їздівських матеріалах (Москва, 1958 р.).

В 1958 р. окремою книжкою було видано у Празі його узагальнюючу монографію „Нарис історії українських закарпатських говорів, част. І. Фонетика".

Свою ювілейну статтю про Івана Панькевича я б хотів закінчити кількома особистими спогадами.

Я ще як учень середньої школи за програмами І. Панькевича, публікованими у пряшівській пресі, почав записувати фольклор та зразки мови. Довідавшись від своїх старших друзів, що І. Панькевич заочно викладає українську мову та літературу у празькому інституті російської мови та літератури, я в 1954 р. зголосився у цей Інститут, однак Панькевич тоді вже не викладав і я відвідував його лекції у Карловому університеті. Побачивши моє зацікавлення фольклором, він щиро заохочував мене до збирання мовних та фольклорних матеріалів на Пряшівщині. В с. Курів Бардіївського округу я заповнив для нього кілька діалектологічних питальників. Мова мого рідного села його дуже зацікавила і влітку 1957 р. він влаштував туди науково-дослідну експедицію, членами якої крім І. Панькевича були: О. Лешка, А. Куримський, студентка Е. Вальтерова та я. З Курова я їх розвозив (на возі запряженому кіньми мого батька) у навколишні села: Цигелку, та Кружльову. Мене захоплювало зокрема вміння Панькевича встановляти контакти з інформаторами. В кожній хаті він після кількох хвилин почував себе як дома. З селянами він умів вести невимушену розмову і лише після завоювання їх повного довір'я, приступав до записування. Питальниками він майже не користувався, носячи їх у голові. Записував він рукою, інколи й цілі тексти. На магнітофон ми записували лише у Кружльовій, бо в інших селах не було електричного струму. Ця експедиція була для мене дуже важливою школою польової роботи.

В Празі він часто запрошував мене до себе на квартиру, позичаючи, інколи й даруючи мені книжки із своєї цінної бібліотеки.

Пригадую, після промоції його улюбленого учня Андрія Куримського (нині вже покійного), Панькевич влаштував на своїй квартиті рецепцію, на яку запросив і мене. За багато накритим столом було нас четверо: професор, його дружина — дуже мила пані, Андрій та я. Пані подавала нам смачні страви, професор частував чудовим вином, розповідав жарти із своїх студентських років, різні пригоди із експедицій, згадував свої зустрічі із І. Франком, В. Гнатюком та іншими. В отакій сердечній сімейній атмосфері ми провели

час від обіду до пізньої ночі. Тут же ми обговорювали плани майбутніх експедицій, форми опрацювання зібраного матеріалу тощо. Ця гостина у професора Панькевича світлим спогадом залишиться у моїй пам'яті на все життя.

На початку 1958 р. я писав дипломну роботу про сімейно-побутові звичаї і майже щотижня відвідував його на квартирі. Він тоді був зайнятий працею над словником, однак завжди знаходив час поговорити зі мною, порадити, дати відповідну літературу.

Вість про його несподівану смерть всіх нас, його учнів, дуже приголомшила. Познайомившись із всіми його друкованими працями, я написав більшу статтю-некролог про свого професора, якою хотів „реабілітувати" його на Пряшівщині. На жаль, мої заходи в 1958 р. не довели там до результату. Я переклав її на чеську мову і відніс її в академічний журнал „Чески лід", де її було опубліковано як передову статтю (1958, ч. 4). Був це перший мій виступ у чеській фаховій пресі.

На Пряшівщині мені вдалось помістити дві статті про Панькевича лише у 1962 р. з нагоди його 75-річчя від народження („Дукля", ч. 3, „Дружно вперед", ч. 9). Тоді ж я опублікував статтю про нього і у варшавській „Нашій культурі".

Заохочений дочкою І. Панькевича Мартою Дольницькою, я почав глибше вивчати його архів, в якому знайшов чимало цікавих матеріалів. У 1967 р. я опублікував розвідку про його взаємини з В. Гнатюком на підставі їх листування („Науковий збірник Музею української культури у Свиднику", т. 3, с. 127—157) з додатком 78 листів В. Гнатюка до І. Панькевича, пізніше статтю про громадську діяльність І. Панькевича на Закарпатті у 20-х роках (зб. „Жовтень і українська культура") та про Панькевича як дослідника творчості О. Духновича („Духновичівський збірник").

Все це однак здавалось мені мало і в 1969 р. я присв'ятив пам'яті І. Панькевича окремий (5-й том) „Наукового збірника Музею української культури у Свиднику", що вийшов у двох книгах (730 стор.). Збірник містить деякі непубліковані праці І. Панькевича, в т. ч. і його автобіографію, повну бібліографію та розвідки радянських та чехословацьких спеціалістів про І. Панькевича як діалектолога, палеографа, ономаста, фольклориста, літературознавця, педагога та ряд інших матеріалів. Цей двотомник був уже повною реабілітацією І. Панькевича на Пряшівщині і я міг би вважати свій довг по відношенні до свого учителя виконаним.

На жаль, я цього сказати не можу, бо в рукописі ще залишаються його найвизначніші наукові праці, перш за все „Словник закарпатоукраїнських говорів" та „Колядки і щедрівки Закарпаття". Я був би дуже радий, якби сторіччя від народження І. Панькевича стало поштовхом до видання цих цінних праць, які, без сумніву, збагатять загальноукраїнську культуру.

Микола Мушинка

МИХАЙЛО РУДИНСЬКИЙ

14. X 1887 — 23. VI 1958

За словами члена-кореспондента АН СРСР О. Окладникова, Михайло Якович Рудинський був „одним із тих основних і ведучих працівників української археології, з чиїм ім'ям та невтомною діяльністю нерозривно зв'язаний ряд найважливіших відкриттів і досліджень у цій галузі, місце яких в археології Радянського Союзу не вимагає пояснень". За півстолітній період творчої праці вчений збагатив археологічну науку першорядними відкриттями. Та в інших галузях він теж полишив яскравий слід.

М. Рудинський народився в містечку Охтирці Харківської губ. (тепер Сумської області) в родині земського лікаря. В цьому містечку, біля Зеленого

озера, минуло його дитинство й роки навчання. 1905 р. Рудинський закінчив місцеву гімназію. Природа Охтирки та її околиць залишила глибокий слід в душі вченого. Наприкінці життя він писав: „Багато чого пов'язалося з цими неповторними, винятковими м'якістю тонів і ліній пейзажами улюбленої природи. Багато чого назавжди збереглося в пам'яті як найцінніше з того, що подарувало життя..." Охтирщині Рудинський завдячував зародженню інтересів до історії, археології, ботаніки, мистецтва, зокрема архітектури, поезії. Вже в старості, згадуючи Монастирську гору в околицях рідного міста, він відчував у собі бажання „спочити назавжди на високому плечі бугра монастирського саду, де так добре думалося колись під гудіння дзвону". Такий настрій видавав у ньому поета.

Закінчивши гімназію, юнак вступає в Петербурзький університет, звідти 1907 року переводиться до Харкова, і в 1910-му закінчує навчання з дипломом I ступеня й званням кандидата історико-філологічних наук. Свою кандидатську роботу на тему: „Дюнні стоянки неолітичної доби в басейні Дніпра" він написав на матеріалі своїх досліджень, проведених в районі Охтирки. Цю роботу молодий вчений прочитав на засіданні Історико-Філологічного товариства при Харківському університеті в березні 1910 р. і завдяки цьому ввійшов у коло харківських науковців, де були такі визначні діячі, як Д. Багалій, О. Федоровський та ін.

Протягом 1910—17 рр. Рудинський вчителював у Путивлі, Переяславі, Києві, Петрограді. А в літні місяці він виїздив на археологічні розкопки в долини річок Сейм, Трубайло, Псел, Ворскла. 1916 року він відкрив біля рідного містечка нову стоянку давньої людини, названу „Охтирською". В цей час вчений вже був у контактах з відомими істориками Біляшівським, Лясковронським, М. Макаренком, Ф. Вовком.

Від 1917 р. М. Рудинський працює в Полтаві. Цей період характеризується розмахом його творчих інтересів, спалахом кипучої енергії. Очолюючи т. зв. Педагогічне бюро губернського земства, Михайло Якович організував видання значної, як на той час, кількості книжок для дітей і юнацтва (понад мільйон примірників!). Йому особисто належить підготовка двох хрестоматій: „Ясні зорі" (в чотирьох випусках: „Весна", „Літо", „Осінь", „Зима") та „Віночок" у двох випусках. В цей час з ініціативи Рудинського в Полтаві виходить журнал „Нова школа".

1918 року організувалося „Українське наукове товариство вивчення й охорони пам'яток старовини на Полтавщині", і Рудинський протягом шести років був його вченим секретарем, підготував I-й том „Записок" товариства. Тоді ж Михайло Якович очолив Комісію по врятуванню й вилученню пам'яток культури і мистецтва на Полтавщині. Зібрані мистецькі цінності дали можливість відкрити Художній музей, який він очолив. 1920 р. Рудинського залучено до організації Полтавського Пролетарського історико-краєзнавчого музею, де він спершу завідував археологічним відділом, а з 1922 р. став завідувачем музею. В цей час він організував ряд археологічних і комплексних експедицій у межах від Полтави до Дніпра, зокрема в с. Яреськи на Пслі та на Білій горі коло Полтави.

Згодом Рудинський переходить до видавництва Спілки споживчих товариств, де редагує художні і мистецькі видання. З листів до Олени Пчілки видно, що 1920 р. він готував до видання життєпис М. Драгоманова з покажчиком його літературних творів та збірку спогадів про нього. Тоді ж він писав Пчілці, що вже має умови на видання творів П. Мирного, М. Філянського, запрошував її надіслати рукопис збірки. Він зізнавався Олені Пчілці, що сповнений „гарячого бажання працювати на користь нашої культури через книгу". На жаль, не все, що хотілося, здійснив. Та зроблене і в цій галузі робить честь Рудинському.

1919 р. накладом газети „Рідне слово" вийшла книга Михайла Якович

„Архітектурне обличчя Полтави" з малюнками Ф. Рожанківського. Тоді ж видано й книжечку „З пісні про Нібелунгів" Зігфріда в перекладі Рудинського. Важко навіть перелічити все, створене в цей період невтомним трудівником культури.

Восени 1924 р. Рудинський переїздить до Києва, де обіймає посаду вченого секретаря археологічного комітету, а згодом — головного організатора археологічної роботи Кабінету антропології АН УРСР, редактора наукових видань цих установ. 1933 р. вченого залучено до керівних працівників Інституту історії матеріальної культури АН УРСР. Та наступного року він покидає Київ і виїздить на Вологодщину, де займається розкопками та музейною справою. Лише 1944 р. Рудинський повертається до Києва, стає вченим секретарем Інституту археології АН УРСР, відновлює експедиційну та наукову роботу. 1948 р. М. Рудинському присвоєно звання доктора історичних наук за працю „Дослідження і матеріали до археології УРСР". Від 1950 р. під керівництвом вченого діє „Постійна експедиція на новобудови Півдня". В цей час увагу Михайла Яковича привернула своєрідна пам'ятка геології, археології та мистецтва „Кам'яна могила" на Мелітопольщині з її наскельними малюнками (петрогліфами). Вчений досліджував її протягом семи років, в результаті — монографія „Петрогліфічний комплекс „Кам'яної могили" (вийшла після смерті). В цій праці автор відзначив, що кам'яномогильні наскельні зображення „дають багато винятково цінних даних не тільки для вивчення історії нашого краю, а й для пізнання стародавнього світу всього європейського континенту".

Як редактор, співредактор і автор Рудинський брав участь в інститутських виданнях „Археологія", „Археологічні пам'ятки" тощо. З його ініціативи в 1951 р. почали виходити „Краткие сообщения ИА АН УРСР", присвячені результатам польових дослідів поточного року. У семи випусках, що вийшли за його життя, вчений вміщував також свої статті. З 1966 р. Рудинський завідував відділом первісного суспільства.

Як археолог М. Рудинський зробив помітний внесок у вивчення найдавнішого минулого території України. Він автор понад 50 друкованих праць з археології, не менше їх і в рукописах (за свідченням сестри Євгенії Яківни). Праця Рудинського „Дослідження й матеріали до археології УРСР" узагальнила його науково-дослідну роботу майже за півстоліття. Ця робота, як писав академік Окладников, „вражає широтою культурно-історичного розмаху", свіжістю, творчим хвилюванням і тією особливою пломінкою енергією, яка є супутницею не лише відданості своїй справі, але й тому справжньому натхненню таланту, без якого не може бути ні істинної науки, ні справжнього мистецтва".

Помітне місце в загальносоюзних дослідах зайняли розкопки в Тарановому яру, біля с. Мачухи та с. Судіївка, на Полтавщині, проведені Рудинським в 1923, 1929 та 1946 рр. На основі зібраних матеріалів цього могильника вчений розв'язав проблему виникнення залізної культури на Лівобережжі. Він заперечив скіфологам про запозичення її від скіфів й довів, що культуру заліза створило місцеве населення, яке прийшло сюди з заходу через Правобережжя. Пізніші досліди підтвердили вірогідність цієї концепції.

Окремо хочеться сказати про літературний хист Михайла Рудинського. Потяг до поезії він відчув рано, ще вдома. Його вабив романтизм. На тему таємничого двійника Михайло Якович написав баладу „Анемони". У вірші вимальовується чудова картина охтирської природи.

Колись у березовій пущі я вийшов до тихого ставу,
Журилися квіти пахущі, хилилися сплутані трави.
Над ставом непевною тінню рибалка без тями літала,
І хвиль чарівне плюскотіння до чогось немов закликало...

У сторожкій тиші лунають „зглушені звуки", поет відчуває, як з ним „хтось інший приходить спочити".

Сідає нечутно край мене і дивиться в темную воду
На одкиди ясно-зелені, на їх неповершену вроду.
Ми так сидимо незнайомі, та рідні і близькі думками...

Коли ж вечорової години поет повертається „в нудьгу непотрібного діла", він знає, що позаду, „де білі схилилися квіти", він „кинув когось без розради самого в сумі сидіти". Образ двійника Рудинський любив усе життя.

Перші його вірші з'явилися в журналі „Рідний край" з благословення Олени Пчілки. 1923 року в листі до неї Михайло Якович згадував, що саме вона його ласкаво допустила до „Рідного краю", вмістивши спершу „допис із провінційного містечка" (тобто з Охтирки), а після того, за авторською оцінкою, й „перші безсилі й недоладні поезії". Та саме „той мент" він вважав „за найбільше щастя в своїм житті". Вірш „Морібинда" („Тихо поснули доріженьки росяні...") знаходимо в зб. „Арго" (кн. 1, 1914). Є відомості, що вірші Рудинського друкувалися й на сторінках „ЛНВ". Сестра Євгенія Яківна свідчила, що вірш брата „О, я знаю багато журливих пісень" завдяки музиці В. Верховинця став піснею й виконувався в 20-х роках.

В рукописному архіві М. Рудинського є десятки інших поезій, написаних в 1908—1915, в 1918—1919 роках та під час життя на Півночі. Працював Михайло Якович і над повістю та автобіографічним романом, якого, проте, нікуди не подавав та й не завершив. Писав він також спогади про дитинство і юність: в Охтирку завжди летіли його думки... „Безоглядно відданий любимій науці, з незгасним горінням в усій своїй діяльності, Рудинський, — розповідала його сестра Євгенія, — передовсім був поет-лірик. Це проявилось у його любовно доброму ставленні до людей, в його лагідній вдачі; він чарував кожного, з ким стикався, і це головне, що залишив він у їх пам'яті". Ці слова яскраво характеризують Рудинського як людину і вченого.

Михайло Якович віддано любив також музейне діло. На протязі свого життя він чимало зусиль присвятив праці задля музеїв — у Полтаві, Києві, Вологді. На початку 50-х років охтирські краєзнавці встановили зв'язок зі своїм земляком. Як же схвильовано відгукнувся він на їхній привіт! Він зізнався, що ніколи не переставав цікавитись історією й етнографією рідної Охтирщини. Писав буквально так: „Мене цікавить не лише археологія, мене не менше цікавить історія Охтирщини з козацьких часів й охтирська етнографія". І тут же писав про красу колишнього охтирського одягу, котелевських рушників із всуціль вгаптованими пишними узорами з рослинних орнаментів (двобічних), охтирської кераміки. Питав, що збереглося ще в Охтирці з колишніх виробництв і від давніх звичаїв. „Я завжди згадую..." — це часто було в його листах. Він цінував минуле, заохочував збирати те, що вціліло. Листи були пересипані запитаннями і порадами: „чи можна ще зібрати", „було б дуже добре, якби вам вдалося зібрати", „я б ставив за мету зібрати" і т. д. Через довгі й нелегкі десятиліття він не втратив ні інтересу, ні любові до рідного краю. Він радів, що справа музею знаходиться в руках люблячих свою справу людей, і по-молодечому вигукував: „Хай живе Охтирський музей!". Так М. Рудинський подавав зразок любові до старовини, турботи про збереження пам'яток минулого, на яких виховуватимуться нові громадяни, виростатимуть нові вчені, дослідники. „Усе, що я взяв з собою в дорогу із своїх дитячих і юнацьких днів, узяв я з рідного дому, там, біля Зеленого озера і недалеко від городської межі, за якою стелилися буймерські піски й синіли заворсклянські далі", — так писав Рудинський в листі до охтирських музейців.

Вчений помер у Києві, похований на Байковому цвинтарі.

Велика праця всього трудового життя М. Рудинського, подвижника на ниві української науки і культури, була віддана народові. З матеріалами цього життя охоче знайомляться відвідувачі музеїв Мелітополя, Охтирки, Полтави, Запоріжжя.

Петро Ротач

ЗІНОВІЙ ПОДУШКО

29. X 1887 — 3. III 1963

„Лірик пейзажу", „художник краси природи", „поет пензля й палітри", „незрівняний майстер композиції та гармонії кольорів" — усі ці окреслення, якими називали Зіновія Подушка ще за його життя, а й по смерті, свідчать про непересічний художній талант та чутливу, поетичну душу митця. Сказав колись Вольфганг Гете, один з найбільших мислителів в європейській літературі: „Хто хоче зрозуміти поета, мусить пізнати його батьківщину. Перегорнім отже сторінки історії сто років назад.

Зіновій Подушко народився в селі Очеретино Ізюмського повіту на Донеччині. Батько його був залізничником, сім'я жила дуже скромно. Зіновій мав ще брата, який помер дитиною, та дві сестри. На бажання батьків хлопець поступив спершу в залізничну школу в Єкатеринославі (нині Дніпропетровськ), а коли переконався, що програма навчання цього професійного закладу йому не по душі, випросив у батька дозволу перейти в реальну школу.

„Малим хлопцем, — згадуватиме по багатьох роках художник, — любив я сидіти вечорами на схилах Дніпра. Соковита зелень степової трави блідла, починала мінитися дискретним фіолетом. На небі розгорялися пурпурні й топазові блески. І все довкола розпливалося у великому спокою, тиші, чаруючи мене своєю красою. Тоді я й навчився любити природу". Під час цих вечірніх прогулянок берегами красеня-Славутича юнак заповнював цілі папки паперу ескізами та рисунками, які врешті привернули увагу вчителя рисунків Євсеєвського. Оцей молодий педагог, сам випускник Петербурзької Академії мистецтв, не тільки став першим „відкривцем" непересічних здібностей свого учня, але й допоміг йому усвідомити собі своє покликання. Батьки з розчаруванням прийняли до відома велику охоту сина вчитися малюнку; вони ж бо мріяли про більш надійну будучність для нього на посаді інженера, лікаря, ну нехай військового, — але художник? Надто вже непевна здавалася їм доля митця пензля. Все ж, впевнившись у непохитності вибору сина, вкінці скорилися.

І так в 1906 р. молодого Зіновія бачимо студентом Київської Вищої школи мистецтв. Вже два перші роки навчання показали, що юний адепт став на правильну дорогу: працював пильно, чинив великі поступи, так що в 1908 р. київське Товариство художників запрошує його до співучасті в об'їзній виставці картин. Твори Подушка оглядає Київ, Харків та Одеса, перші рецензії є водночас першим публічним успіхом. Коли в 1911 р. Подушко отримує в Києві диплом з відзначенням, управління рідного міста Ізюм фундує йому стипендію на дальше досконалення в Петербурзі.

Петербурзька Академія мистецтв сприяла дальшому розвитку юного художника, гуртуючи в своїх рядах знаменитих митців та педагогів того часу. Лекції у проф. Яна Ціонглінського, поляка за походженням, та праця в робітні проф. Миколи Дубовського, уродженця козацького поселення Новочеркаськ над Доном, формують остаточно Подушка-пейзажиста. Відтоді він малюватиме краєвиди і тільки краєвиди, що зрештою стає продовженням і поглибленням його ще хлоп'ячих зацікавлень. Його художньою ідеологією стає реалізм, що зближує його до поступової мистецької групи „Передвижників" (членів Т-ва пересувних художніх виставок), які виступили проти академізму в мистецтві та популяризували реалізм з метою естетичного перевиховання народних мас. Тяжкі умови, в яких знайшовся Подушко в Петербурзі, не маючи змоги розраховувати на матеріальну підтримку батьків, доводять його до недуги легенів, яку молодий організм зуміє поки-що побороти.

В 1917 р. Подушко отримує диплом і повертається до батьків на Україну.

Бурхливі події того часу не створюють одначе умов для спокійного зосередження на улюбленій праці. В 1919 р. опиняється він у Кам'янці-Подільському; тут одружується з Зінаїдою Кибардин, яка стане йому вірною товаришкою життя і ділитиме до кінця як радість його злетів до слави, так і гіркоту незаслужених ударів долі.

На початку 1921 р. зустрічаємо їх на коротко у Варшаві, а від вересня того ж року в Лодзі, де Подушки осідають на постійно. Тут починається новий етап життя митця, новий етап його творчої праці. В 1924 р. народжується у них маленька Мара, дочка Маргарита-Марина. Щоб утримати себе й свою сім'ю, художник примушений шукати заробіткової праці, яка відтягає його від дальших мистецьких студій над малюнком і — за його словами — „краде" дорогоцінний час. Працює деякий час учителем рисунку в текстильно-промисловій школі, опісля сценографом у театрі, проектантом в Урбаністичному відділі Міської управи Лодзі, в Міському музеї. Водночас стає співорганізатором профсоюзної групи художників Лодзької округи, членом місцевої мистецької групи „Старт" та членом загальнопольського мистецького об'єднання „Захента". Все ж кожної вільної хвилини хапає за пензель та фарби і малює, малює. Взагалі 20-ті і 30-ті роки стають свідком вибуху величезної активності митця.

Характерно, що перші післявоєнні твори посилає Подушко спершу до Львова, де вони експонуються у березні-квітні 1924 р. поруч з картинами таких українських митців, як Павло Ковжун, Василь Крижанівський, Олена Кульчицька, Роберт Лісовський, Микола Анастазієвський та Лев Гец. Про цю виставку львівське „Діло" помістило рецензію пера д-ра Морачевського, в якій про Подушка сказано таке:

> „Непересічним талантом відрізняється Зіновій Подушко. Його шкіц до більшої пропозиції „Мої діти", особливо його пейзажі — це майже без виїмку першорядні твори. Подушко відзначається незвичайним розмахом і силою колориту, деякі з його краєвидів це дійсно бравурні картини в ліпшім розумінні того слова".

В дальших роках Подушко бере участь у виставках (польських уже художників) у Лодзі, Кракові, Познані, Варшаві, Любліні, що приносить йому значний розголос. Після виставки в Міській галереї мистецтва в Лодзі в червні-липні 1927 р. рецензент газети „Кур'єр Лудзкі" написав (3 липня 1927 р.):

> „Назву „сметанки виставки" надав би я отим кільком десяткам чарівних картин, автором яких є Зіновій Подушко. Не припадково присвячую їм декілька слів критичної оцінки на кінець, але з розмислом, свідомо застосовуючи метод знавців: найкраще приховується на кінець. Численній колекції пана Подушка треба признати всі прикмети не тільки щирого таланту, але й тієї поезії, яку вміє вичарувати пензлем тільки непересічний артист та перекувати її на тривкі малярські вартості. Краєвиди Подушка навівають трудний до описання чар; в них дивний, м'який, своєрідний настрій, завжди сумісний з об'єктом образу, що являється, видомо, головною силою цього митця. З його зимових краєвидів віє дійсно холодом зими, його заходи сонця вводять у глибоку меланхолію. Майстерними малярськими засобами виразу потрафить Подушко перенести на полотно ефекти, які засвідчують про досконале опанування ремесла. Такі „Хмари", „Лісовий струмок", „Жнива" та ряд других праць залишають враження правдивих поем".

В 1930 р. на виставці у варшавській „Захенті" художник отримує бронзову медаль.

Коротко перед початком другої світової війни картини З. Подушка експонуються на виставці, зорганізованій у Лодзі членами профсоюзу Польських артистів-пластиків. Дозвольмо знавцеві висловити свою думку про них („Експрес ілюстровани" 9 лютого 1939 р.):

„Правдивою прикрасою виставки є чудові, субтильні, пастелеві у своїй делікатності пейзажі митця настрою Зіновія Подушка. Їх реалістичний імпресіонізм має в собі теплий сентимент і особливий чар". І далі: „Дуже шкода, що цей знаменитий пейзажист не показав нам своїх малих за форматом образків, в яких мабуть найкраще виявився непересічний талант цього незрівняного техніка й ніжного поета".

Оці „малі образки", про які згадує критик, почали з'являтися у великій кількості після того, як сім'я Подушків поміняла квартиру на меншу і не стало місця для розкладання мольбертів. Про них буде ще далі.

Цікаво прослідити, як влучний добір кольорів на картинах Подушка співзвучить з життєвим шляхом митця. У творах 20-х років переважає без винятку темний колір: це заходи сонця, світанки, вечори у степу та подібні сюжети, де мало світла, а більше тіні. Темні барви відображають душевний стан художника з того часу, коли його життєва ситуація в Польщі була ще не устабілізована: тут і туга за рідним краєм, і безнадія завтрашнього дня. З роками сяка-така стабілізація приходить, кольори картин світлішають, починають випромінювати внутрішню гармонію і спокій. Художник, зрештою, ніколи не послуговується крикливими, агресивними барвами і до кінця висловлюється в притишених, дискретних тонах. Усі його картини написані крім того в реалістичній конвенції, яка, хоч і перестала опісля бути „модною", залишалася надалі для Подушка його мистецькою ідеологією. Характерно також, що митець не злюбив акварелі, вважаючи цю техніку спрощенням артистичних можливостей; всі його праці виконано олійними фарбами, хоча нечіткість контурів поодиноких фрагментів його картин, особливо мальованих пастельними кольорами, на перший погляд справляє враження акварелі.

Роки другої світової війни нанесли художнику важкий удар. Не досить

Зіновій Подушко на ювілейній виставці 1959

того, що пропав майже весь його мистецький доробок, то ще й відновився погано залікований туберкульоз, який атакував його ще в петербурзьких часах. Як згадує оті трагічні дні дочка митця п. Маргарита Подушко-Нерадка, мама розпродувала все, що найцінніше з особистого майна, щоб здобути для батька необхідні ліки. Хвороба і безперервна турбота за завтрашній день привели митця до глибокої депресії. Зрозуміло, що в цих обставинах годі було думати про яку-небудь творчу працю. Зіновій Подушко відродився як художник щойно десь під кінець 40-х років.

Як тільки повернулися сили, Подушко знов пірнув в улюблену працю, ніби намагався наздогнати втрачений час. Протягом наступних 15 років підготовив картини для 5 власних виставок, крім того взяв участь в усіх виставках лодзького округу та в кількох загальнокрайових. Пером свого критика „Дзєннік Лудзкі" доносив (3 грудня 1964 р.):

> „Багато дечого змінилося в його житті, незмінною одначе залишилася пристрасна любов до природи — вона надалі являється натхненням його творчості".

В цих роках художник майже зовсім відходить від великого формату. Не диво — обмежена величина картону зовсім не вплинула на якість художньої техніки, ні на художню фантазію: навпаки, немов би допомогла видобути з краєвиду квінтесенцію його краси. Заприязнений з Подушком відомий критик Мєчислав Ягошевський назвав оті малі образки „правдивими клейнодами художнього мистецтва". В словах цих нема ніякої пересади: переглядаючи дбайливо переховувану спадщину митця в гостинному домі п. Маргарити, трудно відірватися від отих мініатюр, на яких автор зумів вичарувати фрагменти пейзажу в незвичайно сугестивний спосіб, передаючи багатство композиції, колористики та настрою.

І ще згадує п. Маргарита, як зосереджено працював завжди батько. Він умів цілковито відокремитися від свого оточення, нічого навкруги не бачити і нікого не чути, повністю заглиблювавсь у свою творчість та сердився, коли йому перешкоджали. Толерував тільки часом близьку присутність свого внука Олеся, який дитячою ручкою брався за пензель і пробував наслідувати дідуся. Цей же внук, сьогодні вже дорослий і жонатий, успадкував талант діда; хоч іде іншою дорогою, не виключене, що незабаром почуємо й про художника Олександра Нерадку.

У вільний, погідний час любив митець виїздити в пленер поза місто — там відпочивав душею і серед живої природи знаходив нові мотиви для перевтілення в картини. „Тисячі разів засідав на складаному кріселку, з польовою касетою на колінах, спершу молодий, потім щораз то старший добродій — напише з нагоди ювілейної виставки на 50-ліття творчої праці Зіновія Подушка його приятель М. Ягошевський, — і швидкими, впевненими рухами фіксував малярські ескізи з мотивів, що їх прохожі взагалі не зауважували і рівнодушно проходили мимо. Він же умів доглянути в них максимум краси". Для вищезгаданого ювілею 50-ліття відомий лодзький різьбар Вацлав Волосевич виліпив голову ювіляра, яка, м.ін., отримала опісля першу нагороду. Подушко мав тоді 72 роки.

На ювілейній виставці показаний був увесь найцінніший доробок Подушка — разом 200 картин. В передмові до спеціально виданого каталога підкреслювалося незвичайну працьовитість митця та що, мимо поваги літ, він залишається надалі молодий душею та у високій артистичній формі. Картини поділено на три тематичні цикли: Лодзька земля, Долішня Сілезія та Степ. Такі картини, як „Додому", „Захід сонця", „У степу", „На пасовиську", „Хутір", „Табір чумаків" („Чумаки вечеряють"), „Вечером", „Лани збіжжя", „Вітряк", „Будяки", „Оранка" та й врешті увесь „степовий" цикл засвідчують про те, як глибоко юнак з-над Дніпра заховав у своєму серці образ рідного краю, зберігаючи йому вірність навіть тоді, коли хвиля подій кинула

З. Подушко. На узліссі.

його в далекий світ. Бо чейже оті „степові" образи мальовані були з пам'яті, не втративши нічого з фактографічної своєї правди, неповторної краси, ні притаманного степового сумовито-ліричного настрою.

Але й мазовецькі свої краєвиди показував Подушко „через серпанок туги за рідним українським степом", як охарактеризував їх той же М. Ягошевський. Ця прикмета являється помостом, який зв'язує в одну цілість весь доробок Зіновія Подушка — завдяки ній посторонній глядач впізнає безпомилково, що одна і та сама рука малювала і український степ і мазовецькі поля.

„Надходить дощ", „Жовкне листя", „Хмари", „Тополі", „Стежка серед ланів", „Самітні дерева", „Опустіла альтанка", „Стара корчма", „Вечір у горах" — оці підписи під картинами, як і багато інших, звучать як заголовки поетичних строф, написаних романтичним ліриком. Бо помимо своєї реалістичної манери Подушко залишився до кінця субтильним поетом, що у вирішальний спосіб визначило настрій його пейзажів. „Пейзаж повинен стати під пензлем художника відображенням природи, а водночас повинен стати й дзеркалом душі його автора". Це і є мистецьке „вірую" Зіновія Подушка.

В 1963 р. Подушко отримав нагороду „Лодзької землі" за свою творчість, уфундовану Президією воєвідської народової Ради в Лодзі. Було це останнє визнання і остання радість в його житті. Помер незадовго і був похований на православному кладовищі в Лодзі.

Того самого ще року члени „Захенти" включили ряд образів Подушка у виставку, яка експонувалася в СРСР; побачили її, м.ін., мешканці Москви, Києва, Одеси та Львова.

16 вересня 1964 р. відбулася в Лодзі посмертна виставка художнього доробку Зіновія Подушка, на якій зібрано 144 картини. Каталог, виданий з цієї нагоди, помістив ряд кольорових репродукцій. а відоме погруддя Подушка, експоноване в центрі виставочної галереї, прикрашено живими квітами. Про це свято згадувало й „Наше слово" від 4. X 1964 р. (№ 40). І ще один раз показано картини нашого художника широкій публіці, а саме в 1975 р. під час

виставки „Лауреати", яка згромадила доробок визначних творців Лодзької землі.

Зіновій Подушко здобув велике визнання свого середовища, хоч визнання це все ж не було вповні таке, на яке він заслуговував. Факт цей лояльно підкреслив у спогаді про покійного друга М. Ягошевський, поміщеному як передмова до каталога з посмертної виставки З. Подушка:

„Подібна (як і в його творах — І. Б.) дискреція, спокій і незвичайна скромність були прикметою цієї чарівної людини також і в приватному житті. Особисті прикмети з'єднали йому численних друзів, не завжди однак допомагали пробиватися крізь життя. Подушко не вмів експонувати ні себе самого, ні своєї творчості, немов сам себе поставив у тіні. Не здобув широкої популярності навіть тоді, коли реалістичний стиль, якому залишався вірний, був модний і обов'язуючий".

Картини Зіновія Подушка не старіються. Їх можна віднайти у фондах Міністерства культури й мистецтва, Президії Народної Ради міста Лодзі, Окружного музею Лодзі, в приватних збірках у Польщі та за кордоном. Творчість З. Подушка залишила свій відгомін також в Радянській Україні: гасло з його прізвищем помістила Українська Радянська енциклопедія в 11 томі (1963) та Український енциклопедичний словник в 2 томі (1967). Між іншим, УРЕ спирає свою довідку на інформації, опубліковані Євгеном Беднарчуком у „Нашій культурі" (1959, № 12), які автор отримав безпосередньо від митця (стаття п.з. „Зіновій Подушко — маляр степового сонця"). Довідку про митця поміщено також у „Словнику художників України" (1973).

Особливо важливе, щоб пам'ять про цього талановитого художника не загинула на його батьківщині; передсмертним його гарячим бажанням було, щоб його картини хоч частково знайшли своє тривке приміщення серед незабутніх ізюмських степів.

Ірина Богун

МИКОЛА ГУДЗІЙ

3. V 1887 — 29. X 1965

Широковідомий русист і україніст Микола Гудзій народився в Могилеві-Подільському в сім'ї дрібного чиновника. Київський університет закінчив 1911 р. і став працювати в тому ж університеті над питаннями давньої української літератури під керівництвом професора В. Перетца.

Після 1921 р. працював професором Московського, а також Свердловського університетів. Керував відділом старинної російської літератури в Інституті світової літератури ім. М. Горького в Москві (1938—1947).

З 1945 р. по 1961 р. завідував відділом давньої української літератури Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР.

Як видатний русист Гудзій досліджував не тільки стародавню російську літературу, а й творчість Аввакума, М. Ломоносова, О. Пушкіна, Ф. Тютчева, М. Огарьова, В. Брюсова, а над усе Л. Толстого. Гудзій-текстолог немало попрацював над 90-ти томним виданням творів Л. Толстого. Цінні його дослідження „Література Київської Русі та найдавніші інослов'янські літератури" (1958), „История древней русской литературы" (1966), „Хрестоматия по древней русской литературе XV—XVII в." (1962), Лев Толстой (1960), „Пушкін" (1949), „Как работал Л. Толстой" (1936), „Н. С. Тихонравов" (1956) та інші.

Як україніст Микола Гудзій займає почесне місце в галузі вивчення стародавньої української літератури в гурті видатних знавців предмету О. Білецького, С. Маслова, О. Назаревського та ін.

Йому належать праці про „Слово о полку Ігоревім", Інтермедії XVII—XVIII

ст., Теофана Прокоповича, Тараса Шевченка, Івана Франка, О. Білецького та ін.

М. Гудзій був головою редакційної комісії „Повного зібрання творів Т. Шевченка в VI томах (1963—64) і відповідальним редактором VI тому цього видання. Брав участь у редагуванні творів В. Стефаника, збірників праць про російсько-українські літературні зв'язки, російських і українських видань „Слова о полку Ігоревім". Досліджував переклади творів Пушкіна на українську мову.

Він написав працю: „Листи Шевченка до С. Аксакова" (1927), „Нове російське видання творів Т. Шевченка" (1956), „Шевченко і російська революційна демократична думка" (1951). В останній публікації вчений, між іншим, стверджував:

„Великий український поет Т. Г. Шевченко з самого початку своєї літературної діяльності настільки випередив сучасну йому українську літературу не лише силою своєї художньої майстерності, але й висотою своєї громадсько-політичної думки, — що вже ранні його поетичні твори були справжнім відкриттям не лише для українського, але й для російського читача".

Микола Гудзій не тільки історик літератури, текстолог, але й дослідник історії літературознавства. Прикладом цього роду його праць може бути нарис „О. І. Білецький" (1960), в якому він писав: „В літературознавчих працях О. І. Білецького привертає увагу насамперед виняткова широта його наукових інтересів, багатогранність його ерудиції і жадібна допитливість до всього того, що зв'язано з долею світової художньої творчості, починаючи від античності, через українське, російське і західноєвропейське середньовіччя і новий час, і кінчаючи українською літературою. Поряд з цим О. І. Білецький багато працював... у галузі теорії літератури, посилений інтерес до якої характеризує майже весь його науковий шлях... і в галузі вивчення театру, зокрема українського, і в справі створення навчальних посібників і підручників з історії української та зарубіжної літератури для вищої та середньої школи".

Вчений у свій час рецензував апокрифічний текст І. Франка, приготовляв до видання листування П. Куліша з С. Аксаковим.

Микола Гудзій входив до редакційної колегії „Історії української літератури" (т. 1, 1954). З 1945 р. він академік АН УРСР. Вчений головував комісії по вивченню історії філологічних наук СРСР, що діяла в АН СРСР.

Польською мовою видано його розвідку „Два найстарше інтермедія україньске" (1960). Праці Гудзія, головне про Толстого, виходили угорською, сербською, чеською, словацькою, японською, китайською та іншими мовами.

Про доробок М. Гудзія О. Білецький писав: „Засвоївши кращі традиції дожовтневої філологічної науки і не зупинившись на них, глибоко усвідомивши ті великі можливості, які відкрилися для гуманітарних наук марксистсько-ленінською методологією М. Гудзій виріс в ученого, яким по праву пишається українська і російська наука".

О. Т.

ОЛЕКСА НАЗАРЕВСЬКИЙ

12. XII 1887 — 30. IX 1977

Український філолог, професор Київського університету співробітник АН УРСР, знавець східнослов'янських літератур, текстолог, бібліограф, фольклорист, книгознавець та мистецтвознавець Олександр Адріанович Назаревський народився в місті Златополі тепер Новомиргород Кіровоградської області в учительській сім'ї. Він закінчив Київський університет, в якому працював від 1914 р. У 1928—1950 роках працював співробітником АН УРСР. Понад 100 нау-

кових праць Назаревського написані російською та українською мовами. Найголовнішою галуззю його наукових інтересів була стародавня східнослов'янська література. Вчений вивчав не тільки „Слово о полку Ігоревім", але апокрифи, легенди, переклади та оригінальні повісті, чого доказом стали такі публікації: „До студій над давньою українською повістю" (1928), „Знадоби до історії давньої повісті" (1929), „Давня східнослов'янська повість у радянському літературознавстві" (1947), „До вивчення давньої повісті в українській літературі" (1959) та ін.

Російською мовою Назаревський на ці теми надрукував такі праці: „Библиография древнерусской повести" (1953), „Очерки из области русской исторической повести начала XVII века" (1958) та „О литературной стороне грамот и других документов Московской Руси начала XVII века" (1961).

Назаревський вивчав зв'язки літератури з фольклором від найдавніших часів до XIX ст. Тут слід вказати на його роботи „Из истории русско-украинских литературных связей", „Старинные книжные легенди и их связи с русском и украинским фолклором" (1963), „Вий в повести Гоголя и Касьян в народных поверьях о 29 февраля" (1969).

У науковому доробку вченого знайшлись дослідження на тему українсько-російських літературних взаємин, про що свідчать публікації: „К истории русско-украинских литературных связей" (1967), „Памятники русской литературы XIV—XVII ст. в украинских списках, переводах и переделках" (1968).

Детально з літератури XIX ст. Назаревський вивчав творчість О. Пушкіна зокрема його рукописні матеріали в архівах Києва. Досліджував також рукописи М. Гоголя.

Багато уваги він присвятив вивченню літературної спадщини Т. Шевченка. Брав участь у підготовці академічного видання його творів у X томах, опрацьовуючи поетичні та прозові твори поета. Уклав опис автографів повістей Шевченка та надрукував його в збірнику праць „Опис рукописів Т. Шевченка" (1960). Йому належить також робота „Із спостережень над листами Т. Г. Шевченка" (1947). Про зацікавлення Назаревського повним курсом української літератури засвідчує його праця „Історичний курс української літератури" (1930).

Писав він і про сучасних йому українських літературознавців у мемуарах про В. Перетца, С. Маслова, М. Гудзія та інших. Назаревський не цурався праць з історії білоруської й української мов та історії культури.

А. Б.

ГНАТ ЮРА

27. XII 1887 — 17. I 1966

Серед митців українського радянського театру почесне місце займає Гнат Петрович Юра, знаменитий актор, режисер та видатний громадський діяч.

Народився він в селі Підлісне (раніше Федвар) Кіровоградської обл., колисці корифеїв українського театру М. Кропивницького, І. Карпенка-Карого та П. Саксаганського, які запалили у нього любов до рідної сцени.

Цей пам'ятний день, якого соті роковини відзначаємо, тонким гумором прославив Остап Вишня: „А звідки Гнат Юра взявся? Гнат Юра народився, як кажуть од батьків. Коли мати ходила з Гнатом, то все було на однім місці не всидить, то на покуті сяде, то до печі підійде, то на піл іскилиться, то на лежанці ляже. А батько було подивляться й кажуть:

— Що то ти старенька мізансцени плутаєш?

— То щось воно дуже вже неспокійне; все б'ється, все вовтузиться...

— Ич, ти — батько було промовить:

— І щоб воно значило? А то Гнат Петрович ще в череві материнім хвилювався, що мати його мізансцени, як слід, не вивчила.

...Народився, нарешті. Подивились на обличчя — хлопець... і зразу, як узяв тон — при місяці, вікна в хаті бряжчали...

І почав Гнат Юра рости..."

Протягом того росту він, закінчивши земську школу та реальне училище, став чиновником нотаріату в Єлисаветграді. Вже тоді, він у газетах друкував свої вірші, рецензії на виставки, перекладав твори Некрасова, Гейне та інші.

Відбуваючи військову службу в Олександрії, Гнат Петрович організував драматичний гурток і був його режисером та виконавцем головних ролей у п'єсах І. Карпенка-Карого, М. Кропивницького, Б. Грінченка, О. Суходольського, І. Тогобочного та етюду Чехова „Калхас".

Він грав тоді Терешка Сурму і Демида Короленка (Суєта), Калитку (Сто тисяч), Горнова (Доки сонце зійде) та інші ролі.

На виставах того театру бував антрепренер українського театру С. Максимович і запросив Гната Юру до свого театру. Гнат Петрович кинув казенну службу і став професіональним актором. В трупі Максимовича він виступав в ролях персонажів у творах української, російської та європейської класики і мав великий успіх. Не чужа була йому творчість Московського художнього театру.

А ще, будучи військовим писарем, Юра познайомився з видатним російським актором Павлом Орленевим і подивляв його в ролях Раскольнікова у „Злочині і покаянні", Освальда у „Примарах" Г. Ібсена, Гамлета та Лорензаццо. Вони обидва мріяли про театри для широких мас, про високе громадське покликання актора та про творчу працю на сцені.

Варто згадати, що Орленев, здійснюючи у шведському театрі роль Освальда (Примари), замість гонорару, якого зрікся, отримав люльку автора п'єси.

В мовтні 1913 року Гнат Юра вступив до театру Товариства Українська бесіда у Львові. Там він з великим успіхом задеб'ютував у ролі Хоми (Ой не ходи, Грицю).

В тому театрі працювали актори Лесь Курбас, С. Семдор з дружиною, Є. Кохан та Ф. Лопатинський. Їм не подобався театр, в якому працювали і разом з Гнатом Юрою постановили створити Новий театр, такий, який їм мріявся. Тож на початку 1914 року вони відійшли з того театру та переїхали до Старого Скалата до родичів Леся Курбаса і під його художнім керівництвом розпочали підготовку до створення нового театру.

У липні 1914 року, мандруючи з колегами по Поділлі, я відвідав Старий Скалат і був гостем Леся Курбаса. Там, я познайомився і з Гнатом Юрою. Невеличкий на зріст, рум'яний на лиці, з хитруватими очима, він мав у собі щось ніжного українського, а ще зм'якшував деякі слова.

Спалахнула перша імперіалістична війна. Гната Юру та С. Семдора інтерновано, як російських підданців. Невдовзі російська армія здобула Тернопіль і звільнила інтернованих. Гнат Юра залишив Тернопіль і виїхав до Катеринослава, де обняв посаду писаря у госпіталі.

У 1917 році, бачимо Гната Юру на підмостках „Молодого театру" в Києві під художнім керівництвом Леся Курбаса. Там він в 1917—1920 роках був актором і постановником п'єс „Мисль" в ролі Корженцева, „Тихого вечора" в ролі Він, „Затоплений дзвін" в ролі рухливого Лісовика, „Кандіда" в ролі Мерчбенкса.

Здійснював ролі у виставах інших режисерів, а саме Пастуха („Цар Едіп") романтичного Валентина у п'єсі „Иоля", єпископа Грегора у п'єсі „Горе брехунові". У п'єсі Лесі Українки „У пущі" грав роль суворого Поддінтона та чиновника Петера Стокмана у п'єсі „Ворог народу" Г. Ібсена.

Восени 1919 року після захоплення Києва військами генерала Денікіна,

група артистів на чолі з Гнатом Юрою подалася до Кам'янця Подільського, де змобілізована Головноуповажненим по організації театрів М. Сядовським давала вистави в Проскурові.

Згодом трупа ця переїхала до Вінниці та злилася з Товариством акторів під назвою „Новий Львівський театр". Тоді художнім керівником цього театру обрано Гната Юру. В тому театрі Гнат Петрович поставив п'єси: „Затоплений дзвін" І. Гауптмана, „Гріх" — В. Винниченка, „Весілля Фігаро" — Бомарше, а також інсценізації поеми Т. Шевченка: „Іван Гус", „Великий льох" та „Лілея".

Ці вистави, в яких провідні ролі виконував Юра, мали великий успіх.

На початку січня 1920 р., група акторів НЛМ, вже під радянською владою утворила нове театральне об'єднання під назвою „Новий драматичний театр ім. І. Франка". Лозунгом того театру були слова: „Театр-уста, якими промовляє весь народ, ціла епоха". Художнім керівником театру став Юра, а я був одним з його фундаторів та першим його адміністратором.

Згодом цей театр став Державним Українським академічним театром ім. Івана Франка з осідком у Києві, а його будівничий Гнат Юра підняв цей театр на вершину європейської культури. Театр ім. І. Франка під його художнім проводом був творчою лабораторією української радянської драматургії. На його сцені здійснено понад пів сотні вистав за п'єсами сучасних українських драматургів: О. Корнійчука, І. Кочерги, А. Первомайського, Ю. Яновського і М. Куліша. До кращих постановок треба зарахувати: „97" — М. Куліша, „Заколот" за Ф. Фурмановим, „Диктатура", „Кадри", „Дівчата нашої країни", „Соло на флейті" — І. Микитенка, „Загибель ескадри", „Богдан Хмельницький", „В степах України", „Фронт", „Макар Діброва" та „Калиновий гай" — О. Корнійчука.

Багато уваги Гнат Петрович приділяв творам української дожовтневої класики. Він зіграв понад 90 ролей, а серед них ролі Луки і Барона (На дні), Йосипа і Хлестакова (Ревізор), Фігаро, Швейка та ролі у п'єсах Софокла, Ібсена, Шоу, Гауптмана та ін. А ще Юра блискуче грав ролі Мартина Борулі і Терешка (Суєта) та Мусія Копистки у п'єсі „97" — М. Куліша. Це був кремезний селянин у стоптаних чоботях, латаних штанах і старенькій свитці. Він насичував граючи постать світлими барвами, гумором і такою комедійністю, що у глядачів викликало не тільки теплу посмішку, але й сміх.

Граючи роль Терешка (Суєта), він весь час звертав на себе увагу глядачів не виключаючи й Остапа Вишні, який писав:

„От виходить на сцену Терешко Сурма з Матюшею, котрий ото „Гуси"... Замітили де у Терешка талант? У батозі. — Що? Чудово? Іменно у батозі. То таки бриль-брилем, керея-кереєю, обличчя-обличчям, хода-ходою. То — таки „ламер-ламером" і лапер-лапером.

Усе це так, усе добре. Ні голубчики, ви цьв'яхніть так батіжком, ви крутніть тим батіжком, як Гнат Юра це робить і скажіть — „Забалакався". І коли це так зробите, як Гнат Юра робить, тоді радість по театру плигатиме і гучні оплески підніматимуть. От вам і Гнат Юра".

Гнат Петрович приходив на репетицію без сценічних записок та готових мізансцен. І щойно на сцені зроджувались найкращі образи акторського перевтілення та відповідні мізансцени, які бувало змінювалися.

Ах, ті мізансцени... Ото у п'єсі В. Винниченка: „Чорна пантера і білий ведмідь", яку ставлено на сцені театру в Черкасах (1920). У сценічному кафе при столику сидять головні персонажі Ріта і Мулен та розмовляють. У тому ж кафе сидять при столиках сценічні гості. Під кінець дії в глибині сцени Гість-Зубрицький, стоячи зацікавлює газетою гостя Демчука. І, коли Ріта й Мулен після піднесеної розмови виходять зі сцени та опускають кафе, гість-Зубрицький нежданно повертається під куполом 45 градусів і робить за ними два здивовані кроки. Завіса. І так нецікаве закінчення дії закінчилося дов-

гими оплесками. Гнат Юра, який з залу приглядався акції на сцені, згодом посміхаючись погрозив пальцем Зубрицькому.

Гнат Петрович був лагідної вдачі, жартівливий, дотепний та інколи іронічний, але був добрим товаришем по сцені.

Він працював професором у Київському державному інституті театрального мистецтва, де викладав майстерність актора, був автором около 300 статей у газетах і журналах. Митець удостоєний званням народного артиста СРСР. Був двічі лауреатом державної премії, кавалером трьох орденів Леніна, двох орденів Трудового Червоного прапора та медалей.

Гнат Петрович мав своє хобі. Був аматором живопису і громадив картини українських художників. Він і його дружина Ольга Рубчаківна були гостинні для людей всякого роду.

Театр ім. Івана Франка і його будівничий, повен чесних театральних чеснот Гнат Юра становили тісний зв'язок з собою. І та єдність триватиме так довго, як довго існуватиме створений ним театр. В труді проходило його життя, яке він без решти віддав на службу народові.

Теофіль Демчук

ІВАН КАВАЛЕРІДЗЕ

14. IV 1887 — 3. XII 1978

Багатогранність таланту Івана Петровича Кавалерідзе захоплює при першому знайомстві з його біографією. Скульптор, кінорежисер і сценарист, драматург і прозаїк, і в кожному ділі він художник-мислитель, оригінальний творець, що полишає слід в духовній культурі народу. Нема сумніву: довго й незрушно стоятимуть в українських містах витворені ним пам'ятники Шевченкові і Сковороді, а його кінотвори увійшли в історію становлення і розвитку радянського кіномистецтва, одним із фундаторів якого він був. Творчий підхід до кожної теми, яка захоплювала митця, невтомний пошук свого власного стилю й відповідної задуму форми, відданість праці, натхненній, праці суспільного значення — цими рисами Кавалерідзе-творець нагадував майстрів епохи Відродження. Весь доробок діяльного життя митця-першопрохідника став гімном Праці і Творчості, тому вищому, чим прославляє себе людина на землі.

Рано вразили Кавалерідзе яскраві народнопоетичні образи і героїчні характери, привернули увагу люди цілісного складу, великої мети і сильних почуттів. „У віковій боротьбі рідного народу за своє соціальне й національне визволення, — говорив художник, — я шукав і знаходив те, що полонило мою увагу". Серед тих образів були Шевченко і Сковорода, із Шевченком прийшов і Прометей. Особливо на повен зріст постав цей образ в дні революції. Тема розкутого Прометея-народу, що розриває віковічні рабські кайдани, стала потім однією з провідних у творчості майстра. Він казав: „Мене замолоду вабила до себе монументальна пластика — вічне мистецтво вічних образів". Та відтворити в камені й бронзі образи могутніх і вольних людей, борців за щастя народу стало можливим тільки — після Жовтня.

Іван Кавалерідзе народився на хуторі Ладинському поблизу м. Ромна Полтавської губ. Грузинське прізвище він успадкував від свого діда Васо, якого вивіз хлопцем як бранця з Кавказу генерал Ладинський. Дитинство Івася минуло у волосному селі Талалаївці Роменського повіту, де він вчився в земській школі і де жили батьки та родичі. Останній раз він був у цьому селі (тепер це Сельченкове) незадовго до смерті і був вражений руїною хати, в якій жила колись їхня велика сім'я.

Закінчивши три класи сільської школи, хлопець попадає до Києва, в родину дядька Сергія Аркадійовича Мазаракія, теж уродженця Талалаївки, ху-

дожника і археолога, що перший помітив потяг молодої душі до мистецтва. В 1905 р. Кавалерідзе закінчує прогімназію Валькера й вступає до Київського художнього училища, де під керівництвом Ф. Балавенського розвиває хист до ліплення, яке він любив ще змалку. С. Мазаракій постійно спрямовував хлопця на працю творчу, свідому, нелегку. Від нього, гадаємо, прийшло й захоплення образами скіфів та діячів Київської Русі.

Першою успішною курсовою роботою Кавалерідзе в школі була композиція „Творчість", складена з трьох елементів процесу творення: пошуку, боротьби і праці. В основі ж її світилася думка про утвердження правди в прекрасному. Першою значною скульптурою молодого митця стала „Слав'янка" (1908). Тоді ж з'явилися статуетки на історичні теми: „Святослав у бою", „Скіф на коні" та інші. В 1909 р. він ліпить б'юст Шаляпіна, і це стало початком його „Шаляпіади".

В 1909—11 рр. Кавалерідзе навчається в Петербурзькій Академії мистецтв та у паризькій майстерні скульптора Н. Аронсона. Знаменним став для нього 1910 рік: він здобуває першу конкурсну премію за проект пам'ятника княгині Ользі. Наступного року цей пам'ятник прикрасив Київ. Так прийшло визнання до 23-річного скульптора. В 1912—15 рр. Кавалерідзе працює художником-декоратором на кіностудії „Русская золотая серия" в Москві.

Жовтнева революція застала митця в рідному містечку Ромни. „Не забути перших днів життя в революції, перших днів роботи на революцію", — згадував І. Кавалерідзе. В перші революційні роки (1918—22) він зробив три монументи: Тараса Шевченка і героїв революції у Ромнах, Григорія Сковороди у Лохвиці та погруддя Сковороди на батьківщині Філософа у Чарнухах.

Роменський період життя скульптора був особливо діяльний. Кавалерідзе працює при відділі наросвіти, викладає в школах малювання, веде драмгурток і керує театром залізничників, що одночасно був і агітбригадою. Одного разу на виїзді Івана Петровича поранила білогвардійська куля.

Ленінська програма монументальної пропаганди відкрила перед митцем шлях до здійснення його заповітних творчих планів, стимулювала до пошуків нових мистецьких форм. По-новому вдивляється тепер скульптор в історичне минуле. І поряд з гайдамаками-коліївцями постають герої Перекопу, поряд з Шевченком і Сковородою — Артем, „людина напівлегендарної біографії, революціонер дивовижної відваги й енергії, більшовик ленінського гарту". „Участь у монументальній пропаганді, — писав Іван Кавалерідзе, — на довгі роки, на все життя спрямувала мої дальші пошуки втілення народно-героїчних образів". Художник виношував задум цілого циклу пам'ятників видатним діячам минулого ще від засновників Києва, і уявляв ці монументи на київських пагорбах.

В тому, що першими творами в пореволюційну добу стали твори монументальні, а серед них пам'ятник Т. Шевченкові, — не було нічого несподіваного. Просто революція дала можливість для реалізації тих мрій і задумів, котрі виношував скульптор ще з юнацьких літ.

Шевченком зацікавився Кавалерідзе в художній школі. 1911 року, навчаючись у Гінзбурга, в Петербурзькій Академії мистецтв, він взяв участь у конкурсі на пам'ятник Шевченкові в Києві й одержав хаохочувальну премію. Під час перегляду проектів на його роботу звернув увагу Н. Аронсон і похвалив.

Та революційна доба вимагала нового підходу до образу Т. Шевченка. Це розумів Кавалерідзе, створюючи проект пам'ятника поетові для Ромнів. Революційна влада міста схвалила проект, визначила місце монумента (тепер це бульвар Тараса Шевченка). В побудові пам'ятника брали участь і актори, з якими співпрацював Кавалерідзе на сцені: Г. Затиркевич-Карпинська, Степан Шкурат, І. Воликівська. 27 жовтня 1918 р. перший після революції монумент Кобзареві на Україні відкрили. Його освятили своєю присутністю

поет М. Вороний, співаки М. Микиша і М. Литвиненко-Вольгемут, а старий Шевченків приятель Григорій Вашкевич виголосив промову. Роменський пам'ятник з бетону був до душі й автору. Він і досі вражає глибиною мистецького вирішення образу Великого Кобзаря і, як сказав один журналіст „ліричною силою авторського освідчення в любові до великого поета рідного народу". Кожен, хто бачив пам'ятник, підтвердить справедливість цих слів. 1982 року монумент Шевченкові у Ромнах реставровано.

Від Шевченкового Прометея бере початок і роменський пам'ятник Героям Революції. Монументальна композиція з двох скульптурних Прометеїв (прикутого до скелі і розкутого, з розірваними ланцюгами) втілює революційну силу мас, що покінчили з рабством. В цьому творі скульптор реалізував ідею пам'ятника-трибуни.

1926 р. Кавалерідзе поставив пам'ятник Шевченкові у Полтаві. Пізніше він брав участь у конкурсах на проект монументів Кобзаря у Каневі та Харкові (1933), створив станкові твори „Кобзар" (1954), „Шевченко на березі Неви" (1961), „Шевченко на засланні" (1964).

1927 р. на „Всеукраїнській виставці АХЧУ" в Харкові І. Кавалерідзе представив 10 композицій. Цікавий відгук преси. „Це були невеликі праці з воску, але це були проекти колосальних різьбярських споруджень", — писав Ю. Михайлів на сторінках журналу „Життя й революція" (№ 12, 1929). Йшлося про пам'ятники Артему, Фрунзе, Леніну, Сковороді та ін. Вони, за словами журналу, характеризували Кавалерідзе „як закінченого майстра нашої сучасності". Це була справедлива оцінка: творчість І. Кавалерідзе завжди й у всьому була сучасною.

Пам'ятник Г. Сковороді у Лохвиці, відкритий 1922 р., теж недавно реставровано. Образ народного мандрівника-філософа вражає й тепер простотою і художньою довершеністю. В 1924 році в Бахмуті на Донбасі було відкрито пам'ятник Артему. В 1925 р. скульптор відтворює образ В. І. Леніна. Відтоді ленінська тема залишалася однією з провідних у творчості Кавалерідзе. Всього митець створив близько ста монументів і скульптур.

Наприкінці 20-х років Іван Петрович задумав кінотрилогію, присвячену героїчній боротьбі українського народу за національну й соціальну незалежність. Ідеї Шевченка, закладені в його поетичній творчості, зокрема в поемі „Гайдамаки", надихнули Кавалерідзе на створення кінофільму „Злива" (Офорти до історії гайдамаччини. 1929). У фільмах „Колівщина" (1933) та „Прометей" (1935) знайшла дальше епічне втілення творчість Шевченка-революціонера. У 30-х рр., з'являються також фільми „Перекоп" (1930), „Наталка Полтавка" (1936), „Запорожець за Дунаєм" (1933). В той же час Кавалерідзе створює чотири кінозбірки „Українська пісня на екрані". Потім була перерва, і ліше в 50-х роках сценарист-режисер І. Кавалерідзе випускає нові фільми „Григорій Сковорода" та „Повія" (за романом Панаса Мирного).

В середині 60-х років, в немолодому вже віці (78 років), Іван Петрович показав ще одну грань свого яскравого обдарування — письменницьку, драматургічну. 1966 р. на сцені Тернопільського театру ім. Т. Шевченка пішла п'єса „Вотанів меч", написана в плані героїчного памфлету — про боротьбу сил війни і миру, про роль митця в сучасному суспільстві. Йдеться про меч правосуддя, яким людство карає паліїв війни.

В основу другої п'єси І. Кавалерідзе „Перекоп" (1967) покладено драматичну колізію революційного часу. Героїчне минуле потрібне стало письменнику для того, щоб увиразнити сучасне й показати перспективу будучини. Потім були ще п'єси „Григорій і Параскева", „Перша борозна". Образ Сковороди у Кавалерідзе (передусім у фільмі) — це образ енциклопедиста, людини високої моралі, правдолюба, сівача передових ідей і думок. Життя Сковороди показав митець як подвиг в ім'я прийдешніх віків. Цей образ теж один із найулюбленіших у Кавалерідзе-мислителя. Як і в скульптурі так

і кіно, І. Кавалерідзе у своїй драматургічній творчості такий же пристрасний шукач нових шляхів і засобів художнього вираження ідей, думок, почуттів.

В 1977—78 рр. журнал „Вітчизна" розпочав друкувати мемуари Кавалерідзе „З музами у дружбі: із спогадів митця", які не було завершено. В сукупності з ранішими мемуарами (про Шаляпіна тощо) ця робота має історико-культурне значення.

Принагідно ще кілька слів про ставлення Кавалерідзе до книжки, літератури. Це має зв'язок з його мистецькою творчістю. Він писав: „Бронза і та з часом окислюється, пропадає, а література вічна. Вона завжди веде за собою мистецтво". А далі зізнавався: „На кожен твір я дивлюсь як скульптор". Це він підтвердив своєю практикою.

Плідні мистецькі пошуки І. Кавалерідзе залишили слід в кожній із тих сфер, які освоював майстер. З гордістю проніс він своїм шляхом захоплення подвижництвом великих діячів минулого і своїх сучасників, величчю фольклорних героїв, і зумів зберегти стійкість своїх естетичних уподобань. Чи не тому в різні періоди життя він повертався до тих самих, облюбованих ще на зорі творчості образів: Ярослава Мудрого, Прометея, Шевченка, Сковороди, Лева Толстого, В. І. Леніна, Шаляпіна. Вивершені його хистом ці образи вводять нас у сферу духовної величі людини, підносять над буденність життя. Реалістичне мистецтво І. Кавалерідзе завоювало право на довге життя в культурі українського народу, народів світу.

Петро Ротач

КАЗІМЄЖ МОШИНСЬКИЙ І УКРАЇНА

Видатний польський етнограф і дослідник народної культури слов'ян Казімєж Мошинський (5. III 1887 — 30. III 1959) від самого початку наукової діяльності цікавився Україною і Білорусією, а досвід з цих земель став зачином його пізніших славних праць на ниві слов'янознавства.

Вчений народився у Варшаві, того самого року, коли появився часопис „Вісла", незабаром під світлим керівництвом Я. Карловича один з найкращих народознавчих польських журналів. Разом з публікаціями Академії наук у Кракові та журналом „Люд" у Львові формували прихильну атмосферу для слов'янознавчих досліджень.

Майбутній вчений не відразу вибрав етнографію. Він довго надумувався над вибором життєвого шляху, як це буває у особливо здібних особистостей.

Ще в шкільні роки цікавився природою, вивчав у Берні та Фриберзі біологію, а після 3 років перенісся до Кракова до Академії мистецтв, де в 1909/1910 роках вивчав живопис під керівництвом Ю. Мегоффера, але швидко покинув шлях митця. Щойно в наступних роках Мошинський рішився стати етнографом. Працюючи якийсь час на провінції домашнім вчителем, збирав етнографічні матеріали, про які друкував статті в краєзнавчому часописі „Зєм'я", підписані псевдонімом Казімєж Рускі.

1910 р. побував у Тернопільщині в Бережанах невеликому містечку на Золотій Липі. Звідси саме походить його нарис „Обженди, в'яра і повєсьці люду з околіц Бжежан", що був надрукований у „Матеріалах антропологічно-археологічних і етнографічних" (т. XVIII, 1914, стор. 152—198).

Невеликі матеріали „на підставі оповідань навколишніх селян, переважно русинів" на загал подібні до десятків інших, зраджують, однак, певні ознаки, які в майбутньому стали характерні для зрілого пера великого етнографа. Увагу звертає в них старанність і акуратність, з якою опрацьовано зібраний матеріал, ригористичний розподіл на групи, примітки до подібних явищ, географічні означення, прізвища інформаторів, свідоцтво доброго з ними зв'язку, зберігання мови мовців (іноді поданий, але означений зміст польською

мовою), врешті висноки. Ідучи правдоподібно за настановами Людознавчого товариства, яке вимагало, щоб збирачі не подавали до друку відомих уже з багатьох варіантів інформацій, Мошинський обмежився до тих відомостей, які є важливі та заслуговують на дальші детальні пошуки (стор. 152). В його матеріалах є стислі описи щорічних і родинних обрядів, а саме Різдво, Новий рік, Маланка, Йордан, Великдень, гаївка, Іван та ін. Є цікаві вірування про вужів, пологи, чари і чарівників, залишки культу Сонця, є врешті довгі з кількох утків казки, але старанно відділені і понумеровані. Бережанська збірка була прихильно прийнята в Академію та 12. II 1912 р. схвалена до друку в „Матеріалах антропологічно-археологічних і етнографічних" (т. XIII, 1914, стор. 8). Коли згаданий том вийшов з друку, Мошинський мав уже значно амбітніші досягнення. Перебування в Бережанах, а також екскурсія в 1911 р. в околиці Замостя і праця про народне будівництво (Зем'я 1912) заохотили дослідника до дальших пошуків, тим разом у глиб України. Можливо, що тут діяла магічна сила романтизму, ця сама, яка наказувала Зоріанові Ходаковському шукати „трьох дівичих зірок" і старинних „турових" пісень в українському фольклорі й вплинула на творчість Ю. Словацького, що таким культом втішалась в період Молодої Польщі, витиснула тривалий слід у постаті зачарування степом і степовим пророком Вернигорою.

А може молодий кандидат на вченого бажав за вказівками еволюційної школи знайти „спільний загальнолюдський грунт", або навіть „колиску" індоєвропейських народів, яку дехто вбачав саме на Україні.

Незалежно від мотивів мандрівка на Київщину 1912 р. принесла гарну працю „З України", яка була нагороджена на конкурсі часопису „Зем'я" і тут же появилася друком (1913, № 36—39), а потім видана окремою книжкою в 1914 р. Книжка відкривається словами: „Вже давно притягали мене руські країни та хоч два роки тому я мав нагоду оглянути галицьке Поділля, а минулого року Холмську Русь, то був це лише вступ, який додав охоти до пізнання справжньої України".

Доля показалася для автора ласкавою. Мошинський знайшов вигідні умови для спостережень. Затримався в дворику Едварда Абрамовського поблизу Білої Церкви, а головне завдяки гостинності К. і З. Петкевичів зі Степанина біля Василькова, звідки організував мандрівки по країні. Виникла з них книжка, яка показує різноманітність зацікавлень автора. Знайшлися бо в ній докладні описи матеріальної культури тобто будівництва, одягу, знарядь, мовні спостереження, описи обрядів, краєзнавчі, археологічні, історичні, географічні, флористичні записки і зарисовки, які тільки зміг зробити бувший студент біології, людина поетичної та малярської вдачі. Ознаки ці залишилися у професора на все життя.

Уважне дослідження матеріальної і духової культури України мало на меті показання її далекого минулого, чого доказом були часті екскурсії до археології та преісторії. В числі відвіданих місцевостей Мошинський вирізнив Трипілля, від якого пішла назва трипільської культури тобто енеолітичної (мідного віку) рільничої культури IV—III тисячоліття до н.е. з розвинутими великими поселеннями і гарною мальованою керамікою. Роздуми на її теми виступають у розділі про українське будівництво та кераміку. Вони є доказом доброї підготовки автора та його дослідницької обережності. Та хоч частину давніших поглядів замінено іншими, проте погляди Мошинського на типи примітивного будівництва та його розвиток у багатьох народів не втратили досі своєї вартості.

Іншим прикладом археологічних зацікавлень автора є питання земних насипів (змійові та троянові вали), які на думку автора є залишком оборонної системи прадавнього рільничого населення, неможливо й не слов'янського, що була побудована для захисту перед навалою кочовиків. З резервою ставиться до народних переказів на цю тему.

Книжка Мошинського, не дивлячись на відлунки модерністичної манери, досі не втратила привабливості. Вирішальне значення мають тут не тільки хист автора, але його ставлення до описуваної землі, краєвидів, культури населення та його минулого. Книжка кінчається словами захвату Україною:

„Мало яка країна має стільки краси, як Україна. Не досить, що гарні гаї у долинах і ярах, що чудові квітучі сади на похилих узгір'ях, місячні ночі серед білих, притінених вишнями хат і погідні літні дні в степу, в морі збіжжя — значну частину свою Україна приховує глибоко від людського ока. Тут видно кургани міфічних князів-героїв, тут мовчать правічні таємні могили рільничих народів, тут між пагорбами та урочищами, в назвах річок, навіть найменших рослин скриваються таємниці.

В переказах і обрядах збереглися залишки слов'янських вірувань. Тут врешті в наш час почали шукати колиски арійських народів... Явна й скрита краса братаються на Україні й так тісно, що не раз важко одну від другої відділити, важко одну від другої собі уявити" (стор. 157).

У 1932 р. К. Мошинський та український вчений Ф. Колесса, користаючись матеріальними забезпеченнями фонду національної культури в Варшаві проводили дослідження народної культури в Лунинському повіті на лівому березі Прип'яті, головне в селах Хоростів, Груздово, Вітчизна, Пириці та ін. Певну кількість пісень записали на правому березі Прип'яті. Ф. Колесса записав 163 мелодії, серед яких були весільні, обрядові, колядки, щедрівки, веснянки та ін.

Зібрані пісні під час окупації зберігалися у Мошинського, а після війни забрали їх працівники Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії в Києві [1].

У своїх славістичних працях Мошинський споживкував публікації П. Чубинського, І. Франка, В. Гнатюка, Б. Грінченка, К. Квітки, М. Лисенка, В. Шухевича, „Етнографічний збірник", „Матеріали до української етнології" та ін. Він був дійсним членом НТШ [2].

Досвід з Київщини, а були у ньому й документи-фотографії, які робив молодший брат вченого Вацлав, збагачений пізнішими інформаціями, увійшов до пам'ятного твору „Культура людова слов'ян" (1924—1939), друге видання 1967—1968). Близькі взаємини ювіляра з українськими вченими, як видатний музиколог Ф. Колесса, свідчать про тривалість його почувань до України та українців.

Гелена Капелусь

---

[1] А. Верба. Етнографічна конференція, НК 1978, № 1, стор. 7.

[2] А. Верба. Видатний етнограф-славіст, НК 1977, № 8, стор. 13.

ЛЕ КОРБЮЗЬЄ

6. X 1887 — 27. VIII 1965

Серед видатних діячів художньої культури XX століття, найталановитіших архітекторів та теоретиків архітектури стоїть, без сумніву, ім'я Ле Корбюзьє (Жаннере Шарль Едуард) — славного сина французького народу. Можна сміливо говорити, не перебільшуючи значення цього майстра і не применшуючи ролі інших видатних зодчих нашого століття, що він володів найбільш сприятливим комплексом різносторонніх дарувань, щоб поєднувати у собі творче новаторство з активною пропагандою своїх ідей — ідей цілого архітектурного напрямку. І якщо Ле Корбюзьє не був родоначальником нової архітектури, то він явився її яскравим виразником і творцем, став символом нової архі-

тектурної епохи, похитнувши таким чином сталі позиції всесильного академічного традиціоналізму. Засвоївши новий почерк XX ст., він швидко здобув популярність, яка може сперечатися з популярністю видатних політиків і кінозірок.

Ле Корбюзьє народився в швейцарському містечку Шо-де-Фон, що розташоване в горах Юра, на висоті 1000 метрів над рівнем моря, в родині гравера, який до того ж був ще й одним із перших альпіністів. 13-річним юнаком він працює вже як досвідчений гравер. Оброблені ним годинники одержують почесний диплом на Міжнародній виставці декоративного мистецтва в Турині (1902).

Свою архітектурно-будівельну діяльність як самоук, яким він залишився до кінця життя, розпочинає у 1900-х роках. В сімнадцять з половиною років створює перший проект — віллу для свого вчителя Ле Платеньє в традиційній для того часу манері з багатством декоративних прикрас і стилізованих деталей. Почуття нової архітектури, яка б відповідала суспільним потребам свого часу, прийде до нього пізніше. У 1914 році запроектує він „Будинок Іно", в конструкціях якого вгадані можливості залізобетону, віднайдено людино-масштаб. Тут з особливою яскравістю виражена ідея уніфікації конструкцій, стандартизації та оптимізації у проблемі масового житла.

А поки що у 19 років за зароблені гроші він їде в Італію, Угорщину, Австрію, подорожує по Дунаю, Румунії, Болгарії, Туреччині, Середній Азії. За цей час працює і вчиться в архітекторів Й. Хофмана у Відні (1907), О. Перре в Парижі (1908—1910), П. Беренса в Берліні (1910—1911). Була архітектурна школа молодого зодчого, що дала йому знання і відкрила дорогу в майбутнє.

В історії архітектури відомі моменти, коли перетворення у світогляді суспільства, нові факти науки і досягнення техніки, розвиток естетичних поглядів вступають у протиріччя з існуючою системою архітектурної творчості, що викликає рішучу зміну поглядів і методів в архітектурі. В нашому столітті ця важка місія у великій мірі лягла на плечі Корбюзьє. Його п'ять принципів в архітектурі виражають стратегію залізобетону: вільний простір під будинок, плоский дах-сад, вільне планування, завдяки незалежному каркасу вільний фасад і горизонтальні вікна. Вони стали для зодчого не догматом, він підрозумівав під ними значно глибший зміст ніж сукупність зовнішніх ознак нового стилю. Вони були виявом потреби мислити новими просторовими категоріями, в яких простір хоч і розділяється на зовнішній і внутрішній, але переходить із одного стану в інший і підпорядковується законам формування життєвого середовища в групі будинків, житловому масивові, всьому місту.

У 1917 р. молодий зодчий поселяється в Парижі, де створює власну майстерню, яка знаходилась на сьомому поверсі в одному з будинків поблизу передмістя Пуасоньєр, у бувшій кімнаті для служби. З питань нової архітектури виступає у міжнародному журналі „Експрі нуво" під псевдонімом Ле Корбюзьє. Перші проби пера виявили ще одну грань таланту молодого архітектора, яка в майбутній його діяльності плідно послужила пропаганді нових ідей. А в 1921 році до Ле Корбюзьє приєднується П'єр Жаннере, щоб відкрити майстерню на вулиці де Севр, 35 у Парижі. Простір і світло стають „основою його творчого мислення, середовищем його діяльності".

Яскрава особистість майстра стає символом гострої творчої боротьби, що розгорталася на всіх етапах становлення нової архітектури. Його творчість оцінювалася з дуже різних, часто протилежних позицій. У той час, як одні стверджували, що „Корбюзьє задав тон цілому поколінню, цілій епосі, він найкращий із архітекторів", інші відносились до його творів дуже скептично. Так, у 1927 році його проект Палацу Ліги Націй у Женеві був єдиним із 360 проектів, що отримав 4 голоси із 9 (інші по одному голосу), але за пропозицією Лемарескьє — представника Парижа у складі жюрі — під приводом,

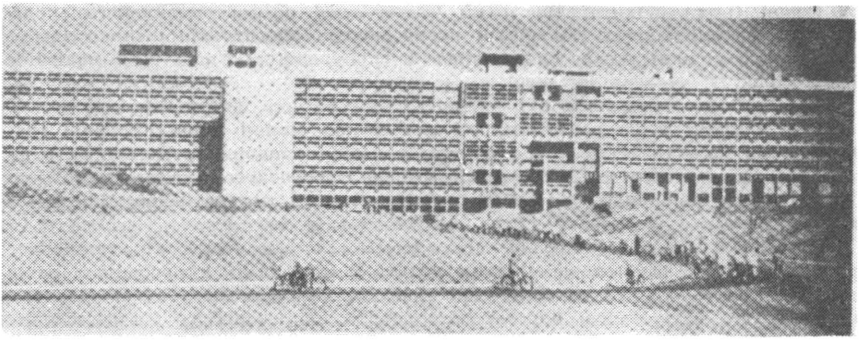

Ле Корбюзьє. Будинок секретаріату, Ундігарх 1958.

що не виготовлений китайською тушшю, був оголошений „поза конкурсом". І недаремно Ле Корбюзьє називали „найбільшим і найбільш... нелюбимим зодчим століття".

Біографи зодчого звичайно мало говорять про його зв'язки з радянською архітектурою. Тричі (1928, 1929, 1930) Ле Корбзюьє приїжджав до СРСР, проектував споруди для Москви, виступав у Політехнічному музеї, переписувався з братами Весніними, М. Гінзбургом, М. Коллі, з захопленням характеризував радянську архітектурну молодь, відзначаючи її „талановитість, сміливий політ творчої фантазії". У 1928 році Ле Корбюзьє і П'єр Жаннере отримають замовлення на проектування Будинку Центросоюзу в Москві (споруджений у 1930—1936 рр. при участі архітектора М. Коллі). Цей прекрасний архітектурний витвір є живим втіленням ідеї вільного плану, пов'язаної із розквітом залізобетону. В 1931 році приймав участь у конкурсі на проект Палацу Рад для Москви. Проект отримує високу оцінку, але нові віяння в радянській архітектурі в середині 30-х років змінили відношення до творчості Корбюзьє, і зв'язки його з радянськими архітекторами були відновлені лише після Великої Вітчизняної війни.

В наші дні можна часто почути суперечки про те, чи був Ле Корбюзьє містобудівником, оскільки лише двічі були реалізовані його містобудівельні пропозиції — столиця Пенджабу Чіндігарх (Індія) та маленьке селище Пессак. Посилки ці невагомі, оскільки досить лише згадати проект міста на 3 мільйони мешканців (1922), план реконструкції Парижа (план „Вуазен", 1925) та ряд інших. Архітектор створює свою концепцію сучасного міста, де висуває ідеї рішення транспортної проблеми, функціонального і будівельного зонування. Як і Хоугард декларує створення міста-саду, але не на основі розпорошення людей, надаючи кожному з них власний клаптик землі, а за рахунок будівництва висотних будинків і між ними великих зелених просторів. Він пропагує створення великого міста заради активізації колективних контактів, створення ефективних форм обслуговування і активних діючих центрів культури. І не дивно, що ці ідеї дали багато імпульсів зодчим, що в наш час проектують фантастичні міста майбутнього.

Майстер пропонує „Три форми розселення", які на його думку повинні були відповідати основним видам людської діяльності: сільськогосподарська одиниця — місцевий центр кооперації; лінійна промислова одиниця — індустріальне місто з паралельним розташуванням поясів підприємств, транспорту і житла; компактне велике місто — концентрат управління, торгівлі, науки та культури.

Як архітектор і мислитель, Ле Корбюзьє з винятковим розумінням бачив

органічні хиби капіталістичного міста, що виросло із середньовічних феодальних поселень, з їх задухою, що виникла внаслідок невідповідності розвитку транспортних засобів і планування, хаосу в новому будівництві. І не дивно, що в умовах капіталістичного суспільства більшість його містобудівельних проектів залишилося нереалізованими.

Протягом двадцяти років, починаючи з 1930, присвятив себе праці над проектом міста Алжіра. Але, на жаль, 12 червня 1942 року муніципальна рада відхилила план, створений архітектором. Мер міста вимагав заарештувати автора за радикальні пропозиції у плануванні міста.

На початку 30-х років автор реалізує проект будівництва двох будинків у Штутгарті. Згодом Гітлер потрактував їх як „зразки більшовицької архітектури". Споруди чудом врятовані від знищення, у 1958 році визнані архітектурними пам'ятниками. До визначних творів того часу належить гуртожиток швейцарських студентів у Парижі (1930—1932). Цікава доля зустріла віллу Савой в Пуасі, у проекті якої втілені найбільш наочно всі п'ять принципів нової архітектури. Під час війни вілла була зайнята німецькими та американськими військами, частково зруйнована і пограбована. На початку 50-х років, коли Ле Корбюзьє перебував в Індії, міністр культури Франції Мальро дав наказ причислити споруду до числа історичних пам'ятників, хоча по французьких законах до них могли бути віднесені лише твори тих, що померли.

У 1933 р. на 45 метрах креслень виконав генеральний план Антверпена. Жюрі навіть не звернуло уваги на детально опрацьований план. Один із членів жюрі кинув у сторону проекту Ле Корбюзьє і П. Жаннере: „Безумці...". Подібна доля і пропозицій по реконструкції центральної частини Західного Берліна, створеного опісля війни, де була можливість здійснити великий містобудівельний проект повністю зруйнованого міста.

У 1937 р. спільно з П. Жаннере створює проект стадіону на 100 тисяч глядачів, який передбачав використання стадіону в якості зеленого театру, естради, майданчика для масових виступів, відкритого кінотеатру, залу для зборів, поля для спортивних ігор. Ідея ця знайшла своє втілення на Міжнародній виставці 1958 р.

Під час окупації Ле Корбюзьє проживав у закинутій фермі біля підніжжя Піренеїв. Позбавлений приватних чи офіційних замовлень, видає ряд книг. У 1943 р. створює „Асамблею будівельників заради обнови архітектури", приймає активну участь в її діяльності.

У 1945 році міністр з питань реконструкції Франції, Рауль Дотрі укладає з Ле Корбюзьє угоду на будівництво в Марселі „Житлової одиниці", ідея якої зародилась ще 1930 р., і в якій неважко відчути зв'язок з домами-комунами, знайомими автору з часу поїздок у Радянський Союз. В цьому проекті послідовно проведений принцип, про який він писав у „Афінській хартії". „Життя налагоджується тільки при узгодженості двох основних принципів, що керують людською особистістю: колективного і індивідуального... План добрий тільки в тому випадку, коли забезпечує співдружність людей при максимальному збереженні їх індивідуальної свободи".

В проекті житлового будинку в Марселі зодчий випробовує і нову систему пропорцій, створену ним самим — „Модулор". Системи пропорцій, які створювалися на різних етапах розвитку архітектури, базувалися в основному на математиці і були абстрактні по відношенню до людини. Саме це і не задовільняло майстра. Взявши за основу середні розміри людської фігури, архітектор побудував на базі золотого січення геометрично зростаючий ряд величин, який застосований до всього оточуючого людину середовища — починаючи від предметів побуту і закінчуючи елементами планування міст. Цією системою захоплювалися Альберт Ейнштейн, а також ті майстри архітектури, що використовували „Модулор" на практиці.

П'ять років, час, який будувалася марсельська „одиниця", вона вважалася нещастям і ганьбою міста. І ось споруда готова і вже приковує увагу всіх мешканців, на перехрестях доріг встановлюються вказівники з її найменуванням. Її показують туристам, і один із банків заробляє на цьому 30 млн. франків.

Незабутньою архітектурною мелодією, що розлягалась над гірським пейзажем Сен Діе, називали сучасники проект плану реконструкції міста Сан Діе, що залишився нереалізованим. Така ж доля спіткала проекти міста Ля-Рошеля-Паліс, африканського міста Немура — найбільш видатних творів архітектора, в яких були закладені найвищі містобудівельні принципи, сформульовані в „Афінській хартії".

Я збудував свій перший дім, — згадував архітектор, — коли мені було сімнадцять з половиною років. Продовжував працю понад п'ятдесят років серед пригод, труднощів, катастроф і час від часу успіхів".

У листопаді 1950 р. Ле Корбюзьє було запропоновано здійснити проект нової столиці штату Пенджаб (Індія). Протягом дев'яти років Джавархалал Неру допомагав зодчому в його праці над проектом міста Чандігарх.

Особлива увага до форми, кольору та світла, втілених у проекті, підкріплювалася його роботою в області живопису та скульптури, рисунку та виготовлення гобеленів-килимів. І в цих видах мистецтва, які були фактично його творчою лабораторією, він залишається архітектором від початку до кінця. Автор досліджує і вивіряє співвідношення об'ємів різної форми і забарвлення, їх емоційний вплив, бо керувався він у своїй творчості таким правилом: „...повірити можна лише тоді, коли побачив, обміряв... спробував на дотик!" І хоч як близькі полотна Корбюзьє до деяких напрямків абстрактного живопису, він ніколи не поривав з предметним світом.

Рисунки художника — чи не найбільш цінне в залишених ним матеріалах. Вони знайомлять нас з методом його мислення. Він умів лаконічною, скупою мовою графіки точно виражати складні, глибокі думки.

Зразком гуманістичного підходу до культових споруд стали проекти капели в Роншані і монастиря ля Туретт, що, як і „Житлова одиниця" в Марселі, стали об'єктами постійного паломництва туристів. В архітектурі капели автор відмовляється від форми прямого кута, який протистоїть, сперечається з природою, а віддає перевагу м'яким, скульптурним формам, що гармонують з природним оточенням.

Уряд Японії запрошує Ле Корбюзьє для будівництва культурного центру в Токіо, що включав „Музей сучасного західного мистецтва". Архітектор розвиває план музею, доповнивши його приміщеннями для тимчасових виставок та експозицій новітнього мистецтва.

У 1956 році Ле Корбюзьє пропонують звання члена Інституту Франції і він категорично відмовляється, не бажаючи бути прикриттям тогочасного творчого напрямку „Еколь де Баз Ар", що проповідував „поверхневий модернізм". Але архітектора в останні роки життя, поза його волею, вибирають членом майже всіх академій світу.

Загинув Ле Корбюзьє трагічно на Лазурному березі Франції.

Як зазначив у вступі до книги Ле Корбюзьє „Творчий шлях" архітектор, доктор історичних наук О. Швидковський, „видатний архітектор (Ле Корбюзьє), як сіяч кинув у землю багато зерен. Не всі вони зійдуть, але розумні нащадки... зуміють зібрати на цій ниві гарний врожай, з тим, щоб поступити з ним на свій розсуд, у відповідності зі своїм світоглядом і талантом...".

Вклад Ле Корбюзьє в сучасну архітектуру серйозний і вагомий. Ми майже не говорили про недоліки і протиріччя у плідній і різносторонній його творчості. Але не це головне. В. І. Ленін підкреслював: „Історичні заслуги судяться не по тому, чого не дали історичні діячі порівняно з сучасними вимогами,

а по тому, що вони дали нового у порівнянні із своїми попередниками." Оригінальність і глибина творчості зодчого, які принесли йому славу, полягають в тому, що техніка, функція і естетика в його спорудах зібрані в єдину цілість, створюють житлове середовище, де забезпечена гармонійна єдність людини і природи.

Ле Корбюзьє дуже уважно відносився до думок інших, але міг проявляти ненависть і жорстокість до боягузів, ловкачів, кар'єристів і тих, хто працює у вибраній ним ділянці без належної любові. Такі люди, на думку Ле Корбюзьє, ганьблять те, чому служити він рахує великою честю.

Великий зодчий і гуманіст, який все життя був осторонь від політики, знаходив у собі сили для гострих суджень, коли йшла мова про долю людства: „Історії, що охопила сучасне суспільство і виражається у викрику: „Гармат, озброєння!" — треба протиставити вимогу життя: „Дякуємо, не треба, дайте краще житло!".

У 1967 році в Цюріху (Швейцарія) відкрито музей „Центр Ле Корбюзьє". Вдячні нащадки віддали і віддаватимуть належну шану великому архітекторові, вченому, творцеві добра і щастя в ім'я Людини.

Іван Красовський
Тарас Процев'ят

Література:

Ле Корбюзьє. Творческий путь. Перевод с французского. М.: 1970;
Ле Корбюзьє. Архитектура XX века. М.: 1970.
Ле Корбюзьє. Модулор (Мод-1, Мод-2), М.: 1976.

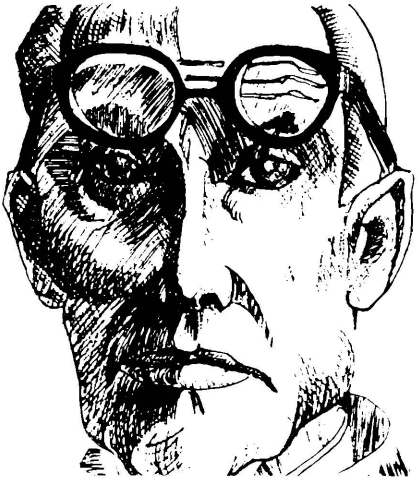

Ле Корбюзьє

Рудольф Гулька

РУДОЛЬФ ГУЛЬКА

15. XI 1887 — 18. IX 1961

Як свідчать дані, найбільше перекладів з української художньої літератури здійснено на російську, а зараз за нею на чеську мову. Переклади на чеську мову з української мають давні традиції. В XIX ст. найпліднішим перекладачем і популяризатором української літератури серед чехів був Фран-

тішек Ржегорж. В XX ст. виникла вже ціла школа перекладачів, серед яких найвизначніше місце займає Рудольф Гулька.

Рудольф Гулька народився в селі Ласеніце окр. Інджіхов Градец у південній Чехії в селянській сім'ї. Гімназію він відвідував у Інджіховому Градці, однак атестат зрілості здобув у Чеських Будейовіцях. З дитинства він захоплювався образотворчим мистецтвом: малював портрети, пейзажі та жанрові картини. В 1907—1909 рр. він вчився в малярській школі в Чеських Будейовіцях, потім один рік працював у приватній сільськогосподарській фірмі. Як селянський син, він багато уваги приділяв сільському господарству, захоплюючись ідеями сільськогосподарських кооперативів, які на початку XX ст. в Чехії почали масово розвиватися.

В 1911 р. його прийнято на роботу в Державний зерновий інститут у Празі. У Празі він заочно закінчив Торговельну академію в Карліні та вивчав іноземні мови — перш за все французьку та німецьку.

Після виникнення Чехословаччини у 1918 р., його прийнято на роботу у міністерство фінансів, пізніше він став працівником Найвищого контрольного управління. Від 1920 р. аж до відходу на пенсію він працював у Центральному об'єднанні господарських кооперативів. В останні роки був директором цієї установи.

В тому ж році він вперше виїхав на Закарпатську Україну, де сільське господарство було в жалюгідному стані. Тут він безпосередньо познайомився з українським населенням, почав вивчати українську мову, знайомитись з українською літературою та культурою.

Зі скромної літератури про Закарпаття його дуже зацікавили фахові праці фольклориста В. Гнатюка, який в 1896—1903 рр. шість разів відвідав цю територію. Р. Гулька зараз же у 1920 р. почав листування з В. Гнатюком. Довідавшись, що чеський економіст цікавиться Закарпаттям, він надіслав йому свій переклад брошури Егана „Економічне положення руських селян в Угорщині" з 1901 р., яку Р. Гулька переклав чеською мовою і видав у Празі 1922 р. Був це перший книжковий переклад Р. Гульки з української мови.

Тоді ж В. Гнатюк надсилав Р. Гульці дальші українські книжки: твори І. Франка, В. Стефаника, М. Черемшини та ін., які відкривали перед ним новий світ. „Були це автори, щодо розуміння життя краю такі різні і рівночасно споріднені, що мене одразу захопили" — писав він згодом в листі до директорки Снятинського літературно-меморіального музею ім. М. Черемшини Н. Семанюк.[1]

На Закарпатті Р. Гулька допомагав засновувати перші сільськогосподарські кооперативи, добиваючись для них фінансової допомоги з державних фондів, видавати літературу про кооперативи тощо. В той же час він живо цікавився народним мистецтвом тутешнього населення: збирав вишивки, різьбу по дереву, кераміку, фотографував та малював народну архітектуру, перш за все дерев'яні церкви.

В 1922 р. він видав власним коштом прекрасну колекцію 16 своїх малюнків дерев'яних церков та дзвіниць Закарпаття.[2] Був це перший альбом широко задуманої серії художніх листівок, в якій мали вийти народні вишивки, різьба по дереву, народний одяг, кераміка, тощо. Матеріали до такого видання він збирав довгі роки, однак реалізувати свій задум йому так і не вдалося.

Значну частину приватної колекції Р. Гульки — експонатів закарпатського народного мистецтва — дружина після його смерті передала посередництвом д-ра Михальчука одному із музеїв у Києві.[3]

В 1924 р. Р. Гулька видав перший свій книжковий переклад з української художньої літератури („Гірські акварелі" Г. Хоткевича). Від 1924 року Р. Гулька відвідував українську студію пластичного мистецтва у Празі (звану теж Українською академією), де він познайомився з багатьма українцями, перш

за все з художником В. Касіяном, який 1927 р. повернувся на Україну. Щира дружба між В. Касіяном та Р. Гулькою, з певними перервами, тривали ціле життя.

В 1927 р. Р. Гулька записався на юридичний факультет Карлового університету в Празі. В тому ж році він одружився і з великим захопленням почав будувати житловий будинок, вирощувати сад. На навчання в нього не залишилось вільного часу і після двох років він змушений був припинити своє вивчання права.

Та не припинився його інтерес до українських справ. У 30-тих роках він опублікував у чеській пресі кілька перекладів з української літератури. Кілька статей про економічні справи Закарпатської України він опублікував у редагованому ним журналі „Дружественні праце".

Під час окупації Чехословаччини німецькими фашистами він зазнав переслідування з боку гестапо і лише бездоганне знання німецької мови зберегло його перед ув'язненням. Перекладати з української мови він не перестав ні під час другої світової війни, хоч опублікувати зміг дуже мало.

Новий етап в житті Р. Гульки настав після визволення Чехословаччини Радянською армією, коли він всім своїм єством поглинув у переклади з української мови. Вже в 1945 р. він видав окремою книжкою новели Стефаника „Ота земля". В 1946 р. появилися вже дві книжки перекладів Р. Гульки: М. Черемшина „З гуцульських гір" та Лесь Мартович „Мужицька смерть". Дальший його книжковий переклад (С. Бовзенко „Скоряючись законам вітчизни") появився у 1947 році. У вересні 1947 р. Р. Гулька відійшов на пенсію і, позбавившись службових обов'язків, він повністю присвятив свої сили перекладацькій діяльності.

За 13 років свого пенсійного „відпочинку" він видав 37 книжкових перекладів з української мови. До значної кількості з них він написав примітки, вступні статті, або післямови, які часто переростали у грунтовні літературні розвідки. Причому, його переклади не були принагідними, а представляли найліпші твори української класичної та радянської літератури.

Завдяки перекладам Р. Гульки чеський читач мав змогу познайомитися з творами Марка Вовчка („Інститутка" та інші оповідання), Лесі Українки („Лісова пісня"), І. Мечуя-Левицького („Кайдашева сім'я"), І. Франка („Боа Констріктор", „Борислав сміється", „Рубач", „На Черемоші", „Захар Беркут"), О. Кобилянської („Земля", „В зелених горах", „В неділю рано зілля копала"), М. Коцюбинського („Фата моргана", „Оповідання", „Тіні забутих предків"), М. Черемшини („З гуцульських гір"), Л. Мартовича („Забобон"), А. Свидницького („Люборацькі") та надбаннями багатьох українських радянських письменників. Його переклад „Прапороносців" О. Гончара був першим перекладом цього твору на іноземну мову. В Празі він перевидавався чотири рази, причому Р. Гулька кожне видання наново переробляв, враховуючи доповнення й зауваження автора. Трьома окремими виданнями вийшла і третя частина трилогії О. Гончара — „Злата Прага". Гулька переклав і інші твори цього письменника: „Таврію" та ряд оповідань. Окремими книжками у перекладі Р. Гульки виходили твори О. Іваненко („Тарасові шляхи", „Казки ліса"), Н. Рибака („Дніпро"), Петра Панча („Гомоніла Україна"), С. Скляренка („Шлях на Київ"), О. Ільченка („Петербурзька осінь"), В. Кучера („Кармелюк"), І. Ле („Роман Міжгір'я"), Ю. Смолича („Роботи доктора Гальванеска"), П. Козланюка („Юрко Крук"), О. Копиленка („Народжується місто"), О. Гаврилюка („Береза") тощо. В його перекладах виходили друком та ставилися на професіональних сценах п'єси О. Корнійчука, Л. Дмитренка, Я. Баша тощо. Значною популярністю серед чехів користалися „Українські народні казки", що у його перекладі вийшли у трьох виданнях.

Майже два десятки перекладів Р. Гульки з української літератури залишилось у рукописах. Між ними є основні твори Ю. Яновського („Жива вода",

„Вершники", „Чотири шаблі", „Грім над степом"), „Баба Палажка", „Микола Джеря" І. Нечуя-Левицького, „Хіба ревуть воли" П. Мирного, „В житніх полях" Г. Косинки, „Будні" І. Ле та багато інших.

Він листувався з багатьма українськими письменниками. У празькій Слов'янській бібліотеці зберігаються листи 41 діяча української культури до Р. Гульки, серед них 142 листи В. Касіяна, 65 — Н. Семенюк, 26 — І. Долгоша, 13 — О. Гончара, 11 — Ю. Мельниченка, 10 — П. Козланюка, по 9 — В. Гнатюка, О. Іваненко та В. Кучера: далі є тут листи В. Стефаника і його синів, К. Гриневич, Ю. Яновського, І. Коцюбинської, П. Панча, Л. Первомайського, М. Рудницького, В. Сімовича та ін.[4] Опублікування, або хоча б науковий аналіз цих листів відкриє не одну цікаву сторінку української літератури.

Перекладацька діяльність не була для Р. Гульки лише професіональною справою, але справою його серця. Хоч в його жилах не було ні капельки української крові, Україну він полюбив щирою синівською любов'ю на все життя. Захоплювався він всіма видами українського мистецтва, перш за все музикою: „Коли я хочу при спогадах підмалювати свій настрій, — писав він у листі до Н. Семанюк, — переграю собі грамофонну пластинку з чудесним хором Миколи Лисенка „Верховино, світку ти наш". Це є так гарно, коли можемо користатися з джерел інших народів, особливо з таких близьких, як є нам нарід український".[5]

У 50-их роках Р. Гулька був найпродуктивнішим перекладачем з української літератури у світі, притому аж не віриться, що ніколи він не був на Україні (якщо не рахувати Закарпаття 20—30 років), хоч це була його заповітна мрія. В листі до В. Касіяна він писав: „Переклади на чеську мову дають мені найкращу змогу зрозуміти життя України. Ви добре знаєте, що я мріяв особисто побачити це життя. Я хотів би поклонитись Шевченкові на його могилі, вшанувати мап'ять Коцюбинського в Чернігові, хотів би побачити золотоверхий Київ, який тепер відроджується з руїн, побувати в колгоспах, на Дніпрогесі, на Донбасі, хотів би пізнати казковий Крим. Та, на жаль, нічого із цього йому не вдалося здійснити. Справа в тому, що він, як пенсіонер, був перекладачем „На вільній нозі", не був зайнятий в жодній установі, яка б могла офіційно вислати його за кордон, а приватно у 40—50-их роках він теж не зміг виїхати на Україну. Отак його заповітна мрія залишилася для нього лише нездійсненою мрією.

Зате його часто відвідували друзі — письменники з України: В. Касіян, О. Гончар, І. Ле та багато інших.

Жив він надзвичайно скромно. Будь-яке прагнення слави було для нього зовсім чужим.

Коли в 1960 р. до нього звернувся М. Мольнар з проханням надіслати йому основні дані про себе для „Української радянської енциклопедії", він надіслав йому коротку довідку зі списком всіх своїх книжкових перекладів, однак наполегливо просив не залучати його ім'я в енциклопедію, мовляв, він цього не заслуговує.[7]

Умер Р. Гулька у Мотольській лікарні у Празі після операції жовчного міхура. Його смерть пройшла майже непомітно. В Чехословаччині не опубліковано жодного некролога. Від смерті цього визначного популяризатора української літератури минуло чверть століття, однак досі ні в Чехословаччині, ні на Україні не було опубліковано жодної статті з аналізом та оцінкою його перекладацького доробку. А він на це вповні заслуговує.

Микола Мушинка

Примітки:

---

1. Цитовано за копією рукопису статті-некролога В. Касіяна та Н. Семанюк, про Р. Гульку, що зберігається у літературознавця М. Мольнара у Братіславі.

2. Підкарпатська Русь, Сергія І.: Дерев'яні церкви і дзвіниці. Рисував й видав Р. Гулька в Празі.
3. Лист Ружени Гульки до М. Мольнара від 11. III 1973 р. Й Вацек, Кореспонденце Р. Гулькові, Сто падесят лет ческо-українських літерарніх стикув. Прага, 1968, стор. 383.
4. Літературні стикув. Прага, 1968, стор. 383.
5. Див. прим. № 1.
6. Див. прим. № 1.
7. Лист Р. Гульки до М. Мольнара від 2 червня 1960 року.

АНДРІЙ ГОЛОВКО

4. XII 1897 — 5. XII 1972

Співець селянства — так коротко звикли окреслювати Андрія Головка літературні критики, таким теж сприймає його читач. Окреслення це настільки широке, що, звичайно, охоплює правду про творчість цього класика новітньої української прози. Хто водночас пам'ятає, що струмінь т.зв. селянства в українському письменстві особливо багатий і цікавий, цей Головкову спадщину і придавану їй назву розумітиме в усій її колоритності і багатстві.

З селом був письменник зв'язаний докорінно: народженням, душею, тематикою творів і врешті вдачею. Інколи чинили йому закид, що він „аж надто зосереджений в собі самому", що нагадує він своїх героїв — стриманих у поведінці та скупих на слово. Письменник, бувало, раз сприймав це із зовнішнім спокоєм, іншим разом не вистачало йому терпцю і спалахував... поясненнями. Ось, наприклад, так як у 1925 році, коли у своїй ліричній „сповіді" писав: „Коли я творю, — не сиджу з пером над аркушем. А бігаю по хаті, спиняюсь. Говорю вголос. То грізно, то з благанням (по дії) руки заломлюю. Тоді кидаюсь до аркуша й зарисовую".

Чи однак треба йому було вдаватися до пояснень? Зацікавлені могли знаходити відповідь у його творах. Був він у них справжнім поетом, закоханим у „просту" мудрість народного життя, у колоритність цієї простоти і душі людини, що в ній зростала. Аж ніяк не заважало це письменникові говорити правду, навіть оцю жорстоку. Чи подібно не поводився інший майстер над майстрами Василь Стефаник? Такої-то, мабуть, психічної конструкції потребує саме село, українське село.

Юрій Смолич у спогаді про свого друга по-перу записав: „Твори Головка — це сам Головко, а сам Головко — це його творчість.(...) Він завжди щиро і щедро виражав себе самого на кожному етапі формування й розвитку свого світобачення й світогляду, художнього смаку й мистецтва художнього відбору". Може й тому кожен твір цього письменника сприймається з таким довір'ям, у якому немає місця на роздуми над межею Головкового мистецького вимислу і реалістичного, репортажного запису подій і фактів.

Минає 90 років від дня народження оцього незвичного творця, якого називають одним з основоположників післяреволюційної української прози. Життєвий шлях Андрія Головка почався в селі Юрках на Полтавщині у селянській сім'ї. Навчався в Кременчузі у реальному училищі, звідки його викинули за українські вірші. Від 1915 року був на фронтах першої світової війни, а потім боровся в рядах Червоної Армії. Працював у школі старшин у Харкові, вчителював і займався сільським господарством. Під час останньої війни був воєнним кореспондентом. Передовсім однак був він письменником. За доробок у літературі отримав найвищу українському творцеві нагороду — премію ім. Т. Шевченка.

„Бур'ян", „Мати" і „Артем Гармаш" — трилогія, яка визначає творчий шлях А. Головка. Працював над ними довго. Так довго, що для завершення

циклу не вистачило йому вже часу. Від рукопису четвертої частини „Артема Гармаша" (працював над ним понад 20 років) відірвала його смерть. Між цими романами були інші твори.

Починав таки від поезії. У 1919 р. вийшла збірка його віршів „Самоцвіти". Після неї появляються книжки його оповідань, серед яких є такі, що віддавна стали хрестоматійними. „Дівчина з шляху", Червона хустина", „Товариші", „Пилипко" — твори для дітей і про дітей. Читали і читатимуть їх представники всіх поколінь. У просту розповідь, не перевантажену заздалегідь надуманою філософією, вписує прозаїк жахливо реальний конфлікт. Його трагізм у тому, що у життєвий дійсний двобій вступають діти. У страшних поневіряннях, серед звірств, зради, торгування людською долею і голоду формується і дозріває малоусвідомлена дитяча дружба. Дозволяє вона зберегти і саме життя, і чисту душу.

Наступними були повісті „Пасинки степу", „Зелені серцем", збірник „Можу". Засвідчили вони надзвичайну письменникову стійкість, вірність раз обраній меті: представити на сторінках творів епоху, яку доводиться проходити, один з найважливіших періодів в історії українського народу. Таке завдання введено, м.ін., у статут літературного об'єднання „Плуг". Здається Андрій Головко, як єдиний із „плужан" зберіг вірність настанові через піввіку, до останніх своїх днів. Його повісті стають тільки доказом цього. Поглиблюється лише в них письменникове світобачення, тематичний обсяг. На першому плані ставляться долі молодих людей, сума яких допомагає краще побачити шляхи зростання молодої частки народу і водночас рух історії всього суспільства. Є ж бо в цих повістях паростки Головкової масштабності, яка в романах дозволить йому „сільський" матеріал виносити на загальнонародну, загальнонаціональну площину.

У 1927 р. з'являється роман Головка „Бур'ян". Викликає він хвилю дискусій, рецензій і майже одностайну думку — це перший епічний твір, у якому на фоні соціальних і політичних конфліктів епохи, відтворено збірний образ українського революційного діяча нового формату. Давид Мотузка виходив поза дійсність української тогочасної провінції, і як образ узагальнювався на все покоління. Вагомість цього твору стверджувалася й тим, що на 10-ліття Жовтня премією побіч „Голубих ешелонів" Панча був відзначений саме „Бур'ян". Коли зважити, як багато цікавих і оригінальних прозових творів доходило тоді до читача, нагорода Головкові вагомішатиме.

В основу сюжету роману лягли дійсні факти боротьби українського селянства у післяреволюційні роки. Оця документальна підбудова викликала насамперед голоси захоплення, а пізніше чималий спалах критичних висловлювань. Захоплення в роки появи твору продиктоване було намаганнями письменників-реалістів доносити до читача максимально вірогідні факти. Була це однак справжня доба „бурі і натиску", бо ось уже через кільканадцять років, коли появилася (невисокого, правда, лету) кіноповість Головка „Скиба Іван" ця ж критика атакувала його всю попередню творчість, зовсім за що інше. За невиразну репортажність, за брак яскравості у зарисовуванні постатей і подій. Ба, як закид звучали навіть слова, про неспроможність Головка відірватись від впливів українських письменників XIX поч. XX століть — В. Стефаника, М. Коцюбинського, П. Мирного, а навіть П. Грабовського.

По-іншому звучать оці „закиди" сьогодні. Вони насамперед є свідченням стилістичної та ідейної безперервності в українському письменницькому процесі. У ній міг Головко творити плетиво гострих конфліктів, наявної дійсності та уявного і реального історичного минулого, міг з „горнила" інколи трагічних морально-психологічних зіткнень виловлювати постаті, що, оформлюючись постійно, несли ідеї нового світу.

Письменник любить контрастність і лаконізм вислову. Допомагає це йому творити і напругу твору і краще виділяти відмінності поведінки. Не є це

однак спрощення. Бо побіч виступає і об'єктивна розповідь, і наспіваний ліризм, і романтичний порив. Названо це мистецьким, багатим відтінками ритмом головної розповіді. Цікаво, що є в ньому й місце для образів повних орнаменталізму, таких близьких імажиністам, до гурту яких Головка годі було б зарахувати. Коли подібні образи трапляються в такому творі, як „Бур'ян", то можуть вони засвідчувати тільки одне — письменникове чутливе відчування всіх віянь епохи. Звичайно, пізніше, він відійде від оцього нахилу до експерименту, але любити живу метафору він ніколи не перестане.

До подій революції 1905 р. звернувся письменник у наступному романі „Мати". Є це твір за дією віддаленою в часі, але за художнім методом ближчий до пізніших течій в українській літературі. Дехто добачав у ньому вияв натуралістичного, біологічного трактування людини. Відносилось це особливо до першої редакції роману. Звичайно багато в цьому перебільшень. Безсумнівно однак безпощадність подій тамтого часу, поразка селянського виступу не сприяли надмірній злагодженості розповіді. На цьому ж тлі міг бути таки змальований один з найпромовитіших образів української жінки — матері та дружини. Могла бути теж представлена широка і багата національна картина українського села початку століття. Слугує цій картині і мовне багатство, і ознайомлення з фольклором, і врешті знання національних характерів. Весь роман сповнений оптимізму. Поразка повсталих, не є однозначною з програшем справи, за яку вони виступили.

Героїв цього ж роману бачимо і в основному найбільшому творі А. Головка „Артем Гармаш". Перша його частина вийшла у 1951 р., друга — у 1960 р., третя — в 1970—72 роках, четверта осталась незавершеною. Дія охоплює життя українського села першої чверті XX століття. Критик Іван Зуб відзначив: „Важко назвати в сучасній українській літературі інший твір, окрім „Артема Гармаша", в якому надавалась би така серйозна вага докладності та всебічності художнього зображення, грунтовності розробки характерів, нарешті тій політичній, громадській психологічній, побутовій інформації, яка добиралася би з єдино доцільною метою — витворити правдивий, ідейно і естетично зрілий літопис народного життя та боротьби на внутрішньому рубежі історії". А Юрій Смолич порівнюючи роман з подібними надбаннями інших українських письменників, стверджує: „Артем Гармаш", мабуть, переважає глибиною осмислення тогочасності".

Додаймо й те, що Андрій Головко був гідним уваги драматургом („В червоних шумах"), кіносценаристом, автором текстів пісень (!), нарисів, публіцистичних матеріалів. Усі ці його надбання є виявом мислення, світогляду і розвитку творця. Так як виведена з таким пієтизмом доля кожного героя його твору, є часткою долі його та сусідніх поколінь, так творча і життєва біографія Андрія Головка є частиною історії його народу.

Роман Галан

ВЛАДИСЛАВ БРОНЄВСЬКИЙ НА УКРАЇНІ

Видатний польський революційний поет Владислав Бронєвський (17. XII 1897 — 10. II 1962) вперше побував на Україні під час війни 1920 р., а потім 1934 р. Він у 1934 р. відвідав Київ, Харків, Дніпропетровськ, Запоріжжя та інші місцевості. Польський поет познайомився з П. Тичиною, І. Микитенком, О. Копиленком, О. Корнійчуком, Л. Первомайським, І. Куликом та іншими письменниками України. Про перебування Бронєвського на Україні писали „Літературна газета" (1934, 30. III), „Зоря" (1934, 23. III), „Комуніст" (1934, 21. III) і „Харьковский рабочий" (1934, 20. III).

Свої враження з подорожі поет представив у тижневику „Вядомосьці літерацке" (1934, № 25, 27).

Після вересневої катастрофи 1939 р. Владислав Броневський жив деякий час у Львові. Тоді він зблизився з П. Панчем, О. Гаврилюком, Я. Галаном, П. Козланюком. С. Тудора знав ще з міжвоєнного періоду. У Львові Броневський був обраний членом Організаційного комітету письменників Західної України. 1958 р. у складі польської делегації на „Дні польської культури" автор поеми „Вісла" знов побував на Україні. У Києві він зустрівся з М. Рильським, В. Сосюрою, М. Бажаном, П. Тичиною, П. Панчем та іншими. Польський поет знов побував у Дніпропетровську і Запоріжжі. Він подарував свої твори українським друзям. Так наприклад на збірці „Верши зебраних" помістив таку дедикацію, „Тов. Максимові Рильському Велькему поеце україньскему светнему тлумачові польскей поезії. З пшиязьньом".

В. Броневський

Кійув, 18. VIII 1958 р.

Поїздка В. Броневського на Україну 1958 р. знайшла багато відгуків у радянській пресі. Відгуки такі були поміщені в 9 газетах, а саме в „Літературній газеті", „Радянській Україні", „Вільній Україні", „Запорізькій правді", „Прикарпатській правді", „Кримській правді" та ін. Разом таких відгуків поміщено понад 20.

Увагу привертає стаття „Зустріч у спілці письменників", що була надрукована 22 серпня 1958 р. у „Літературній газеті". Була це інформація про зустріч В. Броневського з письменниками Києва. Польський поет представив різні течії та тенденції в тогочасній польській літературі.

У більшості тодішніх газетних матеріалів були інформації про перебування польської делегації, в тому Броневського, в окремих місцевостях України.

Окреме питання становлять літературознавчі матеріали про його життя і творчість. Почали вони появлятися від 1927 року. Український бібліограф В. Кулик до 1971 р. відмітив їх понад 160. Серед них є значна кількість, в яких подано ширшу характеристику творчості польського поета.

Вже 1930 р. С. Родзевич у часописі „Життя і революція" (№ 1—2) подав ширшу характеристику творчості Броневського, аналіз окремих віршів та поеми „Паризька Комуна".

У 1934 р. газета „Зоря" (23. III), в статті „До Дніпропетровська прибув польський письменник В. Броневський" подала загальну характеристику його творчості.

Значно більше ширших праць про польського революційного поета появилося на Україні після війни. Загальні довідки про його життя і творчість були надруковані в УРЕ, УРЕС та „Антології польської поезії" (1979, т. 2, стор. 145). В останній довідці Броневського названо одним з найяскравіших представників світової соціалістичної поезії XX ст.

Немалий вклад у вивчення його поезії внесли українські полоністи Валерія Ведіна, Григорій Вервес, Юлія Булаховська, Іван Лозинський, Роман Кирчів, Роман Лубківський та інші. Доробок їх збагатив своїми друкованими на Україні працями про Броневського польський україніст Флоріан Неуважний. Згадаймо тут лише дві його праці. „Поет мужності і боротьби" („Літературна газета", 1957, 15 X) і „Владислав Броневський" у книжці „Сучасні польські письменники" (К. 1960). Валерія Ведіна у статті „Про літературну дискусію в Польщі", що була надрукована в „Радянському літературознавстві" (1957, № 2) вказала на особливості творчості Броневського та його вклад у становлення польської соціалістичної літератури. У свойому дослідженні „Літературно-громадські зв'язки пролетарських письменників Західної України і Польщі 20—30 років XX ст." (1960). Ведіна немало уваги присвятила не тільки зв'язкам Броневського з Гаврилюком, Галаном, Тудором та іншими, але пригадала думки польського поета, які він висловив у зв'язку з мандрівкою

по Україні ще у 1934 р. на сторінках тижневика „Вядомосьці літерацке" (№ 27).

Творчий шлях Броневського в статті „Підпалювач сердець" представив у „Літературній газеті" (1958, 15. VIII) В. Гримич.

Юлія Булаховська в книжці „Жовтень і зарубіжні слов'янські літератури" (1967) назвала Броневського засновником революційної поезії Польщі, а в дослідженні „Творчість Л. Стаффа і стильові пошуки польської поезії першої половини XX ст. (1970) провела аналіз його „Повісті про життя і смерть Кароля Вальтера-Сверчевського", поем „Вісла", „Мазовше" та окремих віршів. Детально поетичний доробок Броневського аналізує Булаховська в книжці „Прогресивна польська поезія в її зв'язках з російською та українською літературами" (1964).

Вона також авторка біографічної довідки про Броневського в „Антології польської поезії" т. 2.

Видатний український полоніст Григорій Вервес питання значення і місце творчості Броневського підіймав у багатьох своїх працях, вказуючи на значення для неї подій Жовтневої революції, а також писав про вплив цієї поезії на розвиток революційної поезії в Польщі.

Чимало статей польському революційному поетові присвятив Іван Лозинський. Вже у 1954 р. він у газеті „Вільна Україна" (9. III) писав про внесок Броневського в соціалістичну літературу Польщі.

Він писав також про переклади творів Броневського українською мовою, він автор ювілейних статей про польського поета у газеті „Львовская правда" (1967, 17. XII) та журналі „Жовтень" (1968, № 3), рецензій праць про творчість автора „Паризької Комуни", а також дослідження „Владислав Броневський і українсько-польські літературні взаємини післяжовтневого періоду", що була поміщена в книжці „Українська культура в її інтернаціональних зв'язках". К. 1971. Тут Лозинський писав про літературно-громадські та особисті зв'язки Броневського з українськими письменниками та про переклади його творів українською мовою. Газета „Літературна Україна" (1962, 16. II) помістила зворушливу посмертну згадку:

„Президія Спілки письменників України висловлює своє глибоке співчуття з приводу передчасної смерті видатного поета сучасності Владислава Броневського. Український народ знає і любить натхненну творчість автора „Магнітогорська або розмови з Яном", „Уклону Жовтневій революції", „Травневої пісні" та інших його творів, не раз перекладених на українську мову і завжди шануватиме його пам'ять. В особі Владислава Броневського українські письменники втратили близького друга і шановного побратима, з яким у нас була спільна мета в боротьбі за високі ідеали комунізму і миру". До цієї згадки Президії СПУ додано редакційну інформацію про творчий доробок Владислава Броневського.

Полум'яний нарис про життєвий і творчий шлях Владислава Броневського написав, як вступне слово до збірки поезій автора поеми „Вісла", український поет і перекладач Роман Лубківський (1983).

Тут ми дійшли до питання перекладів поезії Броневського на Україні.

Переклади ці розпочав М. Ірчан 1926 р. віршем „Невідомий солдат", що був надрукований у „Культурі і побуті" (№ 28).

Поезії польського поета перекладали на українську мову понад 40 авторів у тому Максим Рильський, Дмитро Павличко, Роман Лубківський, Борис Олійник, Григорій Кочур, Л. Первомайський та ін.

Твори автора „Мазовії" були друковані в понад 10 журналах і в понад 16 газетах. З числа журналів, в яких появлялися переклади поезій Броневського, слід назвати „Плуг", „Всесвіт", „Вітчизну", „Жовтень", „Прапор", „Вікна", а з газет „Літературну Україну", „Вільну Україну", „Вечірній Київ", „Київську правду", „Радянський Львів", „Радянську Волинь", „Прикарпатську

правду", „Кримську правду", „Західну Україну" та ін. Крім цього вони появлялися у збірках поезій В. Бобинського, А. Шмигельського, І. Кулика, в книжці Ю. Булаховської „Творчість Л. Стаффа і стильові пошуки польської поезії" (1970), у збірці перекладів Р. Лубківського „Слов'янське небо" (1972). В „Антології польської поезії" т. 2, (1979) надруковано 33 твори польського поета в перекладах М. Рильського, Д. Павличка, Р. Лубківського, Б. Олійника, І. Глинського, Л. Череватенка та В. Коптілова. Друкувалися вони також в альманаху „Гарт".

Окремі твори мовою оригіналу появлялися на Україні в польських читанках для І—VII класів.

„Вибрані поезії" Броневського в українських перекладах випущено вперше 1939 р. У збірці поміщено 7 віршів і поему „Паризька Комуна". В гурті перекладачів бачимо І. Кулика, Л. Первомайського, М. Булатовича та А. Шмигельського.

1983 р. за упорядкуванням та вступною статтею Р. Лубківського у видавництві „Каменяр" появилася найповніша збірка Владислава Броневського „Поезії".

У вибірці понад 130 віршів і 5 поем. Ці твори вповні представляють творчість польського поета тим більше, що вони здійснені найвидатнішими митцями художнього перекладу — М. Рильським, Д. Павличком, Р. Лубківським та іншими. Вартість збірки підносять також солідно опрацьовані Р. Лубківським примітки, які допомагають читачеві глибше зрозуміти творчість польського поета та її рецепцію на Україні.

Належну шану Владиславу Броневському склали також українські бібліографи.

Н. Королевич і Ф. Сарапа у книжці „Слов'янська філологія на Україні" (1958—1962 рр.), що вийшла у видавництві АН УРСР 1963 р. подали бібліографічний перелік критичних статей про творчість В. Броневського, які появилися на Україні на протязі 1958—1962 років.

Солідний бібліографічний покажчик „Владислав Броневський в українській РСР" (1971) випустила в світ Біліотека іноземної літератури м. Львова і Львівське відділення Товариства радянсько-польської дружби.

Покажчик солідно опрацював В. Кулик. Ділову передмову про життя і творчість автора поеми „Ладнай багнет" написав Іван Лозинський. Вона відкривається словами: „Поетом, який зробив для красного письменства Польщі те, що для радянської літератури Володимир Маяковський і Павло Тичина, для чеської — Іржі Волькер, для болгарської — Христо Смирненський, а для хорватської — Мирослав Крлежа, треба вважати Владислава Броневського.

В. Кулик відмітив не тільки переклади, статті, розвідки, замітки, фотографії публіковані на Україні, але також матеріали, що появлялися в „Нашій культурі" та „Українському календарі", зокрема праці А. Верби, переклади Я. Гудемчука, О. Лапського та Є. Самохваленка. Знаходимо в ньому твори Броневського, які появилися в українській пресі в Канаді.

Наведені приклади зацікавлення і високої оцінки творчості Владислава Броневського на Україні створили нову якже важливу сторінку в історії дружби між польським і українським народами. Вони служать ідеї дружби між народами взагалі, ідеям засудження всякого гніту, війни та зміцнення миру у світі.

Антін Верба

ІВАН РОМАНЧЕНКО

16. III 1894 — 3. IV 1977

Український літературознавець і бібліограф народився в сім'ї залізничного робітника в Кишиневі. Вчився в Козятині і Єлизаветграді. 1915 р. він був

мобілізований. 1917 р. брав участь у Жовтневій революції, служив у Червоній Армії, ніс службу на радянсько-польському кордоні.

Після демобілізації вчителював на Одещині. 1928 р. закінчив літературний відділ Одеського інституту народної освіти. Два роки пізніше розпочав працю доцентом історії української літератури в Одеському музично-драматичному інституті, а згодом в Одеському інституті народної освіти. Працював також завлітом Одеського театру Революції. З 1936 р. працював у Москві на посаді вченого секретаря Пушкінського комітету, а відтак вченим секретарем архіву М. Горького і старшим науковим працівником Інституту світової літератури АН УРСР. У Москві Романченко вивчав між іншими питання про ставлення М. Горького до Т. Шевченка.

1938 р. літературознавець повернув на Україну і працював у Ніжинському педагогічному інституті, а потім у Львівському філіалі АН УРСР та Львівському педагогічному інституті.

Під час Вітчизняної війни Іван Савич перебував у тилу ворога, виконуючи спецзавдання. Після війни повернувся до Львова і працював в Інституті суспільних наук АН УРСР, в педагогічному та поліграфічному інститутах.

Деякий час працював у Дрогобицькому та Кременецькому педінститутах. 1955 р. перейшов на пенсію. Помер у Львові.

Наукова діяльність Романченка розпочалась 1928 р. Він друкувався в журналі „Червоний шлях", в „Учених записках" Всесоюзної бібліотеки ім. В. Леніна.

Іван Савич Романченко опублікував понад 200 праць у науковій і періодичній пресі, а також окремими виданнями.

Темою його досліджень стали питання шевченкознавства. До важливіших належали: „Ленін, більшовики, Шевченко" (1964), „Автографи Т. Г. Шевченка", „Унікальне заграничне видання творів Т. Г. Шевченка", „Горький про Шевченка" (1938), „Пушкін і Шевченко" (1949), „І. Франко про Шевченка" (1956), „Нові матеріали з біографії Кобзаря", „Т. Шевченко про Гоголя".

Немалі заслуги має вчений у дослідженні спадщини Михайла Драгоманова. На цю тему він написав до 50 досліджень.

Разом з Д. Заславським Романченко видав першу в УРСР монографію про Михайла Драгоманова. За упорядкуванням Романченка 1970 р. у видавництві „Наукова думка" випущено у світ „Літературно-публіцистичні праці" Михайла Драгоманова. 1940 р. Іван Романченко захистив дисертацію „Куліш — біограф і критик Гоголя". Цікаві думки відносно постави літературознавця і літератора висловив Іван Савич в одному листі з 1969 р. до автора цих рядків.

„З приємністю читаю все те, що пишете в газеті і в журналі. Подобаються мені ваші праці, багаті фактами, високо ерудовані, читабельні. Прочитав, Ваші думки про книжку „Розповідь про неспокій" Смолича. Написана книжка справді цікаво. Одначе мені не сподобалися мемуари талановитого письменника. Мабуть тому, що я, учасник того організаційного періоду становлення нашої української літератури, вичитав чимало похибок.

Годі думати, що жанр мемуарів вільний від авторського суб'єктивізму. Проте межею в цьому об'єктивізмі обов'язково мусить бути правда, навіть тоді, коли вона протирічитиме авторському задуму.

Говорити про друзів, що вони, „цяця", а всі недруги „кака" — рецепт мало придатний взагалі, а для мемуарів особливо.

Говорити про великого українського історика так негативно — навіть не чесно.

В мемуаристиці колишні упередження, а тим більше не виправдані, слід було відкинути; говорити не про бороду Грушевського, а про його заслуги, про помилки, говорити спокійно, а не в насмішкуватому тоні.

Письменник мусить володіти талантом. Пером він мусить водити чесно і скромно".

Іван Савич надрукував ряд статей у „Нашій культурі". До них належать такі: „І. Франко і Михайло Драгоманов" (1966, № 8), „Український народ гідно вшанував пам'ять М. Драгоманова" (1967, № 7), „Микола Костомаров" (1967, № 4), „М. Горький про Т. Шевченка" (1968, № 3), „Дещо нове про М. Черемшину" (1974, № 6), а також в „Українському календарі". Тут слід згадати „Гайдамаки Шевченка в інтерпретації Драгоманова" (1974, с. 309), „Громада" (1968, с. 92), „М. Драгоманов в оцінці Леніна" (1970, с. 298).

Іван Романченко був уважним читачем „Нашого слова" та „Нашої культури".

У листі від 21. IX 1967 до автора цих рядків він писав: „Надійшов час передплати Вашого славного — „Наше слово" і „Нашої культури". Мені так подобається Ваша преса, що я й не мислимо собі, щоб не читати її. Цю процедуру я з року в рік проробляв за допомогою покійного т. Гошовського і з Вашою участю. Може Ви будете ласкаві допомогти мені в цій справі. Повідомте, прошу Вас, скільки я можу за належний мені гонорар передплатити „Наше слово" і „Календар".

З найщирішою повагою Іван Романченко"

З неменшою увагою покійний читав „Український календар". У багатьох листах до його редактора він висловлював своє захоплення книжкою, старався придбати її не тільки для себе, але й для знайомих. У листі від 28. I 1975 р. Романченко сердечно дякуючи за одержану книжку, між іншим, писав:

„Про Вашу продукцію сказать можна, що вона позначена Ленінською настановою, що без знання минулого не збудуєм сучасного і майбутнього". Іван Савич закінчив цього листа словами:

„Спасибі Вам, за розумний, актуальний календар Ленінського духу". У 10-річчя від дня смерті І. Романченка слід відмітити, що має він значні заслуги не тільки для українського радянського літературознавства, але також вніс помітний вклад в ускатівську культурну скарбницю.

А. С.

КАЗІМЄЖ-АНДЖЕЙ ЯВОРСЬКИЙ ТА УКРАЇНА

Небагато маємо в Польщі перекладачів, які мали б на своєму рахунку так велику кількість перекладів з української поезії, як Казімеж-Анджей Яворський (28. XI 1897 — 6. XI 1973), і не багато таких, які протягом свого творчого життя вертали б безустанно до її творців, врешті сповнювали таку велику роль у зближуванні української творчості польському читачеві.

Як поет і перекладач належить Яворський до цієї генерації, яка мала змогу безпосередньо зустрітись з Україною, познайомитися з її культурою та увійти в реалії краю, якого твори мали популяризувати. З його спогадів[1] довідуємось, що вже в дитинстві мама співала йому українські пісні (знала їх з лекцій співу, які давав їй Олександр Мишуга, відомий український оперний співак), брала з собою на спектаклі українського об'їзного театру — „Наталку Полтавку", „Сорочинський ярмарок", „Ніч перед різдвом", „Вій", ділилася з сином своїми рефлексіями, захвалювала гру акторів і їхній спів. Інколи і сама присвоювала собі частку їхнього репертуару, а зокрема пісню „Віють вітри". Майбутній поет у Холмі, в Грубешові в діда зустрічався з українцями, бував — як сам стверджує — в Холмському соборі, захоплювався його візантійськими малюнками.

Вибух війни в 1914 році, евакуація до Києва, дворічне перебування в Сумській гімназії, а згодом у Харкові (1916—1918) значно допомогли Яворському поглибити знання про Україну. Познайомився він тоді з Києвом. У товаристві доньок Марії Добрянської, природної сестри вуйка (мешкала в Києві) прогулювався вулицями старого міста, з зацікавленням приглядався Соборові

св. Софії, пам'ятникові Хмельницькому, залишкам Золотих воріт. З Володимирської гірки слідкував за широким Дніпром з його рукавами і розлогими просторами на протилежному березі. В Харкові, в якому провів два роки як студент медицини, також не занедбував справ духовних — відвідував театри, концертні зали, музеї. Про один з музеїв пізніше напише:

„Не був він занадто багатий, але серед картин, які там знаходилися, одна особливо звернула мою увагу. Представляла Ісуса з обличчям так прекрасним, так благодатним, повним терпіння і богомілля, так божественним і одночасно людським, що я довго не міг відірвати від нього очей. Автором картини, як показував напис, був Тарас Шевченко... Я знав, що Шевченко великий український поет, але що займався він також малярством і мав у цьому такі успіхи, було для мене правдивою несподіванкою".[3]

Пам'ятні березневі дні 1917 року провів Яворський у Харкові. Вперше зустрівся тоді з українським націоналістичним рухом: „Місто тонуло в людях — писав у своїх спогадах — при трибунах громадилися слухачі. Націоналісти домагалися вільної України, монархісти голосили смерть палатам, мир хатам".[5] З заміток, роблених також при інших нагодах, видно що Яворський не сприяв націоналістичному рухові. Тримався від нього здалека також у міжвоєнному періоді, після повернення до краю. Виникало це виразно з його лівих переконань.

У тридцятих роках Яворський, після майже п'ятнадцятирічної перерви, поновлює контакти з українцями. В згаданих споминах пише, що в тридцятих роках проводив вакації в родинних сторонах своєї жінки у Войнилові (Станіславське воєвідство), де нав'язав контакт з місцевою молоддю, переважно студентами. Там поглиблював свої знання української мови (почав тоді перекладати вірші Павла Тичини). „У недільні вечори — пише про ці контакти Яворський — українська молодь на площі біля костьола: сміх, жарти і народні пісні. Ох, як же співали чудово, завжди на два голоси! — ревно і меланхолійно „Віють вітри" або величаво і грізно „Реве та стогне Дніпр широкий".[4] Подібні рефлексії переказуватиме і при інших нагодах. У репортажі з зустрічі з українцями в 1961 році в Сколю напише: „На перевалі безперервні розмови польською і українською мовами, тости і співи. Ох, ці голоси, ніби аматорські, ніби не вивчені, а які ж чудові, як згармонізовані з оточенням".[5]

Звідси, з Войнилова Яворський разом з жінкою робили випади в гори, карпатські села, де поет встановляв контакти з українськими селянами, відвідував їхні хати, слухав оповідань про щоденний труд і красу гір. Щирий подив будили в ньому гірські масив Чорногори і Горганів:

> Patrzę w nikłe zarysy majaczących Gorgan,
> gwiazdy iskier buchają aż do iskier gwiazd,
> woda szumi, jak ziemi najśpiewniejszy organ
> i dobrze nam daleko od najbliższych miast.
>
> Pisma, t. 9, s. 272.

У поезії та спогадах люблінського поета і перекладача не бракує доказів, які засвідчують, що зустрічі з Україною, її людьми мали на нього чималий вплив. Свідчать про те хоч би такі ліричні і образні вислови у віршах: „Цудовни Днепр", „неба над Харковем інтесивни бленкіт", „пахняла Україна", „вспаняла україньска віосна" та згадані вже сентиментальні ремінісценції на тему пісень і українського народного мистецтва.

Слідкуючи за українською дорогою Яворського, треба ще відповісти на питання, чи знав і як володів він українською мовою. З пояснень самого поета виникає, що ані побут у Києві, ані в Сумах чи Харкові не дали йому токої нагоди. Школа і середовище, в якому він перебував, були зрусифіковані. Сам, зрештою, визнає, що в тому часі „не зустрівся з українською мовою, а самих українців відрізняв тільки за суфіксом -енко".[6] Свою едукацію

в засвоєнні української мови фактично почав у тридцятих роках, коли почав перекладати вірші Тичини. Допомагали йому в цьому згадані войнилівські студенти. Вони достачали йому комплектних інформацій з літератури і мови та давали конкретні трансляторські поради: „Мав я з собою збірку віршів П. Тичини, — згадує ці роки — володіючи російською мовою я розумів майже все, знаходились однак тут і деінде слова, яких значення і в контексті я не міг догадатися. Просив я отже їх перекласти".[7] Помагала йому запевне і жінка, яка, як твердить сам поет, вчилася української мови у Вчительській семінарії і вправно нею володіла.[8]

Яворський як перекладач української поезії виступив уперше в 1933 році. Цей рік був переломним у його творчому житті. У вересні за його ініціативою почав виходити в Холмі літературний журнал „Камена". Ставши його редактором, він невтомно популяризує твори слов'янських народів, зокрема російського, українського і білоруського. „Реалізація цього пункту „Камени" — напише пізніше в своїх спогадах — справляла мені особливе вдоволення, стимулювала до поглиблювання знань більш чи менш знаних мені до того часу мов наших побратимів".[9] Варто згадати, що в популяризації української літератури не був Яворський самітний. Різні аспекти з життя українського народу, його літератури і мистецтва, підносила на своїх сторінках прихильна для українців прогресивна літературна преса.[10] Знаменними в цьому були четвертий і п'ятий номер „Сигналів" (1934), які помістили статті, огляди, інформації про українську літературу і переклади творів Т. Шевченка, Володимира Сосюри, Богдана-Ігоря Антонича, Олександра Олеся та приятельські майже відносини двох редакцій — „Міесєчніка літерацкего" і українського журналу „Вікна".

Перші переклади Яворського з української поезії появилися в другому номері „Камени" за 1933 рік. Були це вірші Павла Тичини, Євгена Маланюка і Олега Ольжича. У 4 номері Яворський опублікував дальші переклади — вірші Павла Тичини, Максима Рильського, Богдана-Ігоря Антонича, Святослава Гординського, Ярого, Кабарівського та Кравціва. Сьомий номер „Камени" (1934) повністю був присвячений презентації української літератури і культури. В його літературній колонці опубліковано польською мовою вірші Тараса Шевченка, Осипа Федьковича, Олександра Олеся, Максима Рильського, Павла Тичини, Юрія Косача, Богдана Лепкого, Євгена Маланюка і Богдана Кравціва. Переклади люблінського поета друкувалися також в інших номерах „Камени", а також у таких літературних журналах як „Зет", „Бюлетин польско-українські", „Сигнали". З обчислень зроблених В. Шершуновичем виникає, що 1933—1939 роках переклав Яворський 36 віршів 17 поетів.[11]

Твори для своїх перекладів брав Яворський з західноукраїнських літературних журналів, книжок, поетичних збірок надсиланих до редакції. З тих джерел черпав також інформації до своєї „Слов'янської хроніки". Вже в першому номері „Камени" з українських подій віднотовує смерть Миколи Хвильового, в наступних — — пригадує ювілеї Михайла Коцюбинського, Лесі Українки, Ольги Кобилянської, виділяє нову збірку новел Василя Стефаника, згадує появу цікавіших статей про українську літературу і мистецтво, вказує на письменників нагороджених літературними преміями. В „Слов'янській хроніці" Яворський точно передав зміст українського номеру „Сигналів", який появився в 1934 році, писав про смерть Василя Стефаника (1937) його польські переклади опубліковані у краківських журналах. Скрупульозно отже випотовував усякі інформації на українські теми, що в тогочасних умовах не було без значення.

У післявоєнних роках Яворський подвоїв свої зусилля на користь популяризації української літератури. Від перших мирних днів друкував на сторінках „Камени" (почала виходити від листопада 1945 року (та інших польських журналах, зокрема тих як, „Культура", „Одглоси", „Погльонди", „Твурчосьць",

„Тигоднік культуральни", „Жице слов'яньске", „Жице літерацке" нові переклади поетів різних історичних епох. У перших літах сягав по твори найбільш улюблених поетів — Богдана-Ігоря Антонича (в епістолярній творчості перекладача є згадки, що перекладав твори цього поета під час окупації), Павла Тичини, Максима Рильського, а з початком п'ятдесятих років також по вірші Миколи Бажана. В половині п'ятдесятих років перекладає твори Івана Франка („Декадент", „Гімн", „Семпер тіро") і Лесі Українки („Знаю добре", „З Ритмів"). З початком шістдесятих років домінують у його перекладах твори сучасних львівських поетів: Ростислава Братуня, Володимира Лучука, Дмитра Павличка і Антона Шмигельського. Зацікавлення цими поетами безсумнівно пов'язане з розвитком прикордонної співпраці Люблінського і Львівського воєвідств. Одночасно перекладає він твори Т. Шевченка, Максима Рильського, Лесі Українки, Богдана-Ігоря Антонича. Серед перекладів згаданого десятиріччя знаходимо також твори наймолодших поетів, таких як Роман Лубківський, Євген Гуцало, Іван Гущак, Ліна Костенко, Микола Романченко, Іван Драч, Віталій Коротич, Галина Гордасевич, Володимир Яринич, Анатолій Камінчук, Валентин Мисько, Іван Низовий. В цілому післявоєнному доробку Яворського нараховуємо близько 170 перекладів з української літератури понад сорока поетів.

В післявоєнних роках Яворський продовжував свою публіцистичну діяльність на користь української літератури: писав статті про сучасних українських поетів, коментарі до публікованих творів, інформував польського читача про визначні ювілеї, контакти з українськими письменниками.[12]

У 1960 році Яворський видав збірку перекладів з творами Максима Рильського п.з. „Лірики" (19 віршів), до якої залучив, крім своїх, переклади С. Полляка, Т. Бохенського, Т. Голлендера, Л. Левіна, Е. Житомерського, Л. Пастернака, Ю. Тувіма, Є. Гординського. Збірка викликала велике зацікавлення, а рецензенти згідно підкреслювали добрий вибір віршів та вартості перекладів (Б. Бернацька, С. Полляк, Я. Ратайчак).

Переклади Яворського сповняють важливу роль у зближуванні української літератури до польського читача. Як перекладач української поезії — він незвичайно популярний. Його переклади передруковуються в багатьох збірках і антологіях, появилися між іншими в польських збірках Максима Рильського, Павла Тичини, Миколи Бажана, Віталія Коротича. У виданій в 1977 році „Антології української поезії" передруковано їх понад тридцять. Найбільша кількість тих перекладів знайшлася в третьому томі „Пісм" Яворського п.з. „Пшеклад поезії українськєй, біалорускєй, і народув кауказкіх". (Люблін 1972), який вийшов за редакцією Михайла Лесева.

Діяльність люблінського поета і перекладача мала також поважне інспіраторське значення. Так склалось, що в значній кількості сучасні популяризатори української поезії залишалися в крузі Яворського і його журналу „Камена". На сторінках цього журналу друкували свої твори і переклади Юзеф Чехович, Тадеуш Голлендер, Александер Баумгардтен, Марян Пєхаль, Єжи Плєснярович, Северин Полляк, Влодзімеж Слободник, Ян Спєвак, Адам Важик та інші (маємо на увазі не тільки переклади з української літератури). Після війни з редакцією „Камени" співпрацювали також Ігор Сікірицький і Анна Каменська. Для багатьох із них щире зацікавлення Яворського українською поезією було стимулом до розвитку власної діяльності в цьому напрямку.

Про досягнення Яворського в галузі перекладу можна говорити однаково схвально як і про його оригінальну творчість. Мав він усі дані до того, щоб створювати добрий переклад: був поетом, творчо володів рідною мовою, цікавився мовою, літературою, народом і автором твору, який перетворював польською мовою, врешті ставив переклади на рівні з оригінальною творчістю.

Ярослав Грицковян

Примітки:

1. K. A. Jaworski, Pisma, t. 8, Wywoływanie cieni, Lublin 1972, s. 84.
2. Там же, стор. 292.
3. Там же, стор. 205.
4. K. A. Jaworski, Pisma, t. 9, Koniec seansu, Lublin 1972, s. 265.
5. K. A. Jaworski, Pisma, t. 10, Reportaże, artykuły, felietony.
6. K. A. Jaworski, Pisma, t. 8, Wywoływanie cieni, Lublin 1972, s. 167.
7. K. A. Jaworski, Pisma, t. 7. W kręgu „Kameny", Lublin 1972, s. 22.
8. Там же, т. 9, стор. 271.
9. Там же, т. 7, стор. 142.
10. „Nowa Kultura", „Miesięcznik Literacki", „Sygnały", „Nowa Kwadryga", „Dziennik Popularny".
11. W. Szerszunowicz, K. A. Jaworski wobec literatur wschodniosłowiańskich. Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. B. Białokozowicza, Maszynopis, Białystok 1979.
12. K. A. Jaworski. Szewczenko i Polacy na zesłaniu, „Kultura i życie" (Lublin) 1952, nr 17; Taras Szewczenko, „Życie Literackie" 1953, nr 9; W roku bieżącym przypada setna rocznica urodzin Iwana Franki, „Kamena" 1956, nr 6; Szewczenko i Polacy, „Kamena" 1961, nr 11; Tyczyna, Rylski, Bażan — najwybitniejsi współcześni poeci ukraińscy, „Kultura i Życie" 1956, nr 37; Góry, pieśni i ludzie, „Kamena" 1961, nr 11.

СЛОВО ПРО РАННІ ТВОРИ ІРИНИ ВІЛЬДЕ

Кожний письменник приходить в літературу своїм шляхом. Своїм шляхом прийшла в літературу й видатна українська радянська письменниця Ірина Вільде, і той шлях стелився їй нелегко і непрямо.

Дарина Дмитрівна Макогін народилася 5 травня 1907 року в м. Чернівцях на Буковині. Дитячі роки провела на селі. Тут відвідувала школу, товаришувала з дітворою. Тут назавжди полюбила рідну природу і мову. Звідси взяла у велику життєву дорогу непозичений запис тонких спостережень і знань.

Батько — Дмитро Макогін, гуманіст, переконаний демократ і стихійний бунтар — вдало поєднував працю сільського вчителя з письменництвом і громадською діяльністю. В його віршах і оповіданнях знаходимо блискуче і глибоке відображення тогочасного побуту, моторошні картини соціального та національного поневолення українського населення Буковини австрійськими завойовниками й румунськими боярами. Твори сприяли пробудженню свідомості і людської гідності земляків і власної дочки. Австрійські, румунські (а потім — і польські) власті арештовували його, знімали з роботи, ніде не дозволяли „нагріти місця". В 1922 році родина Макогонів переселяється в Галичину. Макогонам живеться тут дуже тяжко, вони ледве-ледве зводять кінці з кінцями, але дочка вчиться — спершу в Станіславській гімназії, а потім — у Львівському університеті.

Письменництво чи не єдина галузь людської діяльності, в якій сучасна незаможна західна українка може утвердити себе як самобутня особистість, і честолюбна Дарина пробує свої сили в літературі ще в гімназійні роки. Вона ще з дитинства приглядається до письменницької роботи тата, вислуховує його поради і зауваження. Крім батька, перед нею яскравий приклад Лесі Українки, Ольги Кобилянської та Уляни Кравченко, не говорячи вже про Тараса Шевченка й Івана Франка, котрі теж „пробилися знизу". Дарина сповнена щасливих надій, вона певна, що письменство — її доля, і вона скаже в ньому своє ваговите слово, — відчуває в собі великі сили й можливості!

В 1930 році студентка університету почуває себе на голову вищою своїх колег, вона пише і друкує свій перший прозовий твір під назвою „Повість

життя", в якому проступають дві суперечливі тенденції: гуманно-демократична і снобська, набута в новому середовищі. Цю новелу (а потім і всі інші твори) юна письменниця підписує екзотичним псевдонімом: Ірина Вільде.

Новела надумана, і поза персонажа теж надумана.

В 1932 році надруковане оповідання „Щастя".

Це вже зовсім інший твір. Пише його не епігон, а людина спостережлива, серйозна і чуйна, пройнята співчуттям і щирою приязню до людей.

„Щастя" хвилює читача, викликає законний інтерес і повагу до автора. В оповіданні прокльовується щось невловиме, але відчутне, „щось", що потім буде назване „неповторним стилем Ірини Вільде".

Одне за одним друкуються нові оповідання — елегантні, вишукані й милі.

Своє об'єктивістське, „безстороннє" відношення до літератури молода Ірина Вільде розкриває в листі від жовтня 1931 р. до відомого українського письменника Михайла Яцкова: „Зміст — другорядна річ, головне — оригінальна форма!.." Лист засвідчив відрив молодої письменниці від життя народу, захоплення модним тоді в Європі модернізмом, гаслом якого було „мистецтво для мистецтва". Це був тимчасовий відхід від позиції демократизму. „Жити можна скрізь! — неначе проголошує молода письменниця. Можливе і щастя... Але осідлати й загнуздати його можуть тільки сильні, енергійні люди... Майбутнє належить талановитим і освіченим!"

Життя й подальші події не підтвердили цього оптимістичного пророцтва. Але університетська щоденність ще не давала письменниці підстав для обурення й гніву, не давала вона поки що й приводу для чисто „вільдівської" атестації персонажів.

На все свій час.

Дмитро Макогін як неблагонадійний, більше безробітний, ніж працює. Родина зубожіє. Нема грошей для продовження навчання в університеті. Дарина кидає його на останньому курсі і наймається гувернанткою дітей поміщика в Перемишлянському повіті.

Там — чи принаймні в той період молода дівчина пізнає звіряче „обличчя" сучасного їй суспільства; життя вражає несправедливістю і бездушністю; в цих умовах дають „осічку" і несумнівна талановитість письменниці, і її грунтовна освіченість.

Переживання — тобто нещодавно нехтуваний „зміст" — шукають своєї, притаманної тільки їм форми, і коли зміст органічно зіллється з формою, коли зміст увійде в свою форму, а форма підкреслить, виявить зміст — тільки тоді можливий значний художній твір.

Таким твором є „Кар'єра".

Летять шкереберть усі попередні теоретичні засади й оптимістичні декларації: у твір вдирається дике і нестримно жорстоке життя.

„Кар'єра" знаменує собою поворот у літературному житті письменниці, і на цьому оповіданні варто зупинитись більш докладно.

Оповідання починається сімейною ідилією, хорошими подружніми стосунками адвоката Василя Чуйгака і його дружини Лесі. Все це подається через сприйняття цієї молодої і відзивної на все жінки.

Життя родини протікає мирно, тихо, без будь-яких подій і пригод; все здається довговічним, надійним, міцним. Та раптом „з почуттям страху в серці" Леся ловить себе на думці, що вже вечір.

„Сонце переважилось на захід, а треба було, щоб воно стояло на сході і щоб вона, Леся, опинилася серед ранку в своєму домі із своїм чоловіком, із своїми дітьми..."

Молода жінка хоче пригадати і зрозуміти, як і яким чином у її приватне домашнє життя ввійшла чужа, стороння людина — машиністка чоловіка-адвоката Зоня?..

На своє лихо Леся пригадує, що й матеріальний добробут і процвітання

її родини якимсь незбагненим чином в'язалися з появою в канцелярії адвоката нової машиністки... Панна Зоня вульгарна, самовпевнена і безцеремонна... і все-таки молоді жінки почали зближатися, інколи бували на людях.

Що ж до панни Зоні, так вона приходила до Чуйгаків коли їй того хотілося і поводилася тут цілком невимушено і незалежно, — сторонній міг би подумати, що господиня дому Зоня, а не Леся.

„Що за дивне створіння?! — дивується Леся і не може зрозуміти сили людей такого типу. — І не гарна, і не вихована, і не освічена і навіть не розумна, і все ж має на людей вплив..."

Саме в цей момент поштар приносить і вручає Чуйгаковій лист з підписом „Друг". Леся ніколи перед тим не отримувала анонімних листів, але чомусь одразу здогадалась, що цей лист анонімний про Василя і панну Зоню. Не хотілося читати листа, в якому не могло бути нічого доброго. Але й поганого молода жінка не чекала для себе нізвідки, тому і наважилася прочитати лист.

Невідомий „доброзичливець" „відкриває очі" меценасовій, розповідає про те, що „Дон-Жуан", тобто Василь, і його „спокусниця" панна Зоня, таємно, але регулярно, зустрічаються у неї на квартирі; про ці таємні побачення знає і говорить „ціле місто"; одна тільки наївна меценасова не знає, яка страшна загроза нависла над її родинним щастям.

Леся, весело сміючись, з огидою відкидає листа: мішкуватий Василь у ролі Дон-Жуана і панна Зоня в ролі „спокусниці" чужого чоловіка і „розорительки" її, Лесі, родинного щастя — це справді дуже веселий і дотепний жарт!

Ця річ зовсім-зовсім неможлива! — запевняє себе Леся, от зараз вона зайде додому до панни Зоні, прочитає їй цей лист, і вони матимуть з чого весело посміятися!..

Задумане вона тут же здійснює.

Але дуже дивно: панна Зоня не сміється, а розглядає меценасову широко розплющеними очима, наче вперше побачила. Не бентежиться, не лякається, але й нічого не пояснює. Нарешті спокійно каже, що пояснення в такій делікатній справі Леся може почути від свого чоловіка...

А втім, якщо вже на то пішло, вона, панна Зоня, теж може дати вичерпну відповідь. І не гіршу, ніж пан меценас.

І машиністка спокійнесенько виливає на голову дружини свого шефа цеберко холодної і нечистої води, — цинічно й докладно розповідає про все.

Чому Леся настільки самовпевнена і чому не вірила, що з нею — як і з усякою іншою смертною — може трапитись якийсь прикрий сюрприз? Чи зробившись меценасовою, вона вхопила бога за ноги? Чому вона певна, що ніяка жінка не може полонити чи просто задля злого жарту спокусити її чоловіка, — зруйнувати її „родинне гніздо"? Чому Леся повинна мати щастя, якщо інші, можливо, кращі і розумніші від неї жінки його не мають?.. А власне кажучи, хто такий Василь Чуйгак? Справжнісінький телепень, нездара й ганчірка! Він ніякий, не шеф адвокатської контори, шеф канцелярії — вона, машиністка Зоня. Коли вона прийшла сюди, тут був балаган — і бухгалтерія, і статистика, і самі справи знаходились в такому занедбаному й запущеному стані, що в них ніхто не здатний був розібратись — і найменше „шеф адвокатської контори"! Вона — не бухгалтер, не статистик і навіть не секретар, а всього-навсього машиністка — дала тут усьому лад. Завела касову книгу, кожне діло підшила в окремій пронумерованій теці, кожну теку зареєструвала. Тепер за одну-дві хвилини вона може знайти будь-який документ, може зробити будь-яку потрібну виписку.

Та головне в іншому: вона, панна Зоня, залучила багату клієнтуру — двох поміщиків; а коли навчений нею меценас виграв обі ці справи, в касу поступило два проценти від виграної клієнтом суми. Та й це ще не все. Адвокат з демократичних чи то пак — гуманних міркувань, казав хлопам

платити собі менше, ніж належалося за посередництво. А хлоп — відома річ — не довіряє тому, хто недостатньо себе цінить, хто не вміє величатися своїми існуючими чи нехай і вигаданими заслугами. Тож меценас програвав десятки злотих на кожному такому ділі, і його престиж настільки підупав, що до нього ніхто не хотів звертатися за посередництвом, — а в місті ж багато адвокатів. Авторитет меценаса відновила машиністка, котра пристарала йому двох згаданих уже багатих клієнтів-поміщиків. А це було зовсім непросто — залучити таких клієнтів!

Ось, власне кажучи, звідки незвичний добробут у родині Чуйгаків!

Леся була вражена нечуваним цинізмом панни Зоні, її безсоромністю в таких справах, в яких ніхто сам ніколи не признавався.

Сім'я — фортеця в світі, в якій дружина адвоката безжурно відсиджувалася стільки років, була зруйнована і сплюндрована дівчиною-люмпеном, яку Леся ніколи не приймала серйозно ні як людину, ні як жінку!

Розгублена, збита з панталику Леся не здатна зрозуміти, яким чином усе це вдалося непоказній і нікчемній дівчині?..

Панна Зоня безсоромно сміється: вона скористалася могутньою, майже безвідмовною в таких випадках зброєю жінки... А що мала робити зі згуртованою зграєю негідників, для котрих диплом про вищу освіту — „доказ людської досконалості"? А доступ у вищу школу має тільки той, хто платить за навчання.

Леся, звичайно, чула про зіпсованих жінок, які заради своєї життєвої кар'єри готові на все. Але як же... як же Василь?

— А що Василь?.. Він пішак — не більше-не менше! Пішак з вищою освітою. Спритний гравець може пересунути цього пішака будь-куди на великій шахівниці життя...Вона, панна Зоня, поманила його і він побіг за нею, як лоша за чужим возом... У таких, як він, нема ані розуму, ані сили волі, ані совісті, ані честі...

Чому б мала церемонитись з таким?!..

Сімейна ідилія кінчається загибеллю ілюзії. При тому страждає Леся, улюблений персонаж, на чиєму боці всі симпатії авторки.

В нещасті улюбленого персонажу Лесі винуватий... Василь Чуйгак, людина, яка виявилася не на висоті, людина, яку перемогла і підкорила „вампір"-жінка, панна Зоня.

Тенденції цього твору ще більш складні і заплутані.

Ідейні акценти оповідання „Кар'єра" явно зміщені.

Оповідання це цінне для нас тим, що в ньому зустрічаємо сильний і цілеспрямований жіночий характер, від якого почнеться „ланцюгова реакція" оновлення творчості Ірини Вільде на суто демократичній основі.

Сильна жінка, фізично, розумово й морально досконала істота вперше введена в „оббіг" української літератури Ольгою Кобилянською, улюбленою письменницею юної Дарини Макогін, тепер уже — Ірини Вільде. На сторінках творів Ольги Кобилянської і сталася „зустріч".

Письменниця Ірина Вільде тепер продовжуватиме традиції письменниці Ольги Кобилянської!..

Життя дає цілу галерею праобразів „сильних жіночих характерів" — галичанка Уляна Кравченко, бойкиня Анна Павлик, подолянка Іванна Блажкевич, буковинка Ольга Кобилянська! Письменниця Ірина Вільде „запозичує" від них невгамовну етичну енергію.

Поступово народжується задум найпрекраснішої з „ренесансних" речей Ірини Вільде: „Наші батьки розійшлися".

В основу береться уже розроблена в „Кар'єрі" умоглядна схема: сильний і недобрий (мужчина) та слабка і лагідна (жінка).

Але повторюватися письменниці не хочеться. Неприємно також здаватися банальною і набридливою (зі своїми ледь прихованими тенденціями). А чи

не можна розгорнути розповідь якось так, щоб „стара тема" заграла новими, небаченими досі гранями і барвами?

В цей час письменниця, мабуть, знайомиться з оригінальним оповіданням А. Чехова „Слабка істотка". Так чи інакше, але в новому творі персонажі „міняються" місцями, як це і зроблено в згаданому оповіданні Чехова, і старий зміст оновлюється через нову форму.

В сім'ї, яка складається з мами і двох дівчаток, прекрасне слово „тато" зовсім не вживається, воно замінене зневажливим займенником „він". Про батька тут не прийнято ані говорити, ані згадувати, бо він свого часу „дуже тяжко образив маму". Батьки розійшлися років п'ятнадцять тому, і відтоді не бачились і не листувались: діти не пам'ятають його зовсім, не здатні уявити, який він з себе.

Є над чим подумати дівчаткам, які ось-ось стануть дорослими і котрим зчасом теж доведеться виходити за когось заміж.

Але думати про це не можна, бо нема за що зачепитись: мама повністю ізолювала донечок від тата і не дає їм жодних даних для подібних роздумів.

Старша із сестричок цілком задовольняється цим і не має для тата жодного доброго слова, молодша — самостійна, по-доброму експансивна, їй подобаються люди, до них вона хоче відноситися з довірою, пошаною, а може, і любов'ю. Хоче знати, наскільки батько винен у сварці з мамою; молодша сестричка хоче знати, із-за чого вони посварилися і розійшлися. Все це вона хоче зважити на вазі власного сумління, щоб мати про цей предмет свою власну, а не нав'язану мамою думку.

Перед нами вирисовується сильна і прекрасна дівоча постать.

Мотронька знаходить на горищі старий лист до мами від рідної тітки. В листі — чорним по білому — рідна людина засвідчує велику любов тата і мами.

„Отже, була велика любов? — думає дівча. — А хіба дрібна погана людина здатна на велику любов?".

Ані тато, ані мама не винні! — робить висновок Мотронька. Сталося прикре непорозуміння!

І вона, ще зовсім дитина, береться розплутати цей прикрий життєвий клубок.

Вона, Мотронька, поверне мамі чоловіка і вірного друга, а собі і сестричці поверне коханого татка.

Коли виникла така думка, дівчинка хоте діяти, вона об'являє старшенькій сестричці про своє рішення: вона, Мотронька, поїде до татка; нехай Ольга десь позичить для неї кілька злотих на поїзд.

Консервативна й упереджена Ольга в паніці. Як таке можна! Та як вона, мала, сміє: адже ж „він" „страшно образив маму!".

Мала не губиться, вона розповідає старшій сестрі про знахідку на горищі, про лист тітки Амалії.

„На Олю дивиться Мотря уважними, напруженими очима. Повинна знайти у ній свого спільника. Мусять обидві законспіруватись, діяти... і то чим скоріше...

Але найсумніше в цій справі — Оля ніколи не ставиться поважно до Мотрі. ."

Завжди та сама історія: найпрекраснішу, найдовірливішу людину інші скидають з рахунку, мають за нерозсудливу, нерозумну.

Інша річ — старша сестра, розсудлива й практична; звісно, вона не підтримує „дурних примх малої", вона на боці мами, незалежно, винна мама чи винуватий тато.

Однак, ніхто по-справжньому не знає Мотрі. Характер людини розгортається в дії, в обставинах, при яких менш вольові й активні просто пасують.

Мала Забейко раптом згадує, що у їхньому місті живе лікар, близький приятель тата; дівчинка і лікар дещо знайомі; якось при нагоді він заговорив з нею про тата, але Мотронька перебувала тоді в полоні маминої версії про татову вину і не підтримала розмови. Тепер вона йде до нього на прийом. Він її тут же пізнає. Вона розповідає про свій задум повернення родині тата, а мамі — чоловіка, і просить позичити їй двадцять п'ять злотих на дорогу. Друг батька не приховує свого захоплення і свого вдоволення. Він охоче дає дівчинці гроші на проїзд, адресу батька, а також пояснює, як його знайти в незнайомому місті.

Ні слова більше не кажучи ані сестрі, ані мамі, Мотронька їде до тата. Їй уже сімнадцять років. Вона самостійна. У великому місті вона досить легко знаходить тата. У них виникає бурхлива розмова. Мала веде себе агресивно і незалежно. Тато тактовно й обережно відкидає її звинувачення. Вона, мовляв, не знає обставин справи і тому гнівається на нього. Терпеливо й спокійно він завойовує її довіру й пошану, розповідає про дику сцену безпідставних ревнощів з боку мами. Запевняє і переконує дівчинку в своїй цілковитій непричетності до всього того, що йому було поставлено в вину.

— Та можна ж було все це пояснити мамі! — дівчина плаче ревними сльозами і з докором дивиться на тата. Можна ж було порозумітися! — гарячкує мала, і все ще гнівається на батька.

— Так, можна було порозумітися... Та мама не бажала нічого чути...

Коли він, адвокат, був у своїй конторі, дружина викликала візника і з дітьми і речами перевезлася до своїх батьків. Таким чином, вона позбавила його можливості виправдань і пояснень. Він, невинуватий у цій дурній історії, повинен був або ж визнати себе „винуватим" і просити пробачення за нескоєне, або зробити те, що він зробив.

Людській безхарактерності і безпринциповості завжди повинна протипоставлятися непохитна твердість і принциповість! Ні найменшого послаблення примхливим, вередливим і самозакоханим — тим, які псують життя і кров собі та іншим.

Ця сентенція знайшла відгук у серці дівчинки.

Вона, Мотронька, хіба щойно не вчинила того самого.

Великодушне і „непрактичне" дівча зрозуміло й вибачило те, чого так і не зрозуміла і не вибачила досвідчена і „практична" її мама, Галина Забейко.

Дівчинка робить спробу помирити тата і маму... Тато з дорогою душею „помирився б" з мамою і „тоді", і зробив би це зараз... Але якщо жінка через нерозумну підозру назавжди відмовилась від молодого і гарного, що вона знайде спільного зі старим? П'ятнадцять утрачених років уже ніколи не вернуться. Не можна буде позбутися й гіркоти у зв'язку з цією нікому не потрібною утратою.

Письменниця не пристебнула до оповідання „щасливого кінця". Вона сама замислилася над безглуздістю безглуздих людей і примусила замислитися над цим читача.

Кінцівка, як бачимо, не з оптимістичних. Мама звинуватила невинного, а через п'ятнадцять років він не може і не хоче вибачити їй того; та справа навіть не в його вибаченні чи невибаченні: гіркота не дозволить на руїні зводити нове й гарне.

Оповідання лишає щемлячий біль і досаду в серці. Мотронька добилася правди.

В цьому оптимізм оповідання „Наші батьки розлучилися".

Накреслені в оповіданні життєві обставини дозволили письменниці Ірині Вільде з мертвого каменю добути живі іскри — характери позитивних героїв. Непримітно для себе самої Ірина Вільде вступила в річище найвеличнішого свого твору, роману „Сестри Річинські".

Олег Коцюба

ТЕОКТИСТ ПАЧОВСЬКИЙ

18. II 1907 — 30. XII 1984

Вчений залишився в пам'яті друзів, однодумців, колишніх учнів і всіх знайомих, як людина працьовита, гуманна, благородна, привітна, що все своє життя була фанатично віддана вивченню і популяризації літературної минувшини свого народу, творчих контактів її великих синів з літературами найближчих сусідів. В колі співробітників і творців української преси в ПНР та видань УСКТ він зажив репутації як щирий і тонкий поцінувач та шанувальник їх благородної праці і починань.

Народився Теоктист Пачовський 18 лютого 1907 року в Струтині Вижнім на Станіславщині біля підніжжя Карпат (тепер Рожнятівський район Івано-Франківської області).

Гімназію закінчив з відзнакою у Збаражі 1928 року, в якій навчався разом з Мар'яном Якубцем. Цього ж року вступив до Львівського університету на гуманітарний факультет. Відвідував ті ж семінари на слов'янському відділенні, що й Богдан-Ігор Антонич і Дарина Макогон, яка згодом стала відомою письменницею Іриною Вільде. Водночас перебував у середовищі і товаришував не тільки з молодими початкуючими літераторами, про яких залишив теплі спогади, а й майбутніми відомими мовознавцями: І. Коваликом, Ю. Редьком, М. Керницьким та іншими. Всіма ними керував, а під час просемінарських і семінарських занять давав настанови проф. Ян Янув (1888—1952). Не без впливу Я. Янова, який читав лекції про вибрані питання з української мови та давнього українського письменства і досліджував „Переклади та переробки „Житія святих" П. Скарги на Русі", молодий адепт науки обрав аналогічну тему своєї магістерської роботи.

В 1933 році, склавши державні екзамени і захистивши магістерську дисертацію „Українські переклади „Żywotów Świętych" Петра Скарги (по рукописних матеріалах)", одержав ступінь магістра слов'янської філології по спеціальності „українська мова і література". Через рік ця робота побачила світ у „Sprawozdaniach Towarzystwa Naukowego we Lwowie", R. XVII, z. 2, s. 104—111.

З листопада 1933 по листопад 1939 року працював асистентом, спочатку молодшим, а з 1937 року старшим на кафедрі української філології Львівського університету.

У 1936 році склавши передбачені законом іспити промувався у проф. Я. Янова на доктора філософії. Докторська дисертація „Житія святих" Димитрія Тупталенка-Ростовського" обсягом 80 сторінок була надрукована польською мовою у видавництві Львівського університету 1939 року, проте її виходові у світ перешкодила війна. У 1947 році на основі цієї праці і за рекомендацією акад. М. К. Гудзія Т. Пачовському Всесоюзною атестаційною комісією була присуджена, без захисту дисертації, вчена ступінь кандидата філологічних наук і присвоєно вчене звання доцента.

У міжчасі, тобто з 12 грудня 1939 року, коли почався новий період наукової діяльності вченого, він працював виконуючим обов'язки доцента історії української літератури. А взагалі у Львівському університеті ім. І. Франка Т. Пачовський пропрацював понад тридцять років, до червня 1973 р. включно, коли перейшов на пенсію. Тут він читав лекційні курси з давньої української літератури та фольклору, вів практичні заняття з цих дисциплін на стаціонарному, вечірньому і заочному відділеннях філологічного факультету та факультету журналістики, керував дипломними роботами, педагогічною і фольклорною практикою студентів та над усе брав безперервну участь в науковому житті університету та вузів республіки. Як член українського республіканського комітету славістів виступав на різних міських, регіональних і республіканських конференціях, а у грудні 1968 року перебував у Люблін-

ському університеті ім. М. Кюрі-Склодовської, де прочитав низку лекцій, зокрема на тему „Іван Франко — перекладач польських поетів". Систематично публікував все нові і нові дослідження з історії давньої української літератури, літератури XIX ст. і українсько-польських літературних взаємозв'язків.

Історико-літературною платформою, з якої обдарований магістр слов'янської філології вирушив у світ наукових досліджень спадщини І. Вишенського, Гр. Сковороди, Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, В. Стефаника, М. Рильського і всього контексту українсько-польського літературного пограниччя XIX ст. на фоні творчих взаємоперегуків та інспірацій двох слов'янських літератур і культур — була давня українська література до першої половини XVII ст. включно.

Наукові розвідки опубліковані до пам'ятного вересня 1939 року майже всі відносяться до давнього періоду української літератури: „До джерел „Народовіщанія" (1937), „Відгуки „Żywotów Świętych" П. Скарги в „Четьїх-Мінеях" Д. Тупталенка" (1937), „До питання про перші переклади Горація" (1937), „Класичні традиції в українськім письменстві перед Котляревським" (1938).

У тих випадках, коли логіка віднайдених ним фактів вимагала полемічного спростування існуючих поглядів і тверджень, Пачовський одверто висловлював свої думки, і доводив їх правоту, наприклад, в книжці „Житія святих" Димитрія Тупталенка-Ростовського", в якій спростував погляд І. Франка, що приклади у творі „Народовіщаніє" почерпнуті повністю не з грецьких і західноєвропейських збірок, а від найближчих сусідів.

В 1939 році наступив справжній переворот у його літературознавчих і наукових поглядах, методологічній концепції, класифікації художнього твору. Він став дослідником, який певною мірою схилявся до так званої історико-порівняльної школи в радянському літературознавстві. Відкинувши поширені раніше формалістичні елементи порівняльного методу, Пачовський досліджує твір з особливою увагою до суспільно-ідейних прямувань і літературних течій відповідної епохи. Це одразу прочитується у його першій радянській публікації „Слово о полку Ігореве" — невмируща поема (до 150-річчя з дня опублікування, 1950), в якій він проаналізував твір як найвище досягнення літератури Київської Русі — спільної спадщини російського, українського та білоруського народів. Типологічно і тематично прилягає до цієї статті нарис „Слово о полку Ігореве" в поезії Івана Франка", в якому автор розповів про те, як Франко, вивчаючи „Слово" ще в юнацькі роки, зробив спробу його перекладу. Однак, слабке знання в той час української літературної мови негативно позначилося на формі перекладу. Франко і пізніше як поет двічі звертався до „Слова". Так, у 1901 і 1902 роках він вибрав з нього цікаві мотиви і склав декілька високопатріотичних оригінальних віршів під назвою „На старі теми".

Так склалося наукове життя Т. Пачовського, що доля звела його з такими вченими як академік К. Студинський — перший проректор університету ім. І. Франка (1939—1941), помічником якого він працював деякий час, академік В. Щурат, академік Ф. Колесса, проф. М. Рудницький, проф. Р. Волков та найдовше стикався з академіком М. Возняком, який керував кафедрою української літератури понад дванадцять років. Саме авторитет Михайла Возняка, стиль його наукових досліджень, поряд з геніальною спадщиною І. Франка послужили творчим імпульсом дальшої кристалізації науково-методичних основ Пачовського — історика літератури і компаративіста.

Відсутність емоціонального елементу і суб'єктивних гіпотез, що їх заступили проникливий, діловий аналіз, якісна і різноманітна аргументація — надали працям Пачовського солідного джерелознавчого характеру. Найширший діапазон його досліджень, як давньої української літератури, так і літератури другої половини XIX ст. спроектований на українсько-польські літера-

турні перехрестя найповніше розкривається у висвітлемні зацікавлення Т. Шевченка та І. Франка літературною спадщиною геніїв польської літератури.

У розвідках і нарисах, статтях і тезах, вміщених у збірниках наукових шевченківських конференцій, журналах, тематичних річниках у таких публікаціях, з яких назвемо найголовніші: „Поезії Т. Г. Шевченка в польській пресі та літературі другої половини XIX ст." (1961), „Павлин Свєнціцький — популяризатор творчості Шевченка" (1963), „Кобзар" на польській землі (про переклади на польську мову поезій Т. Шевченка", (1964), „Твори Шевченка в перекладах Л. Совінського" (1964), „Władysław Syrokomla jako tłumacz Szewczenki" (Lublin, 1966), „Проблематика польського шевченкознавства другої половини XIX ст." (1969), „Маловідомі відгуки про Шевченка в польській критиці другої половини XIX ст." (1966), „А. Гожалчинський — перекладач поезій Шевченка" (1970), „Твори Шевченка в перекладах Є. Єнджеєвича" — висвітлив невідомі і маловідомі факти поширення творів великого поета серед поляків, перекладання їх талановитими поетами і невідомими авторами, оцінку їх в польському літературознавстві.

Реалізуючи свій літературознавчий метод послідовного зіставлення оригіналу і перекладу, Пачовський дуже скрупульозно аналізував рівень ідейно-художнього відтворення першотвору і часто виносив суворий, хоч завжди об'єктивний вирок, як це мало місце щодо перекладів Л. Совінського.

Поряд, а навіть у тісному зв'язку з шевченкознавчим циклом статей, Пачовський розгортав дослідження наукової діяльності Франка в рамках українсько-польських літературних і громадських взаємин другої половини XIX ст. Такі публікації як: „Іван Франко — перекладач Міцкевича" (1956), „Іван Франко про „українську школу" в польській літературі" (1958), „Твори Ю. Словацького в оцінці І. Франка" (1960), „Поезії І. Франка польською мовою" (1965), „Українська пісня в польських перекладах І. Франка" (1966), „Франко — перекладач польських поетів другої половини XIX ст. (1969), „Франкові автопереклади польською мовою" (на матеріалі оповідань, (1968), „Іван Франко — популяризатор української пісні серед поляків" (1968) — стали доброю підмогою для дослідників проблеми „Іван Франко і польська література". У нарисах „Іван Франко — перекладач Міцкевича" і „Твори Ю. Словацького в оцінці І. Франка" він доказово відзначив, що український письменник дав приклад і вказівки для тогочасних критиків як треба аналізувати твори художньої літератури, вірно оцінювати їх пізнавальне, художнє і виховне значення. На його думку, Франко полемізуючи з Г. Бігеляйзеном, висловив чимало цінних формулювань щодо революційно-демократичного характеру окремих творів автора „Беньовського".

У статті „Іван Франко „про українську школу" в польській літературі" Пачовський переконливо акцентував на тому, що великий Каменяр поширив межі терміну „українська школа" включаючи до її складу, поряд з поетами-романтиками та їх епігонами також їх попередників, письменників XVI—XVIII ст., чітко відрізняв у змісті те, що правдиво відображало життя України і вигадане, ідеалізоване, підкріпивши свої твердження ним вперше опублікованими текстами. При нагоді, аналізуючи українські пісні в польських перекладах, дослідник зауважує, що й досі ніхто не зайнявся вивченням статей Франка на тему українського фольклору, вміщених на сторінках польської періодики. Пачовський підняв із забуття і прокоментував першу драму польською мовою Франка „Югурта", яку він написав на основі „Енеїди" Вергілія і „Війни з Югуртою" Салюстія, будучи учнем VI класу дрогобицької гімназії.

Не був би ретельним навіть цей описовий перелік заслуг Пачовського-Франкознавця, коли б не згадати про те, що він відредагував і прокоментував вісім літературно-критичних статей І. Франка, які увійшли до 33-го тому п'ятдесятитомного видання його творів.

Невтомний шукач і знавець фактів, ворог всякої демагогії Т. Пачовський зробив чимало для розкриття і популяризації заслуг Єжи Єнджеєвича перед польською та українською літературами. З хаосу фактів, з великої кількості непомітних дрібниць він створив продуманий і гармонійний літературний портрет автора „Українських ночей" під назвою „Єжи Єнджеєвич — популяризатор української літератури в Народній Польщі", що трьома подачами опублікувала „Наша культура" (1982—1983).

Т. Пачовський встиг прорецензувати майже всі переклади творів Т. Шевченка польською мовою, здійснені Є. Єнджеєвичем, слушно вважаючи їх перекладацькими досягненнями найвищої проби. Наводячи навіть уривок із „Заповіту" в його перекладі, літературознавець довів, що Єнджеєвич, з уваги на вірність і майстерність відтворення думки, значно перевищив всі тринадцять попередніх.

Свій шлях у науці про українську літературу Т. Пачовський не тільки розпочав, а й закінчив дослідженням про давнє українське письменство і культуру. В „Українському календарі" 1984, у журналі „Жовтень" (1984, № 12) він опублікував нарис про Єлисея Плетенецького. Спростувавши кілька помилкових тверджень попередників щодо місця і соціального походження Плетенецького, автор доказово і свіжо оглянув заслуги друкаря в українській культурі й освіті першої половини XVII ст.

І остання публікація Т. Пачовського „Іван Вишенський" (УК, 1985) — своєю новизною і дохідливістю подачі фактографічного матеріалу, наче служить підтвердженням слів колишнього ректора Львівського університету проф. Є. Лазаренка про ту наукову солідність і глибоку любов до життєдайних витоків рідного письменства, які притаманні всій його літературознавчій спадщині.

І. Л.

Теоктист Пачовський

Богдан-Ігор Антонич

ДУМАЮЧИ ПРО АНТОНИЧА

Творчість Антонича, якого називають українським Рембо, по нинішній день залишається явищем мало дослідженим.

30-ті роки були періодом великого творчого пожвавлення у західноукраїнській літературі. Настрій новаторських шукань в галузі мистецтва слова супроводили та стимулювали мистецькі експерименти львівських художників (зокрема членів АНУМ — Асоціації Незалежних Українських Митців, до якої належав і сам Антонич).

Антонич був (одним з нечисленних, а в своєму стилі навіть єдиним в українській літературі цього періоду) творцем власної суцільної концепції світу. Одна з координат його поетичного світу — це спроба віднайти втрачену в цивілізації гармонійну єдність людини та космосу природи, а також наснажуюча всю його поезію споконвічна, невтолима туга людини за повнотою існування, туга, яка з давніх давен знаходила вияв м.ін. у міфологічній свідомості наших предків.

У вступній статті до першого в Радянській Україні видання творів Антонича Дмитро Павличко написав такі гіркі та справедливі слова:

„Так мало тепер знають про нього, що хочеться починати майже неймовірним твердженням — Антонич був поетом і жив колись у Львові..." [1]

Тільки п'ятдесят років розділяє нас від того липневого дня, коли цього 28-літнього звеличника весни і молодості та всіх вітальних сил життя понесли друзі в його останню земну дорогу — на Янівський цвинтар у Львові.

Хуртовина історії та злоба недругів українського слова ретельно вирвали його ім'я з пам'яті народу, але таки без повного успіху.

По нинішній день згадую хвилини невисловленого хвилювання, які пережив (у студентські роки) спільно зі своїми львівськими друзями, по довгих пошуках опинившись біля невеличкого горбка поетової могили зі скромненьким хрестом у головах і кущем цвітучої акації. Природа, з якою так пристрасно єднався всіма глибинами поетичного чуття, наче відповідаючи слухняно на виклики свого співця-деміурга, передчасно його пригорнула.

Життя його коротке та напружене, позначене настроєністю на найвищі регістри сприймання світу чуттям та інтелектом, сприяло породженню самобутнього всесвіту поетичного слова.

З ліричних рядків молодого поета струменіла захланна спрага, щоб

„життя звабливе і прекрасне
в одній хвилині пережить".

Залишив це життя у зеніті розквіту своїх творчих сил, біля верхів'їв пекельним змаганням здобутої свідомості слова. Причиною смерті (6. VIII 1937) була інфекція після хірургічної операції сліпої кишки.

Щоб зрозуміти феномен творчості Антонича, треба вернутися до основних фактів поетової біографії.

Народився Богдан-Ігор Антонич 3 жовтня 1909 року на Лемківщині в родині священика. Його рідне село Новиця знаходиться у Польщі в межах колишнього Горлицького повіту. До книги вражень дитячих літ поряд картин лемківської природи та побуту записалися також сумні переживання в роках воєнного лихоліття, коли то родина Антоничів змушена була тікати з рідного села, на яке накотилася хвиля воєнних дій. У вразливій дитячій пам'яті та уяві тривкий слід залишили м.ін. картини побаченого тоді похмурого Відня, які виринуть згодом в урбаністичних пейзажах останньої збірки „Ротації". Переслідування з боку панської польської жандармерії примушують Атоничів у 1919 р. знову стати біженцями і деякий час жити на Пряшівщині. Повернувшись до Новиці, вони жили в типовій атмосфері буднів священицької сім'ї.

Топографію опорних точок та зворотних моментів духовного зростання майбутнього поета нелегко встановити. Хто його виховував? Люди і світ

навколишній. Основи були в атмосфері рідної хати, де поряд батьків щедро обдаровувала хлопця рідним словом — колисковою, казкою, напам'ять читаним Шевченковим віршем — його пестунка. Добрим словом треба згадати й приватну вчительку, в якої Богдан-Ігор готувався складати іспити до гімназії. І так після початкової школи в Липівці він вступив до польської гімназії в Сяноці (бо української ніде поблизу не було). Прикметно, що вже тут він тягнувся до гурту української молоді. Закінчивши гімназію з відзнакою в 1928 р. переїхав до Львова, де п'ять років вивчав слов'янську філологію у Львівському університеті. 1933 року закінчив університетські студії і готувався до наукової праці літературознавця. Вже у гімназії постали під його пером перші літературні спроби. Будучи вже студентом він увесь поринув у мистецтво слова. Друкуватися почав у молодіжному журналі „Вогні", а в 1931 р. видав першу збірку поезій „Привітання життя". Після цього вийшли друком дві його наступні збірки: „Три перстені" (1934) та „Книга лева" (1936). Посмертно у 1938 р. вийшли книжки „Зелена євангелія" та „Ротації". Залишилася тоді не друкованою рання збірка релігійної лірики „Велика гармонія". 1940 року „Вибрані поезії" Б. І. Антонича зі вступною статтею Б. Романенчука видало Українське видавництво в Кракові.

Треба було чекати довгих тридцять років від смерті поета на появу зібрання його творів. Це благородне діло звершило Словацьке педагогічне видавництво в Братіславі, відділ української літератури у Пряшеві, видаючи „Перстені молодості" — найповніше у цей час зібрання літературної спадщини Антонича (1966) — підготовлене до друку Миколою Неврлі. До тридцятиліття від смерті поета в 1967 році вийшла також, вперше у Радянській Україні, книжка творів Антонича „Пісня про незнищенність матерії", яку уклав і попередив вдумливим вступом — літературознавчою студією Дмитро Павличко. Цього ж самого 1967 року Об'єднання українських письменників в Екзилі „Слово" видало „Зібрані твори" поета, які зредагували відомі літератори Св'ятослав Гординський і Богдан Рубчак. Вступну статтю про життя і творчість Б.-І. Антонича написав друг поета і знавець його творчості, відомий поет і перекладач Святослав Гординський. Увійшли до неї всі друковані в 30-х рр. збірки Антонича, а також „Велика гармонія", півсотні поезій віднайдених поза збірками, статті з ділянки естетики та літературознавства, фрагменти прози і драматургії. Враховуючи ще подану в цій книжці бібліографію літератури про Антонича, можна сказати, що це є поки ще найповніше видання літературної спадщини Б.-І. Антонича. Очевидно дещо мабуть залишилося ще на сторінках львівських журналів. Наймолодшій генерації шанувальників поезії Антонича залишається можливість шукати її в бібліотеках, бо тираж (15 тис.) найбільш „загальнодоступного" — київського видання був більш ніж скромний навіть супроти числа бібліотек в Україні (у 1964 році їх налічувалось 31 615). Не повинно нікого здивувати те, що трапилося студентам — учасникам рейду „Карпати 84", які хотіли прикріпити тимчасову меморіальну дошку на хаті, що стоїть у тому місці в Новиці, де колись стояла парафіяльна хата Антоничів, в якій поет народився і провів раннє дитинство. Газда, який там живе теперечки, вже навіть схилявся був до прохання студентів, та газдиня мала останнє слово і не дала згоди, бо про ніяких Антоничів не чула. Довелося примістити інформаційну дошку деінде — біля придорожньої каплички. Треба мабуть і місцевим урядникам від культури якось допомогти, щоб вони трохи більше від зустрічної газдині знали про справи, про які повинні знати.

Увагу читача і дослідника поезії Б.-І. Антонича мусить привернути її незвичайна образність, яку створює мова запряжена не тільки до своїх основних означальних, інформаційних завдань, але й мова предметно густа, непроникна, в якій переважає слово-річ. Така поетика доступна тільки творцям, які осягнули найвищий рівень володіння таїнами рідної літературної мови, проникнувши до глибин семантики слова, до шарів свідомого і підсвідомого.

Як це було можливе у випадку Антонича, як це сталося, що не загубив рідного слова в чужомовному оточенні та сягнув верхів'їв мовної свідомості? Зберегла його насамперед любов до рідної землі. Виходець з Лемківщини — найбільш віддаленої частини західноукраїнського етносу він виніс із рідної хати лише народну мову своєї „задуманої країни", „землі вівса та ялівцю" і кадри зі стобарвного фільму незабутніх вражень з дитячих літ перелиті м.ін. у кипучий потік словесних образів „Елегії про співучі двері". У складних історичних обставинах, в умовах відірваності лемківського краю і мовної віддаленості його від Наддніпрянської України, запускало тут свої мацаки підступне москвофільство, з другого боку діяв натиск полонізації. Тому й нелегко було свідомо знайти себе та відстояти своє народне і національне обличчя. Ця свідомість у своїх основах винесена з рідної хати, прищеплена і батьками, і згаданою вже пестункою, і вчителькою, що готувала до гімназії, роквітла згодом серед людей, з якими спілкувався, найбільше мабуть у здоровій атмосфері студентського гурту української молоді у Львівському університеті, а потім у творчій атмосфері літературно-мистецьких кругів. Характерним явищем для літературно-мистецького життя у Львові в 30-х рр. були тісні творчі зв'язки літераторів з художниками — малярами та різьбарами, спільне шукання нових засобів художнього вираження, зокрема з врахуванням нововідкритів кубізму та сюрреалізму в галузі мистецької форми. В поезії Антонича знаходимо багато спільного з настроєм картин сюрреаліста П. Ковжуна, з незвичайною образністю творів поета і художника В. Гаврилюка. Обмежимось тільки цими прикладами, хоч подібних перекликів набагато більше.

Треба тут наголосити принаймні на одній спільній рисі, що єднала усіх творців-новаторів: вони формулювали та маніфестували творчістю нове розуміння його злободенності (або як кажуть поляки „заангажованості"). Національні риси піддавались мистецькому перетворенню, переставали бути декоративним орнаментом і словесною декларацією, а вірність внутрішнім законам мистецької дійсності була визнана найпершим обов'язком митця. Віддаючи перевагу іншим вимогам і завданням, жертвуючи художністю, мистецтво перестає бути собою. Продовжуючи найкращі здобутки новаторських шукань в українській поезії 20-х рр. у Наддніпрянській Україні, лінію П. Тичини і Є. Плужника, М. Рильського і М. Бажана, прислухаючись до голосу М. Драй-Хмари і М. Семенка, а також інших неокласиків і футуристів, маючи також у близькому полі зору тодішню польську і світову поезію, Антонич знаходив свою власну виважену міру художності та злободенності. Визначаючи становище сучасного поета (у слові при роздачі літературних нагород 31 січня 1935 року) він м.ін. сказав:

„Я сам у своїх поезіях підкреслюю свою національну та навіть расову приналежність не тільки в змісті, але що важніше — й трудніше ще й у формі. Роблю це менше за надуманою програмою, більше з внутрішньої потреби вірності світові, що з нього я вийшов. Проти деяких голосів, ідейно я себе знайшов від першого рядка, що його написав. Основ свого світогляду ніколи не змінював, що не значить, щоб завжди не формулював його точніше й не викінчував його в подробицях. Людина це незвершена статуя, жива людина твориться в кожному дні, в кожній хвилині. Не шукаю фікційного Окциденту з львівської каварні, але несмілий підходжу до традиції моєї землі. Це не значить, щоб я національний стиль розумів як щось скам'яніле й невідсвіжувальне. Тут тобі хвала, сивобородий міністре республіки поетів, Уоте Вітмене, що навчив Ти мене молитись стеблинам трави. В корчмі „Під Романтичним місяцем" п'ючи палючу й похмільну горілку мистецтва, разом з Тобою звеличую найтайніше й найдивніше явище: факт життя, факт існування. Вдаряючи по плечі молодого челядника теслярства — розкриваєш мені крізь століття таємниці „прапричини".

Хочу й маю відвагу йти самітно й бути собою. Я не мандолініст ніякого гуртка. Не вистукую верблів на барабані дерев'яного патосу. Знаю добре, що криця й бунтарство, котурни й сурми наших поетів це здебільша векслі без покриття.

Сіра братіє й світочі моєї парохії, челядники й майстри з мого цеху, теслі строф, гончарі поем, різьбарі сонетів, ткачі повістей, будівничі драм, — усі ви, що нам дано жити в цей „час бурхливих воєн і варварських звичаїв" (з Ольжича) повторім з Драй-Хмарою:

— Крізь бурю й сніг гримить наш переможний спів,
Що розбиває лід одчаю і зневіри.
Дерзайте, лебеді: з неволі, з небуття
Веде вас у світи ясне сузір'я Ліри,
Де пінить океан кипучого життя".

Підтвердження цього влучного автокоментаря знаходимо в цілій Антоничевій творчості, з якої постає перед читачем незрівнянний співець віталізму, спонтанний лірик і водночас мислитель-філософ. „Цей" „закоханий в житті поганин" подібно грецьким античним матеріалістам та філософам-моністам новітніх часів розкриває тотальну єдність субстанції світу, єдність всього існуючого.

Тут:

Годинник сонця квітам б'є години
і стулюються маки ввечері бентежно.
Отак під небом недосяжним і безмежним
ростуть і родяться звірята, люди і рослини.
(„Життя по-грецьки біос")

Неминучий наслідок такого розуміння світу — це свідомість, що

„Закони біосу однакові для всіх:
народження, страждання й смерть.
— — — —
Я розумію вас, звірята і рослини,
я чую, як шумлять комети і зростають трави.
Антонич теж звіря сумне і кучеряве.
(„До істот з зеленої зорі")

Ліричний герой його поезій бачить на вечірньому небі відблиски вічної таємниці прапочатку, йому ж бо

„Із зір загаслих іскри осявають очі,
червоні півні синій місяць кличуть —
це буревій краси, прапервнів громовиця!
(„Епічний вечір")

Останній рядок цього вірша звучить, як промовисте мотто цілої збірки „Зелена євангелія", а навіть як мотто цілої творчості:

„Усоте прославляю буйноту життя!".

У цього звеличника молодості та буяння вітальних сил всюдисущого біосу, повнота існування, оця його „буйнота життя" означала між іншим постійний творчий герць зі світом і словом, виснажливе і радісне стремління

„У дно, у суть, у корінь речі, в лоно,
у надро слова і у надро сонця!"

Туди, де:

„В тривожних радощах
химерно й п'янко
вгинається мов блиски леза, мова.
До дна землі
й до дна цупкого слова
вдираюся завзято і уперто
і видираю в заздрісної смерті

пісні,
п'яніння,
ночі й дні."
(„Хліб насущний")

Починаючи від „Привітання життя" кожна чергова збірка поезій Антонича була поширенням і поглибленням кругозору поета, ставала новаторським надбанням української лірики. Навіть ця перша, в якій автор продемонстрував свою школу поетичного вміння, збагачувала українську поезію проблематикою нових, незвіданих досі ділянок, зокрема естетикою спорту. „Три перстені" — збірка, в якій поет показав небувалі можливості поетичного образу, була деякими критиками названа книгою послідовного імажинізму. Образ не був тут однак самоціллю, а служив для розкриття внутрішнього світу ліричного „Я", його свідомості та шарів підсвідомого, м.ін. для поетичного запису самого творчого процесу. Ця образність дозволила йому також створити в матерії слова неповторне художнє полотно країни дитинства, рідної Лемківщини.

У „Книзі лева" раніше вже наявні в цій поезії два паралельні струмені — лірики інтимних переживань, емоційного типу та лірики рефлексійно-філософської — розрослися в окремі „ліричні інтермеццо" і філософські „глави". Відчуття „недостатку цього світу" повело поета на шлях різних трансценденцій, поза межі наглядної реальності, на шлях пошуку якоїсь узагальненої концепції світу, яка давала б відповідь про місце та призначення людини зануреної в часі та просторі, протидіяла б зневірі. Це була м.ін. реакція поета на реальні тривоги свого часу, на зростаючі в 30-х рр. настрої катастрофізму породжені відчуттям присмерку культури та появою нової грізної сили — фашизму. Песимістичні тони деяких тогочасних творів Антонича були викликані не тільки вищезгаданими явищами, але також і відомостями про злочини культу на Україні, жертвами яких стали м.ін. львівські друзі поета — брати Крушельницькі та В. Бобинський. Дві наступні (видані вже посмертно 1938 року) книжки — „Зелена євангелія" та „Ротації" складали поезії, в яких безпомильно можна було пізнати перо цього самого майстра, але водночас ця лірика ясніла і новими, не відомими досі гранями. У першій з них — у цій книзі послідовного пантеїзму — Антонич сягнув вершин поетичної майстерності. В „Ротаціях" він освоював нові в українській поезії урбаністичні мотиви поєднуючи фасцинацію красою здобутків нової техніки з осудом капіталістичної метрополії, міста-потвори, що знеособлює і знищує відчужену людину. Для порівняльних досліджень вартий тут уваги віддалений контекст Верхарнових візій „міст-спрутів" та ближчі в часі експерименти романтиків цивілізації — футуристів. Збірка релігійної лірики „Велика гармонія" явиться нам нині як ще один, хоч і найбільш ранній етап дерзновенного пошуку поетом розгадки таїн буття.

Крізь прогалину часу з рядків Антоничевих поезій долітає до нас краса перелита у трепет живого художнього слова і пручання крил розкутої вільної думи поета, яка пробивається крізь морок людського єства і дійсності та опікає нас немеркнучим світлом. Зразком свого життя і творчості поет передав заповіт мужності митця, що повинен відстояти вірність внутрішнім законам художньої дійсності та художньої правди, бо кволості твору не може оправдати служіння навіть найблагороднішій справі чи ідеї. У цьому відношенні він послідовник Т. Шевченка та інших творців, які у своїх стремліннях і пошуках рівнялися на висоту Кобзаревого духу. Свій глибинний зв'язок з рідною традицією та любов до батьківщини він умів виражати словами неперевершеної простоти і чистоти:

Антонич був хрущем і жив колись на вишнях,
на вишнях тих, що їх оспівував Шевченко.
Моя країно зоряна, біблійна й пишна,
квітчаста батьківщино вишні й соловейка!

Де вечори з євангелії, де світанки,
де небо сонцем привалило білі села,
цвітуть натхненні вишні кучеряво й п'янко,
як за Шевченка, знову поять пісню хмелем.
(„Вишні")

У цій поезії приваблює і кличе виражене в ній з великою силою творче змагання людини в постійному процесі самовдосконалення, самореалізації:

„Щоб жити краще, ширше, вище!
О, більше світла, більше сонця!
— — — —
бо суть тобі дана й відкрита:
цвісти й горіти в пустку світу
з красою йти, щоб краще жити."
(„Дві глави з літургії кохання")

Дійсність, яка розходилася з мріями, примушувала поета просити лютню з каменю „холодну мов лід і блискучу мов сталь" („Стріла"), ставила його перед історією, як зовнішньою силою, що накидає „днів твердих обруч" („Спротив") та вимушує творчу „отруйну дань моїм часам" („Гірке вино"). Зневіра у свою спроможність активно впливати на хід історичних подій, бо ж „ні суті світу ти не схопиш, не вирвеш віршем корінь зла", не давала йому змоги діяльно приєднатися до цього юнацтва, що „горде та безумне готується на зрив новий" („Поетова весна"), „але внутрішньо він таки дійшов до апробати революційної „динаміки суворих днів". Шукаючи гармонії і повноти людського існування, досліджуючи праперервні та керуючи зір у історичне майбутнє він вірив, що:

„Ось вітрами дебелими
вже надходить епоха світань".
(„Кличу")

Свідомим громадянам біологічного часу і часу історії несе та нестиме подув надії і волі Антоничів „вітер століть":

І вітер віє від століть
крилатий, вільний і неспинний,
і вчить свободи, туги вчить
за чимсь незнаним і нестримним.

І повторяє нам прибитим,
у зривах страчених намарне,
що ніяк нам життя спинити,
і що життя це не казарма.
(„Вітер століть")

Василь Назарук

---

1. Д. Павличко, Пісня про незнищенність матерії, у Б. І. Антонич, Пісня про незнищенність матерії, Київ 1967, с. 7.

ВЄСЛАВ ВІТКОВСЬКИЙ

У 1987 році минає 60 літ з дня народження видатного польського славіста-україніста, професора Ягеллонського університету, Веслава Вітковського, автора багатьох книжок, монографій, статей і рецензій на східнослов'янські теми, з яких найбільша частина присвячена українській мові, її історії, пам'яткам, лексикографії, фонетиці тощо.

Веслав Вітковський народився 7 січня 1927 р. у Варшаві. Після закінчення ліцею (іспит на атестат зрілості склав у 1946 р. в Скерневицях) він вступив на Ягеллонський університет у Кракові, де почав вивчати зразу богемістику

(чеську мову та літературу), а згодом — українську та російську філологію. Його університетські літа (1946—1952) це передусім інтенсивне студіювання різних слов'янських мов з українською, російською та польською на чолі: крім цього вивчав слов'янські літератури та історію слов'янських народів. Особливо захоплювали майбутнього вченого давньоруська та староукраїнська мови і література (особливо мова пам'яток), а також історична граматика та історія слов'янських мов з історією української мови та її джерел на першому місці.

Якщо йдеться про слов'янську філологію, в Ягеллонському університеті живі були ще довоєнні традиції та ще давніші зв'язки Кракова з Україною, зокрема зв'язки краківських філологів з довоєнною львівською славістикою. В Кракові діяли тоді найвидатніші тогочасні вчені такі як історик професор Тадеуш Грабовський, мовознавці: україніст проф. Ян Янів, славіст проф. Тадеуш Лер-Сплавінський та полоніст — проф. Зенон Клеменсевич і проф. Казімеж Нітч. Під впливом таких найвидатніших корифеїв науки та її думок зростав майбутній вчений-філолог, який ще будучи студентом, став у 1950 році асистентом в Інституті східнослов'янських мов, яким керував проф. Янів. В рік після закінчення університету (на якому проф. Вітковський працює до сьогодні), тобто з 1953 р. він захистив докторську дисертацію, присвячену знаменитому українському лексикографові з XVII століття — Памві Беринді (лексикон, якого вийшов у 1627 році). Пізніше написав ряд статей та окрему книжку (про фонетику) на тему мови словника Беринди.

Габілітаційну дисертацію писав В. Вітковський також на тему історії української літературної мови, конкретно на тему мови Іоаникія Галятовського (також з XVII століття). Наукове звання габілітованого доктора гуманітарних наук отримав у 1969 році. Професором став 1978 р.

Веслав Вітковський виповнював багато різних організаційних, наукових та суспільних функцій, брав участь (як референт) в багатьох крайових та міжнародних конференціях, з'їздах та симпозіумах, а зараз він працює директором Інституту російської мови в Ягеллонському університеті в Кракові.

Варто познайомитися ближче з науковим доробком ювіляра. Перша його більша праця, це книжка „Фонетика лексикону Памви Беринди" (Краків, 1964).[1] Цьому словникові, який мав величезний вплив на слов'янські лексикони XVII ст. (в тому числі й на польську лексикографію), а також самому авторові, Памві Беринді, присвятив В. Вітковський ще багато статей. В них з'ясував графіку лексикону, запозичення, діалектну основу мови Беринди, походження його прізвища та ін.

Окремою книжкою вийшла також Монографія (габілітаційна), присвячена мові одного з найцікавіших українських письменників XVII ст. — Іоаникія Галятовського (Варшава, 1969)[2]. На його прикладі вчений проаналізував українську мову цього періоду, а був це дуже вагомий період для історії давньоукраїнської літературної мови.

Велике значення для поширення знання української мови, її будови та історії серед польського суспільства має науково-популярна книжка В. Вітковського „Українська мова" (1968)[3]. В книжці на 40 сторінках представлені всі головні відомості про українську мову, її місце серед інших слов'янських мов, основні, фонетичні та громадські риси української мови, її історія та зв'язки з польською мовою. Таку енциклопедичну статтю про українську мову помістив також проф. Вітковський в обширній і цінній збірці „Україна. Сучасність та майбутнє" за редакцією М. Карася та А. Подрази (Краків 1970)[4].

Окреме місце займають русицистичні та загальнославістичні праці В. Вітковського. Тут передусім треба назвати велику основну хрестоматію текстів (написану разом з проф. Лером-Сплавінським) для історії російської мови (Варшава 1965)[5]. Тексти найдавніших староруських пам'яток (зокрема тексти епохи Київської Русі), які приводяться в Хрестоматії, важливі також для вивчення староукраїнської мови.

Все, що написав проф. Веслав Вітковський, має істотне значення так для славістики взагалі, як і для україністики зокрема. Це найчастіше відкриття незнаних явищ, інтерпретацій чи проблем, які в новому (обгрунтованому) світлі ставлять так чисто мовознавчі як і — ширше — філологічні науки. Вони мають істотне значення також для культури України та її зв'язків з культурою (передовсім літературою та мовою) інших слов'ян, зокрема поляків.

Ще одна риса характерна для проф. Вітковського: ясність викладу, проста, зрозуміла, логічна, стисла і одночасно мистецьки різноманітна, не монотонна мова його книжок та статей. Це стосується так української, польської як російської мови, якими професор влучно володіє. Прикладом може служити його „український" виступ на Міжнародному Конгресі Славістів у Києві 1983 року.

І ще одна риса. Професор Вітковський це „справді славістична енциклопедія", це дійсно енциклопедія передусім східнослов'янських (а на першому місці українських) філологічних знань. А незалежно від цієї вченості, проф. Вітковський це скромна, шляхетна людина, приятель, який помагає всім, хто до нього звертається з запитанням, за порадою. Немає прохання, якого б він не задовільнив. Він виховав велику череду магістрів та докторів, був рецензентом багатьох наукових праць, співорганізатором та душею наукового життя.

За цю безкорисливу допомогу вдячні йому всі, хто з Професором — завжди сповненим оптимізму і віри в людину — зустрічалися в житті. Вдячний йому також автор цих рядків, який не раз користувався головою та серцем „галіційського Веслава". Сто літ творчого приємного життя на спільній польсько-українській ниві, Дорогий Ювіляре!

Мар'ян Юрковський

Примітки:

1. Fonetyka Leksykonu Pamby Beryndy, Kraków 1964.
2. Język utworów Joannicjusza Galatowskiego na tle piśmiennictwa ukraińskiego XVII wieku, Warszawa 1969.
3. Język ukraiński. Nauka dla wszystkich. PAN Oddział w Krakowie, 1968.
4. Ukraina. Teraźniejszość i przyszłość. Praca zbiorcza pod red. M. Karasia i A. Podrazy, Kraków 1970 (ss. 325—354).
5. Wybór tekstów do historii języka rosyjskiego. Warszawa 1965 (600 ss.).

ПЕРШИЙ РАДЯНСЬКИЙ ДОСЛІДНИК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ ЛЕМКІВ

Кожного трудового ранку легким розміреним кроком прямує він до мальовничого куточка Львова — Шевченківського гаю — на працю в музей народної архітектури. Рум'яне усміхнене лице і веселі допитливі очі свідчать про безмір молодечого запалу і бажання творити... Це відомий історик-лемкознавець, етнограф і журналіст Іван Дмитрович Красовський, якому в цьому році виповнюється 60 років.

Народився він 22 жовтня 1927 року в мальовничому селі Дошно Сяніцького повіту на Лемківщині. Його батько, різьбяр і скрипаль, мріяв хоч одного з п'яти дітей „вивести в люди" і старався, як міг, щоб син колись став достойним продовжувачем свого лемківського роду. Мати постійно навчала Іванка любити рідний край, природу.

Хлопчина успішно виправдовував сподівання батьків. Вчився дуже старанно, дивуючи розумом і дотепністю своїх ровесників у сільській школі, згодом у Криницькій учительській семінарії.

Після переселення у 1945 році лемків на Україну, продовжував навчання

в Теребовлянському культосвітньому технікумі, в юридичній школі та Львівському держуніверситеті ім. І. Франка, який закінчив у 1957 році.

Ще студентом університету під керівництвом доктора історичних наук професора Д. Похилевича почав опрацьовувати тему „Визвольний рух на Лемківщині у XVII ст.", яка і стала основою для дальших наукових розробок з історії рідного краю.

Велику допомогу в роботі та вірну наукову орієнтацію надав юному науковцю директор Інституту суспільних наук АН УРСР академік І. Крип'якевич. Він гаряче підтримав бажання молодого історика створити про Лемківщину велике історичне полотно. „...Слід вам довго і терпеливо збирати розпорошені зерна відомостей про цей чарівний край і його трудолюбивих мешканців, створити достойний літопис історії верховинців. Лемківщина — нива ще не зорана", — зробив заключення відомий учений.

І молодий науковець з вартим похвали ентузіазмом узявся за втілення в життя своєї заповітної мрії. Через 15 років наполегливої праці він підготував і видрукував на сторінках газети „Наше слово" 1000 статей з історії, культури, мистецтва і літератури лемків, що складуть основу „Популярної енциклопедії Лемківщини".

Починання молодого дослідника І. Красовського гаряче підтримав на республіканській науково-етнографічній конференції в Ужгороді член-кореспондент АН УРСР К. Гуслистий. Уважно вислухавши доповідь „Лемки — етнографічна група українського народу", він запросив доповідача до Києва, допоміг прикріпитись до Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР для написання кандидатської дисертації. Завдяки його допомозі та практичним порадам доктора історичних наук Ю. Гошка Іван Красовський опрацював монографію „Матеріальна культура лемків північних схилів західних Карпат", яка була надрукована в 13 т. наукових записок Музею української культури у Свиднику (1986).

За порадою доктора філологічних наук професора Ю. Редька та при дружній підтримці професора Ужгородського держуніверситету П. Чучки І. Красовський останніми роками завершив опрацювання монографії „Прізвища галицьких лемків у XVIII ст.", у якій науково підтвердив приналежність лемків до українського народу, спростувавши твердження буржуазних дослідників про відрубність лемків або ж їх приналежність до окремої нації „карпаторосів".

Далеко за межами України Іван Красовський відомий як публіцист і журналіст. На протязі 30-ти років у періодичних виданнях України (журнали „Народна творчість та етнографія", „Український історичний журнал" і ін.), Польщі (тижн. „Наше слово", журн. „Наша культура", „Український календар"), Чехословаччині (газ. „Нове життя", журнали „Дружно вперед", „Дукля") та прогресивних виданнях капіталістичних країн надруковано понад 300 його статей з історії, культури та літератури лемків, про самобутнього маляра-примітивіста Никифора Дровняка, різьбярів Г. Пецуха, М. Орисика, В. Шалайду, про співачок-сестер Байко та інші. Заслуговує на похвалу діяльність І. Красовського у справі популяризації творчості призабутих лемківських письменників Володимира Хиляка (1843—1893), Григорія Гануляка (1883—1945), Богдана-Ігоря Антонича (1909—1938). Його статті про групу українських письменників з Польщі і Чехословаччини будуть друкуватися в Українській літературній енциклопедії, що вийде в Києві.

Останнім часом І. Красовський успішно працює над обширною монографією „Лемки", яка включатиме історію від найдавніших часів до сьогодні, матеріальну і духовну культуру найзахіднішої горстки українського народу.

У своїй науковій праці він постійно підтримує дійові контакти із вченими з Польщі (Р. Райнфуссом і Є. Чайковським), Чехословаччини (науковцями О. Рудловчак, І. Русенком, М. Сополигою, М. Мушинкою) та ін. країн.

Поряд з науковою діяльністю пробує свої сили Іван Дмитрович Красовський і в ділянці художньої літератури: пише нариси, оповідання, повісті. Свідченням цього є його кіноповість про ватажка лемківських опришків (збійників) „Андрій Савка", опублікована в журналі „Дукля" (1—2, 1984) в Чехословаччині. Можливо, вона діждеться й екранізації...

Згасає трудовий день у Львові і люди повертаються у затишні домівки. Десь між ними — і наш ювіляр Іван Красовський.

Щасти йому, Доле, на життєвій дорозі!

Василь Хомик

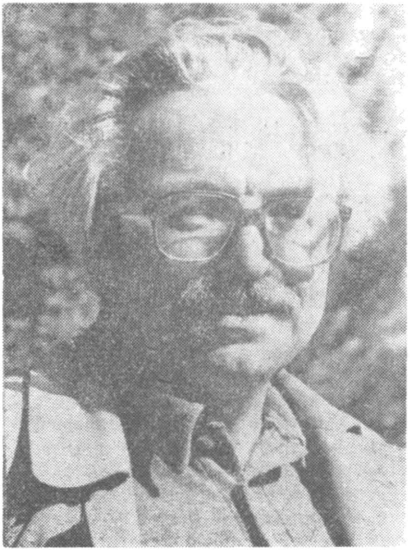

Іван Красовський

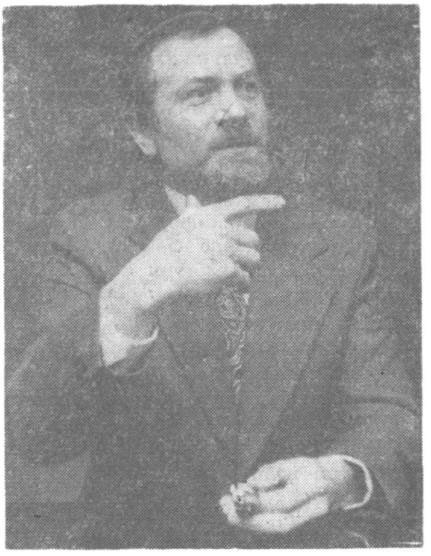

Степан Козак

ВИБРАНІ ПРАЦІ ІВАНА КРАСОВСЬКОГО

1. Походження та історичне минуле лемків (у співавторстві з Чуликом). газ. „Українське життя", № 15, Торонто, 1961.
2. Визвольний рух на Лемківщині в XVII ст. „НС" № 31—40, 1962.
3. Лемки на екранах українських телевізорів. „Українське життя", № 8, 1965. Торонто.
4. Іван Вагилевич „Лемки" (1841). Підготовка до друку, вступна замітка, пояснення. „Народна творчість та етнографія" № 4, 1965.
5. Село Дошно. Український календар на 1966 рік, Варшава.
6. Лемківщина в творчості Івана Франка, НК, № 5, 1966.
7. По музеях Прикарпаття. НК, № 9, 1966.
8. Лемківські народні колядки, „Наше слово", № 52, 1966, № 1, 3—4, 1967.
9. Б.-І. Антонич — поет і публіцист, НК № 7, 1967.
10. Лемки (історико-етнографічна довідка) Український календар на 1968 рік. Варшава.
11. Скульптури Григорія Пецуха, ж. „Народна творчість та етнографія", № 2, 1968.

12. Лемківщина в творчості Я. Головацького, НС № 6, 1968.
13. Никифор Дровняк. „Народна творчість та етнографія" № 1, 1969.
14. Лемки — етнографічна група українського народу. „Народна творчість та етнографія", № 4, 1969.
15. Провідники літературної Лемківщини другої половини XIX — першої половини XX ст., УК на 1973.
16. Митець Лука Біганич. НК № 12, 1973 р.
17. Матеріальна культура лемків, НС, червень 1974—березень 1975.
18. Музей народної архітектури та побуту у Львові. Путівник. Львів, „Каменяр", 1975.
19. Skanzeny na Ukrainie. Materiały Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku, nr 24, 1979.
20. Народний різьбар Василь Шалайда, „Дружно вперед", № 3, 1982, Пряшів.
21. Григорій Гануляк. Український календар на 1983 р. Варшава.
22. Вінок вражень з Чехословаччини, НС № 32, 1983.
23. Русини чи українці, НС № 42, 1983.
24. Андрій Савка. Історична кіноповість. „Дукля", № 1—2, 1984, Пряшів.
25. Причетність таланту (про нар. артистку УРСР Л. Кадирову), НК, № 1, 1984.
26. З життя лемків на Україні. Український календар на 1985 р.
27. Правда про Никифора. НС № 31, 1984.
28. Різьбар Михайло Орисик. „Народна творчість та етнографія" № 4, 1985.
29. З історії та культури лемків (Цикл 1000 заміток), „Наше слово" 1977—1985.
30. Прізвища галицьких лемків XVIII ст. Монографія (рукопис).

НА ПЕРЕХРЕСТЯХ ЛІТЕРАТУРИ, ІСТОРІЇ, ФОЛЬКЛОРУ

Думаючи про доцента Степана Козака, який нині очолює Кафедру порівняльного слов'янського літературознавства у Варшавському університеті, завжди пригадую собі один, можливо малозначущий, але пам'ятний епізод з його, а водночас і з моєї біографії. Десь на початку 60-х рр., характерних великим культурним пожвавленням серед українців у Польщі, завітав до Бартошиць зведений хор УСКТ. Великий спортивний зал, у якому відбувався концерт, щільно заповнила молодь і вчителі обох педагогічних ліцеїв — українського № 2 та польського № 1. Численно прибули також українці з цілої Бартошиччини. Мені, на той час учневі ліцею, найкраще запам'ятався, поряд сольних номерів Марусі Щуцької, виступ Степана Козака в ролі конферансье, темпераментно та дотепно ведучого концерт. Згадую про це, бо хочу наголосити на цьому, що вже тоді на сцені привернув до себе увагу хистом словесника. Постає це у пам'яті і тому, що Стéпан ніколи не цурався громадського діла, знаходив для нього час не послаблюючи ритму професійної роботи. Думається мені, що це безперечно справа активної вдачі, яка формувалася на всіх поворотах життєвого шляху, що пролягає від села Вербиці, де він народився 11. VII 1937 р., крізь повоєнне Пєнєнжно, лідзбарський ліцей, потім коротке вчителювання, шлях крізь Київ по постійну пристань у Варшаві.

Були на ньому університетські студії в Київському університеті (1957—62), після повернення — робота на посту редактора літературного відділу в „Нашому слові", аспірантура в Київському університеті (1964—67). Плодом цих років була кандидатська робота на тему „Типологія польсько-українських літературних взаємин у першій половині XIX ст.". По успішному захисті кандидатської дисертації він вернувся до Польщі і став ад'юнктом у Відділі (нині Інституті) слов'янознавства ПАН. Протягом шести років був він водночас і науковим секретарем у редакції відомого наукового журналу „Славія орієнталіс" (1970—75). У ці роки його секретарювання сторінки жур-

налу рясніли численними матеріалами на українські теми, бо доклав він багато зусиль, щоб згуртувати, притягнути до участі на сторінках журналу багатьох польських та зарубіжних славістів.

Докторська (тобто габілітаційна) дисертація „Біля джерел романтизму та новітньої суспільної думки в Україні" (вид. Оссолінеум, Вроцлав, 1978) стала вагомим внеском Степана Козака до вивчення українського преромантизму. Вичерпно показано в ній зокрема джерела і розвиток національної свідомості українців. Нове слово у розкритті цілого кола складних питань стало, можливе завдяки застосованому в цій праці інтердисциплінармому підходові та успішному використанню прийомів порівняльного літературознавства.

Добрий десяток років триває вже активне співробітництво Степана з Кафедрою української філології Варшавського університету. Тут передає студентам результати свого дослідницького спілкування з літературою та фольклором.

Дивлячись на дотеперішні наукові надбання Ювіляра, можна помітити, що саме тема кандидатської роботи наче визначила центральний напрямок його дальшого науково-дослідницького шляху. Преромантизм і романтизм займають почесне місце в його науковому доробкові.

У кого, як не в Тебе, Степане, визріє можливо у майбутньому щось цілісне, монографічне про український романтизм?

Та вже тепер доробок, про який говоримо, охоплює чималий ужинок — 60 з лишком наукових студій і статей, друкованих на сторінках українських та польських журналів і наукових збірників. Друкували його у Києві, м.ін., „Вітчизна", „Радянське літературознавство", „Український історичний журнал", „Дніпро", у Варшаві — „Slawia Orientalia", „Przegląd Humanistyczny", а також „Studia Polono-Slavica Orientalia — Acta Litteraria", український місячник „Наша культура", „Дукля" в Чехословаччині, „Живот" в Югославії. До цього треба добавити більш як півсотні популярно-наукових та літературних позицій на сторінках українських видань у Польщі (головне „Нашого слова", „Нашої культури", „Українського календаря", антології „Гомін"), кілька десятків рецензій та оглядів. Крім згаданої вже книжки, що була габілітаційною роботою С. Козака, взяв він вагому участь у кількох інших книжкових виданнях у Польщі (як автор вступів та окремих досліджень і редактор колективних праць) зокрема в антології драм Лесі Українки, у книжці „Зачарована Десна" О. Довженка польською мовою. Тут треба назвати і такі праці, як видана під спільною редакцією С. Козака та М. Якубця книжка „Z dziejów stosunków literackich polsko-ukraińskich" (Вроцлав, 1974) та „Epoka napoleońska a Słowianie. Praca zbiorowa pod redakcją Stefana Kozaka i Hanny Popowskiej-Taborskiej" (Вроцлав, 1982).

Знайомлячись з тематикою та змістом праць Степана Козака, легко помітити, що вельми часто літературна проблематика розглядається в них зі спеціальним наголосом на польсько-українських багатогранних літературних взаєминах. Крім згаданих вже праць, саме така оптика визначає характер численних його статей, які подаються поруч у бібліографії.

Степанове перо і живе слово на численних наукових зустрічах, виступи з доповідями на наукових конференціях та конгресах славістів завжди були свідченням великих можливостей та стремлінь україністичного літературознавства в Польщі. Годиться згадати хоч деякі з них, починаючи з київської нукової сесії, присвяченої 150 роковинам з дня народження Т. Шевченка, де Степан Козак прочитав доповідь на тему „Шевченко і польська література" (1964). Потім у Варшаві на міжнародній сесії з нагоди 200-х роковин з дня народження І. Котляревського була його доповідь „Проблема національних традицій та романтизму в „Енеїді" І. Котляревського" (1969), у 1971 р. був його виступ на сесії в Кракові, присвячений Лесі Українці, „Історія в пісні" стала темою виступу на науковій конференції у Вроцлав-

ському університеті, присвяченій слов'янському фольклору (1975), а „Український модернізм" — на сесії в Гданському університеті.

Епоха преромантизму і романтизму на українському грунті і в інших слов'янських літературах та фольклор як джерело національної свідомості — часто ставали темами його виступів на конференціях та славістичних конгресах (Варшава 1973, МАПРІЯЛ Варшава 1976, Загреб 1978) і залишаються предметом постійної уваги дослідника. Ось, наприклад, український романтизм був темою довгого циклу статей регулярно друкованих на сторінках „Нашої культури" протягом 1976—77 рр. та 1978 р.

Можна сподіватися, що польсько-українські та російсько-українські і взагалі міжслов'янські літературні взаємозв'язки та філіації, які вже досі були предметом його уваги, знайдуть продовження та ще всесторонніше розкриття в роботі цілої Кафедри Порівняльного слов'янського літературознавства, яку Степан Козак очолює від самого початку її заснування (після свого переходу до праці у Варшавському університеті в 1982 р.).

Коли добавити до цього, що поряд новоромантизму (Леся Українка), сучасної української прози (О. Довженко, П. Загребельний, О. Гончар та ін.) він залюбки час від часу бере також на розгляд українську поезію, зокрема з буремних 20-х років (напр., поетів революційного символізму, неокласиків, розвиток поезії у загальному огляді, написаному спільно з Флоріаном Неуважним до антології української поезії польською мовою), то одержимо картину доволі широкого діапазону наукових зацікавлень та ділянок дії такого ще літами і духом юного Ювіляра, який виступає в розквіті сил у свій полудень віку.

Вітати його треба зокрема і з тим, що коло тем, над якими працює, зумів представити також в наукових кругах зарубіжних західних славістів — м. ін., на міжнародній конференції в Парижі у 1982 р. та під час річного наукового перебування в Канаді, де, крім прочитаних лекцій, надрукував у журналі „Journal of Ukrainian Studies" (1984, № 16) обширне дослідження „Михайло Максимович і формування романтичної думки на Україні".

Немає потреби тут доказувати, що невпинний прогрес науки потребує зв'язків і контактів між вченими різних країн і народів.

Здорове дерево науки живиться також стимулюючими соками контактів з ширшими колами сприймачів, відчуттям своєї суспільно-громадської значимості. Крім конгресів і наукових сесій, Степан Козак часто буває на зустрічах в українських та польських середовищах Гданська, Кошаліна, Кракова, Любліна, Варшави. Участь у роботі редакційної колегії „Нашої культури" та на сторінках цього місячника — також відповідь на запит культурних та популярно-наукових потреб українців у Польщі. Ця активність на різних полях аж ніяк не міняє постійних напрямних його дослідницької роботи, які обертаються довкола певних центральних питань. Серед них проблема формування національної свідомості та філософський аспект літератури займають щораз значиміше місце. (напр., у доповіді „Історіософські концепції Т. Г. Шевченка", прочитаній на сесії у Ягеллонському університеті). До цього ще можна добавити і проблему еволюції естетичної свідомості українців та функціонування української літератури у широкому слов'янському аспекті.

Хочеться тільки побажати Степанові, щоб згадані обидва крила його активності — популяризаторська діяльність і властива йому, поряд з цим у найкращому розумінні тяга до наукової елітарності, щоб вони обидва і надалі його окрилювали, дужі здоров'ям і козацькою снагою.

Василь Назарук

БІБЛІОГРАФІЯ ПРАЦЬ СТЕПАНА КОЗАКА

I. Книжкові публікації.

(Авторські, співавторські, співредакторські).

1. Z dziejów stosunków literackich polsko-ukraińskich. Pod redakcją Stefana Kozaka i Mariana Jakóbca. Ossolineum Wrocław 1974, ss. 280.
2. Aleksander Dowżenko, Zaczarowana Desna. Wyboru dokonał i wstępem poprzedził Stefan Kozak. Z ukraińskiego przełożył Edward Bury. LSW Warszawa 1976, ss. 435.
3. U źródeł romantyzmu i nowożytnej myśli społecznej na Ukrainie. Ossolineum Wrocław 1978, ss. 145.
4. L'epoque napoleonienne et les Slaves — Epoka napoleońska a Słowianie. Pod redakcją Stefana Kozaka i Hanny Popowskiej-Taborskiej. Ossolineum Wrocław 1982, ss. 162.
5. Łesia Ukrainka, Kassandra i inne dramaty. Wybór i posłowie Stefan Kozak. Przekład Edward Bury. Wstęp Wacław Kubacki. Wydawnictwo Literackie Kraków, 1982, ss. 374.

II. Дослідження, статті.

1. Боротьба за спадщину Шевченка в польській літературній критиці в першій половині 60-х років XIX ст. В томі: Вивчаємо Шевченка. Видавництво Київського університету. Київ 1964, с. 29—46.
2. Шляхи братерського єднання. З історії боротьби за спадщину Шевченка в польській літературі, „Вітчизна" 1964, № 3.
3. Перші знайомства, „Дніпро" 1964, № 3.
4. Польсько-українські революційні зв'язки (1830—1863), „Український історичний журнал" 1965, № 3.
5. Na przełomie wieków, „Warmia i Mazury" 1966, Nr 3.
6. З історії польсько-українських літературних взаємин, „Радянське літературознавство" 1967, № 8.
7. Типология украинско-польских литературных взаимоотношений первой половины XIX ст. Автореферат. Киев 1967.
8. Ukraina w twórczości Tomasza Jeża, „Slavia Orientalis" (dalej — Sor) 1969. Nr 4.
9. Problem tradycji narodowych i romantyzmu w „Eneidzie" Kotlarewskiego, Sor 1970, Nr 2.
10. Джерела „Української школи" в польській літературі, „Наша культура" (далі — НК) 1970, № 4—5.
11. Творчість письменників „української школи", НК 1970, № 6—7.
12. Українська проблематика в народних повістях Крашевського, НК 1970, № 9.
13. Польський струмінь у давньому українському письменстві, НК 1970, № 9.
14. Український романтизм у взаємозв'язках з польською літературою, НК 1970, № 10—12; 1971, № 1.
15. Mychajło Drahomanow wobec Hercena i kwestii polskiej, Sor 1971, Nr 1.
16. З проблем романтизму, НК 1971, № 2.
17. Українська проблематика в польській літературі періоду протореалізму, НК 1971, № 3.
18. Ян Захар'ясевич і питання польсько-українських відносин в Галичині, НК 1971, № 4.
19. Томаш Єж і Україна, НК 1971, № 5—6.
20. Український струмінь у старопольській літературі, НК 1971, № 7—8.
21. Łesia Ukrainka na tle epoki, Sor 1971, Nr 4.
22. Jewhen Kyryluk, Sor 1972, Nr 1.
23. Михайло Драгоманов і питання східнослов'янсько-польських взаємин, НК 1972, № 1—2.
24. Українська воєнна література в Польщі, НК 1972, № 6—8.
25. Uwagi o dawnych związkach literackich polsko-ukraińskich. W tomie: Slawistyczne studia literaturoznawcze poświęcone VII Międzynarodowemu Kongresowi Slawistów. Pod red. J. Ślizińskiego, Ossolineum Wrocław 1973.

26. Ukraińska literatura radziecka o drugiej wojnie światowej i jej recepcja w Polsce. W tomie: Literatury słowiańskie o drugiej wojnie światowej. Pod red. J. Ślizińskiego, Ossolineum Wrocław 1973.
27. Від народництва до неоромантизму, НК 1973, № 2—3.
28. „Knyhy bytija ukrajinśkoho narodu" Kostomarowa i „Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego" Mickiewicza, Sor 1973, Nr 2.
29. Михайло Максимович — основоположник української науково-романтичної ідеології, НК 1973, № 12; 1974, № 1.
30. Leonid Nowyczenko, Sor 1974, Nr 2.
31. Neoklasycy kijowscy (we współautorstwie z M. Nevrlim), Sor 1974, Nr 3.
32. Михайло Максимович — дослідник „Слова о полку Ігоревім", НК 1974, № 11—12.
33. Hułak-Artemowski w kręgu Mickiewicza i problematyki polskiej. W tomie: Z dziejów stosunków literackich polsko-ukraińskich. Pod red. S. Kozaka i M. Jakóbca, Ossolineum Wrocław 1974.
34. Довженкова криниця, НК 1976, № 11.
35. Aleksander Dowżenko. W tomie: A. Dowżenko, Zaczarowana Desna, Warszawa 1976.
36. Український преромантизм, НК 1976, № 1—12; 1977, № 1—12; 1978, № 1—7.
37. Trzydzieści lat współpracy naukowej Polski i ZSRR (we współautorstwie z T. Orłowskim), „Nauka Polska" 1977, Nr 6.
38. Продовжуючи традиції, НК 1977, № 9.
39. Wprowadzenie do poezji ukraińskiej (we współautorstwie z F. Nieuważnym). W tomie: F. Nieuważny, J. Pleśniarowicz — Antologia poezji ukraińskiej, Warszawa LSW 1977.
40. Folklor epicki jako źródło świadomości narodowej Słowian. W tomie: Z polskich studiów slawistycznych. Seria S. Literaturoznawstwo. Folklorystyka. Problematyka historyczna. Prace na VIII Międzynarodowy Kongres Slawistów w Zagrzebiu, PWN Warszawa 1978.
41. Ukraińscy poeci rewolucyjnego symbolizmu. W tomie: Literatury i języki krajów socjalistycznych. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1979.
42. Між літературою і літературознавством, НК 1979, № 4.
43. Літературне посередництво, НК 1980, № 5.
44. Wczesne polskie zainteresowania Mykoły Kostomarowa, Sor. 1980, Nr 3.
45. До початків романтизму, НК 1980, № 11—12; 1981, № 1—2.
46. Michał Grabowski i ukraińska poezja ludowa. W tomie: Studia Polono-Slavica Orientalia Acta Litteraria. Pod red. B. Białokozowicza, VII, Ossolineum Wrocław 1981.
47. Між романтизмом і реалізмом, НК 1982, № 2.
48. Долаючи рубежі і відстані, НК 1982, № 3.
49. Łesia Ukrainka. W tomie: Łesia Ukrainka, Kasandra i inne dramaty, Kraków 1982.
50. L'epoque napoleonienne et les Slaves. W tomie: L'epoque napoleonienne et les Slaves — Epoka napoleońska a Słowianie, Ossolineum Wrocław 1982.
51. Istorijśka panorama ukrajinske poezije, „Život" 1982, maj—juni.
52. Джерела і витоки літературного ренесансу, НК 1983, № 3.
53. Przełom romantyczny w Polsce i na Ukrainie. W tomie: Z polskich studiów slawistycznych, seria VI, Ossolineum Wrocław 1983.
54. Передумови романтичного перелому в Польщі і на Україні, НК 1983, № 8.
55. Zaczątki słowiańskiego ruchu odrodzeniowego, „Miesięcznik Literacki" 1983, Nr 9.
56. Ukraińsko-polskie poetyckie źródła i powinowactwa, „Przegląd Humanistyczny" 1984, Nr 2.
57. Михайло Максимович — перекладач „Слова о полку Ігоревім", „Український календар" 1984.

58. Михайло Максимович і формування романтичної думки в Україні, „Journal of Ukrainian Studies" 1984, 16, Summer.
59. Koncepcje historiozoficzne Tarasa Szewczenki, „Zeszyty Naukowe KUL" Lublin 1984.
60. Wczesnoromantyczne przesłanki polsko-ukraińskich związków literackich. W tomie: „Przemyskie Zapiski Historyczne" Przemyśl 1985.

III. Наукові повідомлення, заявки, звіти.

1. Тарас Шевченко і підготовка січневого повстання 1863 р., НК 1963, № 1.
2. Ювілей українського книгодруку, „Наше слово" (далі НС) 1963, № 14.
3. Гвідо Батталія про Шевченка, НК 1963, № 3.
4. Форум вчених шевченкознавців, НС 1963, № 22.
5. Наукова сесія присвячена Лесі Українці, НС 1963, № 22.
6. Наукова сесія з питань польсько-українських взаємин, НС 1963, № 24.
7. Театральний конгрес, НС 1963, № 26.
8. Тарас Шевченко і польська література. В томі: Світова велич Тараса Шевченка. Тези доповідей республіканської сесії присвяченої 150-річчю з дня народження Т. Шевченка. Видавництво Київського університету, Київ 1964.
9. Драма „Ukrainka" і питання польсько-українських взаємин. В томі: Тези доповідей VI Української славістичної конференції 13—18 жовтня 1964, Чернівці 1964.
10. Добросусідські мости дружби. В томі: Незборима сила ідей Жовтня. Видавництво Київського Університету, Київ 1967.
11. Галицька весна народів 1848 р., НК 1967, № 8.
12. Ku czci Iwana Kotlarewskiego, Sor 1970, Nr 1.
13. Ранні зацікавлення Пантелеймона Куліша, УК 1971.
14. Z prac Międzynarodowego Komitetu Slawistów, Sor 1972. Nr 3.
15. Berliński rekonesans czyli o potrzebie współpracy redakcji czasopism slawistycznych, Sor 1972, Nr 4.
16. „Knyhy bytija ukrajinśkoho narodu" M. Kostomarowa i „Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego" A. Mickiewicza. W tomie: VII Międzynarodowy Kongres Slawistów w Warszawie. Tezy referatów i komunikatów, PWN Warszawa 1973
17. Jubileusz Jewhena Kyryluka, „Biuletyn Historyków Literatur Zachodniosłowiańskich", pod red. J. Ślizińskiego, Warszawa 1973, Nr 6.
18. VII Міжнародний Конгрес Славістів, НК 1973, № 8.
19. Trzydziestolecie, Sor 1974, Nr 3.
20. Epische Folklore als Quelle des Nationalbewusstseins der Slaven. W tomie: VIII Medunarodni Slavisticki Kongres. Knjiga referata. Sażeni. Zagreb 1978, t. I.
21. Паризька україніка, НК 1983, № 1.
22. Romantische wenede in Polen und in der Ukraine. Сборник: IX Международный съезд славистов. Резюме докладов и письменных сообщений, Москва 1983.

IV. Рецензії й огляди

1. Оглядає „Slavia Orientalis", „Літературна Україна" 1962, № 15.
2. На книгарській полиці, НС 1963, № 4.
3. Українські народні прислів'я та приказки, НС 1963, № 38.
4. Літературознавчі новини, НК 1964, № 10.
5. Родовід українського генія (J. Jędrzejewicz, Noce ukraińskie albo rodowód geniusza. Opowieść o Szewczence, LSW Warszawa), „Дніпро" 1967, № 3.
6. Біля джерел польського українофільства (W. Kubacki, Taras Szewczenko wobec polskiego romantyzmu, (w:) Poezja i proza, WL Kraków 1966), „Вітчизна" 1967, № 6.

7. O literaturoznawstwie ukraińskim („Радянське літературознавство" 1968, № 1—12) Sor 1969, Nr 2.
8. Історія української літератури у восьми томах, Київ 1967, т. 1, Sor 1969, № 3.
9. Навколо тисячолітньої проблеми, „Дукля" 1970, № 2.
10. Є. Кирилюк, Живі традиції. Іван Котляревський та українська література, Київ 1969, Sor 1970, № 3.
11. В. Винниченко, Оповідання, Підготовка текстів та критикобіографічний нарис М. Мольнара, Братіслава 1968, Sor 1970, № 3.
12. М. Мороз, Іван Франко. Бібліографія творів. Київ 1967, Sor 1970, № 4.
13. Д. Фальківський, Ранені дні. Підготовка текстів, упорядкування, вступна стаття М. Неврлі, Пряшів 1969, Sor 1970, № 4.
14. Українські поети-романтики 20—40 років XIX ст. Упорядкування, біографічні довідки і примітки Б. Деркача та С. Крижанівського. Вступна стаття Є. Айзенштока, Київ 1968, Sor 1971, № 1.
15. Ukraina. Teraźniejszość i przeszłość. Praca zbiorowa pod red. M. Karasia i A. Podrazy, Kraków 1970, Sor 1972, Nr 2 (we współautorstwie z M. Jurkowskim).
16. I. Shabliovsky, Ukrainian Literature Through the Ages, Kiev 1970, Sor 1972, Nr 3 (we współautorstwie z B. Strumińskim).
17. Р. Кирчів, Український фольклор у польській літературі. Період романтизму, Київ 1971, Sor 1972, № 4.
18. Л. Копиленко, На світових обширах, Київ 1971, Sor 1973, № 1.
19. Altrussische Dichtung aus dem 11—18 Jahrhundert. Herausgegeben von Helmut Grasshoff, Leipzig 1971, Sor 1974, Nr 2.
20. П. Волинський, З творчого доробку. Вибрані статті, Київ 1973, Sor 1975, № 1.
21. М. Лясло-Кутюк, Питання української поетики, Бухарест 1974, Sor 1975, № 2.
22. Taras Szewczenko, Wybór poezji. Opracował M. Jakóbiec. Biblioteka Narodowa, seria II, Ossolineum Wrocław 1974; Sor 1975, Nr 3.
23. Основи історії літератури слов'ян. (Die alteste ostslawische Kunstdichtung 1575—1647. Horausgegeben von Hans Rothe. Wilhelm Schmitz Verheg in Giessen. Band I 1976, II 1977); NK 1979, Nr 11.

V. Популярні, публіцистичні й літературні публікації.

1. Польща Шевченкові, „Літературна Україна" 1961, № 20.
2. Друге народження, НС 1961, № 43.
3. Нова сторінка до шевченкознавства, НС 1962, № 30.
4. Український sovcir-vivre з XVIII ст., НС 1962, № 40.
5. Зустріч з радянськими кіномитцями, НС 1962, № 45.
6. Стан і потреби читацького руху, НС 1962, № 45.
7. Наймолодше літературне поповнення, НК 1962, № 11.
8. Майстер кольорів, НС 1962, № 52.
9. Молодий мовознавець, НС 1962, № 52.
10. Молоді друзі, НС 1962, № 52.
11. Жодного дня без риски, НС 1962, № 52.
12. Святкове інтерв'ю, НС 1962, № 52.
13. З приводу закінчення курсу, НС 1962, № 52.
14. С. Вербицький. Роздуми негостинного, НС 1963; № 1.
15. С. Вербицький. Вербицькі святкові звичаї, НС 1962, № 2.
16. Звичайна розмова, НС 1963, № 4.
17. Наша пісня не вмре, не загине, НС 1963, № 4.
18. Культура в повіті, НС 1963, № 14.
19. Поет-борець, НС 1963, № 19.
20. Сила мистецтва, НС 1963, № 22.

21. На VIII Міжнародному Книжковому ярмарку в Варшаві, НС 1963, № 22
22. „Господа" чи університет, НС 1963, № 22.
23. Мова людського серця, НС 1963, № 33.
24. С. Вербицький. Ружаняни, НС 1963, № 34.
25. Перший український прозаїк, НС 1963, № 35.
26. На порозі культурно-освітнього року, НС 1963, № 37.
27. Пульс життя, НС 1963, № 37.
28. С. Солокій. Муки творчості, НС 1963, № 37.
29. С. Вербичук. Ювілейний рік, НС 1963, № 38.
30. С. Солокій. Батьки і діти, НС 1963, № 38.
31. Світ кольорів, НС 1963, № 38.
32. Срібне дзвеніння, НС 1963, № 38.
33. Київська кіностудія виправдає своє звання, НС 1963, № 47.
34. Український літературний фронт, НС 1964, № 9.
35. „Українка" і питання польсько-українських взаємин, НС 1964, № 11.
36. Популяризатор творчості Шевченка, УК 1964.
37. С. Вербицький. Муки творчості. „Гомін. Літературна антологія", Варшава 1964.
38. С. Вербицький. Компрометуючий поцілунок, „Гомін".
39. Олексій Полторацький, УК 1965.
40. С. Вербицький. Буяння молодих талантів, УК 1965.
41. Літературне підгрунтя, НК 1965, № 4.
42. На літературному порозі, „Дніпро" 1965, № 4.
43. Перспективність літератури, УК 1966.
44. Поетичне витісування сучасності, НК 1966, № 1.
45. Цінні здобутки прози, НС 1966, № 2.
46. Поет, людина і борець, НК 1966, № 3.
47. Духовні острови поета, НК 1966, № 5.
48. Піввіччя прози, УК 1967.
49. С. Вербицький. Вербицькі звичаї, УК 1967.
50. Читаючи Кобзаря, НК 1969, № 2.
51. Патріарх українського шевченкознавства, УК 1972.
52. Метафора чи мета, НК 1973, № 3.
53. Орест Зілинський, НС 1976, № 37.
54. Na naukowych szczytach (we współautorstwie z T. Orłowskim), „Innowacje" 1977, Nr 13.
55. Леонід Коваленко, НС 1983, № 35.

Зібрав С. В.

Остап Оброца

Петро Прокопів

ВЧИМОСЯ ДЛЯ ЖИТТЯ

РАДА НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ ВЕРХОВНОЇ РАДИ СРСР

Основний Закон Радянської держави — Конституція СРСР проголошує, що найвищим органом державної влади Радянського Союзу є Верховна Рада СРСР. Вона правомочна вирішувати всі питання, віднесені Конституцією до відання Союзу РСР.

Такі кардинальні державні питання, як прийняття Конституції СРСР та внесення змін до неї; прийняття до складу СРСР нових республік, затвердження утворення нових автономних республік і автономних областей; затвердження державних планів економічного і соціального розвитку СРСР, державного бюджету СРСР і звітів про їхнє виконання, утворення підзвітних їй органів Союзу РСР, — здійснюються виключно Верховною Радою СРСР. Що ж до прийняття законів Радянського Союзу, то вони приймаються Верховною Радою Союзу РСР або всенародним голосуванням (референдумом), що проводиться за рішенням Верховної Ради СРСР.

Союз Радянських Соціалістичних Республік є багатонаціональною соціалістичною державою, утвореною на основі принципу соціалістичного федералізму, в результаті вільного самовизначення націй і добровільного об'єднання рівноправних радянських соціалістичних рес-

публік. СРСР уособлює державну єдність радянського народу, згуртовує всі нації і народності з метою спільного будівництва комунізму.

Через те ще у процесі утворення Союзу РСР та його конституційного оформлення і закріплення XII з'їзд Російської Комуністичної партії (большовиків), виходячи з настанов і вказівок В. І. Леніна[1], рекомендував членам партії добиватися, зокрема, того, щоб: а) при побудуванні центральних органів СРСР була забезпечена рівність прав і обов'язків окремих республік як у взаємних між ними відносинах, так і щодо центральної влади СРСР; б) у системі найвищих органів СРСР був утворений орган представництва всіх без винятку національних республік і національних областей на засадах рівності, з можливим врахуванням представництва всіх національностей, які входять до складу цих республік[2]. Цей орган — друга палата в складі Центрального Виконавчого Комітету СРСР Рада Національностей — покликаний був представляти і відображати специфічні інтереси народів Радянського Союзу, що випливають з особливостей їхнього історичного, економічного і національного розвитку. І перша Конституція Союзу РСР — Конституція 1924 року законодавчо закріпила це важливе положення, встановивши, що Центральний Виконавчий Комітет складається з Союзної Ради і Ради Національностей. З того часу найвищий орган державної влади СРСР є двопалатним органом.

Чинна тепер Конституція СРСР 1977 року в статтях 109 і 110 проголошує, що Верховна Рада СРСР складається з двох палат: Ради Союзу і Ради Національностей, які є рівноправними і до складу яких обирається рівна кількість депутатів. Рада Національностей, як і Рада Союзу обираються громадянами СРСР на основі загального рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні строком на 5 років. Якщо Рада Союзу обирається по виборчих округах з рівною кількістю населення, то Рада Національностей обирається за нормою: 32 депутати від кожної союзної республіки, 11 депутатів від кожної автономної республіки, 5 депутатів від кожної автономної області, 1 депутат від кожного округу. Так, на останніх (1984 року) виборах до Верховної Ради СРСР XI скликання до Ради Союзу було обрано 750 депутатів і до Ради Національностей 750 депутатів.

Організація, структура, компетенція і порядок роботи Ради Національностей визначаються Конституцією СРСР і Регламентом Верховної Ради Союзу РСР.

Рада Союзу і Рада Національностей за поданням обраних ними мандатних комісій приймають рішення про визнання повноважень депутатів, а в разі порушення законодавства про вибори — про визнання виборів окремих депутатів недійсними. Рада Національностей, як і Рада Союзу, обирає голову палати і чотирьох його заступників. До компетенції голів палат належить керівництво їх засіданням і відання внутрішнім розпорядком відповідних палат. Що ж до спільних засідань Ради Союзу і Ради Національностей Верховної Ради СРСР, то їх ведуть голови палат по черзі. Рада Національностей, як і Рада Союзу, має право законодавчої ініціативи. Проекти законів та інші питання, внесені на розгляд Верховної Ради, обговорюються палатами на їхніх роздільних або спільних засіданнях. Закон СРСР вважається прийнятим, якщо в кожній з палат Верховної Ради СРСР за нього проголосувала більшість від загальної кількості депутатів палати.

В разі незгоди між Радою Союзу і Радою Національностей Верховної Ради СРСР питання передається на вирішення погоджувальної комісії, яка утворюється обома палатами на паритетних засадах. Після цього питання вдруге розглядається палатами на їхньому спіль-

ному засіданні. Якщо і в цьому разі згоди не буде досягнуто, питання переноситься на обговорення наступної сесії Верховної Ради СРСР, або передається нею на всенародне голосування (референдум)[3].

Борис Бабій
академік АН УРСР

Примітки:

1. В. І. Ленін: „Повне зібрання творів", т. 49, стор. 339—345.
2. КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і Пленумів ЦК. Час. І вид. 7, К. 1954, стор. 669.
3. Конституція СРСР. К. 1982, стор. 29—31.

БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ У ЧЕСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ ТА ЛІТЕРАТУРІ

Гетьман Богдан Хмельницький, 330-річчя від дня смерті якого відзначаємо цього року, належить до тих діячів української історії, ім'я яких стало відомим далеко за межами рідної землі. В цій невеликій статті хочемо вказати на основні факти, які засвідчують зацікавлення діяльністю Богдана Хмельницького з боку чеських письменників та істориків.

Свій розгляд починаємо від часу чеського національного відродження, а саме від 40-х років XIX століття. Зацікавлення минулим і сучасністю слов'янських народів, яке ми спостерігаємо в тогочасній чеській пресі, відбилося виразно і на відношенні до України. Перший огляд загальної історії, який появився під час чеського національного відродження, містить і згадку про Богдана Хмельницького та козацьке повстання 1648 року. Цей невеликий уступ книжки Вацлава Владівоя Томка мабуть слід уважати першою спробою чеського історика оцінити значення Хмельницького.[1]

1844 р. виступив з характеристикою великого гетьмана письменник Карел Владіслав Зап. В рамках його статті про польську літературу подано теж загальні інформації щодо подій української історії. Богдана Хмельницького названо „месником українців — другим Жижкою". Не випадково вжито для порівняння і ліпшого розуміння з боку чеських читачів прізвище ватажка гуситських військ. Жижка тоді і пізніше користувався в чехів великою популярністю і вважався великим національним героєм.

Докладніше над значенням Богдана Хмельницького задумався інший тогочасний чеський письменник — Ян Православ Коубек. В статті „Слово про панславізм", яку надруковано 1847 р., Коубек запевняє, що він не знаходить в історії слов'янських народів двох інших, настільки подібних до себе полководців, як Хмельницький і Жижка. Далі він у своїй статті вказує на ті їхні прикмети, які найбільше споріднюють діяльність одного і другого національного героя. Поруч зі спільними рисами Коубек знаходить поміж Жижкою і Хмельницьким і деякі різниці. Та його міркування спричинилися до того, що і в наступних десятиліттях чеські, а опісля й українські письменники або історики задумувалися над певним паралелізмом гуситського і козацького рухів, над можливістю існування різних впливів, які ішли з Чехії на Україну в XV і XVI століттях.[2]

Всі наведені приклади свідчать про зацікавлення життям і діяльністю Богдана Хмельницького в Чехії 40-х років XIX ст. В цей час тут ще не написано справді наукового опрацювання, в руки читача

ще не потрапив цілісний, більш-менш вичерпний життєпис Богдана Хмельницького. На першу чеську працю наукового спрямування довелося почекати до 1862 р. Молодий тоді чеський історик Йосеф Перволф, який цікавився історією українського козацтва й України взагалі, надрукував у журналі „Образи жівота" статтю про Богдана Хмельницького. Написано її на підставі знання основних здобутків тогочасної історіографії, особливо творів Миколи Костомарова. Стаття очевидно не могла внести багато нового для дослідження Хмельниччини, та і так вона разом з іншими дослідженнями Перволфа сповнила добру роль. Чеський читач отримав на їх підставі доступ до певної кількості основних інформацій про цей період української історії.

Дослідження Перволфа цінні і тому, що на їх основі створено гасла першої загальної наукової енциклопедії чехів, т.зв. „енциклопедичного словника Рігра". Цей твір містить досить багатий фактичний матеріал і про Хмельницького, і про народно-визвольну війну 1648—1654 рр. Дальші згадки на цю тему знайде читач і в пізніших дослідженнях Перволфа, які друкувалися частинно і російською мовою, оскільки він став професором тодішнього Варшавського університету.[3]

Поруч з початками наукового дослідження продовжувалися спроби публіцистичного осмислення діяльності Хмельницького. Заслуговують згадки статті чеського письменника радикального демократа Йосефа Вацлава Фріча, який в 60-х роках XIX століття опинився у Франції в становищі політичного емігранта. Фріч — ворог царизму і всякого деспотизму — приятелював з декотрими польськими емігрантами, познайомився і певний час утримував дружні відносини з українською письменницею Марком Вовчком. В декотрих статтях і нарисах, привід до яких дало польське Січневе повстання 1863 р., Фріч задумувався над історичною і сучасною долею українців, до яких ставився дуже приязно. В його статтях зроблено спробу пояснення історичної ролі Хмельницького, піддано під дискусію Переяславську угоду 1654 р. і її наслідки для дальшого розвитку історії України.[4]

В галузі чеської художньої літератури не виникнув до 60-х років XIX століття ніякий більший твір, в центрі уваги якого стояв би Богдан Хмельницький. Декотрі з чеських письменників звернулися принагідно до української (особливо козацької) тематики, дехто з них старався навіть обробляти її трохи послідовніше. Велика частина цих творів була ніби-то „позаісторичною", не змальовувала подій чітко визначеного періоду. З усіх постатей української історії козацького періоду найбільшу увагу приковував до себе гетьман Іван Мазепа.

Щойно 1876 р. надруковано в одному з найпопулярніших чеських журналів („Светозор") оповідання молодого священика Вацлава Бенеша-Тржебізського „Мартин Пушкар". Твір цей здобув, особливо після видання його окремою книгою, досить велику популярність. Впродовж наступного півстоліття оповідання витримало біля десяти видань.

Богдан Хмельницький виступає і в цьому художньому творі епізодично, тільки в першому розділі. На сторінках твору описано смерть гетьмана — „найзамітнішого героя козацької свободи" — в Чигирині і призначення молодого Юрія Хмельницького його наступником. Описано також останню спробу посла польського короля привернути Богдана Хмельницького на польський бік.

Тржебізський, закінчуючи наступний розділ, згадав про існування двох різних поглядів історичних джерел про Хмельницького: російського (себто російського і українського) та польського. Дальше розгортання дії засвідчує, що Тржебізський погодився з першим з них і оцінив позитивно діяльність великого гетьмана. Його твір змальо-

вує боротьбу Юрія Хмельницького, Івана Виговського і Мартина Пушкаря — боротьбу за здійснення заповіту Богдана Хмельницького. Його ім'я отак звучить мало не на кожній сторінці твору. Уже неживий гетьман залишається таким способом нібито основним героєм твору.

Твір Тржебізьского, хоч композиційно незавершений і сьогодні вже до певної міри перестарілий, залишається досі найбільшим прозовим твором чеської літератури про українських козаків XVII століття. Джерела, якими його автор користувався під час писання, встановлені в цінній статті чеського літературного історика Їржі Горака.[5]

На кінець треба дати хоч стислу оцінку найцікавіших спроб дослідження діяльності Богдана Хмельницького чеськими істориками XX століття. В період після 1918 р. чеський читач отримував інформації про гетьмана і визвольну війну між іншим від українських істориків націоналістичного спрямування, твори яких видавалися і чеською мовою (Михайло Грушевський, Дмитро Дорошенко). Та появилися і чеські наукові опрацювання безперечної наукової вартості. Посеред них виділяються статті орієнталіста Яна Рипки.

Автор вказав на поважні джерела, які дають можливість докладніше пояснити дипломатичні контакти Богдана Хмельницького з султанською Туреччиною і кримськими татарами. Статті Рипки, які містять чеські (німецькі) переклади листів султанської канцелярії до Богдана Хмельницького, не втратили дотепер наукової вартості та залишаються цінним внеском чеської історіографії до пізнання визвольної війни 1648—1654 рр. на Україні.[6]

Після другої світової війни появилися спершу дві оцінки діяльності Богдана Хмельницького пера історика Йосефа Мацурка. Вони поміщені в Мацурковій історії Польщі і східних слов'ян.[7] Нове зацікавлення Хмельницьким виникло у зв'язку зі святкуванням у 1954 р. ювілею Переяславської угоди. З нагоди її 300-ліття видано збірник досліджень чеських істориків „Вічна дружба". Поміщені в ньому статті, присвячені не тільки подіям 1648—1654 рр., а також історії чесько-українських зв'язків впродовж всього їх існування. Особливо варті уваги дослідження М. Паулової і Ф. Гейла, оскільки авторами використано джерела декотрих чеських і моравських архівів і введено в науковий обіг нові дані щодо сприйняття повстання і поширення інформацій про події на Україні в межах Чехії та Моравії.

Франтішек Гейл займався подіями визвольної війни 1648—1654 рр. і в пізніший час, прорецензував декотрі нові дослідження польських і радянських істориків. Стаття Гейла про Богдана Хмельницького вийшла і українською мовою.[8]

Наша стаття, яка не могла вказати на всі цікаві факти, засвідчує, що чеські історики розробили декотрі питання, зв'язані з подіями на Україні періоду визвольної війни. На жаль, немає досі книжного опрацювання, яке б на рівні теперішніх знань і вимог дало чеським читачам вичерпний нарис життя і діяльності Богдана Хмельницького. Немає також повного огляду реакції чеського середовища на тогочасні події на Україні.

Богдан Зілинський

Примітки:

1). Вацлав Влядівой Томек, Кратку вшеобецни діепіс. Прага 1842.
2). Ян Православ Коубек, Себране спіси, діл 4, Прага 1859, стор. 100, 192—193.
3). Лядіслав Двожак, Юзеф Первольф. Прага 1972.

4). Юзеф Вацлав Фріч. Спіси. Діл 1. (1847—1864). Прага 1956.

5). Іжі Горак, В. Бенеше-Тржебізскего „Мартін Пушкар", І. Горак, З деїн літератур сльованских. Прага 1948, стор. 306—315.

6). Ян Рипка, Дальші пшіспевек ке кореспонденці Високе Порти с Богданем Хмельніцким, Часопіс народнігo музеа 105, 1931, стор. 209—231 та ін.

7). Юзеф Мацурек. Деїни польскего народа. Прага 1948, стор. 218—223. Деїни виходніх Слованув, діль 1, Прага 1947, стор. 260—277.

8). Франтішек Гейль, Визвольна боротьба українського народу в першій половині XVII ст. і політика Ватікану та Габсбургів. Історичні зв'язки слов'янських народів, Київ 1956, стор. 238—251.

Влядімір Гостічка, Богдан Хмельницький а єго заграничні політика (1648—1657). Сльованску пшеглед 52, 1966, стор. 354—361.

КУБАНСЬКЕ ЧОРНОМОРСЬКЕ ВІЙСЬКО

У 1739 р. після Белгардського трактату, Туреччина уступила Росії значну територію на південь від Царицина аж до ріки Терек, а ще через півстоліття пограничною рікою стала Кубань. На степах між Волгою і Доном жили переважно ногайці і калмики, а на Кубані і Тереку різні верховинські племена, котрих тоді загально називали черкесами. Територія ця в XVIII ст. була слабо заселена. Ногайці та калмики були ще кочуючими племенами. Народи ці частково лишилися на місці (переважно калмики), але в більшій мірі (ногайці) перейшли в Закубанські степи. Очевидним є, що їм ближча була мусульманська Туреччина чим православна Росія. Не погоджуючись з витісненням зі своїх земель і маючи турецьку підтримку, вони часто нападали на російські гарнізони і пограничні селища. Щоб відбивати атаки кавказьких народів, Росія мусила постійно тримати на пограниччі велику кількість регулярного війська. Було це невигідно та дорого і тому царський уряд вирішив заселювати пограничні райони козаками, так щоб козацькі селища творили оборонні, кордонні лінії. В 70-х роках XVIII ст. була утворена Моздоцька лінія (від Моздока на Тереку на північний захід аж до Азова), а опісля Кавказька лінія, що правим своїм крилом спиралась об Кубань. Однак охочих переселитися на ці неспокійні землі не було багато і уряд прийняв рішення перевести на Моздоцьку лінію Хоперських і частково Вагзьких козаків, які раніше мешкали на Царицинській лінії, обороняти, яку після пересунення границі на південь вже не було потреби. Була тоді, між іншими, побудована Ставропільська фортеця, в якій розмістився штаб утвореного 1775 р. Хоперського полку. Початково нараховував він 520 чоловік. Коли ж границю незабаром знову пересунено на південь, то Петербург утворюючи нову кордонну лінію (Кавказька) намірювався переселити на Кубань 3000 сімейств донецьких козаків. В тому числі мало бути 800 „малоросіян". Донці однак збунтувалися, не бажаючи лишити обжиті спокійні землі. Остаточно поселилося в середній течії Кубані тисячу козаків. Скільки було серед них українців, на жаль, не відомо. З нових станичників був сформований Кубанський полк.

Кінець XVIII ст. це відносно спокійний час на Кавказькій кордонній лінії тому, що верховинські народи зайняті були тоді власними міжусобицями. Вдосталь землі і мирний час дозволили козакам добре загосподарюватися. Вістка про це швидко розійшлася і на Кубань, вже добровільно почали приїжджати донські козаки і козаки зі Слобідсько-української губернії (бувші Катеринославські козаки сформовані Потьомкіним на російсько-турецьку війну (1787—91) і після розпущені. В 1802 році 3.300 чоловік з катеринославських козаків переселилося на Кубань. Вони створили там кавказький полк. До нього в 1804 році приєдналося ще 378 переселенців зі Слобідсько-Української губернії. Мережа козацьких станиць на кавказькій лінії була однак в тому

часі дуже рідкою і щоб її зміцнити в 1826 р. ще раз переселено, тепер вже на Кубань і Куму (східна частина Кавказької лінії) Хоперських козаків. В 1832 р. з тих трьох згаданих вже полків, а саме Кубанського, Кавказького, і Хоперського була утворена Кавказька лінія козацьким військом (лінійці), яких згодом значно збільшилося за рахунок нових поселенців та натурального приросту населення.

Для захисту західної частини Кавказької лінії було спроваджене чорноморське козацьке військо, якому в 1792 р. Катерина II дарувала „в вечнее владение" Фанагорійський (Таманський) півострів і землі по правому березі Кубані аж до границі Донського війська і Катеринославської губернії. Разом 28.000 кв. верств. Територію цю почали називати Кубанським краєм. Лінію, яку зайняли Чорноморці (від устя Кубані до ріки Лаба) згодом почали називати Чорноморською кордонною лінією. Чорноморські козаки були це Запорожці, які після розгрому Січі в 1775 р. перейшли турецьку границю і поселилися між південним Бугом і Дністром. Коли в 1787 р. розпочалася нова війна з Туреччиною, головнокомандуючий російськими військами князь Потьомкін утворив з цих козаків Чорноморське козацьке військо. Спочатку називали їх також вірними козаками на відміну від невірних (задунайських), тобто тих, які не захотіли перейти під російські знамена. Чорноморці вибрали Сидора Білого кошовим отаманом, якому Потьомкін передав військовий прапор, отаманську булаву та інші клейноди бувшого Запорізького війська. Військовий кіш назначив також шістьох полковників (вручивши їм перначі і прапори) і по одному осавулові, хорунжому і писарю. Один полк творили козаки з 6—7 куренів. В битвах з турками Чорноморці вславилися великою хоробрістю на суші і на морі (козацька флотилія) і Потьомкін не раз захоплювався ними. Під час переселення на Кубань (1792—93) Чорноморське козацьке військо нараховувало 12.600 чоловік. Козацьку кінноту привів новий кошовий отаман Захарій Чепіга, а піхоту військовий суддя полковник Антін Головатий. Козаки поселилися на дарованих їм землях 38 куренями, які назвали так само, як називалися вони на Січі, а також заснували два нові: Катерининський, Березанський. Чорноморці зайняли по ріці Кубань оборонну лінію довжиною 250 верств змінивши на ній Кубанський корпус регулярних військ. Курені, засновані на березі ріки, пригадували більше воєнні табори чим села.

З самого початку Чепіга почав будувати військове місто, Катеринодар (в честь цариці), яке стало центром Кубанського краю і в ньому перебував кошовий отаман з військовою старшиною. Між тими куренями-фортецями що 25—30 км. були форти з козацьким гарнізоном (20—50 чоловік), а кожних 3—5 км пікети. В куренях постійних козацьких частин не було. Якщо виникла несподівана загроза зі сторони верховинців, то все населення приймало участь в обороні. В тому часі, коли Чорноморці займали прикубанські степи, було там досить спокійно. Ногайські татари під натиском російського війська опустили ці місця і відійшли за Кубань.

Згодом на козацькі поселення почали нападати кавказці. Верховинці грабували майно, забирали людей в полон. Майже на кожний напад козаки відповідали тим самим і руйнували ближчі аули. Так звані карні експедиції організували часом також царські генерали з російським військом. Для охорони Кубанського краю Чарноморських запорожців було мало і російський уряд охочо допомагав новим поселенцям. На Кубань їхали українські хуторяни з Полтавської, Чернігівської і частинно з Харківської областей. Найбільш численні переселення були в 1802, 1803, 1809, 1811, 1821, 1825, 1845 і 1850 роках. Люди їхали цілими сім'ями. Часто були це сини або внуки славних запорожців. Нерідко на Кубань втікали також кріпаки, яких царський уряд велів арештувати і відсилати до панів. Козаки того не робили. Вони часто укривали втікачів у своїх куренях, а інколи боронили їх на-

віть силою. За півстоліття військове населення Кубанського краю, який називали також Чорноморією, збільшилося до 153 тисяч (1851 р.). Щоб заспокоїти зростаючі потреби населення, Чорноморці будували церкви і школи для дітей (перша в 1803 р.). Були утворені чоловічі і жіночі монастирі з притулками для вбогих. В Катеринодарі існував притулок для старенських і окалічених козаків.

Життя козаків на необжитих землях було одначе трудне. Прикубанські степи були в тому часі півдикими, густо заболоченим і дуже рідко заселеним краєм з нестерпним, вбивчим кліматом. Новоприбулі не звикли до таких умов. Поселенці часто вмирали від кубанської гарячки, цинги, та інших хвороб. Сам край був однако щедрим. На тих півдиких степах, жило ще немало звірів: тарпани, кабани, олені. В ріках та озерах водилося багато риби. Землі було вдосталь для всіх. Козаки будували хати, з плетянику обліпленого глиною з очеретяними дахами, але завжди з огородженими і чистенькими подвір'ями. Хати нерідко окружали сади. В кожному курені, а часом навіть на хуторах були водяні млини. Хто мав більшу сім'ю і було кому працювати, той займався хліборобством. Земля була неподілена, вважалася власністю цілого Чорноморського війська і кожен міг обробляти її стільки, скільки зможе. На жаль, робочих рук в Чорноморії завжди було мало. Багато козаків, особливо малосімейних займалося скотарством, годуючи отари овець, стада корів і табуни степових коней, славних своєю витривалістю в цілій Росії. Пасти на розлогих пасовиська не було трудно, займалися тим переважно підростки. Улюбленим заняттям самітних козаків (хоч не тільки їх) було рибальство. Не гордували козаки також ремеслом. Були серед них ковалі, столярі, шевці, кравці та інші. Торгівлею натомість чорноморці не займалися, вважаючи це заняття непристійним для козака. Першим однак заняттям і обов'язком козака була військова служба. Спочатку окресленого часу служби не було. Вийшовши з хлоп'ячих років, козак мусив служити до старості. Тільки інколи давали йому льготу на пару тижнів, а то й днів, для обладнання господарства. Чорноморське військо формувало свої полки в міру потреб, придержуючись старого обичаю, з сусідніх куренів так, що козаки добре знали себе і в трудний момент можна було надіятися на поміч сусіда. До 1802 р. штатного складу полків не було, але традиційно вважалося, що їх є 11 кінноти і 7 піших (менш більш по 500 чол. в кожному). Козак мусив давати свою одежу, збрую і коня, тому в кінноті служили багатші, а в піхоті бідніші. Пізніше штат Чорноморського війська складався з 11 кінних і 10 піших полків по 500 чоловік. Мало військо також свою невелику артилерію. Для керування Кубанським краєм в 1794 році була утворена військова управа, яка складалася з кошового отамана, військового судді, військового писаря і канцелярії. Військову територію розподілено на п'ять округів. У кожному з них було окружне правління в складі: полковник, писар, осавул і хорунжий. Влада в куренях належала до курінного отомана і ради.

Прибувши на Кубань, так чорноморці, як і лінійці формального обмундирування не мали. Чорноморці одначе у всьому придержувалися своєї запорозької традиції. Носили вони свої заповітні червоні жупани, перев'язані шовковим кольоровим поясом, сині суконні шаровари (бувало, що і в пару аршин широти), жовті сап'янці з високими каблуками і високі, круглі шапки. На голові козака красувався оселедець закручений на ліве вухо, а на бриту бороду звисали довгі вуса. Озброєні козаки були в коротку турецьку шаблю, спис, рушницю, пістолет і довгий ніж, яким козак частенько користувався в щоденному житті. В 1814 році чорноморців одягнули в однорідну форму, яка спочатку дуже не сподобалася їм. Жупани замінили куцими куртками, а шаровари (красу козака) вузькими німецькими штанами на випуск. Сап'янці замінили простими солдатськими чоботами. Прийшлося також розпрощатися з дорогим кожному козакові оселедцем, так як не можна вже

було брити голови. Були проведені і деякі зміни в озброєнні. Рушницю замінили тяжким карабіном, всім забрали ножі, а кінноті замість списів дали довгі ратища.

Спочатку серед чорноморців було значно більше самітних козаків (запорозька традиція) чим жонатих. Наприклад у 1801 році було 23 тис. чоловік і тільки 9 тис. жінок. Однак були й такі, які мали одну жінку на Україні, а другу привезли собі з Туреччини. Чорноморки були в великій пошані, та як жінок не вистачало і якщо потрапляли вони в полон, чи то дівчина, чи замужня жінка, військо завжди їх викуповувало. Правду кажучи то на чорноморках спиралася вся сім'я, а частенько і ціле господарство. Життя примусило їх бути рішучими, самостійними, і працьовитими. Жінка мусила безоглядно слухатися свого чоловіка, який вважав себе неподільною головою сім'ї. Довідувалася вона про це вже під час весілля, коли козак три рази вдаряв її батогом по плечах (мабуть не міцно) для наглядного вираження своєї влади. Чорноморці придержувалися в тому випадку старої своєї приказки: „Люби, жінку як душу, а тряси як грушу". При своїй суворості козаки мали однак добре серце і були переважно веселої вдачі. Після весілля чорноморець, як бідний би він не був, завжди покидав батьківську сім'ю і закладав власне господарство. Було це виразом традиційного умилування козаками свободи і незалежності, символом якої була для них Запорозька Січ. Жили ще серед них старенькі запорожці, траплялися ще подекуди сиві кобзарі. То вони в мирний сятковий вечір розповідали про давню козацьку славу і недолю. Разом з піснями з-над Дніпра, з України, співали вони і ті, які створили вже на чужині, пісні сповнені гнівом, жалем, надією. Ось одна з них:

Вража мати, Катерина,
Що ж ти наробила,
Нащо наше військо
Славне Запоріжське
Ти так розорила?

Не хотіла ж я, славні запорожці
Військо розорити,
А послала москаликів,
Щоб вас припинити.

Велик світ, мати цариця,
Підем хану служити,
А ніж будем князям, генералам
Вашим пічки топити.

Похилились всі купочки
Калинові віти,
Заплакали славні запорожці
Як по матері діти.

. . . . . .

Утікайте, славні запорожці
Не то кіньми — й пішки!
Ой, летіла бомба до Чорного моря
Та серед Січі впала.
Хоч пропали запорожці,
Та не пропала їх слава!

А ось пісня про переселення козаків на Кубань:

Ой, тисяча сімсот дев'яносто
першого року.
Ой, тисяча сімсот
Дев'яносто першого року, гей!
Вийшов указ від нашої цариці
З Петербургу городу.
Ой, що пан Чепіга і пан Головатий,
Зібравши все військо Запорізьке —
Там будемо пити, там будем гуляти
І рибу ловити, —
Гей, виступає та на Кубань річку
На вишнеє врем'я все!

Ой ви прощайте, курені козацькі,
Уже ж нам у вас більш не жити.
Ой ви прощайте, ви степи бужацькі
Вже ж нам по вас більш не ходити.
Бувай же здорова Дніпр-вода мутная
Підем на Кубань, іншої нап'ємся.
Бувайте здорові, всі курені наші, —
Тут вам без нас розвалитися.
Там будемо жити, там будем гуляти
І рибу ловити.
А вражого турка, так як того зайця
По скалам гоняти.

Біль і жаль чорноморців з приводу розорення Запорозької Січі є зрозумілим. Всі вони були українцями і на щодень користувалися українською мовою. Свідчать про це також їх імена і прізвища, наприклад, прізвища — Задирака, Корж, Чайка, Оленко, Ляшко, Бурило, Шевченко, Чернявський, Малий, Плющ, Кіяненко, Горб, Летючий, Хмара, Танцюра, Сіромаха, Зозуля, Овечка, Волошин, Гречка, Коваленко, Обертас, Кравчина, Таран, Покотило, Орленко, Ковбаса, Рогоза, Чумаковський, Брага, Нечай, Сагаюк, Гвоздик, Горобець, Щербина, Тарасенко, Швец, Стародубец. Імена: Іван, Максим, Микита, Данило, Осип, Кіндрат, Кирило, Данило, Хома, Яким, Юхим, Лавро, Панко, Павло, Карпо, Демко, Явтух, Пилип, Радко, Ілько, Гаврило, Яцко, Харко, Трохим, Олекса, Омелько, Козьма, Осил, Улас, Савка, Грицько, Кость.

Козаки не тільки захищали свої хати, а тим самим і південну границю імперії, вони мусили також брати участь у війнах, які вела тоді Росія за володінням Кавказом з Іраном (1796, 1804—13, 1826—28) і Туреччиною (1787—91, 1806—12, 1828—29). Хоч в походах тих не брало участі все козацьке військо, а тільки кілька виділених для тої цілі полків, то могили козаків лишилися на цілому Кавказі, в Криму та на Дунаю. Один полк і гвардійська сотня Чорноморців воювали також з Наполеоном. Під Бородино прославився молодий козак Олекса Безкровний (згодом генерал і отаман), а під Лейпцігом його гвардійська сотня. Найбільше лихоліття принесла козакам Кавказька війна (1817—1864). Були це колоніальні війни царизму проти кавказьких народів, які під проводом імама Шаміля майже півстоліття по-геройськи захищали свою незалежність. Війна ця складалася з сотень невеликих сутичок, в яких верховинці переважно зазнавали поразки, відступали, утихомирювалися, а навіть деякі з них офіційно приймали російське підданство, але як тільки виникли сприятливі умови, вони знову підіймалися і задавали великих втрат пограничним козацьким селищам. Не існувала тоді виразна границя, вона часто змінювалася, а обопільним руйнуванням не було кінця. Коли програла нову війну, Туреччина зреклася (1829) своїх прав до закубанських земель, царські війська етапами щораз міцніше стали натискати верховинців спихаючи їх з закубанських долин в вершинні райони Кавказу. Завойовані землі треба було колонізувати та захищати і ця роль відводилася вже козакам. Першими стали оселюватися за Кубань лінійці (в 30-х роках XIX ст.), організуючи вздовж ріки Лаби нову оборонну лінію (східний край Кавказької лінії). Чорноморці натомість зайняли (1830—42) так звану Чорноморську берегову лінію (від Анапи до Сухумі) відтинаючи верховинців на заході від моря. Однак кавказькі народи не корилися. Під проводом намісника Шаміля, Магомета Аміна, який об'єднав черкесів, а добившись допомоги адигейців і абазинців, чинив безустанні напади на менші відділи регулярних військ, а особливо на нові козацькі форти і поселення. Без військової охорони не можна було переїхати з куреня до куреня, не можна було вийти в поле, якщо не стояли близько козацькі пікети. Вночі у куренях (з половини XIX ст. почали називати станицями) ходили по дорогах юнаки, церковний сторож відбивав дзвонами кожну годину, а виділені козаки держали службу, уважно вслуховуючись в кожний нічний звук. Не завжди однак в пору вдавалося остерегти населення. Черкеси були майстрами, як це ми сьогодні називаємо, партизанської війни. І так, наприклад, в 1842 році був повністю розграбований і спалений Басюринський курінь, оборонці вибиті, а 93 чоловік (в основному жінки і діти) взяті в полон. Не змогли також утриматися козаки на утвореній в 30-х роках оборонній лінії від Катеринодару до бухти Галенджик. Оточені ворогом змушені до безустанного сидіння за мурами фортів, чорноморці не видержували вбивчого клімату і вмирали від різних хвороб, чому сприяв недостаток харчів, які не завжди могли курені (а був це їх обов'язок) постачати на кордонну лінію. Ця безустанна війна, яка постійно тримала козаків у воєнних таборах, привела

до значного занепаду господарства, особливо серед чорноморців. Багато земель лежало тоді довгими роками перелогом. В ті тяжкі роки чорноморці організують дуже придатні в такій війні пластунські загони утворені з найліпших стрільців і розвідників. Чорноморці-пластуни проявили виключно хворобрість і придатність в обороні Севастополя під час Кримської війни. Пластунські батальйони стали розвідниками російської армії. Після Кримської війни, коли Росія вислала на Кавказ більшу армію, стало ясним, що верховинці довше вже не зможуть протиставитися навіть в горах і через кілька років довголітня, винищувальна війна на Кавказі зовсім затихла. Відібрані кавказьким народам землі між Кубанню, Чорним морем і Кавказьким хребтом утворили нову частину Кубанського краю.

В 1860 році Чорноморське козацьке військо було переіменоване в Кубанське і поповнене бригадами Кавказького лінійного війська, котре перестало вже існувати тому, що з решти його частин було утворене Терське козацьке військо. Після 1865 року в Кубанське військо влилося ще Азовське козацьке військо, котре було утворене в 1828 році з потомків бувших запорожців, що жили до цієї пори в Туреччині. До часу переселення на Кубань козаки ці жили на березі Азовського моря і мали за завдання охороняти на невеликих, озброєних суднах східне побережжя Чорного моря. Разом з сім'ями військо це нараховувало біля 6 тис. чоловік.

Коли минуло воєнне лихоліття, на території Кубанського війська було проведено цілий ряд реформ, що торкалися внутрішнього життя козацької спільноти, як і крайової управи. Кубанський край був перетворений в Кубанську область і розділений на повіти. Крім того з приморських земель була утворена Чорноморська губернія. Начальником обласної військової управи був завжди наказний отаман (назначуваний царським урядом), якому підпорядковане було все військове і невійськове населення області. Одним з наказних отаманів Чорноморського козацького війська був письменник і етнограф Яків Кухаренко. Він автор п'єси „Чорноморський побут" (1836) і прозових творів „Пластуни" (1861), „Вівці і чабани в Чорноморі" (1863). В війську замість бригадного розподілу ввели відділи, які очолювали отамани відділів. Служба в війську була обмежена до 15 років. Кожна станиця мала свого виборного отамана, раду і суд. Військова земля була розподілена між станицями, станичні ради наділяли землю кожного козака і його синів (жінки землі не отримували). Спочатку земельний наділ мав не менше 30 десятин, але згодом, у зв'язку зі значним збільшенням населення, тільки 12,5 (1917 р.). Наділи для козацької старшини, офіцерів були значно більші. Хоч пізніше економічна диференція козаків стала ще більшою, то бідних серед них не було багато. Часто самітні або бідніші козаки самі не обробляли землю, а здавали її в аренду. Після знесення в Росії кріпацтва людям невійськового стану дозволене було купувати козацьку землю на власність, що значно сприяло розвиткові товарного виробництва зерна, а тим самим збагаченню Кубанського краю. Під кінець XIX ст. на Кубані починає розвиватися промисловість, а особливо нафтові промисли, співвласником яких, між іншим, був також А. Нобель. Слід згадати, що крім участі в багатьох війнах кубанські козацькі сотні і полки не раз були використовувані в поліцейських заходах для придушення народних повстань. Дві вибірні кубанські сотні постійно входили до складу царського конвою.

Хоч на Кубані вже давно був спокій, то в 1877 р. кубанські полки знову пішли на війну з Туреччиною і брали участь у визволенні Болгарії. Опісля ще воювали в Закаспійському краю з текинцями і афганцями, а ще через 20 років з японцями. Був це однак їх обов'язок. За свої козацькі привілеї мусили вони платити кров'ю. В першу світову війну було змобілізовано около 100 тис. кубанських козаків. Все військове населення Кубані нараховувало тоді приблизно 1400 тисяч людей.

У період Жовтневої революції в багатьох станицях виникли Ради козацьких депутатів. Вже 1917 р. владу перебрали Кубанська рада, в якій значні впливи мали контрреволюційні елементи. Тільки козацька біднота підтримувала більшовиків. Весною 1918 р. була організована Кубано-Чорноморська Радянська Республіка, але контрреволюційні сили ліквідували її.

Після ліквідації контрреволюції та встановлення радянської влади Кубанське козацьке військо було ліквідовано.

Сьогодні на території бувшого Кубанського козацького війська існує Краснодарський край, як адміністративна одиниця в складі РРФСР. Займає він територію коло 84 тис. км² і нараховує біля 5 млн. мешканців. В межах Краснодарського краю існує Адигейський автономний округ. На березі Чорного моря розташовано ряд пишних курортів, а серед них славне Сочі. Потомки кубанських козаків живуть тепер мирно і багато, недаром Кубань вважається однією з важливіших житниць Радянського Союзу. Про Україну, з якої прибули колись чорноморці, пригадують ще й тепер назви численних станиць, наприклад: Запорізька, Брюховецька, Канівська, Чернігівська, Новокорсунська, Кухарівка. В пам'яті козацьких вихідців з України ще зберігаються старі українські пісні про Запорозьку Січ:

Славне було Запоріжжя
Всіма сторонами,
А тепер прожить не можна
Та за ворогами.
Стережися Кальнишівський
Од чистого ставу,
Бо втиряєш Запоріжжя —
Козацькую славу.
Не встерігся пан кошовий
Од синього моря.
Та вже ж йому в Петербурзі
Шостий год неволя.
Зруйнували Запоріжжя,
Забрали клейноди.
Наробили запоріжцям
Великої скорботи.
Ой, встань Харку, ой встань, батьку!
Що ж ми поробили,
Що степ добрий, край веселий,
Та й занапастили.
Устань, Харку, устань, батьку, —
Просят же нас люди:
Як стояли на границі,
По прежньому буде.
Встає хмара з-за лимана,
А другая з поля.
Зажурилось Запоріжжя
Така його доля.

Микола Рощенко

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дмитренко И. И., Сборник исторических материалов по истории Кубанского козацкого войска, 1—3, СПБ, 1896.
2. Короленко П. П., Двухсотлетие Кубанского козацкого войска. Екатеринодар, 1896.
3. Щербина Ф. А., История Кубанского козачьего войска, 1—2, Екатеринодар, 1910—13.
4. Голобуцкий В. А., Черноморское козачество, Киев 1956.
5. Ермолин А. П., Революция и казачество (1917—1920). Москва 1982.
6. Песни козаков Кубани. Краснодар 1966.

ЛЕМКИ — ЕТНОГРАФІЧНА ГРУПА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Здається, немає на сьогоднішній день людей, які не знали б, що лемки, бойки і гуцули є етнографічними групами українського народу, хоч ще не так давно з цього приводу було чимало дискусій і політичних спекуляцій. Їх відгомін зрідка доходить до нас і нині. На-

приклад, у статті Я. Любарта-Кшисіци „Ще раз про лемків і Лемковину" („Газета Краковска", 290, 5. XII 1984) заявляється: „Лемки! Хто вони властиво є?.. Лемки це попросту лемки, а не українці". Так хто це все таки вони — лемки?

* * *

Територія, що на ній проживали лемки, займає понад 10 тис. км² і простягається від ріки Сяну і Ужа на сході до Попраду з Дунайцем на заході. Крім того, у трикутнику на схід від Ужа, між Ужком та Ужгородом і р. Боржавою (крайнє село Бронька) проживають лемки, яких тут називають „лемаками".

Північна, західна і південна межі розселення лемків на території південної Польщі та північно-східної Словаччини, визначені дослідниками досить чітко. Предметом дискусій стала лише східна межа, тобто межа між лемками з одного та іншими етнографічними групами українського населення Надсяння і Закарпаття з другого боку. Саме ця межа визначає досить широку смугу взаємовпливів.

У наш час лемків нараховується близько одного мільйона. З них закарпатських лемків (лемаків) біля 200 тис., лемків-переселенців з ПНР у Львівській, Тернопільській, Івано-Франківській областях 230—250 тис., в ПНР — 100 тис., у ЧССР — 120 тис., в Югославії — 60 тис. Громадян лемківського походження в США і Канаді — 200 тис., в Аргентіні і країнах Західної Європи — 40 тисяч. Підрахунок цей приблизний, бо спеціального статистичного обліку окремо для лемків не ведеться.

Назва **лемки** неймовірніше походить від прислівника „лем", вживаного на Лемківщині замість „лише", „тільки". Теорії про інше походження цієї назви не знайшли підтвердження. Можливо, що ця назва спочатку виступала як жартівлива у сусідніх з лемками бойків. Підтвердженням цього може бути прізвище „Лемцьо", яке у XVIII ст. виступало лише у пограничних з бойками селах Глодному і Радошицях. У Закарпатті назву „лемаки" вживають в основному їх сусіди в Міжгірському і Хустському районах, а причиною цього є слово „лем".

Уперше в літературі вжив назву „лемки" та навів її варіанти (лемаки, лемки, лемочко, лемча і т.д.) І. Вагилевич у нарисі „Лемки", написаному в 1841 р. Надалі ця назва почала набувати щораз більшого поширення особливо серед українського населення північних схилів Карпат. Це не випадково. Адже у польському середовищі національна проблема була загостреною. Польські санаційні власті з неприязню ставилися як до назви „русин", так і особливо до назви „українець", а етнографічна назва „лемки" не викликала таких емоцій. Цей фактор сприяв тому, що на території колишньої західної Галичини назви **лемки, Лемківщина** стали популярними. На Словаччині, де не відчувалось неприязного ставлення до українського населення та його національної назви, вільно побутувала назва „русини", „українці". Ще менше необхідною у повсякденному житті виявилася етнографічна назва для закарпатських лемків, які постійно жили в середовищі українських сусідів.

У наш час уже ніхто не побоюється, що вживання на Україні етнографічних назв **лемки**, бойки, гуцули тощо, нібито може сприяти розчленуванню українського народу. Зрештою, етнографічні назви ніколи не підміняли національної назви. У середовищі кожного народу, в тому числі й українського, існують місцеві відмінності, що проявляються в мові, одязі, народній архітектурі, побуті, фольклорі. Такі місцеві відміни сприяли виникненню різних локальних назв, а деякі

А. Сухорський. Лемко-різьбяр.

А. Сухорський. „Ой три шляхи широкії"

Церква в селі Доброславі на Пряшівщині.

з них стали назвами етнографічних груп народу. Наприклад, українці західних областей УРСР умовно поділяються на етнографічні групи лемків, бойків, гуцулів, буковинців, покутян, подолян, волинян і поліщуків. Етнографічні групи, зокрема лемки, створили оригінальні елементи в матеріальній та духовній культурі, які в значній мірі збагачують загальноукраїнську культуру.

Що стосується національної назви у лемків, то вони найдовше зберегли давню назву „руський", „руснак". Назва „українець", яка виникла в XII ст., а потім стала популярною і широко вживаною на українських землях, довго не проникала в найбільш західні її закутки. Давня назва „руський", „русин" збереглась і до нині в середовищі колишніх переселенців з Лемківщини в Югославії. В минулому поодинокі псевдодослідники (зокрема на еміграції) використовували факт збереження серед українського населення Лемківщини і Закарпаття назв „русин" і „руський" для того, щоб доводити існування окремої нації „русинів" чи „карпаторосів". Поява таких „досліджень" обумовлювалась дилетанством і некомпетентністю їх авторів, або ж відверто служила різним політичним спекуляціям, які мали на меті відвернути увагу трудящих мас українського народу від проблем соціального і національного гніту, викликати суперечки і антагонізм на етнічному тлі.

За своєю багатовіковою історією лемки зазнали помітних впливів з боку поляків і словаків. Це стосується їх мови і культури. Проте основа культури лемків — загальноукраїнська. Лемківська говірка, хоч і зазнала впливу сусідніх мов, є діалектом української мови. Це довів західноукраїнський письменник та етнограф Я. Головацький у праці „Розправа о язиці южноруськім і єго наріччях", виданій у Львові в 1848 році. Сукупність історичних, мовно-літературних і культурних чинників характеризує лемків як частину українського народу.

Труднощі у вивченні історії людності західних Карпат від найдавніших часів і до XV—XVI ст. створює нестача писаних джерел. „Повість временних літ", „Галицько-Волинський літопис", археологічні знахідки досить скупо висвітлюють історію цього краю. З XV ст. збереглися королівські циркуляри, грамоти, судові акти і протоколи. Цінним джерелом історії лемків є „Акти села Одрихови" — єдиний відомий комплект актів сільського самоврядування XV—XVIII століть, написаних тогочасною українською мовою. Поважним джерелом до вивчення історії та соціально-економічного становища лемків є Сяноцькі судові книги XVI—XVIII ст., Йосифінський (1785—87) та Францисканський (1819—20) поземельні кадастри. Всі ці документи зберігаються у Центральному державному історичному архіві УРСР у Львові.

Варті уваги опубліковані судові книги села Вара 1449—1628 (Вроцлав, 1971), книги Климківського циркулу 1600—1762 (Вроцлав, Краків, 1965), „Akta grodzkie i ziemskie" (Львів, 1895—1931) та ряд праць українських, польських і словацьких дослідників історії і культури лемків.

Південні та північні схили західних Карпат були споконвіків заселені східнослов'янськими племенами, що засвідчує радянська історична наука. Об'єднання східнослов'янських земель у складі Київської Русі було завершене князем Володимиром Святославовичем (978—1015). Значна частина земель теперішньої Лемківщини входила також до складу Галицько-Волинського князівства. В складі Київської Русі, а потім Галицько-Волинського князівства ці землі інтенсивно розвивалися в економічному і культурному відношенні, виростали мі-

ста. Важливим адміністративним і оборонним осередком став Сянок. Тут в 1205 р. відбулася зустріч княгині Романової з угорським князем Андрієм. В 1339 р. останній галицько-волинський князь Юрій II надав місту самоврядування на німецькому (магдебурзькому) праві. В місті успішно розвивались ремесла, навколо нього оброблялися поля. Серед міщан, як зазначає історик І. Крип'якевич, поряд з місцевими руськими людьми жили угорці, німці, поляки.

Досліджуючи сяноцьку землю після її прилучення до Польщі, польський вчений А. Фастнахт в монографії „Osadnictwo Ziemi Sanockiej w latach 1340—1650" (Вроцлав, 1962) теж стверджує, що Сянік (збудований в XI ст.) не був ізольованим, що навколо нього існували руські села як Терепча, Межибрід, Дубрівка Руська, Заболотці, Улюч (початково Улич), Лодина, Гломча, Тирява Сільна, Вільхівці, Сторожі Великі, Сторожі Малі, Костарівці, Сянічок, Половці, Чертеж, Присук та інші, що знаходились на руському праві. Руські села виникали і далі на захід у долині Вислоки, вздовж Яселки. Серед найстарших поселень в цих краях, заснованих на руському праві, слід назвати села Босько і Дошно. Про наявність мережі руських поселень свідчать рештки давніх городищ в околицях Тиряви Сільної, Терепчі, Волтушови, Вислока Великого, Загір'я, Куляшного, Лупкова, Дальови та інших. Київська Русь мала вирішальний вплив на ріст і склад населення західних Карпат, як також на економічний і культурний розвиток цих земель.

Процес формування української народності, на базі спільної для східнослов'янських народів — давньоруської, який розгорнувся в період феодальної роздробленості на Русі, охопив як Наддніпрянщину так і Карпати. Назва „Русь" ще протягом досить довгого часу зберігалася поряд з назвою „Україна", про яку вперше згадує Київський літопис під 1187 роком. Народна за своїм походженням назва „Україна" закріпилася спочатку в піснях і думах, а в XVI ст. все ширше вживається в офіційних документах та літературі. Французький інженер Г. Боплан (середина XVII ст.) у своєму „Описі України" назвав Україною всю територію „між Московією і Трансильванією" (Молдавією). Давня назва „руський", „русин", що довго ще зберігалась на західноукраїнських землях є свідченням спільного минулого українського народу.

У середині XIV ст. Волинь, Галичина, в тому числі землі теперішньої північної Лемківщини, увійшли до Польщі. Польські королі і шляхта започаткували нову, довготривалу політику, спрямовану на асиміляцію українського населення.

З цього приводу польський письменник Ф. А. Осендовський у праці „Karpaty i Podkarpacie" (Познань, 1930) писав: „У 1340 році Казимир (король) приєднав галицькі землі і Карпати до Польщі. Турбувався про колонізацію Прикарпатського краю через вірних рицарів — поляків, німців, чехів, крок за кроком колонізуючи чужеземців...".

Переводячи містечка на німецьке (магдебурзьке) право, польські власті заборонили в містечках Прикарпаття (Сянік, Ясливська, Біч, Мушина) поселятися русинам. Також села масово переводилися з руського на німецьке право. Для остаточного підкорення захоплених земель королі роздали більшу їх частину польській шляхті. Польська і німецька колонізація охопила в першу чергу рівнини підгір'я і долини рік... У горах поляки поселялися неохоче, а тому мешканцями новозаснованих гірських сіл стали переважно русини. Королівські дарування діставалися також римокатолицькій церкві, яка посідала провідне місце у політичних планах полонізації українського населення Карпат.

Церква в селі Корейовці біля Свидника.

Церква в селі Нижній Комарник біля Свидника.

Північна частина Лемківщини в кінці XVI ст. була заселена в основному русинами з невеликою домішкою польського і німецького елементу. Руський характер краю викликав незадоволення з боку шляхти і римокатолицького духовенства. Яскравим підтвердженням цього є грамота власниці Динівського ключа, рідної сестри перемишльського латинського єпископа Катерини Ваповської від 23 січня 1593 року, в якій говориться: „З тієї зверхності, яку нам над підданими дав сам бог..., ті церкви руські на костьоли римської віри перетворюємо. Церкви в наших селах Іздебках, Лубній, Глодному, Бахірі, Варі і на Динівському передмістю перетворюємо на латинські костьоли. Ксьондз, нами презентований, має навертати Русь до римської церкви, хрестити руських дітей і слідкувати, щоб у попів не були хрещені...". Старанням шляхти і латинського духовенства було насильно переведено на римокатолицьку віру мешканців ряду руських сіл на Динівщині.

Таке ж становище створилося і в західній частині Лемківщини. У 1626 р. краківський латинський єпископ Марцін Шишковський заборонив будувати церкви грецького обряду в Мушинському ключі. Єпископ Яків Задзік у 1636 р. велів закрити руську церкву в Тиличі. У 1686 р. її розібрано, а з матеріалу побудовано костьол в Мушині.

Кріпосницька політика короля і шляхти погіршувала становище селян. Польським поміщикам вигідним було повсюдне заведення панщини і натуральних повинностей. Для „узаконення" цього необхідною була відповідна правова платформа.

Для регулювання правових відносин між поміщиками і кріпаками руське право виявилося застарілим і не відповідало інтересам поміщиків. Німецьке (магдебурзьке) право регулювало в основному правові відносини міщан, купців та ремісників. А тому вже у XV ст. на Прикарпатті і Закарпатті почалася масова локалізація сіл на волоському звичаєвому праві, яке в гірських умовах краще формулювало селянські повинності в інтересах шляхти. Спочатку волоське право було введено в королівських селах, потім у шляхетських. Одними з перших на новому праві локалізовано села Одрехову і Щавне. У 1542 р. єпископ Тарло перевів село Волю Нижню з німецького права на волоське. У Сяніцькій землі, за свідченням А. Фастнахта, на волоське право переведено у XVI—XVII ст. понад 160 сіл, що перебували до того часу на руському і німецькому праві. На волоському праві закладалися також нові села, мешканцями яких були як русини, так і польські і німецькі колоністи.

Лемки не раз піднімались на боротьбу за своє соціальне і національне визволення та об'єднання з Україною. В умовах феодальної Польщі боротьба ця особливо яскраво проявилася у збійництві (опришківстві). Найбільшого розмаху ця боротьба набула під впливом великої визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького в 1648—1654 рр. Популярний на всьому західному Прикарпатті і Закарпатті збійницький ватажок Андрій Савка (1619—1654) читав лемкам відозви Хмельницького, піднімав на боротьбу селянство. Діяв спільно з ватажком польських повстанців Косткою Наперським.

Велика популярність серед лемків Богдана Хмельницького, їх героїзм у визвольній боротьбі є свідченням єдності інтересів усього українського народу. Селянський рух на Лемківщині був складовою частиною загальної визвольної боротьби українського селянства. У цій боротьбі яскраво виявилося одвічне прагнення лемків до об'єднання зі своїми східними російськими, українськими та білоруськими братами.

З метою заперечення приналежності лемків до українського народу окремі польські та румунські буржуазні історики другої половини

XIX ст. використали факт локалізації сіл на волоському праві для створення реакційної теорії „волоської колонізації" західних Карпат у XV—XVIII століттях. Політична підкладка і наукова неспроможність цієї теорії — очевидні і ряд вчених ставили її під сумнів і засуджували... Це, зокрема, чехословацький дослідник Й. Штіка, радянські дослідники Ю. Бромлей, А. Граціанська, Ю. Гошко та ін. Несерйозним, звичайно, буде стверджувати, що волохи (румуни) в умовах Польщі зуміли самі зукраїнізуватися, а навіть зукраїнізувати деяких своїх сусідів — поляків і не залишили у культурі лемків помітних слідів волоської (румунської) культури.

Одним з доказів приналежності лемків до українського народу є результати аналізу прізвищ галицьких лемків XVIII ст. на підставі Йосифінського поземельного кадастру 1785—88 років. Абсолютна більшість прізвищ є типово українськими, частина з них є такими, що мають характер загальнослов'янський. В той же час прізвища румунського походження надзвичайно рідкі, та й вони принесені на північну частину Лемківщини поселенцями-русинами з Закарпаття. Матеріали кадастру явно заперечують „волоську колонізацію" західних Карпат.

Велику наукову вартість при дослідженні історичного минулого лемків мають праці Ф. Вовка, І. Верхратського та Ф. Колесси по вивченні пам'яток етнографії, лемківського фольклору та пісень. Монографія І. Верхратського „Про говір галицьких лемків" вийшла у 1902 р. У 1905 р. на Лемківщині працювала спеціальна експедиція Наукового товариства ім. Т. Шевченка під керівництвом професора Ф. Вовка. Зібрано цінну колекцію пам'яток етнографії. У звіті експедиції, який зберігається у Центральному державному історичному архіві УРСР у Львові, вказано, що ці пам'ятки є переконливим свідченням приналежності лемків до українського народу.

У 1911—1913 роках тричі побував на Лемківщині видатний український вчений Ф. Колесса, записавши тут тексти й мелодії понад 800 народних пісень. У передмові до збірника він писав: „Лемківський музичний діалект виявляє в своїх основах і типових формах безсумнівну приналежність до українського матірного пня й нерозривну спільність із іншими українськими музичними діалектами".

У міжвоєнній Польщі з новою силою розгорілася кампанія за „врятування" лемків перед „українізацією" і приєднання їх до поляків. Польська преса (наприклад, „Kurier Krakowski" № 143, 160—1933) виступила з „доводами", що діалект лемків є польським, а лемки — етнографічна група польського народу. У рукописному трактаті „Łemkowszczyzna" (зберігається в історичному архіві у Львові) ксьондз Ч. Войтисяк висловив обурення на адресу українців з приводу „незаконного привласнення лемків", які, мовляв, „зовсім не українці, а польське плем'я". Автор вважав, що негайна полонізація лемків була б вельми корисною для польської політики і католицької церкви, а лемкам „дала б відпорність на пропаганду українську". Подібні шовіністичні „ідеї" розвинула М. Перадська в книжці „Na szlakach Łemkowszczyzny" (Краків, 1939).

Ідею розчленування українського народу використали німецько-фашистські окупанти. У таємному меморіалі до Гітлера Гімлер радив фюреру, що для успішного проведення „расової селекції" (винародовлення) на Сході слід культивувати серед українців якнайбільше окремих „націй": „русинів", „малоросів", „карпаторосів", „лемків", „бойків", „гуцулів" тощо, нацьковувати їх одну на одну.

Після другої світової війни більшість лемків переселилася з ПНР у західні області України. На території Польщі з різних причин за-

лишилося біля 80 тис. лемків. Лемки — відомі своїми інтернаціональними традиціями — під час окупації брали активну участь в антифашистській боротьбі сумісно з радянськими партизанами, польськими і чехословацькими антифашистами. Чимало лемків загинули в цій боротьбі. З приходом Радянської Армії багато молодих лемків пішли добровольцями на фронт разом з радянськими солдатами. В післявоєнний період на території Польщі діяло чимало польських та українських націоналістичних банд. В умовах боротьби із цими бандами місцеве населення, яке не переселилося в СРСР, було виселене із рідних домівок та поселене на західних землях.

Українському суспільно-культурному товариству в ПНР, створеному 1956 р., і його органові „Наше слово" (зокрема лемківській сторінці) у трудних умовах вдалося здійснити велику і змістовну роботу серед українського населення Польщі, зокрема серед лемків.

На Україні, де лемки здобули справжню свободу і рівноправність, багато здійснено для збереження і дальшого розвитку їх культурних надбань. Значного розквіту досягла тут пісенна культура лемків. Їх пісні стали об'єктом досліджень і обробок з боку провідних українських композиторів Я. Ярославенка, А. Кос-Анатольського, Є. Козака, М. Колесси, як також вихідця з Лемківщини І. Майчика. Вийшли збірки текстів і мелодій лемківських народних пісень, зібрані М. Соболевським, О. Гижею і М. Байко. Пісні з Лемківщини виконує народна самодіяльна хорова капела „Лемківщина", народні артистки України, уродженки Лемківщини сестри Даниїла, Марія і Ніна Байко та численні професіональні і самодіяльні колективи.

Справжній розквіт переживає на Україні народне різьбарство лемків на дереві. У 1985 р. відзначено 100-річчя народження найталановитішого майстра різьби першої половини XX ст. Михайла Орисика. Серед найбільш відомих різьбярів — його син Андрій, також учні А. Сухорський, Г. Биньч, В. Биньч та інші. З середовища народних різьбярів виросли митці-професіонали В. Одрехівський, брати Юрій та Мирон Амбіцькі.

Небувалий до цього часу поступ здійснили лемки на науковій ниві. Численні кадри науковців — вихідців з північних схилів західних Карпат успішно трудяться в науково-дослідних осередках України, навчальних закладах. Відомі імена члена-кореспондента АН УРСР професора геології В. Кітика (1923—1984), доктора медичних наук професора А. Гнатишака, доцента Львівського медінституту В. Масляка, доктора хімічних наук М. Солтиса, доцента І. Чулика і багатьох інших.

Іван Красовський

УКРАЇНСЬКІ МИТЦІ У ПАРИЖІ

Відколи Париж став світовим центром мистецтва, почали туди приїздити митці і мистецька молодь з усіх країн світу. Одні приходили, щоб учитися, інші, щоб оглянути численні музеї, галереї і виставки та „подихати паризькою атмосферою". Ще інші приїздили, щоб працювати і спробувати щастя на індивідуальних чи збірних виставках. Деякі з них так сподобали собі це місто, що залишалися там на довгі роки, а були й такі, що зосталися на ціле життя.

Найбільше митців-чужинців приїздило до Парижа із сусідніх країн, як Бельгія, Голландія, Італія, а навіть зі Скандінавії, але бувало тут чимало слов'ян, були митці з України, з Польщі. Особливо на початку цього століття зібралося в Парижі багато митців-чужинців, які разом із французь-

кими колегами створили авангардне мистецтво. Митці жили скупчені у двох дільницях міста, на Монмартрі і на Монтпарнасі. Спільне життя, творчі дискусії, національні надбання кожного з них — все, це давало плідний фермент для виникнення нових мистецьких напрямків. До т.зв. „Паризької школи" вклад чужинців є великий. Згадати хоча б, що творцями кубізму в Парижі були поруч з французом Жоржем Браком — іспанець Пабло Пікассо в малярстві та українець Олександр Архипенко в скульптурі. Авангардне мистецтво „Паризької школи" не зачислюється до національного французького мистецтва, бо його творили представники різних націй.

Одним чи не з перших українських малярів, котрий учився в Парижі у „Школі мистецтва" (заснованій при кінці XVII ст.) був Антін Лосенко (1737—1773), який побував у Парижі двічі (1761—1762 і 1763—1765). Лосенко це відомий маляр класичного напряму, автор праць на історичні теми і портретів. Він був професором, а пізніше ректором Академії мистецтв у Петербурзі. Французький скульптор Фальконе, який працював у Петербурзі, так писав про смерть Лосенка до свого приятеля Дідро: „Бідолашний і чесний чоловік усе життя хотів працювати деінде, ніж у Петербурзі"...

При кінці минулого століття великий розголос здобула в Парижі наша землячка з Полтавщини Марія Башкирцева (1860—1884), якій невблаганна передчасна смерть перешкодила стати великим малярем світової слави, на якого вона мала завдатки. Її портрети „Оренталь" і „Пані в капелюсі" можуть бути прикрасою найбільш вибагливих музеїв. У Ніцці в музеї Шерет зберігається 8 її олійних картин, в тому 6 портретів. У Дніпропетровському художньому музеї зберігається один з кращих її творів „В студії Жульєна". Цікаві „Листи" і „Щоденник" опубліковані в кількох світових мовах (а також польською). Хоч була ще дуже молода, Башкирцева зуміла привернути до себе увагу паризької мистецької і літературної еліти.

На переломі XIX і XX століття перебував у Парижі і багато малював у Франції Іван Похитонів (1850—1923) — майстер краєвидів малого формату, якого можна зачислити до постімпресіоністів. Його краєвиди з доброю композицією і насичені ліризмом мали успіх у Франції, Італії і в Бельгії (де він і помер). Досить багато його творів зберігається у Третяківській галереї в Москві і у приватних збірниках Франції та в музеях України.

На початку XX ст. наші митці почали прибувати щораз численніше до Парижа. Були це митці зі Східної як і Західної України, які досі переважно їздили до Мюнхена, Відня чи до Італії. У 1901—1904 рр. студіював у Парижі Олександр Мурашко (1875—1919); виставляв свої картини на виставці в Парижі 1909 р. У Парижі зустрічаємо Петра Левченка (1859—1917) і Петра Нілуса (1869—1943).

В 1906—1912 роках була тут група митців, яка гуртувалася довкруги Михайла Бойчука (1882—1939). Бойчук приїхавши в Париж з Італії, почав працювати у новому напрямі — неовізантинізмі. Його товариші — поляки Микола Касперович, Василь Коцький, Софія Сегно і Софія Налепинська — творили спільно, шукали нових технічних засобів, самі виготовляли фарби, переважно темперу, і своїми сміливими та оригінальними спробами нового стилю зацікавили французьку критику. І коли гурт Бойчука шукав синтезу традиційного візантійського мистецтва зі сучасним, то їх товариші — Олександр Архипенко і Софія Левицька у цей самий час зацікавилися авангардним мистецтвом. Архипенко перший почав різьбити кубістичні скульптури, а Левицька перші свої малярські твори теж компонувала в дусі кубізму. Вони брали участь у перших збірних виставках кубістів. Ці виставки викликали бурю протестів, гостру критику. Очевидно, що на кубізмі ні Архипенко, ні Левицька не зупинилися, це був лиш один із етапів їхньої творчості.

Олександр Архипенко (1887—1964) ціле своє життя був творчим шукачем нових ідеальних форм у скульптурі і зробив цілий ряд відкриттів у різьбар-

Олександр Архипенко. Торс.

Олександр Архипенко

ській техніці, якими сьогодні користується чимало скульпторів та мистецьких шкіл у цілому світі. Архипенко прибув до Парижа 1908 р., вчився в „Школі мистецтв", а вже в 1910 р. відкрив власну школу. В 1912 р. він впровадив у скульптуру нові елементи, як моделювання простору, прозорість, вгнуті форми, конструктивізм і мальовану різьбу. Цей період творчості Архипенка був надзвичайно активний, митець влаштував ряд самостійних виставок у першорядних галереях Парижа, Німеччини та Італії, брав також участь у виставках в Нью-Йорку. В 1920 р. Архипенко виїхав з Франції, щоб після короткого перебування в Берліні, переїхати на постійне життя до Америки, де він здобув світову славу. Все ж таки перед смертю митець планував поворот до Франції і приїздив розглядатися за купівлею будинку. Сьогодні не можна уявити собі методики навчання скульптури у всіх академіях мистецтв світу без „Архипенка". Сам Архипенко заснував кілька мистецьких шкіл в Європі й Америці.

Софія Левицька (1874—1937) сестра відомого письменника Модеста Левицького перебувала в Парижі від 1905 р. аж до смерті. Крім малярства займалася багато графікою (працювала в техніці дереворіту) і за її графіку французи її високо цінили. Вона оформила кілька бібліофільських розкішних видань своїми дереворитами м. ін. „Вечори на хуторі біля Диканьки" Гоголя, що вийшли в її власному перекладі на французьку мову. Початок її малярської творчості збігається з появою паризької групи кубістів, до яких вона впродовж кількох років належала. Пізнішу її творчість можна зачислити до постімпресіонізму. Вона намалювала багато портретів і то не конвенційних. Левицька мала чимало приятелів серед французьких малярів і літераторів. Померла в злиднях.

В 1907 р. приїхав до Парижа скульптор Михайло Паращук (1878—1963). Він

вчився два роки в академії Жюльєн і відвідував майстерню славного Родена. В академії здобув золоту медаль за іспитову працю в бронзі „Голова дідуся". Він вирізьбив там погруддя Т. Шевченка, яке прикрашувало домівку „Української громади" в Парижі. Паращук працював у реалістичному стилі. Після Парижа він працював у Львові, Варшаві і Києві, а від 1921 р. в Софії в Болгарії, де він залишив багато праць при монументальних будівлях у Софії і в інших болгарських містах.

Другий масовий приплив наших митців до Парижа почався після першої світової війни, десь близько 1923—1926 рр. Одні приїздили сюди на постійне перебування і творили „паризьку групу українських митців" (офіційної організації не було, але була тісна співпраця при влаштуваннях спільних виставок), інші — переважно учні школи Новаківського у Львові — приїздили в 1930—1938 рр. на кількамісячне, чи однорічне перебування. Між цими двома групами був тісний контакт і всі вони разом виставляли свої твори на численних львівських виставках, були також виставки зібрані.

До найбільш активних митців, які творили між двома світовими війнами в Парижі, належать Михайло Нечитайло-Андрієнко, Олекса Грищенко, Василь Хмелюк, Софія Левицька, Софія Зарицька, Микола Кричевський, Петро Омельченко, Василь Перебийніс, Леонід Перфецький, Микола Глущенко, Іван Бабій. Інші або коротко перебували в Парижі, або не мали змоги працювати виключно тільки в мистецтві: Северин Борачок, Олександр Савченко-Більський, Володимир Палісадів, Олександр Третяків, Іван Мозалевський, Володимир Винниченко, Антін Коршнівський, Сергій Гладкий. На коротке перебування до Парижа приїздили: Микола Бутович, Святослав Гординський, Володимир Лазовський, Василь Дядинюк, Степан Луцик, Михайло Мороз, Роман Турин. Деякий час у Парижі перебували радянські митці Василь Касіян, Іван Кавалерідзе, Софія Альбіновська, Хома Буяльський, Павло Громницький, Саломон Кишинівський, Костянтин Костенко, Ярослава Музика, Микола Самокиш, Модест Сосенко, Григорій Смольський. До найвизначніших малярів безперечно належить Михайло Андрієнко-Нечитайло (1894 — Херсон), якого як митця-винахідника можна б порівняти у нас хіба з Архипенком. Обидва вони все були між першими творцями нових напрямків. Ніхто з наших митців так глибоко не відображав у своїй творчості багатогранної мистецької дійсності першої половини XX ст. як Архипенко і Андрієнко.

Андрієнко, після закінчення мистецької школи в Петербурзі починає працювати як театральний декоратор в Одесі, потім у Бухаресті, а вкінці працює для кількох театрів Праги. В 1923 р. прибув до Парижа. Тут також спочатку працював для театрів, а його нові концепції декорацій і побудови сцен здобули йому місце серед найбільш впливових сценографів. У малярстві Андрієнко перейшов майже всі модерні напрямки — кубізм, конструктивізм, надреалізм, примітивний реалізм, а останнім часом він творив абстрактні композиції. Всі його твори відзначаються передусім солідною композицією, будовою і кольором. Його абстрактні твори мають оригінальні концепції і високу культуру. Андієнко відомий із письменницьких творів, він же автор кількох оповідань і статей на мистецькі теми. Останньо працював над „Сучасною циганерією на Монмартрі".

Сеньйором наших митців у Франції є Олекса Грищенко (1883 — Кроловець). Одержавши мистецьку освіту в Москві, Грищенко почав мистецьку діяльність від кубізму. Через Царгород і Грецію, звідки привіз багато акварелей, приїхав до Франції в 1921 р. Від кубізму переходить він поступово до посткубізму (португальський період), а опісля до своєрідного експресіонізму, в якому він висловлюється передусім кольором. Його кольори дуже сильні, чисті й оптимістичні. Він належить до найкращих наших колористів. Грищенко багато подорожує по Франції і по Західній Європі і малює численні краєвиди (особливо гарні його морські краєвиди). Він мав багато самостійних виставок

у Франції і в Америці, а його твори приміщені у кількох європейських музеях. Мистецьку спадщину передав він Фундації ім. Грищенка у Нью-Йорку. У Франції Грищенко написав чотири книги споминів (з них два перекладені на французьку мову), а також інші публікації.

В цих публікаціях Грищенко виявив себе оригінальним і тонким знавцем мистецтва, а його дослідження візантійського малярства здобули високу оцінку в науці, зокрема такі праці як „О связях русской живописи с Византией и Западом" (М. 1913) і особливо „Русская икона как искусство живописи" (М. 1918). На ці праці покликаються такі радянські мистецтвознавці як Павло Муратов, А. Некрасов („Древнерусское изобразительное искусство" (М. Л. 1937), В. Е. Лазарев („Искусство Новгорода" М. Л. 1949). На Заході відома широко його розкішно видана праця з 40 кольоровими ілюстраціями митця „Deux ans á Constantinopole".

Другим визначним колористом є Василь Хмелюк (1901 — Чернятин, Волинь). Він вчився малярства у Краківській Академії мистецтв і в Українській студії пластичних мистецтв у Празі. У Празі написав він три збірки поезій з нотками екзистенціалізму. Поезією митець ніколи не перестав цікавитися, але тепер пише лише для себе і приятелів. В 1928 р. приїжджає до Парижа і включається до української групи та виставляє свої твори разом з ними. Хмелюк скоро здобуває собі прихильність великого торговця картинами Дрюан-Руеля, який йому влаштовує періодичні виставки в Парижі і в Нью-Йорку. Хмелюк — добрий майстер малих форм — квітів, натюрмортів і більших праць — краєвидів, портретів та людських фігур. Як і Грищенка, Хмелюка можна умовно зачислити до експресіоністів. Його рисунок лаконічний, нервовий, часто тривожний, іноді брутальний. Кольори сильні, контрастні і темнуваті. Сьогодні він належить до найсильніших паризьких колористів.

Цілком відмінна від всіх інших митців Софія Зарицька (1908 — Перемишль), одна із перших учениць Олекси Новаківського і випускниця Празької Академії мистецтв. Зарицька живе в Парижі від 1928 р. Вона готовилась бути майстром фресок і зберегла нахил до монументалізму та дає у своїх творах перевагу лінії над кольором. Хоч вона має надзвичайно тонке відчуття кольорів, здержується в їх вживанні, щоб краще висловити свою думку формою, лінією. Її мистецький світ — це внутрішнє життя і переживання людини. Зарицька малює сентименти, почуття, душевні настанови і все це висловлює вона за допомогою жіночих чи дитячих фігур. Вона у нашому малярстві рідкісний фігуральний митець. Також її техніка особлива, вона найбільше працює монотипією, а менше олією, темперою чи аквареллю. Її мистецтво позачасове, його не можна прикласти до ніякого -ізму, хоч деякі критики зачислюють її до манеристів, але мені здається, краще було б тоді зачислити до неогуманізму. Картини Зарицької відзначаються серед тисячі полотен на щорічних виставках Салону незалежних і їх не дається забути.

Микола Кричевський (1898 Харків — 1961 Париж) ліричний акварелїст, залюблений в Париж і Венецію. Молодим юнаком виїхав з театром М. Садовського до Галичини, потім на Закарпаття. В Празі закінчив мистецьку освіту і в 1929 р. приїхав до Парижа. Тут став співцем паризьких краєвидів, головно з-над Сени. Дуже любив малювати воду і тому так радо їздив малювати Венецію з її каналами. В його краєвидах є багато тепла, погідності і спокою. Хоч працював він і олією та був добрим ілюстратором, то найкраще працював аквареллю і належав до найкращих паризьких акварелістів. Кричевський робив також декорації для українських театрів (Садовського і Загарова 1920—1925) і для французьких у Парижі. Його декорації відзначалися легкістю, елегантністю і спокоєм.

У графічних техніках працював Петро Омельченко (1894 — Хорол — 1952 Париж), абсольвент Академії мистецтв в Празі, який жив у Парижі від 1928 р. Він працював у різних техніках сучасної графіки, які старався удоскона-

лити. Робив дереворити, лінорити, пошуари", монотипії, рисунки олівцем, вугіллям, працював навіть у майстерні мистецької гравюри на склі. Омельченко зробив багато композицій на робітничі теми, в центрі його уваги була людина, так як і його дружини Софії Зарицької. Праці Омельченка відзначалися великою декоративністю, чіткістю композиції, виразним рисунком. Коли йдеться про стиль — то були у нього праці, які нагадували нашу середньовічну гравюру, а були також сучасні композиції експресіоністичні та постконструктивістичні. Омельченко написав більшу фахову працю: „Про малярські фарби, матеріали та техніки", яка вийшла друком у Києві 1930 р. у Державному видавництві України.

Душею та аніматором всяких спільних дій, виставок, дописів до журналів і контактів з митцями Львова був Василь Перебийніс (1896 Малі Пузирки, Волинь — 1966 Лондон), а йому радо допомагав у цій праці мистецтвознавець і приятель Олександр Лагуненко. Перебийніс студіював у Краківській Академії мистецтв (тоді було там 27 українських студентів!). а в 1926 р. приїхав він до Парижа, мешкав на Монтпарнасі і жив у Парижі до 1942 р. Перебийніс малював краєвиди і портрети, а найбільше працював для театрів, проектував декорації і костюми, робив настінні декоративні мальовила по містах північної Франції, які були знищені під час другої світової війни. Зробив дуже багато ілюстрацій для львівських видань, різних календарів (понад 500 таких рисунків було в Львівському українському музеї). Як маляр він, перш за все, був колористом з яскравими, загостреними кольорами. Його малярство оптимістичне. Все винятково товариський вдачею, Перебийніс знаходив приятелів серед своїх і чужинців та старався притягати французьких митців, щоб заінтересувати їх українським мистецтвом, зорганізував дві виставки з участю українських і французьких митців у Львові і Парижі.

Як і Перебийніс, багато працював для ілюстрації українських видань у Львові і за границею Леонід Перфецький (1900), який також студіював у Кракові, а потім мереїхав до Парижа. Перфецький — це передусім баталіст і автор праць на історичні теми. Його малярські праці можна зачислити до постімпресіонізму. Він та І. Іванець — це два митці, які найбільше задокументували ілюстраціями і картинами високого рівня найновішу історію 1917—1920 років Західної України.

Микола Глущенко та Іван Бабій студіювали спочатку в Берліні, а потім переїхали до Парижа. Обидва прийняли під час студій радянське громадянство. Глущенка відкликали до Києва перед другою світовою війною, а Бабій пропав без сліду в Парижі в час закінчення другої світової війни.

Микола Глущенко (1901) працював у малярстві і графіці. Він спеціалізувався у краєвидах (часто виїздив на південь Франції) і у портретах та фігуральних композиціях, актах. Його акти мали еротичну закраску. Глущенко був співцем жіночої краси. Його ілюстрації до „Мертвих душ" М. Гоголя здобули загальне визнання. Глущенко брав також участь в оформленні численних радянських виставок в Західній Європі.

Іван Бабій (1896—1945) один із рідких у нас неокласиків, добрий портретист і автор багатьох композицій з жіночими фігурами. Відзначався дуже добрим рисунком і композицією. В своїх творах він промовляє виразом обличчя і рук так, як це видно у портретах старих фламандських майстрів. Його виставки в Парижі мали добрі рецензії (найцікавіші твори „Адам і Єва", „Гра в карти", „Жінка в чорному", „Автопортрет"). Бабій був прийнятий до Осіннього салону. Деякі критики закидали йому сухість композицій.

Северин Борачок (1898 Теребовля) з Краківської Академії приїхав до Парижа в 1924 р. і перебував на Монтпарнасі до 1939 р. Він насамперед колорист, сюжет для нього має другорядне значення. Кольори Борачка теплі, навіть гарячі, він вживає багато півтонів. Його образи трохи нагадують багатоколірні вітражі і тому не дивно, що митець недавно перейшов з малярства до вітражної техніки. На малярстві Борачка позначився вплив Боннара з його

увагою до кольорів. Виконав іконостас в техніці мозаїки в околиці Страсбурга.

Цікавою особистістю був Володимир Палісадів, який старався впровадити кубізм до візантійського малярства і зробив у цьому напрямі кільканадцять композицій. Сам він мав багато ідей, любив дискусії на мистецькі теми, і якийсь час був навіть центральною фігурою наших монтпарнасців. Він також пробував писати фантастичні повісті. Помер у Франції, а його спадщину тяжко віднайти.

До передчасно померлих митців у Парижі належить Олександр Третяків, вихованець Краківської академії, який заробляв на життя в Парижі реставраторськими працями і малюванням портретів із фотографій, які він робив з неабияким успіхом. Мистецької спадщини Третяків не залишив.

Великого класу графіком був Іван Мозалевський (1890), спеціаліст різних гравюр (в 1923—1929) роки викладав графіку в Українській студії пластичного мистецтва у Празі). Автор екслібрисів, книжкових заставок і кінцівок, печаток. В. 1918 р. робив проекти українських паперових грошей. Мозалевський також робив мініатюри у слоновій кості. В 1946 р. повернувся на Україну.

Володимир Винниченко мистецької освіти не мав і почав малювати в досить пізньому віці. Але як твердять критики, він мав малярське відчуття і розуміння кольорів. Малював він залюбки природу, краєвиди, а навіть портрети. 50 його полотен, які зберігаються в Америці, мають більше аматорську вартість і свідчать про природний талант.

Сергій Гладкий по професії архітектор, але цікавився мистецтвом, видавав в Чехословаччині в 1924—1926 рр. мистецький журнал „Мистецтво слов'ян" (чеською мовою). Займався в Парижі малярством і графікою. Захоплювався конструктивізмом і в цьому стилі творив. В 1929 р. видав гарну публікацію „Квіти" — 26 кольорових таблиць. Малював урбаністичні краєвиди в дусі конструктивізму і кубізму в ярких кольорах, малював також модерні ікони, робив афіші і проблемну графіку. Перед другою світовою війною повернувся до Радянського Союзу.

Після другої світової війни Париж вже не мав цієї притягальної сили, як колись, з чисто економічних причин митці воліли їхати в Америку чи Канаду, бо в повоєнній Франції життя було і є дуже дороге. Все ж таки приїхало сюди з Німеччини й Австрії кількох митців — Андрій Сологуб, Іванна Нижник-Винників, Юрій Кульчицький, Анатоль Яблонський і Темістокль Вірста.

Андрій Сологуб (1922), мистецьку освіту закінчив в Парижі у Школі мистецтв в 1950 р. Спочатку працював у малярстві і скульптурі, але пізніше лише у малярстві. Малює олією та акварелями. Його сюжети — паризькі краєвиди, натюрморт, портрети. У літні місяці подорожує по Європі і привозить теки акварелей. Належить до постімпресіоністів, не йде за модою, лише старається дати солідні твори. Мав він кілька самостійних вистав у Парижі і в Канаді.

Іванна Нижник-Винників (1912 Львів) учениця школи О. Новаківського у Львові, скоро розвинула мистецьку діяльність. Малювала портрети, а також гірські краєвиди Гуцульщини, натюрморт, побутові сцени. У Франції перебуває з 1947 р. спершу в Парижі, де малювала урбаністичні краєвиди, портрети, відтак перенеслася над Середземне море, де працює виключно в кераміці. Малярство її експресіоністичне.

Юрій Кульчицький (1912 Самбірщина) абсольвент Краківської Академії мистецтв, прецизійний графік (дереворити, лінорити, ілюстрації). Тематика історична, ілюстрації книжок українських авторів. Від 1948 р. живе в Парижі, тут продовжує працювати в графіці, але від 1960 р. переходить до кераміки. Кераміка його переважно на базі українського народного мистецтва.

Трагічна доля зустріла в Парижі Анатоля Яблонського (1912 Київ — 1954 Париж). Він помер дослівно з голоду. Повоєнні роки в Парижі особливо були

тяжкі для митця, а тим більше для Яблонського, спеціаліста візантійського церковного малярства, на яке в Парижі запотребувань не було. Він успів намалювати кілька більших ікон для української церкви в Парижі і кільканадцять малих. Робив ілюстрації для українських газет, виготовив альбом портретів українських князів і гетьманів та альбом народних одягів. У Галичині він розмалював 18 церков.

Тісно з Парижем пов'язана творчість Любослава Гуцалюка. Хоч він попостійно живе в Нью-Йорку, то велику частину свого творчого життя проводить в Парижі. Тут він має виставки, свою галерею. Критика зачислює його до французької групи постімпресіоністів. Темою його картин переважно французький пейзаж. Гуцалюк один з найкращих колористів серед українських митців еміграції та відомий у мистецькому світі на обох континентах.

Темістоклъ Вірста (1923 Буковина) в Парижі живе від 1950 р. Малювати почав під кінець 50-х років. Його малярство абстрактне з колористичними уподобаннями, напрям, який вийшов від постімпресіоністів. Митець мав кілька вистав.

Останнім часом до Парижа прибули Юліан Колесар з Бачки (Югославія). Багатющий доробок паризької групи українських митців становить окремий розділ в історії української культури і заслуговує спеціальної монографії.

Відрадним проявом зацікавлення на Україні цим доробком є прекрасні репортажі В. Коротича у „Вітчизні" за 1967 р., присвячені О. Архипенкові, Л. Гуцалюкові, Т. Вірсті та іншим. Дані про деяких митців цієї групи можна знайти також у V томі „Історії українського мистецтва", що вийшов у Києві 1967 р., в Українській Радянській Енциклопедії та „Словнику художників України" К. 1973.

Повне опрацювання цієї незвичайно багатогранної теми жде свого дослідника.

Олег Марченко

ПРО ДЕЯКІ КРИТЕРІЇ ВІДНОСНО ПОГЛЯДІВ НА МИНУЛЕ

Завданням історика є дослідження змін суспільств, вивчення минулих подій, вияснювання їх причин і наслідків. Ретельне вивчення минулого вимагає від дослідника обережності поглядів, об'єктивного вільного від упереджень розгляду фактів. Не можна однак історика обмежувати до показування фактів, „як воно в дійсності було". Навіть чисте демонстрування фактів веде до формування поглядів. З того виникає питання, якими критеріями слід керуватися.

Марксистський підхід до минулого вказує на громадський прогрес. На схвальну оцінку історика заслуговує те, що прискорює еволюцію суспільства шляхом чергових формацій до соціалізму.

Ближче обміркування цієї генеральної та категоричної тези, викликає сумніви. Безумовно немилосердна експлуатація колоній та рабство прискорили в XVIII і XIX ст. розвиток капіталізму. З цього не виникає, щоб прославляти колоніальне загарбництво. В багатьох країнах передумовою розвитку капіталістичних відносин стало відчуження селян. Чи можемо поміщиків оспівувати як речників прогресу?

Питання все більш комплікується та вимагає роздумів у кожному конкретному випадку.

Тривалою складовою частиною традиції польської лівиці став лозунг „За нашу і вашу свободу", який виражає переконання, що патріотичним обов'язком є участь у кожній діяльності, яка прямує до визволення народів. Визволення розумілося як суспільне так і націо-

нальне. В поділеній Польщі особливо це останнє мало особливу увагу. Отож у традиції польської лівиці виникла основна настанова-солідарності з діяльністю на користь визволення, ліквідації експлуатації, поборювання різних форм утиску і дискримінації.

Боротьба „За нашу і вашу свободу" не завжди була однак в історії боротьбою „За вашу свободу". У кожному мабуть суспільстві появлялися течії, які прямували до визволення та підвищення власного народу за рахунок інших.

Півсторіччя тому існував у Польщі впливовий політичний табір, якого представники декларували націоналістичну поставу. Ставили на першому місці в громадській діяльності інтереси власного народу, легковажучи навіть інтерес інших народів. Роман Дмовський писав про святий національний егоїзм і ставив його як напрямну своїх концепцій. У назвах політичних партій вживалося слово національний. Була національна партія, національно-радикальний обоз. Значило б це, що інші польські організації не є національними, а може навіть антинаціональними. Тривалим наслідком стало надання цьому прикметникові в польській політичній мові окремої двозначності, яка не раз утруднює поважні дискусії.

У традиціях польської лівиці в сучасній політичній мові націоналізм став чимось підозрілим, навіть епітетом, якого вживають для пригнічення противника. Додатні риси постави для свого народу виражаємо словом патріотизм. Був однак час, коли слово „соціалпатріот" ставало політичною образою; але це вже минуло. Нині словом патріотизм звемо любов до батьківщини, готовість до праці та посвяти для добра краю, до розвитку національної культури. Патріотизм не суперечить інтернаціоналістичній поставі — повазі для інших народів, визнання їх прав, а перш за все права до піклування власної традиції та культури. Патріот отже може, а навіть повинен діяти в інтересі визволення інших народів, а в міжнародному співробітництві добачає один з важливих шляхів розвитку власного народу.

Про націоналізм можемо говорити тоді, коли патріотичні почуття пов'язані з легковаженням права інших людей до власної культури, традиції й праці для добра свого народу. З цим часто сполучується зневага для інших культур, а часом ненависть до іншого народу, нерідко сполучена з комплексом нижчості. Отже націоналізм є свого роду дегенеративним патріотизмом, якому властива мораль Калі з повісті Г. Сенкевича: зле, як мені вкрадуть корову, але як я вкраду, зроблю добрий вчинок. Є врешті шовінізм, слово сьогодні рідкого вжитку, який означає фанатичний націоналізм. Так можна назвати поведінку царських службовців, особливо міністра внутрішніх справ П. О. Валуєва, який 1863 році видав циркуляр про заборону друку книжок українською мовою згідно зі своїм шовіністичним переконанням, що ніякої окремої української мови не було, немає і не може бути.

Назвати так можна націоналізм гітлерівської партії, який вів до заглади інших народів. Шовіністичну поставу проявило гасло на щастя нечисленної крайньої української правиці — смерть ляхам.

Якщо навіть прихиляюся до тези, що в польському суспільстві міжвоєнного періоду шовіністичні постави були мало розповсюджені, то не слід про них забувати.

Були третьорядні політики, які наприкінці 30-х років планували відібрання громадянських прав євреям та примушення їх до еміграції.

У 50-х роках ми послуговувалися часто епітетом націоналізму по відношенню до національних демократів, а навіть комуністів. Бували історики, які підозріло споглядали на польські повстання в XIX ст.,

боючись закиду націоналізму. Всякою ціною шукали в них інтернаціоналістичних рис, які розуміли досить схематично, щоб уникнути засудження. На щастя з допомогою приходив Карл Маркс, який високо оцінив польський національно-визвольний рух. Гірше було з повстанням в західній Польщі в 1918—21 роках. Правда, польський народ боровся там за свободу, але повстанці відтиналися від німецької революції, керували ними національні і християнські демократи, а на Сілезії свій вклад внесли пілсудчики. Виникали труднощі в інтерпретації фактів, що проявлялося іноді в їх промовчуванні в підручниках.

Історики дискутували над критерієм прогресивності, бажаючи знайти засаду, якою одночасно можна було б оцінити різні явища.

Поняття націоналізму та патріотизму набирали по відношенню до окремих подій деякої відносності, подібно як критерії інтересу робітничого класу. Завдяки тому різноманітні починання польських економічних діячів під пруською окупацією, які протиставилися німецькому утискові, тратили підозрілу двозначність. Іполіт Цегельський залишився не тільки у назві підприємства, яке створив, але він зарахований до числа гідних пошани історичних фігур. Відомо, що він користувався доробком робітників як капіталіст, але одночасно його біографія стала символом успішного опору польської громадськості проти займанців. Великопольська кооперація виросла по суті на грунті класової солідарності поміщиків, багатих селян і духівництва, але одночасно вона дала змогу успішно протиставитися німецькій колонізації.

Марксистські історики вбачали гідні визнання елементи в діяльності таких безумовно представників великого капіталу Польського Королівства як Леопольд Кроненберг і Ян Бльох.

Сучасна польська історіографія все краще розуміє складність суспільних явищ та неможливість стосування простих розв'язок на засаді чорне-біле, так-ні, а що більше, походить від чорта. Схильність до подібних спрощень висміював врешті вже Карл Маркс.

Сьогодні польські історики визнають загально як очевидну засаду, що патріотична постава виникає з боротьби за польську школу, за право вживання рідної мови, протиставляння чужому насильству, творення в умовах окупації польської економічної інфраструктури. Діяльність ця в остаточному результаті вела до відродження Речі Посполитої. Сфера традиції польського патріотизму поширилася, обіймаючи не тільки збройну боротьбу та революційну конспірацію.

З цим в'яжеться нова проблема — ставлення до народів, в яких державах знайшлося польське населення. Безустанний гніт пруського державного апарату, привілеї для німців, що оселювалися на польських землях, для їх крамниць, верстатів і господарств народили гасло „свій до свого по своє". Поляк під пруською займанщиною купував у польській крамниці товари польських продуцентів, в яких працювали польські робітники. Польський продуцент горілки продавав настоянку з міцкевичівською назвою „Сопліца".

Кравець рекламувався картинкою собаки, який розшарпував штани з підписом: „гризи собако гакатисто, штанів від Гамерського не перегризеш". Не можна дивуватися, що ображене німецьке товариство Гаката виграло судовий процес. Кравцеві однак, прибуло клієнтів.

У таких і подібних фактах можемо добачати нотку польського націоналізму, розбуджування ненависті до іноземців. Треба однак пам'ятати, що цей націоналізм мав оборонний характер, виникав як реакція на агресивний пруський націоналізм. У зв'язку з цим слід

пригадати важливе ленінське розрізнення між націоналізмом поневоленого і панівного народів.

Зі спогадів мешканців Великопольщі виникає, що цей польський патріотизм народжував досить поміркованi прояви націоналізму. На націоналістичні виступи німців реаговано рішуче, але ці самі автори описують товариські зносини з іншими німцями, як нормальне явище, але вже на німецькій території.

Якщо не маємо сьогодні сформалізованих критеріїв, щоб без сумніву встановлювати, що було прогресивне, а що ні, що націоналістичне, а що патріотичне, то все таки прийнялися певні напрямні в цих питаннях.

Цінуємо діяльність для розвитку національної культури та визволення, засуджуємо національний гніт. Беручи до уваги складність історичного процесу, аналізуємо конкретні історичні умови та звертаємо на аналогії та різниці. Засади ці маємо схильність — хоч би в теорії — стосувати як до польського, так і до інших народів.

Ми схильні говорити досить генерально про націоналізм національних меншостей в Польщі міжвоєнного періоду. Він існував фактично. Гадаю, що його впливи (особливо шовіністичної течії, яка звалася гітлеризмом) найсильніше діяли на німецьку меншість. Не можна забувати про противників національного соціалізму в середовищі німців, а також про тих (хоч їх було відносно небагато), хто боровся у вересні 1939 року до останнього моменту в обороні загроженої Речі Посполитої. Чи однак завжди можна говорити про націоналізм. Перш за все, чи можна говорити про націоналізм по відношенню виключно до форми певних дій, без огляду на їх зміст. Інколи чуємо критичні вислови на тему сили німецьких шкіл у Польщі міжвоєнного періоду, але позитивно оцінюємо розвиток польської освіти в інших країнах. Гадаю, що непокоїти могло лише проникнення націоналістичного змісту до німецьких шкіл у Польщі. Само ж існування цих шкіл, а навіть їх розвиток треба розглядати як нормальне явище, що виникає з гарантованих Конституцією прав громадян. Це саме відноситься до навчання мовами інших національних меншостей у Польщі.

Особливо багато непорозумінь в'яжеться з питаннями білоруської, литовської та української меншості. Деякі автори схильні називати націоналістичними їх прямування до розвитку рідної освіти, преси, книжки, до мовлення, — іноді демонстративно рідною мовою в громадському житті. Духівник, який звертався до вірних білоруською, литовською або українською мовами легко міг заслужити на звання націоналіста, польський ксьондз, який у Німеччині говорив проповіді польською мовою іменувався патріотом.

Досить часто закидом націоналізму обвинувачується українців і білорусів, які у Польщі відкидали соціалізм. Зрозуміло, були націоналістичні, а навіть шовіністичні організації. Більш вони відомі в українському середовищі, з огляду на терористичні дії. Була також — хоч слаба — білоруська партія, яка називалась національно-соціалістичною.

Не буду однак тут займатися націоналістичними чи шовіністичними в теорії та практиці організаціями.

Діяли інші організації, які відкидали думку про революцію, так, як це робили Іполіт Цегельський або Леопольд Кроненберг, але закид націоналізму трудно було б поставити до усіх їх дій. Не можу зрозуміти, чому постулат автономії Східної Галичини (або ідучи далі — незалежності українських земель) треба вважати за більш націоналістичний від подібних постулатів польських політиків у період розподілу Польщі. Відомо, що ці постулати звемо патріотичними.

Слід згодитися з радянськими істориками в тому, що коли незалежницькі постулати були пов'язані з відкиненням соціалізму, в СРСР набирали контрреволюційного характеру, але це окреме питання.

Не бачу підстави, щоб кропітку працю українських діячів у Польщі над створенням системи незалежної від влади, пов'язаної з громадськими, культурними і освітніми організаціями української кооперації оцінювати як прояв націоналізму. Чим відрізнялася подібна діяльність поляків під пруською займанщиною. В обох випадках національна меншість на території, в якій становила більшість — прямувала до створення власного незалежного громадського і економічного життя в опозиції до влади, яку визнавала чужою.

Чому ж одних називати патріотами, а других націоналістами? Правда, що в гурті цих діячів були й націоналісти, але критерій для їх оцінки є інший ніж діяльність на ниві розвитку національної культури та економіки.

Можливості польських і українських організацій показалися відмінними, але рацію має Владислав Русінський, коли з пошаною пише про кооперацію національних меншостей у Польщі. „Стремління українського суспільства у напрямку розбудови мережі власних кредитних кооператив тим більше заслуговують на увагу, що ця кооперація була майже цілковито позбавлена державних і самоуправлінних кредитів".

Однак була різниця. Польські землі дісталися під панування прусаків шляхом знищення польської держави. Українські землі перед розподілом входили до складу Польщі. Чи ж можна було на цій підставі домагатися цих земель? У такому випадку треба було б критично дивитися на прилучення сілезької землі до Речі Посполитої.

Не забуваймо, що Східна Галичина увійшла до складу Польщі після короткої, але завзятої війни, яку з багатьох оглядів слід було б назвати братовбивчою. В консеквенції цієї війни Польське Військо знищило ЗУНР.

Подібно легко обтяжуємо закидом націоналізму єврейські організації, які піклували розвиток освіти й культури в єврейській або в староєврейській мовах, засновували окремі спортивні клуби, організації для молоді тощо. Націоналізмом називали заходи проти асиміляції і розвиток окремої національної свідомості. Подібну працю в польських організаціях в Бельгії, Бразілії, Франції, Німеччині та інших державах називалося патріотичною.

Сьогодні ПНР приділяє фінансові фонди на діяльність товариств національних меншостей, яких завданням є розвиток національних культур в соціалістичній державі. Немало білоруських, єврейських, литовських діячів шукало в міжвоєнний час умов для порозуміння з польськими політиками.

Прагнули вони знайти спільну платформу в Сеймі. Не одному з них вбивство президента Габріела Нарутовича за це, що до його обрання спричинилися посли клубів національних меншостей — можливість компромісу ставило під сумнів. Однак такого компромісу не переставали вони шукати, хоч знали реальні факти. Віце-маршалком Сейму в 30-х роках був Василь Мудрий. Остерігав він польських політиків перед загрозою викликання українського шовінізму, якого сам боявся. Намагався укласти угоду на засаді пошани українського народу; домагався права до рідної школи, українського університету та ін. Це не були націоналістичні постулати. Їх схвалювали також деякі польські політики. Спроба закінчилася поразкою. Можна мати різні критичні зауваження до цієї течії української політики, але поки назвемо її націоналістичною, слід провести глибокий аналіз.

Я не берусь у короткій статті висвітлювати усіх складних проблем життя національних меншостей у Польщі міжвоєнного періоду. Чимало сторін цього життя вимагає ще детальних досліджень. Особливо мало знаємо на тему історії політичної думки та факторів, які впливали на постави людей. Чимало зла заподіяла політика державної адміністрації та діяльність польських націоналістичних груп. Досліджування цих питань ускладнює обставина, що на події в Польщі впливали також сусідні країни, особливо в 30-х роках Німеччина прямувала приєднати собі союзників у крайнє націоналістичних колах. По різному складалися відносини в різних районах держави У цілому однак провідною ознакою польської внутрішньої політики, особливо у східних воєвідствах, була дискримінація національних меншостей. Викликала вона подібні реакції як і в країнах у подібних обставинах. Впливала вона також на становище польського народу.

Треба погодитися з поглядами Фрідріха Енгельса, який писав: „Жодна нація не може визволитися, а одночасно пригнічувати надалі інші народи".

(Скорочений переклад з польської)

Єжи Томашевський

ВОЛОДИМИР БОРИС
1914—1985

В. Борис був типовим представником того покоління, на долю якого випало багато складних випробувань. Це покоління входило в активне життя на зламі історичних епох, його не обминули й грози другої світової війни. І як нелегко було у цій крутоверті правильно обрати свою життєву стежину, В. Борис належав до тих, хто без вагань змолоду вирішив всі свої сили віддати служінню рідному народові. А нивою для його невтомної праці мала стати наука.

Здобувши середню освіту в польській гімназії в Яворові (тепер Львівської області), він, син західноукраїнського селянина, по-справжньому прагнув до знань і напередодні другої світової війни поступив на історичний факультет Львівського університету. Але лише в 1945 році йому вдалося одержати університетський диплом історика. Трохи пізніше, в 1953 р., закінчив також факультет іноземних мов, що позитивно позначилося на його історичній ерудиції.

Закінчивши в 1949 році аспірантуру, В. Борис захистив кандидатську дисертацію на тему: „Селянське питання в революції 1948 року в Галичині", яку високо оцінив академік АН УРСР І. Крип'якевич Зокрема, він відзначив використання автором великої кількості першоджерельних матеріалів, в основному архівних, які відкрили багато нових фактів і даних, що послужили підставою для нових аргументованих висновків.

Понад чверть століття працював В. Борис на викладацькій роботі у Львівському університеті імені І. Франка, яку вміло поєднував з науковою діяльністю. В 1961 році йому присвоєно звання доцента. Багатьом поколінням студентів він з притаманною йому переконливістю прищеплював любов до історичної науки, до рідного краю. Чимало його учнів нині успішно працюють в системі народної освіти, у вищих навчальних закладах і науково-дослідних установах.

Останні десять років життя В. Бориса пов'язані з Інститутом суспільних наук АН УРСР у Львові. Тут він плідно працював спочат-

Володимир Борис

ку у відділі історії країн соціалізму, а пізніше у відділі історії України.

Віддавши науці все своє свідоме життя, він залишив у ній помітний слід. Його перу належить понад 50 друкованих праць, які є вагомим внеском у скарбницю історичної науки і принесли їх автору заслужене визнання.

Наукові інтереси В. Бориса зводилися головним чином до проблеми аграрних відносин у Галичині, визвольного руху і міжслов'янських революційних зв'язків у першій половині XIX ст. Його праці, як правило, базуються на скрупульозно перевірених документальних матеріалах і в цьому, безперечно, їх цінність. Завдяки досконалому знанню латинської, німецької, англійської, французької, польської і російської мов, умінню розшукувати та об'єктивно інтерпретувати джерела, йому вдалося виявити, ввести в науковий обіг і опублікувати значну кількість невідомих раніше документів, що дозволили по-новому висвітлити важливі періоди історії України і братніх слов'янських народів.

В. Борис багато зробив для польської історичної науки. З багатьма сучасними польськими істориками він підтримував тісні, дружні контакти. Чимало його праць опубліковані в історичних журналах ПНР і там вони зустріли повне схвалення. Свідченням цього є обширна стаття відомого польського історика професора М. Тировича „Історія Галичини в дослідженнях і архівних відкриттях Володимира Бориса", опублікована в квартальнику краківського відділення ПАН „Студія гісторичне", зошит 2 за 1980 р. М. Тирович відзначає високий науковий рівень праць В. Бориса, а самого автора називає незвичайно сумлінною і заслуженою для історичної науки Польщі людиною.

Особливо цінною була участь В. Бориса у підготовці багатотомної колективної праці „Польський суспільно-політичний рух і літературне життя (1832—1855)". У кожному з трьох томів що вийшли тепер, поряд з описовими матеріалами опубліковано ряд невідомих раніше документів з широкими коментарями.

Протягом багатьох років В. Борис активно співробітничав з УСКТ. У його друкованих органах — „Українському календарі", „Нашій культурі" — неодноразово публікувалися статті талановитого вченого, які висвітлювали різні події з багатовікової історії українського народу.

В. Бориса характеризували велика працездатність, наполегливість, вимогливість до себе, скромність, чуйність, доброзичливість. Він щедро ділився з своїми колегами глибокими знаннями, набутим досвідом. Добра пам'ять про нього збережеться надовго в усіх, хто в нього вчився, з ним працював, з ким він спілкувався.

Проф. д-р В. Кульчицький

ЛАЗЕРНА ТЕХНІКА

Лазери, або оптичні квантові генератори, належать до найновіших досягнень сучасної фізики і техніки, хоч від часу винайдення Т. Г. Мейманом у Каліфорнії в 1960 р. першого рубінового приладу минуло вже чверть століття. За цей час буйно розвинулись квантова електроніка (м. ін. як теоретичний фундамент лазерів), побудова різноманітних лазерних установок та використання лазерних світлових променів у багатьох сферах людської діяльності.

Слово лазер утворене з перших букв англійського Liht Amplification by Stimulated Emission of Radiation, що перекладається як зміцнення світла через вимушену емісію випромінювання. З атомної фізики відомо, що електрони перенесені з енергетично стабільної орбіти на орбіту енергетично вищу, дуже скоро повертають на основну орбіту, випроміньовуючи кванти світла відповідної частоти. Це так зване випромінювання збуджених атомів. Фотон спонтанного випромінювання діючи на другий збуджений атом примушує його до випромінювання надміру енергії у виді кванту електромагнітної енергії. Тепер уже маємо два фотони, які летять у цьому самому напрямку, і які по дорозі примушують інші збуджені атоми до випромінювання дальших фотонів. Постає лавинна емісія фотонів — світловий пучок, який характеризується гострою напрямленістю, монохроматичністю і яскравістю. Світло, яке виникає в результаті такої вимушеності (стимульованої) емісії являє собою рогулярну колону однакових фотонів. Лазерне світло характеризується:

1. монохроматичністю тобто однаковою довжиною електромагнітних хвиль, з яких складається пучок світла (хвильова теорія світла).

2. когерентністю — в кожному пункті світлового пучка електричні поля вібрують у фазі.

3. напрямленістю — сферичний кут пучка може становити тисячну долю радіана.

4. яскравістю — енергетична потужність пучка на одиницю сферичного кута досі не досягнута жодним іншим методом. У світлі з класичних джерел (спонтанна емісія) електромагнітні хвилі напрямлені хаотично, мають свій початок і кінець, різну частину коливань (довжину), тоді як лазерне світло представляє собою пучок електромагнітних хвиль однакової частоти, які розходяться у просторі — так як і світло природне — зі швидкістю близькою 300 000 км на секунду.

Щоб наступила лавинна вимушена емісія активний осередок повинен мати багато атомів у збудженому стані, що досягається різними методами, найчастіше дією блискової лампи (оптичний метод), або пропусканням електричного струму (електричний метод). Тоді порушується натуральний розподіл атомів на енергетичних рівнях для даної температури і система приходить в стан сильно незрівноважений, антибольцманівський. Вимушена емісія може проявитись тільки тоді, коли котрийсь з вищих енергетичних рівнів буде

обсаджений більшою кількістю атомів ніж рівень нижчий. Така інверсія заселеності може бути досягнута так для речовин, атоми яких у збудженому стані перебувають $^{-7}$—$^{-8}$ секунди, як і речовин, атоми яких у тзв. метастабільному збудженому стані перебувають 10^{-3}—10^{-2} секунди. Стани метастабільні особливо придатні для стимульованої емісії, бо тут менше проявляється емісія спонтанна, яка дає некогерентне різнобарвне світло.

Сильний пучок світла з вимушеної емісії можна отримати лише тоді, коли цей пучок проходить через активний осередок зі збудженими атомами не раз, а багато разів. За кожним проходом інтенсивність хвилі збільшується в e^{KL} разів, де к — коефіцієнт зміцнення, а L — довжина шляху хвилі в активному осередку. Найпростішою системою зміцнення світлового пучка є система двох паралельних дзеркал, між якими знаходиться активний осередок у кшталті стрижня. Систему дзеркал, з яких одно напівпрозоре, називають оптичним резонатором. Побіч активного осередка він становить найголовнішу частину кожного лазера. Тільки світлові хвилі напрямлені уздовж осі резонатора можуть багаторазово відбиватись від дзеркала; хвилі з іншими напрямками швидко виходять поза активний осередок. З паралельних осей резонатора хвиль зміцнюватись будуть тільки ті, які мають довжини здатні утворювати між дзеркалами стоячі хвилі. Хвилі з іншими довжинами будуть касуватись внаслідок інтерференцій. Отже сніп лазерного світла, який виходить через напівпрозоре дзеркало назовні, буде складатись тільки з кількох видів хвиль, що характеризуються за даним резонатором частотами коливань. Можна змінюючи довжину резонатора, виділити тільки хвилі з однією частотою коливань, отримуючи в цей спосіб т.зв. однокодовий режим праці резонатора. Монохроматичність лазерного пучка походить отже не тільки від випущеної емісії (спектральні лінії тут ще дещо розмиті) але й від прецизії установки резонатора.

Активними осередками можуть, бути тільки тверді, рідинні та газові. До найбільш знаних твердих тіл, що застосовуються у лазерах, належить рубін (корунд Al_2O_3 з домішкою до 0,5% активних іонів хрому), скло з домішкою іонів неодиму, ітрово-алюмінієві кристали з активними домішками іонів рідкісноземельних елементів. Рубінові лазери висилають червоне світло з довжиною хвилі 694,3 нанометрів (нм), неодимові лазери на склі хвилі з довжиною 1060 нм.

До твердотільних лазерів слід віднести також напівпровідникові лазери, які емітують пучки світла на переходах р-п при пропусканні через плитки напівпровідника сильного електричного струму. Напівпровідникові лазери мають мініатюрні розміри і витворюють їх тепер у великій кількості. Вони дешеві, але уступають іншим лазерам за монохроматичністю та когерентністю емітованого світла „Діапазон хвиль напівпровідникових лазерів широкий, від середнього інфрачервоного, через видиме, до близького ультрафіолету.

Лазери рубінові, скло-неодимові та напівпровідникові можуть працювати в імпульсному та безперервному помпуванні до активного осередка оптичної, електричної, або хімічної енергії для витворення інверсії заселеності атаків активної домішки.

В рідинних лазерах активним осередком виступає хімічна сполука, як $POCL_3$, з розчиненим окисом неодиму. З огляду на нагрівання рідина протікає через посудину уміщену в резонаторі і охолоджується в замкнутому обігу назовні лазера. Випромінювання рідинних лазерів інфрачервоне, режим праці імпульсний, а енергетична потужність імпульсів з часом тривання кількадесят наносекунд від кількох кіловатів до кількасот мегаватів. Тут треба пам'ятати, що потужність імпульсу це енергія блиску поділена на час його існування, і якщо цей часовий відтинок всього 10^{-5} секунди то вистачить мати цілковиту енергію блиску 1 джоуль, щоб отримати його потужність 100 мвт. Для порівняння, лампочка 60 вт побирає з електричної сітки на

протязі одної секунди 60 дж енергії. В одному лазерному імпульсі буде отже 1/60 цієї енергії. Сто імпульсів на хвилину дає енергію 100 дж, яку можна сконцентрувати в одній точці на поверхні якого небудь матеріалу, якщо плямка лазерного світла має діаметр кілька мікрометрів, то температура в цій точці матеріалу зросте до кільканадцяти тисяч кельвінів. Немає такої речовини, яка б не оточнилась і не випарувала при такій температурі.

Газові лазери з огляду на найменшу взаємодію між атомами дають випромінювання найбільш монохроматичне і когерентне. Розріджений газ збуджується електричним розрядом і випромінюючи енергію збудження світить. Уформований в резонаторі пучок мав загалом невелику потужність. Працюють у безперервному та імпульсному режимах. Сім'я газових лазерів чи не найбільша. До неї належать лазери:

Голієво-неонові	632,8 нм
	1153 нм
іонні аргонові	3391,3 нм
іонні криптонові	193 нм
молекулярні на двоокисі	249 нм
вуглецю з домішкою азоту	10600 нм

Пригадаймо шкалу довжин електромагнітних хвиль:

випромінювання	діапазон в нм (10^{-9} м)
гамма	менше 10^{-2}
рентгенівське	10^{-2}—10^{1}
ультрафіолетове	10^{1}—375
видиме	375—750
інфрачервоне	750—10^{6}
мікрохвильове	10^{6}—10^{8}
радіове	10^{8}—10^{15}

Лазерне випромінювання належить до діапазонів видимого, інфрачервоного та ультрафіолетового, радарне випромінювання до діапазону мікрохвильового. З огляду на те, що енергія кванту рентгенівського випромінювання, у тисячу разів більша за енергію кванту видимого випромінювання, то ідея побудувати рентгенівський лазер дуже приваблива не тільки для науковців. Досі однак не сконструйовано резонатора для рентгенівського та гамма випромінювання (воно не відбивається від дзеркала, а проникає до них), а також не знайдено відповідного активного матеріалу.

Починаючи з 60-х років інтенсивні дослідження проводяться в напрямку хімічних лазерів, у яких антибольцманівський розподіл атомів для вібраційно-ротаційних рівнів постає внаслідок того, що деякі хімічні реакції, як $H_2+2CL_2 \rightarrow 2HCL+2CL$ дають частину продуктів у збудженому стані (тут хлористоводневий газ). Хімічний реактор (кварцева трубка) поміщають між двома дзеркалами, які утворюють стоячі хвилі вимушеного випромінювання молекул. Хімічні лазери генерують близько та середньо інфрачервоні промені. При безперервній генерації реагенти мусять постійно і швидко допроваджуватись до реактора, а продукти відпроваджуватись. Потужність таких пучків невелика, кількадесят міліватів. При імпульсному режимі праці лазера хімічна реакція має швидкість вибуху, а потужність інфрачервоного пучка досягає 10^{8} вт при часі тривання кілька нанохвилин. Поступ у нарощуванні потужностей імпульсів хімічних лазерів за останні роки настільки великий, що може привести до небаченого досі розвитку лазерної техніки та її застосувань.

Коефіцієнт корисної дії лазерів невисокий, від долей процента до 20—30%. Розрядна імпульсна лампа для збудження атомів чи молекул активного осередка мусить емітувати світло близьке до спектру поглинання лазерного матеріалу. Лампи бувають спіральні та лінійні. Перші більш ефективні, бо до-

кладніше оточують стрижень лазера. Лампа імпульсно живиться через батарею електричних конденсаторів. Збудження в газових лазерах наступає внаслідок пропускання через активний осередок постійного або пульсуючого електричного струму, який спричинює іонізацію та збудження молекул газу. Застосовують підсилювачі напругою до кількох кіловат, які дають струми величиною від кількох міліалонерів (гелієво-неоновий лазер) до кільканадцяти амперів (лазер на вуглекислому газі CO_2). Більшість енергії з зовнішніх джерел виділюється в лазерах непродуктивно у формі тепла, яке відпроваджується з установок за допомогою повітряних або рідинних охолоджуючих систем. Для модифікації лазерного пучка, зокрема його фокусування, застосують оптичні лінзи.

Лазери бувають різної величини, наприклад, маса імпульсних приладів для вимірювання відстані з ітрієво-алюмінієвим (домішкованим неодимом) лазером становить 1—1,5 кг, тоді як газодинамічні лазери CO_2 з потужністю пучка у безперервному режимі праці кільканадцять кіловат мають довжину до 30 метрів.

Поле застосувань лазерів так імпульсної як і безперервної дії тепер надзвичайно широке. Використовується передусім термічний ефект поглинання лазерного світла опромінюваними матеріалами. При густині мілісекундних лазерних імпульсів 10^7—10^9 вт/см^2 температура поверхні опромінюваної міщені 10^4—10^5К. Матеріал випаровує й замінюється в плазму. Досить у зоні обробки значно менших густин лазерної енергії, порядку 10^6 вт в перерахунку на 1 см^2, щоб навіть найтвердіші матеріали (алмази, рубіни, порцеляна, метали, скло) давались різати, свердлити, зварювати та загартовувати. Ці операції у економічно розвинутих країнах провадяться тепер у широкому масштабі, особливо в таких галузях як прецизійна механіка та мікроелектроніка. Висока продуктивність лазерних установок. Так, кількість просвердлених отворів в рубінових каменях для годинників на радянській установці „Квант-9" з лазером на склі з домішкою неодиму досягає 240 на мінуту. Продуктивність праці тут збільшилась у 12 разів. Швидкість пунктового зварювання 60 операцій на мінуту, а по шві 1 м/мін. (з глибиною припайки 0,5 мм), що у 3—5 разів більше як попередніми методами. Докладність дії лазерного пучка до кількох довжин хвиль, причому в матеріалі не постають механічні напруження. Короткочасність опромінення забезпечує перед запаленням горючих матеріалів, хоч при різці тканин, дерева, паперу, картону безперервним пучком від лазера на вуглекислому газі (потужність 10^2—10^3 вт) в зону обробки подається струмінь повітря або інертного газу для охолодження краю різу, що має ширину 0,3—1 мм. Швидкість різання матеріалів товщиною до 10 мм становить 0,5—10 м/мін., а для тканин та паперу до 50 м/мін.

Вельми потужні короткочасні лазерні імпульси накеровані на мікроскопічний згусток дейтерієво-тритієвої мішені можуть викликати термоядерну реакцію, якщо буде досягнута температура 4,10^7К. У США, СРСР та деяких країнах Західної Європи ведуться дослідження над конструкцією лазерів з потужністю імпульсів 10^{12} вт і вище, а науковці з Ліверпорської лабораторії у Каліфорнії повідомили, що застосовуючи лазер потужністю $2 \cdot 10^{13}$ вт. отримали на протязі 10^{-11} секунди майже 10^{10} актів термоядерної реакції.

До щоденного вжитку увійшли лазерні віддалеміри так цивільного як і військового призначення. Використовується в них явища інтерференції світла або вимірюється час, потрібний сильному короткочасному імпульсові на подолання подвійної відстані між лазером і об'єктом (реєстрація відгомону). Перший принцип використовується при дослідженні вібрацій і деформації елементів машин та будівельних конструкцій, реєстрації сейсмічних явищ тощо. На другому принципі основане вимірювання відстаней у терені, в повітрі, на морі, в космічному просторі (далекоміри). Так, відстань між Землею і місяцем була виміряна за допомогою рубцевого лазера з точністю до кіль-

кох см. Час повернення відбитого імпульсу вимірюється з докладністю 10^{-9} секунди. Ураховується вплив стану атмосфери на швидкість бігу імпульсу.

Лазери з поширеним пучком інфрачервоного світла, подібно як радари (радіолокатори), викривають цілі, вимірюють відстань, напрямок і швидкість переміщення цілей. Напівпровідникові лазери служать для напроваджування артилерійських снарядів, ракет та бомб на вибрані рухомі або нерухомі об'єкти. Лазерний промінь (плямка) більш селективно показує ціль ніж інфрачервоні промені, які та ціль висилає. Багато прикладів військових застосувань лазерів подає В. Виремберський у книжці „Лазерна військова техніка", в-во МНО, В., 1982.

Великі надії покладають на лазерну систему телефонного зв'язку та лазерну радіофонію і телебачення. Річ зводиться до тзв. світловодів, якими будуть пересилатись модульовані світлові хвилі до фотоприймачів, де світлові імпульси перетворені в електричні, а коливання електричні в акустичні. Світловоди представляють собою тоненькі волокна зі скла виняткової чистоти покриті пластиком, який каналізує в них лазерне випромінювання. Подібно як в електричних каблях, так і у світловодах, імпульси при дальшому пересиланні мусять бути по дорозі зміцнювані. Світловоди запевнюють ширший діапазон пересилання сигналів. По одному світловоді можна провадити набагато більше телефонних розмов, як по електричному кабелі. Так само більше можна змістити в лазерних діапазонах радіостанцій, хвилі яких не накладались би на себе, як у радіових діапазонах. Труднощі з модуляцією світлових хвиль, зокрема по частоті і фазі, а до недавнього часу також з технологією виробництва світловодів, стали причиною того, що світловодова телекомунікація щойно виходить з експериментальної стадії.

Лазерним променем у медицині послуговуються як скальпелем для викенування стерильних і безкровних операцій на таких органах як печінка, селезінка, нирки, мозок. Пооперацийна рана швидше загоюється після лазерного скальпеля як традиційного. Тому лазери застосовують також у лікуванні важких для загоєння виразок. За допомогою імпульсного мілісекундного лазерного випромінювання припаюють відклеєні сітківки, а також випалюють ракові утворення всередині ока. Неодинові лазери на склі знищують поверхневі пухлини до глибини 3—4 см. Досліджується можливість заміни у дентистиці свердла на лазерний пучок, який би не спричиняв болю пацієнтам. Працюючи з лазерними приладами, так в медицині як техніці й технології, захищають тіло, і передусім очі, від опромінення.

На противагу мирному застосуванню лазерної техніки існують можливості використання її також у воєнних цілях. Останньо преса, радіо і телебачення багато місця й часу присвячують тзв. зоряним війнам, які в стратегічній ініціативі президента Рейгана мають запевнити Америці на випадок конфлікту тотальну протиракетну оборону. Ідея „зоряних воєн" полягає у цьому, щоб за допомогою хімічних лазерів розміщених на космічних станціях знищити над територією противника усі ракети зараз після їх старту. Інша концепція — лазерна гармата величезної потужності діє з Землі, а на гостаціонарній орбіті на висоті 36000 км уставляється дзеркало діаметром 5 м, яке буде пересилати лазерне випромінювання до боєвих дзеркал на низьких орбітах, звідки уже до ракет. Щоб за 15 хвилин знищити 1500 ракет (які могли б рівночасно стартувати), тобто щоб за кожні 0,6 секунди знищити одну ракету, треба застосувати лазер з густиною енергії пучка 10^{22} вт (сферичний радіан). Опромінені тіла поглинають до 10% лазерної енергії; при густині енергії 10^{7}вт/см² температура зростає до 6000 К і плазма вибухово розпружуючись нищить ціль. В космічному просторі переважає явище тзв., абляції. Перегріта пара металу відривається від ракети з величезною швидкістю її по принципу віддачі спричинює сильний механічний удар, який розриває плащ ракети. Хімічний лазер з мішаниною газів фтору та дейтерію буде правдоподібно тим, який зможе емітувати потрібну кількість енергії. Його випро-

мінювання з довжиною хвилі 3500 нм слабо поглинається в атмосфері. „Трибуна люду" від 17 вересня 1985 р. поінформувала, що в стані Новий Мексик проведено випробування з лазером великої потужності, в тракті якого накерований пучок променів знищив фрагмент ракети „Титан-2" у стаціонарній позиції. Можна вважати це за початок нового етапу гонки озброєнь з трудними до передбачення наслідками у політичній та економічній сферах.

Андрій Починайло

МАТЕРІАЛИ ДО БІБЛІОГРАФІЇ

Переклади українських творів на польську мову, що були поміщені в поданих збірниках оповідань:

Brzozowy oman. Opowiadania 1971. Warszawa 1973, PIW.
Dzień Meduzy. Opowiadania 1976. Warszawa 1978, PIW.
Dzień jak codzień. Opowiadania 1978. Warszawa 1980, PIW.
Frygijski bławatek. Opowiadania 1977. Warszawa 1979, PIW.
Makarenko A.: Dzieła, t. I—VII. Warszawa 1955—7, PZWS.
Nocny kogut. Opowiadania 1968. Warszawa 1970, PIW.
Salto mortale. Opowiadania 1972. Warszawa 1974, PIW.
Smak wiśni. Opowiadania 1970. Warszawa 1972, PIW.
Spotkanie na szlaku. Opowiadania 1966—1967. Warszawa 1969, PIW.
Wezbrany nurt. Opowiadania 1964—1965. Warszawa 1968, PIW.
Wysoka fala. Opowiadania. Warszawa 1964, PIW.
W drodze ku przystani. Opowiadania. Warszawa 1960. PIW.
Zielona czapla. Opowiadania 1969. Warszawa 1971, PIW.
Żar-ptak. Opowiadania 1973. Warszawa 1975, PIW.

Художні твори польської літератури з українською тематикою:

Dominiczek H.: Żołnierze granicznych dróg. Warszawa 1984, MON.
Murianka P.: Suchy badyl. Nowy Sącz 1983, SOW.
Stefanowski P.: Ikona, Łemkowski pejzaż. Nowy Sącz 1985. SOW.
Trochanowska S.: Potem, teraz, przedtem. Nowy Sącz 1984, SOW.

Історичні, літературно-критичні спогади та інші публікації з українською тематикою:

Acta poloniae historica t. 50. Warszawa 1985, PWN.
Bilska M. Nasza ojczyzna. Warszawa 1981, KAW.
Brückner A.: Mitologia słowiańska i polska. Warszawa 1985, PWN.
Chmaj L.: Antoni Makarenko. Warszawa 1960, KiW.
Kaczmarzewski A.: Sztuka huculów. Rzeszów 1985, MOwR.
Kozakiewicz S.: Historia sztuki ruskiej i rosyjskiej. Skrypt dla studentów szkół wyższych. Warszawa 1956.
Kuncewicz J.: Polska Partia Socjalistyczna w latach 1822—1896. Warszawa 1984, PWN.
Kuraszkiewicz W.: Ruthenica. Warszawa 1985, PWN.
Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny t. 2. Warszawa 1985, PWN.
Łemkowie. Nowy Sącz. 1984, MO.
Najdus W.: Polska partia socjalno-demokratyczna w Galicji i Śląsku 1840—1914. Warszawa 1983, PWN.
Najdus W.: Szkice z dziejów Galicji, t. 1—2. Warszawa 1958.
Niewiadomska M.: Bibliografia etnografii polskiej za lata 1961—1969. Wrocław 1983, Ossolineum.
O polsko-radzieckich związkach literackich. Pod redakcją Włodzimierza Wilczyńskiego. Zielona Góra 1984. LTK.
Prace filologiczne t. XXX. Warszawa 1981, UW.

Prus E.: Z dziejów współpracy nacjonalistów ukraińskich z Niemcami w okresie II wojny światowej i okupacji. Katowice 1985, AE.
Prus E.: Herosi spod znaku tryzuba. Warszawa 1985, JWZZ.
Słowiańszczyzna i dzieje powszechne. Studia ofiarowane prof. Ludwikowi Bazylowowi w 70-tą rocznicę Jego urodzin. Warszawa 1985, PWN.
Tomaszewski J. Rzeczypospolita wielu narodów. Warszawa 1985. Czytelnik.

Зібрав **А. С.**

Андрій Ментух

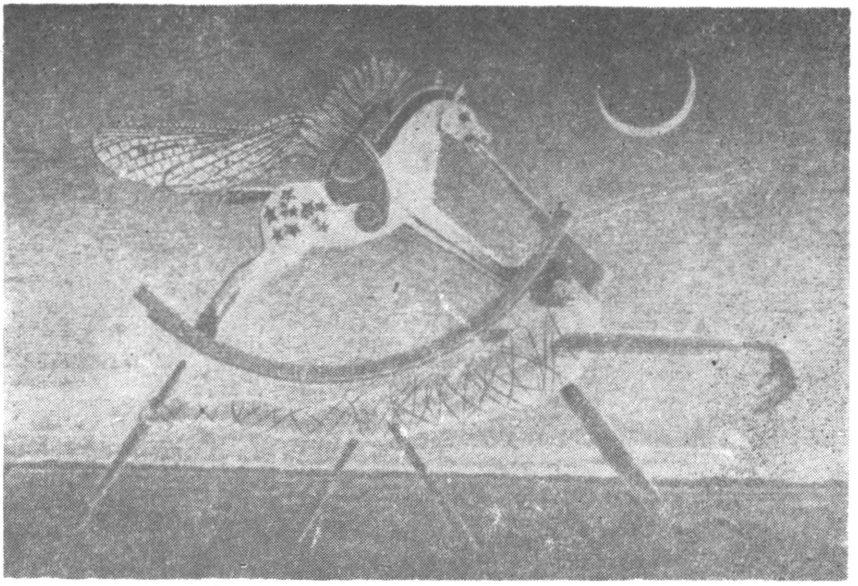

В. Васьківський. Пегас.

ТВОРЧИМ ПЕРОМ

Олександр Пушкін
6. VI 1799 — 10. II 1837

ЦИГАНИ

Над смолистими лісами
Тихий вечір в сизій млі.
Білі шатра. Співи. Гамір.
І розпалені вогні.

Будь щаслива, вільна юрбо!
Ваші вози їдуть знов.
Та колись у час безжурний
Я б за шатрами пішов.

Завтра тільки сонце встане,
Скоро щезне ваш намет.
Ви підете — та за вами
Не піде вже ваш поет.

Він покинув кочовища —
Де нічних казок роса...
Для сільської тільки тиші...
Для домашнього тепла...

Переклав **Іван Златокудр**

Владислав Бронсвський

* * *

Липнева ніч. Чомусь не спиться?
І ти не спиш, моя дружино!
Десь гавкнув кучерявий місяць.
І літо мліє у жасминах.

Святе зело, як білий пломінь. —
Вітрець колише.
І ніжність спливає з твоїх долонь.
І тиша.

Твоє волосся шовкове.
І очі, як зорі над парком.
І наш покинутий ровер. —
Під хмаркою.

Переклав **Іван Златокудр**

Максим Богданович
9. XII 1891 — 25. V 1917

ЗОРЯНА НІЧ

Скачуть коні у білому полі;
Знову грають дзвіночки сумні,
Знов співають про долю і волю.
Пісня спокій принесла мені.

Десь доріженька золотом
світиться;
В світлих стружках під небом
горить.
І підковою вигнутий місяць
Крізь морозну імлу мерехтить.

Поле стелиться срібним туманом;
Сніг іскриться, мов кована сталь.
Знову мчаться легесенькі сани,
Що несуть мене в місячну даль.

З білоруської переклав
Іван Златокудр

Максим Богданович

* * *

І чому ж я став поетом —
На нашій бідній землі?
Груди терпнуть, серце в'яне,
Час спочити вже мені.

Вже думки мене покидають,
І в грудях гаснуть чуття;
Мо'кров тіло скоро покине —
І мене покине життя.

З білоруської переклав
Іван Златокудр

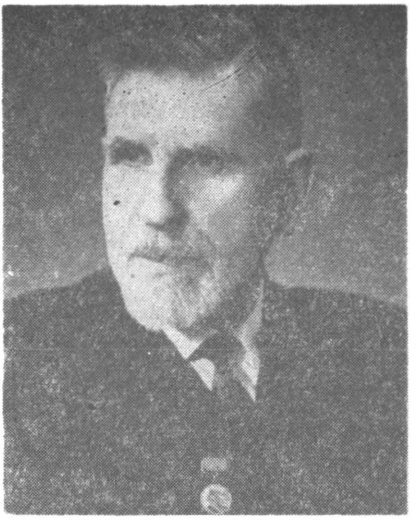

Євген Кирилюк

Тадеуш Хрусцелевський

ТВАРДОВСЬКИЙ

Ранком втихли гармати. Ледве десь гриміли.
Небо стало безсильне,
Як поля безборонні.
Десь орли забарилися біло-червоні.
Послідній вже в небі згорів
— І знову Вісла диміла.
І тоді його бачив натхненний політик.
Швейцар і якийсь генерал, що мчавсь шляхом на південь
Як з грозою в очах він злітав на півні
І ґабльокою кривою рубав мессершміти.

Переклав **Іван Златокудр**

ЕТЮДИ ДО ПОРТРЕТА ВЧЕНОГО

До 85-річчя від дня народження Євгена Прохоровича Кирилюка

Про Євгена Прохоровича Кирилюка, видатного радянського вченого-літературознавця і критика, дослідника творчості Т. Шевченка й інших письменників, писалося немало, в тому числі в „Українському календарі" та польських виданнях „Przyjaźń" і „Slavia Orientalis" (1972). 1983 року „Наукова

думка" видала покажчик друкованих праць вченого під назвою „Єген Прохорович Кирилюк", де знайшли висвітлення основні етапи його життя, науково-дослідної, громадської, журналістської та педагогічної діяльності (автор передмови В. Шубравський). І все ж портрет Є. Кирилюка як вченого і людини ще не повний. Набираюсь сміливості запропонувати кілька етюдів до нього.

Кирилюк-шевченкознавець прийшов у світ моїх зацікавлень на початку 50-х років. Зберігається в колекції моїх газетних витинок про Т. Шевченка стаття Євгена Прохоровича „Шевченко і передова російська культура" („Літературна газета" за 6. III 1952), яку я читав у с. Іванківці поблизу містечка Дунаєвці на Поділлі, де тоді вчителював. Підкреслення окремих думок і висновків у тексті статті нагадують мені тодішні зацікавлення Шевченком. Хоч особисте знайомство з Євгеном Прохоровичем відбулося лише на початку 60-х років, та мені здається, що та стаття і була для мене першим знайомством з ученим. Листування наше повелося теж з приводу Шевченка, воно, власне, й пройшло через літа під знаком любові до Т. Шевченка. Для мене це була щаслива пора праці, розшуків і роздумів, сподівань (не завжди здійснених), а в цілому — спілкування з доброзичливим вченим, вчителем, порадником, доброю, сердечною людиною.

„Почитаніе книжное"

Ці древні нестаріючі слова Є. Кирилюк нагадав у своїй статті „Изборник 1076. Традиції і сучасність" (1977). Ними він підтверджує своє шанобливе ставлення до книжки, відданість їй як читача і творця її.

Ні, до нього ніскільки не стосується вислів когось із зарозумілих літераторів: я не читаю книг, я їх пишу. „Я збираю книжки, це моя пирстрасть", — говорить Євген Прохорович. Ці слова треба зрозуміти як слід. Йдеться про пристрасть книголюба-вченого, а не просто колекціонера. „Зручно працювати, коли маєш книги під рукою". Зручно? Та просто неможливо дослідникy працювати без оточення потрібних книг. Вони формують духовну атмосферу. Видається, наприклад, неймовірним, щоб видатний шевченкознавець не мав у своєму помешканні найнеобхіднішої літератури з цієї галузі. І він її, зрозуміло, має. Не лише прижиттєві видання Шевченкових творів, але й всю критичну, мемуарну літературу, також ілюстрації. Шевченко і Котляревський, Шевченко і Франко, Шевченко і... — все є тут, напохваті. Але Шевченко сягає й в історію, суспільствознавство, етнографію, фольклор, текстологію. Тому стоять на полицях і твори політичні, і „Описание Украины" Боплана, й „Історія Русів", видана ще Бодянським 1846 р., і збірники пісень 19—20 ст. Не буде неточністю сказати, що численна література, на яку покликається в своїх монографіях і статтях Є. Кирилюк, це теж примірники з його бібліотеки.

Та наукові інтереси вченого виходять далеко за межі Шевченкознавства, Франкознавства чи Котляревськознавства. Його захоплює і лексикографія, і фольклор, і мовознавство. Ці інтереси теж підтверджені книжками, які надходять до літературознавця від численних авторів, письменників і вчених різного профілю. Кирилюку дарували свої книжки поети, історики, дослідники літератури, мовознавці, фольклористи. Цей список довгий, але в ньому є І. Айзеншток, М. Бажан, І. Білодід, О. Білецький, Л. Большаков, В. Бородін, Р. Гамзатов, П. Жур, Є. Єнджеєвич, С. Козак, М. Рильський, П. Тичина, А. Середницький...

1973 р. на запитання журналіста „Вопросы литературы" щодо поточних читацьких інтересів вченого Євген Прохорович назвав книжки Б. Рибакова „Древняя Русь", „Слово о полку Игореве" и его современники", далі критичні роботи українських авторів Сивоконя, Острика, Дончика, дослідження

Л. Махновця „Григорій Сковорода: Біографія" (1972). Про цю останню книжку він сказав: „Почавши її читати, не можна відірватись". Подібні емоціональні оцінки характерні й для його критичних відгуків у пресі.

Рецензії і відгуки на нові книжки дають уявлення про широту зацікавлень вченого як читача. З однаковим інтересом читає він і літературно-критичні праці, і художні твори, і публіцистику. В останнє десятиліття Є. Кирилюк відгукнувся на десятки видань, серед них книжки С. Зубкова, Є. Шабліовського, В. Черкаського, В. Микитася, І. Білодіда, М. Гаска, оригінальні і перекладні твори Айні, В. Близнеця, І. Цюпи, П. Усенка, П. Панча, Ф. Тютюнника, праці білоруських, російських, болгарських, чеських, німецьких авторів, а то й на художні кінофільми. За цим переліком авторів стає перед нами образ зацікавленого читача, дослідника слова, доброзичливого критика, метою якого є дбати про дальший розвиток науки і культури.

Тема книголюбства, оцінка прочитаного, журнальні новини, наукові публікації нерідко ставали предметом наших розмов у листах. Високу оцінку дав Є. Прохорович збірці „Українські народні пісні в записах Осипа та Федора Бодянських" (1978) із вступною статтею проф. О. Дея. „Чудове видання!" (лист від 5. II 1979). З листа професора я довідався про вихід в Алма-Аті книжки Олжаса Сулейменова про „Слово о полку Ігоревім" під назвою „Аз і Я". „Розгортається дискусія навколо неї", — повідомляє 30. X. 1975. Я теж негайно замовив цю книжку. Цей факт свідчить про чутливість вченого до книжкових новинок з тем, які його цікавлять. На тему „Слова" він сам писав цікаві статті. Від нього ж я довідався про „негативну статтю на роман про Гоголя в „Подеме" („Прочитав уважно. Давно не було такої різко критичної статті"; лист від 27. XII 1983; статтю опублікував „Новый мир").

1981 року я надіслав Євгену Прохоровичу московський „Альманах библиофила", де була й моя стаття. Як правило, він відгукувався стисло, але доброзичливо. Видання йому сподобалось. А невдовзі після цього він написав: „Майте на увазі, що я тепер Ваше начальство і член редколегії збірника бібліофілів". Щодо начальства, то це, звичайно, був жарт. Правдою було те, що Євгена Прохоровича, як відомого книголюба (про його бібліотеку писали тижневик „Книжное обозрение" та газета „Друг читача"), введено до редколегії „Альманаха библиофила". Незабаром я одержав із Кончі-Озерної кілька випусків цього видання.

Євген Прохорович взагалі любить дарувати свої книги друзям і знайомим (як і одержувати від них свої). В цьому плані він є пропагандистом книги. Не буду цитувати теплі, зворушливі, часом перебільшені в оцінках моїх скромних праць дарчі написи на книгах, котрі я одержував від професора, скажу лише, що вони принесли мені багато душевної радості, втіхи, насолоди при читанні, навіть стимулу до дальших занять при не завжди сприятливих умовах. Тут і я можу з повним правом повторити, що ті книги „добро есть"!

В потоці періодики, одержуваної Є. Кирилюком, багато років надходять до нього й видання з ПНР. Передусім це „Наша культура" і „Український календар", яких він є пильним і доброзичливим читачем. Про це суджу з його листів. „Одержав нарешті „УК" за 1982 і 1983 рр. Взяв з собою в лікарню й встиг прочитати", — це з листа від 3. VII 1983 р. Вже одне те, що вчений робив поклики на ці видання, свідчить про їх авторитетність для нього (такі поклики є в книжках „Іван Котляревський" і „Т. Шевченко: Біографія") Не приховую, що мені було втішно читати в листах співчутливі відгуки професора на мої окремі публікації в цих виданнях.

Отже книгозбірня Є. Кирилюка, як і в кожного вченого, робоча. Вона для себе, для реалізації своїх творчих планів. В ній свій, відповідний характеру її власника і характеру його творчості склад і порядок, прийнятний лише господареві. Але те, що книгозбірня робоча, не звужує її громадсько-

-культурного значення. Книжками вченого користуються й інші. Час від часу Євген Прохорович передає „відпрацьовані" книжки в різні заклади. Є вони в бібліотеці Інституту літератури ім. Т. Шевченка, є в Київському музеї-архіві літератури і мистецтва. З вдячністю прийняла його книжковий дарунок Білобірська школа-інтернат ім. Т. Г. Шевченка, на відкритті якої був присутній Євген Прохорович (тепер з нагоди 25-ліття школи він одержав від польських друзів ювілейну Шевченківську медаль).

Книжку не відняти від образу вченого-літературознавця Є. П. Кирилюка. „Ми повинні шанувати книжку, як живу істоту", — сказав він. Його ставлення до книжки — приклад для кожного, кому вона слугує в житті і праці. Справді: „Тривалість життя книги залежить від нас", та хотілось би додати до цього: й від нашого її „почитанія".

Щоб сяяло слово

Інтернаціоналіст, знавець і шанувальник мов і літератур народів СРСР і слов'янських країн, Є. Кирилюк особливо дбайливий до рідної мови і нетерпимий до різних мовних помилок у друці та в радіопередачах. Ця його діяльність менш видна, але вона додає ще один привабливий штрих до його творчої особистості.

Питання української мови, лексики, стилістики, орфоепії завжди цікавлять вченого, і він час від часу відгукується на них з різних приводів. Його велика рецензія в „Літературній Україні" на вихід у світ 2-томного „Словника мови Шевченка" (1964) була пройнята патріотичним вболіванням за долю Шевченкової мови. „Кожен, хто любить нашу прекрасну мову, її багатство й красу, — писав, — хто кохається в силі поетичного слова, зможе познайомитися через цю працю з різноманітними засобами творчої лабораторії великого Кобзаря". Її, рідну мову, автор називає „незгасною, як життя", і пишається з того, що вона „рівноправна серед мов народів Радянського Союзу, серед світових мов". Високо оцінюючи згадане видання. Євген Прохорович в той же час вказує на окремі прогалини в словнику, і це характеризує його як доброго знавця мови Шевченка, мови свого народу. Мова й інших письменників, класиків і сучасних авторів, так само постійно в полі зору вченого.

У 60—70-х рр. Є. Кирилюк не раз виступав у пресі з приводу помилок в радіовисиланнях. Похибки стосувалися й невірного вживання окремих слів й вимови дикторів. Гостро критикувалося вживання слів відправитися, коли треба вирушати, співпало замість збіглося, економія замість заощадження, а також і словосполучень типу нанести шкоду (треба — завдати шкоди). Відстоюючи чистоту лексики, він критикував окремі невірні рекомендації деяких словників. „Калькування буває дуже небезпечне", — писав автор у замітці „Чим завинив буряк?" („ЛУ", 16. XI 1973).

На цей раз критиці піддавалися „солодкі корені". Невідомо де взялося це словосполучення, писав автор, та в живій мові його не почуєш. Принагідно Євген Прохорович нагадував про зникнення слова цукроварня, котре вживалося в класичній і радянській літературі. Зникло й слово скасувати, а на його місце стало скальковане відмінити. Часто невірно вживаються дійсно, де треба говорити справді, зараз, де треба сказати тепер і т.д. Все це непокоїло вченого, він закликав „підвищити вимогливість до мови передач", радив навіть оголосити конкурс „на заміщення посад дикторів". Ці виступи не були марними, культура усного мовлення поступово поліпшувалась.

Читачі „Літературної України" пам'ятають гостросатиричний виступ Є. Кирилюка під назвою „Псевдонаукові елюкубрації" (2. IV 1965 р.), де висміяно одного працівника вищої школи, котрий орієнтувався на вислови Тарапуньки типу „по всім городам і селам" як на зразок літературного мовлення. Той

викладач обстоював, попри рекомендації правопису, нормативність словосполучення „приймав участь" (замість „брав участь") на тій підставі, що воно мовляв є „в усіх характеристиках вступників до вузу". На це Кирилюк не без іронії радить „вчитися рідної мови не лише вступникам до вищої школи, але й тим, хто дає їм характеристики".

Не обійшов професор своєю увагою і таку видатну подію на Україні, як випуск II-томного „Словника української мови". У своєму відгуку „Плекаймо слово" („ЛУ", 5. IX 1972) він розглядає третій том (на літеру „З"). Обсяг тома — 78 друкарських аркушів! „Уже цей факт, — писав рецензент, — є яскравим свідченням багатства сучасної української літературної мови". Та звернув він увагу й на пропуски. Ось, наприклад, слово заманка (в значенні зазивання). Таке слово вживав не лише Л. Боровиковський, воно не застаріло і не може застаріти в наш час. При цій нагоді були висловлені й інші зауваження. „Дехто надто часто користується словом книга, забуваючи про те, що основною формою української мови є книжка". Треба сказати, що це зауваження Євгена Прохоровича слушне і на сьогодні. Вірно й те, що ми зловживаємо словом достовірність замість вірогідність.

„Мова — перший елемент твору, — нагадував Є. Кирилюк, — і всі ми — автори, редактори, рецензенти, коректори — завжди повинні дбати про те, щоб вона була правильною, чистою і щоб постійно збагачувалась". Тут, як бачимо, вчений висловив основні принципи, які він відстоює в мові: боротьба за чистоту, правильне слововживання і збагачення мови. І хоч „мовні багатства народу важко охопити" в повному обсязі, та до цього слід прагнути.

Якось в одій із шевченкознавчих статей Євгена Прохоровича запримітив я слово „подвизався" (російське „подвизался", тобто працював в певній галузі). В тексті статті воно здалося чужородним (СУМ фіксує як рідковживане). Євген Прохорович відповів: „Подвизався" не моє слово". В іншій його статті увагу привернуло слово „мапа" (замість карта). Я подумав: справді, слово „мапа" вживалося класиками, вживається й тепер, хоч і не часто, чому ж не користуватись ним?

Є. Кирилюк подає приклад уважного ставлення до мовних багатств народу, надбаних в минулому, привертає увагу до проблем рідної мови сьогодні. Він справжній її охоронець і дбайливий господар. Думається, що тут йдеться про один із засвоєних вченим Шевченкових уроків.

Петро Ротач

Ołeksandra Psioł

1817—1837

TRZY ŁZY DZIEWCZĘCE

Wiatr powiewa nad Kijowem,
Z sadami figluje:
Siwy Dniepr sąsiadki swoje,
Góry, zapytuje:

„Gdzież to syn nasz jest jedyny,
Syn niezapomniany?
Słowiki się rozśpiewały, —
Jego los nieznany.

Już Kupały święto, Piotra,
Żeśmy odprawili —
I czumacy ze swej pierwszej
Drogi powrócili.

Już i żyto nam płowieje,
Nadszedł czas je kosić,
On nie wraca jednak, żeby
Piosnką mnie przeprosić".

Dnieprze, przyjacielu stary,
Spytaj Ukrainę
Za kim tęskni, na co czeka,
Na jaką nowinę.

Nie słuchałeś, co dziewczyny
Śpiewały, płakały,
O czym fale z wybrzeżami
Cichutko szeptały.

Spytaj tam, gdzie bujne wiatry,
Gdzie dalekie kraje,
Jak nasz kobziarz z ciężkim rańcem
Z karabinem staje.

Przełożył **Andrzej Cesarz**

О. Кульчицька. Г. Сковорода.

Ulana Krawczenko

● ● ●

Kochasz czy nie kochasz —
to trudne pytanie,
więc nie trzeba, miły,
odpowiadać na nie.

Ja i tak cię kocham
i będę kochała,
choćbym na wzajemność
nadziei nie miała.

Wiesz to przecież dobrze,
najmilszy, jedyny —
raz w życiu kochają
kozackie dziewczyny.

Iwan Kułyk
1897—1941

OSOBISTE

Tak mi to bez różnicy...
T. Szewczenko

Będę cię kochała,
póki będę żyła,
w miłości do ciebie
me szczęście i siła.

A jeśli się kiedyś
o twej zdradzie dowiem,
to na twoją zdradę
swoją nie odpowiem.

Kochasz czy nie kochasz —
to trudne pytanie,
więc nie trzeba, miły,
odpowiadać na nie.

Spolszczył **Mirosław Kasjan**

Ulana Krawczenko

Mironowi

Z szybkością orła, do światła, wysoko,
Ty, bracie, wzleciałeś —
W świat ideałów, gdzie nie sięgnie oko
I tam pozostałeś.

Czy sił ci zbrakło, berkucie, do lotu
I do dalszej drogi?
Wrogie okowy niewoli i potu
Zamknęły ci progi?

Dalej! Czyż burze i ziemskie kłopoty
Twe skrzydła spowiły?
Niech gromy silne, ogniska ciemnoty,
Dodają ci siły!

Dąż śmiało, z mocą i Prawdę powitaj
I Piękno w koronie;
Na swojej ziemi, która mgłą spowita,
Niech światło zapłonie!

Przełożył **Andrzej Cesarz**

Panowie, a cóż mi do tego...
P. Tyczyna

Jeszcze raz polezą do historii...
M. Johansen

O mnie nie wspomną. Jam nie dla stuleci.
Współcześni uwagą nie chcą mnie zaszczycić:
Nie nazbyt gorąco jam swe wiersze niecił
I wcale nie tak obficie.

Bo jam nie majster, a tak sobie — tragarz;
Nie — żeby elektron, atom rewolucji,
A ilu nas, takich przeciętnych, a nie magów
Jest i w Charkowie i w Vera-Cruiz jest!

Ramieniem-poematem poruszysz ciężar,
Jeszcze piąty-dziesiąty pomoże odważnie,
A potem dziwią się: runęła moc potężna;
Ktoś pierwszy chwycił, a kto? — Czy to ważne?

Chyba jest różnica — iskra lub krzemień?
Aby płonęło. Dopóki drew podtykasz.
A bywa i tak, że pochwalą za uprzejmość;
Bywa u nas taka uprzejma krytyka.

Tu, może się zdarzyć, ktoś się rozsentymentalni:
— Pan jest poetą? A skąd to? O, to znaczy dobry:
Tam u was nawet powietrze jest genialne,
Tam u was świadome są nawet mikroby!

Dzięki za porównanie... powietrzu, na szczytach
Z nas, mikrobów, wyrósł ZSRR i stał się skarbem;
Z wszystkich poematów najpiękniejszy jest ten — z czterech liter:
Jest w niej, jest w nich odrobina i mojej farby.

Montreal, Kanada, 1925

Z ukraińskiego przełożył **Florian Nieuważny**

Walerian Poliszczuk
1897—1942

POSTĘP

To nie błyskawica przemknęła zygzakiem wśród chmur,
Przecięła ogniem i wstrząsnęła gromem, —
To ty, o rewolucjo, uderzeniem wiosła
Ten ziemski padół płaczu w przestwory poniosłaś.
I oto nadchodzą już nowi sternicy
Bez dzwonów i armat,
Bez złota i purpury,
Spośród masy ciemnej wychodzą i idą wciąż, idą,
Szlak zapełniają sobie jak wiosenna powódź
I już zajmują nieorany ugór,
Co ciągnie się jak nohajski step;
Już robotnicy do nauki śpieszą nieść swój mózg,
By w nim wycisnąć dwumiany i różniczki
Ręką żywotwórczą — wzory hojnej wiedzy.
I nowi ci włodarze
Potrafią posterować hej, całymi światami
I rad zaprzęgną do motorów
Jak ogrodnik osiołka.
A spracowane i rozmiękłe
W ciągu setek lat (gorzałą z buraków)

Mózgi szlachty, kapłanów i kramarzy
Przymuszą oliwić maszyny
Przed lotem za granicę atmosfery,
A jeżeli nie — to przetopią na smalec
I nasmarują buty z cholewami.

Z ukraińskiego przełożył **Florian Nieuważny**

Pawło Tyczyna

ODPOWIEDŹ ZIOMKOM

Jak Dante w piekle
stoję tu wśród bandytów i złoczyńców,
pośród brzuchaczy sytych i sprzedajnych,
pośród mizerot mściwych, tępogłowych durniów,
na kupie gnoju żółci, który wsysa, wciąga aż na dno:
śpiewaj, poeto, z nami w ton!

Stoję — jak skała niewzruszony.

I wokół mnie się kłębią
w bagnisku, błocie — jak gadziny,
w kłęby splatają się, spadają
i pyski im zalewa szlam...
Poczwary te
jak pijanice coś bełkocą
i ręce do mnie wyciągają, drapią, szarpią.
Bądźcie przeklęci wszyscy — ja was nie znam!
Nie dotykajcie mnie, nie wyjcie!
Mówiliście — to własne nasze błoto
od drzwi do raju,
a po cichutku myśleliście: niech tak będzie,
bylebyśmy podrośli,
a wówczas pokażemy, kim jesteśmy.
Pójdą poeci z nami i narody.
Nie będzie swarów, zło gdzieś diabli porwą,
gdy zamiast krwawych tych sztandarów
wszyscy dostrzegą ponad sobą
swojego przecież dziobatego orła...
Poszli. Ugrzęźli. Pogubili się.
Pogromami zachłysnęli się. Upili się...
O bądźcie jeszcze raz przeklęci!
I nie kupicie duszy mej
ni wieńcem laurowym,
ni złotem, ani chlebem, ani orłem.

Stoję — jak skała niewzruszony.
1922.

Przełożył **Florian Nieuważny**

Pawło Tyczyna

I WIEM...

I wiem, że nie raz przeklną was, o tak,
nowi pieśniarze, nowych słów hołota —
za to, że z kochanego swego błota
za późno wyszliście na wolny szlak.

Was zapytają, czeka na znak:
w lenistwie żyliście, a gdzież robota?
Czemu miast z czółna wy z tratwy-lichoty
łowiliście Sens, czując przed nim strach?

Przeto dość snu! wychodźcie więc na drogę!
Twórz dla Człowieka hymn, a nie dla bogów!
Przyszłości duszę bądźże oddać rad!
Więc płońcie! Niechaj w słońce wzrok wasz leci!
Niezdarnych „geniuszy" dziś dość ma już świat.
A sami dwa razy żyć nie będziecie...
1919

Przełożył **Florian Nieuważny**

Поет Андрій Малишко

Andrij Małyszko

● ● ●

Śpiewaj nam, prosimy, na ostatku,
Niechaj płynie melodia z ust prosta;
O wieczornej rosie na rumianku
I o letnich spotkaniach na mostach.

Aby miłość, co sercu tak miła,
Rozpinała gałęzie płomienne,
Jak jaskółkę, aby prowadziła,
Gdzie się kłębią me burze wiosenne.

Moja droga — to siła dla ducha.
Niechaj zginą złe, wrogie podłości.
Bo ze smutku wynika otucha;
Poprzez bóle doznajesz miłości.

Ona jedna nie jest przypadkowa;
Hożym latem podąża mostami.
I melodia znów brzmi atłasowa
I rumianek rozkwita barwami.

Przełożył **Andrzej Cesarz**

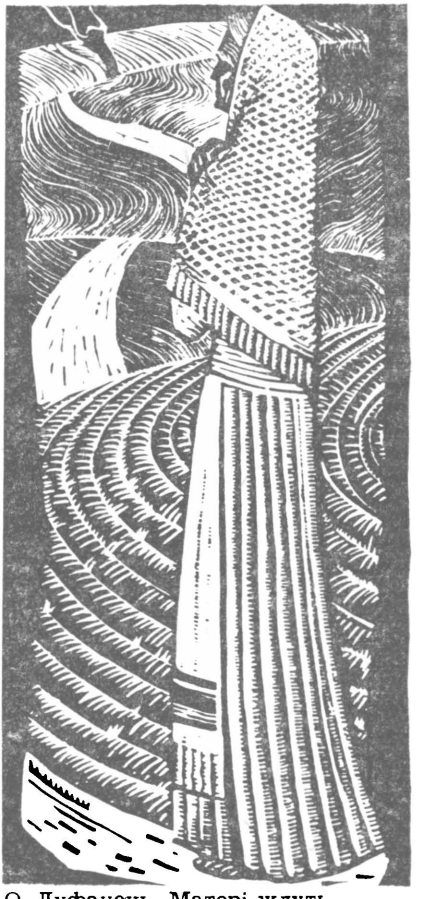

О. Дуфанець. Матері ждуть.

Andrzej Małyszko

PIEŚŃ O RĘCZNIKU

Matusiu, tylu nocy przy mnie nie dospałaś!
Wśród pól mi ukazałaś odwieczne piękno wsi,
a gdy w daleką drogę mnie odprowadzałaś,
to ręcznik wyszywany na szczęście dałaś mi.

A gdy o świcie mnie w daleką drogę wyprawiałaś,
to ręcznik wyszywany na szczęście dałaś mi.

Jak dróżkę pośród traw niech go operli rosa
i nad słowiczym gajem niech letni wstanie dzień,
a najjaśniejsze słońce w najczystszych niebiosach
niech w twoich dobrych oczach rozświetli smutku cień.

A najjaśniejsze słońce w czystych, wysokich niebiosach
niech w twoich dobrych oczach rozświetli smutku cień.

Rozwinę ręcznik ten niby swe własne losy,
co bliskie i kochane na zawsze nad nim trwa,
w dąbrowie śpiewa ptak, a w polu dzwonią kłosy,
twój uśmiech kwitnie cicho i czuwa miłość twa.

W dąbrowie śpiewa ptak, srebrzyście dzwonią w polu kłosy,
twój uśmiech kwitnie cicho i czuwa miłość twa.

Spolszczył **Mirosław Kasjan**

Jewhen Płużnyk

Nie do poznania opustoszał sad,
Gdzie powiedziałem pierwszy raz —
kochana!
Altanki cień. Pod żółtą darnią lat
Ukryte ścieżki. Stary dąb złamany
Samotnie sterczy...
Nie poznaję już
Obrazów tamtych — w drzew zielonej
ramie
...Jak gdyby inny ktoś — wśród białych
grusz
Przeżywał miłość za mnie...

Tłumaczył **Iwan Złatokudr**

Lubomir Dmyterko

W DOMKU SZOPENA

Mimozy mnóstwo, róż do woli
I palm — stu krajów wdzięczne dary —
Tu, w parku, w Żelazowej Woli,
Kędy słowicze brzmią fanfary.

Ponad drzewami maszt anteny;
Zwisają z niej ku ziemi liście.
Narodom muzykę Szopena
Przenosi ona uroczyście.

Tu powstał geniusz niespokojny.
Gdy radość twórcza go omota —
Nie zdoła zmóc tęsknoty znojnej
Swoich męczeńskich dróg żywota.

I, choć się podniósł na koturny,
On ziemi nie opuścił wcale.
W jego sonatach i nokturnach
Nadzieja jest na światło w dali.
W zieleni szumy wiosny płyną
I zdaje się, że nie opodal,
Osamotnioną gdzieś ścieżyną
Z nutami kroczy Szopen młody.

Piękniejsze jednak nad pomniki
Liści z muzyką pokrewieństwo
I słodkobrzmiący szum osiki
Na cześć geniusza człowieczeństwa.

Przełożył **Andrzej Cesarz**

Rościsław Bratuń

● ● ●

Wieje zamieć jabłoniowa,
cały kraj się w kwieciu schowa...
Śnieżny kwiat z różowym cieniem
jest od sadów pozdrowieniem.

Gdy tak bujne w maju kwiaty,
to jesienią zbiór bogaty!
Ale mnie, co mnie przyniesie
nadchodzący pyszny wrzesień?

Gdy opadnie kwiecia mgła,
minie miesiąc, jeszcze dwa,
wyjdziesz rankiem spod jabłoni,
jabłko podasz mi na dłoni.

Wieje zamieć jabłoniowa,
w kwieciu cały kraj się schowa...
Tchnęły wonią drzewa białe,
gdy cię pierwszy raz spotkałem,

teraz owocują sady,
kipią sokiem winogrady,
już musuje w kadziach wino,
już nalewasz mi, dziewczyno!

Młodaś jak jabłoni kwiat —
ledwie siedemnaście lat!
W oczach twoich złote lśnienie,
dionizyjskie upojenie!

W twym spojrzeniu hymn i zew,
szumi wino, tętni krew!
No, to trzeba wino pić,
no, to trzeba w taniec iść!

Muzykanci, przybywajcie,
na weselu mym zagrajcie!
Tutaj grajcie, bo ten sad,
to mój drużba, to mój swat!

Za kwitnących drzew zasłoną
Znalazłem tu narzeczoną.
Czas weselne wieńce wić,
czas już miody-wina pić!

Spolszczył **Mirosław Kasjan**

Płaton Worońko

● ● ●

Bo ziemi naszej nie oracze —
Bomby sprawiają jej udręki.
Cierpi gdy dłonie świętokradcze
Kradną z jej czoła jasny błękit.
Po ziół zabitych nazwach płacze
I po zatracie rzek kalekich.

Петро Прокопів

Serdecznych cierpień nie wypowie,
Lecz w błota kryje się odludne,
W piaszczyste chroni się pustkowie...
Staje się nieużyta, skąpa:
Odmówi miejsca pod wezgłowie,
A w żniwo nie da i pół snopa.

Przełożył **Tadeusz Chróścielewski**

Ołeksa Juszczenko

OCZY...

Bławaty przyniosła o świcie
I oczy błękitne, jak światło gwiazd,
Co w duszy płoną już zawsze.

Tłumaczył **I. Złatohudr**

Iwan Dracz

BALLADA O PIÓRZE

Na stół przede mną pióro sowie padło.
Darzy mnie mową dziką i zuchwałą —
Zafurkotawszy tak puha ponuro:
— Chwytaj i pisz mną. Jam jest sowie pióro!

Lecz jam skowronek. Nie dla mnie — odpowiem —
Mądre, przebiegłe, trzeźwe pióro sowie.
Do końca życia też służyć mi może
Pióro skowrończe, co jasne jak zorze.

Błysnął przede mną jak kindżał czerkieski
Pióra orlego blik czarnoniebieski.
Furkocząc skwirczy w piórze siła sroga:
— Chwyć i z polotem piszą mną — piórem orła!
Lecz jam skowronek i dziecię kaliny,
Orle zaś pióro dla pisaczy silnych —
Wprawdzie mnie nieraz pokusa zaskoczy,
Bym orle skrzydła do ramion przytroczył.

Aż wtem słowicze do ręki się wciśnie
Pióro, jak księżyc błyśnie promieniście.
Rozwidnia duszę miłości olśnieniem
Pióro — ekstaza, pióro — zachwycenie...

Uległem. Sowie i słowicze garnę,
Pióro skowrończe, orle-sinoczarne...
I po kolei każde nurzam w Dnieprze.
Które mi zda się najbardziej poręczne?

Czemuż je wszystkie wraz do serca garnę?
Czemuż tak raptem chciwe i zachłanne?
W tej rzeczy nie chcę być szczodrym!
Niech zginę,
Lecz z piór żadnego nie zmienię na inne!

Cóż! Jakaś siła, gdy razem, przeszkadza,
Jak gdyby duszę przeklnęła zła władza!...
A niech świat zagrzmi — gniew jego daremny...
Chcę jednak pisać własnym piórem — niemym!

Przełożył **Tadeusz Chróścielewski**

Григорій Пецух у своїй робітні

Jurij Szczerbak

OSTATNIE TANGO W KIJOWIE

Uczeń IV-go Gimnazjum
(ul. Wielka Wasilkowska 98, tel. 620)
Jarosław Iwaszkiewicz
został zauważony przez nauczyciela
gimnastyki
praporszczyka Mitrofanowa
w teatrzyku-variete „Apollo"
(ul. Merynhowska 8, tel. 24-84);
jak usiłował tańczyć
nowy nieprzyzwoity taniec —
argentyńskie tango
z nieznaną gimnazjalistką,
wszelako
w związku z początkiem
pierwszej wojny światowej
sprawę dyscyplinarną odłożono
do końca XX stulecia,
kiedy Jarosław Iwaszkiewicz
mógł powrócić do miasta
i w restauracji hotelu „Kijów"
(ul. Kirowa 26/1, tel. 93-01-55)
znowu zamówił argentyńskie tango.
Tańczyli wszyscy,
siedział tylko on,
przyciężki, osiemdziesięcioletni,
wszystkowiedzący,
a równocześnie naiwny jak chłopczyk,
ze łzami w oczach
i wspominał czarnooką gimnazjalistkę,
z którą nie udało mu się potańczyć
i praporszczyka Mitrofanowa,
niech im ziemia lekką będzie...

Z ukraińskiego przełożył
Florian Nieuważny

Wołodymyr Łuczuk

JESION-PLEŚNIAROWICZ

Ludzie są jako te drzewa
nie ma dwóch podobnych do siebie
Pleśniarowicz był jesionem —
korzenie wrosły w Ukrainę
a korona w Polsce szumiała

Poszum ten docierał do Lwowa
poszum do Kijowa też docierał
z jego mieszkania w Rzeszowie
zastawionego stosami książek

Listy od Maksima Tanka
sonety Dmytra Pawłyczki
wytwarzały ozon w tym mieszkaniu

Drzewa wszak przyjaźnią oddychają
Pleśniarowicz był jesionem

Poezja porozumienia

Z ukraińskiego przełożył
Florian Nieuważny

Євген Самохваленко

ПОРАДОНЬКА

Ти напиши єдиний вірш
про Україну
і не вір,
що хтось його там не помітить,
якщо ти любиш
до загину
Свою ж
прекрасну
пречудову
найкращу в світі
Україну.

1976

ХТО

Хто ж то придумав,
смів таке сказати
що світ не бачив бога
ні чудес?

Петро Прокопів

А наші ниви,
а ліси крилаті,
а озера,
а весняна
розтьохкана блакить
чагарників
і балок,
і лугів,
А буйного кохання
зарозсоколинених обранців
хлопців — яворів
в козацькій збруї
на чайках летючих
навперейми
до сонця простягнувши
цвітінь людяності?
А дівчат жагучих
пружноперсих
достиглих мов суниці
до почаття?
А всенький
милий
Рідний край
тисячолітній
багатющий
знай!
Знай, голубе
поете,
й дроворубе —
у нас земля
залізо
звіробій!
пшениця золота
це курс рівняння
до сузір!
А матері —
Шевченкові тополі
на сторожі,
а їх тремтячі молитви?
. . . . . .
Іди, синочку мій,
туди, де хлопці йдуть,
там де сади,
краса,
степи,
де мріїв воплощення,
де спів,
де бджоли,
де мета,
де долі небокрай.
іди
у край!
Казала мати.

Петро Львович

ТРАДИЦІЯ

(Рефлексії з концерту Верьовки)

Той самий давній
стиль і тон
горілку із бочечки пили
такий тодішній
самогон.

Співи і вигуки,
як нині
і в плечі п'ястуком
так як

на Рєпіна картині.
Не в ліс пішли науки
традицію піддержують
правнуки

ЧАС

Ніч іде у глибину
все замовкає там
тиша скрадається
котом.
Спокій заліг у нас
лиш монотонний звук один
це пливе
час.
Десь хтось влучив сигнал
— не стоїмо на місці,
і линемо у даль
в безвісті.

І звук звенить упертий
три виміри лиш має світ,
а ми ідем
в четвертий,
а там туман

чи може ти підняв вже
і очі примикаєш сам,

Де логіка,
де ціль,
де зміст.

Минає ніч
видніє
і падає
осінній
лист

РОЗМОВА

У простори безкраї
гукаєм,
— мільярди кілометрів
почуйте
з вашої планети,
ми тут
пилинка невідкрита
на глобусі всесвіту,
у нас ціпка
не руки кисть,
а мисль,
всіх променів бистріш
у безконечну вись
в будучину ідем
і бачим як було
колись,
це ще не все
І геній наш
росте
і темноту освітлює
знаннями,
а із імли
скрадається до нас
„я і моє"
з драпіжними кігтями
і як з тарілки-літака
побачите,
що нас нема,
як звичай маєте такий
засвітіть свічку електронну
і кнопку придушіть
„за упокій"

Іван Златокудр

* * *

— Чуєш?
Десь падають, падають яблука пізні в осінніх садах...
Піднебні дороги птахами курличуть...
Синій ключ промайнув
— бабиним літом —
над збуреним плесом криниці
— це сонце, низеньке, ракетою впало
в щербате цеберце...
— і — день пригас
Синій ключ промайнув
гомоном срібним —
над збуреним серцем...
П'ю яблуневу воду...

П'ю твою вроду...
— в пізній час...
— в пізній час...

Іван Златокудр

У ВИННИКІВСЬКОМУ ЛІСІ

На взгір'ях зелені ліси —
Відлуння карпатського краю.
Над прірвою сонце висить,
Отарами — хмари над плаєм...

На взгір'ях зелені ліси,
Зозулі віщують весну.
Черемха від щастя не спить
і бук обнімає сосну...

ПІСНІ ПІДЛЯСЬКОЇ МУЗИ

Юрій Гаврилюк

СПОМИН

Сільська хата
Дім родинний
Святиня дитячих літ
З вічним вогню теплом
На печі глиняній вівтарі
Де материні руки
Складали жертву
Щоденного хліба
Хроном значеного
Стіл з обруском
Білотканим
З льону вигодуваного
Груддю нашої землі
Руками нашими
роздертої
Зоряної громом весняним
Злитої дощами
Чистими як сльоза
На стіл той
Серця ми клали
В святковий
Тихий день.

* * *

Жінка це строфа
Це поема
Сказав поет
І почав писати
Славити її
І вірші складними
Словами
Аж постарів
Низько до землі пригнувся
І
Відгорнувши волос сивий
З ледь не сліпих уже очей
Сказав голосом тихим
Не знайшов я
Цього найважливішого
Слова
Щоб до кінця правду
Про жінку сказати.

Іван Киризюк

ПОВЕРНЕННЯ

Бував я в різних сторонах,
Ходив крізь дощ... і через пил.
Не завжди бачив я в очах
Рідного неба чисту синь.

Бувало, що не стало сил
І чую... в'януть ноги,
Гризе за горло чорний дим
Не видно і русла дороги.

Прошу, благаю свою долю:
Не залишай на чужині,
А заведи на рідне поле
Вже ж прилетіли журавлі.

Весняний дощ лице обмив,
Побіг я наче сільський пес
Де гомін предків чути з нив
І дзвін церковний з-під небес.

ГОМОНЯТЬ

Там у небі голубому
Помаленьку, по одному,
Сиві голуби летять
Потихеньку гомонять.
Про Підляшшя наше рідне
Та про долю незавидну.
Про землицю-Батьківщину,
Про народ, що не загинув.
Все про тих, що орють, сіють
Гірким потом тіло гріють.

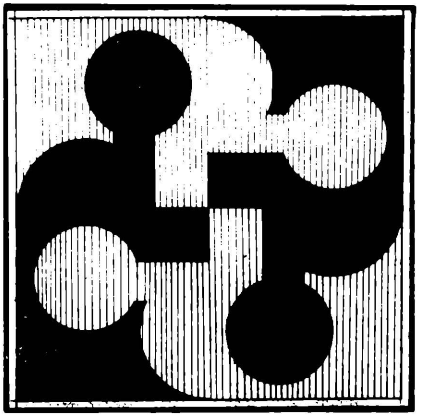

Андрій Степан

НЕ ЗГИНЕ

Ласкаво шепоче
Зелена ялина,
Радується серце
Підляського сина.
Якая ж це радість
Могучая сила.
Ось там під корою,
Ось там у вершинах.
Я знаю, я вірю,
Що наше не згине,
І паростки нові
Закріплять коріння.

ПІДЛЯШШЯ

Сторононька рідна,
Зеленая глуш,
Поле золотисте
Кучерявих груш.
А мені зовсім
Небагато треба
Лише один клаптик
Голубого неба.

СЛАВМО

Гей, шуми мій дубе!
Гей, співай козаче!
Хай радіють люди.
Пісня — сонце ясне
Хай лине над краєм
Все що є найкраще
Нам зогріє груди
Тим, що у нещасті
Заспіваймо разом
У святочну пору
Гей, про Україну
Славмо рідну мову!

Петро Киризюк

РІДНИЙ КУТОК

Розчину бабуся в діжці місить,
Дрова в печі горять стріляють,
В повітрі хліба солод висить,
На обід сім'ю скликають.

ВЕРНУСЬ

Вернусь
Як забере мене дорога
Вернусь до рідного порога
Вернусь
Де хрест стоїть похилий,
Де наших предків є могили.
Вернусь
Де вранці блищать роси,
Грудки калічать ноги босі.
Вернусь
Де колихала мати
І де сидить дідусь горбатий.
Вернусь
Під дах солом'яний, до хати
І лиш від того
Стану я багатий.

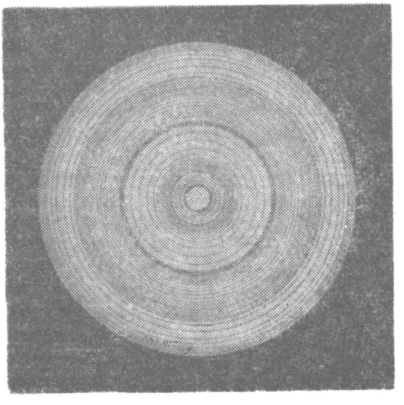

Андрій Степан

Євгенія Овсянюк-Мартинюк

ЖДУ

Люди йдуть
Хто помалу,
Хто поспішає.
Бачу їх лише
Близькі
І далекі.
Жду...
Минути тягнуться в безмежжі
На нитці задуми.

Чом так довго
Не приходиш?
А люди йдуть...
Ідуть...
Ідуть...
А ти не вертаєшся.

Софія Сачко

ЗАЧИНИВСЬ ВЕЧІР

Бджоло, бджоло золотокрила
З літнього запаху роси
З грудок жовтої перли
Меду нам принеси.

* * *

Боюсь спокою, який тривожить
замкнений вечір в замкнених
сім'ях
і дня, що як білий поїзд
вже минув за вікном.
Паперової натури тіла
що маскою збраталась з лицем
і слів, як добрі протези.

. . . . . .

Збирала на чорні листопади
запах літнього сну
у вінках і медах
А тепер візьму.

Антін Верба

НА ПРАВЕДНІЙ СТЕЖЦІ

Все, що відходить від нас, не пропадає марно, а кольоровим фільмом зберігається у закутках пам'яті. Фільм цей дрімає, а тільки сприятливою нагодою виходить на екран, щоб потім знов зникнути на неокреслений час.

Таке трапилося агрономові Михайлу Лободі. Він сидів на високій межі пшеничного лану. Важке колосся шелестіло зрідка розкиданим зіркатим макам і блакитним очам блавату казку про весільні короваї, про блискучі бублики на людських столах, про медівники солодкі на ялинках. Лободі ж здавалося, що шелест пшеничного колосу розповідає йому про його дитячі та юні роки.

Лани збіжжя запам'яталися йому від наймолодших літ. Батьки жили за селом таких же розхвильованих ланів, що вливалися майже в обсаджений деревами-березами та черешнями садок. Михась з сестрами Одаркою і Ксенею ходив літком по тих пшеницях, вириваючи червоні маки та сині блавати, які діти в ряднах заносили коровам, щоб їм прибувало молока. Як нині, бачив себе, коли вузькою стежкою серед квітучих колосків жита біг до школи, як підрісши помагав батькові косити у жнива, а потім в'язати, ставити копи, й звозити снопи в стіжок за стодолою. У час цих занять мріяв про дальшу науку після закінчення чотирикласної школи, думав про семирічку в недалекому містечку, а потім, боявся просто заурочити думок про середню школу в повітовому місті.

Переплітаючи селянські заняття з наукою, Михась закінчив семирічку, а мрії про дальшу науку порвали не тільки хатні злидні, але й люта зміюка війни. Осталась лише можливість допомоги батькові в господарстві, випас худоби, викручування колеса січкарні, рубання дров, а у вільний час якби крадькома читання книжок, часом спів з підлітками в селі на вигоні або різдв'яні колядування. Михай-

ло малював маски смерті й чортові, корону королеві, крила ангелові. Напрочуд гарними буквами виписував тексти щедрівок з позиченого від священика збірника. Між цим усім гадюками впліталися тривожні окупаційні події: того вивезли на примусові роботи, того арештували за недозволений убій кабанів, того вивезли до концтабору, того спалили за переховування партизан...

Дні, місяці та роки минали швидко. Михайло бачив себе дебелим парубчаком, то й мати стала журитися, щоб не вхопили синка в германський ясир. Добре пам'ятав і свій страх з цього приводу, а ще більше гірке розчарування, що надії на дальшу освіту все більше обривалися, хоч не тратив цілком надії, бо воєнний каток котився все далі на захід, а віщуни передбачали повний крах займанців...

Нещастя, як це часто буває, прийшло несподівано та цілком з іншої сторони.

В околиці появилися бандерівці. Об'явили збірку одежі, збіжжя, м'яса та мобілізацію молодих парубків. Хто не слухав їх, протиставився, того били киями. Хто сховав сина перед мобілізацією, був розстрілюваний.

Повідомлення ставитися в їхній частині прийшло й до мене... Мати радила втікати до міста, але я не хотів губити своєї сім'ї.

Завели мене до табору в лісі, назвали стрільцем і стали муштрувати. Якось вістун побачив, що я гарно пишу і повідомив про це виховника. Виховник Яструб взяв мене на екзамен. Моя каліграфія йому сподобалася і я в цей спосіб попав у політканцелярію. Замість військових вправ, нічних походів, будування замаскованих сховищ, сидів я з виховником у відокремленому бункері й списував летючки. Зміст цих летючок здавався мені недоречний, але явно я про це боявся сказати, тим більше, що виховник Яструб повчав мене: третя світова війна недалеко, американці, англійці, французи і німці погодяться та разом вдарять на більшовиків...

Радянський фронт наближався, а гітлерівці давали нам зброю, харчі, одежу. Виховник затирав руки. Наші хлопці почали появлятися по селах, а навіть у містечках у білий день. Зачинається... — затирав руки виховник.

Фронт однак швидко прокотився на захід і настали гірші часи. Мені хотілося втекти додому, але з летючок, які я переписував, знав, що не тільки дизертири, але їх сім'ї будуть карані смертю. Виховник для підбадьорення мене розповідав про успішні операції рою. Однак ці операції мене не тішили. Я не бачив ніякого сенсу в цій нелюдяній боротьбі. Одного разу СБ привело радянського полоненого старшину Панька Левченка. Виховник пробував його переконати, щоб пристав до нас, але Левченко сказав, що тепер треба добивати Гітлера, а не вбивати ніж у спину братам. Він рішуче відмовив і домагався звільнення. Старшину потурбували і відвели до сотника. Що з ним сталося? — думав Лобода, але відповіді на це питання не знаходив, бо події відвернули увагу від полоненого.

Рій наложив контрибуцію на одне село. Михайло вже не пам'ятав назви цього села. Селяни не квапилися виповняти домагання. Тоді вістун зібрав нас і рушив дати научку опорним, але попав у засідку. П'ятьох стрільців згинуло, кількох було поранених у тому й мій виховник. Міліціонери не давали спокою й переслідували нас. Вістун дав сигнал до розпорошення. Бійці по двох, по трьох рушили, в різноманітні сторони й розплилися в лісах. Мені вдалося довести виховника до бункера і скритися під землю. Переслідувачі не викрили нас. Не було однак чим тішитися. Рана виховника не гоїлася, він палав гарячкою. Зв'язкова Смерічка не приходила. Виховник забо-

роняв і мені виходити з бункера, щоб не попасти в пастку.

— Якби прийшло військо, якби викрили нас — говорив важко дихаючи, не здамося. Треба тільки потягнути за шнурок. Зірветься граната і з нею скринька з динамітом. Полетимо до Господа, а з нами наші переслідувачі...

Може однак вийдемо з біди... Полий-но рану самогоном, — просив, а потім замовкав. Не знати було чи засипав чи омлівав. Я варив чай, смажив оладки з часником на спиртній машинці, але виховник не квапився до їжі.

Зв'язкова Смерічка не приходила. Видно ліс був обставлений військом. Не дивлячись на це, я збирався йти по лікаря.

— Почекай, військо відійде, Смерічка або хтось з наших появиться... — стримував. Марні були надії виховника. Він не діждався ні Смерічки, ні нікого з наших. Помер одної ночі. Поховавши в білий день виховника під сосною, я вирішив здатися. Ледве вийшов з лісу, попав на патруль. Здалека підніс білу хустку на патику і наблизився до молодих солдатів.

— Ти хто, бандерівець? — спитався старший.

— Бандерівець, я здаюся...

— А в лісі більше вас немає?.. — питав занепокоєний той другий.

— Не знаю. Я сам...

Солдати зробили обшук і завели мене до офіцера в селі. Той розпитав що і як, велів показати бункер. Забрали зброю та всіляке обладнання, а мене відправили до повітової в'язниці. На суд чекалося недовго. Беручи до уваги, що я сам здався, не мав на совісті особливих провин і був мобілізований, суд покарав мене трьома роками ув'язнення. Не дивлячись на нелегкі в'язничні умови, я не падав духом. Докладно виконував розпорядження начальства, робив, що казали. Навіть мулярського ремесла посмакував. Зате у вільний час вчився. Вивчав програму середньої школи. В гурті арештованих були такі, які зналися на історії, польській мові, а навіть математиці та фізиці. Такі саме допомагали, хоч дивувалися нащо мені ця наука. Поволі минали роки мого ув'язнення, аж врешті вийшов я на волю. Направили мене до праці в державному сільському господарстві. З немалим здивуванням побачив я там наших людей, яких переселено сюди в 1947 році.

Взявся я ретельно до праці. Одночасно записався до заочної школи. Беручи до уваги в'язничну підготовку, здав екзамени без більших труднощів, а згодом став заочником сільськогосподарської академії. Після п'яти років навчання став я агрономом і отримав посаду в селі Новинки. Мізерне було це село. Ні дороги, ні світла, ні клубу, худобина в людей миршава, сорти зернових старі, немічні, агрокультура, як за царя Горошка. Взявся я за поле. Навчав людей орати, сіяти, розвів породисту худобу. Місцеві дівчата почали мною цікавитися. Боронився я як міг, але перед Мартою таки не встояв і одружився.

Марта показалася доброю господинею. Розвели ми сад, город, поставили пасіку. За нами пішли односельчани та околичні люди.

Слушно кажуть, що не тільки хлібом людина живе. Захотілося нам хорів, п'єс... А тут немає де збиратися. Ну, й почали клуб будувати. Провели електричне світло, збудували биту дорогу. Навіть парк перед клубом посадили. Лавки при доріжках поставили. Не ті стали Новинки. В повітрі гудуть бджоли, в садах червоніють яблука, дорогою бурчать трактори. Вечером у клубі згідно співає хор. Ті, що не співають, читають газети або книжки... Ще б молочарню спорудити, млин потрібний, щоб люди не їздили до далекого містечка...

Будинок школи старіється, час було б за побудову нової братися — роздумував Лобода.

Так розмірковуючи, агроном встав і попрямував стежкою між пшеницею до села. Йшов свобідно і легко, в переконанні, що теперішні турботи для покращання життя людей вивели його на праведну стежку...

Яків Гудемчук

* * *

Ти не кажи: — „Я вже старію,
Он, бач — сріблиться сивизна,
А юні роки, наче мрію,
Розбила буря навісна".

Дрібненьких зморщок під очима
Ти надаремно не шукай!
Не до лиця Тобі із ними,
Цвітеш бо Ти як май-розмай!
Уста привабні, макоцвітні, —
Їх до безтями цілувать!
Грайливі усмішки привітні
Весняним подихом п'янять!

Твій спів дзвінкий і молодечий;
І молодечий звабний хід,
Хоча життя Тобі на плечі
Вантаж тяжких поклало літ.

То ж не кажи: — „Я вже старію,
Он, бач — сріблиться сивизна".
Ти справді, люба, не у мрії
Цвітеш, смієшся, як весна!

* * *

Як міст єднає береги ріки —
Так споконвіку кожне покоління
Єдна минуле, пройдені роки
Із днем прийдешнім, що своє
коріння
У свогодення тривко запуска,
Щоб днем вчорашнім стати
незабаром.
Логічна послідовність вже така,
Твердий закон, що не кориться
й чарам
Сплетіння діб, часів і поколінь, —
Що омолоджується безустану,
Як вічний кругообіг устремлінь —
Повернення до вихідного стану.

Одвіку так ведеться на землі,
Так твориться історія народів.
Народи ті, великі чи малі —
Оспівані в піснях своїх рапсодів.

Так мій народ, що родом
із Русі —
З-над сивого, могутнього Славути,
У величі усій, в усій красі
І в час незгод, і розбрату, і смути

Зростав, мужнів, боровся
і страждав,
І навіть як прийшла скрутна
година
Серед пожеж і відблисків
заграв, —
Перед ніким не падав на коліна.

Своє минуле він щодня вплітa
В майбутнє, що зроста
у сьогоденні,
І жить йому премногії літа
Й вершить діла великі
й небуденні!

Ольга Петик-Хиляк

НЕБУДЕННА ЗУСТРІЧ НАПРИКІНЦІ ЗИМИ 1931 РОКУ

I

Ліпше бути самому, ніж у товаристві неприязних причеп, проте куди розкішніше перебувати з людьми добрячими і ласкавими, ніж в повній самоті.

У цьому я зміг переконатися одного пізнолютневого (чи може бе-

резневого) дня, коли сидів на примурку проти курортних лазень з моєю касетою на колінах і малював „Місто". Я був у цей момент на вулиці насправді сам. Ішов дрібний дощик і було холодно під біло-сірим небом, оцим дахом моєї хати, просторої, як Криниця. Знагла десь від гір зсунувся присмерк і поклався на моє „Місто". Треба було кінчати роботу. Я встав і аж тоді запримітив „Його". Пліч-о-пліч зі мною стояв молодий, гарно зодягнений, „пан". Знічев'я поклав на грудях знак хреста. Від правого боку до лівого. Я завмер... Нечасто довелось бачити в житті таких гарних, з панським виглядом, людей, що хрестилися б по-нашому. Швиденько і я перехрестився. Від цього німого порозуміння пішла по мені солодка дрож...

Він простягнув руку і взяв від мене картоник з „Містом".

— Воно тобі снилось?

Я заплющив очі, а відтак глянув кудись далеко і там, понад дахами вілл, вершками горбів, понад зубчатою лінією лісів, мені знову явилося те все... Аж зморщив брови, аж почав сопіти, так виразно побачив бані величної церкви на височині над містом і вежу костьола збоку та й ще якоїсь святині і незліченні ряди домів і цей широкий гостинець посередині, обсаджений деревами, перерізаний трамвайними рейками шлях, що запровадити міг кожного до Господньої столиці.

— Місто... Фан-та-стичне!

— Фан-та-стичне... Забажалось повторити це слово, але — даремне.

— Гарні в тебе сни. А втім... воно навіть і не сни. Очі. Очі в тебе інші. Такі, як у митців. І ти — митець. Артист! І він поплескав мене по плечі.

Так, він знав усе. Немов якийсь єпископ, чи навіть ангел, післанець божий. Сказав мені... Сказав мені таке, в що я тільки сам, у глибині душі, вірив і... не вірив. А тепер нехай же я голодний, обшарпаний, німий, висміяний, прогнаний всіма і від усіх!.. Що мені це все? Хто може скривдити мене тепер? Хто зможе відібрати мою власність? Скажіть, будь ласка: що злого може прийти на мою голову, коли я — Артист?!

II

Він називається Роман Турин. Є начебто господарем пансіонатів „Солотвинянка" і „Владислава". Я часто тепер заходжу до нього на дружню розмову. Ну і я... ніколи вже не є голодний. Мені приносять їдло до його кімнати, а коли пана Турина немає дома, працівники пансіонату мусять мені дати їсти, ще й гарно зі мною обійтися. Пан Роман гнівається, коли запримітить, що вони зневажливо, а то й вороже ставляться до мене.

Одного дня, недовго після нашої першої зустрічі, я сидів у Турина в його кімнаті. Приніс зі собою багато моїх малюнків і порозкладав їх по всіх кутках приміщення. Мій ласкавий опікун розглядав їх з увагою, часом легенько всміхався, часом хитав зі зрозумінням головою, дещо відкладав набік, начебто хотів собі затримати. Я сидів тихо, нічого йому не боронив, у нічому не перешкоджав. В певній хвилині він поклав переді мною на столі товсту книжку і велів переглянути її. Я послухався і почав поволі перегортати сторінки. Мені відкрився світ казкових предметів, будівель, краєвидів, людей, ліній, барв, чудес, чудес... Від цього всього закрутилося в голові, закололо в серці, але я оволодів собою, зціпив зуби, аж легень-

ко труснули щелепи і йшов далі, далі... О, я знав, чому він це зробив. Що нібито я повинен інакше, ліпше... Так, як малярі з цієї книжки. Як ті, що ходили до школи, училися читати, писати, ще й малювати. Що над їх головами світило вдень сонце, а ввечері сяйво веселої лампи. Що мали на свою власність таку безцінну річ, як стіл, де могли завжди розкластися зі своїм приладдям, а відтак сісти і працювати, працювати... Що в них було багато зовсім чистих картонів і безліч гудзиків із фарбами. Що в них були черевики на ногах і капелюхи на головах і чорні пелерини на плечах, а під бородою розвихрені краватки... О, вони... Ішли собі людним, протоптаним, гостинцем все вгору та вгору. Там, у піднебесній столиці, величній, як храм з мого „Міста", чекали їх з нагородою, там їх вінчали короною вічної слави.

Рука Турина доторкнулася до книжки.

— „Обнаження Христа". Намалював Ел Греко.

— Ну й справді... Збройна юрба оголювала Спасителя, а Він заплющив очі від великого, болісного, сорому. О, хто, як я, розумів таке? Отой хижий сміх, що вверчується в саму середину голови... Від цього завмирає серце. І вся людина завмирає. А проте живе. І це саме є й найстрашніше.

А тепер переді мною щось дуже знайоме і прекрасне: Вкрита квітами лука, соняшники, кусок стерні, гранатові над доспілими полями хмари...

— Ван Гог...

Закриваю книжку. Він пильно стежить за моїм кожним рухом, так і прилип очами до моїх губ. А мої губи віддулись, ні то погордливо, ні то гіркотно. По правді, то вони роблять місце цим згукам, цим словам, що повинні тепер з них добутись. Бо я мушу тепер йому все сказати. Про себе, про моє життя. Відповісти на цю його витівку з книгою. Моє горло видулося і вискочило з нього дещо звуків, задудоніли в роті, загуготіли, аж пішла луна... А проклятий язик знову зрадив, не рушився з місця! Я поволі опустив голову. Відхотілось бекати, як недорізаний баран. Але Турин не зрікся своїх сподівань. Знизився аж до моєї похнюпленої голови. І тоді воно вийшло з моїх губ майже виразно:

„І я би так умів... Як тоти... І я би так умів, але...".

Ольга Петик-Хиляк

У ЛІСІ ЛІТОМ

Скільки зелені
і скільки тиші
лікувальної дзвінкої
У цім морі
розпросторитись
і плисти
якнайдовше якнайдовше
до кінця доріжки
з купелі цієї
світові назустріч
винести
лагідність пушисту
й чистість
І на лезо його слова
блідістю не відповісти
ні здичавілим пожаром
не позбутись
лісового дару

Перемишль, 1982 р.

ЛЬОН

Позаду хати за розлогим яром
на пагорбі
почав цвісти льон.
І було це
начебто наткнувся ти

на чиїсь очі дуже сині.
Вони дивилися на тебе
стільки їх
вони дивились мабуть від століть...
І дивний спокій
виходив з них з цієї ниви.
Малий острівчик тиші
посеред тодішніх днів.

Перемишль, 1982 р.

ОСІНЬ У ЖЕГЕСТОВІ

Ліси горять
щодня чимраз то більш
пурпурні конуси
цих гір
над нами непідроблений
амфітеатр
гарячо-жовтих і червоних барв
дарма що небо запопадливо
блакиттю холодить
не стримає
цього що мусить вже відбутися
пожару
Долинки над Попрадом
смарагдові наперекір
і річка гороїжиться
до сонця
при шляху тут і там
акації
зеленими листками гомонять
що літо ще є в них
і осінь це обман
і осінь це обман

Жегестів, 1975 р.

РОДИННО-ПОБУТОВІ ПІСНІ З ПІДЛЯШШЯ

Родинно-побутові пісні співали колись на Підляшші в довгі осінні й зимові вечори, переважно перед Різдвом, тобто у піст званий тут пилипівкою. Тому-то в селах над Бугом у бувшому Володавському повіті того роду пісні називають пилипівчаними піснями. Натомість в селах у бувшому Білопідляському повіті ці самі пісні називають петрівчаними піснями, бо їх також тут співали у піст званий петрівкою (перед святом Петра і Павла).

Ці сумні пісні говорять про тяжку долю „дочки-одданиці", про долю приймака, про долю жінки і дівчини, про відносини поміж братом і сестрою, про мужа-пияка тощо.

Більшість пісень виникло мабуть дуже давно, ще за часів панщини, десь у XIX ст. а може ще давніше. Як вказує зміст пісень співали їх передовсім жінки й дівчата. Тільки деякі з них, як напр. про приймака співали чоловіки.

В 1970—1984 роках записав я на Підляшші від старших жінок 105 побутових пісень. Багато записаних мною пісень має по кілька віріантів, а деякі з них є теж варіантами пісень записаних на Україні.

З цих найбільш популярних пісень вибрав я найгарніші варіанти, яких тексти подаю нижче:

1. Ти вишенько,черешенько

Ти вишенько черешенько,
Чом ягуод не маєш?
Хто в приймаках не буває,
Той гора не знає. /2
А я приймак, а я приймак
То й всьо горе знаю —
Кулачину під бочину
Та й спати лятаю. /2
Прийшла теща, жінки мати:
Годи зяттю спати,
Запрагай же сиви воли,
Йди в поле горати.
Приймак воли запрагає,
Йде в поле горати,
Приказує своюй жінци —
Принесь обідати! /2
Приймак горе, приймак горе
Та й всьо споглядає;
Людськи жінки їсти несуть
А меї чорт має. /2
Несе жінка обідати
Лободу без соли:
Як не хочеш обідати,
Запрагай же воли!
Приймак воли запрагає,
В дудку вигриває:

Богацькая дочка каже,
Що й він розкуош має. /2
Не вспів приймак приїхати,
Ще й на лавци сісти,
Йому теща наказує:
Нести свиню Істи! /2
Бодай свини поздихали,
А куча згоріла
Як вже мені приймацькая
Служба надоїла. /2

Пісню записано в серпні 1970 року від Миколи Гапонюка, рік нар. 1924, село Янівка, гм. Ганна, воєв. Біла Підляська, від Марії Кобилевської, рік народження 1924, село Янівка і від Антонії Прудавчук, рік нар. 1926, село Данці, гм. Ганна.

Варіанти текстів цієї пісні записали: Данута Повіланська, в селі Жуково, гм. Володава, воєв. Холм, п.з. „Журилася черешенька", Музеум всі Любельскей, Іван Гнатюк в селі Докудово II, гм. Біла Підляська під заг. „Ой вишенько, черешенько", Іван Киризюк від Люби Гаврилюк з б. Сем'ятицького пов. воєв. Білосток п.з. „Цвіла, цвіла черешенька" і Микола Гайдук в селі Старе Левково, б. Гайнівський повіт, воєв. Білосток п.з. „Расла, расла черешенька". Білоруською мовою, надруковано в „Ніві" від 25. II 1973 р. а також в селі Леоновичи коло Білостока, п.з. „Расла, расла калінонька". Білоруською мовою надруковано у „Ніві" від 18. VI 1972 р.

Варіант пісні про приймака під заголовком „Ой зацвіла черешенька" є надрукований в книжці „Українські народні пісні", том II стор. 8 видавництво „Мистецтво", Київ, 1955.

2. Оддала мене мати

Оддала мене мати у чужую сторону,
Гей, гей, уха-ха у чужую сторону.
У чужую сторону у велику сім'ю,
Гей, гей, уха-ха у велику сім'ю.
А велика сім'я та й не добрая,
Гей, гей, уха-ха та й не добрая.
Сама сіла вечерати, я по воду пушла,
Гей, гей, уха-ха я по воду пушла.
Як з водою ішла прислухалася,
Гей, гей, уха-ха прислухалася.
Щось там в хати гомонить, мати з сином говорить,
Гей, гей, уха-ха мати з сином говорить.
Чом до корчми не йдеш, чом горілки не п'єш?
Гей, гей, уха-ха чом горілки не п'єш?
Чом горілки не п'єш, чом ти жінки не б'єш?
Гей, гей, уха-ха чом ти жінки не б'єш?
Ой, ти мати лиха, ти недобрая,
Гей, гей, уха-ха ти недобрая.
Чи вже тобі надоїла дитина чужая?
Гей, гей, уха-ха дитина чужая.
Ой, як я її брав, то як мак розцвитав,
Гей, гей, уха-ха то як мак розцвитав.
А тепер вона стала, що я й сам не пуознав,
Гей, гей, уха-ха, що я сам не пуознав.

Пісню записано від Павліни Гаврилюк, рік народження 1923, село Кривовілька, гм. Славатичі, воєв. Біла Підляська в серпні 1973 р. Варіанти цієї пісні записав я також в селі Бокинка Панська гм. Тучна воєв. Біла Підляська „Оддалі то й мене", в селі Докудово II гм. Біля Підляська („Моя мати як зора"), і в селі Межилистя гм. Тучна („Оддала мене мати"). Варіанти цієї пісні п.з. „Ой оддала мене мати" записала Валентина Рощенко в селі Кліщелі воєв. Білосток. Запис зберігається у моїй колекції народних пісень.

Також варіанти цієї пісні записав Микола Гайдук на Північному Підляшші, а саме: „Мац сина навучає" білоруською мовою село Ціховка гм. Міхалово, воєв. Білосток. Надруковано в „Ніві" від 16. IX 1979, „Ой сіжу я сіжу" — український підляський говір, село Мікулічи, гм. Мілейчиці, воєв. Білосток. „Ніва" від 9. VIII 1981 і „Оддала мене мать у чужую сторону" укр. підл. говірка, село Орешково коло Гайнівки, воєв. Білосток, „Ніва" — 1975.

Варіант цієї пісні п.з. „Ой мій батько гіркий" є надрукований в книжці „Народні перлини" стор. 272 видавництво „Дніпро", Київ, 1971.

3. Ой приїхав муой батько.

Ой приїхав муой батько з Ульгова,
Питається п'яниченько чи вдома.
По тихеньку, муой батеньку, говори,
Спить п'яниченько в комори й не збуди.
Бо він мою росу косу розмає,
Бо він моє біле тіло покрає,
Бо він мою косу росу попорве,
Бо він моє біле тіло посиче.
Ой привикай, моє дітя, привикай,
То дверима то уоконцьом утикай.
Ой рада б я, муой батеньку, утечи
Но злапає п'яниченька за плечи.
Ой з ким же ти моя мила говорила,
Що ти мене в коморонці ізбудила?
З кухарками, муой міленький, з кухарками,
Висилала по водицю з коновками.
Нащо ж тобі, моя мила водиця
Єсть у мене мід і вино в пивницях.
Маєш вино у пивниці — напийся,
Маєш дорогії шати — вдягнися.
Маєш вишньового саду — проходися.
Не милоє мні, міленький, гулянне
Як не маю я з тобою мішканне.

Записано від Павліни Сльонзак, рік нар. 1906, село Матяшівка, гм. Тучна, воєв. Біла Підляська в серпні 1973 р.

Варіанти цієї пісні записав я також в селі Матяшівка від Анни Сльонзак („А у лузі калинонька зацвила") і в селі Чепутка гм. Соснівка, воєв. Біла Підляська („Ой приїхав муой батенько"). Варіант цієї пісні п.з. „Ой зацвила калінонька" записала В. Рощенко в селі Даші гм. Кліщелі воєв. Білосток. Запис зберігається у моїй колекції пісень. Білоруський варіант цієї пісні п.з. „Ой карала мене маці, карала" записив М. Гайдук в селі Стачок коло Наревки воєв. Білосток. Друковано „Ніва" 1978 р. Також М. Гайдук записав варіант цієї пісні в українській підляській говірці п.з. „Ой пропала моя доля пропала" в селі Новий Корнін коло Гайнівки воєв. Білосток. Друковано „Ніва" від 15. VIII 1973 року.

4. Чужи жуонки п'ють горілку

Чужи жуонки п'ють горілку
Біли гуси воду,
Накажіте, біли гуси,
До мойого роду.
Не кажіте, біли гуси,
Що я тут бидую,
Но кажіте, біли гуси,
Що я розкошую.

Бо як мете, біли гуси,
Правдоньку казати,
То не схоче родинонька
У мене бувати.
Тече вода з-пуод огрода,
З-пуод зельона дуба,
Не маю я прихильності
Од свого нелюба.

Не маю я прихильності
Од ойца й од матки
Сушать мою головоньку
Руозни недостатки.
Ой виламлю квітку з рожи
И пущу на воду
Плинь же, плинь же квітка з рожи
До мойого роду.
Плила, пливла квітка з рожи
И на воді стала,
Вийшла мати води брати
І квітку пуознала.
Ой чи ж бо ти моя доню
Дев'ять дьон хворіла,
Ой що ж твоя квітка з рожи
На воді ізвіла?
Не хворіла, моя мамо,
Ни дні ни годони,
Но немаю прихильності
Од своєї родини.
Не маю я прихильності
Ни я ани діти,
Ой воліла б до матьонки
крильми залітіти.
Залітала до матьоньки
Й стала на порозіи,
Зобачила мене мама
Й стала літи сльози.
Годи, годи, моя мамо,
Гуорки сльози літи
Порадь мене, моя мамо,
Як я маю жити?

Записано від Анни Кушнерук рік нар. 1906 село Бокинка Панська, гм. Тучна воєв. Біла Підляська 21. XI 1981 р.

Варіант цієї пісні під заголовком, „Брала воду з-під городу" записав я в селі Матяшівка гм. Тучна, воєв. Біла Підляська. Варіанти цієї пісні записав також Микола Гайдук на Північному Підляші, а саме „На гаре на даліні голуби літають" с. Бяньовци, гм. Новий Двор. Друковано „Ніва" від 17. I 1980 р. „Щикну з рожи квєтку" с. Гурани б. Сокольського повіту „Ніва" від 1975 р. і „П'єце люді гареліцу, а ви гусі воду" с. Таніца гм. Міхалово. Друковано в „Ніві" від 27. I 1985 р. Український варіант цієї пісні українською підляською говіркою записав М. Гайдук в с. Орешково (Орішково б. Гайнівського повіту. Має вона заголовок: „Ой вирву я з рожи квітку то й пущу на воду". Також варіант цієї пісні п.з. „Ой по горах по долинах" є надрукований в книжці „Українські народні пісні. Том I стор. 437 вид. Мистецтво, Київ 1955.

5. **Пасла баба качку**

Пасла баба качку, качку
По зельонум мачку, мачку.
Пасла, пасла та й згубила
Шукаючи заблудила.
Ой піду я попід Бугом
Там муой милий горе плугом.
А він горе ще й гукає
Й на мене не споглядає.
А він горе ще й поводить,
Він до мене не говорить.
Занесу я йому їсти
Чи не скаже мені сісти.
Занесу я йому пити
Чи не буде говорити.
Він наївся і напився
І на ролі положився.
Вставай милий, чом не гореш?
Чом до мене не говориш?
А я лежу тай думаю,
Не до мислі жінку маю.
Брав ти мене в день не в ночі,
Не вилизли тобі гочі.
Брав ти мене в день биленький,
Бачив мене мій миленький.
Брав ти мене в день — неділю,
Збираючи всю родину.
Було ж люди попитати,
Було мене та й не брати.
А в нас люди не татари,
Були б тобі розказали.

Пісню записано від жителів села Янівка: Марії Кобилевської, Софії Занюк, Надії Островської і Михайла Несторука в серпні 1970 р.

Варіанти цієї пісні записав я також в таких селах: Матяшівка, гм. Тучна („Ой піду я попід лугом", Красівка гм. Володава воєв. Холмське („Ой піду я попід Бугом") і Паросля, гм. Славатичі. Варіанти цієї пісні білоруською мовою записав М. Гайдук в таких селах: Гнєцюки гм. Заблудово воєв. Білосток („Ой пойду я по пуд лугом"). Друковано „Ніва" від 1976 р. і Кни-

шевичі гм. Соколка воєв. Білосток („За горою да й за лугами"), друк. „Ніва" від 3. XI 1972.

Варіант цієї пісні п.з. „Ой піду я лугом лугом" є надрукований в книжці „Українські народні пісні" Том I стор. 509.

6. Ой лугом іду

Ой лугом іду понад береги
Ой там липу тешуть,
Ой там липу тешуть.
Наберу трисок повон фартушок,
Нехай люде брешуть. 2
Ой нехай люди брешуть.
Набрешуться лиха, набрешуться лиха
А я молоденька 2
Погуляю стиха.
Ой лугом іду понад берегом,
Трава зеленіє,
Ой трава зеленіє.
За добрим мужом, за господаром
Жуонка молодіє,
Жуонка молодіє.
Ой іду лугом понад берегом
Трава посихає
Ой трава посихає:
За кепським мужом, за недбайлугом
Жуонка помирає,
Ой жуонка помирає.

Записав від Марії Солтанюк рік нар. 1925, село Голишово гм. Ганна воєв. Біла Підляська 12. VIII 1984 року.

Іван Ігнатюк

ВЕСІЛЛЯ В ДОБРИВОДІ НА ПІДЛЯШШІ

Весільні обряди починаються в п'ятницю, коли в хаті молодої збираються „сваньки", щоб спекти коровай. Першого вечора печеться великий коровай, котрий молода забирає з собою до молодого. В суботу печуть малий — „подільний" коровай, який після розділяється гостям. Печучи коровай, „сваньки" співають отакі приспівки:

Благослови Боже /2
Благослови мати
Свойому дитіети
Коровая робити /2

Благослови Боже /2
Благослови батьку
Свойому дитіети
Коровая робити /2

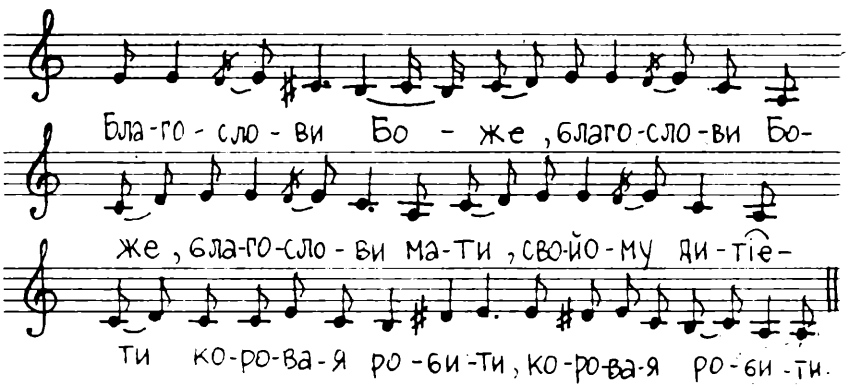

Вийду я на йолоньку /2
Стану я на грудоньку
Гукну я на сусідоньки:
— Сусідоньки мої
Ходіте о до мні
До мойого дитіета
Коровая робит.

Чом ни стоїш, чом ни стоїш
Блізько коровая, блізько коровая
Чом ни просиш, чом ни просиш
Я в Пана Бога долі, я в Пана Бога
долі
Хоч я стою, хоч я прошу
Споможи його Боже, споможи його
Боже.

Дбайте сванички дбайте /2
Коровай гибайте,
В кішині ни ховайте
нераз тоє вийшло
В кішинях тісно зийшло.

Хороший наш коровай, хороший
Бо хороші коровайночки робилі. /2
Красненький наш коровай,
красненький
Бо красненькії коровайночки
робилі. /2
Біленький наш коровай, біленький
Бо біленькії коровайночки робилі. /2
Високий наш коровай, високий
Бо високії коровайночки робилі. /2
Ой яра моя пшаниченька /2
Як ти зиходиш гуски щиплют
А тепер з тебе коровай роблят. /2

Ми пшаницу пололі /2
Ручки пололі
Коровая ни дусталі. /2

Ходить півень по хати /2
Я в піч заглядає
Хвостом вимитає
Чіес коровай саджієти /2

Промовив коровай /2
Я в пічи седячи
— Де ж мої коровайночки?
Чи вони попилися,
Чи вони забулися?
Жиер мене зажиерає.
Дух мене забиває
Чіес коровай виймати.

Скупи господар, скупи /2
Господиня скупійша
Не дає води рук помивати
Ани ручничка
Ручок потирати /2

Добрий господар, добрий /2
Господиня ще ліпша
І дала води рук помивати
Дала ручничка
Ручок потирати /2

У неділю вранці перед вінчанням у молодої й молодого збираються весільні гості. В місці, де сідають малода і молодий, стелять кожух, котрий має символізувати посаг. Гості співають:

Зачинається, розвивається
Яй у городи зільє
Я в Івана весільє
Віг йому дає, допомагає
Матінка докладає /2

Благослови Боже /2
Благослови мати
Свойому дітієті
На посазі систи /2

Благослови Боже /2
Благослови батьку
Свойому дитієти
На посазі систи /2

Перед виїздом до церкви відбувається спомагання молодих у їх хатах. На столі, за котрим стоїть родина, ставиться тарілку, на яку гості кладуть гроші та подарунки і при цьому співають:

Ой, роде, роде, роде богатий /2
Ідите Івана той спомагати /2

Киньте, братики, хоч по рубліку /2
Віте, сестринки, хоч по грошику /2

Після цього молоді кланяються три рази родині. Гості співають:

Кланяйся, Іванку /2
Отцові і матьонці
Братику і сестронці
А всій родинонці.
Іванко по за стилью ходит /2

За собою три аньоли водит /2
Перши аньол матьонка родная /2
Другий аньол батінко родненький /2
Третій аньол сам я молоденький /2

До церкви молоді їдуть окремо. Коли молодий чи молода сяде на віз, батько обходить три рази віз та кропить свяченою водою. Опісля кладе перед кіньми хліб, завинений в рушник. При цьому співається:

Кропи, батьку, кони /2
Проси Бога долі.
Коб кінь сходив,
Коб віз возив
До Божого дому /2

Проступіте, вороженьки /2
з Бітиї дороженьки
Молодий молодую
До Божого дому

Колесом сонечко я в гору їде /2
Молодий Іванко до шлюбу їде /2

По дорозі до церкви співаються різні пісні. Після звінчання молодий забирає молоду на свій віз і всі їдуть до хати молодої. На привітання виходить мати молодої з горілкою та хлібом

Моя матіунко ютко /2
Чом ни виходиш хутко
Чом мине ни витаїш
Чом мине ни питаїш
Ой с кім я шлюб брала
На ручничку стояла

Коли гості сідають за столом, старший сват бере коровай положений на червону хустку та прибраний квітками. Коли в коморі починає грати музика, старший сват виносить коровай, гопає (підкидає) його та стає перед молодими. Маршалок весілля, перев'язаний рушником (або перевеслом — коли молода скупа), б'є в балоку валком та говорить:

Де той марципон боский діти,
Чи до сквірні сховати, чи на люде оддати?

Гості відказують:

До сквірні сховати.

Музика знову грає, а молодий з короваєм скаче до комори. Після цього приходять батько й мати, всі проказують молитву „Царю небесний" та починають їсти, пити й співати весільні й не тільки весільні пісні. Вечером всі гості йдуть гуляти, а після знов сідають за споли.

В понеділок рано у молодої й молодого знову збираються гості. Від молодого до молодої йдуть свати „придани" за посагом. Ідучи співають:

Знати Манічку знати /2
В котруй вона хати
Чипчиком обвішана
Рожою отикана
Каліною осипана /2

Молода в той час сидить, схована в коморі.

Ой свате, сватуленьку,
Де наше дитіе дилі
Чи в ниволю всадилі
Чи в новую комору
Випустите з нивольоньки
З новеї комороньки
Єї матінка на двори
Не наглядиться на єї.

„Придани" торгуються з батьком за молоду і посаг. Коли домовляться, скриню з посагом кладуть на віз, до воза чіпляють корову, крадуть з подвір'я курку. Молода бере з собою посвячену ікону.

Ой чого Маньочка седиш
Чом дороженьку ни дбаєш
Вже кольоса заточани
Коники заложани
Чмес тобі в дороженьку
Нехай кольоса постоят
Коники обрийки зийдят
Нехай вийде я мій батеньку
Яй в саду винограду
До мене на пораду.

Вийди, братику, поговоримо з тобою
Поговоривши зробимо поділ з тобою

Тобі, братику, свині і хата й комора
А мні молодий скриня й перина
й корова.

Коли віз з молодою починає їхати, свати співають:

Коб вам голобля зламалася /2
Коб наша Маньочка осталася /2

За возом йдуть до хати молодого гості молодої. Ідучи співають:

Ми до вас приїхали /2
Ни пива попивати
Ни хліба поїдати

Оно по тую квітку
Што росла в окні від літку.

Як зайдуть до молодого, його гості співають:

Витисалі, вирубалі дубовую дощку
Викрутилі, виманилі у Романа
дочку /2

Шихуй мати ліску /2
Син привіз невістку
До стола гнивлівою
До роботи лінивою /2

Ни смутися Маньочка /2
В нас тобі добре буде
Сами жорна мелють
Сама кутю товче
З пуд пічи вода тече
Свікор хліба напече.

Де пчолоньки гудут /2
Поливаночки їдут
Золоти чіпчик везут

З торговою Ганкой
Для Маньочки кумпанкі.

Ни давайся Маньочка /2
Чипчика накладати
Чипчичок пуд припічок
Таночку пуд лавочку
Виночок на головку /2

Чом соловії ни щибеталі
Як сади зацвіталі /2
Чом ти Маньочка той ни плакала
Як тебе запивалі? /2
— А я думала молоденька
Што вони жартовалі /2
Тиї жартоньки вишлі на правду
Косоньку розчесалі /2

У молодого, як і у молодої, гості сідають за столи. Весілля продовжується цілий вечір, а часто і ніч. На кінець маршалок і старший сват роздають на кусочки поділений коровай. Кладуть його в решето і кожному дають по кусочку. Після цього співають маршалкові:

Маршиелочку душку /2
Одчини оконечко
Глянь собі на сонечко

Ой чи рано погуляймо
Ой чи пізно
Розидиймося різно /2

І так кінчався другий день весілля, а весільні гості збиралися ще на „пережовини" в четвер у молодої, а в п'ятницю у молодого. І на весіллі, і на „пережовинах" співалось багато різних пісень. А ось одна з них:

Є в полю верба похильоная
Оженився наш Іванко хоч і нидоля /2
Хоч і нидоля але щей триба
Ми з тобою той Маньочка наробим хліба /2
Віте друженьки дайте хустоньки
Прискочивши до Маньочки втерти оченьки /2
А він втирає, а вона плаче
Через тебе мій Іванку віночок траче /2
Ой траче, траче, то вже й стратила
Бо я тебе мій Іванко вірно любила /2

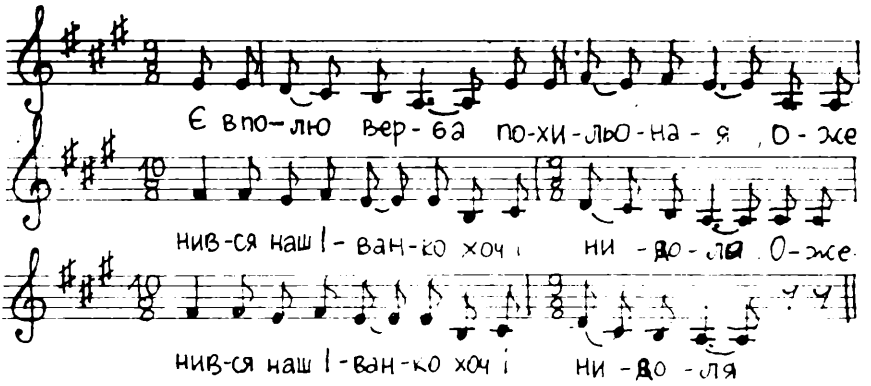

Весільні приспівки та пісні співала Катерина Євдосюк (1910 рік нар.) з Добриводи гміна Кліщелі. Записали в серпні 1985 р. Христина Рижик та Микола Новицький. Ноти записав Мирослав Бужинський.

Христина Рижик

МАТЕРІАЛИ ДО СЛОВНИКА УЕСКАТІВСЬКИХ ТВОРЦІВ

Публікацію розпочинаємо від імен цих творців, про яких рідко або зовсім не писалося в УК.

Андрухович Роман народився 2. IV 1915 року в Станіславі (тепер Івано-Франківськ) в сім'ї залізничника. Тут він закінчив початкову школу і гімназію з „руським язиком навчания" (1937). Відтак вчився протягом року в адміністративно-торговельній школі. В юних роках цікавився театром, спортом (футбол, волейбол, настільний теніс, бокс та ін.). У 1944—1962 роках служив у Польському Війську. Брав участь у поході на Берлін та оримав з цієї нагоди медаль. З війська вийшов Андрухович у чині капітана.

Від 1963 року розпочав працю в Міжвоєвідському торговельному кооперативі інвалідів у Кракові.

Працю в УСКТ розпочав Андрухович в 1963 р. На сторінках „Нашого слова" та „Українського календаря" поміщає він статті та гуморески.

Роман Андрухович відзначений Срібним Хрестом Заслуги, Грюнвальдською відзнакою, бронзовою медаллю „Збройні сили в службі Батьківщині", а також відзнакою Заслужений працівник торгівлі і послуг.

Верба Антін (справжнє прізвище Антін Середницький) народився 1. III 1916 р. у Вербівці Ланівецького району в селянській сім'ї. Вчительську семінарію закінчив у Лесній Підляській. Відтак вивчав польську філологію на Варшавському університеті, який закінчив уже після війни. У 1939—41 рр. працював учителем початкової школи, а в дальший період окупації трамвайним кондуктором у Варшаві. Наприкінці Варшавського повстання був вивезений на примусові роботи до Німеччини.

Після визволення Радянською Армією працював керівником початкової школи в Ліготі Кротошинського повіту, а з 1948 р. на педагогічній роботі в середніх школах Варшави, в тому старшим викладачем у Кадетському корпусі. Від 1960 р. співробітничає з Кафедрою української філології Варшавського університету. У 1968—1977 рр. директор V ліцею у Варшаві.

Антін Верба пише українською та польською мовами. З 1958 р. працює членом редколегії „Нашої культури", а з 1962 р. — головним редактором „Українського календаря". Обирався до Головного Правління УСКТ, а протягом кількох каденцій виконував обов'язки заступника голови Президії УСКТ та голови Літоб'єднання при УСКТ.

У літературному доробку Антона Верби оповідання для дорослих і дітей, фейлетони, гуморески, статті на літературознавчі й культурні теми, рецензії, бібліографічні огляди, переклади, сценічні образки.

Окремими книжками вийшли оповідання „Пройденим шляхом" (1976), „Мандрівка до Чайчинець" (1984), нарис польською мовою про УСКТ (1976), вибірка творів Якова Дудри „Уродився я хлопом" (1982), переклад повісті Т. Шевченка „Близнята" (польською мовою) та ряд підручників до навчання української мови в початкових школах, а саме: „Рідна мова" — граматика української мови для V—VIII класів (1969), „Дім та світ — читанка для II класу" (1969), „Сучасне та минуле — читанка для IV класу" (1971), „Широчіють обрії — літературна читанка для V класу" (1972), „До грамоти — читанка для II класу" (1975), „Життя і книжка — читанка для IV класу" (1983), „У сім'ї та школі" — читанка для III класу" (1985), методичний посібник для I класу „Мувіми, читами, пішеми" (1982), „Дружіть з книжкою — читанка для II класу" (1987).

Він опрацював програми навчання української мови для початкових і середніх шкіл. У 1966 р. був назначений заступником голови Програмної комісії української мови в Міністерстві освіти.

Крім „Нашого слова", „Нашої культури", „Світанку", „Гомону" твори А. Середницького були друковані в „Жовтні", „Літературній газеті", а літературознавчі статті-рецензії в польських часописах: „Жице Варшави", „Трибуна люду", „Глос научицельскі", „Вармія і Мазури"; „Тигоднік культуральни", „Література людова", „Основа", „Одглоси", „Славія орієнталіс", „Студія полоно-славіка-орієнталіа" та ін. А. Середницький — член Спілки авторів і композиторів, Спілки вчителів, ПРНВ. Нагороджений медаллю 10-річчя ПНР, Срібним Хрестом Заслуги, Золотим Хрестом Заслуги, Кавалерським Хрестом Ордена Відродження Польщі, Пам'ятковою медаллю Комісії національної едукації, відзнакою „Заслужений діяч культури", медалями XX-річчя і XXV-річчя УСКТ, почесними грамотами Міністерства освіти і виховання та Міністерства культури і мистецтва. Член Спілки польських письменників.

Свої праці А. Середницький підписує також псевдонімом Антін Більчук та іншими. Він бере участь у працях Загальнопольського комітету захисту миру.

Галицький Петро, (справжнє прізвище Петро Коваль), народився 19. III 1939 р. в селі М'якіш Новий на Ярославщині в селянській сім'ї. Після війни Ковалі поселилися в селі Топрини Гурово-Ілавецького повіту. Тут Петрусь закінчив початкову школу. Відтак навчався в автомобільному технікумі в Ольштині, а згодом у Вчительській студії в Щецині. 1960 р. став учителювати в селі Кшевськ на Жулавах. Одночасно продовжував навчання в галузі польської філології у Вищій педагогічній школі в Гданську.

Після отримання диплому працює в середній професійній школі в Ольштинку.

Літературну діяльніст Коваль розпочав 1959 р., друкуючи свої оповідання в „Нашому слові", „Нашій культурі", „Українському календарі" та літературній антології „Гомін".

Окремою книжечкою вийшла збірка його оповідань „Стремління" 1984 р.

Грицковян Ярослав народився 24. IV 1931 р. в с. Воля Матіяшова Ліського повіту в селянській родині. Після війни закінчив Педагогічний ліцей у Вейгерові, працював учителем в Заверцю і Слупську, навчався заочно з 1953 по

1955 р. у Вищій Педагогічній школі, а з 1955—1959 рр. — наочно на філологічному факультеті Ягеллонського університету в Кракові. У 1959 р. закінчив філологічний факультет і захистив магістерську працю „Українська народна фантастика в творчості Миколи Гоголя". З 1959 р. він працює в Методичному осередку в Кошаліні на посаді інструктора шкіл з українською мовою навчання, а з 1973 р. — старшого наукового співробітника в Інституті удосконалювання праці вчителів. У 1977 р. склав екзамени і захистив докторську (кандидатську) дисертацію „Українська література в польських перекладах та критиці 1945—1965 рр.".

Писати почав ще студентом. З 1956 р. систематично друкує критичні статті, огляди, наукові розвідки з історії української літератури, польсько-українських літературних взаємин. Його праці українською мовою друкуються в „Нашій культурі", „Українському календарі", а також журналах Чехословаччини („Дружно вперед", „Дукля"), Югославії („Нова думка", 1985) і України „Радянське літературознавство"). Праці польською мовою друкуються в журналах „Пшегльонд гуманістичні", „Славія орієнталіс" і окремих виданнях Польської Академії наук".

З літературних творів його перу належать фейлетони, які пише в 1956—1965 рр. під псевдонімом Василь Перченко, — „Не підвели", „Тссс... прошу тихше!", „Кімнатний патріот", „Спізнився", „Курсороб", „Вакації і фейлетон", „Літературний конкурс", „Чуже хвалить...", „Не знаю"; оповідання „Діти" (1960), „Мала вчителька" (1966), „Перший урок", „У вчительській" (1968), „Буває і так" (1970), „Остання зустріч" (1970), вірш „Бескиди" (1979).

Я. Грицковян — співредактор першого українського календаря-альманаха, що вийшов у 1960 р., автор методичного посібника „Як вчити української мови" (1968), що призначений для вчителів української мови в польських школах, а також автор літературної читанки для V класу.

Бібліографія його праць була надрукована в „Українському календарі" за 1983 р.

Демчук Степан (літературний псевдонім Максим Запорожець) народився 8. XI 1934 р. в селі Загорові Білопідляського воєвідства в селянській сім'ї.

У 1947 р. живе на Ольштинщині. Після закінчення початкової школи в Лямкові вчився в середній школі в Ольштині. У 1951 р. розпочав працю у підприємстві „Рух" як рахівник, а згодом керівник секції. Відбув дворічну військову службу. У 1957 р. перейшов на роботу до Воєвідського правління УСКТ. Демчук відомий як один з засновників українських радіопередач Ольштинської радіостанції Польського радіо та співробітник книгарні „Дому книжки" в галузі розповсюджування українських радянських видань.

У 1963 р. він стає працівником Воєвідського правління Спілки добровольчих пожежних комнад в Ольштині на посаді старшого інструктора, а відтак керівника організаційного відділу.

1970 р. переходить на творчу роботу і з Христиною Войтиляк переклав на польську мову роман Ростислава Самбука „Ювелір на вулиці Капуцинів" (1974) та роман Григорія Тютюнника „Вир" (1975). Одночасно він займається редагуванням українських радіопередач Ольштинської радіостанції.

У травні 1981 р. стає старшим інструктором ГП УСКТ на території Ольштинщини. Від 1957 р. Демчук друкується в „Нашому слові", в якому поміщає статті, рецензії, репортажі, фейлетони й гуморески.

Частину своїх праць він помістив в „Українському календарі", а деякі в „Літературній Україні", „Новому житті", „Газеті Ольштинській" та ін.

Степан Демчук нагороджений Срібним Хрестом Заслуги, відзнаками „Заслужений діяч культури", „Заслужений діяч Вармії й Мазур", медалями XX- і XXV-річчя УСКТ, Почесною грамотою „Всесоюзного об'єднання „Міжнародна книга", почесними грамотами Польського радіо та Дому книжки. Член ПОРП.

Златокудр Іван (справжнє прізвище Іван Вреціона) — народився 7. IV 1930 р. у Винниках на Львівщині. Вчився у винниківській середній школі, а згодом у Львівському державному зооветеринарному інституті. Від 1959 р. постійно живе в Польській Народній Республіці. Закінчив тут юридичний факультет Вроцлавського університету і працює юридичним консультантом сільськогосподарських підприємств.

Поетичні твори Златокудр публікує від 1961 р. на літсторінках „Нашого слова", в „Нашій культурі", „Світанку" та „Українському календарі"; добірку його віршів вміщено в антології „Гомін".

Поезії Златокудра перекладали на польську мову польські літератори С. Р. Добровольський, Е. Зих, З. Рибак, Т. Хрусцелевський. Вірші в польських перекладах друкували польські літературні часописи („Жице літерацке", „Одглоси", „Основа"), передавали на хвилях Щецінського та Вроцлавського радіомовлення.

Златокудр має у творчому доробку українські переклади поетичних творів польських, російських, білоруських та іншомовних не слов'янських авторів.

Окремими книжечками вийшли в УСКТ дві збірки Златокудра: „Народній Польщі" (1975) і „Пейзажі" (1981). Член Спілки польських письменників.

Зарічний Ярослав (псевдонім Ярослав Діброва) — народився 20. III 1931 р. в селі Корні Замойського воєвідства в селянській сім'ї. Його батько Василь загинув 1945 р. на фронті. Ярослав закінчив заочно середню освіту та Вищу адміністративну студію при університеті в Торуні.

До 1954 р. Ярослав Зарічний працював у сільському господарстві, а пізніше секретарював у Гмінній раді в Осташеві і в Новому Дворі Гданському, де працював керівником організаційного відділу. Тепер він на пенсії.

Зарічний почав друкуватися від 1950 р. польською мовою, дописуючи до газет „Громада", „Рольнік польські" та ін. Перекладав також гуморески О. Вишні, які друкував у газеті „Зельони штандар" (1954—1955); в „Нашому слові" та „Українському календарі" друкував фейлетони та гуморески.

Карабович Тадей народився 6. IV 1959 р. в селі Савино Холмського воєвідства в селянській сім'ї.

Закінчив факультети педагогіки, психології, а також історії Люблінського університету.

Деякий час був головою гуртка УСКТ у Любліні.

Літературну творчість розпочав 1980 р. польською мовою. Його вірші друкувалися в часописі „Камена".

Перші поезії українською мовою появилися на сторінках „Нашого слова" 1982 р., а згодом вони друкувалися в „Нашій культурі" та „Українському календарі". 1982 р. Карабович перекладає також поезії з білоруської, польської та російської літератур. Українську поезію перекладає на польську мову.

1985 р. Тадей Карабович видав в УСКТ збірку віршів „Вологість землі", а також збірку віршів польською мовою, „Запатшенє", яка появилася в Люблінському видавництві 1985 р.

Купрись Петро народився 12. VIII 1933 р. в селі Костомолоти поблизу Коденя Біло-Підляського воєвідства в селянській сім'ї.

Вчився у загальноосвітньому ліцеї в Білій Підляській, а з 1951 р. на філологічному факультеті Ягеллонського університету в Кракові, який закінчив 1955 р. Відтак вчителював у Щеціні, Познані, а згодом у Сільськогосподарській академії в Любліні на посаді старшого викладача.

Переклади з української літератури в 1970 роках став друкувати в „Ка-

мені" та люблінській щоденній пресі. Переклади поезій Т. Шевченка і І. Котляревського та інших появилися в „Українському календарі". Повністю переклав на польську мову „Кобзар" Т. Шевченка та „Енеїду" І. Котляревського.

Купрись нагороджений Золотим Хрестом Заслуги.

Член Демократичної партії.

Львович Петро народився 7. VII 1912 року в селі Шимківці на Крем'янеччині в сім'ї начальника митної контролі на російсько-австрійському кордоні.

Середню освіту закінчив у Кременці. Відтак навчався на металургійному факультеті Гірничої академії в Кракові. Після закінчення навчання зі званням доктора-інженера працював в металургійних заводах Сілезії. Займав пости начальника продукції, головного металурга, головного технолога та начального інженера.

Одночасно працював заступником професора у вечірньому відділенні Політехнічного інституту, а деякий час деканом факультету механіки. Останнім часом він працює головним спеціалістом у Центрі механізації гірництва. П. Львович опублікував кілька десятків праць в технічних журналах ПНР та країн народної демократії.

Його поезії друкувалися в „НС", „НК" і „УК". П. Львович відзначений Кавалерським Хрестом Відродження Польщі і Золотим та Срібним хрестами заслуги, медаллю 40-річчя ПНР та ін.

Назарук Василь — народився 26. VI 1946 р. в Ольшинках Білопідляського воєвідства в селянській сім'ї.

Педагогічний ліцей закінчив у Бартошицях, а згодом Українську філологію Варшавського університету. З 1970 р. працює академічним вчителем на Кафедрі української філології. 1976 р. захистив докторську дисертацію на тему „Поетична творчість Івана Драча". Крім праць про І. Драча, опублікував статті про П. Куліша, М. Бажана, О. Гончара, М. Семенка, Б. Антонича, В. Самійленка, В. Коротича, Т. Голлендера, Я. Гудемчука, О. Лапського, про письменників Підляшшя, переклади повістей Т. Шевченка на польську мову та інші. Ряд статей і рецензій надрукував польською мовою в наукових журналах і збірниках. Статті українською мовою друкує в „Нашій культурі" та „Українському календарі". Він пише також внутрішні рецензії та редагує нову серію підручників для навчання української мови в початковій школі. Склав підручник української мови і літератури для VI класу.

Василь Назарук — член редакційної колегії „Нашої культури" та член Видавничої комісії ГП УСКТ.

Він перекладає на українську мову польську поезію, а українську — на польську мову.

Петик-Хиляк Ольга (літературний псевдонім Володимир Ольгович) — народилася 15. VIII 1922 р. в Мушині Новосанчівського воєвідства в сім'ї лісничого. Незабаром батька перенесли службово у відлеглий закуток Івано-Франківської (Гуцульщина) області, де невдовзі помер. Мати після трирічного перебування у Львові, переїхала з дочкою у Новий Санч. Тут Ольга закінчила навчання в народній школі і при грошовій допомозі родичів, а також завдяки лекціям, що їх давала мати, могла вчитися в гімназії, а відтак у приватному ліцеї гуманістичного типу. Вища освіта матері, її культура і спосіб думання мали великий вплив на формування світогляду й естетично-літературних замилувань дочки. Вже тоді Ольга писала свої перші літературні спроби прозою.

Після закінчення другої світової війни вивчала історію в Ягеллонському університеті в Кракові. Почала писати польською мовою невеликі драматичні твори й посилала їх для оцінки до редакцій таких журналів, як „Керункі". Отримувала схвальні рецензії, заохочуючі до дальшої праці. Проживала з чоловіком у Гожові (Сілезія). В „Нашому слові" та „Нашій культурі" друкувалися спершу її прозові твори: „Хмарочоси і печери", „Тітка Катруся", „Сон", „Пальми"; „Час страждання", „Незаписані записки", оповідання „Мовчання" було надруковане в „Українському календарі" за 1977 рік. Між цим в „НС" і „НК" друкувалися її вірші. Більший твір „Поему про життя і смерть Георга Вантули" надруковано в квітневому номері „НК" 1981 року. Переклади Ольги Петик з української на польську мову друкувалися в „Антольогії поезії українськей", підготовленій до друку Ф. Неуважним і Є. Плесняровичем, а також у збірках перекладів поезій Б. І. Антонича та Д. Павличка, зредагованих Ф. Неуважним. У травневому номері „Нашої культури" за 1985 р. надруковано фрагменти („Пролог") перекладу на польську мову драматичного шедевру Л. Українки „Лісова пісня". Переклад цей, здійснений повністю, чекає свого видавця. На українську мову перекладала авторка поезії Є. Гарасимовича.

З 1980 р. Ольга Петик живе у Перемишлі.

Стефанівський Павло — народився 3. III 1932 р. в селі Білянка біля Горлиць в сім'ї господаря та війта. Початкову школу закінчив у 1947 р. Середню школу по механізації рільництва закінчив у Квідзиню 1952 р. Плани навчання на Політехніці у Варшаві не здійснилися. 1953 р. Стефанівський став працювати у Відділі Культури в Олаві. Військову службу відбув в Офіцерській політичній школі в Лодзі. Потім працював поручником у різних військових частинах. 1957 р. подається у відставку. Бере активну участь у І з'їзді УСКТ, в культосвітніх курсах УСКТ в Ядвісіні. Працював інструктором ВП УСКТ в Зеленій Горі. Веде танцювальний колектив українського ансамблю пісні і танцю в Зеленій Горі. Одночасно записує лемківські пісні. Бере участь у конкурсах читання поезії в Зеленій Горі, Горлицях і Жешові.

Після закінчення технікуму економіки торгівлі (1959) повертається до Білянки. Стає секретарем секції ГП УСКТ з питань розвитку і збереження лемківської культури. Разом з іншими організує хори, танцювальні колективи, драмгуртки, музичні капели, Лемківський ансамбль пісні і танцю в Білянці, фестивалі. Він стає кореспондентом „Нашого слова", головою Товариського суду при ГП УСКТ, заступником голови ВП УСКТ в Перемишлі, збирає фольклор, пам'ятки матеріальної культури. Стає співорганізатором музеїв у Білянці, Зиндранові і Бортному. Заочно закінчує етнографію на Вроцлавському університеті. Тепер займається художнім ремеслом.

Стефанівський — відомий автор статей, віршів і драматичних творів. Видав у Лемко-Союзі п'єсу в 4 діях „Любов неволю ламе" (1960) та збірку віршів, писаних лемківським діалектом української мови, „Ікона. Лемківський край" (1985).

Він відзначений Срібною медаллю за опіку над пам'ятниками культури (1980) і медаллю „Заслужений діяч культури" (1984).

Іван Вірхнянский

НАША „ЛЕМКОВИНА"

Діди наши жили в горах
Там на Лемківщині,
Ми жиєме на Заході
И на Україні.

А декотри ся вернули
До гір газдувати,
Мают свій хор „Лемковину",
Жеби сой співати.

Добрі роблят же співают,
Бо треба співати,
Нашто мают співаночки
Наши пропадати.

Виізджают они всяди
Як є запрошиня,
Най сой кажди іх посвухат
Як має жичиня.

Діди наши жили в горах
Розкошів не мали,
Але били все весеви
И собі співали.

Тоти наши співаночки
Треба шанувати,
Дітям нашим, а и внукам
Треба передати.

Тоти наши мави діти
Добрі виховати,
Рідной мови и співанок
Треба научати.

Най полетит говос пісні
Нашой „Лемковини"
Най порушит вшитки серця
Лемківской родини.

Григорій Олексюк. Опришки в Рахові.

Ю. Логвин. Козак-характерник.

ЯКИЙ САВА — ТАКА Й СЛАВА

Степан Сидорук

ПІВЕНЬ

Півень погано по ночах спав,
До того мав ще поганую звичку:
Вставав раненько, як сон усім милий,
Вставши кричав, співав, крилами лопотів,
А за ним малі півні співали, дуріли
Кінь, що по-кінськи цілий день трудився
Ледь заснув, то знов пробудився,
Зірвався пес, що стеріг воріт хати,
Встала корова, бугай мусив встати.
Вставайте ледарі, голото будися
Та за роботу негайно берися!
Корови від корів визвав, бики від биків
І далі сердився, кричав, лопотів.
А коли всі поглухли від крику зовсім,
Коли баран від безсоння зовсім збаранів,
А сам півень захрип від свого співання
Тоді ліз десь на жердки і спав до смеркання
Кури тільки цокотіли, хотіли нестися,
А той спить диявол, плюнь і не дивися.
Тай між людьми такеє іноді буває:
Знайдеться півпиице, що всіх поганяє,
Кричить, лає, сюди-туди рветься,
А сам до роботи — якось не береться.

Олесь Тимчук

ЯК ОНУФРІЙ ПУШКО ПІДВИЩУВАВСЯ

У місцевості немалій і не великій, не дуже то культурній, але й не затурканій жив Онуфрій Пушко. Була це людина пересічних здібностей, пересічної працьовитості і працездатності, але небувало вибуяних амбіцій.

Онуфрій закінчив, рахуючи з початковою школою, кілька шкіл, пробував кількох професій. Мріяв стати журналістом, але в його місцевості не було ніякої газети, почав ставити п'єси, але недоставало йому режисерського хисту, намагався співати в хорі, але не маючи слуху фальшував мелодії. Тоді Онуфрій кинувся на ниву громадської діяльності. Відомо, що громадських діячів завжди бракує, тому радо його до цієї роботи пригорнули. Пушко не без авторекламами розпочав діяльність. Незабаром показалося, що йому трудно встановити добрі відносини з людьми, що результати його діяльності міцні були лише в планах і словах, а на ділі показалися менш ніж мізерними. Онуфрій однак не думав здаватися. Його кололо в серце, що старші, а навіть молодші колеги добивалися кращих успіхів, а він тим самим сходив дедалі в тінь. Як не шарпався, як не рвався, все ж залишався позаду.

Григорій Олексюк. Святкування Дня молоді.

Втративши надію на випередження знайомих, він почав їх очорнювати. Тому шепнув, що Михайлові все підготовляє жінка, а він без неї мовляв нуль, тамтому, що Петрові винахідливі замисли надсилає дядько з Ріпок, а Ярині, що голос Омеляна один оперний співак оцінив як поганенький, що вихвалюють його тільки ті, хто позбавлений музичного слуху... Ці наклепчики кружляли деякий час в середовищі, підвищували навіть вартість Онуфрія, але згодом люди побачили, що це мізерні побрехеньки. Пушко знову спадав униз. Треба було вжити якихось інших заходів. Тоді придумав він писати анонімі. В одному сповіщав, що член правління місцевої аматорської організації Влас утримує таємні зв'язки зі спекулянтами, в другому, що розхвалюваний Сергій займається наркоманією, а в третьому, що Христя, яка друкувала вірші у воєвідській газеті, перекладає їх із збірки невідомого нікому в редакції литовського поета.

У середовищі виникла констернація. Обурена Христя плакала, але хлопці не були в тім'я биті і показали всі анонімчики офіцерові міліції, який незабаром виявив їх автора.

Онуфрій Пушко впав у яму, яку копав під іншими. Не було ніякого виходу, як виїжджати з містечка. Якщо в другій місцевості Пушко стане чесною людиною, напишіть...

Євген Самохваленко

АФОРИЗМИ

А від пива болить спина,
А від меду — голова.
Купи ж мені горілоньки
Задубію вже сама.

* * *

Скажи, з ким п'єш,
А скажу, хто ти.

ГУМОР

* * *

— Степане, йди на збори!
— А про що будемо говорити?
— Будемо брати зобов'язання.
— Якщо брати, то піду. А якщо виконувати, то кажіть Василеві.

* * *

— Настане час, коли робочий день триватиме не більше двох годин.
— А перерва на обід буде?

* * *

Обережний
— Застрахуй своє життя.

— Та я не збираюся помирати.
— Ну, то від нещасного випадку на виробництві.
— А я й працювати не думаю.

* * *

— Що ти, хлопче, такий здоровий, не працюєш, а горобцям дулі даєш...
— От і не вгадали: не горобцям, а собаці, щоб зліший був.

* * *

— Я і моя дружина в цьому місяці заробили 25 тисяч злотих.
— А скільки ви особисто заробили?
— Я?.. Прошу не втручатися в мої сімейні справи.

* * *

— Здоров, куме?
— Та здоров, здоров!
— Ну, як там ваш син, уже вивчився?
— Та ну його! Легше купити готового вченого, ніж його вивчити.

* * *

— Дайте квитка.
— Куди вам?
— Та яке ваше діло куди. Дайте швидше, а то поїзд відійде.

* * *

— Поїдемо до мене в село?
— Та я не хочу...
— Чому?
— У вас горілку заставляють пити.
— А ти на зло не пий!
— Я, бачиш, нікому зла не хочу робить.

* * *

— Аптекарю, дайте мені отієї мазі, що рани гоїть.
— А велика у вас рана?
— Хто його знає, яка буде. Я ж тільки їду на весілля.

* * *

— До дна, куме, до дна тягніть...
— Я то її дотягну, а хто ж тоді мене дотягне на той кінець села?

* * *

— Ну, що сказав лікар про твою хворобу?
— Що не можна пити ні вина, ні пива...

— А горілку?
— Про горілку нічого не сказав, а я не хотів питатися...

* * *

— Пожалійте бідного каліку, дайте пару грошів на хліб.
— А може на горілку?
— О ні! На горілку я вже назбирав.

* * *

— А що, Христе, добре тобі там сидіти?
— Дуже добре.
— А чи не холодно?
— Ні, не турбуйся.
— А чи не дме там з вікна?
— Анітрішки.
— Ну, то пусти мене туди, а сама сідай на моє місце.

* * *

— Катю, вчора мені снилося, що я вас поцілував. Що може значити такий сон?
— Це значить, що ви спритніші, як спите, ніж наяву.

На Шевченківському концерті 1985 р. в Перемишлі співають „Ромашки".

Головна вулиця Києва — Хрещатик.

ГОСТИНЕЦЬ ДІТЯМ

ПРОГОЛОШЕННЯ УКРАЇНИ РЕСПУБЛІКОЮ РАД

1917 року на Україні відбувалося багато подій. У зв'язку з ними Володимир Ленін 22 листопада 1917 року відмітив, що на Україні триває національний рух. Більшовицька партія і Радянська влада Росії визнали повну і необмежену свободу українського народу.

Володимир Ленін сказав: „Ми скажемо українцям: як українці ви можете влаштувати в себе життя, як ви хочете. Але ми простягаємо братерську руку українським робітникам і скажемо їм: разом з вами ми будемо боротись проти вашої і нашої буржуазії. Тільки соціалістичний союз трудящих усіх країн усуне всякий грунт для національного цькування і гризні".

Ще перед виступом Леніна 13 листопада 1917 року Народний комісаріат в справах національностей виніс постанову про повернення Україні козацьких реліквій-прапорів, бунчуків, грамот, які за наказом цариці Катерини II були вивезені в Петербург. На території України 1917 р. розгорталася боротьба між владою буржуазної Центральної ради, а більшовицькими організаціями. Гайдамаки Центральної ради роззброювали революційні військові частини та відправляли їх за межі України. Вони арештували також революційних діячів.

У цих обставинах Володимир Ленін 3 грудня 1917 р. надіслав „Маніфест до українського народу з ультимативними вимогами до української Ради". Ленін визнавав незалежність українського народу словами: „Все, що стосується національних прав і національної незалежності українського народу визнається нами Радою Народних Комісарів, зараз же без обмежень — і безумовно".

Маніфест ставив перед Центральною радою ультимативні вимоги припинити пропуск контрреволюційних військ на Дон та Урал, припинити роззброювання радянських частин і робітничої Червоної гвардії та повернути їм відібрану зброю, не допомагати контрреволюцій-

ному генералові Олексію Каледіну, який боровся з радянською владою на Дону. Генеральний секретаріат Центральної ради у відповіді за підписами Володимира Винниченка і Симона Петлюри по суті не прийняв цих вимог. Тоді революційні робітники і селяни посилили боротьбу за встановлення Радянської влади на Україні.

Важливою подією став Всеукраїнський з'їзд Рад, який скликано до Києва на 4 грудня 1917 року. На з'їзд прибуло близько 130 делегатів робітничих, солдатських і селянських рад. Представники Центральної ради зірвали з'їзд у Києві. Тому делегати з'їзду перенесли його роботу до Харкова. З'їзд розпочав свою роботу в Харкові 11 грудня 1917 року.

На з'їзді було вирішено питання про встановлення радянської влади, Самовизначення України та вибори Центрального Виконавчого Комітету Рад України. І Всеукраїнський з'їзд Рад 12 (25) грудня 1917 року проголосив Україну республікою Рад та визнав недійсними розпорядження Центральної ради і її Генеральний секретаріат. На той час Українська радянська Республіка називалася Українською Народною Республікою. 17 (30) грудня 1917 року Центральний виконавчий Комітет сформував перший Радянський Уряд України, який названо Народним Секретаріатом.

Обов'язки секретаря внутрішніх справ і обов'язки голови уряду доручено революційній діячці Євгенії Бош. Від березня 1918 року головою уряду Радянської України обрано Миколу Скрипника, який спочатку займався питаннями праці. Секретарем освіти обрано Володимира Затонського. Обов'язки секретаря військових справ доручено В. Шахраєві, секретаря фінансів, — В. Ауссемові, секретаря судових справ — В. Люксембургові, секретаря міжнаціональних справ — С. Бакинському, секретаря земельних справ — Є. Терлецькому, секретаря торгівлі і промисловості — Ф. Сергеєву (Артему), секретаря харчових справ — Е. Луганському. Головним писарем обрано Г. Лапчинського. Пізніше секретарство пошт і телеграфу очолив Я. Мартьянов.

Народний Секретаріат встановив дружню співпрацю з Радою Народних Комісарів Радянської Росії. Представником Радянської Росії на Україні призначено Г. Орджонікідзе. Натомість представником Народного Секретаріату в Росії був В. Затонський. Він увійшов до складу Раднаркому з правом ухвального голосу в справах України.

Народний Секретаріат до лютого 1918 р. перебував у Харкові. Основним його завданням було поширення на Україні влади Рад та збройна боротьба проти Центральної ради, Каледіна а потім австро-німецьких окупантів.

І. Янчук

Олесь Тимчук

МИР

Збудуєм
Друге сонце
З гарячих
Серць любові,

В космос
Проб'єм
Віконця,
А землю всю
Оновим.

Сніги і лід
Розтопим
І зросимо
Пустелі.

Розбудяться
Цілини
І зацвітуть
Веселі.

Гарматні
Дула
Стопим,
Роззброємо

Ракети,
Щоб голуби
Літали
Геть на усі
Планети.

Міля Лучак

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

Він був довго кріпаком
Наш Тарас
Шевченко
Сиротою залишився
Хлопчиком маленьким.
Скибку хліба у панів
Заробляв у поті,
Серце й геній
Гартував
У тяжкій роботі.
Щодня більше
Він кохав
Вітчизну і мову
Нанизував він слова
У предивне слово.
І склав свого Кобзаря
Відомого в світі,
Бо у ньому
Знайдуть все
Дорослі і діти.
І вивчайте ви його
Так як слово — мати,
А він немов амулет
Стане помагати
У турботах у журбі
В сонячні і сірі дні.

А. Сухорський. Наймичка.

Яків Гудемчук

ДИТИНСТВО

Парк відпочинку. Сонце. Вітер.
Щебечуть радісно пташки.
Весело бавляться там діти,
Безжурні, любі малюки.

З любов'ю мати усміхнулась,
На лавці сидячи, до них...
Її ж дитинство промайнуло
В час вітчизняної війни...

Дитячий усміх, ясні мрії —
На сльози ворог замінив...
Неначе сон усе розвіяв,
Батьків убив і дім спалив.

Жила у злиднях та недолі,
У повсякденній метушні.
Так. Натерпілася доволі
У ті далекі, грізні дні.

Не буть війні уже ніколи!
Народи стали всі за мир!
Спокою, щастя символ — голуб
Зліта над світом вздовж і вшир.

Парк відпочинку. Сонце. Вітер.
Щебечуть радісно пташки.
Ростуть-зростають, наче квіти
Безжурно, в мирі малюки.

Іван Златокудр

ЛІТО

Сходить сонце веселе,
Заквітають жасмини
В чисто білених селах

В'ється жовтий метелик
В фіолет конюшини,
В неба райдужний келих.

Грає літо на скрипці
Луг, вода, що в криниці...
Буйнолист яворів...

В літа сто струн,
В літа сто кольорів!

* * *

Ще сонце в дощових намистах
Ще квітка в перлинах роси
Над нивами райдуги виснуть

Після грози
Після грози

Вже скоро в оселі запахне
полином

Де квіти і сонця жовтень.
І вечір, як сонях, затужить над
тином...

Літа кінець,
Літа кінець!

Петро Львович

КАЧЕЧКА

Завмерлий став
кумкання жаб у очереті
і молодник качат
безшумним послизгом
на плесі.

Безжурні птиці,
в однакових
рудаво-сірих сердачках
і в рухах без різниці.
Твоє крильце
ніхто не підстеріг
так само рухала
лопаточками ніг.

Коли ж зірвалися в політ
в пориві радості,
чи небезпеці
крилами билась по воді
і повзала по плесі
Далека давнина
той став
задума очерету
а качечки зі зломаним крильцем
все жаль,
що не могла зірватися
до лету.

СВІТАНОК

Заясніла лісу грива
обережно,
несміливо,
туман
розбився у громадки
і в щілинах шукав
для себе
хатки,
трава схилилась забіліла
росою милася
без мила,
дрімав ще соняшник,
заплющив очі мак.
спішив до свого домика
їжак,
озвався з дерева
ворон
розказував комусь
про свій
недобрий сон,
ховались в очереті
комарі,
мишка
стелилася в норі,
заметушились горобці,
спішили на базар
схопити
ранішній
товар.

Петро Прокопів

Олесь Тимчук

НА ЦАРСЬКОМУ ПРИЙОМІ

Казка

Зібралися звірі з усіх усюдів на аудієнцію до царя Лева. Причина прийому була немаленька. В світі широкому розвелась моторизація. Залізні галасливі потвори бігають не тільки по землі, але й літають у повітрі, плавають по воді й під водою. Люди все більше вирубують лісів, заорюють степи, осушують багна, або наводнюють пустель. Немалу частину землі відвели під будинки.

Тому жити звірям все важче. От і зібралися, щоб довідатися від царя Льва, як їм далі бути. Посідали, неначе в Січі, колом, а середину зайняла старшина: Лев, Ведмідь та писар Лампарт.

Цар Лев велів звірям складати скарги. Перший нарікав Лис, що люди тепер будують щільні курники і йому все трудніше добратися до курей. Кіт скаржився, що не може стерпіти цигаркового диму. Якщо колись тільки дехто з чоловіків курив, то тепер курять також дівчата, молодиці, бабусі, а навіть крадькома діти. Він добре чує, як їх загружені смолою легені скриплять неначе спорохнявілі дерева на вітрі. Він кіт, не бажає, як люди, хворіти раком. Тому просить поради, як йому змінити задимлене домашнє середовище на чисте і здорове, але так само вигідне, як досі.

Заєць, хоч як боявся, то все таки й він обізвався. Нарікав Заєць на Лиса. У провінції, якою завідував Лис, усі мусять бути Лисами... Тому я причепив собі довгого хвоста та йду до начальника провінції.

— Ти хто такий? — питається Лис.

— Я Лис — відповідаю.

— Ой, щось ти за науковими ознаками до Зайця подібний.

— Ні, я Лис. Мене не цікавлять наукові ознаки. Важливе тільки це, ким я сам назовусь; таку ж засаду ви самі проголосили...

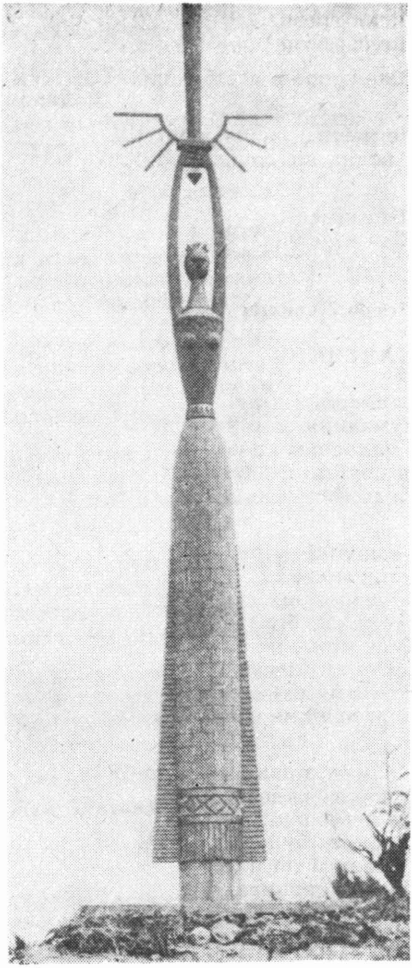

П. Кулик. Нескорима Земля.

— А по суті чому ж ти так називаєшся — дивувався Лев.

— Тому, що Лисом вигідніше бути. Ніхто мене не вигонить з капусти, ані з конюшини, ніхто перед Лисом не загортає соломою взимку кори молодих яблунь, ані не замикає в стодолі пахучого сіна...

— Ну стривай, небоже — відповів Лев, щоб тебе коли правдивий Лис не роздер, бо ти його ню-

ху не обдуриш. Заєць опустив зі страху вуха і навіть думав лисячий хвіст геть відкинути, але правдивий Лис стримав його.

— Не спішися, користайся нагодою... Як далі буде, побачимо... Заєць повірив і поскакав у капусту.

Відтак перед престолом поклонилися Кабани.

— Не можемо дати ради з молодими — бідкалася стара льоха. Не хочуть спати у хмизі, а копиць сіна їм давай, нехтують жолуддям, корінчиками, зіллям, а все тільки давай їм картоплі, вівса, полуниць, яблук, сливок... маківок по полях шукають, а потім непритомні хропуть будь де. Тільки приходь і ріж. Вийшли з простого свинячого роду, а от панками поробилися... Як так далі піде, то мисливі переб'ють їх до краю... Може б ви, милостивий царю, знайшли їм вчителя, щоб навчив їх старих правил поведінки кабанячого роду, нашого стилю життя.

— За тиждень зберіть їх у нас на нараду — відповів Лев і велів Лампарту вставити нараду в план. Ледь кабани поклонилися, збоку підскочили Собаки. Цілою гурмою почали вигавкувати своє прохання, щоб цар звільнив від обов'язків сільських, пастирських, мисливських собак і дозволив їм перейти до стану міських кімнатних цуциків.

— Не хочемо стояти та прив'язі, не хочемо ганятися за вівцями, чи виловлювати мисливим з холодної води підстрелені качки! Тепер міські люди хворіють собакоманією, чому б нам не скористатися нагодою. У людських квартирах тепло, спиться на подушках, заїдається всілякі ласощі. Досить вивести таку-сяку папю на гуляння алеями і по всіх клопотах... За харч для нас турбуються люди, прятають по нас, купають, нас, чешуть. Кращих невільників ще зроду не бувало. Щоб тільки люди горілки не пили...

— А може б так від людей навчитися горілку хлептати, от тоді б весела компанія завелась — задзявкав один цуцик.

— Ти собачої честі не ганьби! — вищирила на Цуцика гострі зуби стара сука. Цуцик опустив з сорому хвіст і сховався за старшими собаками.

— Хочете стати кімнатними трутнями? — дивувався Лев. Де ж поділася собача схильність до пригод, до здобування самостійно поживи, до вільного блукання в просторах?

— Це все старі небелиці — відповіли Собаки. Нас цікавить тільки смачний дармовий харч, вигідний сон на подушках, і барашкування по килимах.

— Ну, робіть, як знаєте, але щоб потім не було плачу — сказал Лев, і покивавши головою, посумнів. Медвідь відправив настирливих Собак.

Поміж Собаками до престолу пропхалися Їжачихи, які просили Льва, щоб їм замінив колір колючок на більш модний. Потім Білки, Бобри і Борсуки стали нарікати на нестачу вигідних помешкань. Пташки з гілля дерев, не дивлячись на кризу, щебетали, щоб цар подарував їм кращі хвости, кращі чубки, кольорове пір'я на волі, та золоте на крилах. Лев удавав, що цього не чує, бо над птахами — Орел царював. Зате Вовк не ставив жодних домагань, а навіть хвалився, що все більше людей присвоює вовчі права; сваряться між собою, ладнають всяку зброю, щоб напасти на миролюбні країни... Лев висловив невдоволення з цих вовчих впливів і промовив:

— Звіри, мої вірні піддані і громадяни мого царства! Тримайтеся традиції свого роду, не гоніть за всякої масті блискітками, за всякими забаганками. Не беріть прикладу з людей, бо вигинемо разом з ними. Для життя беріть тільки це, що необхідне. Не можна обдирати землі зі шкури, бо вона колись скаже годі... Я за

В. Юрчишин. Дурниці біля вогню.

цим, щоб ви всі не голодували, щоб по змозі жили добре, але не марнуйте харчів, споживайте стільки, скільки треба, не марнуйте фарби на пір'я, на видумані моди. А птахам раджу не над декорацією хвостів думати, а над тим, як краще співати й вище літати...

Нам необхідно опрацювати нову модель життя. Якби так прирівняти до людей, то не аристократичну ані не буржуазну, а нову модель, придатну до нових обставин життя...

Скінчивши своє царське повчання, Лев поспитав, чи ще хтось має до нього якісь справи.

— Я! — відповів Хом'ячок. Ви слушно, царю, сказали, що засобів для життя все менше. Тому порадьте, як запастись мені збіжжям на п'ять, десять років?..

— Не слухав ти мене уважно, Хом'яче, — відповів цар. Станеш збирати харч на кілька років, він тобі зогниє, тай викинеш геть. Оце й буде марнування засобів. Слід пам'ятати, щоб усі харч мали...

Хом'ячок сховався, але все мав сумніви, чи добре радить цар. Така-то вже хом'яча вдача.

Борсуки ж, Білки і Бобри — продовжував цар — не можуть сподіватися, що їм хтось дасть помешкання... Споконвіку було так, що вони самі будували собі житла. Так і тепер буде. А Вовк не має чого тішитися, що його права присвоюють навіть високо поставлені люди. Вовчими засадами світ можна тільки до краху довести...

Ведмідь вже зморився та почав дрімати. Лампартові стерпла лапа від писання. Тому Лев велів усім звірам, що ще не висловились, написати свої бажання до протоколу. Незабаром перед старшиною виросла велика купа заяв. Лев зобов'язався все розглянути, хоч не обіцяв усіх справ полагодити. Задоволені з прийому звірі рушили в свої сторони. Відправивши Ведмедя і Лампарта до своїх господ, Лев посортував заяви на можливі і неможливі до полагодження і став роздумувати, як задовольнити потреби не тільки Ведмедів, Лампартів і Вовків, але усіх звірів на світі. Він вважав потрібним опрацювати взірці чесного життя й поведінки для всіх підданих.

П. Маркович. На ялинці.

Міля Лучак

ПАВЛО І МОРОЗ

Не в неділю
А в будень
Завітав до нас
Перший грудень
І як пристало
В такий день
Не сів як пень
А підкачав рукави капота
І взявся до роботи
— Нічого досі не зробив
Мій брат
Листопад
Ні ковдри, ні перини
Не вшив
Щоб поля і тини
Прикрить
І в мить
Потряс
Могутніми рукавами
Біле пір'я рознеслось
Над полями
Побіліли міста і села
І кругом стало весело
І двоюрідного брата Морозенка
Пробудив
Щоб усе це
Заморозив
І заморозки прийшли вночі
Скули ріки і кущі
Глянула у вікно
Мати Павла
О дивися синочку
Яка зима прийшла
Треба тобі нині
До школи
Вдягнути ватяну куртку
І рукавички хутряні
Щоб не було
Зимно тобі
Та ще шапку
Шерстяну
Та чоботи ці
Зі шкіри
Бо хоч ти
Не ймеш віри
Морозенко борони Боже
Ущипнути
Тебе може.
Відповів Павлусь
— А я не боюсь
Морозенка
А навіть його батька
Морозу
І навмисне рукавичок
І шапки
Не наложу
Нехай лише
Причепиться мене
Я йому на це
Сам
Відповідь
Дам
Лиш вийшов Павло
За поріг хати
Та давай кричати
— Ай, ай, яй
Стривай
Не щипай
Пальчиків моїх
І рук та ніг
Вогнем не печи
Личка
Я по рукавички іду
Та шапку візьму.

КАЗКА ПРО ГОРОБЧИКА

Горобчики малі
Були дуже голодні
Полетіла в поле
Мати
Харчі дітям
Здобувати
І принесла
Для трьох
А четвертому
Нічого
Не принесла
Із дороги
Хоч він плакав
А ці, ці, ці
Дай мені
Дай і мені
Почислила ненька зле
І горобчик
Через це
Голодненьким залишився
Гірко плакав
Й так
Крутився
Що із тніздечка
Злетів
Аж зі страху
Занімів
Зупинився
Під хатиною
Де ластівка

Своїй дитині
Їсти принесла
До маленького
Гнізда
Що ж з сиріткою
Зробить
Ціру цить
Ціру цить
Мабуть його
Угощу
На сніданок
Принесу
З поля якісь
Ласощі
Хоч чужі нам
Горобці
Невже ти
Моя дружино
Усиновити хочеш
Це немовля
Скільки треба
Часу й труду
Помагать тобі
Не буду
А коли б
Моє дитятко
Дума
Ластівочка-мати
У чужу
Попало б хату
І голубчика мойого
Теж хотіли б
Відцуратись
І відтоді
Аж до літа
Носила ластівочка
Дітям
Різні харчі
Доки дітки малі
Не стали юнаками
Й самі над полями
Кружляли
То по садах
То в хмаринах
Ховались
Й співали пісні
На рідних
Мовах
Бо не забув
Горобчик
Материнського
Слова
І коли пролітав
Над селом
Над хатами
Все думав
Про рідну
Маму
Де вона
І мої брати
Як їх знайти
Одного разу
Звідкіллясь
Ридання-пісня
До нього
Донеслася
Де ж може бути
Мій четвертий
Син.
І споглянула
На тин
Й пізнала
Сумного горобчика
Розумного й гарного
Хлопчика
Мати
І так з радості
Заридала
Де ж ти
Скитався сіромо
Ходи
Синочку мій
Додому
Де б не жила
Дитино
Шануй людей·
І їх країну
Але серце Вітчизні
І мові рідній
Віддай
Тій
З якої рід твій.

Ліда Перевальська

В. Юрчишин

О. Дуфанець. Бере ланка льон.

З ПОДЯКОЮ ЗА ХЛІБ

КОМПЛЕКСНА ТЕХНОЛОГІЯ ПРОДУКЦІЇ ЗЕРНОВИХ

Економічна незалежність Польщі по відношенні до забезпечення в харчі щораз більшої кількості населення (24 млн. у 1945 році — 37 млн. у 1985 році) стала основною проблемою до розв'язання працівниками сільського господарства та галузей народного господарства, які відповідають за технічне озброєння рільництва. Галуззю сільського господарства, від якої в найбільшій мірі залежить економічна незалежність країни, є продукція зерна по 1000 кг на душу населення. Як важко розв'язати цю проблему засвідчує факт, що нині лише кілька країн у світі добилося цих показників в тому США, Канада, Австралія, Угорщина, Україна. В Польщі поки що на 37 млн. населення кожного року збір зерна досягає 21—23 млн. тонн тобто біля 600 кг на душу. Отже, щоб забезпечити зерно на потреби населення та кормові потреби для тварин в різні роки останнього 15-ти річчя треба було імпортувати від 3 до 9 млн. тонн зерна, що, як відомо, між іншими спричинилось до економічної і політичної кризи 80-х років.

Тому основним завданням наших днів являється проблема ліквідації протягом кількох років зернового дефіциту.

Цієї мети можна добитися збільшенням ареалу обсівів зерновими або збільшенням урожайності кожного досі обсіюваного гектара.

Перший спосіб розв'язання цієї проблеми практично неможливий. В країні маємо близько 8 млн. гектарів обсіюваних зерновими, тобто 55 проц. загального ареалу посівної площі. Дальше збільшування-розширювання відсотка зернових при актуальній якості наших грунтів стає нераціональним. Можна це зробити лише на незначному ареалі застосовуючи так званий плодозмін. У деякій мірі продукцію зернових можна збільшити змінюючи структуру обсівів на добрих грунтах, обсіваючи їх більший відсоток інтенсивними сортами пшениць та ячменю коштом жита.

Натомість великі можливості маємо у піднесенні урожаю з кожного гектара. Наші сорти зернових, а особливо пшениць мають продукційні можливості в межах 10 тонн з гектара, то поки що використовуємо їх лише у 30—50 проц., хоч маємо вже багато хліборобів та державних і кооперативних господарств, яких врожаї пшениці досягають 60—70 ц/га. Торкається це особливо таких сортів пшениць як Сага, Сальва, Лівілля, Рота, Еміка, а з українських Миронівська 808, Безоста I та найновіша Киянка. Поки що в Польщі перший раз зібрано в середньому 3 тонни зернових з кожного гектара у 1984 році, хоч наприклад у ФРН де подібні грунтово-кліматичні умови 5 тонн зернових з гектара зібрано вже у 1978 р., а зараз в інших сусідніх з ФРН країнах розвивають діяльність клуби хліборобів, які мають з гектара по 100 ц зернових.

На основі широкої практики стверджується, що урожайність зернових залежить в основній мірі від:

— раціональної агротехніки,

— постійного впроваджування до грунту органічної маси (гній, зелені добрива),

— поступу у вирощуванні сівного матеріалу та своєчасне його впроваджування до практики,

— підвищення та у відповідних фазах застосування мінеральних добрив,

— застосування регуляторів зросту,

— оптимального застосування хімічних засобів охорони рослин.

У наших крайових умовах, хоч маємо високоплемінні сорти зернових, причини низьких урожаїв такі:

— брак перестерігання основних правил сівозміни і агротехніки,

— низькі знання хліборобів по відношенні до застосування хімічних засобів охорони зернових,

— застосування регуляторів росту,

— відповідного удобрення, особливо азотного.

Перестерігання цих правил стало підставою комплексних технологій опрацьованих для окремих сортів зернових. Основними вимогами, які гарантують високі врожаї є:

— відповідний добір та районізація сортів залежно від природно-рільничих умов,

— забезпечення відповідної сівозміни,

— відповідна підготовка ріллі та її удобрення перед сівбою,

— відповідна якість насіння,

— сівба відповідною кількістю насіння, щоб виросла найбільш оптимальна для даного сорту кількість рослин на 1 м² гарантуюча найвищий урожай,

— відповідний термін і техніка сівби з визначеними стежками для переїзду машин висіваючих препарати проти хвороб,

— проведення усіх необхідних заходів зв'язаних з удобренням і охороною від сівби до жнив, а саме:

— заправа сівного матеріалу,

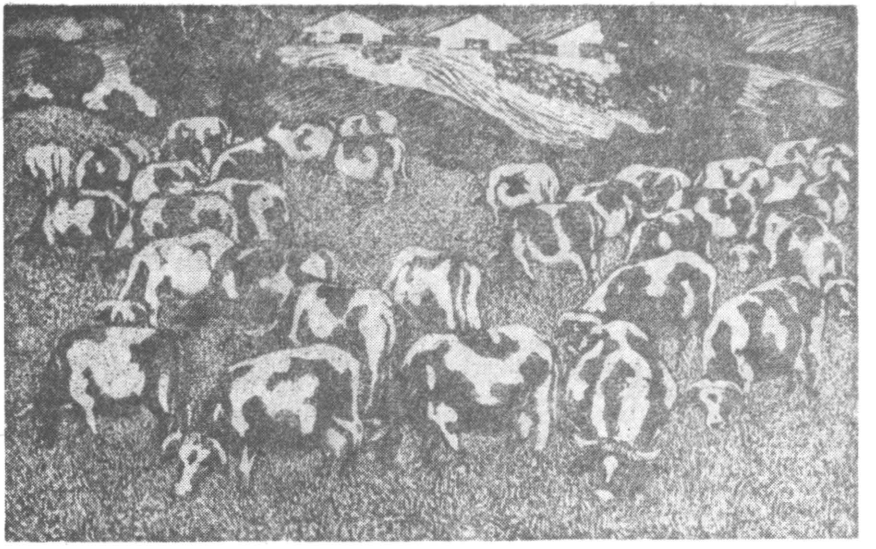

О. Дуфанець. На пасовиську.

— нищення метлюгу звичайного,
— боронування,
— боротьба з бур'янами,
— протидіяння виляганню рослин,
— посівне удобрювання під час росту рослин (2—3 рази),
— охорона рослин перед грибовими хворобами,
— збирання врожаю.

Додержування представлених заходів є гарантією високого врожаю. Занедбання якого-небудь із них значно обнижує врожайність. З широкої практики знаємо, що найбільше помилок роблять хлібороби при удобрюванні азотними добривами, стосуванні ретардантів та боротьбі з грибовими хворобами зернових. Тому корисно при цій нагоді пригадати ці правила, які ще мало відомі в широкій практиці.

Незвичайно важливим урожаєтворчим фактором являється азотне удобрення. Бар'єрою в стосуванні високих раціонів азотних добрив була небезпека їх вилягання. Найчастіше було це однак зв'язане з невідповідним їх застосуванням, а саме в одній або двох давках і до того найчастіше у відповідній фазі розвитку рослини, яку удобрюємо. Найкраще запобігати цьому негативному явищу можемо вмілим поділом раціону азоту на часткові раціони та стосуванням в разі потреби ретардантів. Раціон азотних добрив треба ділити на дві або три частини висіваючи першу частину в моменті розпочатої вегетації, другу на початку фази стріляння в стебло, третю на початку фаз колосіння, а навіть зацвітання зернових. Перший ранньовесняний раціон азоту приспішує кущення, значно збільшує кількість рослин в лані і тим самим спричиняється до збільшення стебла з колосами. Очевидно, що на кількість рослин мають вплив також інші чинники, а саме стосовані регулятори зросту та фунгіциди (отруйні хімічні сполуки).

Другий раціон азоту впливає на кількість колосків та кількість зерен в колосі. Вже 2—3 зерна більше в колосі підносить урожай на 0,4—0,5 тонн з гектара.

Третій раціон азоту вирішує о масі про 1000 зерен. Щойно ця давка азоту дає можливість вповні використати урожаєтворчі можливості нових високоінтенсивних сортів зернових. О діловості високого стосування трьох раціонів азотного удобрення можна судити з рівня агротехніки та культури ріллі, а також перебігу погоди.

Стосування високих раціонів мінерального удобрення, особливо азотного вимагає відповідного забезпечення лану перед виляганням стосуючи в міру потреби ретарданти доступні в нашій країні, а саме антивилягач та інші.

Якщо приймемо за 100 проц. вплив на урожайність поодиноких елементів рослини, то показується, що у 90 проц. урожайність залежить від здорового колоса, колосової осадки та флагового листа. Тому стосування оприсків фунтіцидами стає необхідним і економічно обгрунтованим заходом.

З проведених кількох тисяч ланових досвідів на протязі 1984, 1985 років у державних, кооперативних та індивідуальних господарствах, які співпрацюють з воєвідськими осередками рільничого поступу виникає, що стосування комплексної технології в продукції зернових дає звижку урожаю від 5 до 7 центнерів з гектара або на 9—15 проц.

З огляду на це, що стосуючи комплексну технологію необхідно виконувати ряд заходів на лані в повній вегетації зв'язаних з потребою в'їзду в лан тракторами з відповідними машинами, треба до цього заходу залишити в лані відповідні проїзні стежки, які дозволяють на:

- довільне ділення доз азотного удобрення під час вегетації рослин,
- високу ефективність заходів зв'язаних з хімічною боротьбою з хворобами,
- своєчасне запобігання виляганню рослин дорогою застосування ретардантів,
- прискорення виконування необхідних доглядів, що дозволяють значно піднести продуктивність праці,
- елімінацію вогнищ хвороб, які мають місце, коли в'їжджаємо у лан збіжжя для виконання заходів і частину рослин нищимо.

Вище представлений нарис комплексної технології продукції зернових вимагає від хлібороба високих професійних знань, справної технічної бази обслуговуючої хліборобів та належного розуміння з їх сторони своєчасного виконування послуг.

Олександр Колянчук

БДЖОЛИ ЛЮДЯМ

При розвитку країни та інтенсифікації рільничої продукції зростає значення бджільництва. Бджоли сповнюють щораз більшу роль як запилювачі більшості рослин, продуценти меду і воску, як рівно ж прополісу, квіткового пилку, бджолиної отрути і маточного молочка.

І їхня роль як запилювачів виникає з біології, складної організації та їх громадного життя. Набирає вона значення тоді, коли зростає рівень агротехніки, осушення боліт, нищення бур'янів, впроваджування хімічної охорони рослин, котра провадить до винищення диких комах-запилювачів.

При цих обставинах бджоли є одинокими ужитковими комахами, які можуть бути в плановий спосіб використані до підношення врожаїв окреслених посівних культур. Впливають вони на врожаї польових рослин, а також садових і городніх плантацій. Їх участь в запилюванні садів доходить до 80 проц.

Не випадково бджоли називають надійними помічниками агронома. Не можна без них уявити собі світ квіткових рослин, що прикрашують нашу землю. Праця з бджолами викликає багато радісних емоцій, збагачує духовно, дозволяє краще пізнати живу природу, виробляє спостережливість, прагнення глибше ознайомитися з життям цих комах. Мати бджоли і доглядати за ними — велика насолода. Чим більше їх пізнаєш, тим цікавіше з ними працювати. Щоб вести з успіхом бджільництво, треба бути уважним, акуратним, а за цими якостями іде і тверезість.

У нашому народі говориться, що у поганих людей бджоли не ведуться. Знаменитий польський бджоляр доктор Ян Дзержон писав, що той, хто займається бджільництвом, не для одних вигод, хто з щирою любов'ю доглядає за бджолами і уважно спостерігає їх, той буває майже завжди гарною людиною, добрим громадянином і вірним другом.

Праця в пасіці, де повітря чисте і наповнене ароматом квітів та меду і цілющим запахом перги, благодійно впливає на здоров'я і заспокоює нервову систему. Працювати з бджолами корисно кожному. Для одних бджільництво — сімейна традиція, що переходить з покоління в покоління. Для інших — це професія, а для багатьох втіха, яка прикрашає життя на старість. Хотілося б сказати, що життя бджіл дуже цікаве і повчальне.

Програма розвитку бджільництва опрацьована Міністерством рільництва закладає норму 5 бджолиних сімей на 100 га рільничих та лісових угідь. Досі таку кількість можна нарахувати тільки в 3 воєвідствах (Ельблонзьке, Люблінське і Замойське). А в інших виступає великий недобір. Земельні органи сприяють всім, хто хоче займатися бджільництвом. Пасічники-любителі спроможні мати стільки вуликів, скільки вони вважають за потрібне для задоволення своїх потреб.

Якщо у вас є бджоли або збираєтеся їх завести, ви повинні добре розуміти їхнє життя, навчитися керувати ним, стати грамотним пасічником. Теорія і практика ідуть тут рука в руку, доповняють і збагачують одна одну. Справжнім пасічником може бути тільки той, хто добре пізнає бджолине життя і свої знання вміє використати на практиці.

Не меншу роль відіграють бджоли у витворюванні згаданих уже харчових і лікувальних продуктів. Усе, що походить від бджіл, потрібне і найчастіше незмірно корисне для людини.

Бджола дає людині мед — рідке золото природи, з нічим не зрівняний за поживністю і цілющими властивостями продукт. У старовину мед вважали великим даром богів, посланим на землю для добра і щастя людей. Його для здоров'я споживали і царі, і прості люди. Ним користувались як чудовим засобом проти багатьох хвороб. Мед зберігає молодість і продовжує життя.

Мед був одним із продуктів у міжнародній торгівлі. Стародавня Русь, за словами істориків, „пахла медом". Врешті сам Гіппократ (Греція VI ст. до н.е.) — „батько медицини" дожив коло 111 років. Мабуть, дуже любив мед і вірив у його цілющі властивості.

У чому полягає правдива вартість меду? Гляньмо тільки в таблицю, що показує, яким вимогам повинен відповідати бджолиний мед.

Польська норма — 67/А-77626 говорить, що харчовий продукт, витворений бджолами з нектару рослин, повинен складатися:

вода	—	20 проц.
інвертний (плодовий цукор)	—	70 проц.
сахароза (цукор зложений)	—	5 проц.
кислотність	—	1—4 проц.

Решта — це не нормовані мікроелементи, ензими, вітаміни, органічні кислоти та інші. Один літр меду повинен важити коло 1440 гр. Калорична його вартість від 3200 до 3300 калорій. Це дорівнює 2 кг свинини або 3 кг телятини. Як бачимо, харчова вартість меду дуже велика, а при цьому дуже корисна для людського організму.

Лікувальні властивості меду відомі були також в давнину. Сучасна медицина приписує йому велику вагу. Вживають його в лікуванні різних захворювань. Помагає він при хворобах крові, лікує дороги дихання, катар кишок, безсоння, хвороби шкіри, гоїть чиряки, поправляє зір тощо.

Коли відвідують вас гості, варто прийняти їх чаєм з медівничками.

Другий за значенням і цінністю продукт бджільництва — віск. Це органічна речовина і, як жодна інша, має властивості довго зберігати свої якості, навіть протягом століть. В давнину бджолиний віск виконував роль валюти. Сьогодні він є важливим предметом експорту. Його використовують у багатьох галузях промисловості, особливо в електротехнічній, авіаційній і фармацевтичній.

В народній медицині вживають його при лікуванні астми і як протиалергічний і косметичний засіб.

Крім меду і воску, від бджіл одержують такі продукти, як прополіс (бджолиний клей), бджолину отруту, квітковий пилок (перга), маточне молочко. Всі вони містять біологічно активні речовини і мають сильну лікувальну дію.

А. Старух на пасіці. Фото М. Кирила.

Застосування прополісу при лікуванні ран та опіків зустрічається в старовинних рукописах і медичних книжках. Сучасні біохіміки і лікарні в прополісі виявили сильні протибактерійні і антибіотичні властивості. Вживають його при лікуванні багатьох тяжких зовнішніх і внутрішніх хвороб, не виключаючи відкриту форму туберкульозу.

В старовину помічено вже, що пасічники бувають здорові і не терплять на хвороби суглобів. Згодом це пояснювали ужаленням бджіл. У народі кажуть: „Кого жалять, того і жалують". Сучасна медицина успішно застосовує бджолину отруту у боротьбі з ревматизмом, серцево-судинними захворюваннями та розладом нервової системи.

Маточне молоко — це справді продукт високих лікувальних і тонізуючих властивостей. Продукують його молоді бджоли при годівлі личинок маток. Воно містить у собі усі необхідні для людського організму елементи: білки, жири, вітаміни, мінеральні солі, гормональні та інші біологічно активні речовини, що зміцнюють здоров'я і омолоджують її.

І останній продукт — це квітковий пилок — перга. Бджоли збирають його з квіток рослин і використовують для вигодовування розплоду. Пилок багатий на білкові речовини, амінокислоти, вітаміни А, В, С, Д, Е, РР, гормони, антибіотики та мікроелементи. Всього лиш одна-дві чайні ложки його в день допомагають зміцнити здоров'я. Він побуджує апетит, регулює функції травної системи. Вживають його при лікуванні хвороб печінки і простати.

Згадуючи про лікувальні властивості бджолиних продуктів, я не писав про форму і спосіб приготування ліків. Все це читач знайде в статті Лідії Колянчук „Дещо про апітерапію", а також в книжці Фердинанда Йоська „Produkty pszczele i ich zastosowanie w lecznictwie". Цю книжку можна придбати у воєвідських правліннях Польської бджолярської спілки.

Багато добра дають бджоли людям, але треба сказати, що праця в пасіці — це не тільки приємний відпочинок. Це насамперед праця, іноді навіть нелегка. Мед не дається даремно ні бджолам, ні пасічникові. Як кажуть, бджіл тримати — не в холодку лежати. Бджоли того щедро нагороджують, хто доглибно пізнав їхнє життя і знання ці застосував на практиці.

Антін Старух

ДЕЩО ПРО АПІТЕРАПІЮ

В кінці травня 1985 року відбувся у Кракові V Міжнародний симпозіум апітерапії. Серед майже 400 учасників були бджолярі та медичні працівники усіх академічних осередків та лікарень Польщі, Чехословаччини, Східної та Західної Німеччини, Румунії, Індії, Японії, Іспанії. Учасникам симпозіуму запрезентовано 59 рефератів, у яких представлено актуальний стан знань про використання меду та інших бджолиних продуктів як прополіс, пилок, молочко, бджолина отрута у лікуванні людей.

Апітерапія, всупереч багатьом обіговим поглядам, не належить до найновіших відкриттів медицини. Вже біля 1500 років до нашої ери вживалось мед у недугах шлунка, хворобах очей, до гоєння ран, викликаних опіками, до загального зміцнення організму та до виготовлення лікарських мазей. Гіппократ, один із основоположників античної медицини, якого звикли називати батьком медицини, лікував

медом рани та стосував його до виготовлення мазі, а також лікування печінки та гарячки. Учні Гіппократа послуговувались більше як 300 „медовими рецептурами" в лікуванні людей. Крім лікування, в стародавності у меді бальзамовано мертві тіла, між іншим, Олександра Великого. Ще і в наші дні, наприклад, у Бірмі перетримується у меді тіла перед розкладом. Отже, мед є не лише легко засвоюваною організмом стравою, але також дуже цінним натуральним ліком, який, між іншим:

— поправляє морфологічний образ крові;
— побуджує апетит;
— запобігає віспі та тифові;
— гальмує розвиток бактерій, які викликають хвороби віддихових доріг — кашлю, катару, запалення горла;
— значно зміцнює зір та працю серця;
— корисно впливає на слинові залози, а тим самим на працю травного тракту;
— допомагає в лікуванні хвороб печінки, посилює діяльність жовчного міхура та приспішує лікування шлункової виразки;
— приспішує лікування жовтухи та ниркових каменів;
— стосується в апатії і нервовому вичерпанні;
— зміцнює кондицію гірників, металургів, спортсменів, моряків, альпіністів, водолазів, реконвалесцентів;
— запобігає захворюванням на пневмоконіоз (запорошення легенів).

В багатьох країнах виробляються препарати, рекомендовані лікарями як корисні натуральні ліки. Між іншим, у ФРН та Італії виробляється 20 і 40 проц. дожильні препарати з меду під назвою „Мельвен". Вони дуже корисні, особливо в серцевій астмі, запаленні бронхів та бронхічній астмі. У вагітних жінок діє як протиотрута при блювотних відрухах. Препарат цей використовується також з добрими ефектами в грибових отрутах, укусах змій, сверблячках, викликаних жовтяницею, ракових захворюваннях, ушкодженнях, викликаних промінням рентгена та операціях травного тракту. В НДР з добрими результатами в лікуванні шлунка та кишок стосується препарат „Гомі".

Мало розповсюдженим, але дуже корисним, є подавання меду до молока в меню немовлятам. Чайна ложка меду до молока замість цукру надзвичайно корисно впливає на травні процеси та викликає в організмі хворобовідпорні властивості. Мед, подаваний дітям, має також інші додатні прикмети, а особливо не нищить зубної емалі, як це має місце при споживанні цукерків. Діється це тому, що мед дуже швидко розпускається в устах, бо протягом 10 секунд, в той час, коли вітамінні цукерки протягом 420 секунд, а сметанкові — 870. Мед є також дуже добрим в привертанні вітальних сил організму по виснаженнях, викликаних, наприклад, втратою крові, перебутих інфекційних хворобах, професійних затруєннях. Найкраще мед подавати немовлятам щоденно коло 7 грамів, а дітям у віці 5—12 років — 15—40 г. Найкраще подавати із стравами, які довго перебувають в устах — булочки, хліб.

Мед з добрим успіхом можна використовувати в кураціях лікувальними рослинами, а саме: при хворобах дихальних шляхів як додаток до чаю з підбілу. Хворим на легені рекомендується пити чай із квіту білої кропиви, солодженої медом. Стерта на порошок м'ята, змішана з медом, дуже добра на кашель, а безсонність уступає, коли регулярно споживаємо перед сном 1—2 ложечки меду.

Щоб у лікуванні медом одержати найкращі результати, слід його стосувати в таких формах:

1. **На загальне зміцнення організму.**
(Ложка меду розпущена у 0,5 літра кефіру + один жовток та 2 ложки вівсяних пластівців, вимішуємо і додаємо сік із лимона до моменту розпущення пластівців; двотижнева курація привертає фізичні та психічні сили).
2. **Запалення горла.**
(Столову ложку меду розпустити у склянці води, варити 5 хвилин, а опісля полоскати горло 5—6 разів денно).
3. **Хрипота.**
(У склянці теплого молока розпускаємо дві чайні ложки меду; додаємо півложечки масла. Пити кілька разів (3—4) денно малими дозами).
4. **Коклюш.**
(До 700 грамів води додати 30 грамів чебрецю (тим'янку) і варити так довго, щоб залишилось 500 грамів. Схолоджуємо, проціджуємо, додаємо 250 г меду і мішаємо. Щогодини беремо по чайній ложечці).
5. **Очищування шкіри (масочки).**
(Один жовток, ложечка меду, ложечка вівсяної муки або один жовток, ложечка меду, ложечка лимонного соку).
6. **Покращання метаболізму (покращання вигляду обличчя при хворобах печінки).**
(Півсклянки перевареної води, 2 ложечки меду, одна четверта лимона — зробити ввечері, а пити ранком за 20—30 хвилин перед сніданком).

Крім меду дуже цінним продуктом є квітковий пилок (перга).

Виявляється, що пилок, зібраний механічно із квітів рослин, стає безкорисним, вартісним є лише той, який зібрали бджоли. Пилок складається із 3—14 проц. жирних кислот, а особливо з лінолових, ліноленових, архідонових кислот, яких людський організм не в силі витворити. Крім кислот, пилок має 15—35 проц. вуглеводів, вітамінів росту, а також 2—7 проц. мінеральних речовин з багатьма макро- та мікроелементами, таких як мідь, калій (потас), магній, кальцій, натрій. Пилок багатий на амінокислоти. Є їх тут у 5—7 разів більше, ніж в яйцях, сирах, воловому м'ясі.

Пилок у своєму складі має всі необхідні людині вітаміни. У 60 грамах пилку є їх стільки, скільки денно потребує доросла людина. Як доводять французькі вчені, пилок є дуже цінним антибіотиком, особливо в кураціях травного тракту (особливо катаральне запалення кишок), в лікуванні хвороб простати (шведські дослідження) та в поправі психічного стану. У діабетиків значно понижує кількість цукру в крові, а підносить загальний стан організму. Корисний вплив пилку підтверджено у покращанні зору, в недугах серця та в клімактеріум. Останнім часом стверджено позитивний вплив пилку в лікуванні рака (А. Тітін, СРСР, Д. Сегер, НДР). Пилок, так як і мед, втрачає свої лікувальні властивості у температурі вище 40°С. Тому, коли хочемо підсушити, не можна цього робити в температурі, вищій від 35°С. та переховувати у герметичних начиннях при температурі 3—4°С без доступу світла та сонця. Пилок не виказує жодного шкідливого впливу, бо бджоли збирають лише нешкідливі натуральні субстанції. Як лік можна його використовувати у свіжому або висушеному вигляді, як порошок змішаний з медом, білим сиром, маслом, молоком, різними фруктовими соками, а також у формі папки з вівсяними пластівцями. Найціннішим є свіжий пилок. „Пилкова" курація дає найкращі результати, коли триває один місяць в дозах:
— першого тижня натще рано 15 г денно,

— другого і третього тижня по 30 г, в тому 15 г за півгодини перед сніданком та 15 г перед вечерею,
— четвертого тижня так, як першого.

Від довшого часу у списку „Ліки сучасної терапії" — ПЗЛВ — 1978, підготовленого Яном-Казимиром Подлєвським і Аліцією Хвалібовською-Подлєвською, пилковий екстракт є під назвою „Поллен екстракт", який рекомендується при запобіганнях інфекціям, заострення апетиту, а тим самим на піднесення ваги тіла, поправи загального почуття. Стосується також у запаленнях статевих органів та у станах перевтоми. Подається початково одну, а згодом доходимо до 3—4 таблеток денно. Препарати сермільтон — табл. 60 мг із додатком 3 мг серпінтін ГБХ, лактози, вітамінів та екстагенних субстанцій; сернітін Т60 із додатком деяких мікроелементів; польстімоль 125 мг.

Бджолине молочко (продукт слинової та гордової залози) — є кормом для бджолиних маток. На велику вартість молочка як повноцінної поживи вказує приріст ваги бджолиної матки протягом перших 5-ти днів її розвитку, коли збільшує вона вагу у 1800 разів, 8-ми днів у 2400 разів, а також те, що матка живе у 40 разів довше від робочої бджоли, що денно складає вона 2000 яєць тощо. Нічого дивного, що молочко допомагає в боротьбі з рядом недуг людини, а саме:
— психонеурози та нервових стресів;
— покращує загальний стан здоров'я;
— гальмує розвиток ракових клітин;
— гальмує артеріосклеротичні процеси,
— обнижує рівень цукру в крові діабетиків;
— є регулятором давлення крові;
— привертає сили по інфаркті та болісній душниці.

Бджолине молочко стосується:

1. Один раз денно 100 мг півгодини перед сніданком протягом 40 днів. Можна вживати одночасно із фармакологічними препаратами. Під час курації виключити споживання алкоголю.

2. Добрі наслідки дає молочко, змішане з медом в пропорції 1 грам молочка : 100 грамів меду. Подається один раз денно за годину перед сніданком або за 2—3 години після вечері. 1,5 ложечки дорослі та 0,5 — діти.

3. Мішанка 40—60 мг молочка із косметичним кремом стосується у масажах шкіри перед нічним відпочинком.

Останнім часом великим зацікавленням тішиться прополіс — популярна або традиційна назва бджолиного клею. Збирають його бджоли ніжками з деяких дерев, а особливо тополі, а також берези, гіркокаштана звичайного, сосни, смереки, верби. Бджоли використовують його у вулику як матеріал до ущільнювання гнізда та „замуровування" шкідників (наприклад, мишей) перед розкладом їх тіла. Одна бджолина сім'я продукує біля 50 грамів прополісу. Презентовані інформації на V Міжнародному симпозіумі апітерапії у Кракові вказують, що у складі прополісу маємо в середньому 14,5 проц. летючих речовин, 14 проц. механічних домішок, в тому 11 проц. пилку, 17 проц. бджолиного воску, 6 проц. воску, зближеного до рослинного, 10,5 проц. дубильних речовин, 41,5 проц. живиці. Стверджено також присутність в прополісі заліза, міді, кальцію, магнію, цинку, кобальту, кремнію, алюмінію, ванадію, стронцію й інших. Розпускається він у 60—70 проц. алкоголю, ефірі (етері) та інших органічних розчинниках. Із радянських та французьких досліджень виникає, що найціннішим є прополіс з тополі, берези та сосни. Прополіс особливо цінний в нищенні стрептококів, стафілококів, дизентерії, тифу та інших. У се-

редніх віках вживалось його до викаджування помешкань та бальзамування тіл померлих. У народній медицині прополіс стосувалось до гоїння ран та вгамовування болю. Тому й зараз стосується він у стоматології у формі 25-процентного розчину, що має анестезійні властивості. Згідно з донесеннями на краківському симпозіумі румунських лікарів, прополіс гальмує розвиток бактерій. В інших виступах вказано, що прополіс має найсильніші антибіотичні властивості з усіх бджоляних продуктів. Зараз в багатьох країнах, таких як: Чехословаччина, СРСР, ФРН, НДР, Австрія, Данія, Болгарія виготовляються ліки рекомендовані у недугах горла, легенів, травного тракту, а також у формі мазі до гоєння ран включно з ранами по рентгенотерапії. Прополіс найчастіше стосується у формі настойки, мікстур, мазі та порошку. Настойка з прополісу лікує рани, вгамовує біль, ліквідує опухи, лагодить біль при бджолиних ужаленнях. Настойка з 10 частин прополісу та 90 частина алкоголю стосується в грипових захворюваннях.

Спорошкований прополіс змішаний з медом є добрим ліком проти захворювань дихальних шляхів. Спрошкованим прополісом посипається також щелепову протезу, що надає їй добру причепність та принагідно лікує парадентоз. Він є також добрим препаратом у лікуванні горла, мигдаликів, цинги.

Широко в медичній практиці використовується тепер бджолину отруту, яка є продуктом отруйних залоз бджіл, що виділяється при укусі. Містить вона гістамін, органічні кислоти та особливі білкові речовини. Бджолина отрута стимулює обмін речовин, утворення червоних кров'яних тілець і діяльність серцево-судинної системи, знижує кров'яний тиск і вміст холестерину в крові, покращує апетит, гоєння ран, виразок, діє болезаспокійливо і протизапально. Бджолину отруту та її препарати стосують при лікуванні ревматизму, невралгії, гіпертонічній хворобі, алергічних та трофічних захворюваннях і ураженнях периферичної нервової системи. В актуальному списку „Ліків сучасної терапії" вже названих авторів виступають такі ось препарати з бджолиної отрути: форапін, апісатрон та інші.

Крім згаданих способів використовування бджолиних продуктів велику несподіванку учасникам симпозіуму зробив Петро Козак із Суша Ельблонзького воєвідства, який жартома підкреслює, що він, після славного Прокоповича, є другим українським бджолярем-винахідником. Отож, запрезентував він свого роду „санаторій на колесах", де на партері живе 16 бджолиних сімей-туристів, а на „поверсі" влаштовано комфортабельну квартиру-санаторій з усіма санітарними вигодами і кухнею для 9 чоловік, які можуть пройти спеціальну інгаляційну курацію дуже ароматними випарами з вуликів. Кількалітній період „чумакування" з цим „санаторієм" по різних місцях, багатих на бджолину поживу та добрі умови відпочинку курортникам (ліс, вода) дозволяє ствердити, що винахідник Петро Козак став також „лікарем"-практиком. Поки-що лікувальні ефекти „санаторію" підтверджують тільки колишні пацієнти. Жде він на лікарів, які схотіли б співпрацювати з ним у несенні допомоги людям, які терплять особливо на хвороби дихальних шляхів, нервової системи тощо. Зацікавлених відсилаю під адресу:

Петро Козак
Суш 14-240
вул. 15 грудня, 33 а

Лідія Колянчук
лікар

АДРЕСИ

Zarząd Główny UTSK, ul. Czerniakowska 73/79, 00-718 Warszawa, I p. pokoje 119, 117, 116, tel. 41-23-51, 41-31-83. Konto NBP IV O/M Warszawa 1049-5467-132.

Redakcja tygodnika „Nasze Słowo", ul. Nowogrodzka 15, 00-511 Warszawa, tel. 21-37-50, 21-37-55, 21-31-67.

Zarząd Oddziału UTSK, ul. Czerniakowska 73/79, 00-718 Warszawa, tel. 41-23-51.

Zarząd Oddziału UTSK, ul. Armii Czerwonej 6, 75-500 Koszalin, tel. 264-70.

Zarząd Oddziału UTSK, ul. Dąbrowszczaków 7, 10-538 Olsztyn, tel. 225-45.

Zarząd Oddziału UTSK, ul. Teatralna 20 m. 1, 82-300 Elbląg, tel. 241-11.

Zarząd Oddziału UTSK, Aleja Wojska Polskiego 93, 70-481 Szczecin, tel. 23-06-65.

Zarząd Oddziału UTSK, ul. Sikorskiego 80, skr. pocztowa 35, 66-400 Gorzów Wielkopolski.

Zarząd Oddziału UTSK, ul. Łukasiewicza 1, 76-200 Słupsk.

Zarząd Oddziału UTSK, ul. Szkolna 10, 59-200 Legnica.

Zarząd Oddziału UTSK, ul. Kościuszki 5, 37-700 Przemyśl, tel. 60-39.

Zarząd Oddziału UTSK, ul. Pionierów 33, 11-600 Węgorzewo, tel. 31-00.

Zarząd Oddziału UTSK, ul. I Armii Wojska Polskiego 3-4, 38-500 Sanok.

Zarząd Koła UTSK, 17-250 Kleszczele.

Zarząd Koła UTSK, ul. Olsztyńska 5 m. 1, 14-100 Ostróda, tel. 28-20.

Zarząd Koła UTSK, ul. Długi Targ 8/10, 82-828 Gdańsk, tel. 31-58-78.

Zarząd Koła UTSK, ul. Śluzowa 21, 72-320 Trzebiatów.

Zarząd Koła UTSK, ul. Ruska 49 a, 50-079 Wrocław, tel. 43-954.

Zarząd Koła UTSK, ul. Zielona 3, II p. m. 3, 90-414 Łódź, tel. 338-75.

Zarząd Koła UTSK, ul. Okopowa 1/13, 20-022 Lublin, tel. 24-643.

Zarząd Koła UTSK, ul. Dietla 19/13, 31-070 Kraków.

Zarząd Koła UTSK, 19-520 Banie Mazurskie, woj. Suwałki.

Uniwersytet Warszawski, Instytut Rusycystyki, Katedra Filologii Ukraińskiej, ul. Szturmowa 3, 02-678 Warszawa, tel. 47-23-72.

Liceum Ogólnokształcące, klasy ukraińskie z internatem, ul. Marchlewskiego 1, 11-220 Górowo Iławeckie, woj. Olsztyn.

Liceum Ogólnokształcące nr 4, Plac Zawadzkiego 7 a, 59-220 Legnica, tel. 271-33, Internat, ul. Chojnowska 98, tel. 245-14.

Szkoła Podstawowa nr 2 im. Tarasa Szewczenki (z internatem), 77-210 Biały Bór, woj. Koszalin.

Zbiorcza Szkoła Gminna, klasy ukraińskie, 19-520 Banie Mazurskie, woj. Suwałki.

Księgarnia Wydawnictw Importowanych, ul. Nowy Świat 47, 00-042 Warszawa.

Księgarnia „Dom Książki", Plac Wolności 2/3, 10-102 Olsztyn.

Księgarnia „Dom Książki", Al. Wojska Polskiego 41, 70-473 Szczecin.

ЗМІСТ

Календарна частина . . . 4—27

З УКРАЇНІСТИЧНОГО ФРОНТУ У ПНР

Гнатюк О.: Нашому Товариству зростати 28
Загальнодержавні та регіональні відзначення 30
Пункти навчання української мови 33
Співак І.: Загальноосвітньому ліцеві у Лігниці 30 років . . 34
Назарук В.: Лекторат української мови у Варшаві 37
Міхняк Я.: До 20-річчя ческатівських оглядів української пісні та музики 38
Галан Р.: Частка спільної долі . 42
Вербовий М.: Світлій пам'яті А. Гошовського 45
Поповська Я.: Автобіографія . 47
Волошинська Н.: На життєвих стежках 51
Шафран П.: Дещо про село Ганчову 56
Н. К.: Хроніка важливіших подій УСКТ за 1985 р. 63

УРСР 70 РОКІВ

Кульчицький В., Середницький А.: УРСР за 70 років . . 66
Кульчицький В.: Маніфест до українського народу 70
Кульчицький В.: Київське Жовтневе повстання 1917 р. . . 72
Радянська Україна в Міжнародних організаціях 74
А. С.: Культурне і наукове співробітництво між ПНР і УРСР . 75
Неуважний Ф.: Від „Червоного заспіву" до „Неповторності" . 84
Василенко В.: Київська кіностудія художніх фільмів ім. О. Довженка 90
Михалевич В.: Цитадель радянської кібернетики 95
А. Б.: Центральна наукова бібліотека АН УРСР 98
Северчук С.: Товариство „Знання" 99
Кульчицький В.: Реставрація пам'яток старовини на Україні 102
Красовський І.: Київський державний художній інститут . . 105
Починайло А.: Економічне співробітництво ПНР з УРСР . . 106
Починайло А.: Цукрова промисловість на Україні 109
Сидорук С.: Сімдесятиліття . . 110
Львович П.: Ми 111
Віохнянський І.: Радянська Україна 112

БУЛО ТАЙ ЗАГУЛО

Значення Великої Жовтневої соціалістичної революції . . . 113
Добровольський С. Р.: Жовтень . 115
Львович П.: 1917 115
Репринцев В.: 65 років утворення Союзу РСР 116
Пуцко В.: Переступивши поріг Софії Київської 119
Карабович Т.: Іван Виговський . 122
Кульчицький В.: Повстання М. Пушкаря і Я. Барабаша . . 124
Б. З.: Вільшанська угода 1617 р. 126
Кульчицький В.: Повстання Гадянського полку 127
Задорожний М.: Андрусівське перемир'я 130
Кульчицький В.: Генеральний резидент на Україні 134
Кульчицький В.: Кліщинське повстання проти старшини 1767 р. 136
Косар М.: Руська школа в Чернівцях 138
Пономаренко М.: Харківський колегіум 140
П. Р.: Харківське Історико-Філологічне товариство . . . 143
Козак С.: Від „Молодої Європи" до „Молодої України" . 145
Мазепа Л.: Музичне товариство ім. М. Лисенка 151

НЕЗЛИМ ТИХИМ СЛОВОМ

В. П.: Устим Кармалюк . . . 154
О. Т.: Ігнатій Данилович . . . 157
Мазепа Л.: Петро Сокальський . 157
Лесів М.: Олекса Синявський . 159
Мазепа Л.: Михайло Скорульський 162
Демчук Т.: Юрій Шумський . . 164
Мушинка М.: Іван Панькевич . 166
Ротач П.: Михайло Рудинський 171
Богун І.: Зіновій Подушко . . 175
О. Т.: Микола Гудзій 180
А. Б.: Олекса Назаревський . . 181
Демчук Т.: Гнат Юра 182
Ротач П.: Іван Кавалерідзе . . 185
Капелусь Г.: К. Мушинський і Україна 188
Красовський І., Процев'ят Т.: Ле Корбузьє 190
Мушинка М.: Рудольф Гулька . 195
Галан Р.: Андрій Головко . . 199
Верба А.: В. Бронєвський на Україні 201
А. С.: Іван Романченко . . . 204
Грицковян Я.: К. А. Яворський і Україна 206
Коцюба О.: Слово про ранні твори І. Вільде 210
І. Л.: Теоктист Пачовський . . 216
Назарук В.: Думаючи про Антонича 220
Юрковський М.: Веслав Вітковський 225
Хомик В.: Перший радянський дослідник історії та культури лемків 227
Вибрані праці І. Красовського . 229
Назарук В.: На перехрестях літератури, історії, фольклору . 230
С. В.: Бібліографія праць С. Козака 232

ВЧИМОСЯ ДЛЯ ЖИТТЯ

Бабій Б.: Рада Національностей Верховної Ради СРСР . . . 238
Зілинський Б.: Б. Хмельницький у чеській історіографії та літературі 240

Рощенко М.: Кубанське чорноморське військо 243
Красовський І.: Лемки — етнографічна група українського народу 249
Марченко О.: Українські митці в Парижі 257
Томашевський Є.: Про деякі критерії відносно поглядів на мінуле 264
Кульчицький В.: Володимир Борис 269
Починайло А.: Лазерна техніка . 271
А. С.: Матеріали до бібліографії 276

ТВОРЧИМ ПЕРОМ

Переклади на українську мову поезій О. Пушкіна, В. Броневского, М. Богдановича, Т. Хрусцелевського . . . . . 278—9
Ротач П.: Етюди до портрета вченого 279
Переклади на польську мову поезій О. Псьол, У. Кравченко, І. Кулика, В. Поліщука, П. Тичини, А. Малишка, Є. Плужника, Л. Дмитерка, Р. Братуня, П. Воронька, І. Драча, Ю. Щербака, В. Лучука . 283—291
Самохваленко Є.: Порадонька, Хто 291
Львович П.: Традиція, Час, Розмова . . . . . 292—3
Златокудр І.: Чуєш, У Вінниківскому лісі 293
Пісні підляської музи. Поезії **Ю. Гаврилюка, І. Киризюка, П. Киризюка, Є. Овсянюк-Мартинюк, С. Сачко** . . . . . 294—6
Верба А.: На праведній стежці . 296
Гудемчук Я.: Ти не кажи, Як міст 299
Петик-Хиляк О.: Небуденна зустріч, У лісі літом, Льон, Осінь у Жегестові . . . . 299—302
Ігнатюк І.: Родинно-побутові пісні з Підляшшя 302
Рижик Х.: Весілля в Добриводі на Підляшші 306
Матеріали до словника уескатівських творців 310
Вірхнянський І.: Наша „Лемковина" 315

ЯКИЙ САВА — ТАКА Й СЛАВА

Сидорук С.: Півень 317
Тимчук О.: Як О. Пушко підвищувався 318
Самохваленко Є.: Афоризми . . 319
Гумор 319

ГОСТИНЕЦЬ ДІТЯМ

Янчук І.: Проголошення України Республікою Рад 322
Тимчук О.: Мир 323
Лучак М.: Тарас Шевченко . . 324
Гудемчук Я.: Дитинство . . . 324
Златокудр І.: Літо, Ще сонце . 324
Львович П.: Качечка, Світанок . 325
Тимчук О.: На царському прийомі 326
Лучак М.: Павло і Мороз, Казка про горобчика 329

З ПОДЯКОЮ ЗА ХЛІБ

Колянчук О.: Комплексна технологія продукції зернових . 331
Старух А.: Бджоли людям . . 334
Колянчук О.: Дещо про апітерапію 337

АДРЕСИ 342

Wydawca: UKRAIŃSKIE TOWARZYSTWO SPOŁECZNO-KULTURALNE, ZARZĄD GŁÓWNY, ul. Czerniakowska 73/79, 00-718 Warszawa.
Nakład 7.000 egz. Cena 550 zł.
Druk: RZESZOWSKIE ZAKŁADY GRAFICZNE, ul. Marchlewskiego 19, 35-025 Rzeszów. Zam. nr 2820/86. B-18.

diasporiana.org.ua

Cena 550 zł

УСКТ